YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

12 MART 1971 MUHTIRASI'NIN ARDINDAN VERİLEN ÖLÜM CEZALARININ TÜRK BASININDA SUNUMU

PINAR ÖZŞARLAK

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. GÜLSEREN ŞENDUR ATABEK

İLETİŞİM DOKTORA PROGRAMI

SUNUM TARİHİ: 29.06.2021

BORNOVA / İZMİR
HAZİRAN 2021

ÖZ

12 MART 1971 MUHTIRASI'NIN ARDINDAN VERİLEN ÖLÜM CEZALARININ TÜRK BASININDA SUNUMU

Özşarlak, Pınar
Doktora Tezi, İletişim Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Gülseren ŞENDUR ATABEK
Haziran 2021

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında Sıkıyönetim Mahkemeleri'nce ölüm cezası kararı verilmiştir. Bu çalışmada, konuya ilişkin haberlerin yakalama, yargılama ve infaz dönemlerine göre Türk basınında nasıl sunulduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Böylelikle, basının iktidara göre konumu ve üstlendiği rol Gramsci'nin "hegemonya", Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" kavramsallaştırmalarına dayanarak eleştirel bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel varsayımı, basının rızaya dayalı bir hegemonya kurmasında iktidara destek olan ideolojik bir araç olduğudur.

Araştırmada niceliksel ve niteliksel çözümleme yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Nicel çözümlemede, örnekleme alınan *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerindeki haberler, köşe yazıları, fotoğraflar ve karikatürler nicel açıdan çözümlenmiştir. Niteliksel çözümlemede ise Stuart Hall vd.'nin (1978) yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalara denk gelen kategorilendirmelerine dayalı ideolojik çözümleme yapılmıştır. Araştırma sonucunda, özellikle *Tercüman* gazetesinin, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını "vatan haini" çerçevesi içine yerleştirerek belirgin bir ideolojik üretim yaptığı saptanmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında en fazla haber yapan gazete olduğu, *Tercüman* gazetesinin ise en fazla köşe yazısı ve fotoğraf yayımlayan, keskinleştirme ve kızıştırma gibi yollarla iktidar lehine en fazla ideolojik üretim yapan gazete olduğu görülmüştür. *Hürriyet* gazetesi, ana akım habercilik anlayışına uygun şekilde, sansasyonel başlık,

haber içerikleri ve fotoğraflarla öne çıkarak, çok satmayı hedefleyen, bunu yaparken de iktidarla ters düşmemeye özen gösteren bir sunum sergilemiştir. Sonuç olarak, gazetelerin siyasi iktidarla kurdukları ilişkiler ve yapısal konumları ideolojik üretimde temel belirleyiciler olarak rol oynamaktadır.

Anahtar sözcükler: Deniz Gezmiş ve arkadaşları, ölüm cezası, Britanya Kültürel Çalışmaları, ideoloji çözümlemesi, Türk basını

ABSTRACT

THE PRESENTATION OF THE DEATH PENALTY SENTENCES IN TURKISH PRESS AFTER 12 MARCH 1971 MEMORANDUM

Özşarlak, Pınar

PhD, Program in Communication

Advisor: Prof. (Ph.D) Gülseren ŞENDUR ATABEK

June 2021

After the 12 March 1971 Memorandum, a Martial Law Court, sentenced Deniz Gezmiş and his friends with death penalty. The aim of this study is to analyze the related news in Turkish press with respect to seizure, trail, and execution periods. Thus, the position the press with respect to political power and the role it assumed is explored from a critical perspective based on conceptualizations of Gramsci's "hegemony" and Althusser's "ideological state apparatus". The basic assumption of the study is that in coup d'état periods, the press is used as an ideological apparatus by the state in support of establishing a hegemony based on consent.

Qualitative and quantitative analysis methods were used together in the study. In the quantitative analysis, news, columns, photographs, and cartoons in *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, and *Tercüman* dailies were analyzed. In the qualitative analysis, ideological analysis based on the categorization of Stuart Hall et al. (1978), corresponding to cultural studies influenced by structuralism. As a result of the analysis, *Tercüman,* specifically served as an ideological apparatus by framing Deniz Gezmiş and his friends as "traitors". It was detected that *Cumhuriyet* was the newspaper that published the highest number of news stories about Deniz Gezmiş and his friends, whereas *Tercüman* published the highest number of columns and photographs, and thus producing more ideological support for the government through sharpening and agitation. *Hürriyet*, in compliance with mainstream journalism, presented sensational headlines, news contents, and photographs aiming at high sales and simultaneously avoiding a conflict with the government. It is concluded that relationships of newspaper with the government and their structural positions are the main determinants of their ideological production.

Keywords: Deniz Gezmiş and his friends, death penalty**,** British Cultural Studies, ideological analysis, Turkish press

TEŞEKKÜR

Benim için her satırı ayrı bir anlama sahip bu tezin yazılmasında bana destek veren, yapıcı ve ayrıntılı eleştirileri ile kaybolduğum zamanlarda yol gösteren tez danışmanım, her zaman nazik ve güler yüzlü hocam Prof. Dr. Gülseren Şendur Atabek'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tezin yazıldığı süre boyunca görüşlerine başvurduğum, içtenlikle bilgilerini benimle paylaşan ve eleştirileri ile beni aydınlatan tez izleme komitesi üyeleri değerli hocalarım Prof. Dr. Ömer Özer'e ve Prof. Dr. Huriye Toker'e yürek dolusu teşekkür ediyorum. Ayrıca, tezimi yazarken yakın ilgi ve desteğini benden hiç esirgememiş olan Prof. Dr. Ümit Atabek'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu zorlu yolda gece gündüz kahrımı çeken, pes etmeme asla izin vermeyen, bilgisi ile yoluma ışık tutan, sırdaşım, dert ortağım sevgili kız kardeşim Ayşe Sırma Yalçındağ'a çok teşekkür ediyorum. Beni hoş görsün. Oğullarım Mehmet ve Kanat'a ayırmam gereken zamanın bir kısmını tezime ayırdığım için onlara bir özür borçluyum. Beni affetsinler. Güzel insanları ve tadına doyamadığım anılarıyla bana kendimi daima iyi hissettiren çocukluğumun Aydın'ı. Hiçbir yere gitmesin; beni beklesin.

"Eşyanın sükûtu" üzerinden yolumun kesiştiği, beni teskin edip her okuyuşumda bana sığınabileceğim bir liman sunan, ufuk açıcı "Huzur" yazarına ve zor zamanlarımda beni avutmayı başaran aydınlık yüzlü Gopika'ma da nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum.

Pınar Özşarlak

İzmir, 2021

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "12 Mart 1971 Muhtırası'nın Ardından Verilen Ölüm Cezalarının Türk Basınında Sunumu" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Pınar Özşarlak

15.06.2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ iv

ABSTRACT vi

TEŞEKKÜR viii

YEMİN METNİ ix

İÇİNDEKİLER x

TABLO LİSTESİ xiii

SİMGE VE KISALTMALAR xiv

BÖLÜM 1

GİRİŞ 1

BÖLÜM 2

TÜRK BASINI VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ 15

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk Basını 16

2.2. 1923- 1950 Arası Dönemde Türk Basını 20

2.3. 1950- 1960 Arası Dönemde Türk Basını 29

2.4. 1960- 1971 Arası Dönemde Türk Basını 36

2.5. 1971- 1980 Arası Dönemde Türk Basını 45

BÖLÜM 3

ASKERİ DARBELER, OLAĞANÜSTÜ REJİMLER VE ÖLÜM CEZASI 55

3.1. Türkiye'de Darbe Geleneğinin Tarihsel Kökenleri ve Ölüm Cezası 58

3.2. Olağanüstü Rejimler ve Kuramsal Temelleri 60

3.3. Olağanüstü Görevli Mahkemelerin Habercisi Olarak İstiklâl Mahkemeleri ve Ölüm Cezası 62

3.4. 12 Mart 1971 Askerî Muhtırası'nın Kısa Tarihi ve Bu Dönemde Verilen Ölüm Cezaları 70

BÖLÜM 4

HABERİN İDEOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ İÇİN KURAMSAL ÇERÇEVE 85

4.1. Haberde Söylem ve İdeoloji 86

4.1.1. Hegemonya ve Hegemonik Araç Olarak Basın 90

4.1.2. Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Basın 92

4.2. Britanya Kültürel Çalışmaları 95
4.2.1. Yapısalcılık Etkisindeki Kültürel Çalışmalar 98
4.2.2. Eleştirel Haber Çözümlemeleri 101
4.3. Haberin İdeolojik Çözümlemesi ve Kategorileri 104

BÖLÜM 5

TÜRK BASININDA İDAM EDİLMELERİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ DENİZ GEZMİŞ, YUSUF ASLAN VE HÜSEYİN İNAN HABERLERİNİN NİCELİKSEL VE İDEOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ 109

5.1. Yöntem 110
5.2. *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinin Politik İdeolojileri 112
5.2.1. Cumhuriyet 113
5.2.2. Hürriyet 116
5.2.3. Tercüman 120
5.3. 12 Mart 1971 Askerî Muhtırası'nın Ardından Yakalanma, Yargılama- Karar ve İnfaz Dönemlerinde Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarına İlişkin Haberlerin Niceliksel Çözümlemesi 124
5.3.1. "Yakalama Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görseller 125
5.3.2. "Yargılama- Karar Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görseller 126
5.3.3. "İnfaz Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görseller 128
5.3.4. Her Üç Dönemin Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayılarının Değerlendirilmesi 130
5.3.5. Sürmanşet Kullanımı 133
5.3.6. Gazetelerde "Yakalama Dönemi" Haberlerine Ayrılan Alan 135
5.3.7. Gazetelerde "Yargılama- Karar Dönemi" Haberlerine Ayrılan Alan 137
5.3.8. Gazetelerde "İnfaz Dönemi" Haberlerine Ayrılan Alan 138
5.3.9. Her Üç Dönemdeki Haberlerin Ayrılan Alana Göre Değerlendirilmesi 139
5.4. 12 Mart 1971 Askerî Muhtırası'nın Ardından Yakalama, Yargılama- Karar ve İnfaz Dönemlerinde Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarına İlişkin Haberlerin (İdeolojik) Çözümlemesi 142
5.4.1. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın Yakalanmalarına İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi 155

5.4.2. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın Yakalanmalarının Ertesi Günü Haberlerinin İdeolojik Çözümlemesi 189

5.4.3. Deniz Gezmiş ve Arkadaşları Hakkında Verilen "Ölüm Cezası Kararı"na İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi 233

5.4.4. Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarının Hakkında Verilen "Ölüm Cezası Kararları"nın Ertesi Günü Haberlerinin İdeolojik Çözümlemesi 274

5.4.5. Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarının "İdam Cezalarının İnfaz"ına İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi 286

5.4.6. Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarının İdam Cezalarının İnfazının Ertesi Gününe İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi 307

BÖLÜM 6

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 325

KAYNAKLAR 349

ÖZGEÇMİŞ 373

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Gazetelerin Pazar Payları (1970-1980) 51

Tablo 3.1. Türkiye'de Olağan ve Olağanüstü Rejim Dönemlerinde Verilen Ölüm Cezaları.57

Tablo 3.2. Millî Mücadele Dönemi İstiklâl Mahkemeleri.....68

Tablo 3.3. Şiddet ve Terör Olaylarında Ölenler ve Yıllık Artış Yüzdeleri (1972- 1980) 83

Tablo 5.1. Yakalama Dönemine Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları.....125

Tablo 5.2. Yargılama- Karar Dönemine Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları.....127

Tablo 5.3. İnfaz Dönemine ait Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları 129

Tablo 5.4. *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinde Yakalama, Yargılama- Karar ve İnfaz Dönemlerine Ait Toplam Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları 130

Tablo 5.5 *Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman* Gazetelerinde Sürmanşet Kullanımı.....133

Tablo 5.6. Yakalama Dönemindeki Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması135

Tablo 5.7. Yargılama- Karar Dönemine Ait Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması.....137

Tablo. 5.8. İnfaz Dönemine Ait Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması 138

Tablo 5.9. *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinde Yakalama, Yargılama- Karar ve İnfaz Dönemlerine Ait Toplam Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması.....140

Tablo 5.10. 13.1.1971-25.3.1971 Tarihleri Arasında Deniz Gezmiş ve Arkadaşları Hakkında Gazetelerde Kullanılan Nitelemeler 221

Tablo 5.11. 25.3.1971- 11.10.1971 Tarihleri Arasında Deniz Gezmiş ve Arkadaşları Hakkında Gazetelerde Kullanılan Nitelemeler.....284

Tablo 5.12. 11.10.1971- 7.5.1972 Tarihleri Arasında Deniz Gezmiş ve Arkadaşları Hakkında Gazetelerde Kullanılan Nitelemeler.....320

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

KISALTMALAR:

AA Anadolu Ajansı

ABD Amerika Birleşik Devletleri

AP Adalet Partisi

CHP Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Çev Çeviren

DİA Devletin İdeolojik Aygıtları

DÖS Devrimci Öğretmenler Sendikası

DP Demokrat Parti

Ed Editör

İTÜ İstanbul Teknik Üniversitesi

MDD Millî Demokratik Devrim

NATO North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

ODTÜ Orta Doğu Teknik Üniversitesi

SBF Siyasal Bilgiler Fakültesi

SBO Siyasal Bilgiler Okulu

TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK Türk Ceza kanunu

THA Türkiye Haber Ajansı

THKC Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi

THKO Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

TİP Türkiye İşçi Partisi

TMGT Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı

TMTF Türkiye Millî Talebe Federasyonu

vb ve benzeri

vd ve diğerleri

YTP Yeni Türkiye Partisi

SİMGELER:

Bkz Bakınız

N Adet

S Sayfa

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu tez çalışmasının konusunu; 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından idam edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan üzerinden, ölüm cezasının Türk basınındaki sunumu oluşturmaktadır. Sadece çalışmanın örneklemini oluşturan *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin 6-7 Mayıs 1972'de attıkları başlıklara bakıldığında bile, bu sunumların sorunlu olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu gazetelerin ölüm cezalarıyla ilgili başlık ve haberlerinde öne çıkarılan; mahkûmların dini telkini kabul etmedikleri, son sözlerinde yaptıklarından pişman olmadıklarını söylemeleri gibi sunumlar, basının, çoğunluğu Müslümanlar'dan oluşan Türkiye'de, belli bir amaca dönük hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Yakalanmalarından infazlarına kadar geçen sürece ilişkin olarak basındaki sunumlar, Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile devrimci hareketi o kadar kötü göstermiştir ki; ölüm cezasının kendi kötülüğünün üstü örtülmüş, kurulu düzene ve siyasi iktidara karşı gelenlerin bunu canlarıyla ödeyecekleri ve bu bedeli hak ettikleri anlatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu sunumlarla Deniz Gezmiş ve arkadaşları "vatan haini" ilân edilmiş, birer biyolojik tehlike olarak ortadan kaldırılmalarından başka çare olmadığı algısı yaratılarak haklarında verilen ölüm cezaları meşrulaştırılmıştır. Gazetelerin bu haberlere vermeye çalıştıkları anlamlandırma ile gerçeklik arasında farklılık bulunduğu düşünülmektedir. Sosyo- tarihsel bağlamda sunumlardaki ideolojik yapılandırmalarla basının işlevsel olarak kamuoyunu bilgilendirirken, devlet olarak örgütlenmiş iktidarın lehine meşrulaştırma çabasına girmesi ve toplumu disipline etmede rol üstlenmesi yani hegemonik bir araç olarak kullanılması bir sorun olarak değerlendirilmektedir ki; bu sorun, "Haber iktidar lehine nasıl yapılandırılır?" sorusunu akla getirmektedir. Bu yapılandırmayı, Umberto Eco'nun *Açık Yapıt (2016)* adlı kitabındaki "açıklık" kavramsallaştırmasını, haber metinlerine uyarlayarak anlayabilmek mümkündür. Haber metni öyle yapılandırılmaktadır ki, haber metninden her bir okurun farklı anlamlar çıkarmasını engellemek üzere haber metni, iktidar lehine

kapatılmaktadır. Yani Eco'nun (2016: 65) deyimi ile "yapıt ile yorumcu arasındaki diyalektik ilişki" koparılmakta, okuyucu haber metnine, dolayısıyla haber metni yazarlarına ve diğer düşünsel süreç üreticilerine yani ikincil tanımlayıcılar dolayımıyla birincil tanımlayıcılara tâbii kılınmaktadır. Bu da haberde meşrulaştırma ve ideolojik üretim yapıldığını göstermektedir. Stuart Hall vd. (1982: 57-59), haberin birincil ve ikincil tanımlayıcıları kavramlarını ortaya atarak, medyanın birincil tanımlayıcı olmadığını, iktidarla yapılandırılmış ilişkileri nedeniyle akredite edilmiş kaynaklar olarak medyaya ayrıcalıklı erişimi olanların yaptığı tanımlamaların yeniden üretiminde çok önemli fakat ikincil bir rol yüklendiğini belirtmektedir. Bu ise medyanın, haber üretiminde birincil tanımlayıcılara yapılandırılmış bir şekilde bağımlı olduğunu göstermektedir.

Hiç kimsenin kendi ölümüne tanıklık edememesi ve sağ kalanların da bu gerçeği bilmeleri ölüm olgusunu bilinmez ve esrarlı kılmaktadır. Tarihte iktidarlar, bu gizemli alana hükmedebilmek için politikalar geliştirmiş, suçlulara ağır işkenceler altında yüzlerce, binlerce kişi önünde bilinmezliği yaşatarak, kimlerin ölmesi gerektiğine ilişkin karar verme yetkisini sergilemekten çekinmemişlerdir. Ölüm anını, tıpkı doğum anı gibi kişinin bilinçli şekilde dahil olamadığı bir sınıra işaret etmesi nedeniyle "mahrem" olarak kabul etmek mümkündür. Albert Camus (Camus ve Koestler, 1986: 71-76), kişinin boyut değiştirerek bu sınırı aşmasını müstehcenliğe atıf yaparak açıklamaya çalışmaktadır. 1937 yılında, kendisi de ölüm cezasına çarptırılıp 3 ay süre ile kendi idamını beklemiş eski bir mahkûm olan Koestler ise idam sehpasını, ölüm makinası olmaktan öte "insana özgü, ona kendi ahlakî yıkımını istetme eğiliminde olan en eski ve müstehcen simge" olarak değerlendirmektedir.

Fransa Kralı XV. Louis'ye yaptığı başarısız suikast girişimi nedeni ile Fransız Parlamentosu tarafından "kral katili" olarak yargılanan ve suçlu bulunan Robert François Damiens, ağır işkencelerin ardından, bedeni atlar tarafından parçalanarak öldürülmüştür. Her acı çekişinde Damiens'in ağzından sadece "Affet Allahım" sözü duyulmuştur (Foucault, 2000: 33-35). Asî kişiliği, kötü davranışları ve babasını da öldürmüş olması nedeniyle kendisine "Şeytani Robert" (Robert Diable) adı verilen bu kişiye yüzlerce kişi önünde bu sözleri söyletenin sadece işkence olduğunu söylemek, bu işkenceyi uygulayan özneyi ihmal etmek anlamına gelmektedir. İdamı seyirsel hale getirerek bundan güç devşiren özne, boyun eğdirme, tâbi kılma politikaları ile kendini sürekli ve etkin hale getiren "iktidar"dır. Michel Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu*

(2000) adlı eserinde yer verdiği Robert Damiens olayı, iktidarın, suçlular üzerinden tüm toplumu denetlemesini ve disipline etmesini göstermesi açısından önemli bulunmaktadır. Aynı dönemlerde İngiltere'de de idamların meydanlarda, halka açık şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. İdamın gerçekleşeceği gün adeta bir film seyretmek üzere toplanan halkın içinde her sınıftan insan bulunmaktadır. Örneğin 1807'de gerçekleştirilen bir infazı izlemek üzere 40.000 kişinin toplandığı ve infazın sonunda izdiham nedeniyle yaklaşık yüz kişinin öldüğü bilinmektedir (Camus ve Koestler, 1986: 85). 18. yüzyıl sonlarından itibaren ise meydanlar, idamları izlemek üzere alt sınıftan insanlara bırakılmıştır. Bunun, gelişen orta sınıf kültürü (burjuvazinin) hassasiyetlerinin ve idamın devlete ait bir mesele olarak ele alınması gerektiği anlayışının bir sonucu olduğu düşünülmektedir (Knowles, 2015: 13).

Bu tez çalışmasında, ölüm cezasının hukuk felsefesi ve/ veya sosyolojik açıdan değerlendirilmesine girişilmeyecektir. Keza ölüm cezasının doğruluğunu veya yanlışlığını tartışmak da amaçlanmamaktadır. Ancak, hukuktaki "tabiî mahkeme" veya "tabiî hâkim" ilkesine[1] aykırı şekilde kurulmuş Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin verdiği ölüm cezalarının (idamların) basındaki sunumunun, suçun ve suçlunun hangi yönlerinin öne çıkartıldığı, haber kaynakları, bu haberlere hangi gazetede ne kadar yer verildiği gibi ayrıntıların bir bütün olarak değerlendirilmesi sonucunda ölüm cezasının barındırdığı sorunlu alanları da ortaya koyabileceği düşünülmektedir. Bu ortaya koyuşla, basındaki sunumların ölüm cezasını meşrulaştırıp meşrulaştırmadığına ilişkin bir anlayış geliştirilebilecektir. Türkiye'de 1920-2000 yılları arasında infazı gerçekleştirilen 712 ölüm cezası (İstiklâl Mahkemeleri'nde gerçekleştirilenler hariç) bulunmakta iken (Gemalmaz, 2001: 160), Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezası deyince akla gelen ilk isimler olduğu söylenebilmekte, hatta bu isimlerin ölüm cezası ile sembolleştirildikleri görülmektedir. Bu sembolleştirmede, kullandığı başlıklar, alt başlıklar, yorumlar, fotoğraflar, adlandırmalar, nitelemeler, haber kaynakları vb. ile anlam üreten ve askeri vesayete taraftar toplamaya dönük sunumlar yapan basının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, öncelikle basın aracılığı ile sunulan ve dolayısıyla kamuoyu oluşturan iktidar- ölüm cezası ilişkisini çok kısa şekilde farklı kuramlar ışığında değerlendirmek doğru olacaktır. Zira, yapısalcılık etkisindeki Britanya Kültürel Çalışmaları perspektifinden eleştirel

[1] "Tabiî mahkeme" (olağan mahkeme), olaydan önce kurulmuş ve somut olay ile kuruluşu bakımından ilgisi olmayan mahkeme demektir. Bu mahkemenin hâkimine de "tabiî hâkim" denir (Kunter, 1986:129).

haber/ideoloji çözümlemesinde gerekli tarihsel arka planın Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamları ile bağdaştırılmasında, bu kuramların da aydınlatıcı etkisinin olduğu düşünülmektedir.

İngilizce karşılığı "death penalty" veya "capital punishment" olan ölüm cezası, mahkûmun hayatının belli bir yöntem kullanılarak sona erdirilmesiyle infaz edilen, hatalı karar verme durumunda telafisi mümkün olmayan bedensel ve şiddet içeren bir cezadır. Bunun yanında yargılamanın başlangıcından infazın gerçekleştiği ana kadar sanığa büyük bir manevi işkence vermektedir (Feyzioğlu, 2002: 14). "Ölümü bekleyiş olgusu (death row phenomenon)" adı verilen bu manevi işkence sürecini Mehmet Semih Gemalmaz (1990: 97), bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirip "bireyin ölüm cezasına mahkûm edildiği tarihten infaza kadar geçen sürede içinde bulunduğu durum" tanımlamasını yapmakta ve sorunun özünün "ölüm cezası"nın kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Ölüm cezasını günümüzde de uygulayan ülkeler ve ceza hukuku sistemleri bulunmakta ve bu durum, beraberinde ahlaki ve felsefi boyutta tartışmalar getirirken, insan haklarına ilişkin olarak da sorunlu bir alan oluşturmaktadır (Roy, 2014: 95).

Ölüm cezasına ilişkin ayrıntılı düzenlemelere Roma hukukunda rastlanmaktadır. Buna göre Romalılar'ın, cezaları "capital" ve "non capital" olmak üzere ikiye ayırdıkları görülmektedir. "Capital" cezalar, cezaya çarptırılan kimsenin öldürüldüğü, köle konumuna getirildiği ya da Roma vatandaşlığından çıkarıldığı cezalardır. Bunun dışındaki diğer tüm cezalar ise "non capital" cezalar sayılmıştır. (Türkoğlu, 2011: 251). İnsanoğlu, tarih boyunca ölüm cezasının infaz yöntemlerine kafaya yormuş ve pek çok farklı yöntem geliştirmiştir (Köroğlu, 2011: 316- 317; Mengüç, 1975: 141). Bu yöntemleri geliştirme mantığı ile iktidar arasındaki ilişkiyi görmezden gelmek mümkün değildir. Mahkûmun ölüme giderken yaşadığı her fazladan acının, dolayısıyla işkencenin, iktidarın güç devşirmesine katkı yaptığını ve toplumu bu yolla disipline ettiğini belirtmek gerekmektedir. Düşünsel düzeyde ölüm cezası yanlısı ve karşıtı görüşlerin varlığına rağmen, ölümün insan bedeni üzerinden bir siyaset aracı olarak kullanıldığı söylenebilmektedir.

Ölümün ne amaçla bir araç olarak kullanıldığına ilişkin farklı kuramlar bulunmaktadır (Roy, 2014: 95):

1. Caydırıcılık kuramı; Kuram, bir suçun işlenmesi nedeniyle uygulanacak yaptırım, o suçun işlenmesinden elde edilecek faydadan daha ağır olduğunda, insanların bu suçu işlemekten cayacakları düşüncesine dayanmaktadır. Kurama göre suçlular, aynı suçların bir daha işlenmesini önlemek amacıyla diğer insanlara örnek olmak üzere cezalandırılmaktadır. Bu kurama yöneltilen en büyük eleştiri, insanlara suç işlememeyi öğretirken suçluların kullanılıyor olmasıdır.

2. Islah edicilik kuramı: Kuramın temel hedefi, suçluyu cezalandırma yoluyla ıslah etmek ve onu yasalara uyan bir yurttaş haline getirmektir. Birçok kişi tarafından, insancıl bir yaklaşım olduğu için kabul edilmektedir. Kuram suçu bir hastalık, suçluyu ise tedavi edilmesi gereken bir hasta olarak değerlendirmektedir.

3- İntikamcı kuram: Kurama göre cezanın amacı, suçlunun yanlış davranışından pişmanlık duymasını sağlamaktır. Kuramın mantığını "göze göz, dişe diş (lex talionis)" sözü ile açıklamak mümkündür. Buna göre suçlunun yol açtığı zarar, ona aynı şekilde ödettirilmelidir.

Fieser (b.t.) bunlara toplumsal sözleşme, hak ihlalleri ve faydacılık kuramlarını eklemiştir. Thomos Hobbes'un (b.t.), *De Civi (1651)* adlı eserinde açıkladığı toplumsal sözleşme kuramına göre; yurttaşlar, barışın korunması için, düşmanlıklarını bir yana bırakmak ve kuralları ihlal edenleri cezalandırmak üzere bir anlaşma yaparlar ve bu anlaşmaya göre gerekirse suçlular ölüm cezasına da çarptırılabilirler. Önemli olan toplumsal anlaşmanın korunmasıdır. John Locke (2012), sivil yönetimi irdelediği *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (1689)* adlı denemesinde siyasal iktidarı, mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezasını ve diğer bütün daha hafif cezaları içeren yasalar yapma; topluluğun gücünü bu yasaların uygulanmasında ve devletin dış zararlara karşı savunulmasında kullanma ve bütün bunları kamu yararı için yapma hakkı" olarak tanımlamaktadır. Buna göre insanlar, "Doğa Yasası"nın kendilerine tanıdığı yaşam, sağlık, özgürlük, mal edinme gibi hakları ve bunların korunmasına ilişkin şahsi iktidarlarını, siyasi iktidara terk etmektedirler. Siyasi iktidar da çıkardığı yasalara dayanarak, hak ihlâli durumunda suçluyu pişman edecek nedenler doğurmaya, diğer insanların benzer saldırıları yapmaktan dehşetle korkmalarına yetecek derecede ve şiddette cezalar uygulayabilmektedir. Buna ölüm cezası da dahildir. Jeremy Bentham *Cezanın Gerekçesi (1830)* adlı eserinde "faydacılık kuramı"nı geliştirmiştir. Kuram genel olarak; "toplumsal açıdan ölüm cezasının varlığı, yokluğundan daha iyidir" düşüncesine dayanmaktadır. Ölüm cezasını

gerektiren bir suç işlendiğinde, bu fiilden doğan fayda ve zararlar karşılaştırılmakta, karşılaştırma sonunda verilecek cezanın, dünyayı daha iyi ve yaşanabilir bir yer haline getireceğine inanılmaktadır.

Ölüm cezası karşıtı görüşünü *Suç ve Cezalar Hakkında (1764)* adlı eserinde dile getiren Becceria özetle; yaşam hakkının ihlal edilemeyeceğini, insanlığın yararına olmayan birçok yasanın bulunmasının ölüm cezasını da tartışmalı hale getirdiğini belirtmektedir. İktidar ve yasaların bulunduğu bir sistemde kimsenin, diğer bir kimseyi öldürme hakkı bulunmamaktadır. İnsanların genel kamu yararı için bireysel özgürlüklerinin çok küçük bir kısmından fedakârlık yapabilecekleri düşünüldüğünde, bu küçük fedakârlığın içine yaşam hakkının sığdırılması mümkün görülmemektedir. Ozan Ayhan (2010: 37), bazı ölüm cezası karşıtı düşünürlerin cezanın daha ağır olmasının caydırıcılıkta daha etkili olacağı tezinin ispatlanamayacağını dile getirdiklerini belirtmektedir. Emile Durkheim, *Ceza Evriminin İki Kanunu (1966)* adlı eserinde toplum ne kadar az gelişmişse ve merkezi iktidar ne kadar mutlak bir karakterde ise cezanın şiddetinin o kadar yüksek olduğunu ve fakat zaman içinde cezalandırmanın gittikçe hafiflediğini, hapis cezasının zamanla ölüm ve işkence cezalarının yerini aldığını belirtmektedir. Bunun yanında John P. Conrad (1983: 17-52) ölüm cezasını, yanlış olan bir hareketin aynısının devlet tarafından yapılması olarak değerlendirmekte ve aslında masum olan bir kişinin adlî hata nedeniyle ölüm cezasına çarptırılması durumunda telâfisi mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkabileceğinden bahsetmektedir.

Ölüm cezasının "biyopolitika" ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Foucault (2000: 39), 19. yüzyılda eskinin barbar cezalandırma yöntemlerinden vazgeçildiği halde, toplumların özünde yer alan vahşi cezalandırma güdüsünün devam ettiğini dile getirmektedir. Bunun yanında, *Cinselliğin Tarihi* adlı kitabında iktidar-ölüm cezası ilişkisine dair düşüncelerini şöyle ifade etmektedir (2007: 101- 102):

> *"İdam cezası da savaşla birlikte kutsal adaletin bir başka biçimi olmuştur; bu ceza, hükümdarın, istencine, yasasına, kişiliğine saldıranlara yanıtını oluşturuyordu. Darağacında ölenlerin sayısı, savaşlarda ölenlerin tersine gittikçe azaldı. Ama onların azalmasıyla öbürlerinin çoğalması aynı nedenlere dayanıyordu. İktidarın yaşamı yönlendirme işlevini edinmesinden sonra idam cezasının uygulanmasını gittikçe daha zorlaştıran şey, insani duyguların doğuşu değil, iktidarın varlık nedeni ve işleme mantığıydı. Asıl rolü yaşamı sağlama, destekleme, güçlendirme, çoğaltma*

ve düzenleme olan bir iktidar, en büyük üstünlüğünü nasıl öldürme alanında kullanabilir? Böylesi bir iktidar için ölüm cezası, aynı zamanda hem sınır hem skandal, hem de çelişkidir. İdam cezasının, suçun kendisinin büyüklüğüne değil de, suçlunun canavarlığına, ıslah edilemez oluşuna ve toplumun korunmasına istinaden yapılması da buradan kaynaklanır. Başkaları için bir tür biyolojik tehlike oluşturan meşru yolla öldürülür."

Görüldüğü gibi Foucault, modern toplumda ölüm cezasının yavaş yavaş azalmasını, iktidarın barbar bir cezalandırma yönteminden insaniyet namına vazgeçmesi olarak değil ve fakat iktidarın bedenler üzerinden yürüttüğü politikayı zihinler üzerinden yürütmeye başlaması olarak değerlendirmektedir. Foucault'un burada asıl dikkat çekmek istediği nokta, 17. yüzyılda iktidarın doğrudan bedeni hedef alan ve bedenle fiziksel olarak meşgul olan disiplinci anatomi- politikalarının (bedensel cezalar da buna dahil olmak üzere), 19. yüzyıla gelindiğinde nüfusu sömüren teknikler yoluyla, bedenleri yaşatma sorumluluğunu üstlenen düzenleyici biyo-politikalara evrildiğidir (Foucault, 2007: 102). İktidar, düzenleyici normlar aracılığıyla zihinlere nüfuz etmekte, onları bu yolla uysallaştırarak, gerektiğinde homojen gruplara ayırarak, bedenler üzerinden politika yürüttüğü halde, gerçekte bedensiz ve kendine boyun eğen, tabî kılınmış bir nüfus yaratmaktadır. Çalkıvık'a (2011: 30) göre biyopolitika:

"Bedenin iktidarın nesnesi olması, yaşamın kendini ifade ediş/dışa vuruş biçimlerinin bilgi, araştırma, kontrol etme, düzenleme, güç kullanmayı da içeren her türlü stratejik müdahalenin hedefi haline gelmesidir. İktidar teknolojisine indirgenmis (teknolojiklestirilmiş) biyopolitik yaşam, türün sağlığı ve sürekliliğini garanti altına almak uğruna bu şablona aykırı olanı kontrol altına alarak, yok etmek pahasına yaşatılacak bir yaşamdır."

Foucault, iktidarın temel amacının türün devamını sağlamak üzere "yaşatmak veya ölüme bırakmak" olduğunu belirtirken, ölümü de dışlamadığının altını çizmektedir. İktidarın egemenlik alanının "ölüm"ü de kapsaması, Achille Mbembe tarafından "nekro- politika" kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Mbembe (2003: 11- 14) iktidarı; "kimin yaşayabilir olduğuna ve kimin ölmesi gerektiğine karar veren" olarak tanımlamaktadır. Siyaseti; savaş, direniş, terörle mücadele adı altında düşmanın öldürülmesini tek ve mutlak hedef olarak gören bir alan olarak değerlendiren Mbembe'ye göre insan, ölümle yüz yüze geldiği mücadele ve çalışma içerisinde gerçekten bir özneye dönüşmektedir. Bu nedenle siyaset, insan yaşamını yaşayan

ölümdür. Mutlak bilginin ve egemenliğin tanımı da bu biçimdedir: "Birinin yaşam bütünlüğünün tehlikeye atılması". Örneğin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezasına çarptırılmaları ve infazları, sıkıyönetim ortamı içinde askeri vesayetin gerçekleştirdiği yargılamalara dayandırılmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşları, 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından, Sıkıyönetim Mahkemesi'nce yargılanmış, suçlu bulunmuş ve ölüm cezasına çarptırılmışlardır. Bu mahkûmiyet neticesinde bedenleri üzerinde tasarruf yetkisi askeri vesayete geçmiş, askeri vesayet politikasının esiri olmuşlardır. İçinde bulunulan hukukun askıya alındığı sıkıyönetim koşullarında kurban olarak seçilmişlerdir. Üstündağ (b.t), nekropolitikada belirleyici olan iki unsurdan bahsetmektedir; düşmanın ortadan kaldırılması ve şiddetin fetişe dönüştürülmesi. 1971 Askeri Muhtırası döneminde basının araçsallaştırılarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının devlet ve millete karşı düşman ilan edildiği, bu düşmanın yok edilmesinde askeri vesayet tarafından uygulanan şiddetin, kitleler için anlam üreten bir gösteriye dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Bu gösterinin yine basın aracılığıyla gerçekleştirildiğinin altı çizilmelidir.

Giorgio Agamben (2001: 98), "Kutsal İnsan" adlı kitabında kutsal insanı, işlediği suç nedeniyle halk tarafından yargılanan kişi olarak tanımlamaktadır. Bu kişinin kurban edilmesine izin verilmemekte, ancak bu kişinin öldürülmesi ile de cinayet işlenmiş sayılmamaktadır. Dolayısıyla kutsal insanın, siyasi iktidar eliyle toplum tarafından dışlanmasına, hukuk dışı alana itilmesine, öldürülmesine izin verilen bir insan gözüyle bakıldığı söylenebilmektedir. Mete Ulaş Aksoy (2016: 46), kurban edilemeyen ama öldürülebilen bir figür olarak "homo sacer"in, Agamben'e göre, istisna hali karşısındaki bireyin halini anlatan mükemmel bir simge olduğunu belirtmektedir. Hukuk dışı alana itilen birey, tamamen ölüme açık hale getirilmektedir. Hukukun sürekli askıda olduğu alanlara kapatılan insanların yalın yaşam alanları, siyasi iktidarın tasarrufuna terk edilmiştir. Bu bakış açısıyla darbeler gibi olağanüstü dönemlerde siyasi iktidar, ele geçirdiği olağanüstü yetkilerle hukuka dayanarak hukuksuz bir alan yaratmakta, ölmesinde sakınca görmediği bedenleri bu alana itmekte ve onları birer "kutsal insan" (homo sacer) konumuna getirmektedir.

Amaç

Bu çalışmada, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'ndan sonra idam edilen Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin, karikatürlerin, fotoğrafların ve köşe yazılarının farklı ideolojilere sahip gazetelerde ne şekilde yer aldığı, bunlara ilişkin nasıl bir

habercilik pratiği izlendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Darbe dönemlerinde iktidardaki askeri vesayetin uyguladığı baskılar yoluyla olağanüstü yetkiler, yayılmak istenen ideoloji, gerçekleştirilen icrââtların meşrulaştırılması konusunda basını bir toplumsal rıza yaratma ve bilinç biçimlendirme aracı olarak kullandığı, araştırmanın dayandığı temel varsayımlardan bir tanesidir. Bir diğer varsayım ise, basın- iktidar ilişkileri bağlamında Mills (1956)'in siyaset, sermaye ve ordudan oluşan 'iktidarın seçkinleri' kavramsallaştırmasına, kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda hareket eden basın patronlarının da dahil edilebileceğidir. Bu varsayımlardan yola çıkarak araştırmanın amacı; 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından "tabii mahkeme" ve "tabii hâkim" gibi evrensel hukuk ilkelerine aykırı şekilde kurulmuş Sıkıyönetim Mahkemesi'nce verilen ve aslında yok hükmünde olan kararlara dayanarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının hüküm giydikleri suçlara ve mahkûm oldukları ölüm cezasına, Türk basınında nasıl yer verildiğini araştırıp basının iktidara göre konumunu ve üstlendiği rolü sorgulamak, bunları Gramsci'nin "hegemonya", Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları (DİA)" kavramlarına dayanarak eleştirel bakış açısıyla ortaya koymaktır.

Önem

Ölüm cezasının iletişimsel boyutunu ele alan bu çalışma, alana yapacağı katkı nedeniyle önemli bulunmaktadır. Darbe dönemlerinde gerçekleştirilen ölüm cezası infazları, yargılama süreçlerindeki adaletsizlik ve şaibeler nedeniyle bugün dahi tartışılmakta ve meşru bir zemine oturtulamamaktadır. Bu yönüyle çalışma, dönemsel koşullar ve tarihi arka plan bağlamında Türk basınının kendisini 12 Mart 1971 Muhtırası sırasında ve sonrasında nasıl konumlandırdığını ve bu süreçte siyasi iktidara hizmet edip etmediğini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koyacak olması nedeniyle önemli bulunmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin geleceğine ilişkin yapılacak toplumsal ve siyasal içerikli çalışmalara da ışık tutabilmek hedeflenmiştir.

Genel olarak suça ve suçluya, özel olarak ölüm cezasına basında nasıl yer verildiğine ilişkin kaynak azlığının bu çalışmanın önemini arttırdığı düşünülmektedir. Hukuk ve basın ilişkisi karmaşık bir yapıya sahiptir. Çünkü hukuk eğitimi almamış insanlar hukuk sistemine ilişkin temel bilgileri, başta televizyon ve internet olmak üzere farklı kitle iletişim araçlarından edinmektedirler. Dolayısıyla bu araçlar hukuk sistemini izleyici/okuyucuya aktarırken, beraberinde bunlara ilişkin değer yargılarını da aktarmaktadırlar. İnsanlar medyadan alımlayarak bildikleri veya bildiklerini

düşündükleri şeylere dayanarak hukuk ve adalete ilişkin sürekli bir yapılandırma ve yorumlama çabası gerçekleştirmektedirler. Yani çok az insan hukuk ve adalet sistemi ile ilgili birebir deneyim yaşarken, bildiklerini veya bildiğini düşündüklerinin çoğunu basın aracılığı ile öğrenmektedir (Bandes, 2004: 585). Bu noktada basının kısıtlılıklarını, sahip olduğu potansiyeli, kendine özgü gramer ve mantığını anlamaya odaklanmak gerekmektedir. Çünkü basın, içeriği ile toplumun hukuk ve adalet sistemine ilişkin genel algısını biçimlendiren bir araçtır. Buna karşılık literatürde suça ve özellikle "adam öldürme" gibi şiddet içeren suçlara ilişkin basın yansımalarını inceleyen araştırma sayısının oldukça az olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çalışmanın bu alana da katkı yapacağı düşünülmektedir.

Türkiye gibi siyasi suçlar nedeniyle ölüm cezalarının verildiği nadir ülkelerde dahi bu alan yeni yeni araştırılmaya başlanmış olup, araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle çalışma hazırlanırken ölüm cezası ile bağlantılı başka olayların- örneğin suçun ve suçlunun- basın yansımalarının incelendiği çalışmalardan da yararlanılmıştır. Ancak özellikle yabancı literatürde, genel olarak cezanın ve özel olarak ölüm cezasının, suçun ve suçlunun basındaki yansımalarına ilişkin çok sayıda kitap ve makale bulunduğu belirtilmelidir. İngiltere'de ölüm cezasının kaldırılması sürecini anlatan Julian B. Knowles'a (2015) ait "The Abolition of Death Penalty in U.K." bu kitaplardan bir tanesidir. Keza Türkçe literatürde Mehmet Semih Gemalmaz'ın (2001) *Türkiye'de Ölüm Cezası (1920-2000)* adlı kitabı, 1920- 2000 yılları arasında verilen ölüm cezası kararlarının ve infazlarının istatistikî verilerini sunarak, adeta Türkiye'de ölüm cezasına ilişkin bir envanter çıkartmıştır ki, bu çalışma için söz konusu kitabın öneminin vurgulanması gerekmektedir. Armada Yayınları (2016), Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezası kararlarına ilişkin TBMM tutanakları ile ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair 1576 Sayılı Kanun'un iptali hakkında Anayasa Mahkemesi kararını da karşı oy yazıları ile birlikte bir kitapta toplamıştır. Bu çalışmanın konusu ile çok yakın ilişkili görülen araştırmalar da bulunmaktadır. Susan A. Bandes (2004), ölüm cezası, medya ve ölüm cezasına ilişkin medya sunumlarını ele aldığı "Fear Factor: The Role of Media in Covering and Shaping the Death Penalty" adlı makalesinde, ölüm cezasının ideolojik, politik ve sosyal güçlerin karmaşık etkileşimi olduğunu ve medyanın, ölüm cezasına ilişkin içerikleri ayna gibi yansıtmayıp, suç ve adalete dair çarpıtılmış bir gerçeklik sunduğunu ortaya koymuştur. Dimitrova ve Lee (2009)'nin "Framing Saddam's Execution in The US Press" adlı çalışmalarında

Amerikan basınının, Saddam Hüseyin'in idam edilmesine ilişkin haberleri "yasal prosedürler" çerçevesi içinde verdiğini ve Saddam Hüseyin'in idam edilmesinin adil olup olmadığından ziyade, infazın nasıl gerçekleştirildiği üzerinde durduğunu tespit etmişlerdir. Dardis vd. (2008), The New York Times'ın ölüm cezasına ilişkin içeriklerini 1960 yılından başlayarak çözümlemişler ve arkasından gazetedeki ölüm cezasına ilişkin farklı çerçevelemelere bireysel düzeyde nasıl tepki verildiğini araştıran bir deney yapmışlardır. "Media Framing of Capital Punishment and Its Impact on Individuals' Cognitive Responses" başlıklı bu çalışmada, gazete içeriklerinde adalet sistemindeki kusurları ön plana çıkaran yeni bir "masumiyet çerçevelemesi"nin oluştuğunu ve bu çerçevelemenin özellikle ölüm cezası yanlıları üzerinde, "geleneksel-ahlakî temelli çerçeveleme"ye kıyasla daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Buna karşılık Türkçe literatürde genel olarak yargılamanın (Tunç, 2009), suçun (Şeker, Toruk ve Sine, 2013; Yegen, 2015; Karakehya, 2016; Gürses, 2017), cezanın ve özel olarak ölüm cezasının (Özer, 2014b) basında sunumunu ele alan çalışma sayısı sınırlıdır. Ömer Özer (2014b), "Üç Fidan Üç Darağacı: Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan'ın İdamlarının Cumhuriyet, Hergün ve Hürriyet Gazetelerinde Sunumu" başlıklı çalışmasında betimlemeli haber çözümlemesi yöntemi ile bir çalışma yapmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler, her üç gazetenin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ait haberlerde taraflı davranıp, ölüm cezalarını sıradanlaştırdığını, gazetelerin tek haber kaynağından beslendiklerini ve o kaynağa hizmet ettiklerini göstermiştir.

İktidar- ölüm cezası ilişkisini ele alan dünyaca ünlü yazarlar da bulunmaktadır. Victor Hugo, 1829 yılında yazdığı ve ölüm cezasına karşı olduğunu açık bir dille ifade ettiği *Bir İdam Mahkûmunun Son Günü (Le dernier jour d'un condamné)* adlı eserinde idam mahkûmunu -genel olarak tüm eserlerinde kullanmayı tercih ettiği- "sefil" kavramı ile özdeşleştirerek onu, "can çekişen sefil" olarak nitelendirmektedir. Buradaki "sefil" için uygun gördüğü "üvey bir toplumun yoksun çocukları" (2014: 15) tanımlaması, tam da Agamben'in "homo sacer"ine yıllar öncesinden yol göstermiş, temel teşkil etmiştir. Hugo (2014: 20), can çekişen sefilin bedeni üzerinde tasarrufta bulunan iktidara; "Yargılayanlar ve ölüm cezasının zorunlu olduğuna hüküm getirenler. Öncelikle, -çünkü toplumsal birliğe zarar vermiş ve halen zarar verebilecek olan bir organın kesilmesi önemlidir- söz konusu olan durum yalnızca buysa, ömür boyu hapis

yeterlidir. Neden öldürmekte ısrar ediyorsunuz?" diye sorduktan sonra şunları ifade etmiştir:

> *"Durmadan ve ne yaptığınızı çok iyi bilmeden baş kesen siz, neden çökmüş, şaşkın, endişeli, haklı olduğunuzdan az emin ve genel bir kuşkuya kapılmış bir haldesiniz? Sizden önce gelen yaşlı parlamenterlerin sakin bir bilinçle gerçekleştirdikleri kanlı görevin ahlaki ve toplumsal duygusunu yitirdiğinizi hissetmiyor musunuz yüreklerinizde? Gece olunca, başınızı onlardan daha çok döndürmüyor musunuz yastığın üstünde? Sizden önce başkaları, infazları emrettiler; ancak onlar, kendilerini hakta, doğruda, iyide büyük olarak görüyorlardı… Peki, sizler, vicdanınızla baş başa, katil olmadığınıza tam olarak emin misiniz!"*

Albert Camus ve Arthur Koestler tarafından yazılmış bulunan *Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler (La Paine Capital)* adlı kitapta da Camus (1986: 70), ölüm cezasını "iğrenç bir kasaplık, insanın kişiliğine ve vücuduna karşı girişilmiş bir tecavüzdür. İğrenç ve müstehcen bir teşhirdir" şeklinde tanımlamaktadır. Arthur Koestler (1986: 107-111) ise, iktidarı; "Orta Çağ'ın ilmî simyacıları gibi kendi dünyaları dışında meydana gelecek her şeye sırtlarını çevirip, gizli sırlarla meydana gelmiş gizemli dünyada yaşayan sözde uzman bir avuç kimse" olarak tanımlamakta, böyle bir durumda ölüm cezası mahkûmunun son umudunun "taht"ın şefaâtına kaldığından bahsetmektedir. Buna göre iktidarlar, suçluyu ahlâkî bozukluk içinde kokuşmuş, düzelme ihtimali bulunmayan ve yok edilmesi gereken bir biyolojik varlık olarak görmekte, onu toplumun ve dolayısıyla düzenin devamı için bir tehdit olarak algılamaktadır.

Yöntem

Bu tez çalışmasında, yöntem olarak niceliksel çözümleme ile nitel çözümleme birlikte kullanılmıştır. Nicel çözümleme olarak temel düzeyde içerik çözümlemesi, nitel çözümleme olarak ise yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar kapsamında "ideolojik haber çözümlemesi" kullanılmıştır. Bu perspektiften 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanması, yargılanması ve infazlarının gerçekleştirilmesi süreci ile ilgili olarak siyasi iktidarın hegemonya oluşturmasında, bir ideolojik aygıt olarak Türk basınının katkısı olduğu öngörülmüş ve tez çalışmasının araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

Araştırma Sorusu 1. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haber, köşe yazısı ve karikatürlerin nicel dağılımı gazetelere ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1a. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1b. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin köşe yazılarının gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1c. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin fotoğraf ve karikatürlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1d. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin sürmanşetlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1e. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin içeriklerin kapladıkları alanların gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 2. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haberlerin ideolojik özellikleri nelerdir?

Çalışmanın örneklemi, Ömer Özer'in (2014b: 304) belirttiği gibi; merkezden sola doğru bir çizgiyi temsil etmek üzere *Cumhuriyet,* merkezi temsil etmek üzere *Hürriyet* ve merkezden sağa doğru bir çizgiyi temsil etmek üzere *Tercüman* gazetelerinden oluşturulmuştur.

Sınırlılıklar

Çalışmada sadece 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından siyasi nedenlerle verilen ve yerine getirilen Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki ölüm cezalarının Türk basınındaki sunumu ele alınmıştır. Bunun temel nedeni, söz konusu idamların Türk basınında yoğun bir şekilde işlenmiş olmasının konuyla ilgili olarak kapsamlı bir basın çözümlemesine olanak vermesidir. Bu bağlamda "ölüm cezası" 2004 yılında resmi olarak kaldırılıncaya dek[2], başta "adam öldürme" suçu olmak üzere, ölüm cezasını gerektiren başka suçlara ve bunları işleyenlere ilişkin basın yansımaları çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmanın kapsamının çok geniş olacağı öngörülerek, farklı darbe dönemlerinde verilen siyasi ölüm cezası kararlarının Türk

[2] Ölüm cezası, 14 Temmuz 2004 tarih ve 5218 Sayılı Kanun ile kaldırılmıştır.

basınındaki sunumlarının, uzun dönemli (longitudinal) bir araştırma ile kıyaslaması da yapılmamıştır.

"12 Mart 1971 Muhtırası'nın Ardından Verilen Ölüm Cezalarının Türk Basınında Sunumu" başlıklı bu tez çalışması altı bölümden oluşmaktadır. Girişin ardından ikinci bölümünde ilk Türk gazetesi olan *Takvim-i Vakayî*'den başlayarak, 1980'e kadar geçen dönemde Türk basın tarihine ilişkin bir değerlendirme yapılmış, farklı dönemlerde basın- iktidar ilişkileri ile bu ilişkilerin biçimlendirdiği içerikler ve gazetecilik pratiklerine dayanarak basının yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken teknolojik anlamda Türk basınının geçirdiği değişim ve dönüşüme de kısaca yer verilmiştir.

Çalışmanın "Askeri Darbeler, Olağanüstü Rejimler ve Ölüm Cezası" başlığını taşıyan üçüncü bölümünde 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, Osmanlı İmparatorluğu'ndan intikal eden darbeci gelenek, Cumhuriyet'in kuruluşunda ordu ve siyaset ilişkisi, çok partili hayata geçişle birlikte başlayan darbeler zinciri ve özellikle de 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri ile diyalektik olarak ilişkilendirilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, darbelerin ardından olağan mahkeme/ hâkim ilkesine aykırı şekilde oluşturulan olağanüstü görevli mahkemelerin de kurulduğu hukuk içinde hukuksuzlukların yaşandığı olağanüstü rejimlerin önemine vurgu yapılmış ve bu rejimler kurumsal temelleri ile birlikte açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde ideolojik haber çözümlemesine ilişkin kuramsal ve kavramsal bir çerçevenin çizilmesinin ardından, beşinci bölümde niceliksel çözümleme ve yapısalcılık etkisindeki Britanya Kültürel Çalışmaları perspektifinden ideolojik haber çözümlemesi yapılmıştır. Çalışmanın altıncı bölümünde genel değerlendirme ve sonuca yer verilmiştir.

BÖLÜM 2

TÜRK BASINI VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Bu bölümde iktidar ilişkileriyle bağlantılı olarak Türk basınının tarihsel arka planını değerlendirmek amaçlanmaktadır. Ancak bu kapsamlı bir basın tarihi değerlendirmesi değil, farklı dönemlerde basın- iktidar ilişkilerine, basının sahiplik yapısına, basın özgürlüğünün sınırlarına ışık tutmaya dönük temel bir değerlendirmedir. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, olağanüstü rejimler ve ölüm cezası konuları, tezin merkezini oluşturduğundan, basın tarihi açısından ağırlıklı olarak darbe dönemlerini değerlendirme gerekliliği bulunsa da ideoloji çözümlemesi yapabilmek için bu, tek başına yeterli görülmemiştir. İlk Türk gazetesi olan *Takvim-i Vakayî*'den başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden gazetecilik geleneklerini, Cumhuriyet'in ilânından askeri darbelere giden süreçte basının rolünü ve farklı dönemlerde basın-iktidar ilişkilerini anlamanın bu şekilde mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de basını siyasetten ayrı düşünmek mümkün değildir. Siyasi iktidarlar kendi çıkarları doğrultusunda ve meşruiyetlerini sağlamak için basını elde tutup, gerekirse özgürlüğünü kısıtlamak yoluna giderken, muhalefet kendi sesini duyurmak ve kendi yararına kamuoyu oluşturmak için basın özgürlüğünü savunmaktadır (Şentürk, 2015; Yetkin, 2010). Öyle ki; Osmanlı İmparatorluğu'nda gazeteciliğin doğuşu ile muhalefetin doğuşunun paralel olduğunu savunan yazarlar da bulunmaktadır (Demirel, 2016: 199; Kabacalı, 1994: 16). Colin Sparks, basının kamuoyu oluşturma ve biçimlendirme gücüne, halkın tepki ve talepleri ile ulusal çıkarları seslendirebilmesine, gündem hakkında halkı bilgilendiren temel yapı olmasına dayanarak basın ile demokrasi ve özgürlükler arasında doğrudan bir bağ olduğunu belirtmektedir (1992: 280). Türkçe literatürde Türk basınında çokseslilige ve demokrasiye işaret eden bu bağın tarihsel süreç içinde kurulup kurulamadığını

ortaya koyan eserler bulunmaktadır[3]. Bu çalışmada böyle bir amaç güdülmemiş olmakla birlikte, basına uygulanan sansür ve kısıtlamalara bakarak, Türk basın tarihi yazma çabasının, aslında Türk basınında demokrasi tarihini de ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne gelmiş geçmiş tüm iktidarlar, kendi ideolojilerini gazete, dergi, kitap gibi kültür ürünleri aracılığıyla aktarıp bu yolla hem ideolojilerini yeniden üretmek hem de toplumsal rıza elde etmek için basını yanlarına çekmek istemişlerdir. Bu bölümde yer verilen kısa Türk basın tarihi, iktidarlar eliyle basın üzerinden devşirilen gücün, bir yandan basını temel işlevlerinden uzaklaştırırken, öte yandan iktidara muhalif gazetecilerin bazılarının "vatan hainliği" suçlaması ile İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılandıklarını, bazılarının da suikastlere kurban giderek yaşamlarına mâl olan bedeller ödediklerini göstermektedir.

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk Basını

Atilla Girgin'e (2009: 29) göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk matbaanın (Dar'üt-Tıba'at- Ül- Amire-1727) açıldığı tarihe dek Avrupa'da 1,5 milyon kitaptan 1,4 milyar nüsha baskı yapılmıştır ki; bu, Osmanlı İmparatorluğu için yaklaşık 300 yıllık bir gecikmeye karşılık gelmektedir. Bu geriden gelişte, başta "taassub" olmak üzere, 17. yüzyıldaki askeri yenilgiler, devlet düzeni ve ekonomik alandaki bozulmalar, Osmanlı toplumunu oluşturan çeşitli din ve ırklardan insanları "halk" olarak değil "kul" olarak gören ümmet anlayışına dayalı sosyolojik yapı etkili olmuştur (Kabacalı, 1994: 3-4). İlk Türk gazetesi olan *Takvim-i Vakayî'*nin yayımlanması için ise 1831 yılına dek beklemek gerekmiştir (Benek, 2016: 29).

Padişahın yetkilerinin kısıtlanıp, hukukun üstünlüğünün kabul edildiği Tanzimat Fermanı'nın (3 Kasım 1839) ilânı ile ülke sorunlarını dile getirip, halkı bilgilendirmek, çözümler önermek ve kamuoyu oluşturmak için gazetecilik faaliyetlerinde de bir hareketlilik başlamış, geniş bir kitleye erişebilmek için çok sayıda gazete yayımlanmıştır (Ulusoy Nalcıoğlu, 2005: 253). Tanzimat'ın ilânının ardından hem basımevlerinin hem de basılı eserlerin[4] sayısının artması nedeniyle imparatorlukta

[3] Gürkan, N. (1998). Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın; Kabacalı, A. (1994). Türk Basınında Demokrasi; Kejanlıoğlu, D. (2014). Türk Basınında Demokrasi: Milliyet Gazetesi Örneği (1971), Zürcher, E.J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.

[4] Gazetelerle birlikte dergilerin de yayına başladıkları görülmektedir. Resmî nitelikli bu dergilerden ilki olan *Vakayi-i Tıbbiye*, 1849'da Hekimbaşı tarafından yayımlanmıştır. Bunu 1860'da *Ceride-i Askeriye*, 1862'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayınladığı *Mecmua-i Fünûn*, 1865'te *Takvim-i Ticaret* dergileri takip etmiştir (Girgin, 2009:30).

farklı düşüncelerin seslendirilmesi, yani düşünce dünyasındaki hareketlilik, hükümeti rahatsız etmiş ve bunun için basına yönelik birtakım yasal tedbirler alma yoluna gidilmiştir (Kabacalı, 1994: 16). Tanzimat Fermanı ve arkasından gelen Islahat Fermanı (1856), oldukça geriden gelerek Avrupa modernizmini belli yönlerden adapte etmeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin yetkilerini sınırlandırıp, insanların hak ve özgürlüklerini daha eşitlikçi bir anlayışla düzenleyecek "toplumsal rıza" arayışını ortaya koyan birer anayasal metin gibi değerlendirilebilmektedir. Devlet tarafından yürütülen bu toplumsal rıza arayışı, Fuat Uçar'a (2018: 83) göre, o dönem aydınlarını da eski düzeni savunanlar ve Avrupa ile bütünleşmenin daha da arttırılmasını savunanlar olmak üzere ikiye bölmüş, bu bölünme, Osmanlı basınında da yavaş yavaş kendisini göstermeye başlamıştır. 1860'lı yıllara gelindiğinde devlet politikalarını eleştiren bağımsız – aydınlar tarafından devlet yardımı almaksızın yayımlanan- gazetelerin ortaya çıktığı görülmektedir (Demir, 2014: 59). Bağımsız gazetelerin yayımlanması ile birlikte, Namık Kemal gibi Tanzimat döneminde yetişmiş, iyi eğitimli, dil bilen, Avrupa'da bulunmuş ve 1867 yılında kurulan "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" ne mensup bir grup yazar[5], Kenan Çağan'a (2012: 252) göre saltanat yerine "meşruti monarşi"yi savunmuş; bir yandan İslam'a ve milli değerlere bağlı kalınırken diğer yandan batılı liberal demokrasinin benimsenmesi gerektiğini dile getirmiştir.

1823 Aralık 1876'da "ilk yazılı Osmanlı- Türk Anayasası" olan Kanûn-ı Esasî ilân edilerek yürürlüğe girmiştir. 119 maddeden oluşan Anayasa'nın 12. maddesi basınla ilgilidir ve "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" hükmü getirilmiştir. Kanûn-ı Esasî'nin yürürlüğe girdiği sırada basında düzen ve disiplini sağlamaya dönük yasal düzenlemeler de hâlâ yürürlükte olduğu için, o dönemde basının sahip olduğu özgürlüğün sınırlarının oldukça dar olduğu söylenebilmektedir. İkinci Meclis'in feshedildiği 14 Şubat 1878'den sonra basına sansür ve baskı uygulanmış, sürgün cezalarına devam edilmiştir[6]. Meclis'in kapatılmasının ardından Avrupa'ya kaçan aydınlar, bulundukları ülkelerde Jön Türk gazetelerini çıkarmaya başlamışlardır.

[5] Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin kurulmasına yol açan muhalif hareketin arkasında Mustafa Fazıl Paşa bulunmaktadır. Mustafa Fazıl Paşa çok varlıklıdır. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi isimlerin Avrupa'ya kaçışını organize etmiştir. Böylelikle Osmanlı yönetimi aleyhinde yayım yapan, Avrupa'da kurulu Yeni Osmanlı basını ortaya çıkmıştır (Duman, 2007: 80). Bu grupta Ebuziyya Tevfik, Nuri ve Reşat Bey, Ayetullah, gazeteci Refik, Agâh Efendi, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal gibi isimler yer almaktadır (Çağan, 2012:259).

[6] Bu baskının şiddet ve boyutu hakkında söylenenler halen öznelliğini korumaktadır (Duman, 2007: 81).

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilânı ile oluşan coşkulu ortam içinde sansür memurları denetleme yapmamıştır (Duman, 2007: 82). Hasan Taner Kerimoğlu'na (2015: 150) göre, 23 Temmuz 1908 tarihinden sonraki bir yıllık süre içerisinde yüzlerce yeni gazete ve dergi yayımlanmıştır. Ancak, bu yayınların ortak özelliği çok kısa ömürlü olmalarıdır. II. Meşrutiyet'in ilânından çok kısa bir süre sonra sayıları 353'ü bulan gazete ve dergilerde batıcı merkeziyetçi, sosyalist, dinci, liberal ve gelenekçi düşünceler de seslendirilmeye başlanmıştır (Mazıcı, 1996: 136). II. Meşrutiyet dönemi basını içeriklerine bakıldığında genellikle siyasi çekişmeler ve farklı düşünce akımlarına[7] yer verildiği görülmektedir (Kabacalı, 1994: 56).

II. Meşrutiyet'in basın için getirdiği özgürlük ortamı yaklaşık dokuz ay sonra sekteye uğramıştır. Bu süre içinde İttihat ve Terâkkiciler ile padişah yanlıları arasındaki çatışma, yukarıda da anlatıldığı gibi gazete ve dergiler arasında kendi taraftarlarını yaratarak basın üzerinden yürütülmüş ve toplumda da bölünmeye yol açmıştır. O günlerde hazırlanan Matbuat Kanunu tasarısına karşı eleştirilerini açıkça ortaya koyan yazısının ardından öldürülen *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in katilinin İttihat ve Terakki olduğu iddiası "31 Mart Olayı"nın fitilini ateşlemiştir (Çaycı, 2009: 30). Bu olayla ilgili olarak; "Osmanlı basınının 31 Mart Olayı'nda tahrik edici bir üslûp kullandığı ve Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesi üzerine kendi suçlarını örtmek için isyancıları suçladığı ileri sürülmüştür" (Çaycı, 2009).

14 Temmuz 1909'da 37 maddelik Matbuat Kanunu, 1881 tarihli Fransız Basın Kanunu'ndan iktibas edilerek yürürlüğe girmiştir (Kabacalı, 1994: 71-72; Mazıcı, 1996: 136). Yapılan birçok değişiklikle[8], 1931'de çıkarılacak yeni Basın Kanunu'na dek bu kanun yürürlükte kalmıştır. 31 Mart Olayı'na dayanarak ilân edilen sıkıyönetim nedeniyle basın için her şeyi yazmanın mümkün olmadığı bir döneme girilmişken, Basın Kanunu'nda yapılan bu değişiklikler, basın özgürlüğünü daha da sınırlandırmış, 1909'da 353 olan gazete sayısı 1912'de 45'e düşmüştür (Mazıcı, 1996: 137). Bu yılların basını içerik olarak sadece iktidar- muhalefet çekişmelerini dile getirmiş ve hemen hemen bütün yazarlar bu çekişmenin dışında kalamamıştır (Kabacalı, 1994:

[7] "Bu akımlar Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük'tür. Bu arada Osmanlılık/ Osmanlıcılık da hâlâ bir gerçeklik olarak kabul edilmekteydi. Gerek İttihat ve Terakki, gerek siyasal muhalefet içinde her üç akımın da taraflıları vardı" (Kabacalı, 1994: 86)."

[8] 14 Temmuz 1909 tarihli Matbuat Kanunu, 22 yıl yürürlükte kalmışsa da 15 kez değişikliğe uğramıştır.

75). Sonuç olarak bu dönemde İttifakçı- İtilafçı diye adlandırılabilecek, kutuplaştırıcı bir "parti basını" anlayışı egemen olmuştur (Duman, 2007: 84).

I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı İmparatorluğu'nda seferberliğin ilân edilmesinin ardından Sansür Talimatnamesi yayımlanmış, bu talimatnameye harfiyen uyulmaması halinde gazete ve dergiler için geçici kapama veya lağvetme cezası öngörülmüştür. Okan Yüksel'e (2011) göre, I. Dünya Savaşı'nın ayırt edici özelliği, propaganda gibi psikolojik savaş tekniklerinin kullanılmasıdır. Savaş süresince İngiltere, Almanya gibi devletlerin propagandayı daha ustaca kullandıkları görülürken, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu daha acemice ve plansız hareket etmiştir (Polat, 2014: 143). Bunun dışında dört yıl süren savaş boyunca basın, genel olarak büyük sıkıntılar çekmekte olan topluma "Zafer-i Nihai" mesajları ile umut vermeye çalışmıştır (Koloğlu, 1993: 11).

I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış ve 2 Aralık 1918'de yeni bir sansür genelgesi yayımlanmıştır. Savaş boyunca devam eden sansür uygulamaları, mütareke döneminde de devam etmiştir. Üstelik mütarekenin daha ilk döneminde İtilaf devletlerinin posta işleri üzerindeki kontrolleri daha sonra tüm haberleşmeleri denetlemeye, sansürlemeye ve hatta el koymaya kadar varmıştır (Korkmaz, 2012: 32).

Milli Mücadele dönemi basınını incelemeye geçmeden önce, o günün koşullarında gidişat hakkında halkın bilgilendirilmesi, elde edilen başarıların ve mücadelenin amacının ülkede ve ülke dışında da anlatılabilmesi için haberleşmenin daha sistemli bir hale getirilmesi gerekliliği öncelikli olarak tespit edilmelidir. Bu gereklilik, 8 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nın kurulmasına sebep olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, bunun arkasından 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'ni kurarak, Anadolu Ajansı'nı da bu kuruma bağlamıştır (Koloğlu, 1993: 30-32).

Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlayan Millî Mücadele'ye katılım çağrısı yapmak, bu mücadelenin yürütülmesinde uygulanacak esasları duyurmak için bir gazete çıkarmak fikri, Mustafa Kemal Atatürk ve kongre delegeleri tarafından Sivas Kongresi'nde hayata geçirilmiş, Sivas'ta *İrade-i Milliye* gazetesi yayımlanmıştır (Dervişoğlu, 2009: 160). Mustafa Kemal Atatürk, 27 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye Reisi olarak Ankara'ya geldiğinde esas olarak milli mücadele propagandası yapmak üzere *Hakimiyet-i Milliye* gazetesini kurmuştur. Millî Mücadele dönemi basınını en genel olarak mücadeleyi destekleyenler ve

desteklemeyenler olarak iki gruba ayırmak mümkün olmakla birlikte, literatürde buna dair farklı gruplamalar bulunduğu görülmektedir[9].

Görüldüğü gibi ilk Türk gazetesi *Takvim-i Vakayî* (1831)'nin basımından Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen dönemde farklı iktidarların yanında veya karşısında konumlanan gazeteler bulunmaktadır; Osmanlıcı- Batıcı, Saltanatçı- Meşrutiyetçi, İstanbul Hükümeti yanlısı- Millî Mücadeleci gibi. Tanzimat'la birlikte farklı görüşlerin ifade edilmeye başlanması, eleştiri kültürü zayıf olan Osmanlı'da muhalif basına karşı birtakım sansür ve yasaklamalar getirilmesine yol açmıştır. Bu yasaklara boyun eğmek istemeyen bir grup aydın Avrupa'ya kaçmış, "Yeni Osmanlılar", "Jön Türkler" gibi adlarla yurt dışında gazeteler çıkarmış, hürriyet ve meşrutiyeti savunmuştur. II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi ile basın için ortaya çıkan özgürlük ortamı sadece dokuz ay sürmüş, 31 Mart Olayı'nın ardından bu kez de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskı ve yasaklar dönemi başlamıştır (Gülsoy, 2018: 263). Balkan Savaşları'nın ardından patlak veren I. Dünya Savaşı tüm dünyada esen propaganda rüzgârlarının oldukça kuvvetsiz de olsa Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkisini göstermesine yol açmış ve Milli Mücadele döneminin başlaması ile birlikte bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülük ettiği yayınlarla amacın duyurulması, mücadelenin yaygınlaştırılması için kullanılmıştır. Gülen Sönmez'e (2012: 9) göre, Osmanlı dönemi basınının sahiplik yapısını, gazetecilik henüz yeni yeni gelişen bir meslek olduğu için gazeteci patronlar değil, içinde bulunulan siyasi durumu çeşitli yönlerden eleştiren modernleşme yanlısı veya karşıtı, kısacası ülkesi hakkında söyleyecek sözü bulunan aydın kişiler, yazarlar oluşturmaktadır (Sönmez, 2012: 9).

2.2. 1923- 1950 Arası Dönemde Türk Basını

1923- 1950 arası dönemde Türk basını, 1920'li ve 1930'lu yıllar literatüründeki kitle iletişim araçlarının mutlak gücü karşısında kitlelerin pasifliğinin savunulduğu "güçlü etkiler dönemi"nden (Güngör, 2013: 95) bağımsız olarak değerlendirilemez. Güçlü etkiler döneminin sihirli kavramının "propaganda" olduğunu söylemek mümkündür.

[9] Orhan Koloğlu (1993: 12), Milli Mücadele dönemi basınını İstanbul ve Anadolu'nun muhalif basını, Kuvayi Milliyeci gazeteler ve Mustafa Kemal'in bizzat yönetip yönlendirdiği Ankara basını şeklinde üçe ayırmaktadır. Nurşen Mazıcı (1996: 137), ise Milli Mücadele'yi destekleyenlerle, İstanbul Hükümeti'ni destekleyenler olarak iki grupta sınıflandırmaktadır. Kabacalı (1994: 92-93), İstanbul'da ve Anadolu'da bulunan basının bir kısmının Milli Mücadele'yi desteklediğini, bir kısmının ise desteklemediğini belirtmektedir. Gündüz (2007: 90-91), 1918- 1923 arası dönemde İstanbul merkezli Osmanlı hükümeti ile Ankara merkezli TBMM hükümetinin bulunduğundan bahisle, basının da buna paralel olarak İstanbul basını ve Ankara basını olarak ikiye ayrıldığını vurgulamakta ve fakat İstanbul basını içinde de çeşitli gruplaşmalar olduğunu dile getirmektedir.

Özellikle de basın yoluyla propaganda, iktidarı ele geçirmek veya iktidarların meşru olduğuna dair izlenim oluşturmak amacıyla başvurulan birincil araç olmuştur (Demirel, 2016: 198). Türkiye'de de gerek tek partili, gerekse çok partili dönemde propaganda etkili şekilde kullanılmıştır. Keza Bahar Eroğlu (2012: 94), propagandanın damgasını vurduğu tek parti yıllarında haber kaynağının sadece resmi kanallar olması nedeniyle gazetelerdeki köşe yazılarının önemli bir etki gücüne sahip olduğunu belirtmektedir.

1923-1950 arası dönemde Türk basınının içinde bulunduğu durumu değerlendirirken emperyalizme karşı verilen on yıldan uzun sürmüş savaşlar nedeniyle yorgun toplum yapısını, Cumhuriyet ilân edilmişse de henüz ekonomik ve politik alt yapısı oluşmamış genç bir devletin varlığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bunun yanında toplumu ve basını Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen alışılmış birtakım pratiklerden vazgeçmeye zorlayan devrimlerin arka arkaya gelmesi, 1929 Dünya Ekonomik Krizi, bir süre sonra patlak veren 2. Dünya Savaşı gibi etmenler de dikkate alınmalıdır.

Millî mücadele döneminde basının sergilediği mücadele yanlılığı ve karşıtlığına dayalı birbirine zıt görünümün, yeni Cumhuriyet'in inşası sürecinde de aynen varolduğunu söylemek mümkündür. Saltanatın kaldırılması ile başlayan ve Cumhuriyet'in ilânı ile devam eden görüş ayrılıkları, buna bağlı olarak mecliste oluşan farklı gruplar, Ankara'nın başkent yapılması, Lozan Barış Antlaşması'na ilişkin tartışmalar, hilafetin kaldırılması gibi pek çok konuda yaşanan görüş ayrılıkları basında da karşılık bulmuştur (Ercan Bilgiç, 2014: 55). Erken cumhuriyet döneminde basın, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve sosyolojik olarak Osmanlı'nın küllerinden doğması gerektiğini savunanlarla, tam bağımsız, modern Türkiye Cumhuriyeti'ni savunan aydınların fikir harbi ettikleri bir alan olmuştur.

Büyük Taarruz sonucunda Millî Mücadele'nin kazanılması, ülkenin düşman işgalinden kurtarılmasının yanında yeni bir yönetim şekli, yeni bir toplum yapısı ve modernleşmeye dönük uygulamaların da – örneğin 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması- habercisi olmuş, bu kez de söz konusu uygulamalar yüzünden özellikle İstanbul basını ile karşıtlıklar yaşanmaya başlanmıştır. Bu arada meclis içinde de, devlet yönetiminde Mustafa Kemal Atatürk'ün etkinliğinden rahatsız olan ve hilafeti savunan yetmiş kişilik bir grup bulunmaktadır. Bu grup "ikinci grup" olarak adlandırılmış; ikinci grup, 1923 yılından başlayarak muhalefetini şiddetlendirmiştir (Kabacalı, 1994: 95-96).

3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması, 20 Nisan 1924'te yeni Anayasa'nın kabulü (Ercan Bilgiç, 2014: 57), hükümetin Yunanistan'dan gelen Müslümanları, Rumlar'ın terk etmek zorunda kaldıkları taşınmazlara yerleştirme şekli gibi nedenlerle yukarıda bahsi geçen ikinci grup ile Halk Fırkası arasında tam bir bölünme yaşanmıştır. Artık birlikte yola devam edemeyeceklerini anlayan muhalifler, Hüseyin Rauf Bey'in önderliğinde partiden ayrılmış ve 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'ni kurmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi Şeyh Sait isyanından sonra 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır (Ercan Bilgiç, 2014: 57).

Erken cumhuriyet döneminde gösterilen Batılılaşma, modernleşme çabası, çok partili hayata geçilene yani 1946'ya dek, basın üzerinde otoriter bir politika yürütülmesine yol açmıştır. Bu otoriter politika, basını temel işlevlerinden uzaklaştırmış ve sahip olması gereken çok sesliliği engellemiştir (Ercan Bilgiç, 2014: 53). Hasan Ayhan'a (2013: 61) göre bu dönemde basın temel olarak, "tek sesli olarak partiden gelen yönergeleri ve Atatürk devrimlerini topluma aktarma" işlevini yerine getirmiştir. Tanel Demirel (2016: 200) ise; "Tek parti döneminde gerçek anlamıyla gazetecilik yapmak mümkün değildi, gazeteler devlet büyüklerinin ziyaretleri, sözleri ve yazılmasına izin verilen- zira buradaki haberler bile devlet/ millet çıkarına aykırı oldukları gerekçesi ile sansürlenebiliyorlardı- üçüncü sayfa haberlerinden ibaret sıkıcı bir hava taşıyorlardı. Gazetecilerin bu ortamı- sırf kendi gazetecilik dürtüleri için bile olsa- desteklemeleri için bir saikleri vardı" değerlendirmesini yapmaktadır. Öte yandan bu dönemde bazı gazetecilerin "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"na dayanarak İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılandıkları görülmektedir[10]. Zekeriya Sertel ve Cevat Şakir'in Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde, dergi sahibi/ yazı işleri müdürü ve yazar olarak yargılanmalarına sebep olan hikâye, bu tezin konusu ile ilgili olması bakımından anlamlı bulunmuştur. "İdama Mahkûm Olan İnsanlar, Bile Bile Ölüme Nasıl Giderler?" başlıklı bu hikâye, halkı "ordu ileri gelenlerine ve hükümete karşı tahrik ve askeri kaçmaya teşvik" ettiği gerekçesi ile dava konusu yapılmıştır (Topuz, 2018: 151).

[10] Hilafet sorunu ile ilgili olarak İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri'nin basına yolladığı açık mektup ile Hint Müslümanlar Ağa Han ile Emir Ali'nin hilafetin kaldırılmaması için İsmet İnönü'ye gönderdikleri mektubun Tanin, İkdam ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde yayımlanması üzerine gerginlik çıkmıştır. Bu mektupları yayımlayarak -siyasi iktidara göre- hilafeti övmüş olan gazetelerin başyazarları Hüseyin Cahit Yalçın, Velid Ebuzziya, Ahmet Cevdet ve Eşref Edip ile eski milletvekili ve İstanbul Barosu başkanı Lütfi Fikri, İstanbul'da kurulan İstiklâl Mahkemesi'nde vatana ihanetten yargılanmışlardır (Ercan Bilgiç, 2014: 55- 56; Şentürk, 2015: 202- 203).

Erken Cumhuriyet döneminde basını doğrudan ilgilendiren yasal düzenlemelerden biri, 4 Mart 1925 yılında kabul edilen 87 Sayılı "Takrir-i Sükûn Kanunu"dur. Takrir-i Sükûn Kanunu sadece üç maddeden oluşurken, 1. maddede; "İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâle bâis bilûmum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reisicumhurun tasdikiyle, re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir" hükmü yer almaktadır. Görüldüğü gibi madde metni oldukça kısa olmakla birlikte, kapsamı oldukça geniş ve belirsiz tutulmuştur.

1928 yılı, genç Türkiye Cumhuriyeti basını için yapısal olarak değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. 1 Kasım 1928'de hayata geçirilen "Harf Devrimi", her bin kişiye üç gazetenin düştüğü, okuma-yazma oranının yüzde beşi geçmediği, gazete tirajlarının 30.000'i aşmadığı bir dönemde, özellikle yayın sahiplerinin üzerine çok çeşitli sorumluluklar yüklemiştir (Koloğlu, 1993: 63).Tirajların düşük olması nedeniyle zaten ekonomik sıkıntı içinde olan basın, ek olarak yeni alfabeyi öğrenmek zorunda olan personel yetiştirmenin ve yeni Türk harflerinin yer aldığı baskı- dizgi araçlarının maliyetlerine de katlanmak durumunda kalmıştır.

Basının bu dönemde karşılaştığı ağır maddi güçlükler ve üzerine eklenen "1929 Dünya Ekonomik Krizi" koşulları, basın-siyasi iktidar arasındaki ilişkilerin biçimlenmesinde maddi yardım arayışının etkili olduğunu öngörülebilir kılmaktadır. Nitekim Yakup Kadri'nin *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde yazdığı "Halkı Okumaya Alıştırmak İçin" başlıklı yazısında hükümetin yayıncılık hizmetlerine yardım elini uzatmaması durumunda harf devriminin de bir anlamının kalmayacağını dile getirmesi (Ova, 2005: 108- 109), bu maddi yardım arayışını somutlaştıran bir belge niteliğindedir. Yakup Kadri'nin yaptığı bu çağrı karşılık bulmuş ve siyasi gazete sahiplerine üç yıl süre ile prim verilmesini düzenleyen 1575 Sayılı Kanun, 29 Mart 1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Görüldüğü gibi Türk basını, 1930 yılında getirilen resmi düzenleme ile devletten fiilen maddi yardım almaya başlamıştır. Yayın hayatlarını devam ettirmeleri devletten gelecek bu yardıma bağlı olan gazete ve dergilerin devlete karşı muhalif bir duruş sergilemeleri beklenememektedir. Keza Orhan Koloğlu da bu durumu "basının tam bir fikir kontrolüne sokulması" olarak değerlendirmektedir (1993: 66). Louis Althusser'in basını, birbirinden ayrı ve uzmanlaşmış kurumlar biçiminde dolaysız olarak çıkan

belirli sayıda gerçeklik olarak tanımladığı "devletin ideolojik aygıtlarıları (DİA)" ından biri olarak değerlendirip, onu "Haberleşme DİA'sı" içinde sınıflandırdığını da belirtmek gerekmektedir (2014: 50-51). Koloğlu'nun da işaret ettiği basın aracılığıyla "fikir kontrolü" aslında Althusser'in altını çizdiği ideolojiyi kullanarak işleyen DİA tezi ile örtüşmektedir.

Koloğlu'na (1993: 73) göre Harf Devrimi'nin ardından zorunlu şekilde yenilenen baskı teknik ve donanımlarına bağlı resim kullanımındaki artış, savaş yorgunu genç bir cumhuriyette savaşı unutturacak, barışı teşvik edecek içerik gereksinimi yaratmıştır. Bunun sonucunda 1930'lu yıllarda basında sinemaya, spora, dünyadaki ilginç olaylara daha fazla yer verilmeye başlanmış, yani içerik giderek daha fazla popülerleşmiştir. Türkiye'nin en ciddi gazetelerinden *Cumhuriyet*'in 1932 yılında bir güzellik yarışması düzenlemesini ise bunun en tipik örneğidir. Bunun yanında 1930 yılında ikinci bir parti denemesi yapılmış, Serbest Fırka'yı varolduğu 4 ay süresince destekleyen ve dolayısıyla tek parti iktidarına muhalif bir duruş sergileyen gazeteler ve gazeteciler, mecliste CHP milletvekilleri tarafından eleştirilmiş (Topuz, 2018: 156) ve bu deneyim sonlandırılmıştır.

1931 yılında, 1909 tarihli eski Matbuat Kanunu yürürlükten kaldırılarak, onun yerine 1881 Sayılı Matbuat Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun münhasıran yayıncılık yapabilmek konusunda ayrıntılı hükümler içermesi sebebiyle önemli bulunmaktır. Kanun, gazete çıkarmayı kolaylaştırması, gazetecilere ilişkin hükümler içermesi, başyazar ve genel idare amirlerinin lise ve benzeri yüksek okullardan mezun olmaları gibi basının kalitesini yükseltecek bir niteliğe sahipmiş gibi görünse de, basın suçları için ceza kanunu hükümlerinin uygulanmasını öngörmesi ve gerekli gördüğü pek çok durumda hükümete gazete ve dergileri kapatma yetkisi vermesi (madde 50) açısından özünde basın özgürlüğünü sınırlandıran bir düzenleme olarak değerlendirilebilmektedir. Bedii Faik, "Matbuat Basın Derkeen Medya" isimli kitabında 50. madde için şunları söylemektedir:

> *"50. madde ne idi bilir misiniz? Gazete kapatmayı mahkemelere değil, hatta uygulamada Bakanlar Kurulu'na da değil, hatta hatta bakana bile değil de doğruca Matbuat Umum Müdürü'ne, yani bugünkü karşılığı olan Basın Yayın Genel Müdürü'nün eline bırakmak demekti! Çoook Basın Yayın Genel Müdürü, hem de sadece telefonu açıp yazı işleri müdürlerini bir güzel haşlayarak gazete kapatmıştır. Hem de ne komik sebeplerle…* (2001: 86- 87)*."*

1923- 1950 arası dönemde basın- siyasi iktidar ilişkilerini etkileyen gelişmelerden ikisi, Atatürk'ün ölümü ile değişen siyasi konjonktür ve ardından 2. Dünya Savaşıdır. Atatürk'ün ölümü ile başlayan "Milli Şef" dönemi, Ayhan'a (2013: 76) göre, İnönü'nün Atatürk'ün talimatlarının uygulayıcısı olmaktan çıktığı ve talimat veren lider konumuna yükseldiği bir döneme işaret etmektedir. Buna bağlı olarak Hıfzı Topuz (2018: 169) da Atatürk'ün ölümünden sonra basının yönetiminin İsmet İnönü ve hükümetine geçtiğini belirtmektedir.

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'na girmemiş ancak bölgede savaşın yarattığı başta ekonomik olmak üzere, siyasi ve toplumsal koşullardan en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bu koşulların yarattığı kıskaca ek olarak, yeni kurulmuş bir cumhuriyetin varlığını devam ettirebilmesi için başlangıçtaki kurucu ideolojinin canlı ve güçlü tutulması gerektiğine inanılmıştır. Eroğlu (2012: 95)'na göre 2. Dünya Savaşı süresince Türk basını tek partinin yönetiminde gazetecilik yapabilmiştir. Çünkü siyasi iktidar bu dönemde- özellikle de 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 50. maddesine dayanarak- basından eylemsel ve düşünsel düzeyde tam bir destek beklemiştir (2012: 95). Dönemin yıkıcı savaş koşullarına karşı koyabilmenin tek yolunun milli birlik ve beraberlik olduğuna inanan İnönü, basına bu birlik ve beraberliği sağlamak misyonunu yüklemiştir. Bu amaçla tarafsızlığa gölge düşürecek, milletin moralini bozacak yayınlara izin verilmemiştir (Ayhan, 2013: 91). Eroğlu'nun 1939- 1945 yılları arasında 2. Dünya Savaşı'na ilişkin köşe yazılarını inceleyen "İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945) Türk Siyasetinin Köşe Yazıları Üzerinden İnşası: *Cumhuriyet* Gazetesi Örneği" başlıklı araştırmasının temel bulgusu, gazetenin siyasi iktidarın belirlediği çizgide hareket ettiği, zaman zaman bu çizginin dışına çıktığında ise kısa veya uzun dönemli kapatma cezaları ile karşılaştığıdır. Yine bu çalışmaya göre, "dış politika ilgili nötr başlıkların en yüksek, iç politika ile ilgili negatif başlıkların en düşük orana sahip olduğu, dolayısıyla köşe yazıları başlıklarının, iktidarın iç siyaset ile ilgili olarak olumsuz yorum yapılmaması "talimatına" ve dış siyaset ile ilgili olarak ise uluslararası ilişkilerde yürüttüğü "denge siyaseti"ne uyumlu olduğu" saptanmıştır (2012: 113-115).

Gülseren Adaklı (2006: 132-133), Cumhuriyet'in kuruluşundan 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar basında "gazeteci patron" geleneğinin bulunduğunu ve bunun 1940'ların sonlarına dek devam ettiğini belirtmektedir. Kologlu (1993: 71) ise, tek parti döneminde iki tip gazeteci olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan birincisinin

iktidar eliyle milletvekili yapılanlar olduğunu, ikincisinin ise aynı anda farklı gazetelerde yazarlık yapan gazeteciler olduğunu belirtmekte ve önemli gazetelerin sahiplerinin CHP milletvekili yapılmasını, basının devrimleri savunmasının garantisi olarak görmektedir.

Yukarıda anlatılanların ışığında "Tek parti dönemi" olarak adlandırılan 1923- 1946 arası dönemde, özellikle de 2. Dünya Savaşı sırasında tek partinin denetim ve gözetimi altında, güdümlü bir basın özgürlüğünün varlığından bahsedilebilmektedir (Öztürk, 1994: 142) Bu dönemde basının genel olarak modernleşme ve tüm dünyanın dengesini değiştiren savaşın dışında kalma yolculuğunda, CHP iktidarı ile çatışmak yerine iş birliği içinde çalıştığı, tek sesli bir yapı sergilediği görülmektedir. Kısaca bu dönemde CHP parti programının uygulanmasında ve Atatürk devrimlerinin hayata geçirilmesinde basın, önemli bir rol üstlenmiştir (Arık, 2010: 285; Ayhan, 2013: 61; Zürcher, 2000: 263).

1950 öncesi basın değerlendirmesinde önemli bir aşamayı da çok partili hayata geçiş oluşturmaktadır. Çok partili hayata geçişi anlayabilmek için savaşa girmediği halde özellikle ekonomik olarak ciddi sıkıntılar ve yokluklar yaşayan Türkiye'nin genel görünümüne bakmak faydalı olacaktır. Makal'a (2004: 3) göre; 1938- 1945 yılları arasında gayrî safî milli hasılada sabit fiyatlarla %27'lik bir gerileme yaşanmıştır. Sanayi kesimindeki azalma %23, tarım kesimindeki ise %35'tir. Birey başına gayrî safî milli hasıla ise sabit fiyatlarla, 1945'te, 1938'dekinin %63'üne düşmüştür. Savaş sırasında resmi tüketici fiyat endeksi 100'den 459'a ulaşmıştır (Zürcher, 2000: 289). İmparatorluktan, cumhuriyet rejimine keskin geçişi birebir deneyimleyen, Atatürk devrimlerini ve alışkın olmadığı bir yaşam biçimini benimsemeye çalışan jenerasyonun karşı karşıya kaldığı sosyolojik sorunların yanında savaş koşullarının getirdiği ekonomik yıkım, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsülleri Vergisi Kanunu gibi kanunların çıkarılmasına sebep olmuştur. Ekonomik sıkıntılar, söz konusu vergilerin eklenmesi ile köylü, çiftçi, esnaf, işçi kesiminin ve gayrimüslim iş çevrelerinin daha büyük darboğaza girmesine yol açmıştır. Bu kanunların çıkarılması ülkede siyasi olarak iktidara alternatif olabilecek bir arayış başlatmıştır. Öte yandan toprak reformu, ormanların millileştirilmesi gibi konular CHP içindeki farklı görüşlerin keskinleşmesine ve açıktan açığa bir karşı duruşa dönüşmüştür (Eser vd., 2011: 18- 21). Enflasyonla mücadele etmek üzere tarım ürünlerinin fiyatlarının düşürülmesi, yukarıda bahsi geçen toprak mahsülleri vergisi ve

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu büyük toprak sahiplerinin de iktidardan soğumasına sebep olmuştur (Zürcher, 2000: 301). Ayrıca İsmet İnönü orduda askerler arasında da huzursuzluğun varlığının farkındadır. Devam ettirilen savaş ekonomisi hem kaynak hem de savaş teknolojisi bakımından ordunun modernleşme anlamında önünü kesmiştir (Demirel, 2016: 47). Bütün bu durum ve şartlar içinde, 2. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada esen liberalleşme rüzgârını fark eden ve gidişatın tek parti ile mümkün olamayacağını anlayan İnönü de liberalleşme eğilimine girmiştir. Böylece çok partili hayata geçişin zeminini hazırlanmış, ardından 7 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946'da da Demokrat Parti kurulmuştur[11] (Eser, Demirkıran ve Çiçek, 2011: 22; Zürcher, 2000: 302). Demokrat Parti'nin- nam- ı diğer "Demir Kır At[12]"ın- doğumunu, yani CHP içindeki bölünmeyi açıkça ortaya koyan en önemli gelişme, 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Grup Başkanvekilliği'ne verilen ve bir anlamda parti içi muhalefetin manifestosu sayılabilecek olan "Dörtlü Takrir"dir. Dörtlü Takrir'in, uzun zamandan beri toplumda varolan siyasi alternatif arayışına bir kıvılcım oluşturabileceği düşüncesi ile özellikle muhalif basında büyük yankı uyandırdığını belirtmek gerekmektedir. Ticaret burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerini temsil etmek ve savunmak üzere CHP içinde baş gösteren bu harekete- ki Yalçın Küçük, Demokrat Parti'yi "burjuva muhalefet partisi" olarak adlandırmaktadır (1985: 32)- demokrasi ve özgürlükler için basın da destek vermiştir ve destekçiler arasında Zekeriya ve Sabiha Sertel de bulunmaktadır (Vural, 2008: 388). Nitekim Zekeriya Sertel *Hatırladıklarım (1968)* adlı kitabında Tevfik Rüştü Aras'ın Demokrat Parti'yi kurarken, tek parti ve tek şefe karşı verilecek özgürlük ve demokrasi mücadelesinde kendisinden yardım ve destek istediğini anlatmaktadır (2001: 223). CHP'ye karşı bir alternatif yaratmak amacıyla sağ-liberal görüşteki Demokrat Parti'yi destekleyen Serteller, bu amaçla *Tan* gazetesinden ayrı olarak 1 Aralık 1945'de *Görüşler* adında bir de siyasi dergi çıkartmışlar, ancak, bu dergi görünüşte Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Tanin*'de yayınlanan "Kalkın Ey Ehl-i Vatan"[13] başlıklı yazısının

[11] "14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi, 24 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, 11 Mart 1946'da Liberal Demokrat Parti, 24 Nisan 1946'da Çiftçi ve Köylü Partisi, 26 Nisan 1946'da Türkiye Sosyal Demokrat Partisi, 19 Temmuz 1946'da İslam Koruma Partisi, 8 Temmuz 1946'da Türkiye Yükselme Partisi kuruldu. Bu partiler genel olarak Türk siyasal yaşamında etkili olamayıp, tabela partileri olarak kaldılar (Turan, 2003: 223- 224)."

[12] "Demokrat" kelimesi o dönem için halka yabancı gelen, dolayısıyla kolaylıkla telaffuz edilemeyen bir kelime olduğu için, "demirkırat" olarak Türkçeleştirilmiş ve geniş halk kitleleri "demokrat"ı, "demirkırat" olarak telaffuz etmiştir (Öymen, 2003: 506)." Bu ifade daha sonra Demokrat Parti'nin amblemi haline gelmiştir.

[13] Zekeriya Sertel "Hatırladıklarım" adlı kitabında *Tan* gazetesine gerçekleştirilen saldırının aslında hükümet eliyle düzenlendiğini, Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısının araç olarak kullanıldığını şu

kışkırtması ile siyasi tarihe "4 Aralık 1945 *Tan* Olayı" olarak geçen komünizm karşıtı bir gösteriye yol açmış ve saldırılar sonucunda *Tan* gazetesi ve matbaası kapanmıştır (Öymen, 2003: 490-495).

Çok partili hayata geçişin toplumsal düzeyde yarattığı canlılık basında da karşılık bulmuştur. 1941'de 113 günlük gazetenin toplam tirajı 60.000 ve dergi sayısı 227 iken, 1946'da toplam tirajları 100.000'e yaklaşan 202 gazete ile 302 dergi bulunmaktadır (Kayış, 2008: 401). Kuşkusuz bunda 1931 tarihli ve 1881 Sayılı Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinin 13 Haziran 1946 tarihinde kaldırılması ve ardından 14 Haziran 1946 tarihinde basın suçluları için çıkarılan af yasası da etkili olmuştur (Yetkin, 2010: 6).

1947 yılının Mart ayında yapılması gereken genel seçimlerin 1946 yılının Temmuz ayına çekilmesi üzerine CHP yanlısı gazeteler yoğun bir propaganda dönemi başlatmıştır. Seçim ortamına girilmesi ile *Ulus, Vakit, Akşam, Tanin* CHP'nin; *Vatan, Tasvir, Yeni Sabah* da muhalefetin sözcülüğünü üstlenmiştir (Öymen, 2003: 402- 404). Demokrat Parti'nin yerel seçimlere girmeme kararı[14] vermesi üzerine seçim sonuçları baştan belli olmuştur. Genel seçim 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilmiş ve seçimde "açık oy-gizli tasnif" usûlü benimsenmiştir (Kabacalı, 1994: 199). Seçim sonucunda Demokrat Parti'nin 465 sandalyesi bulunan mecliste 65 sandalye kazanması, seçimde yapıldığı iddia edilen hileler[15] nedeniyle büyük bir başarı olarak değerlendirilmiştir (Zürcher, 2000: 308).

1945- 1950 arası dönemde basında en önemli gündem maddelerini demokratikleşme, çok partili hayata geçiş, dış politik gelişmeler ve seçimler oluşturmaktadır (Kayış, 2008: 400). Yine bu dönemde ileride Türkiye'nin en önemli gazeteleri haline gelecek olan *Hürriyet,* 1 Mayıs 1948'de, *Milliyet* 3 Nisan 1950'de kurulmuştur (Ercan Bilgiç,

---

sözlerle ifade etmektedir: " Ertesi gün, sabah gazetelerini açtım. *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın 'Kalkın Ey Ehl-i Vatan' başlığı ile halkı bize karşı kışkırtan bir yazısı vardı. *Tan* gazetesini ve *Tan*'cıları komünistlikle suçluyor ve halkı matbaamızı yıkmaya çağırıyordu. Demek ki, bu sabah yapılacak gösteri önceden hükümet tarafından hazırlanmış ve Hüseyin Cahit'e de böyle bir yazı yazması için emir verilmişti. Bu durum açık olmakla birlikte, gözlerime inanamadım. Hüseyin Cahit beni sever ve beğenir görünürdü. Her karşılaşmamızda bana iltifat etmekten geri kalmazdı. Daha bir gece önce kendisiyle bir suarede buluşmuştuk. Bana türlü diller dökmüştü. Demek bana böylece güler yüz gösterdiği anda, halkı kışkırtan yazısını matbaaya vererek bu davete gelmişti. İkiyüzlülüğün ve ahlâk düşkünlüğünün bu derecesine hâlâ şaşarım (2001: 229- 230)."

[14] Celal Bayar'ın 8 Mayıs 1946 tarihinde yerel seçimlerine girmeme kararını bildirmesi üzerine *Cumhuriyet* gazetesi "Demokrat Parti Seçimlere Girmeyecek" başlığını atmıştır (*Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1946).

[15] Hükümet, 24 Temmuz 1946 tarihinde "Sıkıyönetimin delalet ve kararı" ile seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı her türlü neşriyatı yasaklamıştır (Kabacalı, 1994: 201).

2014: 66). 1946'dan sonra gazete tirajlarının artmasında *Hürriyet* gazetesinin başını çektiği, fikir ağırlıklı olmayan, bol resim, sansasyonel başlık, magazin haberleri içeren bir gazetecilik anlayışı hâkim olmaya başlamış ve bu yeni anlayış sayesinde *Hürriyet* o güne dek çıkan gazetelere fark atarak tirajını iki yılda 35.000'e çıkartmıştır (Demirel, 2016: 200). 1948 yılı ile birlikte basının sahiplik yapısında değişiklikler gözlenmeye başlanmıştır. *Yeni Sabah* gazetesi, 1948 yılında iş adamı Safa Kılıçlıoğlu'na satılmış, 1949'da Mülkiye mezunu Habib Edip Törehan, seçkinlere hitap eden ciddi bir gazete çıkarmak amacıyla *Yeni İstanbul* gazetesini yayımlamış ve bu gazeteyi 1950 yılında müteahhit Kemal Uzan'a satmıştır (Girgin, 2009: 229). Bu iki gazete Türk Basını'nda "gazeteci patron" geleneğine son veren gazeteler olmuşlardır.

2.3. 1950- 1960 Arası Dönemde Türk Basını:

Demokrat Parti'nin 1950 genel seçimlerini kazanıp, iktidara gelmesinde basın önemli bir rol oynamıştır. Nuran Yıldız (1997: 483), Demokrat Parti'nin bu başarısını Türk basınının partiyi kamuoyuna adeta bir "kurtarıcı" gibi sunmasına bağlamaktadır. Başbakan Adnan Menderes'in TBMM'de okuduğu I. Hükümet Programı'nda yer alan ifadelerde, partinin kendisini sağ-liberal bir çizgiye yerleştirdiği, basında yer alan (aşırı) sol fikriyata karşı ise tavizsizlik içeren ibarelerin yer aldığı görülmektedir[16]. Bu ibareler, Demokrat Parti açısından ideolojik anlamda liberalizmin savunusu ve basın üzerinden sola karşı en başından bir "ön alma" olarak değerlendirilebilmektedir. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, iki ay gibi kısa bir süre içinde yeni bir Basın Kanunu hazırlayarak yürürlüğe koymuş ve 1931 tarihli eski Basın Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır. 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe giren 5680 Sayılı Basın Kanunu ile gazete çıkarmak kolaylaştırılmış, basın suçlarına bakmak üzere Toplu Basın Mahkemeleri kurulması öngörülmüş, gazete sahiplerinin yazılan yazılardan

[16] "*Muhterem Arkadaşlar,*
Biraz yukarıda millete mâl olmuş inkılâplarımızın korunmasından bahsetmiştik. Bu konuda bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icabeden kanuni tedbirleri almaktır. İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. (Soldan bravo sesleri) Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanâat sahibi olmaktan ziyâde yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden kıstasları vuzuh ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz. (Alkışlar) Ancak bu suretledir ki, mizah veya siyâsi tenkit kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatta düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir."

cezai sorumluluğu kaldırılmıştır. Kabacalı'ya (1994: 230) göre yeni Basın Kanunu, eski kanuna kıyasla basına daha fazla özgürlük tanımakta ise de iktidarın özellikle "laiklik" karşıtı söylemleri nedeniyle basın- iktidar ilişkilerinin kısa sürede gerilmeğe başladığı görülmektedir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden çok kısa bir süre sonra laiklik karşıtı, gericilik yanlısı söylem ve eylemlerin giderek artmaya başladığı görülmektedi [17] . Yaşanan bu gelişmeler ve basındaki sol akımların şiddetle koğuşturulması[18] üzerine, destekçi gazetelerin bir kısmı 1952 yılından sonra Demokrat Parti'den desteklerini çekmişlerdir.

1950 seçimlerinin bir parti için beklenmedik bir galibiyet, öteki için büyük çaplı bir mağlubiyet getirmesi, basın açısından bakıldığında da derin bir bölünmenin habercisi sayılmaktadır. Demokrat Parti, Demirel'in ifadesi ile "daha muhalefette olduğu dönemden başlayarak basının gücünün, kamuyu etkileme ve yönlendirme becerisinin farkındadır (2016: 203)." Demokrat Parti bazı stratejilerle basını yanına çekmeye çalışarak bu yolla bir yandan iktidarlarına verilen desteğin sürekliliğini sağlarken bir yandan da muhalefet eden gazeteleri de artık, muhalefet etmemeleri konusunda teşvike çalışmıştır. Demokrat Parti'nin kendini destekleyen basın için uyguladığı belli başlı stratejiler; bunları basın cezalarının uygulanması sırasında kollamak, kredi- arsa sağlamak, kat çıkmaya izin vermek, resmi ilan dağıtımında kayırmak, kâğıt- malzeme-makina tahsisi, resmî kurumları gazete abonesi yapmak, örtülü ödenekten tahsisat yapmak vb. şeklinde gerçekleşmiştir (Demirel, 2016: 204; Yıldız, 1997: 488). Bu anlayışın sonucu olarak da Demokrat Parti iktidarı ile anılan ve "besleme basın"[19] adı verilen gazeteler ve gazeteciler topluluğu ortaya çıkmıştır.

Basınla ilişkili olarak, 1953 yılının Temmuz ayında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikle önceden takibi şikâyete bağlı olan bakanlara hakaret suçunun, bakanın

[17] 1951 Konya DP İl Kongresi'nde şapka yerine fes kullanılması, çarşafın ve Arap harflerinin yeniden kabul edilmesi, şeriat ve poligaminin ihyası istekleri dile getirilmiş, DP milletvkili Hüseyin Nalbant, İslam'ın devlet dini yapılmasını önermiştir. İktidar yanlısı *Doğrusöz* dergisi, DP'nin radyoda Kur'an-ı Kerim okutmasının laikliğe aykırılık oluşturmadığını yazmış ve Şubat 1951'de Kırşehir'de Atatürk'ün büstü tahrip edilmiştir. Şeriatçı bir çizgi izleyen Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu* dergisine "Örtülü Ödenek"ten yardım yapıldığı 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra açıklanmıştır (Kabacalı, 1994: 233- 234).

[18] "İşçiler Birleşiniz" başlıklı yazı nedeni ile *Haftanın Sesi* dergisi sahibi ve yazı işleri Müdürü Yusuf Ahıskalı'nın yanı sıra 1951 yılında büyük bir "komünist tevkifatı" yapılmıştı. Aralık 1951'de Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerindeki cezalar arttırılmıştı. 22 Kasım 1952'de *Vatan* gazetesi Ahmet Emin Yalman'a başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuş ve sanıkların *Büyük Doğu, Hür Adam* gibi dergilerin yönlendirmesi ile hareket ettikleri anlaşılmıştır (Kabacalı, 1994: 235).

[19] Bunlar *Atom, Müslüman Sesi, Akın, Ali Dayı, Hizmet, Hergün, Zonguldak Sabah, Çanakkale İnkılap, Demokrat Karabük, Demokrat Kozlu, Hür Yol, Köyün Sesi* gibi süreklilikleri olmayan ve sadece hükümet desteği ile ayakta durabilen yayınlardır (Demirel, 2016: 203).

oluru ile Cumhuriyet savcıları tarafından re'sen takip edilmesine ilişkin bir düzenleme yapılmıştır (Bulunmaz, 2012: 208; Kubilay, 2014: 18; Yıldız, 1997: 492). İkinci düzenleme ise 17 Mart 1954 tarihinde yürürlüğe giren ve 1., 2. ve 3.maddeleri ile "basın özgürlüğü"nü sınırlandıracak hükümler içeren 6334 Sayılı "Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun"dur. Bu kanunun adı 1956 yılında "Neşir Yoluyla veya Radyo İle Yahut Toplantılarda İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiş ve basın yoluyla işlenen suçların ve cezaların kapsamı daha da genişletilmiştir. Bunun yanında söz konusu yasa, gazetecilerin "ispat hakkı"na ilişkin tartışmalar da başlatmıştır (Kabacalı, 1994: 237).

1950- 1960 arası dönemde basın dışı sektörlerin de yayıncılık sektörüne ilgi duymaya başladığı görülmektedir[20]. Zeynep Kaban Kadıoğlu'na (2018: 102) göre "bu dönemde gazete sahibi olmanın saygınlığı, iktidar ilişkilerinde sağlayacağı düşünülen avantajlar ve siyasi kariyer hedefleyenlere katabileceği güç nedeniyle" farklı iş sektörlerinden basın alanına giriş cazip hale gelmiştir. Ancak öte yandan Demokrat Parti iktidarı döneminde basın, holdinglerin bir alt kuruluşu haline de gelmemiş ve bu yönüyle bugünkünden farklı bir sahiplik yapısına sahip olmuştur. Yani gazete sahipleri çoğunlukla yine gazetecilik yapan insanlardır (Demirel, 2016: 204).

Ahmet Oktay (1987: 49), 1950-1960 döneminin en önemli basın olayının "kitleselleşme"ye yönelim olduğunu belirtmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi Hürriyet gazetesinin başlattığı bu eğilim, çok partili hayata geçişle yani tek parti dönemi ideolojisi ve kültürünün tek seçenek olmaktan çıkmasıyla belirmiştir. Çok partili hayatın getirdiği görece özgürlük ortamı basında şekil ve içerik olarak değişimin de habercisi olmuştur. Yine Ahmet Oktay'a (1987: 51) göre bu dönemde Türk basını en çok "irtica, ispat hakkı, üniversite özerkliği, yargıç güvenliği gibi sorunlar" üzerinde durmuştur.

Demokrat Parti ve basın tarihinde önemli yer tutan gelişmelerden biri 6- 7 Eylül Olayları'dır[21]. 1955 yılının 7 Eylül'ünde sıkıyönetim ilân edilmesine ve İçişleri Bakanı

[20] 1954 yılında iş adamları Semih Tanca, Cemal Hürel, İzzet Zeki Baraz, Reha Özden *Tercüman* gazetesini çıkartmış, 1957'de ise iş adamı Malik Yolaç *Akşam* gazetesini satın almıştır (Kaban Kadıoğlu, 2018:102)

[21] 6 Eylül 1955 günü başlayıp, 7 Eylül sabahına dek süren, İstanbul ve İzmir'de azınlıktaki vatandaşlara ait dükkânların, kiliselerin yakılıp yıkılması, yağmalanmasıyla sonuçlanan barbarlık olayları, Demokrat Parti'nin başlatıp daha sonra da kontrol altına alamadığı gösterilerle alâkalıdır. Sözde Selanik'te Atatürk'ün evinin ve Türk Konsolosluğu'nun bombalanmasını protesto etmek amaçlansa da asıl amaç, Demokrat Parti'nin iflas eden iç ve dış politikalarına karşı halkı avutmaktır. Bunun yanında Londra'da Kıbrıs konusunu görüşmekte olan Fatin Rüştü Zorlu'ya destek vermektir

Namık Gedik'in istifasına yol açan bu olayları takiben - ki bu olayları İstanbul Ekspres gazetesinin 6 Eylül günü ikinci baskıya girerek "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı" manşetinin ateşlediği bilinmektedir (Gökçal, 2006: 46)- basına sansür uygulanmıştır. 10 Eylül'de Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz bir basın toplantısı düzenleyerek basına konan yasakları açıklamıştır[22]. Eylül ayı içinde sıkıyönetim, basın için getirilen daha pek çok yasağı gazetelere telefon etmek suretiyle bildirmiş ve bu yasaklara uymayan gazeteler hakkında gereğini yerine getirmiştir[23] (Kabacalı, 1994: 245).

1956 yılı, hem Menderes hükümeti hem de basın açısından olaylı geçmiştir. "İspat hakkı" üzerinde derinleşen tartışmalar, hükümeti basın ve muhalefetle ciddî şekilde karşı karşıya getirmiştir (Kabacalı, 1994: 248). Bu bağlamda Başbakan Adnan Menderes'in 1 Şubat 1956 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubu'nda yaptığı konuşma çok anlamlıdır. *Cumhuriyet* (1.2.1956) gazetesi tarafından "Menderes Hürriyet Partisi'ne ve Basına Şiddetle Hücum Etti" başlığı ile verilen haberde Başbakan'ın basını "doymak bilmez bir ejder"e benzettiği belirtilmiştir.

1956 yılının basına ilişkin yasal düzenlemelerinden bir tanesi yukarıda da bahsi geçen 9327 Sayılı "Neşir Yoluyla veya Radyo İle Yahut Toplantılarda İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" olmuştur. Kendinden önceki 6334 Sayılı Kanun'da değişiklikler yapılması ile oluşturulan bu kanun, eski kanuna göre suçun kapsamını ve cezaları genişletmiş, dolayısıyla basın açısından daha sert yükümlülükler getirmiştir. 8 Haziran 1956'da yürürlüğe giren 6733 sayılı "Basın Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Tadiline ve Kanuna Muvakkat Bir Madde İlâvesine Dair Kanun" ile getirilen değişiklikle sorumlu müdür, yayın sahibi ve muhabir olabilme şartları ağırlaştırılmış,

(Kabacalı, 1994: 245). Altan Öymen bomba olayını, hükümetin ve/ veya devletin Londra Konferansı sırasında Türk kamuoyunun Kıbrıs konusunda ne kadar duyarlı olduğunu göstermek üzere planlanan bir tertip olarak değerlendirmektedir (2009: 586).

[22] "- Halkı heyecenlandıracak haberlerin yayınlanması yasaktır. Meclis'teki görüşmeler halkı heyecenlandırabilecekse yazılmayacaktır.
- Hükümeti tenkid etmek yasaktır.
- Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır.
- Sıkıyönetim çalışmaları ile ilgili haberler yasaktır.
- NATO devletleri ile ilgili haberler yasaktır.
- Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır.
- 6 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yolunda yazı ve yorumlar yasaktır.
- 6 Eylül olayları ile ilgili haber ve resimler yasaktır.
- Magazin sayfalarında da halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır. Çıplak kadın resmi basmak da yasaktır.
- İkinci baskı yapmak yasaktır (Kabacalı, 1994: 245- 246)."

[23] *Ulus, Hürriyet, Tercüman, Hergün, Medeniyet, Dünya, Vatan, Zafer* ve *İstanbul Ekspres* gazeteleri sansüre uymadıkları gerekçesi ile belli sürelerle kapatılmıştır (Kabacalı; 1994: 247- 248).

basın yoluyla işlenen suçların kapsamı ve cezalarla birlikte cevap ve düzeltme hakları da genişletilmiştir. Ayrıca Basın Kanunu'nun 30. maddesine iki fıkra eklenmiş, 32. madde kapsamı da genişletilmiştir. 39. madde kaldırılarak yargılamaları devam eden gazetecilerin tutuklanmalarının önündeki engel kaldırılmıştır. Nuran Yıldız, Adnan Menderes'in Basın Kanunu değişikliğine ilişkin konuşmasında 1950 Basın Kanunu ile basın özgürlüğünü sağlamakla büyük bir hata işlediğini itiraf ettiğini belirtmekte ve bu keskin dönüşün sebebini ekonomik krizin büyümesine bağlamaktadır (1997: 494).

27 Ekim 1957 seçimleri güç kaybetmiş olsa da yine Demokrat Parti'nin zaferi ile sonuçlanmıştır[24]. Ancak seçimlere hile karıştırıldığı iddiası basında da geniş yer bulmuştur[25]. Bu seçimlerden önemli ölçüde oy kaybederek çıkan ve basında kıyasıya eleştirilen Demokrat Parti ve Adnan Menderes için siyasî ibrenin tersine döndüğü de anlaşılmıştır[26]. Samet Ağaoğlu, on yıllık başkanlığında, 1957- 1959 yıllarının Menderes için en yorucu davalarla dolu olduğundan bahsetmektedir (2011: 95). Cihat Baban (2009: 243) ise, bu dönemde Adnan Menderes'e ilişkin şu tespiti yapmaktadır: "1957 seçimlerinden sonra, ruhunda filiz halinde yeşermeye başlayan asker korkusu, her geçen gün biraz daha büyüdü ve 27 Mayıs inkîlabından altı ay evvel bu korku; endişe halini almış olacak ki, o zamanlar milli savunma bakanı olan Ethem Menderes'e orduda temizlik yapılması kararını tatbik ettirmek istedi."

Demokrat Parti ile toplumu karşı karşıya getiren temel etmenin ekonomi olduğu söylenebilmektedir. Aşırı hayat pahalılığı, enflasyon oranındaki artış, doların 2,8 TL. den, 9,0 TL. ye çıkması, devalüasyonu halktan gizlemek amacıyla tüm dış ticaret ödemelerinin durdurulması gibi nedenlerle "Cumhuriyet tarihinde ilk defa Türkiye borçlarını ödeyemez, en basit ilaç ve hammadde gereksinimlerini karşılayacak dövizi veya dış krediyi karşılayamaz hale gelmiştir (Taş, 2004)." Türkiye'nin içinde

[24] Demokrat Parti, yedi senelik icraatlarını yeterli görerek bu seçimlerde seçim beyannamesi dahi hazırlamamıştır (Aldıkaçtı, 1959: 18).

[25] "Seçimde yolsuzluk ve usulsüzlükler oldu" (Cumhuriyet, 28. 10. 1957), "CHP, İstanbul'daki seçim neticelerine itiraz etti" (Milliyet, 28. 10. 1957), "İnönü mağlubiyeti kabul etmiyor, İstanbul için radyoda ilân olunan son neticelere de itiraz etti" (Hürriyet, 28. 10. 1957), "27 Ekim gününün ve gecesinin başlıca suçlularından biri olan radyo asılsız neşriyatına ve tahriklerine devam ediyor: Yurttaş! Asılsız neşriyata kapılma (*Ulus,* 1. 11. 1957)" gibi başlıklarla seçim sonuçlarının şaibeli olduğu dile getirilmiştir.

[26] Samet Ağaoğlu *Arkadaşım Menderes* adlı kitabında şu değerlendirmeleri yapmaktadır (2011: 98): "1957 seçimlerinin sonuçları başta Menderes, hepimiz için düşündürücü oldu… Seçim sonuçlarını ve olaylarını bildiren haberleri o gece sabaha kadar kâh Başbakanlık'ta Menderes'in, kâh İçişleri'nde rahmetli Gedik'in odasında ve Halk partililerin Ankara caddelerinde tertipledikleri kızgın yürüyüşlerin gürültüleri arasında alıyorduk. Menderes'i yedi yılda o geceki kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemiştim….Gün doğarken evlerimize dağıldık. Evet seçimi kazanmıştık, ama bu bir 1950, bir 1954 zaferi değildi artık!"

bulunduğu gerginliğe ordu da kayıtsız kalmamış ve "9 Subay Olayı" gibi hareketlenmeler (ki bu hareketliliğin 1955 yılından beri var olduğu olduğu anlaşılmıştır) açıkça gözlenmeye başlanmıştır. 14 Temmuz 1958'de gerçekleşen Irak darbesi, hükümetin Türkiye'de de darbe olabileceğine ilişkin korkusunu -9 Subay Olayı da göz önünde bulundurulduğunda- daha da somutlaştırmıştır. Bu korkunun somutlaşmasında basının rolünü bir kez daha vurgulamak gerekmektedir. Demirel (2016: 293), Adnan Menderes'in şahsi dostlarının da aralarında bulunduğu Iraklı devlet adamları ve ailelerinin sokaklarda sürüklenen cesetlerinin fotoğraflarının gazetelerde teşhir edildiğini belirtmektedir.

İsmet İnönü'nün 17 Ekim 1958 tarihinde Tokat/Zile'ye yapacağı ziyaret, Tokat Valisi ve Zile Kaymakamı tarafından "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu"na aykırı olduğu gerekçesi ile engellenmek istenmiş ve bunun sonucunda bazı olaylar yaşanmıştır[27]. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu liderlerinden İsmet İnönü'nün bizzat şahsına karşı girişilen bu saldırılar, daha sonra başka yerlerde de gerçekleşmiştir. Öte yandan Demokrat Parti Meclis Grubu, muhalefetin susturulmasına imkân verecek bir dizi tedbiri almak ve uygulamak üzere 10 Aralık 1958 tarihinde "Muktazi Tedbirleri Tespit Komisyonu (15'ler Komisyonu)"nu kurmuştur. Ancak bu komisyonun hazırladığı raporun Demokrat Parti Meclis Grubu'nda görüşülmesi oldukça geciktirilmiş, 6 Mayıs 1959'da toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu'nda ise raporda belirtilen tedbirlerin, son zamanlarda Cumhuriyet Halk Partisi'nin kanunsuz faaliyetleri ile bozulan kamusal düzeni yeniden sağlamakta yetersiz görüldüğü ve daha da arttırılması gerektiği belirtilmiştir (*Cumhuriyet,* 7. 5. 1959).

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılı ile 1958 Mayıs ayı arasında toplam 238 gazeteci basın suçlarından mahkûm edilmiştir (*Cumhuriyet,* 16. 12. 1958). 1959- 1960 arası dönemde ise Toplu Basın Mahkemeleri'nde bakılan dava sayısı çok artmış, yazı işleri müdürleri, gazeteciler hapse mahkûm edilmiş ve gazeteler belli sürelerle kapatılmıştır (Kabacalı, 1994: 257). 2 Mayıs 1959'da İsmet İnönü'nün İzmir gezisi ve burada verdiği demece yasak getirilmesi nedeni ile *Cumhuriyet* gazetesi boş sütunlarla

[27] "İnönü'yü karşılayanlarla emniyet kuvvetleri arasında Zile'de dün müessif hâdiseler cereyan etti. Tokat kongresinden sonra otomobillerle Amasya'ya hareket eden CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ve beraberindekilerin Zile'ye gelişleri bazı müessif hâdiselerin zuhuruna sebep oldu… İnönü Zile'ye 16:45'te vardı. Silâh, cop, yumruk ve gaz bombalarının kullanıldığı kavga sonunda yaralananlar var. Hâdiseler böyle gelişip dururken İnönü CHP ilçe binası balkonuna çıkarak halkı selâmladı ve durumu takip etti. Amasya'ya gelen İsmet İnönü, 'Zile olayları' hakkında derhal yaptığı basın toplantısında: 'Vazifeli idare âmiri bu müessif hâdisenin mesulüdür.' dedi (*Tercüman*, 18.10.1958)."

yayınlanmıştı[28]. İsmet İnönü'nün Uşak, İzmir ve İstanbul/ Topkapı'da gerçekleştirdiği seçim gezilerinde uğradığı saldırılarla ilgili olarak yayın yasakları getirilmiştir[29].

1960 yılına girildiği gün *Cumhuriyet* gazetesi basın suçlarının muhasebesini yaparak 1959 yılını basın için en zor yıl olarak ilân etmiştir (*Cumhuriyet,* 1. 1. 1960). Yeni yılda basına yönelik hiçbir baskının yaşanmaması temennisi olarak da kabul edilebilecek bu habere göre; 1959 senesinde açılan basın davalarından ellisi mahkûmiyetle sonuçlanmış, 61 gazeteci için toplam 48 sene 10 ay 1 gün hapis ve 210 bin lira para cezası verilmiştir. Demokrat Parti iktidarı karşısında, asker/sivil bürokratlar, öğretim üyeleri ve öğrencileri ile üniversiteler de giderek Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlaşmış ve böylece Demokrat Parti karşıtlığı giderek kitlesel bir boyut kazanmaya başlamıştır (Demirel, 2016: 196). Demokrat Parti iktidarının sonunu getiren en önemli gelişme ise "Tahkikat Komisyonu"nun kurulması olmuştur. 27 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini belirleyen "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Komisyonun yetkilerini belirleyen kanunda, komisyonun vereceği kararların kesin olup, bunlara itiraz hakkı bulunmadığı ve kanuna muhalefet edenlerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı da öngörülmüştür. Bu haliyle, yürürlükte olan 1924 Anayasası'nın lafzına ve ruhuna aykırılık teşkil eden bu kanuna dayanılarak matbaalar basılmış, gazeteler toplatılarak gazeteciler tutuklanmıştır[30]. 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen öğrenci gösterilerinin ardından sıkıyönetim ilân edildiyse de ertesi gün Ankara'daki gösterilerin önüne geçilememiştir. Sıkıyönetim Komutanlığı'nın sokağa çıkma yasağı, umumî yerlerin kapatılması, 28 Nisan olaylarının[31] neşri ve resimlerinin tab'ının yasaklanması gibi

[28] Buna ilişkin olarak gazete "Evvelki gece 2 de başımıza gelenler" başlığını atmış ve "Gazetemiz basılırken zabıta İnönü'nün demecine ait neşir yasağını tebliğ etti ve onun nezaretinde sahife kalıplarında kazıntılar yapıldı; basılan gazeteler de polis tarafından müsadere olundu" açıklamasına yer vermiştir (*Cumhuriyet,* 3.5.1959).

[29]*Cumhuriyet* gazetesi getirilen yayın yasaklarına ilişkin olarak "Gazetemiz üst üste konan neşir yasaklarından dolayı birkaç günden beri okuyucularına normal haber verme vazifesini yerine getirememektedir. Tamamen kendi ihtiyatımızın dışında olan bu durumdan dolayı okuyucularımızdan özür diler, mevcut neşir yasaklarına karşı adlî makamlara gereken müracaatı yapacağız" açıklamasını yapmıştır (*Cumhuriyet,* 5.5.1959).

[30]Komisyon kararı ile *Ulus, Akis, Dünya, Kim, Demokrat İzmir, Sabah Postası, Forum, Yeni Sabah* gibi gazete ve dergiler kapatılmış, CHP'nin İstanbul seçim ve propaganda işleri sorumlusu Cemal Yıldırım, *Akis* dergisinden Kurtul Altuğ tutuklanmıştır. (Kabacalı, 1993:267).

[31] Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tahkikat Komisyonu'nu eleştirmek amacıyla 28 Nisan 1960'ta yayınladığı bir genelgede iktidarın Anayasa dışına çıktığı, hukuk devleti prensiplerini çiğnediği, insan hak ve hürriyetlerini gayrimeşru baskılar altına aldığı, Türkiye'de demokratik rejimi ve Anayasa'ya müstenit devlet nizamını tahribe kast ettiği bildirilmiştir. Bu bildiren güç alan diğer muhalefet unsurları cesaretlenerek şiddete başvurmadan, yasallık ve yasadışılık arasında gidip gelen, yeraltı

uygulamalar gerçekleştirilmiştir (Kabacalı, 1993: 268). Devam eden günlerde *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gibi gazetelerin de kapatma cezası almasının ardından 27 Mayıs 1960 gecesi ordu yönetime el koymuştur.

Sonuç olarak, 1923'ten beri devam eden Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına karşı basının gücünü de arkasına alarak tek başına iktidar olmayı başaran Demokrat Parti kısa bir süre sonra basına karşı tutumunu değiştirmiştir. Barış Bulunmaz'a (2012: 212) göre Demokrat Parti'nin 1950- 1954 dönemindeki ilk iktidarında, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmasından ortaya çıkmış ekonomik fazlalığın bu dönem içinde tüketilmesinden kaynaklanan ekonomik sıkıntılar, dış politikada yaşanan sorunlar ve siyasi istikrarsızlığın giderek artması da partinin çöküşünü hızlandıran etmenlerdir. Başlangıçta Demokrat Parti'ye destek veren gazetelerin bu desteği çekmeleri üzerine, bu kez "besleme basın" olarak adlandırılan gazeteler ortaya çıkmıştır. Ancak, siyasi ve ekonomik anlamda kötü gidişin engellenememesi üzerine 27 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat Parti iktidarına askeri darbe ile son verilmiştir. Darbenin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi kapatılmış, yerine Kurucu Meclis parlamento görevini yürütmeye başlamıştır (Er, 2003: 134).

2.4. 1960- 1971 Arası Dönemde Türk Basını:

1960- 1971 arası Türk basınının değerlendirilebilmesi için, döneme ve Türk tarihine damgasını vuran 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne karşı basının tavrını ortaya koymanın önemli olduğu düşünülmektedir. Zira, bu tarihten sonra Türkiye neredeyse her on yılda bir askeri darbe deneyimi yaşamış, buna bağlı olarak bu darbeler karşısında basının nasıl bir işlev üstlendiğini ve darbeler sırasındaki durumunu sorgulama ihtiyacı doğmuştur. Örneğin Ceren Sözeri (2014: 72), basına darbelerin duyurulması ve meşruiyetinin sağlanması konusunda araçsal bir görev yüklemektedir. Erdem Yavuz (2017: 98), bunu doğrular nitelikte ve 27 Mayıs özelinde askeri cuntanın "darbe" kavramını halkın gözünde yumuşatmak ve darbeyi haklı bir gerekçeye oturtmak için

faaliyetleri olarak adlandırılabilecek bir örgütlenme oluşturmuşlardır. Üniversite öğrencileri bu muhalefetin en önemli parçası olmuş ve 28 Nisan 1960 tarihinde Namık Kemal'in "Felek her türlü esbab-ı cefasın toplasın gelsin, dönersem kahbeyim millet yolunda bu azimetten"şiirini söyleyerek toplanmışlardır. "Kahrolsun Menderes", "Diktatör istifa", "hürriyet", "Atatürk", "İsmet Paşa çok yaşa", "ya ya ya şa şa şa ordu ordu çok yaşa" gibi sloganlar atmışlar, Plevne veya Osman Gazi Marşı olarak bilinen marşı "Hürriyet Marşı"na çevirerek söylemişlerdir. Polisle öğrenciler arasında çıkan olaylarda, Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz vurularak hayatını kaybetmiş, Rektör Sıddık Sami Onar'ın başı yarılmış, Sulhi Dönmezer dövülmüş, polis ve öğrencilerden yaralananlar olmuştur. Olayların akabinde hükümet tarafından derhal yayın yasağı getirilmiştir. Söz konusu olaylar ertesi gün Ankara Üniversitesi'ne sıçramıştır (Demirel, 2016:239- 333).

basını kullandığını belirtmektedir. Ahmet Oktay (1987: 38) ise konuyu demokrasi ve basın özgürlüğü açısından ele almakta, Türk basınının askeri darbeler nedeniyle kurulan "ara rejimler" süresince bir "krizalid" dönemi yaşamak zorunda bırakıldığını dile getirmektedir.

Türk basınının 27 Mayıs askeri darbesine karşı tavrını incelemeye geçmeden önce, Türkiye'de yayımlanan gazetelerin sayısının 1945'te 98'i günlük olmak üzere toplam 202 iken, 1960'ta 506'sı günlük olmak üzere toplam 942'ye yükseldiği tespitini yapmak, bu yükselişin demokrasiye geçişle, dolayısıyla da her iktidarın kâğıt sübvansiyonunu ve resmi ilân dağıtımını kendi lehine kullanması ile olan bağını ortaya koymak bakımından önemli görülmektedir (Koloğlu, 1993: 126). İktidarın yaptığı malî yardımlarla basını yanına çekmesi, 1960'lı yıllara gelindiğinde neredeyse gelenek haline gelmiş ve sonuç olarak bir "gazete enflasyonu" ortaya çıkmıştır.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin Türk basını tarafından ne şekilde karşılandığının ortaya konulabilmesi için, öncelikle bu çalışmanın örneklemini oluşturan *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin darbeden bir gün sonra, yani 28 Mayıs 1960 tarihinde attıkları bazı başlıklara bakmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. *Hürriyet* (28. 5. 1960) gazetesi, askeri darbeye ilişkin şu başlıkları kullanmıştır: "Yurtta tam bir huzur hüküm sürüyor", "Yeni Anayasa'nın hazırlıkları ilerliyor", "BM Meclisi fesholundu", "Parti faaliyetleri yasak edildi", "Bütün üniversiteler açılacak", "Kütahya yolunda yakalanan Menderes Ankara'ya getirildi ve istifa etti". *Cumhuriyet* (28. 5. 1960) gazetesi "Meclis feshedildi, yeni Anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandı", "Siyasî hayatta çok önemli değişikliklere gidiyoruz", "Menderes Kütahya yolunda yakalandı", "İnönü sağ ve sıhhatte", "Bir hukukçular heyeti yeni Anayasa'yı hazırlıyor", "Gençliğin Silahlı Kuvvetler'e teşekkürü", "Yeni Anayasa yürürlüğü girinceye kadar siyasi partilerin faaliyetleri yasak", "Mevkuf gazeteciler serbest" gibi başlıklar atmıştır. Ayrıca *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Nadir Nadi, askeri darbeyi bir dönüm noktası olarak değerlendirmiş ve Türk halkını ordunun arkasında durmaya davet etmiştir. Gazetenin ilk sayfasında yer alan bir görselde ise üzerinde "Yaşasın Ordumuz" yazılı bir afiş bulunmaktadır. *Tercüman* (28.5.1960) gazetesi, darbenin ertesi günü "Milletçe bayram sevinci içindeyiz", "Bayar, Menderes, bütün vekiller mahut Tahkikat Komisyonu üyeleri dün nezaret altına alındılar", "Meclis feshedildi- Üniversite açılıyor- Kısa zamanda yeni seçimlere gidilecek", "Rektör Ord. Profesör Sıddık Sami Onar ve arkadaşları yeni Anayasa'yı hazırlıyorlar",

"İsmet İnönü hayatta ve sıhhatte", "Hadise bütün dünyada çok müspet karşılandı" gibi başlıklar kullanmıştır. Bu başlıklar, her üç gazetenin de askeri darbeyi- bazıları tıpa tıp aynı olmak üzere- aralarındaki ideolojik farklılıklara rağmen benzer anlamda değerlendirdiğini, orduyu şükranla kucakladığını, uzun zamandan beri belirtileri bulunan askeri darbeyi sevinçle ve takdirle karşıladığını göstermektedir. Nitekim Hıfzı Topuz (2018: 228) da basının 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koyan Millî Birlik Komitesi'ne büyük bir destek verdiğini belirtmektir. Hayati Tek'in 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında basının tavrına ilişkin değerlendirmesi ise şöyledir (2007: 89-90):

> *"...Darbeyi demokrasi adına ayakta alkışlayan gazetelerin trajikomik görüntüleri, daha düne kadar DP'yi destekleyip bir günde karşı safa geçenler kadar düşündürücüydü. Basının 27 Mayıs karşısında takındığı homojen tavır, ne 12 Mart'ta, ne 12 Eylül'de, ne de 28 Şubat sürecinde yaşanmadı. Sözü edilen diğer üç darbede, askerleri destekleyenler kadar, yanlış yaptıklarını söyleyenler de çıktı. 27 Mayıs'ın basın tarafından topyekûn desteklenmesinin arkasında yatan sebepler nelerdir? Korku mu, karaktersizlik mi, yoksa tecrübesizlik mi?*
>
> *Sebep ne olursa olsun apaçık bir gerçek: 27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye'de yayınlanan bütün gazeteler tarafından ayakta alkışlanmıştır. Hatta 26 Mayıs 1960'a kadar Demokrat Parti'ye toz kondurmayan, DP muhalifi meslektaşları cezaevlerini mesken tutarken, aldıkları külliyetli resmî ilanlarla rahat içinde yayıncılık yapan gazeteler bile bir günde devrik iktidarın karşısına dikilmişlerdir. Onların bu tavrı muhalif gazeteler tarafından alaya alınmış ve hatta açıktan açığa "soysuz" bir davranış olarak nitelendirilmiştir. DP yanlısı basının darbe sonrası tavrı, eleştirileri hak edecek boyutlara ulaşmıştır."*

1946'da çok partili hayata geçiş ile Demokrat Parti iktidarının ilk yılları arasında basının kavuştuğu görece özgür ortam, 27 Mayıs 1960'a kadar geçen sürede yine sekteye uğramış, tekrarlanan baskı ve sansür uygulamaları, basının ve dolayısıyla aydınların, darbeyi özgürlük sağlayacak bir kurtarıcı gözüyle görmelerine yol açmıştır. Darbenin ardından yönetime el koyan Millî Birlik Komitesi, basınla ilgili olarak yürürlükte olan antidemokratik yasal düzenlemeleri ivedilikle kaldırmış, 1950 tarihli Basın Kanunu'nda değişiklikler yaparak, kanunun çıkarıldığı amaca ve şekle uygun bir basın rejimi kurmayı hedeflemiştir (İçel, 1975: 88). Türk Ceza Kanunu'nun 481. maddesi değiştirilerek, üzerinde çok tartışılan "ispat hakkı" gazetecilere yeniden

tanınmıştır. 13.6.1952 tarihli ve 5953 Sayılı "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun (Fikir İşçileri Kanunu)" da gazetecilerin özlük haklarını iyileştiren değişiklikler yapılmış ve Basın İlân Kurumu'nun kurulmasına ilişkin bir kanun hazırlanmıştır. Bu iki düzenlemeye tepki gösteren gazete sahipleri [32], 11- 12- 13 Ocak 1961 tarihlerinde gazete çıkartmamışlar, gazeteciler ise değişikliklerin yürürlüğe girdiği tarih olan 10 Ocak'ı "Çalışan Gazeteciler Bayramı" olarak kabul etmişlerdir.

9 Temmuz 1961'de, 1924 Anayasası'na göre oldukça farklı hükümler içeren yeni Anayasa (Cumhuriyet Senatosu olarak adlandırılan ikinci bir meclisin ve kuvvetler ayrılığının öngörülmesi, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, yargı, üniversite ve basının özerk hale getirilmesi, seçimlerde nisbi temsil sisteminin kabulü vb.), referanduma götürülmüş ve halk tarafından kabul edilmiştir (Göktepe, 2009: 403). 1961 Anayasası, basın özgürlüğünü ayrı bir madde ile düzenlemiş olmakla birlikte, bu maddeden önce 20. madde [33] ile "düşünce özgürlüğü" başlığı altında, basın özgürlüğünün temelini oluşturan düşünce ve ifade özgürlüğünü teminat altına almıştır. Aslında madde metninde münhasır olarak ifade özgürlüğünden bahsedilmemiş olsa da düşüncenin yayılmasına ilişkin teminatın, ifade özgürlüğünü de kapsadığı anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası'nın 22. maddesi "Basın Özgürlüğü" başlığını taşımaktadır ve maddeye göre: "Basın hürdür; sansür edilemez". Bu temel hükmün ardından maddenin diğer fıkralarında, milli güvenlik, genel ahlâk, kişilik haklarının korunması, suç işlemeye teşvik gibi gerekçelerle ve yargılamayı etkileyebilecek durumlar dışında hâkim kararı bulunmaksızın olaylar hakkında yayın yasağı konulamayacağı, gazete ve dergilerin toplatılamayacağı ve bunların kapatılamayacağı hükme bağlanmıştır. 23. madde ile gazete ve dergi çıkartmak için önceden izin alma ve malî teminat yatırma zorunluğu kaldırılmış, kanunla haber, düşünce ve kanaâtlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasi, iktisadi, mali veya teknik kayıtlar konamayacağı belirtilmiştir. 25. madde ile basımevlerine ve araçlarına el konulamayacağı hükmü getirilirken, 27. madde ile cevap ve düzeltme hakkına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. 34. madde, gazetecilere "ispat hakkı" tanıması nedeniyle önem taşımaktadır. 1961 Anayasa'nın basına ilişkin hükümleri, 1924 Anayasası'na

[32] *Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni Sabah, Hürriyet, Yeni İstanbul* gazetelerinin sahipleri bu konuyla ilgili bir bildiri yayımlamışlardır (Topuz, 2018: 231).

[33] Madde 20: Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz.

göre daha ayrıntılı olup, bununla 1960 öncesinde basına uygulanan kısıtlamaların bir daha yaşanması engellenmek istenmiştir (Birol, 2012: 45). Ayrıca 1961 Anayasası ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, örgütlenme özgürlüğü, hak arama özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, toplu sözleşme ve grev hakkı, özerk üniversite, tarafsız televizyon ve planlı ekonomi gibi konularda da düzenlemeye gidilmiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 2016: 46- 47).

1961 Anayasası'nın getirdiği düşünce ve ifade özgürlüğü ortamına paralel olarak basın sanayii de gelişim göstermiştir. 1960'ların başına dek büyük gazetelerin matbaalarında çoğunlukla "tipo rotatif" kullanılmakta iken, bu yıllarda Haldun Simavi'nin Amerika'dan getirttiği ofset baskı makineleri ile ilk kez *Fotoroman* adlı haftalık bir dergi yayımlanmıştır. Türkiye'de ofset tekniği ile basılan ilk iki gazete ise *Yeni Gazete* (1964) ve *Son* (1966)'dur. Bunları *Günaydın* ve İzmir'de basılan *Yeni Asır* gazeteleri takip etmiştir (Altun, 2006: 101-102). Ofset tekniğine geçilmesi ile birlikte resim ve renk kullanımının yarattığı çekicilik, geniş kitleleri etkilemiş, bu tekniği kullanan gazetelerde magazin içeriklerinin ağırlık kazanmasına ve dolayısıyla yorum/ düşünce içeriklerinin ikinci plana düşmesine sebep olmuştur (Topuz, 2018: 238-239). Türkiye'nin 1950'lerde girdiği kapitalistleşme süreci, özellikle 1965'ten sonra daha da hızlanmış ve toplumun "tüketim" ideolojisi ile kuşatılması nedeniyle kültür giderek görselleşmiş, içerikler buna göre şekillenmiştir (Oktay, 1987: 50).

Bu dönemde gazeteler, karşı karşıya kaldıkları dağıtım sorununu çözmek için Ankara, İzmir, Adana gibi farklı şehirlerde kurdukları matbaalarda bölge baskılarını yapmışlardır (Altun, 2006: 102). Öte yandan 1961 yılında Federal Almanya ile imzalanan "İşgücü Alım Sözleşmesi"ne dayanarak başlayan işçi göçü (Mortan ve Sarfati, 2011), 1965'lere gelindiğinde diğer Avrupa ülkeleri ile Orta Doğu'ya da yayılınca ulusal gazetelerin yurt dışında da okunabilmesi için öncelikle uçakla gazete gönderme yöntemi denenmiş ama daha sonra *Cumhuriyet, Günaydın, Hürriyet, Milliyet* ve *Tercüman* gibi gazeteler yurt dışında basımevi kurma yoluna gitmişlerdir (Koloğlu, 1993: 122).

27 Mayıs darbesinin ardından ilk genel seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış[34] ve seçim öncesi kampanyalarda radyo önemli bir rol oynamıştır (Sun İpekşen ve Doğan,

[34] Genel seçim sonuçların göre CHP- % 36,74, AP- % 34,79, CKMP- %13,96, YTP- % 13,33, Bağımsızlar- % 0, 81 oranında oy almışlardır.

2015). 1961 Anayasa'nın 120. maddesine dayanarak tüm partiler, seçim kampanyalarında radyodan eşit süre ile yararlanma imkânına kavuşmuştur.

1961 genel seçimlerinin ardından ilk kez -o dönemin deyimiyle "ortak hükümetler" dönemi olarak adlandırılan- koalisyonlar dönemi başlamış ve 1965 seçimlerine kadar dört koalisyonla yönetilen Türkiye, 1970'lerde de dört koalisyona sahne olmuştur (Kara, 2015). 20 Kasım 1961 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi'nden oluşan ilk koalisyon kurulmuş ve *Cumhuriyet* (21.11.1961) gazetesi bu haberi "İkinci Cumhuriyet'in İlk Kabinesi Dün Açıklandı" başlığı ile vermiştir. 22 Şubat 1962'de Albay Talat Aydemir'in gerçekleştirdiği başarısız darbe girişimi ve 27 Mayıs'a ilişkin itirazların baş göstermesi üzerine (Birand, Dündar ve Çaplı, 2016: 85), basını çok yakından ilgilendiren 38 Sayılı "Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun (Tedbirler Kanunu)" 5 Mart 1962'de kabul edilmiştir. Bu kanunla genel olarak, 27 Mayıs Askeri Darbesi'ni ve orduyu eleştirmek, Demokrat Parti'yi övmek, üyesi olunan partinin Demokrat Parti'nin devamı olduğunu ileri sürmek gibi eylemler yasaklanmış ve bu eylemlerin failleri hakkında hapis cezası öngörülmüştür. Kabacalı (1994: 286), Tedbirler Kanunu'nun antidemokratik bir düzenleme olduğundan bahisle, o dönemde bu kanuna dayanılarak birçok gazeteci hakkında davalar açıldığını belirtmektedir.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi çoğunluğu sağlamış[35] ve bu tarihten 12 Mart 1971'e dek, Adalet Partisi'nin kurduğu hükümetler işbaşına gelmiştir. 1965 seçimlerinden çok kısa bir süre önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin giderek güç kaybettiğini gören İsmet İnönü, sol kesimin oyunu alabilmek ve oyların Türkiye İşçi Partisi'ne kaymasını engellemek üzere "ortanın solu" formülünü geliştirmiş, böylece o güne dek "Halkçı-Demokrat" şeklinde devam eden çatışma, ülkeyi yıllarca oyalayacak yeni bir karşıtlığa; "sağ-sol" çatışmasına dönüşmüştür (Birand, Dündar ve Çaplı, 2016: 148- 149). Kabacalı'ya (1994: 296) göre bu döneme "kendini sosyalist olarak tanımlayan grupların eylemleri ile sağcı militanların bu gruplara yönelik tepkileri" damgasını vurmuştur. "Gösteri-karşı gösteri" şeklinde işleyen ve kendisinin baş etmekte zorlandığı kaotik ortam nedeniyle hükümet, sağ ve sol görüşleri/eylemleri ve dolayısıyla basını düzen ve disiplin altın almak üzere yasal

[35] Adalet Partisi oyların %52,87'sini alarak 240 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi oyların %28,75'ini alarak 134 milletvekili, Türkiye İşçi Partisi oyların %2,97'sini alarak 15 milletvekili çıkartmıştır.

düzenleme yapma çabasına girişmiştir. Bu amaçla Adalet Partisi tarafından hazırlanan "Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu Tasarısı"nın Meclis'e gönderilmesine karar verilmiş ve fakat başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere, basın, üniversiteler ve toplumun değişik kesimlerinden gelen tepkiler nedeniyle tasarı Meclis'e gönderilmemiştir (Topuz, 2018: 237).

1967 yılı ile birlikte siyasi iktidarın açık veya kapalı desteği ile çıkartılan İslâmcı veya Türkçü anlayışa dayalı sağcı yayınların sayısı giderek artarken, bunlar aracılığı ile şeriat açıkça savunulmuş, halk ayaklanmaya teşvik edilmiştir (Kabacalı, 1994: 300). Buna karşılık Ahmet Oktay (1987: 57), Türkiye'de solun 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı içinde ikinci kez doğduğundan[36] bahsetmekte, ancak yine de kendisini kitlelere yeterince ifade edemediğini şu sözlerle belirtmektedir: "Türkiye'de solun 1970'lere kadar doğru dürüst günlük gazetesi olmamış, kitlelerin karşısına hep aylık ya da 15 günlük dergilerle çıkılmıştır." Kabacalı (1994: 286) da, 1961 Anayasası'nın düşünce ve ifade özgürlüğünün önünü açması üzerine, sol görüşlerin de ortaya konmaya başlandığını, ancak bu kez Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerine[37] dayanarak, bunları basın yoluyla savunanlar hakkında davalar açıldığını belirtmektedir[38]

1968 baharında Fransa'da başlayıp tüm Avrupa'ya yayılan "68 Olayları"nın etkileri Türkiye'de de görülmüştür. Başlangıçta Türkiye'deki bu gençlik hareketleri ile üniversitelerde demokrasi ve reform istenmişken, daha sonra bu, tüm düzenin değişmesi isteğine evrilmiştir (Çaylak ve Baran, 2009: 447). 1969 Şubat'ında gelişen "Kanlı Pazar" gibi olaylar[39] neticesinde üniversitelerde boykot ve işgal dönemi başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik[40] ve siyasi istikrarsızlık, 1971'e dek

[36] Yazara göre sol ideoloji, 2. Meşrutiyet döneminde doğmuş ancak ekonomik değil siyasal terimlerle dillendirilmiştir (Oktay, 1987:54)

[37] "141. madde, bir yandan komünist cemiyetler kurulmasını suç saymış, öte yandan, anarşizmi, diktatörlüğü, ırkçılığı ve millî duyguları yok etmeği ve zayıflatmayı amaç edinen cemiyetleri yasaklamıştır. 142. madde ise, birincisine paralel olarak, komünizm, anarşizm, diktatörlük, ırkçılık propagandalarını ve millî duyguları yok etmeğe ve zayıflatmağa yönelen propagandayı cezalandırmıştır (Alacakaptan, 1966: 3)".

[38] 12 Aralık 1962 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde, Yunus Nadi Makale Yarışması'na katılan makalelerden "Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu: Sosyalizm" başlıklı makalenin yayımlanması nedeniyle Şadi Alkılıç, bu maddeden yargılanmış ve mahkûm olmuştur (Cumhuriyet, 29.4.1969).

[39] "1969 Şubat'ında 'solcular', İstanbul'a gelen Amerikan 6'ıncı filosuna 'kahrolsun emperyalizm' diye tepki gösterirler. 'Sağcı'ların, dini sloganlar kullanan bir bölümü, Taksim Meydanı'nda onlara 'Allahsızlara ölüm', 'Kahrolsun komünizm' gibi sloganlarla hücum ederler... İki kişi ölür, 200 kişi yaralanır" (Öymen, 2009).

[40] 1958 ve 1960'tan sonra 1970 yazında Türkiye bir kez daha devalüasyon görmüş, Türk Lirası %66 oranında değer kaybetmiş ve dolar 9,00 liradan 15,00 liraya çıkmıştır (Birand, Dündar ve Çaplı, 2016: 200).

giderek derinleşmiş ve "1971 Türkiye'si, içinde cuntaların cirit attığı, her köşede darbe hesaplarının yapıldığı, faili meçhul bombaların patladığı, bankaların soyulup, üniversitelerin ayaklandığı yorgun bir ülke (Birand, Dündar ve Çaplı, 2016: 211)" haline gelmiştir. Sonuç olarak ordu, 12 Mart 1971'de temel olarak ülkede terörün hâkim olduğundan ve Anayasa'nın öngördüğü reformların gerçekleştirilemediğinden bahisle hükümetten isteklerini bir muhtıra[41] ile açıklamış, Demirel hükümeti istifa etmiştir.

Genel olarak bakıldığında 1960'lı yıllar, gazetecilik mesleğinin giderek itibar kazandığı yıllar olmuş, meslekte yükseköğrenim görmüş gazeteciler ağırlık kazanmıştır (Topuz, 2018: 239). Gazetecilik mesleğinin kazandığı bu itibar, gazetecilik eğitiminin de önem kazanmasına yol açmış ve 1965 senesinde gazeteci yetiştirmek üzere Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde "Basın Yayın Yüksekokulu" kurulmuştur. Lisans düzeyinde iletişim eğitimi vermek üzere kurulan bu yüksekokul, 1950 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak 2 yıllık eğitim vermek üzere kurulan Gazetecilik Enstitüsü'nden sonraki ilk önemli adımdır ve daha sonra 1992 yılında iletişim fakültelerine evrilecek olan sürecin başlangıcını oluşturur (Atabek ve Atabek, 2019).

1960 yılından 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'na kadar olan dönemde, günlük gazeteler geniş kitlelere ulaşabilmiş ve genel olarak tirajlar artmıştır[42] (Topuz, 2018: 238). Yine bu dönemde dergicilik alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. *Yön* (1961- 1967), *Devrim* (1969-1971), *Ant* (1967- 1971), *Emek, Tüm* ve *Türk Solu* dergileri, solun sesi olurken (Kabacalı, 1994: 302; Topuz, 2018: 239;), 1960 öncesinde yayımlanan *Büyük Doğu, Sebilürreşad* dergileri bu dönemde de yayımlanmaya devam etmiş, *Düşünen Adam, İttihad* dönemin sağcı ve İslamcı görüşlerinin yer aldığı dergiler olmuştur (Kabacalı, 1994: 293).

1960- 1971 arası dönemde basının sahiplik yapısına bakıldığında, gazeteci gazete sahiplerinin yanında basın dışı sektörlerden de yatırım yapanların bulunduğu görülmektedir (Kadıoğlu Kaban, 2018: 108). Öte yandan, dünyada ve Türkiye'de 1960- 1971 arası döneme damgasını vuran dinamiklerden biri olarak "kapitalizm"in giderek artan etkisinin basın sektöründe de görüldüğü söylenebilmektedir. Ali

[41] Muhtıra tam metni için Bkz. *Cumhuriyet* (13.3.1971)
[42] Bu dönemde *Cumhuriyet* gazetesinin tirajı 160.000'e, *Akşam* gazetesinin tirajı 150.000'e, *Milliyet* gazetesinin tirajı 200.000'e, *Tercüman* gazetesinin tirajı 300.000'e, *Hürriyet* gazetesinin tirajı 600.000'e, *Günaydın* gazetesinin tirajı 350.000'e yükselmiştir (Topuz, 2018:238):

Gevgilili'ye (1989: 62-63) göre, özellikle 1950 ve 1970 arası dönem dış kredilerden sağlanan destekle, tarımda makinalaşmanın arttığı, alt yapı yatırımlarının yapıldığı, modern işletmeler ile orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının tesis edildiği, köylünün toprakla bağının kopması neticesi köyden kente göç olgusunun ve ucuz emek ordusunun oluştuğu, sermaye birikimi ve yoğunlaşması nedeniyle "tekelleşmeler"in yaşandığı bir dönem olmuştur. Buna bağlı olarak kapitalizmin varlığını giderek daha çok hissettirdiği bu dönemde "reklam"ın ve reklam verenlerin özellikle basın ve basın içerikleri için taşıdığı önemin altını çizmek gerekmektedir. Doğan Avcıoğlu, *Yön* (5 Mart 1965) dergisinde yazmış olduğu "Basında Kapitalizm" başlıklı yazısında bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> *"…On beş yıl öncesini düşününüz, gazeteler meslekten yetişme gazetecilere ait az masraflı, ufak işletmelerdi. Şimdi gazeteler meslek dışı patronların elinde, yüzlerce insan çalıştıran büyük sanayi haline gelmiştir. Kapitalizmin insafsız kanunu işlemekte, büyük balıklar küçük balıkları yutmaktadır. Türk basın piyasası dört, beş büyük gazetenin elindedir. Yakında bir, iki patron bütün basın piyasasına hâkim olacaktır. Pazarın yarısı şimdiden tek bir firmanın elindedir… Reklam, kapitalizmin türküsünü çağıran gazeteler arasında tiraja göre dağıtılır. Kim satışını yükseltirse, ilân gelirini arttırır. Bu sebeple birkaç yıldır memleketimizde de korkunç bir tiraj yarışı başlamıştır. Tiraj yarışı, sansasyonel haber demektir."*

1960- 1971 döneminde basının, bir önceki döneme göre daha rahat olduğunu ve çokseslilik barındırdığını, bunun basın içeriklerine de yansıdığını söylemek mümkündür. Bu dönemin basın içerikleri incelendiğinde; toplumsal sorunların öncelikle ele alındığı, siyasi konulara geniş bir perspektiften bakıldığı, hemen hemen her gazetenin politik duruşunu ön plana çıkardığı görülmektedir (Mazıcı, 1988: 134). Ancak basındaki bu çokseslilik, sık sık "aşırı sağcılık ya da aşırı solculuk suçlamaları" ile frenlenmeye çalışılmıştır (Koloğlu, 1993: 113). Bunun aşılması ile ilgili olarak, 1960- 1971 arası Türk basınını değerlendirirken, 1961 Anayasası'na teminat altına aldığı özgürlükler nedeniyle belirleyici bir nitelik ve özel bir önem atfetmek gerekmektedir. Ahmet Oktay'a (1984: 236) göre, tek partili dönemde sosyalist, milliyetçi, İslâmcı düşüncelerin yer aldığı gazete ve dergiler, tek parti ideolojisi ile yani devletle karşı karşıya gelmiş, benzer durum bazı değişikliklerle Demokrat Parti döneminde de yaşanmıştır. Ancak, 1961 Anayasası'nın ardından her görüş, basın aracılığı ile ifade edilebilir hale gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Türk düşünce

hayatında sağ ve sol şeklinde bir kamplaşma yaşandığını, içerikleri nedeniyle basının da bu kamplaşmanın hem yansıtıcısı hem de yönlendiricisi rolünü üstlenerek, merkeze yerleştiğini söylemek mümkündür (Fedai, 2018: 227).

2.5. 1971- 1980 Arası Dönemde Türk Basını:

1970'li yılların başında Türkiye'de siyaset, toplum, ordu ve basının yapı olarak, savunulan görüşler düzeyinde çok parçalı bir görünüm sergilediği, bu görünümün 1960'lardaki sağ- sol gruplar ile bunların çatışmaları arasına sıkışmış kesimleri yönetmekte yetersiz kalan siyasi iktidarın ve istikrarsızlığın devamı niteliğinde olduğu kabul edilebilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1970'lere dek geçirdiği politik dalgalanmaların 1961 Anayasası ile yeni bir boyut kazandığı, anayasanın özgürlükçü yapısının, basın aracılığı ile hemen her görüşün dile getirilmesine olanak verdiği yukarıda dile getirilmiştir. En temel haliyle "Komünistler Moskova'ya" sloganı ile özdeşleşen sağ anlayış ile "Faşizme karşı omuz omuza" sloganı ile özdeşleşen sol anlayışın basın üzerinden çarpışması, sağduyu ve hoşgörüye dayalı çok seslilik oluşturmaktan çok, çözüm üretmeyen, galeyana getirici, kutuplaştırıcı bir etki yaratmıştır. Şayet böyle olmasaydı, politize edilmiş toplumun şiddet olaylarına başvurmaksızın – politik iktidarın basiretliliği ve önderliğinde- ülkenin ortak iyiliği zemininde buluşabileceği ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne davetiye çıkarılmayacağı öngürülebilmektedir. Bununla ilgili olarak Orhan Koloğlu (1993: 105) da, 1960'lardan beri basında süregelen çok sesliliğin, aslında hem politikacılar hem de politik amaçla gazetecilik yapanlar tarafından hiç benimsenmediğini ileri sürmektedir.

12 Mart 1971 tarihinde, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'a göre "sürüp giden nizam dışı olaylar ve bölücü davranışlar (*Cumhuriyet,* 1.1.1971)" ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Celâl Eyiceoğlu'na göre "1961 Anayasası'nı bertaraf etme gâyesi güden zararlı akımlar (*Cumhuriyet*, 1.1.1971)" sebep gösterilerek askeri muhtıra verilmiştir[43]. Muhtıranın ardından istifa eden Süleyman Demirel kabinesi yerine, 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformları hayata geçireceği ve karmaşayı

[43] 1970'lerin başında ordu içinde bulunan cunta, bazı devrimci üniversite profesörleri ve Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu gibi gazete yazarları tarafından desteklenmiştir (Topuz, 2018: 248). Önce 12 Mart muhtırasının Marksist olarak adlandırılabilecek bu cunta tarafından verildiği zannedilmiş, ancak bu cunta, ordu içinde ağırlığı olanlar tarafından 9 Mart tarihinde yani son dakikada dışlanmış, darbenin 1961 Anayasası'nın reformlarının yerine getirilmesine dönük radikal reformist/ devrimci niteliğinin bulunmadığı sonradan anlaşılmıştır (Ahmad, 2010: 353; Tek, 2007: 124; Zürcher, 2000: 376).,

gidereceği düşünülen, -İsmail Cem'e (2009: 116) göre oligarşik bir yapıyı andırması açısından- yüksek memur ve teknokratlardan kurulu Nihat Erim kabinesi hükümet etmeye başlamıştır.

Türk basınının, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'na verdiği desteğin, 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne kıyasla- darbenin ideolojisinin başlangıçta tam olarak anlaşılamaması nedeniyle- daha temkinli olduğu söylenebilmektedir. Gerçi muhtıranın verilmesinin hemen ardından basın, Türkiye'de varolan bunalım ve şiddet eylemlerinin son bulması umuduyla genel olarak Kuvvet Komutanları'nı desteklemiştir (Kabacalı, 1994:310). Ancak, Silahlı Kuvvetler'de gerçekleştirilen bazı emekliye ayırma, nakil ve tayin işlemleri (*Cumhuriyet,* 17.3.1971), birtakım kuşkuların ortaya çıkmasına sebep olmuştur[44]. O dönem yayımlanan gazete ve dergilerden *Akşam, Cumhuriyet, Devrim* ve *Milliyet* muhtırayı desteklerken, *Dünya, Son Havadis* muhtıraya karşı çıkmış, *Tercüman* gazetesinden Cüneyt Arcayürek, Ahmet Kabaklı, Ergun Göze gibi yazarlar, "aydınlar taifesi"ni bir kez daha orduyu yanıltıp işe sokmakla suçlamışlardır (Mazıcı,1988: 135-143; Tek, 2007: 92). Ömer Özer (2014a: 222) ise *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin darbeyi kucakladığını belirtmekte, askeri muhtıranın basın aracılığı ile meşrulaştırılarak, hegemonyanın kurulmasına destek verdiğini dile getirmektedir. Muhtırayı destekleyen gazete ve dergiler genel olarak, ülkenin içinde bulunduğu istikrarsızlık ve kaosun, bir askeri müdahaleye davetiye çıkardığını, bunun beklenen bir gelişme olduğunu belirterek, Doğan Avcıoğlu'nun (*Devrim*, 16 Mart 1971) deyimiyle ordunun "antikemalist" gidişe dur dediğini ve "cici demokrasi[45]"nin sonunun geldiğini vurgulamışlardır. Muhtıranın karşısında olan sağ gazeteler ise Nurşen Mazıcı (1988: 142)' ya göre Süleyman Demirel iktidarını ve Adalet Partisi'ni desteklemiş ve genel olarak partizan bir tutum sergilemişlerdir. Ömer Özer'in (2014: 76) "1970'lerde Basın: Akademisyenlerin, Basın Tarihçisinin, Gazeteci ve Yazarların Görüşleri" başlıklı çalışmasında Necati Doğru da- bunu doğrular nitelikte- Türkiye'de sağcı gazetelerin daima sağ iktidarların sözcülüğünü yaptığını, buna karşılık devletten birtakım ayrıcalıklar elde ettiğini belirtmektedir.

[44] Nadir Nadi, 19.3.1971 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki "Kuşkulu Günler" başlıklı yazısında, yüzlerce subayı ilgilendiren bu işlemlerin arkasının geleceğine ilişkin söylentilere dayanarak, bu işlemlerin ne anlama geldiğinin anlaşılamadığını ileri sürmektedir.

[45] Doğan Avcıoğlu, "Türkiye'de çok partili siyasal sistemin, halk iktidarı anlamına gelen demokrasiden çok uzak düştüğünü anlatmak için kullandığı" (Saltık, 2013) cici demokrasinin, özünde karşı devrimin politik sistemi olduğunu, yarı sömürge kapitalizminin gerici ve tutucu egemen sınıfların hegemonyasını sürdürmekten başka sonuç vermediğini anlatmaya çalışmaktadır (2018: 91).

Politikada yeniden sivilleşmenin başladığı 14 Ekim 1973 tarihli genel seçimlere dek, 1. ve 2. Nihat Erim hükümetleri dahil olmak üzere kurulan Ferit Melen (Mayıs 1972-Nisan 1973) ve Naim Talu (Nisan 1973-Ekim 1973) hükümetlerinin iş başında olduğu sürece, yani ara rejim döneminde basın, askeri vesayet altında büyük baskılarla faaliyet göstermiştir (Topuz, 2018: 252). Muhtıranın ardından gerçekleşen "Kızıldere Olayı" ile Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının 765 Sayılı TCK. m. 146/1'e[46] dayanarak idam edilmelerinin Türk basınındaki sunumuna bakıldığında askeri vesayetin izlerini açık şekilde görmek mümkündür. Her iki olaya ilişkin haberlerin ortak noktasını, bu haberlerin sıkıyönetim nedeniyle resmi kaynaklara dayanarak verilmiş olması ile Mahir Çayan ve arkadaşlarının, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "anarşist, şehir eşkiyası" olarak nitelendirilerek, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne tehdit gibi gösterilmeleri oluşturmaktadır (Temizkan, 2014: 256; Özer, 2014b: 327)

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından yapılan yasal düzenlemelerle 1961 Anayasası'nın teminat altına aldığı basın özgürlüğünün kısıtlanması yoluna gidilmiştir[47]. 26 Nisan 1971'de ilân edilen sıkıyönetimin ardından çıkartılan 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na dayanarak "Balyoz Harekâtı" adı verilen tutuklamalarla, olaylarla hiçbir ilgisi olmayan, sadece "solcu" olarak bilinen yazar, gazeteci ve aydın avı başlamış[48], söz konusu sıkıyönetim süresince 39 kez süreli ya da süresiz gazete kapatma cezası verilmiştir (Acar, 2012: 5; Kabacalı, 1994: 306-307). Bir yandan 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 142. maddesinde düzenlenen ve özünde "komünizm ile mücadele"yi amaçlayan tutuklamalar ve yargılamalar devam ederken, düşünce ve ifade özgürlüğüne ket vuran 1488 Sayılı Kanun, 22 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, 1961 Anayasası'nın "Düşünce ve İnanç Hak ve

[46] 765 Sayılı TCK. madde 146/1 - Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, idam cezasına mahkûm olur.

[47] İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un öldürülmesine dayanarak 26 Nisan 1971'de sıkıyönetim ilân edilmiş ve 13 Mayıs 1971'de 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükleri kısıtlaması açısından önemli bir yasal düzenlemedir. "Kanun, sıkıyönetim komutanına hiçbir gerekçe göstermeden evleri, kişilerin üstünü, belgelerini arama, sendikaları, dernekleri kapatma, mektup ve haberleşmeleri sansür etme, basın ve her türlü yayını denetleme, basımevlerini kapatma yetkilerini veriyordu (Kabacalı, 1994:306)." Bağırarak gazete satmanın dahi yasaklandığı bu dönemde, " *İşçi-Köylü, Devrim, Proleter Devrim, Aydınlık* gazeteleriyle *Türkiye Solu, Ant* ve *Aydınlık* dergileri kapatılmıştır. 10 gün süreyle kapatılan *Cumhuriyet* gazetesinden yazı işleri müdürü Oktay Kurtböke ile yazar İlhan Selçuk, *Akşam* gazetesinden ise yazı işleri müdürü Erol Türegün ve yazar Çetin Altan tutuklanarak yargılanmışlardır (Acar, 2012:5)".

[48] Tutuklananlar arasında Behice Boran, Yılmaz Güney, Doğan Avcıoğlu, Muammer Aksoy, Yaşar Kemal, İlhami Soysal, Kemal Türkler, Mehdi Zana, Bahri Savcı, Uluç Gürkan, Fakir Baykurt, Uğur Alacakaptan, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi isimler bulunmaktadır (Birand, Dündar, Çaplı ve 2008: 237).

Hürriyetleri" başlığı altında düzenlenen 19., 26. ve basın hürriyetine ilişkin 22. maddelerinde antidemokratik yönde değişiklikler yapılmıştır. Ancak bu yasal düzenlemeler, Koloğlu'na (1993: 104) göre anayasanın yarattığı dinamizmi tam olarak frenleyememiş, basın davaları ve mahkûmiyetlerinin sayısı giderek artmış, 1975- 1981 yılları arasında görülen basın davalarının yıllık ortalaması 311'e yükselmiştir.

1973 genel seçimlerinden 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar geçen süre, yeni bir koalisyonlar dönemine sahne olmuştur. Cemal Fedayi (2009: 499), bu süre içinde 7 hükümet kurulduğunu ve ortalama olarak her hükümetin ömrünün bir yıldan az olduğunu belirtmektedir. O dönemde seçmen tabanı en geniş iki parti olan Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendilerini bir sonraki seçimde iktidar olarak görme umuduyla bir araya gelememeleri neticesinde oluşan zayıf hükümetler, ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın ve buna bağlı olarak da gelişen toplumsal olayların zeminini hazırlamıştır. Güçlükle oluşturuldukları için toplumu da geren ve zayıflıkları nedeniyle köklü faaliyetler gerçekleştiremeyen bu koalisyonlar döneminde basın, Oktay Ekşi'nin ifadesi ile "özel bir şekilde gruplanmamış ancak farklı çıkarların, farklı kanaatlerin oluşturduğu farklılıklar olmuştur (Özer, 2014: 39)." Alper Kabacalı (1994: 324) ise bu dönemde basına ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> *"Bu dönemin basını, genel çizgileriyle ortada, ortanın solunda ve solda yer alan yazarlar ve yayın organları bir kümede, sağdaki yazarlar ve yayın organları ikinci bir kümede toplanmak üzere ikiye ayrılabilir. Birinci kümede Hürriyet, Milliyet, Günaydın, Cumhuriyet ile uzun ömürlü olamayan Dünya, Vatan, Politika, Aydınlık ve Demokrat (son üçü 12 Eylül 1980'de kapatıldı) yer almaktadır. İkinci kümedekiler Tercüman, Bayrak, Son Havadis (AP), Yeni Asya (AP), Sabah (AP), Hergün (MHP), Millet (MHP), Orta Doğu (MHP), Milli Gazete (MSP), Yeni Devir (MSP); bu kümedekilerin bazıları belirli dinsel gruplarla da ilişkilidir. Her iki kesim de sayıları giderek artan dergiler çıkardılar."*

Basında görülen bu çeşitlilik, politikadaki farklı ideolojilerin ve hatta birbirine daha çok benzeyen partilerin bir araya gelmesi ile oluşan "siyasi cepheler (31 Mart 1975'te kurulan I. ve 21 Temmuz 1977'de kurulan II. Milliyetçi Cephe Hükümetleri)"in izdüşümü olarak değerlendirilebilmektedir. Örneğin 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti iş başında iken gerçekleşen "1977 Kanlı 1 Mayıs Olayı"nın basındaki sunumu incelendiğinde; bir yanda sınıf esasına bağlı olarak yükselmekte olan sosyalist

ideolojiyi, diğer yanda giderek radikalleşen sağ/ milliyetçi ideolojiyi yansıtan, siyasi yanlılık içeren, çarpıtılmış bir habercilik anlayışı sergilendiği tespit edilmiştir (Dağtaş ve Duran, 2014: 438- 440). Dolayısıyla 12 Mart Askeri Muhtırası'nın yarattığı kırılganlıklar, ekonomik darboğaz, dış politikadaki sorunlar, kutuplaştırılmış toplum yapısı karşısında güç birliği ve uzlaşma yerine cepheleşmeyi tercih eden partiler ve politik anlayış, basını da bölmüş, solun sağı, sağın solu suçladığı bir çözümsüzlük içine sürüklemiştir. Keza, daha sonra gelen III. Ecevit ve III. Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde de değişen bir şey olmamış, ekonomik kriz ve politik terör en önemli gündem maddeleri olmaya devam etmiştir. Türkiye, birbiri ardına işlenen siyasi cinayetlerle, yapılan katliamlarla, yaralanan, tutuklanan, mahkûm edilen yazar, gazeteci ve aydınlarla dolu bu dönemi, 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile kapatmıştır.

1971- 1980 arası dönemde gazete satışlarına bakıldığında, satışların 1945 yılından başlayarak giderek arttığı ve 1979 yılına gelindiğinde günlük ortalama üç milyona eriştiği görülmektedir (Koloğlu, 1993: 113). Satışlardaki bu artışı sağlayan unsurlardan önemli bir tanesinin, okuyucuyu gazeteyi satın almaya teşvik edecek fırsatlar, yani promosyonlar (tutundurmalar) olduğu düşünülmektedir. Kısaca "4P: ürün (product), fiyat (price), tutundurma (promotion), dağıtım (place)" olarak bilinen pazarlama karmasının bir elemanı olarak tutundurma, hedef kitleye ürünler hakkında bilgi verip, onu satın alma davranışına güdülemekte ve reklam, halkla ilişkiler, satış geliştirme vb. stratejiler içermektedir (McCarthy, 1978'den aktaran Ilgaz Sümer ve Eser, 2006: 167-168). Belli bir fiyat karşılığında alınıp satılan gazeteler de giderek daha çok alanda varlık gösteren ve her zaman daha çok kârı hedefleyen "kapitalist düzen"de tutundurma faaliyetlerine girişmek zorunda kalmıştır. Tutundurma faaliyetlerinin aslında 1924'lerden beri var olduğunu belirten Koloğlu (1993: 128), zaman içinde bunların nicelik olarak arttığını ve nitelik olarak değiştiğini belirtmiş, örneğin 1950'li ve 1960'lı yıllarda yayımlanacak yeni roman, dizi yazı, araştırma, yeni yazar- çizerleri tanıtma gibi okuyucuya daha iyi bir içerik sunma amacına dönük tutundurma çabalarının, 1970'lerden itibaren yeterli olmamaya başladığını dile getirmiştir. Nitekim 1970'li yıllar boyunca uygulanan kura veya kupon karşılığı okuyucuya bir hizmet veya kazanç sağlamaya dönük, maddiyata dayalı tutundurmalar yavaş yavaş kabul edilebilir boyutlardan çıkıp basının kamuoyunu bilgilendirme işlevini geri plana iterek, tekelleşme, holdingleşme, devlet yardımı gibi olgularla

birleşerek "haberin metalaşması" sorununun parçası haline gelmiştir. Öte yandan, bu dönemde ilk kez bir politik iletişim kampanyasının ayağı olarak profesyonellerle çalışılmaya başlanmış, siyasi reklam faaliyetine girişilmiştir. Sun İpekşen ve Doğan, (2015), 1977 seçimlerinde Süleyman Demirel'in genel başkanı olduğu Adalet Partisi'nin, Cenajans'la anlaşarak ilk kez gazetelere siyasal reklam verdiğini ve *Hürriyet* gazetesinde seçimin 21 gün öncesinden başlayarak, Adalet Partisi'ne ait 21 adet siyasal reklamın yayımlandığını belirtmektedir.

Bu dönemde basın teknik olarak değerlendirildiğinde söylenmesi gereken ilk gelişme, *Günaydın* ve *Yeni Asır* gazetelerinin ardından diğer pek çok gazetenin de büyük harcamalar yaparak ofset baskıya geçmiş olmasıdır. Bunun yanında büyük gazeteler elektronik sistemler edinmişler ve Ankara, İzmir, Adana, Erzurum, Samsun, Antalya gibi şehirlerde kurmuş oldukları basımevlerinde bölgesel haberlerin yer aldığı ekler vermeye başlamışlardır (Koloğlu, 1993: 121). Ofset tekniğinin kullanılmasının yanında özellikle de *Günaydın* gazetesinin getirdiği yeni sayfa düzeni, anlaşılır bir dil kullanımı ve metinlerin kısa tutulması gibi uygulamalar, kolay okunabilir, popüler içeriklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki Abdülrezak Altun (2006: 108) bunda, "iç göç" olgusunun da etkili olduğunu belirtmektedir. Yine Altun'a (2006: 109-114) göre, 1970'lerin başlarından itibaren gazetelerin sayfa sayıları artmış, 1980'lere gelindiğinde 10-12 sayfaya yükselmiştir. Öte yandan ekonomi haberleri önem kazanmış, televizyon sayfalarına yer verilmiş, sütun sayısı 8'den 10'a çıkarılmış ve sütun genişliği azalmıştır.

1970'li yıllarda basının sahiplik yapısına bakıldığında iki grubun bu alanı ekonomik anlamda kontrol ettiği görülmektedir. 1970 yılında bu grupların toplam satıştaki pazar paylarına göre Veb Grubu[49], %30,12 ile pazar lideri olmuş, onu %28,97 ile Erol Simavi sahipliğindeki Hürriyet Grubu takip etmiştir ki; bu durum Simavi kardeşlerin %59,8'lik pazar payı ile basın sektöründe bir tekel yarattığını ortaya koymaktadır (Aziz ve Sungur, 2014: 272). 1970- 1980 arası dönemde yayınlanan gazetelerin pazar paylarını gösterir tabloya, basının sahiplik yapısını ortaya koyması amacıyla aşağıda yer verilmiştir (Kaynak: Görgülü, 1991: 22):

[49] Hürriyet gazetesi kurucusu Sedat Simavi'nin oğullarından Haldun Simavi, babasının ölümünden sonra 1968 yılında Hürriyet gazetesindeki hisselerini satarak, içinde Günaydın gazetesinin bulunduğu Veb Ofset AŞ.'ni kurmuştur (Aziz ve Sungur, 2014: 272).

Tablo 2.1. Gazetelerin Pazar Payları (1970-1980)

GRUP	1970	1975	1980
Veb Grubu	% 30,12	% 24,38	% 26,15
Hürriyet	% 28,97	% 28,07	% 27,33
Tercüman	% 10,89	% 16,94	% 19,84
Milliyet	% 9,63	% 13,67	% 12,89
Cumhuriyet	% 5,34	% 5,7	% 4,28
Yeni Asır	% 2,82	% 2,30	% 3,07
Diğerleri	% 12,83	% 9,57	% 6,44

1970'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye ekonomisini içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak üzere bazı yapısal dönüşümler öngören "24 Ocak Kararları"nın kabulü ve buna paralel olarak Ahmet Gökdere'ye (2001: 74) göre ülkelerarası rekabeti ve serbest ticareti kutsayan küreselleşmenin giderek artan etkisi, basının sahiplik yapısında da bir kırılma yaratmıştır. Aysel Aziz ve Suat Sungur (2014: 273), Karacan ailesine ait olan Milliyet Yayınları'nın %25'lik payının 1979 yılında basın ile hiçbir bağlantısı olmayan Aydın Doğan'a satılmasını bu kırılmanın en somut örneği olarak kabul etmektedir. Ancak yine de 1970'li yıllarda basının sahiplik yapısına genel olarak gazeteci patronların egemen olduğu söylenebilmektedir. Mazıcı, Türk basınının 1970'li yıllarda Batılı örneklerinin çok gerisinde olsa da kurumsal işlevlerine yönelik olarak epeyce yol aldığını belirterek şu tespiti yapmaktadır;

> *"Manşet haberlerde, sürekli anarşik olaylara yer verilmekte, anarşinin ortadan kalkması için basın zaman zaman savcı, zaman zaman da polis görevi üstlenmekte, anarşik olayların kökenine inerek toplumsal sıkıntılarla bu olaylar arasında bir bağlantı kurarak kamuoyunu bilgilendirme yoluna gitmemektedir (1988: 134)."*

Cengiz Temizkan'ın (2014: 255) belirttiği gibi; 1971-1980 arası dönemde Türk basınında katı sansür uygulamaları ve bunun yarattığı oto sansür anlayışı ile habercilik

yapıldığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, bu dönemde anarşi/ terör ve ekonomik bunalımın siyasette ve toplumsal yaşamda en önemli gündem maddeleri olduğunu söylemek mümkündür. Bu tespit, gazete içeriklerinin oluşturulması ile ilgili ipuçları da vermektedir. Hıfzı Topuz'un ifadesi ile 1970'lerde basın üzerinde "asker, patron ve hükümet" tarafından uygulanan net bir baskı bulunmaktadır (Özer, 2014: 33). Net olan diğer hususlar da basındaki sağ- sol, devrimci- milliyetçi/ülkücü, Ecevitçi- Demirelci gibi kutuplaşmalar ile sahiplik yapısında görülmeğe başlanan değişiklikler ve tekelleşme sorunudur.

İkinci bölümün sonunda genel bir değerlendirme yapıldığında; Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'in ilânına kadar her dönemde Türk basınında politik iktidarı destekleyenler ile muhalefet edenlerin olduğu söylenebilmektedir. Ancak, Şerif Mardin'in (1991: 179-181) "muhalefet tahammülsüzlüğü" tezinde işaret ettiği gibi, resmî olarak Jön Türk hareketine karşı kurulan ve ilk muhalefet partisi olan Fedakâran-ı Millet Partisi ile başlamak üzere Türk politik tarihinde gelişen muhalefet hareketlerinin tamamının, marazi bir hiddetle savunulan "bölücülük yapmak, vatana ihanet etmek" suçlamaları ile karşılaştığını belirtmek gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1980'lere dek Türk basınının teknik gelişmeler ve sahiplik yapısı zemininde yaşanan ilerleme ve dönüşümleri bir tarafa koymak koşuluyla, özünde birtakım sorunlu alanların hiç değişmediği sonucuna varılabilmektedir. Devletten, yani iktidardan alınan mali yardımlar, basını iktidarın dilini kullanan, onun sözcülüğünü yapan, uygulamalarını onaylayan bir konuma indirgemiş ve gazetecilerin "oto sansür" mekanizması yoluyla basın özgürlüğünden gönüllü ve teslimiyetçi bir anlayışla vazgeçmelerine yol açmıştır. Buna karşılık iktidara muhalif Türk basını, mali yardım alamadığı gibi, gazetelerin kapatılması, toplatılması, gazetecilerin suikastlere kurban gitmeleri, İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmaları, hapse atılmaları, sürgün edilmeleri gibi yaptırımlarla susturulmaya çalışılmıştır. İktidardan farklı düşünmenin "suç" sayıldığı bir ortamda, gazete ve gazetecilerin kamusal işlevlerini yerine getirmede başarılı olup olmadıkları, ülkenin topyekûn demokrasi anlayışını ve derecesini ortaya koyması bakımından bu gün dahi çok tartışmalıdır. Özetle, Füsun Özbilgen (Özer, 2014: 43)'in de ifade ettiği gibi Türkiye'de basın-iktidar ilişkilerinin daima sorunlu olduğunu, daha doğrusu basın-iktidar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisine dayalı inişler ve çıkışlar yaşandığını söylemek mümkündür. Bu ilişki, bazen -özellikle askeri darbelerin ardından- o kadar

iktidar lehine işlemiştir ki; Naom Chomsky ve Edward S. Herman'ın (2017: 362), basının toplumsal amacının, ülke halkı ve devlet üzerinde hâkimiyet kuran imtiyazlı grupların ekonomik, toplumsal ve politik gündemini aşılamak ve savunmak olduğunu ileri sürdükleri "propoganda modeli"nin tipik örnekleri verilmiş, basın adeta iktidarın meşrulaştırma aracı haline getirilmiştir. Buna karşılık- özellikle zayıf iktidar dönemlerinde- basın güç kazanmış, Türkiye'de orduyu darbeye hazırlayanın basın olduğundan bahisle, basının dördüncü kuvvet değil, birinci kuvvet olduğu iddia edilebilmiştir[50]. Her iki durumda da basın, güçlünün zayıfa kendi ideolojisini dayattığı taşıyıcı ve aktarıcı bir araç olarak işlev görmektedir. Buradan hareketle basının, Louis Althusser'in (1976) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (Idéologie et Apparails Idéologiques D'état)* adlı çalışmasında belirttiği gibi, bir ideolojik aygıt olarak kurulu düzenin devamını ve yeniden üretimini sağladığı sonucuna varılabilmektedir.

Türk basın tarihinde var olan diğer bir pratik de parti gazeteciliği yapma düzeyine varabilen taraf tutma ve kutuplaştırma tutumudur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1980'e kadar değerlendirme yapılan bu dönemde, Türk basınında Osmanlıcı/ Batıcı, Millî Mücadeleci/ İstanbul Hükümeti yanlısı, Halk Partici/ Demir Kıratçı, Ecevitçi/ Demirelci ve sağcı/ solcu gibi ayrışmaların her zaman olduğu saptanmıştır. İktidarı elde ederek veya iktidarda kalarak küçük bir azınlığın, çoğunluk üzerinde herhangi bir baskıya başvurmaksızın güç uygulaması ve denetim yani hegemonya kurmasında, basın başvurulan birincil bir araç olmuştur. Bunun yanında bu dönem içinde özellikle de Harf Devrimi ile başlamak üzere, Türk basınında teknolojik gelişmelerin ivme kazandığı, örneğin tipo rotatiften ofset baskıya geçildiği, bunun da hem gazete içeriklerinin hem de gazete sahiplik yapısının değişiminde rol oynadığı düşünülmektedir.

[50] Erol Simavi basınla ilgili olarak şu tespiti yapmaktadır: "Basın için, dünyada beş büyük kuvvetten biridir, dördüncü kuvvettir derler. Bu söz Türkiye için geçerli değil. Hakimiyet elbette kayıtsız şartsız milletindir. O başka. Ama birinci kuvvet Türkiye'de ordu mu? Hayır…Basındır. İkincisi ordudur. Çünkü orduyu ihtilâle basın hazırlar (*Hürriyet*, 3 Mayıs 1988)

BÖLÜM 3

ASKERİ DARBELER, OLAĞANÜSTÜ REJİMLER VE ÖLÜM CEZASI

Askeri darbeler ve bunların ardından ilân edilen "örfî idare, sıkıyönetim, olağanüstü hal, ara rejim" gibi adlarla anılan olağanüstü rejimler (istisna halleri), Türk politikasının ve yakın dönem Türkiye tarihinin kilometre taşlarını oluşturmuşlardır. Askeri darbeler ve ölüm cezası ilişkisini, anayasal teminatlardan vazgeçilip, hukukun askıya alındığı bu olağanüstü rejim dönemlerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Olağanüstü rejim dönemlerine geçiş için şartların olgunlaşmasını bekleyerek harekete geçen, yönetime elkoyan yani "iktidar" olan silahlı kuvvetler de bu gözle değerlendirilmelidir. Carl Schmitt, *Politische Theologie (1922)* adlı eserinde iktidarı, "istisna haline karar veren" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımı tersten okuyarak, Schmitt'in istisna halini, iktidarın uygun gördüğü zamanda karar verdiği, yani bütünüyle onun hüküm alanına giren bir kavram olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Schmitt'e göre hangi durumun istisna hali olduğuna ve bununla ilgili ne gibi tedbirler alınacağına "iktidar" karar vermektedir. Schmitt, "istisna hali" kavramı ile normal olmayanı, yani hukukla hukuksuzluk arasındaki sınırda yer alan olası bir durumu kastetmekte, "karar vermek" olgusuna vurgu yaparak, hukuk düzeninin temelde "norm"a değil de karara ve karar verene bağlı olduğunu belirtmektir. İktidar, hukukun askıya alınmasına, hukuka dayanarak, hukuktan aldığı yetki ile karar vermesi yönünden hukukun içinde iken, hukuku askıya alıp kendi düzenini devam ettirmesi yönünden hukukun dışında yer almaktadır. Türkiye'de askeri darbelerin ardından gelen olağanüstü rejim dönemlerinin ve bu dönemlerde olağanüstü mahkemelerce verilen ölüm cezalarının bu gün dahi tartışılır olmasının sebebi budur. Kemal Gözler'e (2014) göre olağanüstü mahkeme; "olaydan sonra kurulmuş, sırf belli bir olayı veya belli kişileri yargılamak üzere kurulmuş mahkeme" anlamına gelmekte ve bu mahkemeler "istisnaî mahkeme" olarak da adlandırılabilmektedir. Ayrıca Gözler,

1920- 1927 yılları arasında faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemeleri ile 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından kurulan Yassıada Mahkemeleri'nin de olağanüstü mahkemeler olduğunu belirtmektedir. Kuşkusuz bu örneklemeyi 1971 Askeri Muhtırası ve 1980 Askeri Darbesi'nde faaliyet gösteren "Sıkıyönetim Mahkemeleri"ni de içine alacak şekilde genişletmek mümkündür. 1961 Anayasası'nın 32. maddesinde yer alan "Hiç kimse, kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz." hükmüne açıkça aykırı olan Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin ve verdikleri kararların evrensel hukuk ve insan hakları ilkelerine aykırılığını tartışmak bu tezin konusu olmamakla birlikte, basın aracılığıyla bu hususların üstü örtülerek ve milliyetçi bir takım söylemler önplana çıkarılarak nasıl iktidar lehine, onun elini güçlendiren "ideolojik üretim" yapıldığını gözler önüne sermek amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak; askeri darbeler, olağanüstü rejimler ve ölüm cezası bağıntısını kuramsal düzeyde ortaya koymak uygun görülmüştür.

Zaman zaman millî iradenin üstünde bir güç olarak iktidara gelen askeri kuvvetlerin rolünü sadece Türkiye Cumhuriyeti'ne özgülemek doğru olmayacaktır. Dünyada yaşanan darbelere bakıldığında (Powell ve Thyne, 2011: 255); 1950- 2010 yılları arasında 94 ülkede darbe yaşandığı görülmektedir. Darbelerin kıtalara göre dağılımında ilk sırada % 36,5 ile Afrika yer alırken, onu %31,9 ile Amerika, %15,8 ile Orta Doğu ve % 13,1 ile Asya takip etmektedir. %2,6 ile Avrupa en az darbe gerçekleşen kıta durumundadır. Bu dönem içinde gerçekleşen 457 darbe girişiminden 227 tanesi (%49,7) başarı ile sonuçlanırken, 230 tanesi (%50,3) başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Darbe girişim sayısı zaman içinde açık bir düşüş göstermekle birlikte, darbeler 1960'ların ortasında en yüksek sayıya ulaşmış, bunu 1970'lerin ortasında ve 1990'ların başında olmak üzere iki büyük dalga takip etmiştir.

Mehmet Semih Gemalmaz (2001:74), Türkiye'de "*de jure* politiko-juridik düzenin, askeri darbeler ve onu izleyen *de facto* rejimlerden ötürü aralıklı olarak kesintiye uğradığı zaman dilimlerinde, ölüm cezasına gerek mahkemelerce hükmedilmesi, gerekse de bu cezaların infaz edilmesi eğrisinin yükseldiği"ni belirtmektedir. Bunu olağan rejim dönemleri ile darbelerin ardından gelişen olağanüstü (istisnai) rejim dönemlerinin kıyaslamasını yapan bir tablo ile ortaya koymak mümkündür.

Tablo 3.1. Türkiye'de Olağan ve Olağanüstü Rejim Dönemlerinde Verilen Ölüm Cezaları

Dönem	Toplam İnfaz Kararı/Kanunu Sayısı	Toplam Mahkûm Sayısı	Genel Toplam İçindeki Yüzde
Olağan Rejim	263	320	%48,52 Karar/Kanun %46,99 mahkûm
Olağanüstü (İstisnai) Rejim	279	361	%51,48 Karar/Kanun %53,01 mahkûm
Genel Toplam 1925- 2000= 75yıl	542	681	%100

(Kaynak: Gemalmaz,2001: 82)

Tablo 3.1., 75 yıllık periyot içerisinde olağanüstü rejim dönemlerindeki ölüm cezası infaz kanunu ve mahkûm sayısının, olağan rejim dönemlerindeki ölüm cezası infaz kanunu ve mahkûm sayısından yüksek olduğunu göstermekte, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nde olağan rejim dönemlerinde de sıklıkla ölüm cezası kararı verildiğini ortaya koymaktadır.

Üçüncü bölümde öncelikle yaklaşık on yılda bir askeri darbe deneyimi yaşayarak başta demokrasi/ rejim olmak üzere ekonomik ve toplumsal savrulmalar yaşayan Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak devraldığı "darbecilik" geleneğinin kökenleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Askeri darbelerin sonucu olarak ortaya çıkan olağanüstü rejimlerde yaratılan sözde hukuka dayalı hukuksuz alana değinildikten sonra yine olağanüstü rejim ile bağlantılı olan ve yakın dönem politik tarihinin en temel tartışma konularından birini oluşturan Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin işaret fişeği olarak kabul edilen "İstiklâl Mahkemeleri" incelenmiş ve işleyiş mantığı üzerinden her iki mahkeme arasında koşutluklar kurulmuştur. Son olarak, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile bağlantılı

şekilde 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın kısa tarihine ve bu dönemde verilen ölüm cezalarına yer verilmiştir.

3.1. Türkiye' de Darbe Geleneğinin Tarihsel Kökenleri ve Ölüm Cezası

Sözlük anlamı olarak "darbe" mevcut yönetimi devirme yönünden radikal bir değişime işaret etmekte ve ardından gelecek antidemokratik ve hukuksuz uygulamaların habercisi sayılmaktadır. Türkiye'de askeri darbelerin ardından siyasi suçlulara ölüm cezası verilmesi ve bunlardan infaz edilenlerin olması darbeci gücün düzen değişikliği konusunda ne kadar kararlı olduğunun ve radikalleşebileceğinin örneğini oluşturmaktadır. Oysaki, Uğur Mumcu[51]'nun da belirttiği gibi; "Siyasal suçlarda ölüm cezalarının hiçbir toplumsal sorunu çözmediği, bir parti grubunun toptan ceza görmesinin siyasal gelişmeleri engellemediği yaşanan gerçeklerle, çok açık biçimde kanıtlanmıştır."

Darbelerin kanlı düzeni günümüzden yaklaşık 2500 yıl önce işlemeye başlamış, Antik Yunan'da darbelerin günlük işlerden biri haline gelmesi üzerine olayları yatıştırmak üzere hakem olarak seçilen Solon ve ünlü kanunlarına rağmen, Solon'un akrabası ve görünüşte parlak bir asker ama gerçekte tehlikeli bir demagog olan Pzistrat tarihteki ilk "hükümet darbesi"ni gerçekleştirmiştir. Tarihte bu ilk darbe, sonuncu da olmamış, Pzistrat iki kere yönetimden düşmüş ve iki kere darbe ile işbaşına geçmiş ve bundan sonra asırlar boyu değişen uygarlıklarla birlikte darbeler de yeni yöntemlerle sürüp gitmiştir (Arcayürek, 2007: 92; Mourre vd., 1967).

Türkiye'de gerçekleşen darbelerin değerlendirilmesinde; Osmanlı İmparatorluğu'ndaki isyan ve darbelerin 1446 tarihinde "Buçuktepe İsyanı" ile başladığı ve 36 padişahtan 12'sinin darbeyle tahtını kaybettiği (Afyoncu, Önal ve Demir, 2016: 22) göz önüne alınırsa, iktidar olma ve devlet yönetme, yani politika yapma pratiği olarak darbelerin bir "gelenek" haline geldiğini söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte nasıl ki gündelik yaşam ve iş görme biçimleri, ticari faaliyetler, kişiler ve kurumlar arası ilişkiler gibi özünde kültüre ait pratikler birdenbire değişmemiş ve korunmuşsa, Akıncı'ya (2014: 55) göre "siyasal kültür" olarak değerlendirilebilecek olan yönetim ve iktidar olma tarzının da kolayca değişmeyeceği öngörülebilmektedir.

[51] Terörsüz Özgürlük (*Cumhuriyet,* 15.9.1980)

Türkiye'de darbe geleneğinin kökenlerini ararken, miras bırakan durumundaki Osmanlı İmparatorluğu'nun buna yol açan düzenini ortaya koymak önemli görülmektedir. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*'nde (2013: 19), Anadolu'nun uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunması, büyük şehirlerin beslenmesi sorunu ve "fetihçi" bir devlet olma özelliklerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nu profesyonel bir ordu sistemine sahip, merkeziyetçi bir devlet yaptığını belirtmektedir. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak kanunları ile belirlenen mülkiyet yapısı, arazi sahibi devlet, toprağı işleyen köylü ve toprağı işleten sipahiler arasında bu merkeziyetçiliğe katkı yapan çok sıkı bir ilişki bağı oluşturmaktadır. Avcıoğlu (2013: 21-23), sipahi ve köylü arasındaki ilişkiyi senyör-self ilişkisine benzeterek, Osmanlı düzeninin "Asya Tipi Üretim Tarzı"ndan tamamen ayrıldığını ve "Feodal Üretim Tarzı"na yaklaştığını belirtmektedir[52]. Bu düzen, Niccolo Machiavelli'nin Prens'te (2007: 157) belirttiği gibi, padişahın gücünün ve güvenliğinin merkezde ve taşrada tamamen askerlerin elinde olmasını gerektirdiği için, halktan çok askerleri düşünmesini ve onlarla arasını iyi tutmasını gerektirmiştir. Padişah ve asker arasındaki bu ilişkinin "taviz/nüfuz" temelinde yürüdüğü, zaman içinde asker sayısındaki artışla birlikte padişah üzerindeki etkinin de arttığı görülmektedir. Merkezdeki bu etki en çok kapıkulu kuvvetlerine mensup sipahiler ve yeniçeriler tarafından oluşturulmuş, bu askerlerin yanlış yönetilmesi, ekonomik sıkıntılar ve uzun süreli iktidar dönemlerinde meydana gelen kadrolaşmalar nedeniyle iki grup asker arasındaki mücadeleler devletin tarihi seyrini değiştirecek seviyeye ulaşmıştır (Afyoncu, Önal ve Demir, 2016: 23-25). Buna dayanarak altı yüz yıllık devlet yönetiminde askerin ve ordunun yerinin ve öneminin vurgulanması gerekmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve gerileme dönemine girmesi, yani imparatorluğun çözülmeye başlaması ile birlikte ordunun padişahı ve imparatorluk topraklarını koruma işlevini bırakıp, tamamen politikleşerek yönetimde söz sahibi olduğu görülmektedir (Burak, 2011: 46; Köylü, 2016: 24).

Osmanlı İmparatorluğu'nda şer'i ve örfî hukuk hükümlerince adaletin tesisi amacıyla ölüm cezasının uygulandığı görülürken, merkezi iktidarın değiştirilmesi veya

[52] Bir dönem işçi sınıfına dayalı olarak devrimci ya da demokratik bir siyasetin Türkiye'de geçerli olup olamayacağıyla ilişkili olarak yapılan "Osmanlı toplumsal yapısı Feodal miydi, Asya Tipi Üretim Tarzı mıydı?" tartışması yürütülmüştür. Emre Kongar, Osmanlı toplum yapısının, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalcık, Reşat Kaynar'dan elde ettiği bilgilerle Sened-i İttifak'a kadar Asya Tipi Üretim Tarzı'na uygun olduğu, Sened-i İttifak'tan sonra ise feodaliiteye geçildiği görüşüne sahiptir (Cumhuriyet, 27.10.2017).

korunması amacıyla – özellikle isyan ve darbe dönemlerinde- iktidar tarafından ölüm cezasına hükmedilebilmektedir

3.2. Olağanüstü Rejimler ve Kuramsal Temelleri

Tarihsel süreç içinde ele alındığında olağanüstü rejim, Roma İmparatorluğu'nda "tumultus" adı altında savaş, iç savaş ve ayaklanma gibi durumlarda "Senato (Senatus Consultum Ultimum)" tarafından ilan edilmekte ve bu süreci yönetmek üzere altı aylığına bir "diktatör" atanmaktadır. Bu diktatörün başta hukuku askıya almak üzere pek çok yetkisi bulunduğu için zamanla diktatörlük olağan bir hal almış ve M.Ö. 82'de Solon, M.Ö. 44'te de Sezar kendilerini daimi diktatör ilan etmişlerdir. Orta Çağ'da feodalizme dayalı sürekli bir olağanüstü halden bahsetmek mümkündür (Esen, 2008: 11-12).

Walter Benjamin (2007: 257), *Tarih Felsefesi Üzerine Tezler (Theses on the Philosophy of History)* adlı değerlendirmesinde Nazi Almanya'sının uygulamalarına dayanarak: "ezilenlerin geleneği bize içinde yaşadığımız "istisna hâli"nin istisna değil, kural olduğunu öğretmiştir" demektedir. Benjamin olağanüstü hali "şiddet" üzerinden değerlendirmektedir. Bu anlamda tarihsel sürece iki perspektiften bakmanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki toplumların daha demokratik, daha özgür ve daha barışçı bir düzene evrilmesini bir norm olarak değerlendiren "ilerici öğreti" iken, diğeri norma, tahakküm, barbarlık ve dolayısıyla ezmeyi barındıran bir unsur olarak yaklaşan öğretidir. Benjamin bu noktada baskıcı rejimler ile olağanüstü hal arasında bir bağlantı kurmakta ve en ileri demokrasinin uygulandığı ülkelerde dahi baskıcı ve dayatmacı uygulamalara gidilebileceğini, dolayısıyla olağanüstü hal ilan edilebileceğini vurgulamaktadır (Behçet, 2014: 16- 17).

Agamben (2005: 1), istisna halini hukuk düzeni ile iktidar arasındaki dengenin bozulması olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeyi olağanüstü hale uyarlarsak, Agamben'in olağanüstü hali iktidara olağan hukuk sistemine bağlı olmaksızın yönetme imtiyazı sunan bir durum olarak gördüğünü ve aynı zamanda iktidarın iktidarını daha da pekiştiren bir araç olarak ele aldığını söylemek mümkündür. Agamben'e göre insanların yalın ve politik olmak üzere iki tür yaşam alanı bulunmaktadır (1998: 9- 10). Birinci alan insanın doğumla kazandığı, sadece insan olmaktan kaynaklanan, politikadan arındırılmış bir alanı temsil ederken, ikinci alan bu hak ve özgürlükleri korumak ve sürdürmek amacıyla, egemen tarafından

çizilen çerçeveler içindeki, politize edilmiş alanı göstermektedir. Dolayısıyla politik yaşam alanı zaten iktidar eliyle düzenlendiği için, kendine tabi kılma anlamında iktidarlar için asıl hedeflenen alanın yalın yaşam alanı olduğunu söylemek mümkündür. Agamben, Schmitt'in "egemenlik kuramı"nda belirttiği iktidarın hukukun hem içinde hem de dışında yer aldığına ilişkinin saptamaya dayanarak, bu yapının insanların doğal ve siyasi yaşam alanları arasındaki çizgiyi silikleştirdiğini ve tüm yaşam alanlarını kendisine tabi kıldığını belirtmektedir. Efe Baştürk'e göre karar veren mekanizma olarak iktidar, yaşamın tüm alanlarına ilişkin normlar belirlemekte, bunu yaparken de olağanüstü hâl üzerinden bir belirsizlik durumu yaratmaktadır (2013: 256). Agamben istisna hali ve belirsizliğin sürekli olduğu mıntıkaları "toplama kamp"ına benzetmektedir (1998: 9- 10). Bu metafor ile hukukun sürekli askıda olduğu alanlara kapatılan insanların yalın yaşam alanlarının iktidarın tasarrufuna terk edildiği anlatılmak istenmiştir. Gündelik yaşam içinde değerlendirildiğinde, iktidarlar eliyle yapılmasına gerek kalmadan, insanların kendi kendilerine- özellikle güvenlik nedeniyle- sosyolojik ve hatta mimarî anlamda belli kamplar oluşturarak birbirleriyle bir ilişki kurmama, birbirini görmeme hali yarattıklarını söylemek mümkündür. Aynı kentte yaşadıkları halde birbirlerini görmeyen ama birbirinin varlığını bilen insanlar, iktidar eliyle yaratılan kampların mikro ölçeklisini oluşturmaktadır.

Darbelerin ardından gelen olağanüstü rejim dönemlerinde yaşanan hukuka dayalı hukuksuzlukları "iyi şiddet- kötü şiddet" karşıtlığı ile somutlaştırmak mümkün görünmektedir. Örneğin Tanıl Bora (2016) olağanüstü rejime ilişkin olarak "aşı metaforu"nu kullanmakta;

> *"Olağanüstü halin kendi "diyalektik bilinci", bağışıklık ilkesine dayanır. Alt edilmesi gereken tehlikenin, tehdidin, felâketin, belânın zehrinden bir miktar zerk ederek bünye güçlendirilecektir. Daha büyük, yıkıcı, "kötü" şiddeti savuşturmak için, bir doz "iyi" şiddet uygulanacaktır. İktidar tekniği açısından, Uzakdoğu sporlarını hatırlatan bir "diyalektik" vardır burada: Hasmının hamlesini karşılarken, onun kuvvetini kendi kuvvetine katma"*

değerlendirmesini yapmaktadır. Bu metaforla Bora, olağanüstü halin özünde, şiddetin panzehirinin yine şiddet olduğuna dair bir anlayış barındırdığını vurgulamaktadır. Doğası gereği yeteri kadar kötü olan şiddet, olağanüstü hal dolayısıyla, hukuk araçsallaştırılarak iktidara (devlete) mal edilmekte, "kamu düzenini ve güvenliğini koruma" nedenine dayandırılarak iyi şiddete dönüştürülüp meşrulaştırılmaktadır. Olağanüstü rejim dönemlerinde iktidarın güttüğü güvenlik politikası- ki Salih Akkanat

(2014: 279), bunu Weberci bir devlet anlayışı üzerinden ele alıp, devleti olağanın dışına çıkarak yönetmek için hukukun araçsallaştırılması şeklinde değerlendirmektedir- basında yer alan milliyetçi söylemlerle alevlendirilerek, toplumda toptan bir tehdit, hatta terör algısı yaratılmaktadır. Güvenlik siyaseti, bireylere temel hak ve özgürlüklerinden vazgeçmeyi dahi göze aldırtmaktadır. Bu doğrultuda Arslan (2007: 203- 204) da tehdit algısı ve teyakkuzun sürekli bir nitelik kazanmasının, şiddete dayalı yeni bir "güvenlik" paradigmasının doğmasına neden olduğunu belirterek, bunun da beraberinde "düşük yoğunluklu demokrasi" anlayışını getirdiğinin altını çizmektedir. Basının Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamına ilişkin tutumunu bu açıklamalar eşliğinde bütünlüklü bir bakış açısıyla irdelemek gerekmektedir.

Olağanüstü görevli mahkemeleri, olağanüstü rejimlerden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da 1876 tarihli "Kanun-i Esasî" nin 113. maddesinde ilk kez yer verilen örfî idare (sıkıyönetim), 2 Ekim 1877 tarihli "İdare-i Örfiye Kararnamesi" ile resmî olarak düzenlenmiş, Cumhuriyet'in ilânından sonra ise münhasıran 22 Mayıs 1940 tarihli ve 3832 Sayılı "Örfî İdare Kanunu" çıkarılmıştır. Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan çok sayıda askeri ve sivil isyanlar ile istikrarsızlığın ve kötü gidişin durdurulmasına dönük batılılaşma ve kurumsallaşma çabası içinde olağanüstü rejim ilânı ile ilgili olarak yasal dayanak yaratma ihtiyacı duyulmuştur. Osman Köksal (2001: 163- 164), İdare-i Örfiye Kararnamesi'nin, olağanüstü rejimin uygulandığı bölgelerde, kararname kapsamına giren suçlara adlî mahkemeler yerine "Divân-ı Harb-i Örfî "lerin bakacağını hükme bağlandığını ve bu mahkemelerin karar verirken öncelikle Askeri Ceza Kanunu'na, orada cevap bulamazlarsa Mülkî Kanunlar'a başvurduklarını belirtmektedir. Ancak zaman içinde bu mahkemelerin gerek kuruluş, gerekse işleyiş bakımından "tamamen askerileşmiş, neredeyse askeri ceza mahkemesi statüsüne indirgenmiş (Köksal, 2001:168)" bir hâl aldıkları görülmüştür. Dolayısı ile "Divân-ı Harb-i Örfî"leri, İstiklâl Mahkemeleri, Sıkıyönetim Mahkemeleri ve diğer özel görevli mahkemelerin öncülü olarak kabul etmek mümkündür.

3.3. Olağanüstü Görevli Mahkemelerin Habercisi Olarak İstiklâl Mahkemeleri ve Ölüm Cezası

Burada olağanüstü görevli mahkemelerden kasıt, tez konusu ile bağlantılı olarak "Sıkıyönetim Mahkemeleri"dir. Bununla, mahkeme ismi her ne olursa olsun, iktidarın

otorite kurmak, tabiî kılmak, baskılamak amacına dönük olarak belli dönemlerde hukuku kullanmayı ve suçlu gördüğü bedenler üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunmayı kendinde bir hak olarak bildiği, bu anlamda "parlamento, güçler ayrılığı, demokrasi "gibi kavramların, politik olarak içi boş ama ambalajı parıltılı birer sembolleştirmeden ibaret olabileceği anlatılmak istenmektedir. Burada Antonio Gramsci'nin (2014: 343):

> *"Eğer her devlet, belirli tipte bir uygarlık ve yurttaş yaratmaya ve bunu tutundurmaya (bunun sonucu olarak da bireylerin bir arada yaşaması ve ilişki kurmaları), bazı tedbirleri ve davranışları yok edip yerlerine başkalarını getirmeye kalkarsa hukuk, bu amaca hizmet eden bir alet (okulun ve başka kuruluş ve işlemlerin yanı sıra) olur"*

değerlendirmesi hatırlatılmalıdır. Devlete, yeni bir uygarlık yaratma yolunda "cezalandırıcı" değil, "eğitici" bir rol öngörür ki; bu da toplumsal düzendeki "tehlikeler"le mücadelede hukukun "bağnazca ahlakçılık" tan kurtarılması anlamına gelmektedir. Gramsci devamla (2014: 342), parlamenter sistemde yargının parlamento ve hükümet arasında ve aslında hükümete karşı bir konumda bulunması gerektiği saptamasını yaparak; hukukun, bir siyasal iktidar organı olarak, hegemonyanın en duyarlı noktasını oluşturduğunu ve bu yolla iktidarın ve kolluğun keyfiyetine bırakıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla İstiklâl Mahkemeleri ve diğer olağanüstü görevli mahkemelere, hukukun hegemonik bir araç olarak kullanıldığı perspektifinden yaklaşmak mümkündür.

Louis Althusser (2014: 50-51), Marksist kuramda devlet aygıtının mahkemeleri de kapsadığından bahisle; mahkemeleri "devletin baskı aygıtı" içine yerleştirirken; hukuku hem baskıcı devlet aygıtı hem de DİA'ndan biri olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan hukuk, mahkemeler aracılığıyla toplum üzerinde doğrudan zor kullanma (baskı) gücüne sahip iken, diğer yandan bireylere (öznelere) seslenen bir ideoloji olarak üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayan bir üstyapı unsuru işlevi görmektedir. Bu saptama, Althusser (2014: 55)'in yeniden üretim süreci ile ilgili olarak ileri sürdüğü baskı ve ideolojinin birlikte çalıştığı, baskıcı devlet aygıtı ile ideolojik aygıtların birlikte iş gördüğü tezi ile uyumludur. Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin, İstiklâl Mahkemeleri'nin ardılı olarak değerlendirilmesinde, devletin otoritesini sağlamak ve varlığını sürdürmek sebebine dayanarak, toplum

olarak bir arada yaşamanın temeli olan hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması veya bunlardan tamamen ve kolayca vazgeçilmesindeki mantık veya hukuk tanımazlık[53] etkili olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devlet ve rejimin kuruluş aşamasında, TBMM'nin meşruiyetine yönelik saldırı ve isyanların "vatana ihanet" suçunun maddi unsuru olarak kabulü ve suç karşılığının "salben idam (asarak idam etme)" olarak düzenlenmesi, Cumhuriyet'in ilânından sonra da- ölüm cezasının hukuken kaldırılmasına dek- hem İstiklâl Mahkemeleri hem de belirli suçlara özgülenmiş olarak çalışan "özel görevli mahkemeler" içinde bağlayıcı olmuştur. Bu bağlamda; tez konusu ile ilişkili olarak; Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılamasını yapan ve idamlarına karar veren Sıkıyönetim Mahkemeleri (Sıkıyönetim Komutanlığı'na bağlı Askeri Mahkemeler)'nin –biri sivil, biri askeri mahkeme olmakla birlikte- ikisinin de hukukun geçici olarak askıya alındığı dönemlerde belli suç tiplerine- özellikle de "devlete karşı işlenen suçlar"a özgü yargılamalar yapmaları açısından İstiklâl Mahkemeleri ile benzerlik gösterdiği söylenebilmektedir.

Millî Mücadele döneminde, merkezî otoritenin bulunmaması nedeniyle asker kaçaklarının, işgal kuvvetlerinin kışkırtması ile çıkan iç isyanların ve genel olarak gelişen asayiş olaylarının artması büyük bir sorun haline gelmiştir (Aybars, 1975:34) TBMM, açılır açılmaz bu sorunların çözümü için düzenli bir ordu ile elini güçlendirme gereği duymuş, özellikle de asker kaçakları ile mücadelede ilk adım olarak "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"nu çıkartmıştır. Bu kanunu, 1. maddesi ile İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşunu öngören ve varlık sebebini oluşturan, 11 Eylül 1920 tarihli ve 21 Sayılı "Firarîler Hakkında Kanun" takip etmiştir. Keza bu mahkemelerle ilişkili olarak daha sonra "İstiklâl Mehâkimi Kanunu" ile yukarıda da bahsi geçen "Takrir-i Sükûn Kanunu" yürürlüğe girmiş, böylece gerekli yasal zemin oluşturulmuştur.

"Firarîler Hakkında Kanun"un isminden de anlaşılacağı üzere, İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluş amacı, Millî Mücadele döneminde yaşanan asker kaçakları sorununun çözümlenmesidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlı görev yapan bu

[53] Ülker (2015:25), İstiklâl Mahkemeleri'nin, kuruldukları tarihte geçerli olan 1876 Kanun-u Esasî'nin 89. maddesinde yer alan "Her ne nam ile olursa olsun bazı mevaddı mahsusayı rüiyet ve hükmetmek için mehakimi muayene haricinde fevkalâde bir mahkeme veyahut hüküm vermek selâhiyetini haiz komisyon teşkili katiyen caiz değildir. Fakat kanunen muayyen olduğu veçhile tâyini mevla ve tahkim caizdir."hükmüne açıkça aykırı olduğunu belirtmektedir.

mahkemelerin üyeleri Meclis içinden belirlenmiştir (m.2). İstiklâl Mahkemeleri'nin verdiği kararlar kesin olup temyizi mümkün değildir ve bu kararların yerine getirilmesinden asker veya sivil tüm devlet görevlileri sorumlu tutulmuştur (m.4). Yargılama yetkisini Meclis adına kullanan bu mahkemeler basit usulle çalışmış, kararlar delil yeterliliği aranmaksızın vicdanî kanaatlere dayanılarak verilmiştir (Aybars, 1975: 213). Ahmet Nedim (1993: 18), İstiklâl Mahkemeleri'ne ilişkin olarak 27 Eylül 1920'de yapılan bir TBMM toplantısında, bu mahkemelerin "hiçbir kanun maddesine bağlı kalmadan kendi vicdanî kanaatleri ile karar verecekleri"ne dair karar alındığını belirtmektedir. Meclis içinden belirlenen üyeler, kendilerine bir çalışma programı hazırlamış ve bunu bir "beyanname"[54] şeklinde kamuoyu ile paylaşmışlardır.

Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'da (2017: 301), İstanbul'un işgalinden sonra başlayan bazı olumsuz akımlardan, olaylardan ve ayaklanmalardan bahisle; "Meclis'in 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu ve sonraki aylarda İstiklâl Mahkemeleri Kanunları'nı çıkarmakla inkîlabın doğal gereklerini yerine getirmiş olduğu"nu belirtmektedir. Görüldüğü gibi TBMM, hem itilaf devletlerinin işgalleriyle hem de iç isyanlar, bozulan kamu düzeni gibi sorunlarla baş edebilmek için olağan yetkilerini arttırarak politik olarak var olan ve toplumda da hissedilen iki başlılığı ortadan kaldırıp tek güç haline gelmek için kanunlar çıkarmıştır. TBMM üyelerinin ceza yargılaması yapması ve belli suçların karşılığı olarak ölüm cezası vermesi, parlamenter sistemin temeli olan "güçler ayrılığı" ilkesinin de bertaraf edilmesi anlamına gelmektedir. Ergun Aybars (1975: 67), bu mahkemelerin kuruluş amaç ve şeklinde 1793 tarihli Fransız İhtilâl Mahkemeleri'nin örnek alındığını belirterek, her iki mahkemenin de vatan ve rejimin karşı karşıya bulunduğu büyük tehdit ve tehlikeye karşı koymak üzere olağanüstü yetkilerle donatıldığını vurgulamaktadır. Hüsnü Yazgan (1997), Türkiye'de olağan yargının yanında olağanüstü yargının da her zaman bulunduğundan bahisle, İstiklâl Mahkemeleri'nin bu zincirin ilk halkasını oluşturduğunu söylemektedir. Uğur Mumcu [55] ise, İstiklâl Mahkemeleri'nin mahkeme sayılamayacağını, bunların "savaş ve ihtilâl dönemlerinde rastlanan antidemokratik infaz kurulları" olduğunu belirtmektedir. Bugünden bakıldığında; İstiklâl Mahkemeleri kuruluş ve kurtuluş mücadelesi verilen bir geçiş döneminde faaliyet göstermiş ve devrimleri yerleştirme amacı ile hareket etmiş olsa da evrensel hukuk

[54] Beyanname metni için bknz: Ülker, 2015: 23-24.
[55] *Cumhuriyet*, 11.11.1992

kural ve ilkelerini görmezden gelmiştir. Ancak dönemsel koşullara bakıldığında, Millî Mücadele döneminde bu tür uygulamaların bir dereceye kadar anlaşılabilir ve kabul edilebilir olduğunu belirten görüşlerin (Aybars, 1975; Aslan ve Dündar, 2014) bulunması, en azından 1924'e dek bu mahkemelerin işleyiş ve verdikleri kararlar bakımından hukuki olarak meşruiyetsiz olduklarını belirtmeye engel değildir. Nitekim bu mantık, daha sonra yaşanan askeri darbeler gibi olağanüstü dönemlerin ardından bu tip mahkemelerin kurulup, bazı siyasi suçluların ölüm cezasına mahkûm edilmesinde de gözlenmiştir. En basit tabiriyle "hukukta kolaya kaçma" olarak nitelendirilebilecek olan bu mantığın Terörle Mücadele Kanunu gibi yasalarda ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri gibi kurumlarda da bulunduğunu söylemek mümkündür. İktidarın güttüğü, sürekli tehdit algısı ve sürekli teyakkuza dayalı kendini koruma amaçlı güvenlik siyaseti, Foucault'cu bakış açısıyla bedenlerin ve nüfusun nesneleştirilmesi, yani biyopolitika üzerinden de açıklanabilmektedir. Devletin bölünmez bütünlüğüne yönelik tehdit ve tehlike algısı içinde bulunan insanlar bedenleri ile biyolojik olarak güvenliğe dayalı tahakküm altına alınmakta ve bu yolla iktidarın nesnesi haline gelmektedirler.

Türkiye'de İstiklâl Mahkemeleri hakkında ilk bilimsel araştırma Ergun Aybars (1972) tarafından yürütülmüş ve Aybars daha sonra "İstiklâl Mahkemeleri" başlığı ile kitaplaştırdığı doktora tezinde, bu mahkemelerin "terör değil, ihtilâl mahkemeleri olduğunu" ortaya koymaya çalışmıştır (1975: 11-14). Kitapta belirtildiği üzere, İstiklâl Mahkemeleri'nin kuruluşundaki temel amaç, asker kaçakları sorunu ile mücadele olsa da, kuruluşlarından çok kısa bir süre sonra bu mahkemelerin yetkileri vatana ihanet, yolsuzluk, soygun, saldırı, casusluk, bozgunculuk, ayaklanma gibi suçları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Görev alanı genişletiminde, bu mahkemelerin teknik olarak hızlı çalışması, kararların hızlı uygulanması sonucu, asker kaçaklarının yürüttüğü çetecilik başta olmak üzere, hırsızlık ve yağma gibi olaylardan bıkmış olan toplumda görülen rahatlamanın etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Millî Mücadele döneminde İstiklâl Mahkemeleri'nin (Ankara İstiklâl Mahkemesi dışında) 17 Şubat 1921 tarihinde kapatılmaları üzerine asker kaçaklarının sayısı yeniden artmış, güvenlik bozucu olaylar yeniden tırmanmaya başlamıştır (Aybars, 1975: 140). Türkiye Cumhuriyeti'nde gerek devrimlerin benimsetilip uygulamaya çalışıldığı ve gerekse darbe sonrası dönemlerde hızlı karar veren ve infazları hızlı şekilde gerçekleştiren olağanüstü görevli mahkemelere sık sık ihtiyaç duyulmuştur. Köksal

(2001: 162-163)'ın da belirttiği gibi; bu dönemlerde yönetsel otorite mülkî makamlardan alınıp askeri makamlara devredilebilmekte, yargılama yetkisi adli mahkemelerden alınarak –sıkıyönetim mahkemelerinde olduğu gibi- askeri mahkemelere verilebilmekte ve bazı temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması yoluna gidilebilmektedir.

Aybars, İstiklâl Mahkemeleri'ni; 1920-1923 arası dönemi "İstiklâl Savaşı Dönemi" ve 1923- 1927 arası dönemi "Cumhuriyet Dönemi" olarak ikiye ayırarak incelemektedir. İstiklâl Savaşı dönemi İstiklâl Mahkemeleri hakkında ise şu bilgiyi vermektedir (1975: 14):

> *"Milli Mücadele içinde 11 Eylül 1920'den 31 Temmuz 1922'ye kadar 4- 5 aylık bir aradan sonra 12 İstiklâl Mahkemesi ve 1922 sonuyla1923 Mayıs'ına kadar iki tane olmak üzere, 1920- 1923 yılları arasında 14 İstiklâl Mahkemesi çalıştı. Sadece Ankara İstiklâl Mahkemesi bu süre içinde görevine aralıksız devam eden tek mahkeme oldu. Diğerleri 17 Şubat 1921'de kaldırılıp, Ağustos 1921'de yeniden kuruldular."*

Aşağıda Millî Mücadele döneminde faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemeleri[56]'nin verdikleri ölüm cezalarını gösterir tablo sunulmaktadır (Aybars, 1975: 108- 117):

[56] İstiklâl Mahkemelerinin on dört yerde kurulması teklif edilmiş fakat mahkeme üyelerinin kişilerin mebus olması nedeniyle Meclis aritmetiğinin bozulmasından endişe edildiği için öncelikle yedi yerde kurulmuş, daha sonra bu sekize çıkartılmıştır (Alkan, 2013: 28-29).

Tablo 3.2. Millî Mücadele Dönemi İstiklâl Mahkemeleri

İstiklâl Mahkemesi ve Faaliyette Bulunduğu Tarihler	Yargılanan Toplam Sanık Sayısı	Ölüm Cezasına Çarptırılan Mahkûm Sayısı
Ankara İstiklâl Mahk. 11.9.19920- 31.7.1922	13.096	435
Eskişehir İstiklâl Mahk. 5 Ekim 1920- 19 Şubat 1921	13.489	671
Isparta İstiklâl Mahk. 9 Ekim 1920- 23 Mart 1921	555	13
Konya İstiklâl Mahk. 1 Ekim 1920-18 Şubat 1921	3600	3
Sivas İstiklâl Mahk. 20 Ekim 1920-15 Mart 1921	280	122
Kastamonu İstiklâl Mahk. 16.10.1920-2 Mart 1921	Tam sayı bilinmiyor	182
Pozantı İstiklâl Mahk. Aralık 1920- çok kısa	Tam sayı bilinmiyor	7
Diyarbakır İstiklâl Mahk. Bilinmiyor	Tam sayı bilinmiyor	Tam sayı bilinmiyor

Tablo 3.2.'deki bilgilere ek olarak, İstiklâl Mahkemeleri'nde 1 Ekim 1920 ve 11 Mayıs 1923 tarihleri arasında toplam 3919 kişi hakkında idam cezası verildiği, bunların 243'ünün gıyaben, 2627 tanesinin de müeccelen (ertelenerek) olduğu, cezası infaz edilen mahkûm sayısının ise 1049 kişi olduğu bilinmektedir (Küçük, 2001: 351).

Millî Mücadele dönemi İstiklâl Mahkemeleri'nin varlığı ve verdiği kararlar, kuruluş ve kurtuluş sürecinde çok fazla tartışılmamış, "Cumhuriyet döneminde kurulan İstiklâl Mahkemeleri (1923-1927) ise toplumu tüm değerleriyle birlikte dönüştürmek amacıyla başlatılan devrimlerin başarıya ulaşması için her türlü muhalefeti susturma ve sindirme aracı olarak kurulmuş ve "İhtilâl Mahkemeleri" olarak işletilmiştir (Aslan ve Dündar, 2014: 28)". Ergun Aybars (2018: 204), Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasının ve iki İstiklâl Mahkemesi'nin (Ankara ve Şark) kurulmasının görünüşteki sebebinin "Şeyh Sait İsyanı" olmasına rağmen, asıl amaçlananın devrimlere karşı çıkan tüm muhaliflerin susturulması olduğunu belirtmektedir. İstanbul, Ankara ve Şark İstiklâl Mahkemeleri adıyla kurulan bu mahkemelerden İstanbul İstiklâl Mahkemesi, özellikle hilafetin kaldırılmasına dönük muhalefeti yok etmek amacıyla faaliyet göstermiş ve bu amaçla Hüseyin Yalçın, Ahmet Cevdet, Velid Ebüziyya gibi gazetecileri yargılamıştır[57]. Ankara İstiklâl Mahkemesi, "hem çalışma bölgesinin genişliği bakımından hem de baktığı muhalefet partisinin, basının susturulması, İzmir suikastı ve Şapka Kanunu ile ilgili davalar bakımından Cumhuriyet döneminde kurulan en önemli İstiklal Mahkemesi'dir (Aslan ve Dündar, 2014: 35)". Görev yaptığı iki yıl içinde 2436 sanığı yargılayan Ankara İstiklâl Mahkemesi, birinci yıl sonunda 76 vicahi, 52 gıyabi idam kararı vermiş, ikinci yıl sonunda idam sayıları vicahi olarak 150'ye yaklaşırken, gıyabi kararlar 90 dolayındadır (Aybars, 2018: 530). 26 Mayıs 1925'te Şeyh Sait ve adamlarını yargılamaya başlayan Şark İstiklal Mahkemesi, bu ayaklanmayı kışkırttıkları iddiasıyla bazı gazetecilerin [58] tutuklanarak İstanbul'dan Diyarbakır'a gönderilmelerini istemiştir. 12 Nisan 1925'ten 7 Mart 1927 tarihine kadar toplam 5110 kişiyi yargılamış; 207'si vicahi ve 213'ü gıyabi olmak üzere 420 kişiyi idama mahkûm etmiştir (Aybars, 2018: 377).

[57] 15 Aralık 1923'de başlayan ve 2 Ocak 1924'te sonuçlanan, "Matbuat Davası" olarak bilinen bu yargılamada gazeteciler beraat etmiş, bu yolla kamuoyunun tepkisi giderilirken İstanbul basınına da gözdağı verilmiştir (Küçük, 2001: 352).

[58] Bu istem üzerine "Eşref Edip. Velid Ebüzziya, Abdülkadir Kemal. Fevzi Lutfi. Sadri Edhem, İlhami Safa ve Gündüz Nadir tutuklanarak Diyarbekir'e gönderildi. Mahkeme. Diyarbekir'den Elaziz'e geçince gazeteciler de yargılanmak üzere oraya götürüldü. Ağustos ayında Ahmet Emin, Ahmet Şükrü (Esmer). Suphi Nuri (İleri). İsmail Müştak da (Mayakon) önce Diyarbekir'e, oradan da Elaziz'e getirildi. Gazeteciler davası günlerce sürdü (Küçük, 2001: 353).

3.4. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın Kısa Tarihi Ve Bu Dönemde Verilen Ölüm Cezaları

Kısa da olsa 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nı anlamak ve anlatabilmek için politik ve hukuki anlamda neden ve sonuçları bakımından 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbeleri (ve dahi bunları takip eden irili ufaklı darbeler) ile bağlantısını kurmak, bunun yanında ülke içinde ve dışında takip edilen politikaların, bu olaydaki belirleyici yönlerine vurgu yapmak gerekmektedir. Esasen Türkiye'deki darbeler diyalektiği, Karl Marks'ın *Fransa'da İç Savaş (1871*) adlı eserinde ileri sürdüğü "devlet, egemen sınıfın baskı aracıdır" tezinin ışığında ilerletilmelidir. Ömer Laçiner (1989: 17-18), 12 Mart döneminde iktidar mücadelesinin, kapitalizmin egemen sınıfı tekelci burjuvazi (kendi partileri aracılığıyla) ve asker-sivil bürokrasi arasında geçtiğini, bu mücadeleyi tekelci burjuvazinin kazandığını, bu nedenle 12 Mart1971 Askeri Muhtırası'nın hem Türkiye kapitalizmi hem de sosyalist hareket için bir dönüm noktası olduğunu vurgulamakta, böylelikle asker-sivil bürokrasinin de kendine özgü yöntemlerle yönetime el koyabildiği bir dönemin kapandığını belirtmektedir. Bu saptama; 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'ndan sonra ordunun 1961 Anayasası'nın öngördüğü demokratik, laik, sosyal hukuk devlet düzeni ve gerekleri ile rejimi koruma gerekçeli duruşunun, kapitalist düzen lehine değiştiğini, temelde emperyalist desteği arkasına alan kapitalist düzeni koruyucu bir duruşa evrildiğini ileri sürmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu merkeziyetçi devlet yapısına, feodalite ile yakın benzerlikleri bulunan üretim tarzına- Doğan Avcıoğlu'na (2013: 23) göre prekapitalist düzene- ve "din- tarım toplumu" yapısına sahiptir. Dolayısıyla ileri evrede emperyalizmle mücadele edilerek Cumhuriyet ilân edilmiş, devrimler yapılmış ve devletçilik ilkesinden hareketle ekonomik düzenlemeler getirilmiş, sanayi girişimlerinde bulunulmuş ve girişimciler desteklenmiş olsa da din- tarım toplumu yapısının kolayca değiştirilemeyeceği öngürülebilmektedir. Çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve bu partinin giderek otoriterleşen uygulamaları gibi darbeler zincirini tetikleyen siyasi gelişmelerde "din- tarım toplumu"nun etkileri açıkça görülmektedir. Osmanlı' da "yönetici ve reaya[59]" şeklindeki keskin sınıfsal yapılanma, 1876'ya dek toplumsal bir uzlaşı belgesi kabul edilmediği için merkez ile

[59] Emre Kongar (2015: 610) Osmanlı İmparatorluğu'daki sınıfsal yapılanmanın toplumsal ve ekonomik nitelikli değil siyasi nitelikli olduğunu belirterek yönetici ve reaya sınıfına "eşraf, ayân" adı verilen ara bir sınıfı eklemektedir.

çevresi arasında bir kopukluk yaratmıştır ki; 1876 Kanun-i Esasî'nin kabulünü de Batı tipi okullarda eğitim alan ve Batı görmüş aydınlarla, Harbiye ve Askeri Tıbbiye gibi okullarda yetişmiş genç subaylardan oluşan "Yeni Osmanlılar" sağlamıştır. Keza 1908 hareketi de Doğan Avcıoğlu'na (2013: 174) göre İttihat ve Terakki'ye mensup subay ve aydınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bununla anlatılmak istenen Osmanlı İmparatorluğu'nda başlatılan özgürlük hareketlerinin halktan kaynaklanmadığı, bu hareketlere bir grup asker- sivil bürokrasinin öncülük ettiğidir[60] . Kurtuluş Kayalı (1994: 31) bunu, Osmanlı toplumunda burjuva sınıfının olmaması nedeniyle özgürlük hareketini bürokrasinin üstlendiği ve sonuç olarak da özgürlüğün kendisi ile sınırlı kalmasını amaçladığı şeklinde açıklamaktadır. Millî Mücadele, bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından çeşitli şekillerde halka anlatılmaya çalışılmış, halk bu mücadeleye katılmaya çağrılmış ve bu çağrı halk nezdinde büyük oranda karşılık bulmuş olsa da yukarıda açıklandığı gibi, dönemin İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına yol açacak derecede önemli sorunu, asker kaçakları olmuştur. Savaş yorgunu askerler, savaşta ölmektense, eşkıyalık yapmayı ve hapis yatmayı reva görmüştür (Aybars, 2018: 79). Türkiye'de demokratik hakların mücadele ile elde edilmediği gerçeği, Meclis'in açılması, saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilânı, hilafetin kaldırılması ve Türk devrimlerinin benimsetilmesi gibi birbiri ardına gelen gelişmeler silsilesinde vücut bulmuş, meclis içinde bulunan ikinci grup ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ordunun içinden doğan muhalefet olarak halkın halet-i ruhiyesine bir ölçüde tercüman olmuşsa da her ikisi de tasfiye edilmiştir. Kurtuluş Kayalı, "Türkiye'de tüm politik hareketlerin aydınlarca yönlendirilmesi ve büyük çoğunluğunun halk desteği sağlayamaması" varsayımından hareketle yazdığı doktora tezinde (1978), Meclis'teki birinci ve ikinci grupların, Cumhuriyet'i veya saltanatı/ tedrici reformculuğu savunsalar da özünde sınırlı özgürlükten yana olduklarını belirterek sivil aydınların 1923 sonrasında iktidar mücadelesinin dışında bırakıldığını, buna karşılık asker aydınların yönetimi ele geçirdiklerini vurgulamaktadır.

Bağımsız ve modern Türkiye'nin kuruluşunda ve devrimlerin hayata geçirilmesinde "Osmanlı'nın küllerinden doğma" anlayışının apaçık reddi görülmektedir. Takrir-i Sükûn Kanunu ve Cumhuriyet dönemi İstiklâl Mahkemeleri, bu reddi somutlaştıran unsurlar olarak değerlendirilebilirse de toplumun bunu kabullenmesi ve yapısal olarak

[60] Emre Kongar (2015:610) "devletçi- seçkinci" olarak adlandırdığı bu öncü grubun Batıcı tavrına karşı diyalektik olarak "gelenekçi liberal" tepkilerin doğduğunu belirtmektedir.

değişmesi kolay olmamıştır. Emre Kongar (2008: 16)'ın Türkiye'nin mayasında olduğunu belirttiği ve asker sivil bürokrasinin baskıladığı halk kitlelerinde varlığını devam ettiren din- tarım imparatorluğu nitelikli Osmanlı kültürüne, gelenek ve göreneklerine ait feodal kalıntıların, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası da dahil olmak üzere diğer tüm darbelerde belirleyici bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bu mayayı bilen ve dönemin siyasi, ekonomik koşullarını göz önünde bulundurarak toplumda biriken hoşnutsuzluk ve gerilimi anlayan Mustafa Kemal Atatürk, bizzat kendisi Fethi Okyar başkanlığında ikinci bir muhalefet partisi (Serbest Fırka) denemesi yapmıştır. Başlangıçta Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına muhalefet etmek ve ekonomi alanındaki başarısızlığı tenkit etmek amacıyla kurulmuş partiye halk tarafından beklenenin çok üzerinde teveccüh gösterilmesi üzerine, bu partiyi destekleyenlerin gerici oldukları ve bu şekilde rejimin tehlikeye girebileceği düşünülerek partinin tasfiyesi sağlanmış, partinin kapatılmasından altı hafta sonra patlak veren Menemen Ayaklanması partinin gericiliğinin kanıtı olarak gösterilmiştir (Karpat, 2010: 152-153). Bu şekilde bir kez daha baskılanan halk kesimi, içten içe muhalefetini ve asker/sivil bürokrasi ile hesaplaşmasını devam ettirecek ve çok partili hayata geçiş ile birlikte kendisini ortaya koyabileceği bir mecraya kavuşacaktır.

Çok partili hayata geçilene dek kuruluş partisi ve 1930'dan sonra tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin devlet olarak örgütlenmiş bir siyasi yapı, yani devlet partisi şeklinde değerlendirilmesi mümkündür. Cumhuriyet'in kuruluş koşulları içinde zora dayalı olarak devrimleri hayata geçiren, 1929 Büyük Buhranı'nı atlatmaya dönük ekonomik tedbirler alan, "6 Ok İlkeleri" ile ülke yaşamında bütüncül bir kalkınma ve modernleşmeyi hedefleyen laik/ milliyetçi reformların sahibi konumundaki parti, "halka rağmen, halk için[61]" yaptığı icraatlarla Kemal Karpat (2010: 159)'ın ifadesi ile bir "seçkinler zümresi[62]" olarak da değerlendirilebilmektedir. Ekonomik ve toplumsal temeli olmayan, sadece politik ve ideolojik olarak yürütülen bu seçkinci anlayış, çok partili hayata geçişle sarsıntıya uğramıştır. Ömer Laçiner (1989: 20), İkinci Dünya Savaşı içinde spekülatif faaliyetlerle çok para kazanmış tüccar ve büyük mülk sahiplerinin devletin emredici ve kısıtlayıcı uygulamalarından rahatsızlık duymaya başladığını belirtmektedir ki; bu gruptakilerin de karşıt anlayış içinde bulunduklarını

[61] Şevket Süreyya Aydemir (2011:202) bu anlayışın devrim sırasında öncü kadrolar taarfından uygulanan güdümlü bir demokrasiyi temsil ettiğini belirtmektedir.
[62] O dönemde yönetimde seçkinciliğin ideolojisinin Kadro Hareketi ve Recep Peker tarafından açıkça dile getirildiği hatırlanmalıdır.

belirtmek gerekmektedir. Bu durum, kuruluştan sonra devlet eliyle ve özellikle devletçilik ilkesine dayanarak geliştirilmeye çalışılan kapitalizmin, yükselen ticaret burjuvazisi eliyle dönüşümünü göstermektedir. Yine Laçiner'e (1989:21) göre, 1950'lere gelindiğinde sanayi çok gelişmemiş olsa da sanayi yatırımı yapmak isteyen ticaret burjuvasinin geliştirdiği kapitalist ilişkiler yoğunlaşmış ve bu sınıf, "mütedebbir asker- sivil bürokrasi" partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi ile bir yol ayrımına gelmiştir.

Görüldüğü gibi çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin iktidarı dönemlerinde Türkiye'de endüstrileşme gerçekleşmemiş ve dolayısıyla toplumsal sınıflar henüz tam olarak oluşmamıştır. Demokrat Parti, 1945'lere kadar ihmal edilen toplumsal muhalefetin sesi olmuş[63], özellikle de 1950-1954 arası dönemde- yukarıda da belirtildiği gibi- Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmasından ortaya çıkmış ekonomik fazlalığın bu dönem içinde tüketilmesinden kaynaklanan geçici refah, bu iktidarın başarısı olarak değerlendirilmiştir. Oysaki Şevket Süreyya Aydemir'in (2011: 196-197) de belirttiği gibi, Demokrat parti ile Cumhuriyet Halk Parti'sinin izlediği ekonomik program birbirinden farklı değildir ve her ikisi de özünde "kapitalizme dönük karma ekonomi" programıdır. Ancak Demokrat Parti esasen Toprak Kanunu'na muhalefetten doğmuş olsa da bununla çelişkili olarak, arkasına geniş köylü kitlelerini almayı başarabilmiştir[64]. Demokrat Parti'yi iktidara getiren, "asker- sivil bürokrasi"ye karşı geliştirilen "gelenekçi- liberal" duruş ve buna destek veren kitlelerdir. Demokrat Parti iktidarı, özellikle 1954'ten sonra antidemokratik yasalar çıkarması, partinin "her mahallede bir milyoner yaratma" sloganında da ifadesini bulan ideolojisi doğrultusunda kendi burjuvazisini yaratması ve böylelikle siyasi destek karşılığı kayırılan bir ekonomik sınıf oluşturması, ekonomik istikrarsızlıklar, basının sansür edilmesi ve nihayet 28 Nisan 1960'ta, Emre Kongar'a (2015: 154) göre Meclis'te kurulan Tahkikat Komisyonu ile bir sivil darbe yapmış olması nedeniyle, 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne yol açmıştır. Dolayısıyla 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde iktidarda olan "gelenekçi- liberal" anlayışa karşı "asker- sivil bürokrasi" veya Avcıoğlu'na (2013: 365) göre "milliyetçi- devrimci", Kongar'a (2015: 154) göre "devletçi- seçkinci"

[63] Şevket Süreyya Aydemir (2011:204)'e göre "Demokrat Parti, ilk defa aşağıdan gelen bir sosyal hareket olarak memlekette, organik (yapısal) bir temel üzerine oturtulabilmiştir."
[64] Aydemir (2011: 218), o dönemde "Menderes Traktörü" ifadesinin kullanımından yola çıkarak köylünün Demokrat Parti'yi desteklemesini 1950- 1960 arasında Türkiye'de bulunan traktör sayısının 4000'den 44.000'e yükselmesine, köylüye tanınan kredi kolaylıklarına traktörün ucuzlamasına, köye makine ve gübre girişine bağlamaktadır.

kadro karşı atağa geçmiştir. Bu yönüyle darbenin, anti-demokratik uygulamaları ve bunun yarattığı sonuçlar nedeniyle, 1961 Anayasası'nın başlangıç metninden yola çıkarak Demokrat Parti iktidarına karşı yapıldığı, başta pek çok aydın[65] olmak üzere Demokrat Parti yönetiminden bizâr olan toplum kesiminden destek gördüğü söylenebilirse de Kayalı (1994: 64) darbe amaçlı örgütlerin Tahkikat Komisyonu'nundan önce kurulduklarından hareketle darbenin demokrasiyi değil, sınırlı özgürlükleri hedeflediğini ileri sürmektedir.

27 Mayıs 1961 Darbesi'nin ardından ordunun yönetime el koymasından sonra Türkiye yeni bir olağanüstü rejim dönemine girmiş, bu rejim, çıkardığı 12. 6. 1960 tarihli ve 1 sayılı "1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun[66]"un 6. maddesine dayanarak "Yassıada Mahkemeleri" olarak da bilinen "Yüksek Adalet Divânı" gibi olağan mahkeme/ hâkim ilkesine aykırı şekilde olağanüstü görevli mahkemeler kurmuş, bu mahkemeler siyasi suçlular hakkında ölüm cezaları vermiş ve bu cezalar ivedilikle infaz edilmiştir. Şöyle ki; 27.5.1960 ve 6.1.1961 arası "Millî Birlik Komitesi" döneminde 13 kişinin ölüm cezası infaz edilmiş, 27.5.1961 ve 15.10.1961 arası "Kurucu Meclis" döneminde 12 kişinin ölüm cezası infaz edilmiş, 27.5.1960 ve 15.10.1961 tarihleri arasındaki olağanüstü rejim döneminde toplam 25 kişinin ölüm cezası infaz edilmiştir (Gemalmaz, 2001: 74). Buna bağlı olarak Yassıada Mahkemeleri'nin ve verdikleri ölüm cezalarının hukuki niteliği elbette ki infazlara da gölge düşürmüştür.

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ile ilişkili olarak 1961 Anayasası üzerinde durulması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve ardından 1961 Anayasası'nın düşünsel düzeyde getirdiği reformlar ve teminatlar, özellikle "Türk

[65] Kemal Gözler (2000:77- 92), seçimle işbaşına gelmiş bir iktidarın zorla devrilmesinin ve iktidarın silahla ele geçirilmesinin demokratik olamayacağının altını çizerek, Bülent Nuri Esen, Bülent Tanör, Orhan Aldıkaçtı gibi aydınların darbeyi desteklediğini belirtmektedir. Keza, Yaşar Kemal, Cumhuriyet gazetesinde "Gerilikçiler" başlıklı yazısında darbeyi desteklemek için şu cümleleri kullanmıştır: "Tarihimizin büyük devrimlerinden biriyle karşı karşıyayız. Olaylar gösteriyor ki kansız, gerçekten ne istediğini bilen bir ihtilâl yaşıyoruz. Biz, bu ihtilâlin üstüne haklı olarak titriyoruz. Bütün milletçek inanıyoruz ki bu ihtilâlin adamları umudumuzu boşa çıkarmayacaklar. İhtilâl adamlarının sözlerinden de anlaşılıyor ki onlar da milletin büyük umudunu boşa çıkarmayacaklardır (*Cumhuriyet;* 5.6.1960)." Zürcher (2000:351), özellikle kırsal kesimin 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi karşısında "hayra alâmet olmayan bir sessizlik" içine girdiğini ve halkın Menderes'e duyduğu sevgide bir düşüşün gözlenmediğini belirtmektedir.

[66] Ayrıntılı bilgi için Bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10525.pdf

Solu ve örgütlenmesi[67]" için bir gelişme ve yayılma ortamı sağlamıştır[68]. Özgür Mutlu Ulus (2016: 13-15), 1960- 1980 arası dönemi sol hareketin kitleselleştiği dönem olarak kabul etmekte ve 1960'lı yılları, sol hareketin kuramsal ve ideolojik olarak en çok tartışıldığı yıllar olarak değerlendirmektedir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından kabul edilen 1961 Anayasası, başlangıç metni ile darbeyi meşrulaştırmış ve 2. maddesi ile "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" hükmünü getirmiştir. Bu anayasa, temel hak ve özgürlükleri genişletmiş, güçler ayrılığını kesin olarak hükme bağlamış, Anayasa Mahkemesi'ni kurarak yasamayı denetim altına almış, hâkim teminâtı getirmiş, Devlet Planlama Teşkilatı'nı kurarak ülkenin ekonomik kalkınması için bir yol haritası belirlenmesini öngörmüş, üniversitelere ve TRT başta olmak üzere basın kuruluşlarına özerklik tanımış, çalışan ve işçilere sendika kurma ve grev hakkı getirmiş, siyasi partilerin önemini vurgulayarak seçim sistemini değiştirmiş ve bu yönüyle çoğulculuğa önem vermiştir. Bu yönleriyle 1961 Anayasası, önceki anayasalardan farklı bir devlet anlayışı[69] ortaya koymakta, Türk halkına daha özgürlükçü, daha ilerici, daha çoğulcu ve demokratik bir düzen sunmaktadır. 1961 Anayasası'nın ve yasada öngörülen kurumların toplumsal yapıyı da etkilediği söylenebilmektedir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından kurulan Milli Birlik Komitesi subayları arasında darbeden sonra izlenecek yola dair fikir ayrılıklarının olduğu bilinmektedir[70]. Ancak, gerçek olan İsmet İnönü'nün Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile yaptığı sohbette:

---

[67] Mustafa Şener (2010), Türk Solu'nda Yön, Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından yürütülen üç farklı siyasal tarzdan bahsetmektedir. Özgür Mutlu Ulus (2016), 1960'lı yıllarda Türkiye'deki radikal sol siyaseti araştırdığı "Türkiye'de Sol ve Ordu (1960-1971)" başlıklı çalışmasında Yön- Devrim Hareketi, TİP, MDD hareketi ile buradan çıkan örgütler Kıvılcımlı Hareketi ile Türkiye Komünist Partisi (TKP) Dış Büro sınıflandırması yapmaktadır. Ancak o da Yön-Devrim, TİP ve MDD'yi üç ana sol hareket olarak değerlendirmektedir.

[68] Ahmet Oktay (1987:56-57), bu durumu "Sosyalizm üzerindeki kuşkular, 1960 yılından sonra giderilmeye başlamış ve kitlelerin bilinçaltında yerleştirilmiş bulunan -sosyalizm eşittir Sovyet casusluğu- imgesi biraz olsun dağıtılabilmiştir… Türkiye'de sol, demokratikleşme süreci içinde asıl anlamda 1960'tan sonra, 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler bağlamında doğmuş ama bu ikinci doğuşunda bile kendini açık bir programla kitlelere sunamamıştır." sözleri ile ifade etmektedir.

[69] Yeni devlet anlayışı ile ilgili olarak Kongar (2015:161- 162) , 1924 Anayasası'nın öngördüğü "kapitalizme dönük liberal devlet" anlayışının, 1961 Anayasası ile "sosyal devlet" anlayışına evrildiğini belirtmektedir.

[70] Komite içinde gerçek ihtilâlciler (Orhan Erkanlı, 1972:143'den aktaran Kongar; 2015: 156), müdahaleci demokratlar ve kararsızlar olmak üzere en azından üç ayrı eğilim bulunmaktadır. Gerçek ihtilâlciler darbeden sonra, devrimci amaçlarını gerçekleştirmek için ülkeyi otoriter şekilde yönetmeyi sürdürmek görüşünde iken, müdahaleci bürokratlar darbeden sonra bir an önce serbest ve dürüst seçimlerin yapılması gerektiğine inanmaktadır (Kongar, 2015:156- 157). Zürcher (2000:356), Milli Birlik Komitesi'nde Ekim 1960'ta yapılan tasfiye ile iktidarın demokrasi yanlısı subayların eline geçtiğini belirtmektedir.

"Yakup, kurmayları, kurmay albayları bilirim. Bunlar gelirler, ama gitmesini bilmezler" şeklinde dile getirdikleridir (Aydemir, 2011: 482). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, Türkiye'de askeri vesayetin resmileşmesi olarak düşünülmektedir. Ordu, başlangıçtaki kuruluş felsefesi ile hareket edildiğinde düzenin değiştirilebileceğini ve Türkiye'nin kurtarılabileceğini bu darbe ile görmüş, aydınlar ve halk nezdinde bunun bir karşılığı olduğunu fark etmiştir. Bundan sonra Türkiye'nin istikrarsızlık yaşadığı her dönemde, bir üst yapı olarak ordunun "keskin kılıcı"nın devreye gireceği ve Türkiye'yi düze çıkaracağına ilişkin inanç ve öngörü sonraki darbelerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Nitekim ordu içinde bir grup, Türkiye'nin kurtarıcılığı rolünü üstlenen Talât Aydemir önderliğinde 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde iki kez darbe girişiminde bulunmuş ama ordunun tümü tarafından benimsenmediği için başarı elde edememiştir.

Darbenin ardından ilk seçimler, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış ve Türk siyasetinde "koalisyonlar dönemi" başlamıştır. 10 Ekim 1965 genel seçimlerine kadar geçen bu dönemde İsmet İnönü başbakanlığında kurulan üç hükümet kısa süreli icraat dönemlerinde etkili işler başaramamış, özellikle 3. İnönü Hükümeti Adem Çaylak ve Hüseyin Baran'a (2009: 433) göre, tüm zamanını "Kıbrıs Sorunu[71]" ile uğraşmakla geçirmiştir. 1960-1965 dönemine damgasını vuran gelişmelerden biri, 1042 aydının imzaladığı bir bildiri ile 20 Aralık 1961'de yayımlanmaya başlayan *Yön Dergisi* etrafında oluşan harekettir. Doğan Avcıoğlu önderliğinde çıkarılan *Yön Dergisi* (21 Ekim 1969'dan sonra *Devrim* gazetesi), 1961- 1971 arası dönemde "zinde kuvvetler" olarak adlandırılan; aydınlar, üniversite gençliği ve askeri kuvvetlerin bir bölümü üzerinde ve 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ilk başlarda yanlış değerlendirilmesinde önemli etkilere sahip olmuştur. Temelde "devletçi- seçkinci" bir anlayışa sahip olan Yön-Devrim Hareketi hakkında Ulus (2016: 23), ideolojik olarak Marksizm ile Kemalizm arasında bir yere yerleştirerek, "sol Kemalist" nitelemesini kullanmaktadır. 13 Şubat 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin Türkiye'de işçi sınıfının oluştuğundan bahisle sosyalizmin demokratik yollardan kurulabileceğine inanmasına karşılık, Yön- Devrim Hareketi, sosyalizmin Avcıoğlu'nun (2018: 49) deyimiyle "feodal kalıntılardan hâlâ kurtulamamış ve az sayıdaki işçisi dahi bölgesel

[71] Koalisyonlar Döneminde izlenen dış politikanın Demokrat Pari'nin izlediği dış politikadan çok farklı olmadığını belirten Cihat Göktepe (2009:417), bu dönemde de NATO ve CENTO üyeliklerinin devam ettirildiğini, ortaklığa dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işlemez hale getirilme süreci ile Kanlı Noel Olayı'nı, Türkiye'nin 1964' te yapmayı planladığı Kıbrıs Çıkartması'nın Johnson Mektubu ile engellenmesini önemli gelişmeler olarak değerlendirmektedir.

bağlılıkların etkisi altında bulunan bir toplumda" işçi sınıfından gelen bir eylemle veya demokratik yollardan kurulamayacağına inanmaktadır. Avcıoğlu'na göre: "Kurtuluş, gerçek bir halk iradesiyle; yani sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı halk ile beraber gerçekleştirecek bir kadro ile mümkündür (2018: 42)". Toplumsal dönüşümün sağlanmasında, "tepeden inmeci" bir yaklaşımı savunan Yön-Devrim Hareketi, Cumhuriyet'in kuruluşunda varolan Kuvayi Milliyeci ruhun ve devrimci dinamizmin canlandırılması gerektiğine inanmaktadır. Öte yandan Ali Dehri (2012), Yön- Devrim Hareketi'nin, iktidar mücadelesinde orduyu vurucu güç kabul eden, ABD'den uzak, Sovyetler Birliği'ne yakın duran üçüncü dünyacı anlayışı ve bu yöndeki etkisiyle, 12 Mart 1971 askeri darbesine uzanan yolda önemli bir misyona sahip olduğunu belirtmektedir. Mihri Belli önderliğindeki Milli Demokratik Devrimciler ise "aşamalı devrim" anlayışını savunmuş, "ideolojik olarak sosyalist ve Kemalistler'den oluşan, sınıfsal olarak proletaryayı, küçük burjuvaziyi ve asker- sivil aydınlar bir araya getiren bir ulusal güçbirliği oluşturulmasını öngörmüş (Ulus, 2016: 212-213)", bu yolda Mihri Belli[72]'nin belirttiği gibi "emperyalizm- işbirlikçi sermaye ve feodal ağa" üçgenini bu birliğin dışına itmiştir. Milli Demokratik Devrim, 1968'de Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun yönetimine hâkim olmuş ve federasyonu "Devrimci Gençlik (Dev-Genç)" örgütüne dönüştürmüştür. Daha sonra Mihri Belli ile görüş ayrılığına düşen devrimci öğrenciler[73], ondan koparak gerilla örgütlenmelerine gitmiş, "silahlı propaganda ve öncü halk savaşı"na girişmiş (Ulus, 2016: 213), şiddet ve korkutma yöntemlerine başvurmuşlardır (Kongar, 2015: 168). Görüldüğü gibi iki darbe arası dönemde Türk solu gelişme imkânı bulmuşsa da, genel manzara olarak çok parçalı bir görünüm sergilemektedir. Farklı sol örgütlenmeler içinden çıkan fraksiyonların birbirleriyle, diğer sol ve sağ örgütlenmelerle giriştikleri şiddet içeren mücadeleleri, 12 Mart Muhtırası metni içinde "anarşi ve kardeş kavgası" ifadeleri ile vurgulanarak darbe gerekçelerinden birini oluşturmuştur.

[72] *Türk Solu,* 29.4.1968, Sayı.41

[73] 9- 10 Ekim 1969'daki FKF Kurultay'ında MDD'nin stratejisi ve devrimci gençlik hareketinin işçi hareketi ile bağdaştırılması ile ilişkili olarak karşı karşıya gelen "sosyalist devrimci" Mahir Çayan grubu ile "proleter devrimci" Doğu Perinçek grubu arasındaki çatışma derinleşmiştir. Kurultay sırasında Bursa Cezaevi'nde bulunan Deniz Gezmiş, bu gruplaşmada Doğu Perinçek grubunun karşısında yer almıştır. *Aydınlık* dergisinin Ocak 1970 sayısı, Hikmet Kıvılcımlı'nın "al *Aydınlık*, mor *Aydınlık*" nitelemesine maruz kalacak şekilde iki grubu temsilen mavi/ kırmızı olmak üzere iki farklı kapakla basılmıştır. Mavi kapaklı Aydınlık "proleter devrimci" lejandıyla çıkmışken, Mihri Belli'nin de içinde bulunduğu kırmızı kapaklı Aydınlık, proleter devrimci saflardaki bölünmeyi işaret etmiştir (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi:2141).

Süleyman Demirel, 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde genel başkanı olduğu Adalet Partisi'nin çoğunluğu kazanması üzerine başbakan olmuştur. Adalet Partisi'nin bu zaferi, "liberal- gelenekçi" anlayışın bu kez Demokrat Parti yerine Adalet Partisi'nde vücut bulması[74] ve 1965 genel seçimlerine kadar kurulmuş koalisyon hükümetlerinin başarısızlığına duyulan tepkinin bileşkesi olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada Kurtuluş Kayalı'nın şu tespitine yer verilmelidir. Kayalı'nın (1994: 130):

> *"Ordu, 1960'dan itibaren Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarını çözmek iddiasında bulunduğu, Atatürk'e mâl edilen bir modeli Türk toplumu için geçerli çözüm olarak benimsediği, ayrıca Türk düşün hayatında kendisi gibi Atatürkçü çıkış yolları öneren gruplar bulunduğu için müdahale potansiyeli taşımaktadır. Fakat bu eğilimi somutlaştırmaya dönük çabalara, demokratik gelişim Atatürkçü partilere açık olduğu ve ordunun anti-Kemalist olarak nitelediği parti ve diğer örgütlerin belli bir sınırda durdurulabileceği düşüncesi ile başvurmamaktadır. 1965 seçimi sonuçları, Atatürkçü bir iktidarın gerçekleşmemesi nedeni ile bu çabaların daha çok düşünülmeye başlanılmasına yol açmıştır. 1965'ten sonra CHP'de düşünce değişikliğinin başlaması da meclis içinde Kemalist bir muhalefetin oluşamayacağı endişesi ile bu tür eğilimleri güçlendirmiştir."*

şeklindeki değerlendirmesi, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile Türkiye üzerindeki askeri vesayetin resmilik kazandığı tezi ile de uyumlu görünmektedir. Ordu, *Yön*cüler gibi "devletçi- seçkinci"lerin desteğini de arkasına alarak, 1965 seçimlerinin arkasından Atatürkçü reflekslerle yine teyakkuza geçmiştir. Bunda, Türkiye İşçi Partisi'nin varlığına ve oy potansiyeline, üç dönem sağ partilerle ve bağımsızlarla kurulmuş olana koalisyon hükümetlerinde[75] yaratılan uzlaşı ortamına bağlı olarak "ortanın solu" söylemini geliştiren İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi yanında, Kongar'a (2015, s 166) göre iktidara gelir gelmez Anayasa Mahkemesi, Danıştay gibi anayasal kurumlarla sürtüşmeler yaşayan Adalet Partisi'nin 1961 Anayasası'ndan yakınmaya başlaması etkili olmuştur. 28 Mart 1966 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın seçilmesi, bu teyakkuzun gözle

[74] Amerikan UPI Ajansı'nın Türkiye bürosu, seçin sonucunu "Menderes hayaletinin zaferi" olarak değerlendirmiş ve Türkiye'nin "sağa doğru kesin bir dönüş" yaptığından bahisle, anti- komünist Türk köylüsünün Moskova ile flörtleşme politikasını tasvip etmediğini dile getirmiştir (*Cumhuriyet,* 12.10.1965).

[75] 1. İnönü Hükümeti; Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi, 2. İnönü Hükümeti; Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve bağımsızlar, 3. İnönü Hümeti Cumhuriyet Halk Partisi ve bağımsızlar arasında oluşturulmuştur (Çaylak ve Baran, 2009: 430-433).

görülür bir hâl almasını sağlamıştır. Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinde, partiler arası güçlü bir ittifak kurulmasında (532 oydan 461'i Sunay'a verilmiştir) ordunun etkisi olduğu bilinmektedir. Nitekim Nadir Nadi, 29 Mart 1966 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, Sunay'ı göreve çağıran gücün "27 Mayıs'ın ta kendisi" olduğunu açıkça dile getirmiştir. Öte yandan 1965'ten sonra partiler, sivil aydınlar ve ordu içindeki bölünmeler ve dönüşümler, daha gözle görülür hâle gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi içinde "ortanın solu" yaklaşımını benimsemeyen Turhan Feyzioğlu ve grubunun 1967'de tasfiye edilmesi, Kayalı (1994: 133)'ya göre Adalet Partisi'nin iktidara gelmesi sonucunda ordu içinde müdahaleciler grubu ile alışılagelen önlemler çerçevesinde uyumlu hareket etme yanlılarının oluşması, sol kesimin demokrasi yanlıları ve sol eğilimli askeri diktatörlük yanlıları şeklinde bölünmesi buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Adalet partisi de bu bölünmeden nasibini almıştır. Zürcher (2000: 365-367), tabanını küçük tüccar, esnaf, köylü, büyük toprak sahipleri, dinci-gericiler ve Batıcı liberaller'in oluşturduğu Adalet Partisi genel başkanı Süleyman Demirel'in sanayileşme için kaynak bulmak üzere yeni vergi teklifleri getirmesini, bu tabana zıt düşmek olarak değerlendirmekterdir. İsmail Cem (2009: 53) de, Adalet Partisi'nin yıkımında, yaşanan gelişmeler neticesinde Türkiye'deki imtiyazlı zümrelerin desteğini kaybetmesinin rol oynadığını vurgulamaktadır. Adalet Partisi, Türkiye içinde destek kaybına uğramışken, Türkiye'den havalanarak Sovyetler Birliği üzerinde gözlem uçuşu yapan casus U-2 uçakları tartışması (Cem, 2009: 409), 1967 yılında yeniden patlak veren Kıbrıs sorunu (Uslu, 2009: 464), 1960'ların sonunda Amerika'daki kaçak haşhaş miktarının %80'inin Türkiye'den geldiğinin iddia edilmesi üzerine çıkan haşhaş krizi (Uslu, 2009: 472), Amerika ile imzalanan ortak savunma ve işbirliği ile Türkiye'de savunma tesisleri kurulmasına ilişkin "Temel İkili Anlaşma"nın uzun süren müzakere ve pazarlık süreci[76] gibi konular, partinin dış siyasette de yalnızlaşmasına yol açmıştır. İdris Küçükömer[77], bu konularla ilgili olarak "Demirel, kendine göre deneyleriyle yeni bir denge kurmaya çalıştığında, emperyalizmin bazı sahalarındaki oyunlarıyla uyuşmaz bir pratiğe girmiştir. Şimdi Demirel'in ayağının altındaki toprak kaymaktadır artık" ifadelerini kullanmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise İsmail Cem'e (2009: 408) yaptığı açıklamada "Amerikalılar'ın bizden gayrimemnun olduklarını, bunun da sebeplerini arz etmiştim. Belli sebepler. Afyon, muayyen siyasetler, U-2. Yani kâfi

[76] *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1969
[77] *Ulus*, 10.11.1969

derecede kendisine yatkın ve yakın bulmamışlardı Adalet Partisi iktidarını" değerlendirmesini yapmıştır.

6 Mayıs 1967 tarihinde Türkiye İşçi Partisi'nin Kayseri şubesinin saldırıya uğraması ve tahrip edilmesi, varolan bölünmenin, şiddete dayalı ilk toplumsal yansıması olarak değerlendirilebilmektedir. Aynı şekilde 20 Şubat 1968'de Türkiye İşçi Partili milletvekillerinin, Adalet Partili milletvekillerince dövülmesi, birbirine tahammülsüz karşıt grupların bundan sonra politik olarak da şiddeti meşru bir yöntem olarak kabul edeceklerinin bir göstergesidir. Direnişin aracı olarak şiddet, Avrupa'dan yayılan 1968 Gençlik Hareketi ile Filistin'de İsrail ve Amerikan emperyalizmine karşı yürütülen halk direnişinin etkisiyle, toplumsal düzeyde işçiler ve özellikle üniversite gençliği arasında dalgalar halinde yayılmış[78], hatta devrimci gençliğe ve sosyalist harekete silahlı saldırılar yöneltmek ve bunun için bir komando kadrosu yetiştirmek üzere Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Alparslan Türkeş önderliğinde Milliyetçi Hareket Partisi'ne (9 Şubat 1969) dönüştürülmüştür. Ruşen Keleş ve Artun Ünsal (1982: 35), 1960'lı yılların sonlarında başlayan şiddet ve terör olaylarında 1969'da 9, 1970'te 19, 1971'de 22 kişinin öldüğünü belirtmektedir. Kongar (2015: 169), yükselen şiddet olayları karşısında Adalet Partisi'nin hiçbir önlem almadığını ve hatta şiddet eylemlerini desteklediğini ileri sürmektedir. Kuşkusuz Adalet Partisi'nin bu tavrının altında yatan pek çok sebep bulunduğu öngörülebilirse de önemli olan, içten ve dıştan gelen zorlamalarla ülkenin yönetilemez hale geldiğinin ve/veya getirildiğinin tespit edilmesidir. İsmail Cem (2009: 18-51), Türkiye'nin bu döneme kadar aldığı dış borçlar ve yaptığı anlaşmaların karşılığı olarak Orta Doğu ve Akdeniz'de bazı sorumluluklar altına girdiğinden bahsederek, Adalet Partisi'nin izlediği "geçmişe oranla daha az bağımlı" dış politikanın iç ve dıştaki hâkim zümreleri rahatsız ettiğinin altını çizmektedir. Bunun yanında NATO üyeliğinin, Türkiye'nin elini güçlendirecek yerde, çoğu kez Amerikan lehtarı politikalara bağımlılık yaratması da emperyalizmin şekillendirici gücünü göstermektedir.

Kayalı (1994: 149-157), 12 Mart 1969 seçim sonuçlarını[79] 12 Mart Askeri Muhtırası'nın en önemli nedeni olarak görmektedir. Bu seçimler sol hareket içinde

[78] 15 Temmuz 1968 ve 10 Şubat 1969 tarihinde Türkiye'ye gelen Amerikan 6. Filosu'na karşı protestolar, 16 Şubat 1969'da gerçekleşen "Kanlı Pazar" olayı ve 15-16 Haziran 1970'te gerçekleştirilen işçi eylemleri buna örnek gösterilebilmektedir.

[79] Bu seçimlerde Adalet Partisi oyların %46, 55'ini, Cumhuriyet Halk Partisi %27, 37'sini, Güven Partisi % 6,58'ini, Bağımsızlar % 5,62'sini, Millet Partisi % 3,23'ünü, Milliyetçi Hareket Partisi %

umutsuzluk yaratmış, kendileri için rejim içinde çözüm bulunamayacağı inancı ile radikalleşme eğilimi artmış ve Kürt meselesi tartışmaya açılmıştır. Solun radikalleşme eğilimi ordu içinde rahatsızlık yaratmış, bunun üzerine ordu kurulduğundan beri kendisi ile iyi geçinmeye çalışan Adalet Parti'ne yakınlık duymaya başlamıştır. Adalet Partisi'nin ülkenin içinde bulunduğu kötü koşullara rağmen seçimden zaferle çıkmasını, halkın Adalet Partisi'ni bu koşulların müsebbibi olarak görmediği şeklinde anlamak mümkündür. Öte yandan sol, 1969 seçimleri ile demokratik rejim içinde iktidar olmanın imkânsızlığını görmüştür. Türkiye, 1971 yılına ekonomik, siyasi ve toplumsal anlamda pek çok sorunla girmiştir. Demirel Hükümeti bu sorunlar karşısında çözüm getirememiş, hatta acizlik göstermiş ve Türkiye her an bir askeri darbe beklentisi içine girmiştir. Hatta hükümetin de beklentisi bu yöndedir. İhsan Sabri Çağlayangil, Amerikan sefirinin 12 Mart'tan bir süre önce bizzat evine gelerek; "Sayın Çağlayangil, biz devlet olarak (Türkiye'deki gelişmelere) sabrederiz ama devlet dışında olanlar, devleti bile dinlemeyenler, sabredemeyebilirler" dediğini aktarmaktadır (Cem, 2009: 404). Dolayısıyla muhtıra verilmesinde Amerikan İstihbarat Örgütü (CIA)'nün parmağı olduğu, her iki taraf devlet yetkilileri tarafından bilinmekte ve açıkça ifade edilmektedir. Muhtıra metninde ülkenin içinde bulunduğu anarşi hali ve kardeş kavgalarından hükümet ve meclisler sorumlu tutulmuş ve bir an önce Atatürkçü görüşler doğrultusunda Anayasal reformların ve "inkılap kanunları"nın hayata geçirilmesi istenmiştir. Başlangıçta 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasını, 27 Mayıs 1961'de olduğu gibi sağcı bir iktidara karşı yapılmış bir girişim olarak değerlendiren sol hareket, bunu memnuniyetle karşılamıştır. Örneğin Laçiner (1989: 32), Milli Demokratik Devrim'in büyük çoğunlukla muhtırayı onayladığını, hatta Hikmet Kıvılcımlı'nın "Ordu, kılıcını attı" başlığı ile muhtırayı selamladığını belirtmektedir. Ancak kısa sürede bunun radikal subayların gerçekleştirdiği 27 Mayıs tarzı bir darbe olmadığı, tam aksine "tüm dikkatini komünizm tehdidi hayaletine yöneltmiş olan yüksek komutanların darbesi (Zürcher, 2000: 376)" olduğu anlaşılmıştır. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nı takip eden sıkıyönetim döneminde yani 12 Mart 1971 ve 14.10.1973 tarihleri arasındaki yaklaşık 2,5 yıllık olağanüstü rejim döneminde Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin verdikleri ölüm cezalarına dayanarak 17 kişi idam edilmiştir (Gemalmaz, 2001: 74).

3,02'sini, Birlik Partisi % 2,80'ini, Türkiye İşçi Partisin % 2, 68'ini ve Yeni Türkiye Partisi %2,18'ini almıştır.

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nda, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne ve 1961 Anayasası'na karşı çıkan içteki ve dıştaki hâkim zümrelerin etkisi olduğu, dönemin Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın: "Sosyal uyanış, ekonomik gelişmeyi aştı" sözlerinden de anlaşılabilmektedir. 12 Mart 1971 Muhtırası, henüz din-tarım topluluğunun feodal kalıntılarından arındırılamamış toplum yapısı içinde emperyalist güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda ortalığı bulandırmalarının katkısıyla bir karşı devrim veya feodalizm kökenli gerici bir dünya görüşünün, dönemin iktidarlarına özgü bir anlayışla uygulamaya konmasıdır (Laçiner, 1989: 32). Kısacası, 12 Mart Askeri Muhtırası, sola karşı yapılmış ve silahlı kuvvetlerce idam edilen veya öldürülen pek çok genç ve tutuklanan/ mahkûm edilen/ saldırıya uğrayan aydın[80] ile kontrgerillanın yürüttüğü faaliyetler göz önüne alındığında, Amerikan desteği ile yürütülen ve devlet eliyle şiddet uygulanan faşist bir darbedir. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın Türk politik tarihine armağan ettiği ve ilk kez Bülent Ecevit tarafından kamuoyu ile paylaşılan yeni bir gündem maddesi "kontrgerilla (derin devlet, gladyo)" olmuştur. Soğuk Savaş yıllarının ürünü olan kontrgerilla, aslında Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasının hemen ardından Millî Müdafaa Yüksek Kurulu'nun kararıyla kurulan Özel Harp Dairesi'ni, sonradan da "Özel Kuvvetler Komutanlığı"nı ifade etmektedir (Arcayürek, 2007: 19-25). Bülent Ecevit[81]'in aktarımına göre Amerika tarafından finanse edilen kontrgerillanın temel görevi; "Türkiye'nin bazı bölgelerinin işgâle uğraması durumunda bir yeraltı faaliyeti başlatabilmek için bazı vatanseverleri ömür boyu görevlendirmek"tir. Özel Harp Dairesi Başkanı Kemal Yamak'ın yayımladığı hatıralarından (2006'dan aktaran Arcayürek, 2007: 35) da anlaşılacağı gibi, Türkiye'de kontrgerilla Amerika'dan her yıl 1 milyon doların üzerinde para alması nedeniyle, Amerika'ya bağımlı ve Amerikan çıkarlarına hizmet eden bir örgütlenmedir. Türkiye'nin 1971 ve 1980'deki iki darbe arası dönemde, kontrgerillanın da başrol oynadığı şiddet ve terör olaylarında ölenlerin sayısını gösterir tablo, 12 Eylül'e giden yolda ülkenin adeta bir iç savaş içinde bulunduğunu ve kontrgerillanın ne kadar etkili olduğunu gözler önüne sermektedir.

[80] Darbeden sonra, binlerce üniversiteli genç, sol aydın ve siyasetçi tutuklanmış, işlerinden atılmıştır. Devrimci gençlik hareketinin önderlerinden Deniz Gezmiş, , Yusuf Arslan, Hüseyin İnan idam edilmiş, Mahir Çayan, Hüseyin Cevahir, Ulaş Bardakçı, Sinan Cemgil Kızıldere'de ve Nurhak Dağları'nda öldürülmüştür.

[81] 16 Kasım 1992 tarihli 32. Gün Programı'nda yayımlanan "Kontrgerilla Belgeseli"nde anlatımına başvurulan Bülent Ecevit, maddî açıdan sıkıntıya giren Özel Harp Dairesi için dönemin Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar'ın finansal destek istemek üzere başbakanlığı sırasında kendisini ziyaret etmesi ile kontrgerilla'dan haberdar olduğunu belirtmektedir.

Tablo 3.3. Şiddet ve Terör Olaylarında Ölenler ve Yıllık Artış Yüzdeleri (1972-1980)

Yıllar	Ölü Sayısı	Artış Yüzdeleri
1972	22	----
1973	15	-32
1974	27	80
1975	37	37
1976	108	191
1977	315	191
1978	1095	248
1979	1362	24
1980	2206	62

(Kaynak: Keleş ve Ünsal, 1982: 35)

Tablo 3.3., 1974'ten itibaren şiddet ve terör olaylarında ölenlerin sayısının giderek arttığını gösterse de bu oran, 1975'ten 1978'e kadar yıllık olarak yaklaşık %200'e varan bir artış göstermiş, 1978'den 1979'a dek düşüş görülmüşse de 1979'dan itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. Kenan Evren'in yakın arkadaşı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde danışmanı olan Orgeneral Bedrettin Demirel'in Cüneyt Arcayürek'e (2007: 297) yaptığı açıklamada; 1979'da Evren'i, müdahaleye zorladığını, ancak "daha henüz pişmedi" şeklinde bir yanıt aldığını dile getirmesi, dökülen kanın ve yaşanan iç savaş halinin askeri darbe için yeterli düzeye erişmediği anlamına gelmektedir.

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nda varolan anlayışı, muhtıraya rağmen susturulamayan sola ve bastırılamayan özgürlük taleplerine karşı gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve kendisi bir "olağanüstü hâl" anayasası olan 1982 Anayasası'nın kabulünde de görmek mümkündür. 1982 Anayasası'nın yanında, tıpkı 12 Mart Askeri Muhtırası'nın ardından çıkarılan 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu gibi, 12 Eylül Askeri Darbesi'nin ardından da olağanüstü rejimi meşrulaştırmak üzere 2935 Sayılı "Olağanüstü Hâl Kanunu" çıkarılmıştır. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası sol harekete özellikle aydın önderlere büyük bedeller ödetmişse de, bu hareket için asıl yıkım Genelkurmay Başkanı'nın ve kuvvet komutanlarının yönetiminde yönetime el koyduğu, ve dönemin CIA Türkiye Şefi Paul Henze tarafından "Bizim çocuklar

başardı" şeklinde alkışlanan 12 Eylül Askeri Darbesi ile gerçekleşmiştir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin ardından 6.12.1983 tarihine dek süren olağanüstü rejim döneminde 48 mahkûmun ölüm cezası infaz edilmiştir (Gemalmaz, 2000: 74). Bu sayı diğer iki darbeye göre daha yüksektir.

Kemal Gözler'e (2000: 93- 103) göre, 1982 Anayasası bir çerçeve anayasa değil, kazuistik yöntemle hazırlanmış, düzenleyici bir anayasadır. 1961 Anayasası'na göre değiştirilmesi daha zor olduğundan katıdır. 6 yıllık bir geçiş dönemi öngörmüş, siyasi partileri yasaklamış ve yürütme organını güçlendirmiştir. Sistemde oluşabilecek tüm tıkanıkları gidermek üzere çözümler geliştirmiş, toplumu depolitize etmeyi amaçlamış, bu yönüyle daha az katılımcı bir demokrasi anlayışı getirmiştir. Ayrıca 24. maddesi ile din eğitimini zorunlu hale getirmesi bakımından gericidir.

Görüldüğü gibi bu darbeler silsilesi, birinin sonucu diğerinin nedeni olacak şekilde birbiriyle bağlantılıdır. 1960 öncesi devletçi- seçkinci ve gelenekçi liberal çatışması, 1970'lere gelindiğinde toplumsal düzeyde sol- sağ çatışmasına evrilmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği çoğulcu ve özgürlükçü sistem, Sovyetler Birliği ve komünizm tehlikesine karşı kontrgerilla gibi yapılanmaları da harekete geçirmiş, 12 Mart'ta sol hareketin tam olarak tasfiyesi gerçekleştirilemeyince, emperyalistlerle feodal düzen yanlısı gerici- işbirlikçilerin elbirliği yapması sonucu 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi hayata geçirilmiştir. 1990'lara, 2002'lere kadar kontrgerillayı reddeden dönemin Başbakanı Süleyman Demirel (Arcayürek, 2007: 33), 12 Eylül Askeri Darbesi'nin lideri Kenan Evren'e darbeden yedi yıl sonra, yani 1987'de, siyasi yasağı kalktığında "11 Eylül ile 13 Eylül arasında bir gün geçti. Yeni yetki yoktu, değişen neydi de kan hemen durdu? Kanın üstüne oturuyorsunuz[82]" yorumunu yaptığında, Türkiye'de Turgut Özal dönemi açılmış, darbe kendi otoriter ve antidemokratik Anayasası'nı oluşturmuş, IMF ile uyumlu 24 Ocak kararları uygulamaya konmuş, serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, kısacası Türkiye çoktan uluslararası düzene entegre edilmiştir.

[82] *Radikal*, 21 Ekim 2005

BÖLÜM 4

HABERİN İDEOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ İÇİN KURAMSAL ÇERÇEVE

Liberal çoğulcu anlayış, "göz bebeği" kavramı "basın özgürlüğü"nü, idealize edilmiş bir gazetecilik pratiği imgesine bağlı olarak sunmakta ve demokratik düzendeki yasama, yürütme, yargı erklerinin yanında dördüncü bir erk olarak konumlandırmaktadır. Oysaki basının nesnel ve doğal olarak özgür olamayacağı, "nesnelin evrensel olarak öznel olduğu (Gramsci, 2014a: 201)" gerçeği ile ortada durmaktadır. Kültürel çalışmalar perspektifinden eleştirel haber araştırmaları bu gerçeklikten hareketle, liberal çoğulcu anlayışın habere yaklaşımını eleştirmektedir (Özer, 2019: 13). Dolayısıyla haberde nesnellik, bir ütopya olarak değerlendirilebilir. Glasser (1992: 176) bunu, "gazetecilikte nesnellik, statükodan yanadır" şeklinde ifade etmiştir. Söylemlerden oluşan haber anlatısı okunduğunda bilişsel olarak zihindeki anlam haritaları bağlamında değerlendirilmektedir. Haberin sosyal üretim süreçlerinde devreye giren sözüm ona "profesyonel etik kod (İnal, 1996: 8)", basının iktidarla olan yapılandırılmış ilişkilerini, haberi ardalan ve bağlam bilgisinden de koparark okuyucuya dayatmaktadır. Bu aynı zamanda, anlama dayalı bir ideoloji dayatması ve kültürel alan içerisine tutunmuş bir uzlaşıdır. Gazete, tanımlama ve bağlamlaştırma süreçlerinde kültürel haritalardan yararlanmazsa, haber değeri atfettiği olaylar hakkında izleyicisinde anlam yaratamaz. Haberi üretirken, aynı toplumun ve kültürün insanlarının tek bir perspektife sahip oldukları veya aynı "merkezi değerler sistemi"nde bulundukları varsayımı, yani "uzlaşısal bakış", sınıflar ve gruplar arasında ekonomik ve kültürel yönden büyük farklılıklar olmadığı izlenimi yaratır ve/ veya bu farklılıkları görünmez kılar (Hall vd., 1982: 54-55). Elbette bu da haberi oluşturan söylem örgüsü ile başarılır. Bu nedenle çalışmanın dördüncü bölümünde öncelikle haberde söylem ve ideolojinin nasıl birlikte çalışarak gazetenin temsil ettiği sınıfa ait bir anlam inşa ettiği açıklanmıştır. Ardından kültürel çalışmalarda büyük etkisi olan,

Klasik Marksizm'in ekonomi indirgemeci yaklaşımını redderek, alt yapı ile üst yapı arsında kültüre dayalı bir etkileşimi öngören Antonio Gramsci'nin ideoloji anlayışı ile "hegemonya çözümlemesi (Sancar Üşür, 1997)" basın üzerinden tartışılmıştır. Gramsci'nin ideoloji/ hegemonya anlayışından etkilenen ve yapısalcılıktan postyapısalcılığa geçişi simgeleyen (Güngör, 2020: 520) Louis Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları, ideolojinin maddiliği, bireylerin özne olarak çağrılması" tezleri üzerinde durulmuştur. Britanya Kültürel Çalışmaları ve bu çalışmanın kuramsal ve kavramsal dayanağını oluşturan "yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar"ın değerlendirilmesinin ardından, "eleştirel haber çözümlemeleri"ne değinilmiştir. Son olarak da Hall vd.'nin (1978) *Policing The Crises: Mugging, The State, and Law and Order* adlı çalışmalarının 3. ve 4. Bölümleri'ne dayanan "haberin ideolojik çözümlemesi" ne geçilmiş ve çözümlemede kullanılan kategorilere değinilmiştir.

4.1. Haberde Söylem ve İdeoloji

Bu çalışmanın temel varsayımı; basının rızaya dayalı bir hegemonya kurmasında iktidara destek olan ideolojik bir araç olduğudur. Bu varsayım, basın- iktidar ilişkilerine eleştirel perspektiften bakıldığını ortaya koymaktadır. Basın, haber üretiminde iktidarla kurmak durumunda kaldığı yapısal ilişki nedeniyle, bağımsızlığını yitirerek bir araç konumuna düşmektedir. Ayşe İnal (1996: 75), bununla ilgili olarak;

> *'Günlük pratikler, zamansal ve mekânsal sınırlamalara karşı haber üretimi, profesyonel ideolojinin sınırlarını çizdiği "gerçeklik" sorunsalı içinde kalmakta ve kapitalist ekonomi içinde kâr eden kuruluşlar olarak haber medyası toplumda dördüncü güç olmak yerine varolan güç/iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde güç/iktidar sahibi kişilere bağımlı bir konumda kalmaktadır'*

demektedir. Haber anlatısını oluşturan söylemler dolayımıyla iktidarın dili konuşulup, iktidarın anlayışı dile getirilmektedir ki; haberi ideolojik kılan da budur.

1960'lı yıllarda kapitalist düzenin yarattığı eşitsizlikler, modernizmin büyük anlatılarının çöküşü, iç ve dış politikadaki istikrarsızlıklar, askeri darbeler nedeniyle dünyada ve Türkiye'de toplumsal birtakım huzursuzluk ve hareketlenmeler olmuştur. Zamansal olarak araştırmanın kapsadığı dönemde Türkiye'ye bakıldığında; yeni bir toplumsal sözleşme olarak kabul edilebilecek olan 1961 Anayasası "Türk solu" tarafından kıymetli görülürken, Türk sağını memnun edememiştir. Türkiye için istikrarsız bir koalisyon hükümetleri döneminin başlaması ve bu dönemin uzunluğu halktaki memnuniyetsizlik ve huzursuzluğun politikadaki izdüşümünü

oluşturmaktadır. Philip Smith (2007: 219-220), bu tür politik istikrarsızlıkları "hegemonik uzlaşı"nın bozulması olarak adlandırmakta, kapitalizmin varlığını devam ettirebilmek için bu türden huzursuzlukların bertaraf edilmesine ve ulusalcılık gibi bir ideolojik bütünlüğün sağlanmasına ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Devlet içinde organize olup işleyen iktidar, sahip olduğu yaptırım gücünü kamu düzenini sağlamanın ötesinde, kendi oligarşisini devam ettirmek için kullanabileceği bir hukuk sistemi yaratıp, bunun için gerekirse birilerini idam edebilmektedir (Hall vd., 1982: 192). Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmelerinde olduğu gibi, siyasi iktidar gücünü yitirerek kendisini askeri vesayete teslim etmiş, onunla el ele vererek kendi hukukunu yaratmıştır. Bu hukuk içinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını, basın aracılığıyla çizdiği "vatan haini" çerçevesine yerleştirip, devletin varlığı için en büyük tehlike onlarmış gibi gösterek idamlara giden yolu açmıştır. Kısacası iktidarın sürekliliğini sağlayabilmesi, ideolojik üretimini sürsürebilmesine bağlıdır. İktidarın ideolojisi, kendini söylem yoluyla ortaya koymaktadır. Keza Foucault da söylemin, bilgi üretimi üzerinden kaynağı her ne olursa olsun bütün iktidarlarla mutlak bir ilişkisinin bulunduğunu dile getirmektedir (Smith, 2007: 170).

Söylem ve ideolojinin birlikte anılmaklığı, esasen kullanıcının baktığı perspektifi yansıtmaktadır. Örneğin "söylemsiz ideoloji olmaz" diyen biri postyapısalcı bakış açısına sahipken, "söylem olmadan da ideoloji vardır" diyen biri Marksist kökenli olabilir (Sancar Üşür, 1997: 108). Söylem ve ideoloji, iletişimsel aktivite ortak paydasında buluşturulursa, söylem; dilsel ve göstergesel boyutlarıyla bu aktivitenin "içsel" yönünü oluştururken, ideoloji "dışsal" yönünü oluşturmaktadır (Purvis ve Hunt, 1993: 476). Bu söylenenler, haberde söylem ve ideoloji bakımından da geçerlidir. Gazetede yayımlanan fotoğrafın da dilsel unsur içermemesine rağmen söylemsel ve ideolojik olduğunu söylediğimizde yolumuz, Slajov Zizek ve onun dilsel alana indirgenemeyecek toplumsallığın bulunduğu görüşü ile kesişir (Zizek, 1990: 249'dan aktaran Sancar Üşür, 1997: 108). Ancak fotoğrafın imgesel olarak zihindeki yansımalarının ve bunların ifade edilmesinin yine dille ve söylemle mümkün olduğu da vurgulanmalıdır.

Söylem; dil veya sözsüz işaret sistemleri aracılığıyla iletişimin bireysel sosyal ağını göstermektedir ve temel özelliği, birbiri ile bağlantılı bir işaretler sistemi içine yerleştirilmesidir (Purvis ve Hunt, 1993: 485). Stuart Hall'a (1977: 322) göre söylem; 'Dil vasıtasıyla görünürlük kazanan ve düzenlenen, hazır ve önceden kurulmuş

“tecrübe edişler” kümesi’dir. Haberde söylem ise, ontolojik olarak dile bağlı, haber metni içinde gelişen ve başta dilbilim olmak üzere farklı disiplinlerle ilişkilendirilerek değerlendirilmesi gereken bir konudur. Burada Volosinov’un, bilginin dil içinde üretildiği, ancak dilin gerçekliği kendiliğinden gözlemlemeye imkân veren bir araç olmadığı, dolayısıyla bütün dillerin ideolojik, gerçekliğin ise bir ürün olduğu tezini hatırlamak gerekmektedir (Hartley, 2002: 106). Haber söylemini içeren metin, gazeteciliğe ait belli birtakım profesyonel kodlarla yazıldığı için, edebi türlerde olduğu gibi özgün bir kurgulamayı yansıtmamaktadır. Konuyla bağlantılı olarak Marksizm’in maddi üretim araçlarına sahip olan sınıfın, düşünsel üretim araçlarına da sahip olduğu şeklindeki klasik söylemi tekrarlanmalıdır. Hall vd. (1982: 60), Van Dijk (1988b: 11) da haber söylemi aracılığıyla iktidarın ideolojisinin yeniden üretildiğini belirtmektedir. Çeşitli söylemlerin temsil edildiği bir metin olarak haberde zaman zaman alternatif grupların görüşlerine ve açıklamalarına da yer verilmektedir (İnal, 1996: 98). Ancak bu temsil, iktidarın ideolojisine tabii kılınmış, dolayısıyla ancak onun izin verdiği ölçüde yer verilebilen bir temsildir. Althusser (2014: 73) bütün farklı bölgesel ideolojilerin, DİA aracılığı ile iktidarın ideolojisine boyun eğmeye mahkûm olduklarını belirtmektedir. Sözüm ona bu temsiller aracılığıyla farklı ideolojilerin birbiriyle çarpıştığı demokratik bir mücadele alanı görüntüsü yaratılarak, iktidarın ideolojisi güçlendirilmekte ve hâkimiyet alanı genişletilmektedir. Ayşe İnal (1996: 100) da “metinsel kapanmanın söylemsel hiyerarşi içinde oluştuğu”ndan bahisle, alternatif söylemlerin iktidarın söylemleri içinde eritildiğini belirtmektedir. Böylece alternatif söylemler de ancak ve ancak iktidarın söylemleri ve de ideolojisi içinde çerçevelenerek dile getirilmiş olur ki, bu içi boş bir temsiliyettir ve metin iktidarın söylemi etrafında kapanmış olur. Metnin açıklığı ve kapalılığının kökeni, Dante tarafından geliştirilen “alegori kuramı”na dayanmakta ve bu kuram kutsal metinlerin yorumlanmasında Orta Çağ poetikasının temelini teşkil etmektedir. O dönem metinlerinin, gerçek anlamlarının yanında alegorik, ahlakî ve ruhanî yorumlarla okunmasının söyleme “açıklık” kattığı söylenebilirse de gerçekte bu açıklığın, iletişimsel belirsizliğe, biçimsel sınırsızlığa ve yorumsal özgürlüğe karşılık gelmediğini Dante de kabul etmektedir (Eco, 2016: 68-69). Orta Çağ’dan bugüne uzandığımızda, haber metnini “açık/ kapalı” veya “gevşek/ sıkı (Elliot, Murdock ve Schlesinger, 1986)” yapan şeyin ideolojik olduğu, ideolojinin haber söyleminin iktidarın söyleminin içine kapanmasına yol açtığı ve alternatif yorumlara izin vermediği söylenebilmektedir.

İdeoloji tanımlaması yapmak isteyen kişi sayısınca farklı ideoloji tanımı yapmak mümkündür. Ancak eleştirel kuram çerçevesinde hazırlanan bu tezde ideolojinin, bireyin her türlü yaşam alanı ve pratiğine nüfuz ederek, onun üzerinde iktidar kurmaya dönük bir yanıltma aracı olduğu önkabulünden hareket edilmiştir. İdeoloji yaşamın her alanında ve her yerindedir. Bu, o kadar öyledir ki; Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının infazlarının ertesi gün haberlerinde, farklı politik ideolojileri temsilen örnekleme alınan ve araştırmanın genelinde haber sunumlarında aralarında çeşitli farklılıklar görülen gazetelerin, ağız birliği etmişçesine onların ölü bedenlerinden "ceset" olarak söz ettikleri görülmüştür. Kuşkusuz ölen kişi suçlu ve hatta "vatan haini" kimliğine sahip olmasaydı, onun ölü bedeni Türkçe'nin İslâmî Arap kültürü ile bütünleşmesinden kaynaklanan ve kültürel olarak da köklü bir geleneği yansıtan "cenaze, naaş" gibi kelimelerle anılacaktı. Çünkü bu kelimeler ölenin makbûl ve Müslüman bir insan olduğuna işaret etmektedir. Oysaki ceset dendiğinde; Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının her şeyden önce Müslüman olmadıkları ve ölü bedenlerinin son yolculuklarında dahi saygıyı hak etmedikleri şeklinde ideolojik bir üretim yapılmaktadır. "Ceset" kelimesinin etimolojik kökeni Arapça "casad" kelimesine dayanmakta; "kadavra, ölü gövde" anlamına gelmektedir. Daha çok kimliği tespit edilemeyen ölü bedenleri anlatmak üzere kullanılan ceset kelimesinin, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölü bedenleri için de kullanılması, kimliksizleştirme üzerinden son derece ağır, negatif göndermeler içermektedir. Ancak gazeteler o dönem bu kelimeyi anarşist, dolayısıyla vatan haini olarak gördükleri tüm insanların ölü bedenleri hakkında kullanmayı tercih etmişlerdir. Örneğin bir çatışma sırasında vurularak öldürülen Hüseyin Cevahir'in ölü bedeni hakkında da "kurşun delikleri ile dolu ceset (*Tercüman*, 2.6.1971)" ifadesi kullanılmıştır. Yani bu söylem için gazeteler arasında politik ideolojileri farklı olsa da birbirini destekler bir eğilim yaratılmıştır. Sıkıyönetim koşulları altında, "vatan haini" imgesinin pekiştirilmesi için gazeteler aynı noktada buluşmuşlar, daha doğrusu buluşturulmuşlardır.

Haberde söylem ve ideoloji çalışmalarında, haberin üretim süreci yani üreticisi üzerinde duran Hall vd. (1978), bunun sosyal bir süreç olduğundan bahisle, haber üretim sürecinin nasıl ideolojik hale getirildiğini ortaya koyarlar. Buna göre:

"Medya, kendi içinde doğal olarak haber değeri taşıyan olayları basit ve şeffaf şekilde sunmaz. Haber, sosyal olarak inşa edilmiş bir kategoriye göre olay ve konuların düzenlenip seçildiği bir sistemle başlayan karmaşık bir süreçtir (Hall vd., 1982: 53)"

4.1.1. Hegemonya ve Hegemonik Araç olarak Basın

Açık zora dayanmayan bir iktidarın nasıl varolabildiğinin peşine düşen Antonio Gramsci, özünde bu tür bir iktidarın ideoloji dolayımı ile mümkün olabildiğini ve hegemonya kavramında somutlaştığını vurgulamış olsa da (Sancar Üşür, 1997: 28) *Hapishane Defterleri*'nde sistemli bir ideoloji kuramı oluşturmamıştır. Bunun yerine "felsefeler, dünya görüşleri, düşünce sistemleri, bilinçlilik sistemleri ve ortak duyu (common sense)" gibi terimleri kullanmayı uygun görmüştür. Gramsci'nin karmaşık ideoloji anlayışının inşa edilebilmesi için bu terimlerin, hegemonya, organik aydın, sivil toplum, tarihsel blok, devlet kavramsallaştırmalarıyla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Ama her şeyden önce Gramsci'nin ideoloji ve kültürü, sınıf mücadelesinin yürütüldüğü özgül örgütlenme ve yaygınlaşma biçimleri olarak gördüğü belirtilmelidir (Hall, Lumley ve McLennan, 1985: 5-6).

Gramsci, hegemonyanın kurulduğu alan olarak "sivil toplum"u işaret etmekte ve bu alanda ittifak kurmayı başaranların hegemonik mücadeleyi kazanabileceğini savunmaktadır. Gramsci (2012:218) ayrıca; "Devlet= siyasal toplum+ sivil toplum" formülünün baskı zırhıyla korunan hegemonyaya karşılık geldiğini belirtmektedir. İktidarın edimlerinin meşrulaştırılması ve toplumsal rızanın yaratılması için iktidarın ideolojisi hegemonya kurularak işletilmektedir. Gramsci'nin kuramsal modelinin temeli, sivil toplum ve devlet arasında kurduğu ilişkiyi "tarihsel blok" kavramı aracılığıyla hegemonya kavramına bağlamasına dayanmaktadır (Sancar Üşür, 1997: 28-29). Hegemonya; "devletin ve yönetici sınıfın, sivil toplum içinde inançları düzenleme yetisidir (Smith, 2005:62)". Sancar Üşür (1997: 34) hegemonyayı:

"Kapitalist bir ekonomik sistemde, temel bir sınıfın diğer müttefik sınıfları yanına alarak, karşıt ve tabiî sınıf ya da sınıflarla arasındaki mücadele pratiği içinde ulaşılan ve nihai olarak da sistemin bir bütün olarak yeniden üretimini olanaklı kılan bir ideolojik sentezdir."

şeklinde tanımlamaktadır. Gramsci'ye göre muhalefet edilmeyen "hegemonya" durumu veya momenti yoktur. Sınıf mücadelesine yön veren yönetici sınıf ittifaklarından kaynaklanmayan; kazanılmayı, korunmayı ve sürekli olarak savunulmayı gerektirmeyen bir hegemonyadan bahsetmek mümkün değildir (Hall, Lumley ve McLennan, 1985: 62-63). Aslına bakılırsa kültürün ve ideolojinin en önemli şekillendiricisi olarak hegemonyayı Marksist görüşle açıklamak mümkündür; "bir toplumda üretim araçlarını kontrol eden sınıf, o toplumun düşünsel araçlarını da kontrol eder."

Sivil toplum alanında "siyasi rızanın yeniden kazanılması/ hegemonyanın sürdürülmesi (Gramsci, 2011: 192)" için sürekli bir mücadelenin yürütülmesi gerekmektedir ki bu da bazı araçların dolayımını gerektirmektedir. Basın bu mücadelenin yürütülmesinde en dinamik parçayı oluşturmaktadır (Gramsci, 2012: 66). Hegemonik bir araç olarak basını ele almadan önce, bu tez çalışmasının kapsadığı zaman aralığında (13.1.1971- 1.6.1972) basının en önemli kitle iletişim aracı olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Henüz internetin olmadığı, televizyonun ise yaygınlaşmadığı bir dönemde radyo ve gazeteler gündemi belirleyen ve bilinç biçimlendirme işlevini yerine getiren iki önemli iletişim kaynağı durumundadır. İktidarın sürekliliğinin sağlanmasında haberin, dolayısıyla basının kontrolünün elde tutulması büyük önem taşımaktadır. Bu, ona kendi ideolojisini yeniden üretmek konusunda bir alan açmaktadır. İktidarın bilgiyi tekelleştirmek istemesinin altında yatan neden de budur (Çoban, 2014: 27). Philip Smith (2005: 213), Hall vd.'ne ait (1978) medyanın ideolojik yeniden üretimde kritik bir rol oynadığını ortaya koyan çalışmaları üzerinden şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> *"Medya eleştirel düşünüşü engelleyen gerçeklik tanımlamaları üretmektedir. Stuart Hall, Gramsci'den ve Althusser'den yararlanarak medyadaki ideolojik mesajların çoğunlukla gerçekliğin yanlış bir imgesini yaratarak işlediğini savunur. Sorunsallaştırılabilecek olan konular, dünyanın olma biçiminin basitçe normal bir parçası olarak- "gerçekliğin" bir yönü olarak- doğallaştırılmaktadır. Örneğin, işçiler ve yönetim arasındaki bir çatışma sadece bir "sanayi tartışması" olarak sunulabilir ve şeylerin doğal düzeninin bir parçası olarak görülür. Örneğin, çatışmanın gerisindeki kapitalist düzeni ve yapısal güçleri sorgulayan daha derinlikli bir analize yönelik hiçbir çaba söz konusu değildir."*

Stuart Hall (1979), medya ürünlerinin toplumun ve medya içindeki üretici ilişkilerin doğası, örgütsel ve sosyal süreçler hakkında kodlanmış mesajlar olduğunu belirtmektedir. Kapitalist ideolojinin gerçek mesajlarını ortaya çıkarmak için bu kodu çözmek önemlidir ancak kitle medyasını kapitalist ekonomik düzen içinde meta haber üreten ve dağıtan birer kurum olarak görmek daha önemlidir (Golding ve Murdock, 1979). Dolayısıyla medyanın iktidarın ideolojisini taşıyan hegemonik bir araç haline gelmesindeki etmenleri ortaya koymak gerekmektedir. Rutin gazetecilik pratikleri egemen ideolojinin kodları ile kuşatılmıştır. Bunun temelinde de ekonomik gerekçeler bulunmaktadır. Gazeteciler işlerini yaparken kültürel kategorileri ve sembollerini kullanmak suretiyle farkında olarak veya olmayarak ideolojik hegemonya kurulmasına aracılık etmektedirler. Ayrıca gazeteciler, muhafazakâr ve statükoyu destekleyen konuları ele alma ve haber yapma eğilimindedir. Bunlara ek olarak; gazeteler başta Üçüncü Dünya ülkeleri olmak üzere yabancı ülkeler hakkında olumsuz haberler sunmakta ve Amerikan yanlısı bir tutum sergilemektedirler (Altheide, 1984: 478).

4.1.2. Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Basın

"Devletin İdeolojik Aygıtları" kavramının geliştiricisi Althusser de Gramsci gibi ideoloji olgusu üzerinde durmuş ve sistemlerin işleyişlerinde asıl belirleyenin üst yapısal ögeler olduğunu belirtmiştir. Althusser, ideoloji yoluyla öznenin nasıl kurulduğuna odaklanmıştır. Buna göre; ideoloji, insan zihninin işleyişinin ürünü olan tasarımlardır ve bu üretim/yeniden üretim belli bazı aygıtlar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Güngör, 2013: 262). Althusser için ideoloji, toplumsal bütünlüğü üreten bir işleve sahiptir. Bunun için de iktidarın ideolojik bir ikna sürecine dayanarak ve bunu devam ettirerek varolması şarttır (Sancar Üşür, 1997: 41).

Althusser'in kamu ve özel kurumlar ayrımını, Gramsci'nin devlet ve sivil toplum ayrımı ile ilişkilendirmek mümkün olsa da aslında Althusser'in bu ayrımı özde önemli görmeyip, kapitalist koşullar altında salt hukuksal bir ayrım olduğunu ileri sürdüğünü de belirtmek gerekmektedir. Althusser bununla ideolojik aygıtın devlet veya özel kurumlarca örgütlenmesi arasında bir fark görmediğini çünkü aslında bunların tümünün "yönetici ideoloji altında" işlev gördüğünü belirtmektedir (Hall, Lumley ve McLennan, 1985: 50). Althusser'e göre kamu ve özel ayrımı burjuva hukukunda yer alan ve burjuva hukukunun otoritesini uyguladığı (bağımlı) alanlarda geçerli olan bir ayrımdır. Devlet bu ayrımın dışında yer almaktadır. Çünkü devlet alanı "hukuk üstü"dür. Yönetici sınıfın elinde olan devlet ne kamusal ne de özeldir, tam tersine her

türlü kamusal ve özel ayrımının bir önkoşuludur (Althusser, 2002: 34). Marksist gelenekten beslenen düşünür devleti:

> *'Yönetici sınıfların (19. yüzyılda burjuva ve büyük toprak sahipleri "sınıfı") artık değerin zorla elde edilmesi sürecine (yani kapitalist sömürüye) boyun eğmesi için, işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güven altına almalarını sağlayan bir baskı makinası'*

olarak tanımlamaktadır (2002: 27). Althusser'in "makina" metaforu ile kastettiği şey, Marksist klasiklerin "devlet aygıtı" dedikleri şeydir. Bu aygıtlar içinde yalnızca hukuki pratikler aracılığıyla varolan baskıcı güç yer almamaktadır. Polis ve uzmanlaşmış yardımcı birlikleri "olaylarla başa çıkamadıklarında" son kertede ek bir baskı gücü olarak doğrudan doğruya müdahale eden ordu ve bu bütünün üzerinde, devlet başkanı, hükümet ve yönetim de yer almaktadır (2002: 27). Bu anlamda Althusser devletin baskı aygıtının yanına, onunla karıştırılmaması gereken "DİA"nı koymaktadır (2002: 32-33). Devletin (baskı) aygıtı baskıyı kullanarak işlerken DİA, ideolojiyi kullanarak işlemektedir (2002: 38). Devlet aygıtını elinde bulunduran iktidar, kendi ideolojisinin sorgulanmadan kabulü ve yeniden üretimini sağlamak üzere DİA'nı kullanmaktadır (Çoban, 2011: 2). DİA, toplumun doğası ve örgütlenmesine ilişkin yanılsamalar yayan kurumlardan meydana gelmektedir. Düzenleme, kaynak sağlama, yönetim açısından devlete bağlı olan bu araçlardan (Smith, 2005: 80) basını da içeren haberleşme aygıtı, kapitalist düzenin talep ettiği sorgulamayan, pasif ve itaatkâr okuyucunun oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır. John Hartley (2002: 103), ideolojik aygıtların temel işlevinin toplumu, mevcut üretim ilişkilerinin korunmasına ve sürdürülmesine elverişli türde bir öznellik içinde disipline etmek olduğunu dile getirmektedir. İdeolojik aygıtlar bunu, sınıf çıkarlarını hem doğal hem de tarafsızmış gibi temsil ederek yapmaktadır. Örneğin medya tarafsızmış gibi görünür, çünkü medyadaki temsiller tarafsızlık kılıfına büründürülmüştür. Ancak sadece belirli ideolojiler tarafsız şekilde temsil edilmeye değer görülürken diğerleri görülmemektedir.

Althusser, Freud'un metapsikolojisinden ve Lacan'ın psikanalizinden yararlanarak ideolojiyi yanlış bilinç saptamasından koparak onu bilinç dışı süreçlerle ilişkilendirmiştir. Freud'un rüyayı gerçekliğin başka bir biçimde yansıması olarak kavramasından hareketle Althusser de ideolojiyi gerçekliğin farklı bir kavranış biçimi

olarak ifade eder (Dursun, b.t.: 16). Althusser, ideolojinin aygıtlar aracılığıyla ve aygıtlar içinde üretilmesine ilişkin olarak üç temel tez geliştirmiştir. Bunlardan ilki; ideolojinin, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayalî ilişkilerini temsil ettiğidir. Dolayısıyla ideolojinin doğruluğundan veya yanlışlığından bahsedilemez. Yani "ideoloji insanın koşullarıyla yaşanan ilişkisinden doğduğu için kapalı bir düşünce biçimidir. İçinde oluştuğu toplumsal formasyona içseldir. Bu bakımdan, yanlış veya doğru bilgiden öncedir (Althusser, 2002: 14)."

Althusser'in ikinci tezi; ideolojinin maddi pratikler yoluyla işlemesidir. Bu tezin ideolojik aygıtlarla doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Çünkü Althusser, her bir ideolojik aygıtın aslında ideolojinin gerçekleşmesi olduğunu belirtmektedir. Buna göre bir ideoloji her zaman hem bir aygıtta hem de aygıtın pratiğinde veya pratiklerinde varolmaktadır ve bu varoluş maddidir (2002: 55-56). Bu bağlamda ideolojinin, "aygıtlar içindeki ritüellere gömülmüş olarak yaşanan ve esas olarak çağırma/ adlandırma mekanizması olarak çalışan bir oluşum içinde ortaya çıktığı"ndan bahisle şunları eklemek mümkündür (Sancar Üşür, 1997: 45-46):

> *'İdeolojinin temelinin maddi pratikler olması demek, aslında ideolojilerin iktidar olanaklarını biriktiren ve barındıran aygıtlar ve yapılar içinde oluştuğunu söylemek, diğer bir deyişle ideolojinin nesnel ve objektif olanın bir açılımı olduğunu söylemektir. Yani ideoloji, yapının bir "etki"si olarak ortaya çıkmaktadır. Daha kesin bir ifade ile ideoloji ekonomik, politik/hukuki ve ideolojik toplumsal düzeyler arasındaki ilişki ve çelişkilerin ortaya çıkardığı bir oluşumdur. Bu düzeyler arasındaki ilişkilerin temel mantığı kapitalizmi bir toplumsal sistem olarak yeniden üretme olarak tanımlanabilir. İdeoloji de bu bağlamda, sistemin yeniden üretiminin gerektirdiği bilgilerin ritüeller aracılığıyla öznelerin zihinsel formasyonları olarak biçimlendirilmesidir.'*

Üçüncü ve ana teze göre; ideoloji bireyleri özneler olarak adlandırır veya çağırır. Özne aracılığıyla ve özneler için olmayan ideoloji yoktur. Ancak somut özneler için ideoloji vardır ve ideolojinin bu gerçekleşmesi ancak özne aracılığıyla mümkündür (Althusser, 2002: 60). Buna göre, insanın özneleşmesi, hayalî alan içinde başlamaktadır. Dolayısıyla ideoloji bireye kendisini yanlış tanıtmaktadır. Althusser burada Lacan'ın "ayna" metaforunu kullanmaktadır: "İdeoloji çifte yansımalı bir şekilde işler: özne'den Özne'ye olan birinci aşamada, özne kendini Özne'nin aynasında özne olarak tanır, öteki onun kendi yansıması olur. Özne'den özne'ye giderkense özne sadece Özne'nin

bir imgesi olur (Yılmaz, 2001: 63'ten aktaran Çoban, 2011: 133)." Bu metaforla, büyük özneye yani devlete koşulsuz teslimiyetini sağlamak açısından öznenin kendisine bakarken devleti görmesi sağlanmaktadır (Çoban, 2011: 133-134).

Althusser'in (2002: 34), haberleşme ideolojik aygıtı içine aldığı basın da diğer tüm ideolojik aygıtlar gibi aynı hedefe yönelmiştir: üretim ilişkilerinin yeniden üretimi, yani kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretimi. Althusser'e (2002: 43) göre haberleşme aygıtı, tüm "yurttaşları" basın, radyo, televizyon ile günlük olarak milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık vb. dozlarıyla beslemektedir.

4.2. Britanya Kültürel Çalışmaları

Britanya Kültürel Çalışmaları'nı; klasik/ kültürelci, yapısalcı ve postyapısalcı olarak üç farklı kategoride ele almak mümkündür (Özer, 2020: 492). Bu tez çalışmasında yöntem olarak, yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar perspektifinden ideolojik haber çözümlemesi kullanıldığı için "yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar"a ayrı bir bölüm olarak yer verilmiştir.

Britanya Kültürel Çalışmaları, 2. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle Avrupa'nın politik, ekonomik, toplumsal ve düşünsel anlamda çalkantılı bir dönem yaşadığı 1950'lerin sonu, 1960'ların başında, Büyük Britanya'da yazınsal eleştiri formunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Richard Hoggart'ın *Okuryazarlığın İşlevleri (1958),* Raymond Williams'ın *Kültür ve Toplum (1958)* ve *Uzun Devrim (1961)* adlı çalışmaları başlangıç noktası kabul edilmektedir (Turner, 2016: 22). Bu çalışmalara 1963 yılında yayımlanan E.P. Thompson'a ait *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı eser de eklenmiştir. Bu üç yazar, Britanya Kültürel Çalışmaları'nın asıl kurucularıdır ve başlangıçta savaş sonrası endüstriyel kapitalist toplumlarda var olan hâkimiyet yapılarını anlama ve değiştirme arzusuyla hareket etmişlerdir (Dursun, b.t.: 22). Bunu yaparken de "popüler kültürü" merkeze almışlardır. Kendileri de işçi sınıfı kökenli olan Hoggart ve Williams, yetişkin eğitiminin de yaygınlaşmasıyla, Tony Bennett'in *Popular Culture: Themes and Issues (1981)* adlı eserinde belirttiği gibi; "kültürlülerin, kültürlü olmayanların kültürü üzerine ürettikleri" seçkinci kültür anlayışına karşı bir tavır geliştirmişlerdir. Williams ve Hoggart, o güne kadar ihmal edilmiş popüler kültür ve işçi sınıfı deneyiminin önyargısız şekilde ele alınması gerektiğini görmüşlerdir. Ekolün ilk kuşak temsilcileri, Neo- Marksizm olarak adlandırılan ve "Klasik Marksizm'in indirgemeci, determinist, doktriner ve antihümanist odağından" kopuşu

simgeleyen bir anlayışla hareket etmişler (Smith, 2005: 208- 209) ve ilk dönem çalışmalarında "kültürelci" paradigmayı oluşturmuşlardır. Kültürelci paradigmanın ilgi odağı, kültür aktörlerinin deneyimlerine dayalı "esaslı bir hümanizm"dir. Buna göre kültür; "gündelik hayatı inşa eden pratikler ve ilişkiler ağıdır ve bu ağ içerisinde birey öznenin oynadığı rol öne çıkarılmalıdır (Turner, 2016: 84)". Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu (2004)* adlı kitabında kültürü bir pratik yani deneyim olarak ele alırken, onun tarihsel ve sınıfsal boyutuna da dikkat çekmektedir ki Burak Özçetin (2021: 163), bunun kültürel materyalizm ile bağlantısını vurgulamaktadır. Sınıfın, ekonomik olduğu kadar kültürel bir formasyon olduğunu belirten Thompson devamla şunları eklemektedir (2004: 39):

> *"Sınıftan, ilişkisiz ve birbirine benzemez gibi görünen bir dizi olayı hem deneyimin hammaddesinde hem de bilinçte birleştiren tarihsel bir fenomeni anlıyorum. Bunun tarihsel bir formasyon olduğunun altını çiziyorum. Sınıfı bir "yapı" ve hatta bir "kategori" olarak görmüyorum. İnsan ilişkilerinde gerçekten olan ve (oluşumu da gerçekten gösterilebilen) bir şey olarak görüyorum… Sınıf bilinci, gelenekler, değer sistemleri, düşünceler ve kurumsal biçimlerde somutlaşan bu deneyimlerin kültürel terimlerle ele alınmasıdır."*

Thomspon'un yukarıda değinilen sınıf analizinde kültürü, üzerinde hâkimiyet mücadelesi verilen bir mücadele alanı olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Oysa ki; Britanya Kültürel Çalışmaları'nı Gramsci, Volosinov ve Althusser gibi düşünürlerle ilişkilendiren Williams'ın (Özçetin, 2021: 163) "bütün bir hayat biçimi" şeklinde özetlenebilecek kültür yaklaşımı, Thompson'un çatışmacı yaklaşımından daha uzlaşmacı bir karakter taşımaktadır (Turner, 2016: 84). Williams *Marksizm ve Edebiyat (1977)* başlıklı çalışmasında her birine ayrı bir bölüm açarak kültürün, hegemonya ve ideoloji kavramları ile ilişkilendirilmeden anlaşılamayacağının altını çizmektedir.

1950'ler ve 1960'lar kültürelci paradigmanın etkisi altında geçmiş, 1970'lerden itibaren Althusser gibi Marksizm'in yapılsalcı yorumcularının da etkisiyle kültürelcilikten yapısalcılığa bir kayış gerçekleşmiş, Stuart Hall'un başkanlığa gelmesi ile de kültürelcilerin ilgi odağı olan deneyim ve sınıfın yerini, yapı ve kimlik almış, bu da kültürel çalışmaların bir savrulma yaşamasına neden olmuştur (Özçetin, 2021:166). Yüksek kültür yerine popüler kültürle uğraşmayı kendine iş edinen Britanya Kültürel Çalışmaları'nın yayımladığı araştırma konuları; hegemonya ve ideolojinin yeniden

üretimini ortaya koymak üzere medya metinlerinin incelenmesi, günlük yaşam ve alt kültür incelemeleri, Thatcherizm ve ırkçılık kategorileri ile özetlenebilmektedir (Smith, 2005: 213). Özellikle de "hegemonya", kültürel çalışmaların üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur (Özer, 2020: 492). Hegemonya, iktidar lehine rızanın örgütlendiği bir süreç olarak, bağımlı bilinç biçimlerinin şiddet ya da zora başvurulmadan inşa edilmesine dayanmaktadır (Barrett, 1996:65). İktidar, baskı aygıtları ile bir yere kadar hâkimiyet kurabilmekte, düşünsel alana müdahalesi sınırlı kalmaktadır. Smith (2005: 62), hegemonyayı "devletin ve yönetici sınıfın, sivil toplum içinde inançları düzenleme yetisi" olarak görmektedir. Bu yolla iktidar, sınıflar içindeki eşitsizliği güçlendirmekte ve toplumun sorgulama, eleştirme hakkını yok etmektedir. Bunu aşmak için ise kültür ve ideoloji devreye girmektedir. Hegemonya mücadelesinin sivil toplum üzerinden verildiğinden hareketle Gramsci; bir sınıfın iki şekilde egemen olduğundan bahsetmektedir ki; bu sınıf hem yöneten sınıftır hem de egemen sınıftır. İktidar müttefiki olan sınıfları yönetir, muhalif olan sınıflara ise egemen olur. İktidar olan egemen olur ama yönetmeye de devam eder (2011: 170-171). Gramsci ayrıca hegemonya kurulmasında, üretim, kültür, siyasi yönetim gibi tüm alanlarda örgütleyici işlev gören tüm aydınları işin içine dahil etmektedir (2011: 166). Özer (2020: 498), metin çözümlemelerinin "başat" konuma gelmesinin, postyapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalarla gerçekleştiğinden bahsetmekte ve ardından, Barthes, Foucault ve Derrida'nın isimlerini anmaktadır. Nazife Güngör'e (2013: 228) göre; postyapısalcı kültürel çalışmalar, yapısalcıların metin içinde aradıkları anlamı, metin okur ilişkisinde aramaktadır. Buna dayanarak postyapısalcıların, gösteren ve gösterilen ikilisinin ilişkisini deşifre ettiğini söylemek mümkündür. Güngör bu konuya şöyle devam etmektedir:

> *"Yapısalcı dilbilimin bütünsel ve durağan dilsel yapıları, postyapısalcı anlayışta yerini kesintisiz hareketliliğe sahip, kaygan ve parçalı yapılara bırakır. Nesnel gerçeklik, mutlak doğruluk, pozitif mantık gibi kavramlar ve yöntembilimsel kurallar postyapısalcılıkta kendine yer bulamaz. Yapılar ve yapıların içerisinde üretilen anlamlar yok sayılır. Çünkü sürekli dönüşen ve değişen süreçler içerisinde anlam üretimleri mümkün değildir. Yapısalcılığın durağan ortamının ikili karşıtlıkları da postyapısalcı anlayışta yerle bir edilir. Bunun yerine sürekli olarak iç içe geçen, birbiri içerisinde dönüşüm ve değişime uğrayarak hareket eden göstergeler vardır. Kristeva'nın metinlerarasılık kuramı bu anlamda postyapısalcılk için merkezi öneme sahiptir."*

Britanya Kültürel Çalışmaları'na bu şekilde kısaca değinildikten sonra, bu tez araştırmasının yürütüldüğü yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmaların üzerinde durulmuştur.

4.2.1. Yapısalcılık Etkisindeki Kültürel Çalışmalar

Kültürelci paradigmanın "deneyim" ve "sınıf"ı temel alan ilgi odağının, Stuart Hall'un Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'ne katılımı (1966) ve başkan oluşu (1969) ile birlikte "yapı" ve "kimlik"e dönüştüğü görülmektedir. Kültürel çalışmaları yapısalcılıkla buluşturan, etnografi ve medya araştırmalarını Gramsci ve Althusser'in hegemonya ve ideoloji kuramları ışığında kültürel çalışmalara dahil eden isim Stuart Hall olmuştur (Turner, 1996: 88-89). 1980'li yıllara kadar, yani Hall'un merkeze başkanlık ettiği dönemde, yürütülen araştırmalar ve geliştirilen çok önemli kuramsal modeller nedeniyle, kültürel çalışmaların altın çağını yaşadığını, 1990'lardan itibaren ise bu canlılığın yitirildiğini vurgulayanlar bulunmaktadır (Smith, 2005: 212). Burak Özçetin, kapsamlı ve genel bir Stuart Hall değerlendirmesi yaptığı *İdeoloji, İletişim, Kültür: Bir Stuart Hall Değerlendirmesi (2010)* başlıklı çalışmasında, Stuart Hall'ü bu kadar "önemli ve özgün" kılan hususun düşünsel ardalanının zenginliği olduğunu belirttikten sonra onu ençok etkileyen ismin Antonio Gramsci olduğunu vurgulamaktadır (2010: 140). Hall'ün kültürel çalışmalar içinde yürütttüğü araştırmaların "kültür kavramını, toplumsal iktidar ilişkileri bağlamına oturtmak (Özçetin, 2010: 141)" amacında olduğu da belirtilmelidir. Hall, tek başına ne kültürelciliğin ne de yapısalcılığın kültürel alanı açıklamaya yetmediğini, bunları sentezlemek gerektiğini, buna ilişkin ipuçlarının da Gramsci'de bulunabileceğini belirtmektedir (Özçetin, 2021:166). Özer (2020: 495), medya çözümlemeleri, alt kültürlerde direniş pratikleri ve İngiltere'de siyasal iktidarın inşası gibi konular yönünden Althusserci etkiye dikkat çekmektedir. Hall'un kendisinin Jamaikalı olması, onu etnisite, ırk, cinsiyet gibi konularda toplumda ezilen gruplar ve azınlıklar hakkında düşünmeye ve çalışmaya itmiştir (Güngör, 2013: 265).

Yapısalcılık etkisinde kültürel çalışmalar dendiğinde, yolumuz öncelikle Ferdinand Saussure ile kesişmektedir. Saussure'ün, yapısalcı dilbilimin kurucusu ve göstergebilimin de temelini atan bir düşünür olarak, Herder, Humboldt, Hegel ve Wittgenstein'dan açıkça etkilendiği görülmektedir. Saussure'a göre dil bir göstergeler sistemidir ve dili oluşturan ortak ve değişmez kurallar "yapı" olarak adlandırılmaktadır (Güngör, 2013: 214). Şeyler ve adları arasındaki ilişkinin tamamen rastlantısal

olduğunu belirten Saussure, bilimsel inceleme birimi olarak dili (langue), sözden (parole) ayırmaktadır. Buna göre, dil bireyin dışında varolan ve birey tarafından değiştirilemeyen, toplumsal uzlaşıya dayalı yapısal bir bütünlük olarak kabul edilirken; söz, dil kodlamasının kullanım biçimini oluşturmaktadır. Saussure çözümleme modelinde dili, eşzamanlı ve statik bir yapı olarak ele almaktadır (Sancar Üşür, 1997:75).

Saussure ve Emile Durkheim'den etkilendiği görülen Claude Levi-Strauss, yapısalcılığa farklı bir anlayış getirerek kuramı antropolojiye uyarlamış ve bu konuda dilbilimden ve psikanalizden faydalanmıştır (Nar, 2014: 29). Strauss, totemizm ve mitler üzerine yürüttüğü araştırmalarında "simgesel düzen" üzerinde durmuştur. Strauss'a göre mitler ve diğer kültürel olgular, toplumun kendini simgesel düzeyde ifade etmesine olanak vermekte ve bilinç dışının genel yasalarına göre gerçekleşmektedir (Sancar Üşür, 1997: 76). Strauss kültürün özerkliğini ortaya koyabilmiş ve kültürün bütünüyle kavranabilmesi için açık anlam ve kişisel deneyimlerin ardına bakmak gerektiğini vurgulamıştır (Smith, 2005: 141-147).

Mitlerin çözümlemesi ile ilgilenen bir başka düşünür de Roland Barthes'tır. Barthes, bütün yapıların aslında birer metin olduğunu kabul etmekte ve metinlere içerilen göstergeleri çözümleyerek insana ve topluma ilişkin birçok bilgiye ulaşılabileceğini dile getirmektedir (Güngör, 2013: 231-232). Kristeva'nın "metinlerarasılık" kuramını benimsemiş ve bir metnin kendinden önceki metinlerle olan bağlantısına vurgu yapmıştır ki; bu durum onu postyapısalcılara yaklaştırmaktadır. Barthes ile birlikte dilbilimdeki dilsel ögelerin birbirleri ile kurdukları yapısal ilişkiler boyutundan, söylemin yorumlanması aşamasına geçildiği söylenebilmektedir. Bartes bu geçişi göstergelerin düz anlamlarının (denotation) yanında yan anlamlarının da (connotation) bulunduğunu belirterek sağlamıştır. Buna göre yan anlam "bir gösteren- gösterilen ilişkisinden oluşan gösterge bütününün bir başka göstergenin gösterinine dönüşmesi" anlamına gelmektedir (Sancar Üşür, 1997:82-83). Yan anlam düzeyinde ortaya çıkan ideoloji, düz anlama bağlanarak onu doğallaştırmakta böylelikle yönetici sınıfın iktidarını tanımlayan yapı onaylanmış olmaktadır (Sancar Üşür, 1997: 84).

Özetle; 1960'lardan itibaren sadece medyanın sahiplik yapısının ve örgütsel işleyişinin incelenmesinin, medya- ideoloji ilişkisini açıklamaya yetmeyeceği anlaşılmıştır. Bunda Gramsci ve Althusser'in geliştirdikleri hegemonya, ideolojinin maddiliği, ideolojinin bireyleri özne olarak çağırması gibi kavramsallaştırmaların Marksizm'in

ideoloji anlayışını zenginleştirmesi ile dil ve anlam hakkındaki yeni yapısalcı düşüncelerin ortaya çıkması etkili olmuştur (Dursun, b.t.:15). Bu bağlamda Stuart Hall'un kültürel çalışmalar ve popüler kültür üzerine yürüttüğü çalışmalarda arka plan oluşturan ideoloji ve hegemonya kavramları ile Volosinov, Gramsci ve Althusser gibi isimlerin etkisi açıktır (Özçetin, 2010: 140-141). Volosinov, kullanım koşullarına bağlı olarak işaretin çok anlamlılığına (multi-accentuality) vurgu yapmaktadır. Marksist eleştirel gelenekten beslenen Volosinov'un çok anlamlılık vurgusu, işaretlerin potansiyel anlamlarının soyut dil sistemi içinde değil, fakat sosyal ilişkilerin diyalojik (söyleşimsel) etkileşimi içinde gerçekleştiğine ilişkindir (Hartley, 2002: 150-151). Dolayısıyla Volosinov'a göre, anlamın ortaya çıkarılabilmesinde bağlamın büyük önemi vardır ve bağlam üzerinden iki temel sınıf arasında bir mücadele yürütülmektedir: "Anlamın metinlerarası ve çok vurgulu yapısının karşısına, toplumsal sınıfların göstergeyi tek vurgulu hale getirmek için giriştikleri mücadele (Özçetin, 2021: 172)." Öte yandan Volosinov, bilimsel olsun veya olmasın tüm bilginin dil içinde üretildiğini ve dilin asla gerçekliğin basitçe gözlemlenebileceği şeffaf bir ortam olmadığını ifade etmektedir. Buna göre bütün diller ideolojiktir ve Marksizm de dahil olmak üzere, hiçbir özgün söylem ideolojiden muaf olamaz (Hartley, 2002: 106). Yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar ve elbette Stuart Hall, ideoloji incelemelerinde Gramsci'nin "ortak duyu" ve "hegemonya" kavramları ile Althusser'in "ideolojinin maddiliği" ve "öznenin çağrılması" önermelerini kullanmıştır. Gramsci (2012: 66), *Hapishane Defterleri*'nde iktidarın sadece ekonomik denetimle sağlanamayacağını, bunun için bir "ideolojik materyaller bütünü"ne ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Örneğin basın ideolojik yapının en dinamik parçasıdır ama tek dinamik parçası da değildir. Kamuoyunu doğrudan ve dolaylı yollardan etkileyebilecek her parça bu bütüne dahil edilebilmektedir; "kütüphaneler, okullar, farklı oluşumlar ve gruplar, caddelerin mimarisi, şekli ve isimleri" gibi. Gramsci bu noktada ideolojinin kültürle olan bağını kurmaktadır.

Althusser de esasen insanlar üzerinde zora başvurmadan iktidar kurmanın nasıl mümkün olabildiğini ortaya koymak istemiş ve ideolojinin toplumsal bütünlüğün sağlanmasında işlevsel bir role sahip olduğunun altını çizmiştir. Althusser, toplumsal bütünlüğü klasik Marksizm'in alt yapı- üst yapı ilişkisi içinde ele almamış ve bu bütünlüğü oluşturan parçaların birbiri karşısındaki görece özerkliğini savunmuştur. İdeolojiyi de bu kapsamda değerlendirmiştir. Althusser'e göre ideoloji, yapının insan

üzerindeki etkisidir ve çoğu zaman bilinçdışı yaşanır (Sancar Üşür, 1997: 43). Görüldüğü gibi kültürel çalışmalar, anlam üreten her pratiğin hegemonyanın kurulmasına nasıl katkı yaptığı ve anlam üreten pratiklerin nasıl tüketildiği, alımlandığı üzerinde durmuştur (Özçetin, 2021: 174).

4.2.2. Eleştirel Haber Çözümlemeleri

Basının hegemonik ve ideolojik bir araç olarak iş gördüğü kapitalist düzenlerde eleştirel haber çözümlemesi yapmak, yani mesajlara içerilmiş ideolojiyi ortaya çıkarmak, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra önemsenir hale gelse de gazetecilik ve haber, medya çalışmalarının her zaman odaklandığı konulardan biri olmuştur. Belki de zaman içinde en yaygın araştırma konusu olan medya türü "haber"dir. Bu nedenle katılımlı gözlem, eleştirel içerik çözümlemesi gibi medya çalışmalarında ilk kez denenen yöntemler habercilik ve haber konuları içerisinde gelişmiştir. (İnal, 1996: 25). Çok sınırlı da olsa ilk eleştirel medya çözümlemesi, 1900'lü yılların başında ABD'de basında etiğin iyileştirilmesi konusunda Chicago Okulu tarafından gerçekleştirilmiştir (Hardt, 1989'dan aktaran İnal, 1996: 33). 1. Dünya Savaşı'nın ardından Lasswell, Shannon ve Weaver, Neumann, Lazarsfeld gibi araştırmacılarca yürütülen görgül ve daha çok etki odaklı araştırmalar, medyanın ekonomik ve kültürel bağlamdan kopuk olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Buna karşılık Avrupa'da 1900'lerden itibaren bilimselcilik anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Amerikan yaklaşımı ağırlıklı olarak içerik çözümlemesine ilişkin ve daha "ampirik, davranışçı ve bilimsel" iken; Avrupa yaklaşımı "tarihsel, felsefi ve spekülatiftir" (Hall, 1994: 61). Avrupa'daki medya çalışmaları sosyolojiden, politikadan, dilbilimden, felsefeden, psikanalizden de yararlanılan çok disiplinli bir görünüm sergilemiştir ki; Almanya'da Frankfurt Okulu, Fransa'da yapısalcılık ve postyapısalcılık, İngiltere'de kültürel çalışmalar bunun somut örnekleridir (İnal, 1996: 37-38). Avrupa'da haberin ve medyanın değerlendirilmesine ilişkin bu gelişimler aslında nicel yöntembilimden nitel yöntembilime geçişin göstergesidir. Bu geçişte metni ardalan ve bağlamından kopuk olarak değerlendiren ampirik tekniklerin zayıf yönlerinin anlaşılması, antropoloji, kültür, sosyoloji, felsefe vs. alanlarda yaşanan gelişmeler, kitle iletişiminin söylemsel bir olgu olarak değerlendirilmesi, modernizmin büyük anlatılarının çöküşü ve dilbilimsel dönüşüm etkili olmuştur (Jensen, 1991).

Eleştirel haber çözümlemelerinin temel varsayımı; iktidarın yönetici sınıf veya belli bir elit grup elinde toplandığıdır. Buna ilişkin bulgular da haber üretim süreci içinde

aranmaktadır. Buna ilişkin olarak Ayşe İnal'ın (1996: 89) şu değerlendirmesi önemli bulunmaktadır:

> *'Haber üretim süreci üzerinde yapılan araştırmaların son yirmi yılda oluşturduğu birikim, bizleri araççı yaklaşımın da çoğulcu yaklaşımın da basitleştirici formüllerinden uzak durmamız için uyarıcı niteliktedir. Rocho (1975), Tuchman (1978), Gans (1979), Molloch ve Lester (1988), Fishman (1988), Sigal (1986), Romano (1986), Manoff (1986), Shudson (1986, 1989) gazetecilerin günlük pratikleri içinde göreli özerk konumlarını vurgularken, bu özerkliğin çoğulcularca iddia edildiği gibi basını, mutlak bir güç/iktidar merkezi oiarak ele almayı da engellediği görüşünde birleşmişlerdir. Basını siyasal sürecin tamamen dışında ele alarak, "Basın mı siyasetçileri etkiler? Yoksa siyasetçiler mi basını yönlendirir?" tarzı basite indirgeyici sorularla gazetecilerin günlük pratiklerini ele alma anlayışı, basının toplumsal yapı içindeki konumunu bütünüyle görmeyi engelleyen miyop bir bakış açısını da beraberinde getirir.'*

20. yüzyılın başından itibaren yürütülen medya araştırmalarının belli bir ögeye odaklanarak ilerledikleri düşünülürse, özellikle kültürel çalışmalara kadar Avrupa'da yürütülen araştırmaların, Marksist eleştirel gelenek içindeki ekonomi politik yaklaşımla yürütüldüğü (Güngör, 2013: 165), ilgi odaklarının ise medya metinlerinin üretim süreçleri olduğu görülmektedir.

Eleştirel haber çözümlemesinin ve kültürel çalışmaların kuramsal ve kavramsal yapısına da temel teşkil edecek ilk çalışmalar İngiltere'de edebi metin çözümlemeleri üzerinden gerçekleşmiştir (İnal, 1996: 43). Sonraki yıllarda kültürel çalışmalar, dil ve ideoloji sorununu yapısalcı ve post yapısalcı argümanlarla tartışarak medya metni ve alımlama çözümlemeleri gerçekleştirmişlerdir. Ömer Özer, eleştirel haber araştırmalarının tarihini Halloran vd.'nin (1970) yaptığı araştırmayla başlatmaktadır. Keza Glasgow Medya Grubu'nun (1976; 1980; 1985; 1993) eleştirel kitle iletişimi çalışmalarının medya araştırmaları alanına önemli katkılar yaptığını belirtmektedir (2019: 18). Glasgow Medya Grubu, yaptığı çalışmalarla haber üretim süreçlerinin hiç de tarafsız olmadığını, haberde kullanılan dil ve söylemler nedeniyle iktidarın kültür ve yargılarının yeniden üretiminin gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Eldridge, 2000: 113).

Haberin yapısalcı Marksist çözümlemeleri basının toplumsal konumuna ve rolüne ilişkin olmuştur. Lukacs, Gramsci, Althusser, Poulantzas gibi isimler, Marksist kuram

içinde özne ve ideoloji sorununu ele alırken, medyanın toplumsal yapı içindeki konumunun yeniden düşünülmesinde yapısalcı bir analizin önemini vurgulayan medya kuramcılarını (Curran, Hall, Murdock. Golding, Elliot gibi) etkilemişlerdir (İnal, 1996: 89). Graham Murdock (1980'den aktaran İnal, 1996: 90), yapısalcı Marksist anlayışa dayalı haber araştırmalarında ideoloji üzerinde duran çözümlemeler ile ekonomi üzerinde duran ekonomi politik çözümlemeler olmak üzere iki farklı yönelimin olduğundan bahsetmektedir. Bu iki yönelim 1970'lerden sonra temel pratikler haline gelmiştir. Murdock, Golding, Garnham, Mattelart ve Shiller gibi ekonomi politikçiler medyanın finans ve sahiplik yapısı üzerinde dururlarken, ideoloji çözümlemecilerinin medya metinlerine içerilmiş ideolojiyi ortaya koymaya yöneldikleri görülmüştür. Bu bağlamda 1970'lerden itibaren haber araştırmalarında kültürel çalışmalar aracılığıyla alımlama çalışmaları ile ideolojik metin çözümlemelerinin de başat konuma geldiği belirtilmelidir (İnal, 1996: 90). Kültürel çalışmalar içinde gerçekleştirilen eleştirel haber çözümlemelerinde dilsel çözümleme yapılıyor olsa da ilgi odağı "ideolojik üretim ve yeniden üretim"dir (Özer, 2019: 18). Bunun en güzel örneğini de Hall vd.'ne (1978) ait, iktidarın ideolojisinin haber metinlerinde nasıl kurulduğunu ortaya koydukları "Policing The Crisis: Mugging, The State and Law and Order" adlı çalışma oluşturmaktadır. Smith'e (2005:219- 220) göre; Gramsci ve Althusser'in bir araya getirildiği bu çalışmada sokak soygunları, medyanın ideolojik devlet aygıtı gibi çalışması sonucunda ahlâki panik havası içinde verilmiştir. Ahlâki panik, uygulanacak yeni sert politikaların, hazırlanacak yasaların ve halktan destek kazanmanın bir gerekçesi olarak sunulmuştur.

Eleştirel dilbilimsel çalışmalarını medya araştırmalarına taşıyan Teun van Dijk, Roger Fowler, Gunther Kress gibi araştırmacılar iktidarın söylemlerinin haber metinlerinde nasıl üretildiğine odaklanmıştır. Dilbilim kökenli bu araştırmacılar, haber çözümlemelerini dilin sentaktik ve semantik yapısını inceleyerek gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu çözümlemeler, temel araştırma birimi "söylem"in içinde kurulduğu politik ve sosyolojik bağlamdan bir hayli uzak değerlendirilmesine yol açmıştır (İnal, 1996: 31). Haber araştırmalarında kullanılan yöntemler değerlendirildiğinde eleştirel söylem çözümlemesi ile eleştirel haber çözümlemesinin birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Oysaki eleştirel söylem çözümlemesi farklı, eleştirel haber çözümlemesi farklıdır (Özer, 2018: 16). Eleştirel söylem çözümlemesi dilbilimsel bakış açısı gerektirirken, eleştirel haber çözümlemesi söylemsel oluşumlar

üzerine yoğunlaşan sosyolojik bir bakış açısını gerektirmektedir (İnal, 1996: 31). Ayrıca Ömer Özer (2018: 54), eleştirel söylem yaklaşımları ve çözümlemelerini ele aldığı *Gökyüzüne Çığlık* adlı çalışmasında eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımlarının kendi kuramsal temelleri bulunduğundan bahisle, kültürel çalışmaların temel aldığı Louis Althusser, Antonio Gramsci, Roland Barthes gibi düşünürlerin geliştirdiği kuramların, eleştirel söylem çözümlemesinin kuramsal temeline uygun düşmediğini belirtmektedir.

Son olarak Türkiye'de gerçekleştirilen eleştirel haber çözümlemelerine değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Türkiye'deki eleştirel haber çalışmaları 1990'lı yıllarda başlamış ve öncü çalışmalar Ayşe İnal tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunları Ayşe İnal'ın öğrencileri olan Ömer Özer ve Çiler Dursun'un çalışmaları takip etmiştir (Özer, 2019: 18). Ömer Özer daha sonra bu çalışmalarına, bu tez çalışmasında da sıklıkla başvurulan; 'Töre Bu Defa İsveç'teydi: "Fadime Şahindal Namus Cinayeti" Haberlerinin Yapısalcılık Etkisindeki Britanya Kültürel Çalışmaları Çerçevesinde İncelenmesi (2020)' ve "Eleştirel Haber Araştırmaları: Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Britanya Kültürel Çalışmaları İçin Bir Yöntem Midir? (2020a)" başlıklı çalışmalarını eklemiştir. Yazarın konuyla ilgili olarak "Eleştirel Söylem Çözümlemesi (2021)" ve Merve Şentöregil ile birlikte hazırladığı "Haberde İdeolojik Üretim: Doktora Saldırı Örneğinde Sağlık Çalışanlarına Uygulanan Şiddet Haberlerinin Çözümlemesi (2020)" başlığını taşıyan iki adet kitap bölümü de bulunmaktadır.

4.3. Haberin İdeolojik Çözümlemesi ve Kategoriler

Bu tez çalışmasında nitel çözümleme yöntemi olarak yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar perspektifinden ideolojik haber çözümlemesi kullanılmıştır. Çalışmanın dayanağını Hall vd.'nin *Policing The Crisis: Mugging, The State, Law and Order (1978)* başlıklı kitabı oluşturmaktadır. Çalışma, sokak soygunları üzerinden haberin toplumsal üretimini ortaya koymaktadır. Çalışmada basının sokak soygunları üzerinden ahlâki bir panik havası yaratarak yaşanan toplumsal krizi ve altta yatan ekonomik krizi perdelemek amacıyla ırk, suç ve gençlik gibi temaları nasıl sunduğu ortaya konmaktadır. Hall vd., bu çalışmada haber sunumlarını ekonomi, politika, kültür ve ideolojik yapılanma üzerinden irdelemişler ve "yeni sağ ideolojisinin nasıl yeniden üretildiğini göstermişlerdir (İnal, 1996: 62)".

Hall vd. (1982: 54), haber metinlerinin oluşumunda üç etmenin etkisinden bahsederler ki bu etmenler; medyanın bürokratik örgütlenmesi, belli olayları seçen ve sıralayan haber değeri yapısı ve haberin üretilme anıdır. Bu etmenlerin bir aradalığı haber anlatısı içinde "anlam" yaratılmasını sağlamaktadır. Bir olayın anlaşılır hale gelebilmesi için toplumsal ve kültürel bağlam içine yerleştirilmesi gerekir. Zaten bir olayı anlaşılır kılma süreci; "toplum nedir?" ve "toplum nasıl işler?" hakkındaki varsayımların iliştirildiği birçok özel gazetecilik pratiği tarafından inşa edilen sosyal bir süreçtir. Böyle bir varsayım toplumun uzlaşmacı doğasını yansıtmaktadır. Bu uzlaşısal bakış açısının önemli politik sonuçları vardır. Bu bakış aracılığıyla toplumdaki sınıf ve gruplar arasında büyük ekonomik ve kültürel farklılıklar bulunmadığı algısı yaratılmaktadır (Hall vd., 1982: 55).

Hall vd. (1978), bu çalışmalarında basının iktidarın ideolojisini nasıl yeniden ürettiğini ortaya koyarken bazı kategorilerden yararlanmışlar ve "birincil ve ikincil tanımlayıcılar", "halk deyimi (public idiom)" gibi yeni kavramlar geliştirmişlerdir. Bu kategoriler üzerinde beşinci bölümde ayrıntılı şekilde durulmuştur. Bu nedenle bu bölümde bu kategorilere kısaca değinilecektir.

Her şeyden önce "iyi haber" yapmak için çeşitli olaylar içinden yapılacak "seçim" de normal beklentileri aşan ve sıradışı olanlar belirlenmektedir. Bu "seçim" süreci, gazetecinin haber değerini anlama sezisi ile bağlantılı olarak, iktidarın ideolojisinin işlemeye başladığı ana işaret etmektedir. Haber değerinin belli bir kodu olmasa da gazetecilerin zihinlerine nüfuz etmiş birtakım kriteleri vardır ve ideolojileri farklı gazeteler arasında bile yaygın şekilde paylaşılmaktadır (Hall vd., 1982: 54). Örneğin bir grev haberini yayımlayıp yayımlamadığına bakarak o gazetenin ideolojisini anlamak mümkündür. Öte yandan haber değeri konusu, basının "gündem belirleme" gücü ile de bağlantılıdır. Basın bu yolla belli bir konuya önem veriyormuş gibi görünmektedir. Ama gerçekte haberi kâr, meşrulaştırma, kanıksattırma gibi nedenlerle vermektedir (Özer, 2019: 75).

İktidarın ideolojisinin devreye girdiği bir başka kategori de haberin 5N1K, ters piramit gibi belli bir teknikle sunulduğu rutin gazetecilik pratikleridir. Bu pratikler, haberi standartlaştırmakta ve altta yatan sorun ve olguların üstünü örtüp, tartışılmasını dolayısıyla çözüm geliştirilmesini engellemektedir. Bir diğer rutin gazetecilik pratiği de haberde hikâyeleştirme yapmaktır. Haber "serim, düğüm, çözüm" bölümlerinden oluşmakta, bu yolla içerik popülerleştirilmekte ve çok satmak hedeflenmektedir.

Haberde sosyal gerçeğin yansıtılması yerine hikâye anlatılması, ideolojik üretim yapıldığını göstermektedir (Özer ve Şentöregil, 2020: 57-58). Objektiflik ve denge normları, basının güncel işleyişini meşrulaştırırken, diğer yandan basını akredite kaynaklara bağımlı hale getirmektedir (İnal, 1994: 149). Bu da haberin dengesini bozmakta, birincil tanımlayıcıların bulunduğu tarafın görüşlerine daha fazla yer verilmektedir. Haberi verirken kişisel görüşünü saklama güdüsü içinde hareket eden gazeteci, bu yolla haber kaynağı kişi veya kurumların söylemlerini yeniden üretmektedir.

Haber seçim ve sunum süreçlerinde gazetenin politik ideolojisi, gazeteciliğin profesyonel kodları ile birleşerek bir formül oluşturmakta ve bu formül başyazı, köşe yazısı gibi tüm haber formlarını etkileyerek, habere konu olayların düzeyini sürekli arttırmaktadır. Habere ilişkin farklı söylemler hep aynı temele dayanarak geliştirilmektedir. Bir konuda sürekli haber yapılması olayın düzeyinin arttırılmasının yanında toplumda belli bir yargının oluşmasına ve bu yargının pekişmesine sebep olmaktadır. Gazeteler basit ve karmaşık ideolojik kapanmalarla olayın daha derin açıklamalarını yapmaktadırlar (Özer, 2020:506). Ama bu açıklamalar, habere farklı bir boyut katmamakta, haber farklı açılardan tartışılmamaktadır.

Hall vd.'nin (1978) çalışmalarında geliştirdikleri "birincil ve ikincil tanımlayıcılar" kavramları, basının iktidar ile kurduğu yapısal ilişki nedeniyle iktidarın ideolojisini nasıl ürettiğini ve yeniden ürettiğini ortaya koymak bakımından önemlidir. Medya, haber unsurlarını kendi kendine yaratmaz ve fakat her türlü haber kaynağını da kullanmaz. Bunun yerine düzenli ve güvenilir kurumsal kaynaklardan yararlanmayı tercih eder. Özellikle mahkeme, parlamento vb. gibi yerlerden gelen haberler mekanik şekilde üretilmektedir. Basının birincil haber kaynaklarına bağımlılığı iki etmene dayanmaktadır: haber üretiminin içsel baskısı ve objektiflik/ denge kriterlerinin sağlanması (Hall vd., 1982: 57). Gerçek ve birincil tanımlayıcıların görüşleri arasındaki fark yapılandırılmış bir sürece işaret etmektedir. İktidar bu sürece dayanarak basına ikincil tanımlayıcı rolü yükleyip kendi ideolojisinin yayılması ve benimsenmesi için yukarıda bahsi geçen toplumsal uzlaşı yaratmaya çalışmaktadır. Özellikle dolaylı ve örtük alıntılar, iktidarın dilini halkın diline dönüştürmekte bu yolla söz konusu görüşlerin inandırıcılığını arttırmaktadır (İnal, 1994: 142). Haberlerde kullanılan dilin ve bu dili destekleyici fotoğrafların ideolojik üretimle doğrudan ilişkisi vardır. İnsanlar haber alma ihtiyaçlarını gidermek üzere medyayı kullandıkları için

basın aracılığıyla tabii kılma yani hegemonya kurma süreci kolayca işlemektedir. Basın aracılığı ile hegemonya kurulurken, haber seçiminde bazı noktaların öne çıkarıldığı, bazı noktaların ise gizlendiği görülmektedir. Ardalan ve bağlam bilgilerinin eksik veya yanlış sunumu da bu sürece katkı yapmaktadır.

BÖLÜM 5

TÜRK BASININDA İDAM EDİLMELERİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ DENİZ GEZMİŞ, YUSUF ASLAN VE HÜSEYİN İNAN HABERLERİNİN NİCELİKSEL VE İDEOLOJİK ÇÖZÜMLEMESİ

Haber ve köşe yazıları birer metin olarak ele alındığında, diğer tüm metinlerde olduğu gibi çözümleme yapmak suretiyle bunların içinde barındırdıkları anlamı ve dolayısıyla ideolojiyi deşifre etmenin de mümkün olduğu görülmektedir. Nitekim Roger Fowler, *Languge in The News; Discourse an Ideology in The Press* (1991: 1) adlı yapıtında haberin; içinde üretildiği sosyal ve ekonomik dünyaya bağımlı şekilde, dil/ söylem gücüne dayanarak ait olduğu olaya ilişkin ideolojik bakışı ortaya koyan bir pratik olduğunu belirtmektedir. İster haber ister köşe yazısı olsun, çözümlenecek olanın söylem olması araştırmacıyı dilsel, göstergebilimsel, bağlamsal yol ayrımlarına sürüklemekte ise de burada "eleştirel bakma"nın kilit önemi vurgulanarak bu karmaşanın aşılabileceği düşünülmektedir. "Eleştirel" bakış açısıyla bir çözümlemeye girişmekten en geniş anlamıyla kastedilen; Aysun Akar (2009: 66)'ın da belirttiği gibi; temelde söyleme dayalı bir çözümleme yöntemi kullanarak anlamsal, ideolojik, sosyal ve tarihsel koşullar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu çalışmada, Gramsci'nin hegemonyanın kurulması ve Althusser'in (2014: 214) "ideolojinin maddiliği", "öznenin çağrılması" tezinden hareketle "haberleşme ideolojik aygıtı"na giren basının, habercilik pratiği üzerinden yaptığı ideolojik üretimi ortaya koymak amaçlanmıştır. Stuart Hall'a (1996: 32) göre dilsel ve söylemsel bir ideoloji kuramının kapılarını ilk kez açan Louis Althusser olmuştur. Althusser, ideolojiyi çarpık fikir veya yanlış bilinç olarak ele almamakta; insanın dışında var olan ve daha doğru olduğuna inanılan düşünce kategorileri içinde nasıl konuşulduğu, yani ideolojinin nasıl içselleştirildiği sorununa odaklanmaktadır. Ancak ideolojinin düşünceler sisteminden, yaşanan alışılmış toplumsal pratik düzeyine geçişi ilk kez Gramsci ile gerçekleşmiştir. Bu yolla "soyut olan ideoloji terimine maddi bir yapı ve siyasi keskinlik kazandırılmış,

Althusser de bu iki önemli konudaki miras üzerinden görüşlerini bildirmiştir (Dursun, 2014: 38). Stuart Hall'un, Raymond Williams'ın kültürel süreçlerin yaratıcılığına ve insan pratiklerinin etkin özerkliğine dayalı kültürelci görüşü ile Althusser'in sosyal oluşum içindeki karmaşıklık ve çelişkileri vurgulayıp eylemler yapısı olarak kavramsallaştırdığı yapılsalcı görüş arasında bir orta yol önerdiği söylenebilmektedir. Bu orta yol Gramsci etkisindeki "sınırlı yapısalcılık" olarak adlandırılabilmektedir (Grossberg ve Slack, 1985: 87-88). Hall (1985: 113), ideolojiyi kendi mekanizmaları olan, görece özerk bir inşa, düzenleme ve toplumsal bir mücadele alanı olarak görmektedir. Bu alan, ideoloji tarafından dilin derinlemesine nüfuz ettirildiği söylem alanıdır (Grossberg ve Slack, 1985: 89). Althusser'in "özne"si, elbette söylem içinde oluşmaktadır. Diğer ideolojik aygıtlar gibi medya da özneler aracılığı ile var olmakta ve özneler aracılığı ile ideolojisini aktarmaktadır. Ayşe İnal (1996: 60) bireyin söylemler aracılığıyla özneye dönüşmesini Jacques Lacan'ın kuramına dayandıran Althusser'in, Lacan dolayımıyla Sigmound Freud, Saussure ve Karl Marx arasında köprü kurmayı başararak medya çalışmalarına katkı yaptığını düşünmektedir. Bir söylem alanı olarak medyanın çözümlemesi, Birmingham Kültürel Çalışmalar Merkezi ile birlikte ana akım davranışçı perspektiften kopup, eleştirel ideolojik perspektife kaymıştır (Hall, 1999: 78). Merkez medya çözümlemesini; toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümün içerisine yerleştirmiş ve "Policing The Crisis (Krizin Denetlenmesi)" adlı çalışmaları, medya- ideoloji ilişkisi üzerine yazılmış en önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir (Özçetin, 2010: 151). Ayşe İnal'a (1994: 147) göre Birmingham Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin kültürel pratiklerin "görece özerkliği" kavramı üzerine kurulu Marksist yaklaşımı benimsedikleri bir dönemde yapılan bu çalışma, "sokak soygunu" olaylarının basında haber oluş biçiminin altında yatan siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik yapılanmalar üzerinde durmuştur.

5.1. Yöntem

Araştırmada niceliksel ve niteliksel çözümleme yöntemleri birbirlerini desteklemek ve bütünlüklü bir bakış açısı sunabilmek üzere bir arada kullanılmıştır. Çalışmada özel olarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına verilen ölüm cezasının gazetelerdeki sunumu araştırıldığı için, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin kronolojik olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Basın bu haberlere bazı dinamiklere göre haber değeri atfetmiş, habere verdiği değere göre de sayfalarında belli bir alan ayırmış, Deniz

Gezmiş ve arkadaşları ile eylemleri için özel seçilmiş kelimeler/sıfatlar kullanarak haberleri fotoğraflarla desteklemiştir. Kısacası iktidarın ideolojisini, belli bir süreç sonunda ürettiği/ kurguladığı habere ve dolayısıyla okuruna sızdırmıştır. Basının belli bir amaca yönelik olarak yaptığı bu haber tasarımlarının dile getirdikleriyle ve okuyucunun zihninde yarattığı anlamlarla, malûm sona giden yoldaki taşları temizlemede etkili olduğu görülmektedir.

Araştırma, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın Ardından "Yakalama", "Yargılama-Karar" ve "İnfaz" dönemlerinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin niceliksel çözümlemesi ile başlamaktadır. Nicel çözümleme, temel düzeyde bir içerik çözümlemesi olup ayrıca bir kodlama çizelgesi hazırlanmamıştır. Bu çözümleme ile üç farklı dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında çıkan haber, köşe yazısı, fotoğraf ve karikatür sayıları, sürmanşet kullanımları ve haberlerin kapladıkları alana göre sınıflandırması yapılarak, her üç gazetenin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere ne kadar yer verdikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Niceliksel çözümlemeyle, haberlerin sayısal olarak somutlaştırması amaçlanmıştır.

Niceliksel çözümlemenin ardından, her üç dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerde ideolojik sunum yapıldığını ortaya koymak üzere, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalandıkları gün ile ertesi günü, "idam" kararının verildiği gün ile ertesi günü ve "idam"ların gerçekleştiği gün ile ertesi günü örnekleme dahil ederek ideoloji çözümlemesi yapmak uygun görülmüştür. Köşe yazılarının çözümlemesi, araştırmanın kapsamını çok genişleteceği için çözümlemeye dahil edilmemiştir. Bu çözümlemede yöntem olarak; Stuart Hall vd.'nin (1978) "Policing the Crisis: Mugging, The State, And Law And Order" isimli yapıtının "Haberin Sosyal Üretimi" başlıklı 3. ve "Denkleştirme Hesapları: Hansworth'ten Çıkar Sağlamak" başlıklı 4. bölümlerinden elde edilen ve yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalara denk gelen kategorilendirmeler kullanılmıştır. Özer (2020), Hall vd.'nin (1978) çalışmasından elde ettiği ve on beş sorudan oluşan bir kategorilendirme yöntemi kullanmıştır. Bu kategorilerden bazıları dışlanarak, bazıları da farklı kategoriler içine dahil edilerek yeni bir yapılandırmaya dayalı kategorik başlıklar oluşturulmuştur. Araştırmanın "dil kullanımı ve fotoğraflar" kategorisinde araştırmaya derinlik katabilmek amacıyla Teun Van Dijk'ın sosyobilişsel yaklaşımında yer alan mikro yapı çözümleme modelindeki unsurlardan yararlanılmıştır. Bilindiği gibi haberin mikro yapısı, haber metinlerinin sentaksı, yerel bağdaşıklık, sözcük (lexical) seçimleri ve retorik

unsurlarından oluşmaktadır (Van Dijk, 1988; 1991). Ancak bu çözümlemelere girişmeden önce araştırma soruları ile örnekleme giren gazetelerin politik ideolojilerini ele almanın doğru olacağı düşünülmektedir:

Araştırma Sorusu 1. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haber, köşe yazısı ve karikatürlerin nicel dağılımı gazetelere ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1a. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1b. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin köşe yazılarının gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1c. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin fotoğraf ve karikatürlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1d. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin sürmanşetlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

1e. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin içeriklerin kapladıkları alanların gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 2. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haberlerin ideolojik özellikleri nelerdir

5.2. *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinin Politik İdeolojileri

Haber, sosyal olarak inşa edilmiş bir kategoriye göre olay ve konuların düzenlenip seçildiği karmaşık bir sürecin son ürünü olarak değerlendirilirse, haberin olayın kendisinde değil, ona verilen değerde olduğu görülmektedir (Hall vd., 1982: 53). Bu da her gazetenin kendine has habercilik anlayışı ve pratikleri, örgütlenme yapısı ile kullandığı dille bağlantılıdır.

Giriş bölümünde örneklemin merkezden sola doğru bir çizgiyi temsil etmek üzere *Cumhuriyet*, merkezi temsil etmek üzere *Hürriyet* ve merkezden sağa doğru bir çizgiyi temsil etmek üzere *Tercüman* gazetelerinden (Ömer Özer, 2014b: 304) oluştuğu belirtilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce örneklemi oluşturan *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin politik ideolojileri net şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla; gazetelerin politik ideolojileri ile Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin ve ölüm cezasının sunum şekli arasındaki tarihsel arka plana dayalı nedensellik bağını ortaya koymak amaçlanmıştır.

5.2.1. Cumhuriyet

Yunus Nadi, 1918 yılından itibaren İstanbul'da yayımlamakta olduğu Yeni Gün gazetesini mütareke yıllarında Ankara'ya taşımış, Kurtuluş Savaşı'na destek vermiş ve Cumhuriyet'in ilânından sonra 1924 yılında tekrar İstanbul'a taşıyarak ismini değiştirmiştir[83]. Mustafa Kemal Atatürk'ün isim babalığını yaptığı *Cumhuriyet* gazetesi, 7 Mayıs 1924'te kurulan bir fikir gazetesidir. Cumhuriyet'in ilânından kısa süre sonra kurulan bu gazete, adının çağrıştırdıklarının bütününü kapsayan bir misyon üstlenmiştir. Hıfzı Topuz (2018: 162), Yunus Nadi tarafından kurulan bu gazeteyi İstanbul'da Cumhuriyet rejiminin "en yetkili sözcüsü" olarak kabul etmekte ve gazetenin misyonunun "İstanbul'da hilafet propagandalarına karşı Cumhuriyet rejimini savunmak, Cumhuriyet'i halka sevdirmek ve benimsetmek" olduğunu belirtmektedir. Yunus Nadi de bu misyonu gazetenin ilk baskısında yer alan "Cumhuriyet'i Okuyuculara Sunuş" adlı yazısında şöyle ifade etmiştir: "Cumhuriyet memlekete mâl olmuş bir fikirdir. Biz onun temsilcisi ve koruyucusuyuz. Bu temel düşünce göz önünde tutulduktan sonra kesin olarak söyleriz ki; gazetemiz ne hükümet ne de bir parti gazetesidir."

Araştırmaya "sol çizgi"yi temsilen dahil edilen *Cumhuriyet* gazetesi, Cumhuriyet'in ilânından kısa bir süre sonra yayımlanmaya başlaması ve sahibinin Mustafa Kemal'le olan organik ilişkisi nedeniyle- her ne kadar bir hükümet veya parti gazetesi olmayacağı beyan edilmişse de- rejimin savunuculuğunu yaparak aslında tek parti iktidarının ve Kemalist ideolojinin sözcülüğünü yapmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin kuruluşunun 48. yılı nedeniyle yayımlanan bir yazıda gazetenin takip ettiği çizgiye ilişkin şu ifade, aradan geçen yıllara rağmen kuruluş felsefesinin değişmediğini ortaya koymaktadır:

> *"İleri ve aydınlık Türkiye'nin kurulmasında daima Atatürk'ü destekleyen, Atatürk devrimlerinin bugüne değin bekçiliğini sürdüren, özgürlük yolunan ayrılmayan gazetemiz Yunus Nadi'nin çizdiği bu devrimci yoldan ayrılmayacak, aynı ilkelere sonuna kadar bağlı kalacaktır. Gerçek demokrasi ülküsü, Atatürkçü ilkeler ışığımızdır.*[84]"

[83] *Cumhuriyet*, 7.5.1971
[84] *Cumhuriyet*, 7.5.1971

Sol terminolojiye ait "ilerleme, aydınlanma, devrim, özgürlük" gibi kavramlar, gazetenin politik ideolojisini tespitte yol gösterici olmaktadırlar. Kabacalı da (1994: 324) *Cumhuriyet* gazetesini "ortada, ortanın solunda ve solda olan yazarlar ile yayın organları" kategorisine yerleştirmiştir. Ancak 1930'lu yıllarda Yunus Nadi'nin Hitler ve Nazi Almanyası'na ilişkin görüşleri[85], Nazizmi savunan Hitler hayranı Peyami Safa'nın yazar kadrosu içinde bulunması Topuz'a (2018: 172) göre *Cumhuriyet*'in ideolojik çizgisinden sapma olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. 1940'lı yıllarda ise Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi'nin başyazıları yayımlanmaya başlamış ve Almanya yanlısı bir yazısı[86] nedeniyle İsmet İnönü hükümetinin refleksi ile karşılaşan gazete bir müddet kapatılmıştır (Nadi, 1979: 130).

Çok partili hayata geçişin basına da bir hareketlilik getirdiği yukarıda belirtilmiştir. Zengin bir yazar kadrosu bulunan *Cumhuriyet* gazetesi Demokrat Parti yanlısı bir tutum izlemektedir (Demirel, 2006: 200; Topuz, 2018: 188). Altan Öymen (2009: 81), 1950'li yılların başlarında Cumhuriyet'in politik tavrının istikrarlı olduğundan; kendisi de bir Demokrat Parti milletvekili olmasına rağmen Nadir Nadi'nin gazetenin bağımsızlığını korumaya çaba gösterdiğinden bahsetmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi 1954 yılından itibaren yavaş yavaş "devrimcilikten tavizi alabildiğine ileri götüren" Demokrat Parti iktidarının karşısında bir tutum almaya başlamıştır (Nadi, 1979: 399). 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından, 8 Nisan 1962'de gazetede yazmaya başlayan İlhan Selçuk ve 5 Ekim 1969'da yazmaya başlayan Oktay Akbal gazetenin soldaki yerinin pekişmesine yol açmıştır. Yaşar Kemal'in daveti üzerine Cumhuriyet'te yazmaya başlayan İlhan Selçuk, kısa sürede gazetenin en çok okunan ve en beğenilen yazarlarından biri olmuş, "dönemin ruhuna uygun yazılarıyla sol gençliğin idolü ve ulusal solun en önemli ideologlarından biri[87]" haline gelmiştir.

---

[85] "Alman nasyonel sosyalizmi, Almanya'da iktidarı eline aldığından beri geçen bir seneye yakın bir zaman zarfında bütün dünyanın bazen hayret ve daima dikkatle takip ettiği bir tekamül takip ediyor. İlk büyük meziyeti büyük bir vatanperverlikten ibaret olan bu mesainin Alman şeref ve menfaati kadar beynelmilel sulha da hadim olması temenni olunur… Binnefis Türkiye Sevr'e boyun eğmemek için böyle bir muahedeyi kendisine cebren tahmil ve infaz etmek isteyenlere karşı isyan ve ihtilal bayrağını kaldırmış bir memleket olmak hasebiyle biz Türkler Alman ihtilalinin mana ve mahiyetini pek iyi anlarız. Dilimizde her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır diyen atalar sözüne tevfikan dahili bir Alman işi olduğu ve Türk menfaatlerini ihlal etmediği müddetçe Alman ihtilalini ancak ve hayırhahane bir nazarla takip edeceğimizi söylemeye hacet bile yoktur (*Cumhuriyet*, 3.12.1933)

[86] "Bugün Avrupa'da bir Alman kudreti yaşanıyor. Bu kudretin membaı kemiyet ve keyfiyet itibariyla Alman birliğinden gelir. Alman birliği ise bir veya birkaç şahsın değil, tekâmül eden bir fikrin, binaenaleyh tarihin eseridir… Aynı dili konuşan, aynı kültüre ve emellere malik 90 milyonluk bir kütle. Avrupa'nın ortasında artık tek devlet teşkil ediyor. Bu bir realitedir ve bunu olduğu gibi kabul etmek lazımdır (*Cumhuriyet*, 30.7. 1940)."

[87] *Cumhuriyet,* 21.6.2011

Araştırmanın kapsadığı 13.1.1971 ve 1.6.1972 tarihleri arasındaki dönemde *Cumhuriyet* gazetesinde zaman zaman kesintiye uğramış olsa da Nadir Nadi, İlhan Selçuk, Oktay Akbal, Mehmet Barlas, Cihad Baban, Fikret Ekinci, Kemal Aydar gibi yazarlara ait köşeler bulunmaktadır. *Cumhuriyet'*in genel olarak ölüm cezasına ve özel olarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezasına karşı tutumunu ve ölüm cezasına ilişkin sunumunu daha iyi anlayabilmek için yazarların köşe yazılarına bakmanın doğru olduğu düşünülmektedir. Ancak Cumhuriyet'te araştırmanın kapsadığı tarih aralığında genelde ölüm cezası ve özelde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezasına çarptırılmasına ilişkin olarak sadece Cihad Baban'ın köşe yazıları bulunmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinin 4.8.1971 tarihinde gittiği yönetim değişikliği sonucu[88] İlhan Selçuk'un yerine getirilen Cihad Baban (Topuz, 2018: 264-265), Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında 10.10.1971 tarihinde ölüm cezası verilmesi üzerine yürütülen tartışmalara şöyle katılmıştır:

> *"Kimse kimsenin idam edilmesini istemez, bundan en büyük ezayı belki de kararı verenler duyar. Fakat, eğer ceza bir amme düzeni ve kamu çıkarı işi ise o ceza ağırda olsa verilmeli, sonra memleket ve toplum çıkarları idam cezasının ağır olduğu idrakini taşıyorsa o ceza sonradan usûlü gereği kaldırılmalıdır… Ben de şahsen Allah'ın verdiği canı kulun geri alamayacağı kanaatini taşıyan, fakat kendi toplumumuz bakımından kesin bir karara ulaşamamış bir hukukçuyum. Gene ben Türkiye'nin bir huzura kavuşabilmesi için bizim fert fert birçok fedakârlıklara katlanmamız gerektiğini de gören bir yazarım. Hiç şüphe yok bu fedakârlıklar arasında, özellikle bugünkü şartlar altında bu tür tartışmalardan vazgeçmek de vardır.[89]"*

Cihad Baban daha sonra yine bu konudaki görüşlerini açıklama gereği duymuş ve şunları dile getirmiştir:

> "*Açık söyleyelim: Türkiye'de ölüm cezalarının affı propagandası örfî idare mahkemelerinde idam isteği ile davalar yürürken solcular tarafından başlatıldı. Ölüm cezası kalkmalı mı? Kalkmamalı mı? Bunun tartışması duruşmalar yapılırken olmaz! Şimdi her işi bırakıp, İsrail Başkonsolosu'nun katli olayını, siyasi bir suç*

[88] "Yeni yönetim kurulu oluşumu sonrası Nadir Nadi'nin istifa etmesi üzerine; "yeni yöneticiler İlhan Selçuk yerine Cihad Baban'ı, Oktay Akbal'ın yerine Fikret Ekinci'yi aldılar. Sadun Tanju'nun, Şükran Ketenci'nin de işine son verdiler, yazı işleri müdürlüğüne Ziya Nebioğlu getirildi (Topuz, 2018:265)." Bu Cumhuriyet'te bir eksen kayması olarak değerlendirilebilmektedir.
[89] *Cumhuriyet*, 16.11.1971

mudur, değil midir diye münakaşa mı edeceğiz?.. Eğer amacımız teorik alanda insani düşüncelerle ölüm cezasının kalkıp kalkmayacağını tartışmaksa, müsaade edin de bu işi sonraya bırakalım[90] ."

Öte yandan Cihad Baban, CHP'nin idam kararlarına itiraz etmek üzere Anayasa Mahkemesi'ne başvurması üzerine kaleme aldığı 1.4.1972 tarihli yazısında; Meclis kararlarının Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabii olmadığını dile getirerek bu itirazın açıkça karşısında durmuştur. Gazetenin köşe yazarlarından Kemal Aydar da idamların yapıldığı gün olan 6.5.1972 tarihli yazısında:

"Kızıl anarşinin akılsız fedaileri çılgınlıklara pervasızca devam ediyorlar… Özellikle siyasal partilerin en memleketçi duygularla bir durum değerlendirmesi yapmalarının ve bu değerlendirmeye uygun bir tutum ortaya koymalarının tam zamanıdır. Türkiye hükümet buhranları süresince anarşinin başkaldırmaya fırsat bulduğu bir ortam halinde tutulmaktan çıkarılmalıdır."

diyerek bu yolda atılacak her adımın mübâh olduğuna işaret etmektedir. Görüldüğü gibi merkezden sola bir çizgiyi temsilen örnekleme alınan *Cumhuriyet* gazetesi, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından geçirdiği 4. 8. 1971 tarihli yönetsel değişikliğin ardından ve Sıkıyönetim'in etkisiyle ölüm cezasına karşı açık bir karşı duruş sergileyememiştir. Bu tavrıyla 12 Mart Askeri Muhtırası'nın yarattığı koşullar altında gazete daha çok soldan merkeze kaymış, neredeyse liberal görünüşlü bir ideolojiyi yansıtmaktadır.

5.2.2. Hürriyet

Uzun yıllar Türk basınının "amiral gemisi" olarak nitelendirilen *Hürriyet* gazetesi, çok partili hayata geçiş döneminde, 1 Mayıs1948'de kurulmuştur. *Hürriyet,* modern bir baskı makinası ile yayımlandığından, tıpkı ardılı *Milliyet* gibi modern baskı tekniklerinin gazeteye kattığı renk ve dinamizm ile Türk basınında adeta bir çığır açmıştır (Gevgilili, 1983: 220, Özkır, 2014: 48, Topuz, 2018: 186). Tirajların arttığı bir dönemde, teknik ve farklı bir gazetenin yayımlanması okuyucuda karşılık bulmuş, büyük fotoğraflar, canlı renk kullanımları, çarpıcı başlıklar, kısa tutulan haber ve köşe yazıları, kullanılan popüler dil geniş halk kitlelerini cezbetmiştir. Okuyucunun bu ilgisi sonucunda gazetenin tirajı 30.000'den, 1949'da 56.000'e, 1950'de 83.000'e,

[90] *Cumhuriyet,* 6.2.1972

1951'de 100.000'e yükselmiştir (Topuz, 2018: 187). 1960'lı yılların ortalarında tirajı bir milyonu aşan ilk gazete olan *Hürriyet* sayesinde "basın, toplumun en alt seviyelerine kadar inmiş ve eski seçkinci basının yerini, daha standart da olsa yığınsal nitelikteki bildirişim biçimleri almıştır (Gevgilili, 1983: 220)". *Hürriyet,* o zamana dek göz ardı edilen ve dolayısıyla haber alma hakkını tam olarak kullanamayan geniş halk kitleleri için bir fırsat yaratmış, halk bu gazeteyi büyük bir teveccühle kabullenerek onu "Türk basınının amiral gemisi" yapmıştır. *Hürriyet*'in büyük tirajlar elde etmesinde, arkasına çok partili rejimin yarattığı sosyolojik rüzgârı almasının etkili olduğunu bir kez daha belirtmek gerekmektedir[91].

Merkezde bulunan bir gazeteyi temsil etmek üzere örnekleme dahil edilen *Hürriyet* gazetesinin kuruluş felsefesini ilk ağızdan öğrenmek için, gazetenin kurucusu Sedat Simavi'nin, *Hürriyet*'in ilk sayısı için yazmış olduğu 1 Mayıs 1948 tarihli "Bu Gazete" başlıklı yazısından faydalanmanın doğru olduğu düşünülmektedir: "*Hürriyet*'in programı kısadır. Memleketimizde gelişmeye başlayan demokrasi zihniyetini kökleştirmek ve müdafaa etmek için ortaya atılıyoruz ve demokrasinin memleketimizin bünyesine en uygun bir rejim olduğuna iman etmiş bulunuyoruz. Demokrasinin müdafii olduğumuzu ileri sürmekle Demokrat Parti'nin körü körüne taraftarlığını ve Halk Partisi'nin düşmanlığını yapacağımızı zannetmeyin." Sedat Simavi bu sözleri ile temel olarak demokrasi- ki bu, tek parti karşıtlığı ve Demokrat Parti yandaşlığına işaret etmektedir- ve bağımsızlık vurgusu yapmaktadır. Titizlikle vurguladığı bu iki kavramı taçlandırmak üzere de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Demokrat Parti lideri Celal Bayar'ın *Hürriyet* için yazmış oldukları iki makaleyi ilk sayıda bir arada yayımlamıştır[92]. *Hürriyet* logosunun altına "müstakil" ibaresini koyma lüzumunu gören Simavi'nin ilk günden gazetenin bağımsızlığını tescil ihtiyacı duyduğu düşünülmektedir. Ancak bağımsızlık iddiasına rağmen 1950 seçimlerinden önce gazete Demokrat Parti'yi coşkuyla desteklemiş, seçimlerin ardından CHP'nin üzerine çok fazla gitmeyerek muhalefetin gelişmesini desteklemiştir (Topuz, 2018: 214). 8 Kasım 1949 tarihinde logonun sağına Türk bayrağı eklenmiş, 18 Kasım 1949

[91] Şükrü Hanioğlu (2009:109) bu durumu tek parti iktidarı ve basın ilişkileri üzerinden şöyle açıklamaktadır: "Toplumumuzda Türkçe gazetelerin devletin resmî ideolojisinin değiştiği bir dönemde ortaya çıkmaları ve bu yeni yaklaşımı halka benimsetme, kitleleri bunun etrafında toplumsallaştırma vazifesini her şeyin ötesinde gören entelektüellerce yayınlanmaları onlara şüphesiz farklı bir karakter kazandırıyordu. Bu geleneğin mirasçısı Türk basını, yukarıda işaret etmeye çalıştığımız gibi 1950 yılı sonrasında azalma eğilimi göstermekle birlikte, halen toplumsallaştırma ve bilhassa siyasî toplumsallaştırma işlevini önde gelen vazifelerinden biri olarak görmektedir."
[92] *Hürriyet,* 1.5.1948

tarihinden itibaren "Türkiye Türklerindir" ibaresi kullanılmıştır (Oğuzhan, 2011: 97). Bu eklemeler gazetenin ulusalcı- milliyetçi karakterini daha sert biçimde ortaya koyan gelişmelerdir.

Hürriyet'in "Türkiye sınırlarını aşan ve dünyayı kucaklayan gazetecilik anlayışı (Özkır, 2013: 48)" okuyucusunun çarpıcı bir sunumla dünya ile daha fazla bütünleşmesini sağlamıştır. Londra Olimpiyatları'nın ve Türk millî güreşçilerinin burada elde ettiği başarılarının fotoğraflarla sunumu bunun ilk örneğini oluşturmuştur. Hıfzı Topuz (2018: 214), bizzat Sedat Simavi'nin ortaya attığı "Kıbrıs sorunu"nun sürekli gündemde tutularak hükümetin bu konuda politika geliştirmesinin istenmesini, Meclis kararı olmadan Kore'ye asker gönderilmesinin eleştirilmesini ve Türkiye'nin NATO'ya girişinin destelenmesini Hürriyet'in dış politikaya dair uygulamaları olarak değerlendirmektedir. Öte yandan gazete, Atatürk devrimleri ve CHP'nin mallarına el konması gibi konularda Demokrat Parti iktidarı ile ters düşünce iktidara muhalefet etmeye başlamıştır. 1953'te Sedat Simavi ölünce, gazete oğullarına geçmiş, 1968'de Haldun Simavi gazeteden ayrılmıştır. Erol Simavi, gazetenin bağlı kaldığı yayıncılık ilkelerini 7 başlık altında toplamıştır[93]: "Demokratik düzene ve Cumhuriyet'e bağlı, halktan yana, korkusuz, gerçekçi, cömert, hizmet eden ve yarının gazetesidir." 1960'lı yıllar boyunca *Hürriyet* gazetesi kurumsallaşmış ve daha da büyümüştür. Seri ilânlar, yıldırım servis köşesi, resimli iş ilanları ve ölüm ilanları *Hürriyet*'in kimliği ile bütünleşen uygulamalardır. Bunun yanında büyük fotoğraflar, kitlelerin kolaylıkla anlayabileceği yalın dil ve dünya ile entegrasyonu sağlayacak fotoğraflı sunumlar, ilginç röportaj ve köşe yazıları, siyaset yanında spor, magazin, sağlık, güzellik temalarının işlenmesi, çizgi romanlar, okuyucuyu renkli ve canlı bir dünyanın içine çekmiştir (Özkır, 2013: 48-53).

Araştırmanın kapsadığı 13.1.1971 ve 1.6.1972 tarihleri arasındaki dönemde ölüm cezasının ve özelde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezalarının izleri köşe yazılarında arandığında, *Hürriyet*'in diğer iki gazeteden belirgin olarak az şekilde bu konuya değindiği görülmektedir. Örneğin; Ecvet Güresin, 21.3.1972 tarihli makalesinde şunları dile getirmektedir:

> *"Son tartışmalarda bir acayip noktaya gelip dayandık. Sanki Meclis'in bir kısmı ağzı köpürerek ve şehevi zevkler içinde üç gencin hemen sallandırılmasını istiyormuş da*

[93] Hürriyet Pazar, 1.5.1998

öteki kısmı onlardan yana oldukları için karşı çıkıyor. Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyormuş gibi…

Aslını ararsınız müzmin derdimiz bu konuda yine depreşti. Hani şu birisi ak deyince, ötekisi mutlaka karayı bastıran geleneksel davranışımız ve bilimsel adıyla toplumsal, siyasal ve geleneksel hastalığımız… Ne olmuş? Üç anarşist genç idama mâhkum edilmiş, mahkemenin kararları, yargı organından derece derece geçerek Parlamento'ya gelmiş. Konu Melis komisyonlarında, genel kurulunda görüşülmüş, kanun olarak onaylanmış, arkadan Senato işi ele almış ve sonuca bağlamış. Ancak alınan sonuç usule uygun değilmiş, olmaması gerekir ama, olabilir, yalnız bizde değil başka memleketlerde de olabilir. Ve zaten olabildiği içindir ki Parlamentolar dışında birtakım denetim organları, fren müesseseleri kurulmuş, örneğin, Anayasa Mahkemeleri maksatlılıktan çok, hataları düzeltmekle görevlendirilmişlerdir… Bırakalım şehir eşkıyasının kişiliklerini, olayı mevcut hukuk düzeninde ve Anayasa sınırları içinde ele almış mıyız? O halde şartlar neyse katlanmak gerek. Üstelik hatalar ileri sürülüyorsa ya iddiaları palavraya kaçmadan karşılamak ya da sonuca razı olmak gerek. "İnönü'ye ne oluyor?" diyorlar. Canım efendim, siz açık verirseniz, yılların İnönü'sü, elbette o açığı fark edecek, hele parti içi çekişmelerden sonra, elbet böyle bir olayda açık kapılardan faydalanmaya çalışacaktır."

Yazarın ölüm cezalarına karşı tavrı, ancak tüm kanun yolları tüketildikten sonra mümkün olması gerektiği yönündeymiş gibi görünse de Deniz Gezmiş ve arkadaşları için kullanılan "anarşist, şehir eşkıyası, sallandırmak" gibi popüler ifadelerden aslında bu konuda ölüm cezası yanlısı olduğu ima edilmektedir. Güresin'in makalesi, "üç anarşist gencin eninde sonunda sallandırılacağı" yönünde hem bir öngörüyü hem de bir temenniyi içermektedir. "Kanun yolları tüketilsin ama çıkacak sonuca da razı gelinsin" şeklinde özetlenebilecek bu tavır, ölüm cezalarının kesinlikle gerçekleştirileceği inancına dayanmaktadır. Hatta bu inanç doğrultusunda İsmet İnönü'nün ölüm cezaları üzerinden siyasi rant peşinde koştuğu dahi dile getirilmiştir.

Görüldüğü gibi *Hürriyet* kurulduğu günden itibaren, tabloid gazetecilik anlayışı ile çalışan, bu yüzden de geniş halk kitleleri ile yakın bağ kurabilmiş ve halkı popüler kültür unsurları ile bezenmiş haberlerle beslemiştir. Tanel Demirel'e göre *Hürriyet* "fikir ağırlıklı olmaktan ziyade bol resim, çarpıcı manşetler, magazine yönelik haberciliği temsil eden bir gazetedir (2016: 200)." Yusuf Özkır (2013: 66) ise, *Hürriyet* gazetesinin kimlik tanımlamasını yaparken iki damarın ağır bastığını belirtmekte ve

bunların "Atatürk milliyetçiliği ve laiklik" ile Batılılaşma yolunda kültürel modernleşmenin benimsenmesi olduğunu dile getirmektedir.

5.2.3. Tercüman

Alper Kabacalı (1994: 324) ve Sefa Salih Aydemir (2014: 256) tarafından "sağ kanatta" yer aldığı belirtilen *Tercüman* gazetesi, 1950'de gazeteci Cihad Baban ile birlikte iş dünyasından Semih Tanca, Cemal Hünal, İzzet Zeki Baraz ve Reha Özakın tarafından kurulmuştur (Topuz; 2018: 222). Kurucular, ekonomik çıkarlarının ön planda olması sebebiyle siyasi iktidarla aralarını bozmak istememiş, gazete birkaç kez el değiştirdikten sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından çalışanların başkaldırısının ardından Kemal Ilıcak tarafından satın alınarak "Adalet Partisi'nin ve özellikle Süleyman Demirel'in sözcüsü" durumuna getirilmiştir (Topuz, 2018: 243).

Kemal Ilıcak, *Tercüman*'ın kuruluşunun 30. Yılı münasebetiyle yazdığı yazısında; gazetenin bir "dava gazetesi" olduğunu ve "Türkiye'de Âgâh Efendi'nin, Kırım'da Gaspıralı İsmail Bey'in yine Tercüman adıyla önderlik ettiği Türk Rönesansı misyonu"nu devam ettirdiğini belirterek şu değerlendirmeyi yapmıştır (Verel, 2012: 50'den aktaran Baydere, 2018: 325-326): "Biz, bu ülkeyi bize verenlerin gazetesiyiz. Atatürkçü, laik, demokrat, insan haklarına saygılı, aynı zamanda mâzimize, dinimize saygılıyız. Bunları incitmeden yapabileceğimiz her şeyi halk için yapalım, söyleyelim." Gazetenin sahibi olarak Kemal Ilıcak'ın dile getirdikleri özünde; Atatürkçülük ve Rönesans vurgusu ile aydınlanmacı; laiklik, demokratlık ve insan hakları vurgusu ile liberal unsurlar içeren bir anlayışı ortaya koyarken; Türklük, tarihsel köken, gelenek, millî ve dinî değerlere bağlılık vurgusu ile de aynı zamanda milliyetçi- muhafazakâr bir çizginin benimsendiğini göstermektedir ki bunlar "sağ[94]"ı oluşturan unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Kemal Ilıcak, *Tercüman* gazetesinin bir kültür hizmeti olarak yerine getirdiğini belirttiği "1001Temel Eser" dizisinden Dorina L. Neave (1978)'nin *Eski İstanbul'da Hayat* adlı eserine yazdığı girişte; "Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüze köşetaşı vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp,

[94] "Sağ"ı, Hakan Reyhan (2017: 858) "farklı sınıfsal/toplumsal/kültürel güç ilişkilerinin sonucunda uzunca bir dönemde yerleşik hale getirilen, büyük ölçüde hegemonik olarak 'meşrulaştırılarak" sürekli olarak yeniden üretilen egemen kültürel, toplumsal veya iktisadi yapıların, yani kurulu düzenin (müesses nizamın) köklü bir değişikliğe uğratılmasından rahatsızlık duyan bu bakımdan devrimci değil, evrimci değişikliği yeğleyen ve bütün bu özelliklerinden dolayı solculuğun karşısında yer alan tutum" olarak tanımlamaktadır.

nesillere ulaştırmayı planladık" değerlendirmesini yapmaktadır. Muhammed Baydemir (2018: 326), bu giriş yazısından yola çıkarak; "tarih", "millî benlik" ve "millî değer" gibi imgelerin *Tercüman*'ın genel yayın anlayışında kendini gösterdiğini belirtmektedir. Tercüman'ın politik ideoloji olarak "sağ"da durmasının, "sol"u ne şekilde değerlendirdiği ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Bu değerlendirmeyi Kadircan Kaflı[95], 26.3.1968 tarihli köşe yazısında kıyaslamalı olarak yapmıştır:

> "*Solculuk nedir?*
>
> *Milletin konuştuğu Türkçeye karşı uydurma dil,*
>
> *Türk yazısına karşı Kiril yazısı,*
>
> *Gerçek ezana karşı uydurma ezan,*
>
> *Milliyetçiliğe karşı milliyetsizlik,*
>
> *Vatandaşın çalışma hürriyetine karşı devlet köleliği,*
>
> *Laikliğe karşı insanları putlaştırmak,*
>
> *İstiklâle karşı Moskof uyduluğu,*
>
> *Demokratik Cumhuriyet'e karşı tek partili sahte Cumhuriyet,*
>
> *Milletin hak ve hürriyetlerine karşı komünistlerin imtiyazlı olmaları,*
>
> *Millî fazilet ve ahlâka karşı yıkıcılık ve ahlâksızlık,*
>
> *Bağımsızlığa karşı kızıl emperyalizm,*
>
> *Her türlü hürriyete karşılık hürriyetsizlik,*
>
> *Adalete karşı adaletsizlik…*
>
> *İşte solculuk budur: bunun için solcu ülkelerden kaçan kaçana. Kaçmasınlar diye de sınırlarda tel örgüleri, mayın tarlaları, utanç duvarları…"*

Ahmet Kabaklı'nın 26.4.1969 tarihli öğrenci hareketlerinden yola çıkarak sorduğu "Türk bayrağını çiğneyen, üniversite mallarını savaş malzemesi haline koyan anarşist haydutları örnek tutarak bütün Türkiye'de sürekli devrim yapmaya ve yönetime el koymaya kalkan bu cüretler karşısında hâlâ sosyalist yurtseverlik, bağımsızlık lafı

[95] Aynı yazar, bundan önce 18.3.1966 tarihli yazısında komünizme karşı Türk halkına şu çağrıda bulunmuştur: "Ey Türk, komünizme asla aman verme! Çünkü devlet kuvveti onun eline geçerse sana asla aman vermeyecektir. Dinini, imanını, milliyetini, vatanını, bayrağını yok edecek; namusunu, şerefini çiğneyecek; ananı, babanı, kardeşini, eşini ve çocuklarını mahvedecek yahut köleleştirecektir".

eden geri zekâlılar ne buyururlar?" sorusu da *Tercüman*'ın sola karşı tutumunu ve sağdaki yerini belirginleştirmektedir.

Kendisini liberal, milliyetçi- muhafazakâr imgeler üzerinden tanımlayan, sağ çizgideki *Tercüman*'ın genel olarak ölüm cezasına ve özel olarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezasına çarptırılmalarına karşı tutumunu ve ölüm cezasına ilişkin sunumunu da bu perspektiften değerlendirmek doğru olacaktır. Buna ilişkin değerlendirmeyi yaparken özellikle toplum için "kanaat önderi" konumundaki köşe yazarlarının konu hakkındaki yorumlarından yararlanmak mümkündür. Burada "kanaat önderi" nitelemesi ile Gramsci (2011: 166)'nin, "ister üretim alanında ister kültür alanında, isterse de siyasi yönetim alanında olsun, geniş anlamda örgütleyici işlev gören tüm toplumsal kitle" tanımlamasını uygun gördüğü "aydın" kavramı kastedilmektedir. Şöyle ki;

Araştırmanın kapsadığı 13.1.1971 ve 1.6.1972 tarihleri arasındaki dönemde *Tercüman* gazetesinde Ahmet Kabaklı, Cüneyt Arcayürek, Rauf Tamer, Ergun Göze ve Tarık Buğra'nın birer köşesi bulunmaktadır. İleride sunulan araştırma bulgularından da anlaşılacağı üzere bu yazarlardan Cüneyt Arcayürek hariç her biri ölüm cezasına ve Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili süreçlere dair makaleler yazmış, özellikle de Rauf Tamer sola ve Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına duyduğu kişisel hıncını en sert şekilde köşesine taşımaktan çekinmemiştir. Tamer'in 18.1.1971 tarihli *Tercüman*'da yayımlanan "Hangi Tertip?" başlıklı yazısında yer alan; "…Bazı sivri akıllılara göre 'banka soygunu' sağın bir tertibi… Bu lafa sadece gülünür… Sağ taraf o kadar tertipli olsaydı, memlekette sol diye bir mesele kalmazdı" şeklindeki ifadeleri, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği bir eylem üzerinden "sol"u mücadele edilmesi gereken bir "mesele" olarak değerlendirdiğine ilişkin anlayışını ve dolayısıyla *Tercüman*'ın politik ideolojisini açıkça ortaya koymaktadır. Keza İsrail Başkonsolosu'nun kaçırılması olayı ile ilgili olarak Ergun Göze'nin, 1.5.1971 tarihli köşe yazısındaki "1960 Anayasası'ndan sonra azgınlaşan sol'un memleketimizde hangi noktaya gelmiş bulunduğu ve memleketimizi hangi uçuruma atmak istediği bu son küstahlık dolu zorbalıkla bir defa daha ortaya çıkmış bulunmaktadır" sözleri bunu destekler mahiyettedir. Aynı yazar Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında ölüm cezasının verilmesinin ardından yazdığı 11.10.1971 tarihli yazısında:

"On sekiz idam kararını birden veren Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nin hâkimleri, Türk Adliyesi'nin bir geleneğine uyarak kalemlerini kırdılar… Ama şu son hadiselerin kanlı ışığı altında, aynı gerekçe ile şu hakikat ortaya çıkmıştır ki, eğer başka kalemler kırılmazsa, Türk Adliyesi'nin hâkimleri maalesef daha çok kalemler kırmak zorunda kalacaklardır"

diyerek, kendisinin ve dolayısıyla *Tercüman*'ın ölüm cezası karşısındaki tutumunu da sergilemektedir. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmasının ardından yazdığı 26.3.1971 tarihli yazısında Ahmet Kabaklı:

'Şimdi Halk Kurtuluş Ordusu!'nun başkumandanı olduğu söylenen haydut da yakalandı. Ayak öpmekle tertemiz olacaklarını uman suçlular, bulaştıkları her şeyi kuduz ve kangren etmeden size söylüyorum: Bataklığı kurutunuz ki yeni "Kurtuluş" sinekleri türemesin'

değerlendirmesi ile Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının en şedit cezaya çarptırılması yönünde görüş ortaya koymuştur. *Tercüman* gazetesi yazarları içine Tarık Buğra ölüm cezasına açıkça karşı olduğunu belirttiği 18.1.1972 tarihli yazısında; 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından gerçekleştirilen idamları sitemle anarak "Son söz: İnsan nasıl olsa ölecek; öldürmeye değmez. Hapset, tedavi et, eğit… Öldürme!" ifadesini kullanmıştır.

Görüldüğü gibi örnekleme dahil edilen gazeteler içinde *Tercüman*, "sol"u mücadele edilmesi gereken bir mesele olarak gören, Tarık Buğra ve Cüneyt Arcayürek dışında ölüm cezasına karşı olmayan ve hatta onu destekleyen, sık sık "din, iman, milliyet, vatan, bayrak, namus, şeref" vurgusu yapan, popüler ve hatta zaman zaman kaba bir dil kullanmak suretiyle okuyucusuna en basit fakat en etkili şekilde nüfuz etmeyi amaçlayan- ki bu yönüyle "tabloid gazetecilik" anlayışını çağrıştırmaktadır- ve düzen bozucu olarak gördükleri "solcular"a karşı öfkeyi daima diri tutmayı "dava edinmiş" bir gazete görünümü sergilemektedir. Özellikle yargılama- karar dönemindeki sunumlarına bakıldığında "faşizmin sesi" olmuş bir gazete olduğunu söylemek mümkündür.

5.3. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın Ardından Yakalama, Yargılama- Karar ve İnfaz Dönemlerinde Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarına İlişkin Haberlerin Niceliksel Çözümlemesi

Araştırmanın örneklemini; *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin 13.1.1971 ve 1.6.1972 tarihleri arasında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adının geçtiği haberler, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adının geçtiği veya adları geçmese dahi doğrudan onların kastedildiği şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlaşılan köşe yazıları ile bunlarla bağlantılı fotoğraflar ve karikatürler oluşturmaktadır. Araştırma, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ait ölüm cezalarının basındaki sunumunun tarihsel arka planı da içermesi istendiği için ve gazetelerin farklı dönemlerdeki genel yaklaşımlarını ortaya koyabilmek amacıyla yakalama öncesi haberleri de içeren "Yakalama Dönemi (13.1.1971- 17.3.1971)", yakalamanın ertesi gününden başlayarak infazdan bir gün öncesine kadar devam eden "Yargılama-Karar Dönemi (18.3.1971- 5.5.1972) ve infazın yapıldığı gün ve sonrasını içeren "İnfaz Dönemi (6.5.1972- 1.6.1972)" olarak üç farklı periyot üzerinden yürütülmüştür. "Yakalama Dönemi" için tarih aralığının belirlenmesinde, 5.3.1971 tarihinde Ankara'da 4 Amerikan subayının kaçırılması olayının ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yayımlamış olduğu Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu bildirisi[96] ve yargılama sırasında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının da birlikte gerçekleştirdiklerini kabullendikleri eylemler dizisinin başlangıç tarihi esas alınmıştır. Buna göre; eylemler dizisi 29.12.1970 tarihinde "Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği önünde nöbet tutan iki toplum polisinin kurşunlanması" ile başlamış olmasına rağmen, bu eyleme ilişkin haberlerde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adının geçmemesi nedeni ile eyleme ilişkin haberler örnekleme dahil edilememiştir. Bunu takip eden ikinci eylem olan, 11 Ocak 1971 tarihli İş Bankası Ankara/Emek Şubesi soygununa ilişkin haberlerde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ismi ilk kez, örnekleme giren gazetelerden *Tercüman*'da 13.1.1971 tarihinde yer aldığı için çözümleme bu tarihten başlatılmıştır. Bu dönem Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın birlikte ele geçirildikleri tarih olan 17.3.1971'de sonlandırılmıştır. "Yargılama- Karar Dönemi", yakalamanın hemen ardından başlatılmış, tutuklama, yargılama, karar ve sonrasında çeşitli kanun yollarının tüketilmesi süreçleri bir bütün olarak değerlendirilmiş ve infazdan bir gün öncesine, yani 5.5.1972 tarihine dek devam ettirilmiştir. "İnfaz Dönemi", Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamının gerçekleştirildiği gün olan

[96] Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Cumhuriye*t, 5.3.1971, *Hürriyet*, 5.3.1971, *Tercüman,* 5.3.1971

6.5.1972'den başlatılmış ve infazdan sonra örnekleme giren gazetelerin bu infazlara karşı devam eden ilgisini ve genel olarak bu infazlara karşı tutumlarını ortaya koyabilmek için 1.6.1972 tarihine dek devam ettirilmiştir.

Araştırmanın "Giriş" bölümünde belirtilen 1. araştırma sorusuna ilişkin bulgular aşağıdadır:

5.3.1. "Yakalama Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görseller

"Yakalama Dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haber, köşe yazısı, fotoğraf ve karikatür sayılarını gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 5.1. "Yakalama Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları (13.1.1971- 17.3.1971)

	Haber sayısı	Yüzde	Köşe Yazısı Sayısı	Yüzde	Görsel		
					Fotoğraf sayısı	Yüzde	Karikatür sayısı
Cumhuriyet	39	%33,9	7	%22,6	22	%16,2	1
Hürriyet	31	%27,0	2	%6,5	50	%35,3	-----
Tercüman	45	%39,1	22	%70,9	66	%48,5	1
TOPLAM	**115**	**%100**	**31**	**%100**	**138**	**%100**	**2**

Tablo 5.1.'e göre, yaklaşık 2 ay süren "Yakalama Dönemi"nde, üç gazetede Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin toplam 115 haber, 31 köşe yazısı, 138 fotoğraf ve 2 de karikatür yayımlanmıştır. Bu dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haber, köşe yazısı ve fotoğraflara en çok yer veren gazete; 45 haber (%39), 22 köşe yazısı (%70,9) ve 66 fotoğraf (%48,5) ile *Tercüman* gazetesi olmuştur. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde birer karikatür yayımlanmışken, *Hürriyet* gazetesinde hiç karikatüre yer verilmemiştir. Haber sayısı bakımından her üç gazete arasında orantısal olarak çok fazla fark bulunmamakla birlikte, köşe yazısı sayısı bakımından bu farklılık oldukça belirgindir. Bu farklılıkta yukarıda da belirtildiği gibi *Tercüman*'ın sağ çizgide yer alması ve darbecileri desteklemesi nedeniyle; "kamu düzeni, otorite, millî birlik, gelenek" gibi unsurlar için bir tehdit olarak gördüğü ve bu dönemdeki haberlerde "solcu soyguncu, anarşist, gangster, tedhişçi, şehir haydudu" gibi sıfatlarla "vatan haini" çerçevesine yerleştirerek andığı Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının, birer düzen

bozucu olarak, bir an önce ele geçirilmeleri konusunda gösterdiği telaşın etkili olduğu düşünülmektedir. Bu telaş içindeki köşe yazarları, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını bolca köşelerine taşımışlar, bu yolla bir yandan toplumsal tehdit algısını güçlendirirlerken; bir yandan da polis, jandarma gibi DİA'nın edimlerini yüceltmiş ve meşrulaştırmışlardır. Gazetenin iktidarı destekleyen tavrı nedeniyle, çekinmeden, korkusuzca Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında dilediği gibi haber ve köşe yazısı yayımladığı görülmektedir. *Tercüman* gazetesini, 39 haber (%33,9) ve 7 köşe yazısı (%22,6) ile *Cumhuriyet* gazetesi takip etmektedir. Tabloya göre "Yakalama Dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en az ilgiyi 31 haber (%27) ve 2 köşe yazısı (%6,5) ile *Hürriyet* gazetesi göstermiştir.

Bu dönemde *Tercüman* gazetesi 45 haberi, 66 fotoğrafla (%48,5) sunarak en fazla fotoğraflı haber yapan gazete olmuştur. Bu durum gazetenin seyirsel ve hatta magazinel bir anlatımı tercih ettiğini, "tabloid habercilik" anlayışı ile hareket ettiğini göstermektedir. Bunu destekler mahiyette Ayşe İnal (2010: 165) da insanların "sansasyonel, özel yaşama odaklanan ve bireye ait durum ve yaşantıları seyirlik hale getiren" bir habercilik anlayışının, tabloid haberciliği beslediğini, dolayısıyla bunun sosyolojik bir boyutunun bulunduğunun altını çizmektedir. Bu tespitin *Hürriyet* gazetesi için de yapılması mümkündür. *Hürriyet*, 31 haberi 50 fotoğrafla (%35,3) sunmuştur. Buna karşılık bir fikir gazetesi olan *Cumhuriyet,* bu dönemde yayımladığı Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin 39 haberi 22 fotoğrafla (%16,2) birlikte sunmuştur. Bu da *Cumhuriyet* gazetesinin bu dönemde çok fazla fotoğraf kullanmayı tercih etmediğini göstermektedir. "Yakalama dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla ilişkili sadece 2 karikatür yayımlanmıştır. Bunlardan bir tanesi *Cumhuriyet* gazetesinde, bir tanesi de *Tercüman* gazetesinde yer almıştır.

5.3.2. "Yargılama- Karar Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görseller

"Yargılama- Karar Dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haber, köşe yazısı, fotoğraf ve karikatür sayılarını gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 5.2. "Yargılama- Karar Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları (18.3.1971- 5.5.1972)

	Haber Sayısı	Yüzde	Köşe Yazısı Sayısı	Yüzde	Görsel		
					Fotoğraf Sayısı	Yüzde	Karikatür sayısı
Cumhuriyet	122	%41,4	6	%13	29	%22	1
Hürriyet	79	%26,7	1	%2,2	55	%41,7	-----
Tercüman	94	%31,9	39	%84,8	48	%36,3	-----
TOPLAM	**295**	**%100**	**46**	**%100**	**132**	**%100**	**1**

Yaklaşık bir yıl süren "Yargılama- Karar Dönemi"nde üç gazetede Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin toplam 295 haber, 46 köşe yazısı, 132 fotoğraf ve sadece 1 karikatür yayımlanmıştır. Haber, köşe yazısı, fotoğrafların toplamı bir önceki döneme göre artış göstermiştir ki; bunun sürenin uzunluğu ile açıklamak mümkündür. Ayrıca bu dönemdeki yargılama pratiklerinin sıklığı da çok haber yapılmasında etkili olmuştur. Çok haber yapmanın, gazetelerin politik ideolojileri ile ilişkilendirildiğinde iki farklı nedenden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin bir fikir gazetesi olarak *Cumhuriyet*'in, okuyucusuna yargılamanın en ufak ayrıntısını dahi aktarma kaygısı ile hareket ettiğini söylemek mümkünken, *Tercüman* gazetesinin idam cezası kararı verileceği öngörüsü ve temennisi içinde, çok sayıda yargılama haberi yayımlayarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşları aleyhinde kızıştırma yapmayı hedeflediği söylenebilir.

Tablo 5.2.'de "Yargılama- Karar Dönemi"nde gazetelerin haber sayıları arasında çok büyük bir farklılık olmamasına rağmen, köşe yazısı sayısında belirgin bir farklılık görülmektedir. "Yargılama- Karar Dönemi"nde 122 haberle (%41,4) *Cumhuriyet* gazetesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en fazla ilgiyi gösterirken, onu 94 haberle (%31,9) *Tercüman* gazetesi izlemektedir. 79 haber (%26,7) ile *Hürriyet* gazetesi konuya en az ilgiyi göstermiştir. Bu dönemde genellikle yargılama ile ilişkili teknik bilgileri haber olarak en fazla sunan gazetenin *Cumhuriyet* olmasını onun fikir gazetesi olması ile açıklamak mümkündür. Okuyucularının bu tip hukuk tekniğine ilişkin haberlere fazla ilgi göstermeyeceğini düşünen ve onları ayrıntıya boğmak istemeyen

Hürriyet ve *Tercüman* gazeteleri haber sayılarını daha sınırlı tutmuştur. Ancak yine de gazeteler arasında haber sayısı bakımından belirgin bir farklılık olmadığını belirtmek gerekmektedir. Köşe yazıları bakımından ise gazeteler arasındaki fark çok belirgindir. Bunda 26.4.1971 tarihinde 11 ilde ilân edilen "Sıkıyönetim"in etkisi bulunmaktadır. Sıkıyönetim Komutanlıkları'na tanınan geniş yetkiler nedeniyle her an kapatılma, toplatılma, hapis ve para cezalarına çarptırılma tehdidi altında bulunan gazete ve gazeteciler, müthiş bir sansür ve otosansür mekanizması altına sokulmuştur. *Cumhuriyet* gazetesinin bundan en fazla etkilenen gazete olduğu düşünülmektedir. *Tercüman* gazetesi yaklaşık bir yıllık sürede 39 köşe yazısı (%84,8) yayımlamıştır. Onu takip eden *Cumhuriyet* gazetesinde 6 (%13) köşe yazısı yayımlanırken, *Hürriyet* gazetesinde sadece 1 (%2,2) köşe yazısı yayımlanmıştır. Darbe yanlısı *Tercüman* gazetesinin bu dönemde de köşe yazıları üzerinden keskinleştirmelere girişerek, ideolojik üretim yaptığını söylemek mümkündür. Bir fikir gazetesi olarak *Cumhuriyet*'in bu dönemde en fazla köşe yazısını yayımlamasını beklemek gerekirken bunda 6 köşe yazısından ikisini yazmış olan İlhan Selçuk'un, Türk Ceza Kanunu'nun 159. Maddesine dayalı tutukluluk hâlinin[97] devam etmesinin ve elbetteki Sıkıyönetim kaynaklı sansürün etkili olduğu düşünülmektedir. Geri kalan 4 köşe yazısının tamamı ise Cihad Baban tarafından yazılmıştır. "Yargılama- karar dönemi"nde en az haber yayımlayan gazete *Hürriyet* olmasına rağmen, 79 haberi 55 fotoğrafla (%41,7) birlikte sunarak en fazla fotoğrafa yer veren gazete de *Hürriyet* olmuştur. Bu tespit *Hürriyet* gazetesinin "tabloid habercilik" anlayışına uygundur. *Hürriyet* gazetesini 94 haberi 48 fotoğrafla (%36,3) sunan *Tercüman* gazetesi takip etmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi ise 122 haberi 29 fotoğrafla (%22) sunarak bu dönemde de tıpkı "yakalama dönemi"nde olduğu gibi en az fotoğraf kullanan gazete olmuştur.

5.3.3. "İnfaz Dönemi"ne Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görseller

"İnfaz Dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haber, köşe yazısı, fotoğraf ve karikatür sayılarını gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

[97] *Cumhuriyet*, 9.5.1971

Tablo 5.3. "İnfaz Dönemine Ait Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları

(6.5.1972-1.6.1972)

	Haber Sayısı	Yüzde	Köşe Yazısı Sayısı	Yüzde	Görsel		
					Fotoğraf Sayısı	Yüzde	Karikatür Sayısı
Cumhuriyet	6	%42,8	1	%33,4	------	-----	------
Hürriyet	2	%14,4	------	------	1	%16,7	------
Tercüman	6	%42,8	2	%66,6	5	%83,3	------
TOPLAM	**14**	**%100**	**3**	**%100**	**6**	**%100**	**0**

Araştırmada incelenen dönemlerin içinde en kısa olanı, yaklaşık bir ay süren "infaz dönemi" olmuştur. Bu dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamından sonraki bir aylık dönemde infazın devam eden etkileri merak edildiği için 1 Haziran 1971'e dek olan gazete baskıları da örnekleme dahil edilmiştir. Ancak gazetelerin sadece infaz ve ertesi günü konuya ilgi gösterdikleri, sonraki günlerde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adının geçtiği *Cumhuriyet* gazetesinde bir, *Tercüman* gazetesinde de 2 kısa haber yayımlandığı görülmüştür. Bu veriler, "ölüm" gibi nihai bir sonun, basının konuya olan ilgisini sonlandırdığı şeklinde bir ilk yoruma yol açsa da bunda gazete içeriklerine Sıkıyönetim Komutanlıkları'nca uygulanan sansür ile gazetelerin uyguladıkları otosansürün de etkili olduğu düşünülmektedir. 10.5.1972 tarihli *Cumhuriyet*'teki haberde, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mezarlarına birer gül bırakmak isteyen lise son sınıf öğrencisinin, Ankara 2. Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklandığı "Çiçek koydu, tutuklandı" ara başlığı ile belirtilmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını övücü sözler söyledikleri gerekçesi ile iki öğrencinin daha tutuklandıkları haberi ise devamda verilmiştir. Aynı haber 10.5.1972 tarihli *Tercüman*'da "Anarşistlerin mezarına gül koyan memur tutuklandı" başlığı ile verilmiştir. 22.5. 1972 tarihli *Tercüman*'da ise: "İdam edilen üç anarşisti öven öğretmen tutuklandı" başlığı kullanılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesindeki ara başlıkta (Çiçek koydu, tutuklandı) eylem ile cezanın zıtlığına (Hall vd, 1982: 84) dikkat çekilmiş iken, *Tercüman* başlıkta ve haber içeriğinde "anarşist" nitelemesini kullanmayı tercih etmiştir.

İnfaz döneminde *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri altışar haber (%42,8) yaparak konuya eşit yer vermişken, *Hürriyet* gazetesinde sadece iki haber (%14,4) yer almıştır. Konuyla ilgili olarak *Cumhuriyet* gazetesinde bir (%33,4) ve *Tercüman* gazetesinde iki köşe yazısı (%66,6) yayımlanmıştır. *Hürriyet* gazetesinde ise hiç köşe yazısına yer verilmemiştir. Bu dönemde *Cumhuriyet* gazetesi infaza ilişkin haberlerde fotoğraf kullanmayı tercih etmemişken, *Hürriyet* gazetesi bir fotoğraf (%16,7) kullanmış, *Tercüman* gazetesi ise 5 fotoğraf (%83,3) kullanarak, en fazla fotoğrafa yer veren gazete olmuştur. Her üç gazete de bu dönemde konuyla ilgili hiç karikatüre yer vermemiştir. Darbe destekçisi *Tercüman* gazetesinin, iktidarı destekleyici tutumunun bu dönemde de etkili olduğu tespit edilmiştir.

5.3.4. Her Üç Dönemin Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayılarının Değerlendirilmesi

Her üç dönemde gazetelerde yer alan toplam haber, köşe yazısı, fotoğraf ve karikatürlerin sayısını gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 5.4. *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinde Yakalama, Yargılama-Karar ve İnfaz Dönemlerine Ait Toplam Haber, Köşe Yazısı ve Görsel Sayıları

(13.1.1971- 1.6.1972)

	Haber Sayısı	**Yüzde**	**Köşe Yazısı Sayısı**	**Yüzde**	**Görsel**		
					Fotoğraf Sayısı	**Yüzde**	**Karikatür**
Yakalama (13.1.1971-17.3.1971)	115	%27,1	31	%38,7	138	%50	2
Yargılama-Karar (18.3.1971-5.5.1972)	295	%69,6	46	%57,5	132	%47,8	1
İnfaz (6.5.1972-1.6.1972)	14	%3,3	3	%3,8	6	%2,2	-----
Toplam	**424**	**%100**	**80**	**%100**	**276**	**%100**	**3**

Tablo 5.4.'e göre;

Araştırma sorusu 1a: *Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?*

Tablo 5.4.'de görüldüğü gibi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalama, yargılama ve infaz süreçlerini içeren yaklaşık 1,5 yıllık dönemde, örnekleme giren *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde toplam 424 adet habere yer verilmiştir. En fazla haber, %69,6 oranıyla (n= 295), yaklaşık 14,5 ay devam etmesi sebebiyle "yargılama-karar dönemi"nde yayımlanmıştır. Ayrıca Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılama süreçlerine ilişkin olarak yargılama pratiğinin sıklığına bağlı olarak teknik bilgiler içeren pek çok küçük haberin verilmesinin de bu sayıyı arttırdığı düşünülmektedir. Bunu %27,1 oranıyla (n=115), yaklaşık 2 ay süren "yakalama dönemi", onu da %3,3 oranıyla (n=14) yaklaşık 1 ay süren "infaz dönemi" takip etmiştir. Bu tabloda haber sayılarının dağılımı ile ilgili dikkati çeken husus, örnekleme giren gazetelerin infazların hemen ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına gösterdikleri ilginin ortadan kalkmış olmasıdır. Bunda ölümlerin gerçekleşmesi nedeniyle temel haber değeri kategorisinin ortadan kalkması ve Sıkıyönetim'in sansür mekanizmasının etkili olduğu düşünülmektedir. "Yakalama dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en çok haberi 45 haberle (%39,1) *Tercüman* gazetesi yapmıştır (Bkz. Tablo 5). "Yargılama-karar dönemi"nde ise en fazla haberi yapan gazete 122 haberle (%41,4) *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur (Bkz. Tablo.5.2.). "İnfaz dönemi"nde *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri 6'şar haberle (%42,8) aynı sırayı paylaşmışlardır (Bkz. Tablo 5.3.). Üç dönemde yayımlanan toplam 424 haberin 167 tanesi (%39,4) *Cumhuriyet* gazetesine, 145 tanesi (%34,2) *Tercüman* gazetesine, 112 tanesi (%26,4) ise *Hürriyet* gazetesine aittir. Dolayısıyla her üç dönemin toplamında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin olarak en fazla haber yapan gazete *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur.

Araştırma sorusu 1b: *Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin köşe yazılarının gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?*

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en fazla köşe yazısı, %57,5 (n:46) oranıyla "yargılama- karar dönemi"nde yayınlanmıştır. Bunda bu dönemin uzun sürmesinin ve Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezasına çarptırılması özelinde, siyasi suçlara ölüm cezası verilmesi konusunun toplum önünde tartışmaya açılmasıyla birlikte her gazetenin kendi ideolojisi çerçevesinde bu tartışmaya köşe yazıları üzerinden

katılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. "Yargılama- karar dönemi" ni, %38,7 (n:31) oranıyla "yakalama dönemi" takip etmiştir. %3,8 (n:3) oranıyla en az köşe yazısı "infaz dönemi"nde yayımlanmıştır.

"Yakalama dönemi"nde 22 köşe yazısı (%70,9) ile ilk sırada *Tercüman* gazetesinin yer aldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5). "Yargılama- karar dönemi"nde 39 köşe yazısı (%84,8) ile yine *Tercüman* gazetesi ilk sırada yer almaktadır (Bkz. Tablo 5.2.). 2 köşe yazısı (%66,6) ile "infaz dönemi"nde de en fazla köşe yazısına yer veren gazete *Tercüman* olmuştur (Bkz. Tablo 5.3.). Üç dönemde yayımlanan toplam 80 köşe yazısının 63 tanesi (%78,8) *Tercüman* gazetesine, 14 tanesi (%17,4) *Cumhuriyet* gazetesine, 3 tanesi (%3,8) *Hürriyet* gazetesine aittir. Bu verilere dayanarak *Tercüman* gazetesinin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını belirgin şekilde köşelerine taşıdığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla her üç dönemde de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en fazla köşe yazısı yayımlayan gazete *Tercüman* gazetesi olmuştur. Bunda her üç dönemde de en çok köşe yazısı yayımlayarak ortalamayı yükselten *Tercüman* gazetesinin darbecilere verdiği destekten kaynaklanan korkusuz tutumunun ve ölüm cezası verilmesi konusunda gösterdiği telaşın etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Araştırma sorusu 1c: *Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin fotoğraf ve karikatürlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?*

En fazla fotoğraf, 138 fotoğrafla (%50) "yakalama dönemi"nde kullanılmıştır. Bunu 132 fotoğraf (%47,8) ile "yargılama-karar dönemi" takip etmektedir. En az fotoğraf kullanılan dönem ise 6 fotoğrafla (%2,2) "infaz dönemi"nde olmuştur. En fazla karikatür 2 karikatürle "yakalama dönemi"nde yayımlanmış, onu sadece bir fotoğrafla "yargılama-karar" dönemi" takip etmiştir. İnfaz döneminde hiç karikatür yayımlanmamıştır.

"Yakalama dönemi"nde 66 fotoğraf (%48,5) yayımlayan *Tercüman* gazetesi en fazla fotoğraf yayımlayan gazete olmuştur (Bkz. Tablo 5). "Yargılama- karar dönemi"nde 55 fotoğraf (%41,7) ile *Hürriyet* ilk sıradadır (Bkz. Tablo.6). "İnfaz dönemi"nde ise 5 fotoğraf (%83,3) ile *Tercüman* gazetesinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5.3.). Üç dönemde yayımlanan toplam 276 fotoğrafın 51 tanesi (18,4) *Cumhuriyet* gazetesine, 106 tanesi (%38,4) *Hürriyet* gazetesine, 119 tanesi (%43,2) de *Tercüman* gazetesinde yayımlanmıştır. Dolayısıyla her üç dönemin toplamında Deniz

Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en fazla fotoğraf yayımlayan gazete *Tercüman* gazetesi olmuştur. Bu veriden, *Tercüman* gazetesinin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en fazla alanı ayıran gazete olduğunu söylemek mümkündür. "Yakalama dönemi"nde yayımlanan 2 karikatürden bir tanesi (%50) *Cumhuriyet* gazetesine, bir tanesi de (%50) *Tercüman* gazetesine aittir (Bkz. Tablo 5). "Yargılama- karar dönemi"nde yayımlanan bir karikatür (%100) *Cumhuriyet* gazetesine aittir (Bkz. Tablo.6). "İnfaz dönemi"nde hiç karikatür yayımlanmamıştır. Her üç dönemin toplamında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en fazla karikatür yayımlayan gazete *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur.

5.3.5. Sürmanşet Kullanımı

Araştırmanın kapsadığı her üç dönemde gazetelerin kullandıkları sürmanşetler ve ilgili oldukları dönemler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 5.5. *Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman* Gazetelerinde Sürmanşet Kullanımı (13.1.1971-1.6.1972)

	Sayı	**Tarih**	**Dönem**	**Sürmanşet**
Cumhuriyet	-----	-----	-----	-----
Hürriyet	1	6.5.1972	İnfaz	"Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan Bu Sabaha Karşı Ankara Merkez Cezaevi Avlusunda İDAM EDİLDİLER"
Tercüman	5	17.3.1971	Yakalama	"Polis Sonucu Nihayet Sivas'ta Aldı GEZMİŞ YAKALANDI"
		18.5.1971	Yargılama-Karar	"Adam Kaçıranlar ve Yataklık Edenler Derhal İdam Edilecek"
		1.6.1971	Yargılama-Karar	"Sinan Cemgil ve İki Arkadaşı Öldürüldü Cihan Alptekin Tekirdağ'da Yakalandı
		10.10.1971	Yargılama-Karar	"Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi Kararı: İDAM"
		11.3.1972	Yargılama-Karar	"İdamlar Onaylandı"
Toplam	**6**			

Gazetelerde sayfa tasarımının bir sözsüz iletişim sekli olduğu düşünülürse, haberin büyüklüğü, bulunduğu yer gibi konuların birer anlamı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sürmanşet, yani gazetenin logosunun üstündeki alan gazetenin en değerli alanı olup, buradan duyurulan bir haberin olması durumunda ortada "normalin üstünde bir durum" var demektir (Yüksel, 2007). Öte yandan, bir gazetenin sürmanşet bölümünde önemli, ilgi çekici bir habere yer vermesinin o gazetenin satışını arttırması da beklenir. (Çağlar, 2010: 160). Sürmanşet kullanımın tabloid habercilik anlayışı ile de bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ayşe İnal'a (2010: 164) göre tabloid habercilikte okuyucu/ izleyicinin ilgisini çekecek, onda merak uyandıracak seyirsel bir anlatı kurgulanmaktadır. Sayfa tasarımı da bu kurgunun bir parçası olduğu için gazetenin kendi gündemini okuyucusuna en çarpıcı şekilde sunmasının yollarından biri de haberi sürmanşete taşımak olacaktır.

Araştırma sorusu 1d: *Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin sürmanşetlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?*

Araştırmanın kapsadığı zaman aralığında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin olarak üç gazetede toplam 6 sürmanşet kullanılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi sürmanşete hiç yer vermezken, *Tercüman* gazetesi bu haberleri 5 kez sürmanşete taşımıştır. *Tercüman*'ı bir sürmanşetle *Hürriyet* gazetesi takip etmektedir. Tablo 5.5.'e göre *Tercüman* gazetesinin sürmanşetlerinin bir tanesi "yakalama dönemi"ne ait olup, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalandıkları güne ilişkindir. Diğer dört sürmanşetin tamamı "yargılama- karar dönemi"nde kullanılmıştır. *Tercüman* gazetesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının infazını sürmanşete taşımayı tercih etmemiştir. *Hürriyet* gazetesinin tek sürmanşeti ise Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edildikleri gün kullanılmıştır. 424 haberde 6 sürmanşet (%1,41) kullanılmış olması, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin yaygın şekilde ve sıklıkla sürmanşete taşınmadığını göstermektedir. *Tercüman* gazetesi 5 sürmanşetle (%83,3) en fazla sürmanşet kullanan gazetedir. *Hürriyet* tek sürmanşeti "infaz dönemi"nde kullanmıştır. *Tercüman* gazetesinin kullandığı 5 sürmanşetten bir tanesi "yakalama dönemi"ne, 4 tanesi de "yargılama- karar" dönemine aittir. Bu veriler ışığında en çok sürmanşetin "yargılama- karar dönemi" nde ve *Tercüman* gazetesi tarafından kullanılmış olduğu görülmektedir. Gazetenin yargılama- karar döneminde kullandığı 5 sürmanşetin 4'ünün konusunun idam cezası ve ölüm olduğu görülmektedir ki; *Tercüman* bu yolla Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında idam cezası verilmesi

yönünde okuyucuda bir beklenti yaratmaya çalışırken, kararı verecek olan Sıkıyönetim Mahkemesi'ne de halkın idam cezası beklentisi içinde olduğunu göstermeye çalışıp iki taraflı ideolojik bir yönlendirme yapmaktadır.

5.3.6. Gazetelerde "Yakalama Dönemi" Haberlerine Ayrılan Alan

Haberlerin gazetelerde kapladığı alana ilişkin verilerin değerlendirilmesinde; gazetenin birinci sayfası bir "tam sayfa" olarak alınmış, bir tam sayfanın yarısını veya daha fazlasını kaplayan haberler "uzun haber", tam sayfanın yarısından azını ancak dörtte birinden çoğunu kaplayan haberler "orta uzunlukta haber", tam sayfanın dörtte birinden azını kaplayan haberler ise "kısa haber" olarak kabul edilmiştir. Haberin kapladığı alan değerlendirilirken birinci sayfa esas alınmıştır. Birinci sayfa gazetenin vitrini olarak kabul edildiğinden, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere birinci sayfada ayrılan alan, bu konuya verilen önemi göstermesi açısından bir ölçüt olarak değerlendirilmiştir. Örnekleme giren gazetelerin "yakalama dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere ilk sayfalarında ayırdıkları alanı gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 5.6. Yakalama Dönemindeki Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması (13.1.1971- 17.3.1971)

	Kısa Haber	**Yüzde**	**Orta Uzunlukta Haber**	**Yüzde**	**Uzun Haber**	**Yüzde**
Cumhuriyet	32	%43,8	6	%24	1	%5,8
Hürriyet	13	%17,8	10	%40	8	%47,1
Tercüman	28	%38,4	9	%36	8	%47,1
Toplam	**73**	**%100**	**25**	**%100**	**17**	**%100**

Tablo 5.6.'ya göre örnekleme giren her üç gazetede "yakalama dönemi"ne ilişkin toplam 115 haberin 73 tanesi kısa haber (%63,5), 25 tanesi orta uzunlukta haber (%22), 17 tanesi de uzun haber (%14,5) şeklinde verilmiştir. En fazla kısa haberi 32 haberle (%43,8) *Cumhuriyet* gazetesi yapmıştır. Onu 28 kısa haberle (%38,4) *Tercüman* gazetesi takip etmektedir. *Hürriyet* gazetesi ise 13 kısa haberle (%17,8) en sonda yer almaktadır. Toplam 25 orta uzunluktaki haberin 10 tanesi (%40) *Hürriyet* gazetesinde yer alırken, 9 tanesi (%36) *Tercüman* gazetesinde, 6 tanesi de (%24) *Cumhuriye*t

gazetesinde yayımlanmıştır. Toplam 17 uzun haberin sekizer tanesi (%47,1) *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde yayımlanırken, *Cumhuriyet* gazetesi sadece bir tane uzun habere (%5,8) yer vermiştir. Buna göre gazetelerin "yakalama dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberleri genel olarak "kısa haber" şeklinde vermeyi tercih ettikleri görülmektedir.

Bu dönemde *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin her biri kendi içinde değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir: *Cumhuriyet* gazetesinin "yakalama dönemi"nde verdiği toplam 39 haberin %82'sini kısa haberler, %15,3'ünü orta uzunlukta haberler, %2,7'sini ise uzun haberler oluşturmaktadır. Bu dağılımda kısa haberlerin belirgin bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Toplam 31 haber yayımlayan *Hürriyet*, bunların %41,9'unu kısa haber, %32,2'sini orta uzunlukta haber, %25,9'unu uzun haber şeklinde sunmuştur. Kısa haber oranı *Hürriyet* gazetesinde de en fazla olmasına rağmen, dağılımdaki farklılıklar *Cumhuriyet ve Tercüman* gazetelerinde olduğu kadar büyük değildir. *Tercüman*'ın bu dönemde verdiği toplam 45 haberin %62,2'si kısa haber, %20'si orta uzunlukta haber, %17,'i ise uzun haberdir. Bu dağılımda da *Cumhuriyet* gazetesi kadar olmasa da kısa haberlerin belirgin bir ağırlığı bulunmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinin en fazla sayıda kısa haberi barındırmasına rağmen; orta uzunlukta ve uzun haberlere *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinden daha az yer vermesi sebebiyle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere daha az alan ayırdığını söylemek mümkündür. *Tercüman* gazetesi *Hürriyet* gazetesinden daha çok kısa haber vermiş olmasına rağmen, orta uzunlukta ve uzun haber sayısı bakımından aralarında neredeyse tam bir eşitlik bulunmaktadır. Ancak haber sayısı bakımından *Tercüman*'ın 45 haber (%39,1) ile diğer iki gazeteye üstünlüğü göz önünde bulundurulduğunda (Bkz. Tablo 5) "yakalama dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en fazla alan ayıran gazetenin *Tercüman* olduğu söylenebilmektedir. Ancak *Hürriyet* gazetesinin haber sayısı bakımından en geride bulunmasına rağmen, orta ve uzun haber oranı bakımından *Tercüman'*ın önünde olması, onun Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına önemli oranda alan ayırdığını göstermektedir ki; bunun bol fotoğraf kullanımından kaynaklandığı düşünülmektedir.

5.3.7. Gazetelerde "Yargılama- Karar Dönemi" Haberlerine Ayrılan Alan

Örnekleme giren gazetelerin "yargılama- karar dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere ilk sayfalarında ayırdıkları alanı gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5.7. Yargılama- Karar Dönemine Ait Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması (18.3.1971- 5.5.1972)

	Kısa Haber	**Yüzde**	**Orta Uzunlukta Haber**	**Yüzde**	**Uzun Haber**	**Yüzde**
Cumhuriyet	111	%43	10	%38,4	1	% 9
Hürriyet	73	%28,3	1	%3,8	5	%45,5
Tercüman	74	%28,7	15	%57,8	5	%45,5
Toplam	**258**	**%100**	**26**	**%100**	**11**	**%100**

Genel olarak değerlendirildiğinde "yargılama- karar" döneminde yayınlanan toplam 295 haberden 258 tanesi kısa haber (%87,5), 26 tanesi orta uzunlukta haber (%8,8), 11 tanesi de uzun haber (%3,7) şeklinde yayımlanmıştır. Görüldüğü gibi gazetelerin üçü de bu dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında ağırlıklı olarak kısa haberlere yer vermişlerdir. Bunun, yargılama tekniği ile ilişkili haberlerin okuyucunun anlayabileceği dilden ve onu ayrıntıya boğmadan verilmek istenmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Öte yandan bu dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarından başka sanıkların eylem ve yargılamalarına ilişkin pek çok haber de gazetelerde yer almaktadır. Bu tip haberlerin sayıca çok olması da bunlara ayrılan yerin sınırlı olmasına yol açmıştır. Üç gazete içinde 111 kısa haberle (%43) ilk sıra, *Cumhuriyet* gazetesine aittir. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesi yaklaşık 70'er (yaklaşık %28'er) kısa haber yayımlamışlardır. *Tercüman* gazetesi 15 adet orta uzunlukta haber (%57,6) yayımlayarak en fazla orta uzunlukta habere yer veren gazete olmuştur. 10 orta uzunlukta haber ile onu *Cumhuriyet* gazetesi takip etmektedir. *Hürriyet* gazetesinde ise sadece bir orta uzunlukta haber (%3,9) yer almaktadır. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri 5'er uzun haberle (%45,5), bu dönemde sadece bir uzun haber (%9) yayımlamış olan *Cumhuriyet* gazetesinin önünde yer almaktadırlar.

Bu dönemde *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin her biri kendi içinde değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir: *Cumhuriyet* gazetesinin "yargılama- karar dönemi"nde verdiği toplam 122 haberin %91'i kısa, %8,2'si orta uzunlukta ve %0,8'i uzun haber niteliğindedir. Bu dağılımda kısa haberlerin belirgin bir ağırlığı olduğu görülmektedir. *Hürriyet*'in yaptığı 79 haberin %92,4'ü kısa, %1,3'ü orta ve %6,3'ü uzun haberdir. Bu dağılımda da kısa haberlerin belirgin bir ağırlığı olduğu görülmektedir. *Tercüman* gazetesinin toplam 94 haberinin %78,7'si kısa haber, %16'sı orta uzunlukta haber ve %5,3'ü de uzun haber niteliğindedir. Kısa haberler bu dağılımda da belirgindir. Bu durumun yargılama haberlerinin teknik nitelikli olması ve fotoğraf kullanımının görece az olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Oransal olarak değerlendirildiğinde, *Tercüman* gazetesinin, en az kısa haber oranına, en fazla orta uzunlukta haber oranına ve haber sayısı bakımdan üstünlüğüne rağmen hemen hemen *Hürriyet*'le eşit uzun haber oranına sahip olması nedeniyle, "yargılama-karar dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en çok alan ayıran gazete olduğunu söylemek mümkündür.

5.3.8. Gazetelerde "İnfaz Dönemi" Haberlerine Ayrılan Alan

Örnekleme giren gazetelerin "infaz dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere ilk sayfalarında ayırdıkları alanı gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 5.8. İnfaz Dönemine Ait Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması

(6.5.1972- 1.6.1972)

	Kısa Haber	**Yüzde**	**Orta Uzunlukta Haber**	**Yüzde**	**Uzun Haber**
Cumhuriyet	5	%50	1	%25	------
Hürriyet	1	%10	1	%25	------
Tercüman	4	%40	2	%50	------
Toplam	**10**	**%100**	**4**	**%100**	------

Tablo 5.8.'e göre, "infaz dönemi"nde toplam 14 haberin 10 tanesi kısa haber (%71,4), 4 tanesi de orta uzunlukta haber (%28,6) şeklinde verilmiştir. Örnekleme giren gazetelerden hiçbiri bu dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla ilgili uzun haber

yapmamıştır. İnfaz döneminde haber sayısı görece az olduğu için haberlerin kapladıkları alana göre değerlendirilmesinde de sayısal olarak büyük farklılıklar bulunmamaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi 5 (%50), *Tercüman* gazetesi 4 (%40) kısa haber yayımlamışlar, *Hürriyet* gazetesi sadece bir kısa habere (%10) yer vermiştir. *Tercüman* gazetesi 2 orta uzunlukta haber (%50) yapmışken, *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazeteleri birer (%25'er) orta uzunlukta haber yapmışlardır.

Bu dönemde *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin her biri kendi içinde değerlendirildiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir: *Cumhuriyet* gazetesinin "infaz dönemi"nde verdiği toplam 6 haberin %83,3'ü kısa, %16,7'si orta uzunlukta haber şeklindedir. *Hürriyet* gazetesinin verdiği toplam haber sayısı 2 olup, bunun %50'si kısa haber, %50'si de orta uzunlukta haber niteliğindedir. *Tercüman* gazetesinin verdiği toplam 6 haberin %66,6'sı kısa haber iken %33,4'ü orta uzunlukta haberdir. Bu dönemde *Hürriyet* gazetesi sadece 2 haber yaptığından dağılım da eşit düzeyde gerçekleşmiştir. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri birlikte değerlendirildiğinde ise bu dönemde de kısa haberlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Ancak bu iki gazetenin haber sayıları eşit olduğu için oransal dağılımlar dikkate alındığında *Tercüman* gazetesinin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere daha fazla alan ayırdığı görülmektedir.

5.3.9. Her Üç Dönemdeki Haberlerin Ayrılan Alana Göre Değerlendirilmesi

Her üç dönemde gazetelerin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere ayırdıkları alanı gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo 5.9. *Cumhuriyet, Hürriyet* ve *Tercüman* Gazetelerinde Yakalama, Yargılama-Karar ve İnfaz Dönemlerine Ait Toplam Haberlerin Kapladıkları Alana Göre Sınıflandırılması

	Kısa Haber	**Yüzde**	**Orta Uzunlukta Haber**	**Yüzde**	**Uzun Haber**	**Yüzde**
Yakalama (13.1.1971-17.3.1971)	73	%21,4	25	%45,4	17	%60,7
Yargılama-Karar (18.3.1971-5.5.1972)	258	%75,7	26	%47,3	11	%39,3
İnfaz (6.5.1972-1.6.1972)	10	%2,9	4	%7,3	------	------
Toplam	**341**	**%100**	**55**	**%100**	**28**	**%100**

Tablo 5.9.'dan elde edilen verilere göre;

Araştırma sorusu 1e: *Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin içeriklerin kapladıkları alanların gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?*

Tablo 5.9'a göre tüm dönemler dikkate alındığında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin en çok kısa haber şeklinde verildiği görülmektedir. En çok kısa habere 258 adet kısa haberle (%75,7), en uzun süren "yargılama- karar" döneminde yer verilmiştir. Bunun yargılama tekniği ile ilgili haberlerin genellikle kısa haber şeklinde sunumu ile ilgili olduğuna yukarıda değinilmiştir. Ayrıca dönemin uzunluğunun da etkili olduğu belirtilmiştir. "Yargılama- karar dönemi"ni, 73 kısa haberle (%21,4) "yakalama dönemi" takip ederken, "infaz dönemi" en az kısa haberin yayımlandığı dönem olmuştur. İlk sayfada yayımlanan orta uzunlukta ve uzun haberlerin, kısa haberlere göre daha fazla alan kapladıkları göz önünde bulundurulduğunda, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin orta uzunlukta veya uzun haber şeklinde verilmesinin gazetenin bunlara verdiği önemi ortaya

koyduğu söylenebilmektedir. “Yakalama” ve “yargılama- karar” dönemlerinde neredeyse eşit sayıda orta uzunlukta haber yayımlandığı görülmektedir. “Yargılama-karar dönemi”nde 26 orta uzunlukta haber (%47,3) yayımlanmışken, “yakalama dönemi”nde 25 adet orta uzunlukta haber (%45,4) yayımlanmıştır. Oysa “yargılama-karar” dönemi, “yakalama dönemine göre çok daha uzun sürmüştür ve haber sayısı çok daha fazladır (Bkz.Tablo 5.2.). Bu durum, “yakalama dönemi” haberlerine, “yargılama-karar” dönemindeki haberlerden daha fazla alan ayrıldığını yani önem verildiğini göstermektedir. Ayrıca en fazla uzun haberin 17 uzun haberle (%60,7) “yakalama dönemi”nde yapıldığı görülmektedir. Yaklaşık bir buçuk yıl süren “yargılama-karar dönemi”nde ise sadece 11 uzun habere (%39,3) yer verilmiştir. Yani Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına “yakalama dönemi”nde, “yargılama-karar dönemi”nde ayrılandan daha fazla alan ayrılmıştır. Bu da “yakalama dönemi” haberlerine “yargılama- karar dönemi” haberlerine göre daha fazla önem verildiğinin bir başka kanıtıdır. “İnfaz dönemi”nde ise sadece 4 orta uzunlukta haber (%7,3) yapılmıştır. Örnekleme giren gazetelerden hiçbiri “infaz dönemi”nde uzun haber yapmayı tercih etmemiştir. Bu durumda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlere en fazla alan ayrılan dönemin “yakalama dönemi” olduğu saptanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en çok alan ayrılan dönem olan “yakalama dönemi”nde *Tercüman* ve *Hürriyet* gazeteleri arasında oransal olarak neredeyse tam bir eşitlik olmasına rağmen (Bkz. Tablo 5.6.), haber sayısının *Tercüman* gazetesinde daha fazla olması nedeniyle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en fazla alan ayıran gazete *Tercüman* olmuştur. “Yargılama- karar” ve “İnfaz” dönemlerinde de, en çok orta uzunlukta ve uzun habere yer vererek (Bkz. Tablo 5.7., Tablo 5.8.) Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına en fazla alan ayıran gazetenin *Tercüman* olduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak yukarıdaki niceliksel veriler bir arada değerlendirildiğinde; Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en fazla habere, süre olarak uzun olduğu için “yargılama-karar” döneminde yer verilmiştir. Bunda, gazetelerin yargılama tekniği ile ilgili bu haberleri, yayımcılık ilkeleri ve politik ideolojileri doğrultusunda vermeyi veya vermemeyi tercih etmelerinin de etkili olduğu görülmüştür. Aynı şekilde Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında en fazla köşe yazısı da “yargılama- karar” döneminde yayımlanmıştır. En fazla fotoğraf ve karikatürün yayımlandığı dönem ise “yakalama dönemi” olmuştur. Üç dönemin toplamında Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında en çok haber yapan gazete *Cumhuriyet*, en çok köşe yazısı yayımlayan gazete *Tercüman,*

en çok fotoğraf yayımlayan gazete *Tercüman*, en çok karikatür yayımlayan gazete de *Cumhuriye*t olmuştur. En fazla sürmanşet "yargılama- karar dönemi"nde *Tercüman* gazetesi tarafından kullanılmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberler en çok kısa haber şeklinde verilmiş, en fazla alan "yakalama dönemi"nde ayrılmıştır. En fazla alan ayıran gazete ise *Tercüman* olmuştur.

5.4. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın Ardından Yakalama, Yargılama- Karar ve İnfaz Dönemlerinde Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarına İlişkin Haberlerin (İdeolojik) çözümlemesi

İkinci araştırma sorumuz bağlamında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarına ilişkin haberlerin ideolojik özelliklerini ortaya koymak üzere yapılan çözümlemede yöntem olarak, Stuart Hall vd.'nin (1978) "Policing the Crisis: Mugging, The State, And Law And Order" isimli çalışmasının 3. ve 4. bölümlerinden elde edilen ve yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalara denk gelen kategorilendirmeler kullanılmıştır. Özer (2020), Hall vd.'nin (1978) bu çalışmasından hareketle oluşturulmuş, on beş soruluk bir kategorilendirme yapmıştır. Bu on beş soru şu şekildedir (2020: 503):

"1. Haber değeri ne üzerinden atfedilmiştir?

2. Haberlerde klişe sunum yapılmakta mıdır?

3. Haberde hikâyeleştirme yapılmış mıdır?

4. Objektiflik kategorisi işlenmiş midir, nasıl?

5. Haberlerin sunumunda keskinleştirme yapılmakta mıdır, nasıl?

6. Haberlerin sunumunda kızıştırma yapılmakta mıdır, nasıl?

7. Ardalan ve bağlam bilgisi sunulmakta mıdır?

8. Birincil tanımlayıcıların görüşleri habere sızmış mıdır ve/veya örtük, dolaylı ve doğrudan alıntılar nasıl yapılmıştır?

9. Gündemi tutmak için nasıl bir sunum yapılmaktadır?

10. Özneler nasıl sunulmaktadır?

11. Dil nasıl kullanılmaktadır?

12. İdeolojik üretimin görüntüsü nasıldır? Hegemonya nasıl başarılmaktadır? Basın ideolojik aygıt konumuna uymakta mıdır?

13. Ne gizlenmektedir, ne öne çıkarılmaktadır?

14. Fotoğrafların anlamı nedir? Onlarla metin uyumu var mıdır?

15. Haberin genel çerçevesi iç düzeniyle uyumlu mudur?"

Bu sorulardan araştırmaya esas kategoriler elde edilirken, sorularda işlenen bazı konuların birleştirilebilir olduğu, bazılarının dışlanabileceği ve bunun araştırma için yöntemsel bir kolaylık getirebileceği düşünülmüştür. Örneğin "gündemi tutmak için nasıl bir sunum yapılmaktadır?" şeklindeki 8. soru "haber değeri" kategorisiyle ilişkili görülmüş ve birleştirilmiştir. Chris Barker ve Dariusz Galasinski (2001: 1), kültürel çalışmaların, dilin bağımsız, nesnel bir dünyayı bir ayna gibi yansıtmadığını ve fakat onu kurup inşa ettiğini dile getirmektedirler. Devamla, kültürel çalışmaların, dilin felsefi özünü ikna edici biçimde tartıştığını ve geniş bir metin çözümlemesi yığını oluşturduğunu belirterek, kültürel çalışmaların kültürel formların söylemsel inşasının gerçekte nasıl başarıldığını göstermede "eleştirel söylem çözümlemesi" ile desteklemesinin, onu zenginleştirebilecek bir metodolojik yaklaşım olduğunu savunmaktadırlar. Bu görüşün söz konusu araştırma için de tamamlayıcı bir işlev yerine getirebileceğinden yola çıkılarak, Teun Van Dijk (1991)'ın sosyobilişsel yaklaşımında geliştirdiği mikro yapı çözümlemesinin, "dil kullanımı" kategorisi içinde kullanılması uygun görülmüş, bu doğrultuda fotoğraflar, retorik unsur olarak değerlendirildiği için ayrı bir kategori oluşturulmamış, "dil kullanımı" kategorisi ile birleştirilmiştir. "Özneler nasıl sunulmaktadır?" şeklindeki 10. soru, sentaktik çözümleme ile değerlendirilmek üzere "dil kullanımı ve fotoğraflar" kategorisine dahil edilmiştir. "Ne gizlenmektedir, ne öne çıkarılmaktadır?" şeklindeki 13. soru "hegemonya" kategorisi ile ilişkili görülerek birleştirilmiştir. Öte yandan "Ardalan ve bağlam bilgisi sunulmakta mıdır?" şeklindeki soru için ayrı bir kategori oluşturulmamış, nitel araştırmanın kapsadığı "yakalama ve ertesi günü, karar ve ertesi günü, infaz ve ertesi günü" bölümlerinin her biri için kategorik incelemeye geçmeden önce "ardalan ve bağlam bilgisi"nin sunumu ile birlikte buna ilişkin bölüme ait haber değerlendirmelerinin birlikte yapılması uygun görülmüştür. "Haberin genel çerçevesi iç düzeniyle uyumlu mudur?" şeklindeki 15. soru dışlanmıştır. Bu arada Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü yani 18.3.1971 tarihinde olduğu gibi, onlara ilişkin birden çok haberin ilk sayfada yer alması durumunda; bunlar tek bir haber gibi kabul edilip, uygun kategoriler içinde değerlendirmeye alınmıştır. Buna göre: "Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haberlerin ideolojik özellikleri

nelerdir?" şeklindeki 2. araştırma sorumuza yönelik olarak kullanılan kategoriler şunlardır:

1. Haber Değeri ve Gündem Belirleme:

Çalışmada, haber değeri kategorisi "eşik bekçiliği" kavramı üzerinden gündem belirleme kategorisi ile ilişkili görülüp birleştirilmiştir. Gazetelerin birinci sayfalarını "gündem vitrini" olarak değerlendirmek mümkündür. Her an, her yerde gerçekleşen olayların tamamının medyanın gündemine taşınması söz konusu değildir. Bu nedenle; "haber, olayın kendisinde değil, habere verilen değerdedir (Hall vd., 1982: 53)" ifadesi anlamlı bulunmaktadır. Birinci sayfada yer alan haberlere yani gündem vitrinine bakıldığında, editoryal bir seçim süreci ile karşı karşıya kalınmaktadır. Haber değeri; "gazeteci ve editörlere bir içeriği planlama ve yönetmede yol gösterici olan; soyut, gayri resmi ve kendiliğinden işleyen profesyonel kurallar dizisi (Brighton ve Foy, 2007: 1)" olarak tanımlanmaktadır. Hall vd.'ne (1982: 82) göre haber değeri; "normal olmayanın haber niteliği"dir. Böylece okuyucu/ izleyicide neyin normal olduğuna ilişkin duygu harekete geçirilmekte ve anormal bir durum tarif edilerek "normal" inşa edilmektedir. Haber değeri konusu, liberal çoğulcu ve eleştirel yaklaşımlar tarafından farklı olarak ele alındığı gibi, medyanın türüne ve haberin yayımlandığı yere göre de farklılık göstermektedir. "Bir olayı haber yaparak, gazetenin gündemine taşıyan değerler nelerdir?" sorusunu cevaplayan farklı yazarların geliştirdiği ve bu çalışmada da uygun olanların kullanıldığı kriterler bulunmaktadır. Johan Galtung ve Mari Holmboe Ruge'a (1965) göre bu kriterler; olayın gerçekleştiği zaman aralığı (time span, frequency), olayın büyüklüğü (threshold), netlik/açıklık (unambiguity), anlamlılık (meaningfulness- kültürel yakınlık ve ilgi düzeyi bağlamında), uyumluluk (consonance- toplumun ve basının beklenti/ önyargılarına uygun olma), olayın beklenmedik olması (unexpectedness), olayın sürekliliği (continuity), kompozisyonel denge (composition- diğer haberle olan denge), elit uluslara yapılan gönderme (reference to elit nations), elit kişilere yapılan gönderme (reference to elite pople), kişileştirme (personification), negatiflik (negativity- sonuçlar yönünden negatif göndermeler bulunması) olmak üzere on iki tanedir. Hall vd. (1982: 53), sıradışı olan ve sosyal yaşam hakkındaki "normal" beklentilerimizi ihlâl eden her türlü olayın haber değeri bulunduğundan bahisle değişkenlik, öngörülmezlik (sürpriz) ve dünyanın çatışmalı doğasının temsilini başköşeye yerleştirmektedir. Gazeteler, haberle bir olayı anlaşılır kılmaya çalışırken, sosyal ve kültürel çerçeveler aracılığıyla bu haberi okuyan

herkesin kendi anlayışına sahip olduğunu ve haberden aynı anlamı çıkaracağını varsayarak okuyucusuna bir uzlaşı (ideolojik kapanma) dayatmaktadır. Bu araştırmada olduğu gibi; suç ve beraberinde "şiddet", ek olarak da "ilginçlik" ise bu uzlaşısal sakinliği bozmaları nedeniyle kendi başlarına birer haber değeri taşımaktadır (Hall vd., 1982: 66-72). Bob Roshier'e (1973) göre, haber değeri sağlayan kriterler şunlardır; olayın ciddiliği, mizahi, ironik, sıradışı gibi ilginç koşulların bulunması, duygusal, dramatik koşulların bulunması ve ünlü kişi katılımı. Curtis MacDougall (1969: 10-12'den aktaran Oya Tokgöz, 1981: 63) ise haber değerini oluşturan beş kriterin bulunduğunu belirtmektedir: zamanlılık, yakınlık, önemlilik, ilginçlik, sonuç. Bu kriterlerin haber kuruluşlarının politik ideolojileri doğrultusunda, gazeteciler ve editörler nezdinde yazılı olmayan rutin pratiklere dönüştürülüp içselleştirildiğini ve tüm haber formlarının da bunlardan etkilendiğini söylemek mümkündür.

Medya bazı olay, eylem, kişi veya grupları diğerlerine göre ön plana çıkarmaktadır. Böylelikle insanların ne hakkında konuşacakları veya düşünecekleri belirlenmiş olmaktadır (Yumlu, 1994: 101). Medyanın gündem belirleme gücünü, editoryal seçimlerden yani "eşik bekçiliği" kavramından ayrı düşünmek mümkün değildir. Eşik bekçiliği, kitle iletişim araçlarında haberlerin toplanması, seçilmesi ve kitlelere ulaştırılması aşamalarında kurum içerisinde görevli kişilerin etkili olduğu varsayımına dayanmakta ve özellikle haberlerin seçimi sürecinde bazı olay ve olguların göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır. Birer eşik bekçisi olarak editörler, öncelikle kurumlarının gündemini belirlemekte (Mcquail ve Windhal, 1993: 145), ardından bu gündemi belirli bir içerik ve sunumla okuyucusuna aktarmaktadırlar. Bu yolla basının gündemi, kamunun da gündemi olmaktadır. Basının sahip olduğu gündem belirleme gücü, özellikle birincil tanımlayıcılar aracılığıyla iktidarın söylemlerini yeniden üretilmesine yol açarak iktidarın gücüne dönüşebilmektedir.

2. Klişe Sunum:

Haberde klişe sunum ile anlatılmak istenen, haberin standart gazetecilik teknikleriyle hazırlanmasından ortaya çıkan standart haber yapısıdır. Standart teknik dendiğinde akla 5N1K, ters piramit gibi yerleşik gazetecilik pratikleri gelmektedir. 5N1K tekniği, haber girişinde ne, neden, nerede, ne zaman, nasıl ve kim şeklindeki altı sorunun yanıtının verilmesi ile uygulanmaktadır. Çiler Dursun'a (2005: 80) göre bir profesyonel kod olarak bu kalıp, haberi biçimini aynen koruyan ancak içeriğini günlük olarak değiştiren bir yapıya dönüştürmüştür. Bu haberi adeta bir tekrardan ibaret hale

getirmektedir. Bu tekrarlayan yapı, değişenleri değil, değişmeyenleri göstermektedir. Haberi 5N1K tekniği ile yazan bir gazeteci önceden yapılandırılmış bir süreç içinde hareket etmektedir. Muhabir bu teknikle adeta olay anını resmetmektedir. Olay, altı yönü öne çıkarılarak standartlaştırılmakta, altta yatan sorunlar ise yapı ve bağlamlarından kopartılmış olmaktadır. Bu yolla okuyucunun sorgulama yapmasının önüne geçilmektedir. Yine haber yazma tekniklerinin içinde en eskilerinden biri olan ve 5N1K tekniği ile ilişkili bulunan "ters piramit"te toplanan bilgiler ilgiye göre azalan bir sıralama izlemekte; haberin en önemli ve en ilgi çekici bilgisi en başa konmaktadır (Tokgöz, 1981: 105). Bu tekniklerle öne çıkarılanlar, basının gündem belirleme gücü ile de bağlantılı olarak basının gündemini oluşturmaktadır. Özer ve Şentöregil (2020: 55) bu gibi rutin gazetecilik pratiklerinin habere ideolojik unsurların sızmasında ve yığılmasında etkili olduğunu belirtmektedir.

3. Hikâyeleştirme:

Haber, bir metin olarak bir anlatıya, yani söyleme sahiptir. Onu diğer anlatı türlerinden farklılaştıran şey, sadece bilgi aktarma işlevine sahip bir tür olmasıdır. 'Ne roman, hikâye, şiir gibi edebi türler, ne sinema, pembe diziler, reklamlar, çizgi romanlar, radyo tiyatroları vb. gibi medyada yer alan türler bir açıdan habere benzemez. Ya da tersinden söylersek haber, tüm bu edebi ve medya metinlerinden bir yönden farklıdır. "Haber" dili ve söylemi profesyonel ilkelere dayanması gereken tek metindir (İnal, 1996: 23).' Gazeteci haberi yazarken olayı belli dinamiklere, yani profesyonel etik kodlara (5N1K gibi) göre yeni baştan kurgulamaktadır. Okunan haber gerçekmiş gibi algılansa da aslında kurguya dayalı bir anlatı yani hikâye olduğu için tam olarak gerçekliği yansıtma olasılığı bulunmamaktadır. Aksini kabul, liberal anlayış içinde hareket etmek anlamına gelmektedir. Çiler Dursun'a (2005: 78) göre, haberin bir tür hikâye anlatımı olarak belirmesinin iki sebebi bulunmaktadır; "gazeteciliğin rutin pratiklerinden kaynaklanan yere ve zamana ilişkin sınırlılıklar ve kapitalist bir ekonomik yapının medya kuruluşlarının var kalmasına dönük baskıları ve özellikleri." Tıpkı bir hikâyede olduğu gibi serim, düğüm, çözüm bölümlerinden oluşan haber anlatısı, sıra dışı, dramatik ve trajik bileşenlerin abartılması, fotoğraf kullanımı, gazetenin ideolojisine uygun kelime seçimleri yoluyla daha ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmaktadır ki bu haber dilini de etkileyen ve hatta popülerleştiren bir sunum ve sonuç doğurmaktadır. Gramsci (2014a: 181), mahkeme haberleri ile ilgili olarak:

"Büyük gazetelerde mahkeme haberlerinin bir dizi roman misali, sonu gelmez bir Binbir Gece Masalları tadında yazıldığını söylemek yerinde olur. Bunların hep aynı duygusal tasarımları ve motifleri vardır; trajedi, coşkun drama, zekice ve zarif olay örgüleri, fars"

demektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının haberlerinin büyük kısmını da kolluk gücü ve mahkemelerden alınan haberler oluşturmaktadır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarından infazlarına kadar geçen dönemde yapılan hikâyeleştirmelerde olayın bütün yönleriyle kısa bir özetin yapıldığı serim bölümünü, okuyucuda merak ve ilgi uyandıracak anlatılarla, tasvirlerle örülü, olayların birbirine bağlanarak çözüme yaklaştırıldığı düğüm bölümü takip etmektedir. Düğümün çözüldüğü "çözüm" bölümünde ise olayın taraflarının son durumu ortaya konmaktadır.

Haber hikâyesinin inşa edilme anı, haberin sosyolojik üretiminde, varsayılan okuyucuya/izleyiciye erişmek için gerekli tanımlama ve bağlamlaştırma süreci bakımından önemlidir. Gazeteciler, kültürel haritalar kullanarak, beklenmedik, sıradışı olaylar hakkında anlamlandırma yapılmasını sağlamaktadırlar (Hall vd., 1982: 54). Yani haber hikâyesini okuyan okuyucu kültüre dayalı ortak bilgi stoğuna başvurmakta, böylelikle haberin sunduğu çerçeve ve dolayısıyla ideoloji güçlenmiş olmaktadır (Murdock, 1974: 208-209). Özer ve Şentöregil (2020: 76) de liberal tanıma dayalı olarak haberde gerçeğin yansıtılması idealinin hikâye anlatılarak başarılamayacağının, bunun ancak ideolojik üretime hizmet ettiğinin altını çizmektedirler.

4. Objektiflik- Denge:

Nesnellik, tarafsızlık olarak da adlandırılabilecek objektiflik, kavramsal ve edimsel anlamda sorunlu bir alana işaret etmektedir. Gramsci (2014a: 201), "insana göre nesnel olanın, aynı zamanda insana göre öznel olduğundan" bahisle nesnelliğin "evrensel olarak öznel" olduğunu belirtmiştir. Gramsci'ye göre "nesnel olma mücadelesi, insan ırkının kültürel olarak bütünleşme mücadelesidir" ve "evrensel hale gelen öznenin nesnelleşmesidir." Aşırı nesnelleşme, metafor ve mistisizm barındırır. Dolayısıyla objektiflik, bir ütopyadır. Basın, bilgi toplayan ve bunu haber olarak aktaran bir aktör olarak, bu kültürel bütünleşme mücadelesinin önemli bir parçasıdır. Erkan Yüksel (2006), yapısal olarak haberin objektif olamayacağını belirterek; haber üretim süreçleri, kişisel nitelikler, ideolojik farklılıklar, medyanın yapısal yanlılığı ve sahiplik

durumu, haber yazma teknikleri ve medyanın çalışma düzeni gibi faktörlerin objektifliğe izin vermediğini vurgulamaktadır.

Haberde saf ve katıksız bir objektiflik ölçütünü yakalamak çok mümkün görülemese de haberde "denge" unsurunun gözetilmesi taraflılık eğilimini azaltabilecektir (Özerkan, 2012: 53). Haberde "denge" sağlanması durumunda haberin taraflarından her biri kendi durumunu sunabilmekte ve böylece alternatif tanımlamaların birlikteliği sağlanmış olmaktadır (Hall vd., 1982: 58). Bu dengenin sağlanmasında tarafların görüşlerine -bir taraf lehine olmaksızın- yer verilmesi kadar, muhabirin kendi görüşünü, eğilimini habere sızdırmaması da önem taşımaktadır. İnal'a (1996: 21) göre "objektiflik ilkesi, değer yargılarından arınmış bir gazeteci metaforu" nu çağrıştırırken, haberde denge, gazetecinin farklı görüşlere eşit miktarda yer vermesi anlamına gelmektedir. Burada farklı görüşlerden; "olayın taraflarının yanı sıra güç/iktidar sahibi kişi ve kuruluşlarca dillendirilenler ile siyasal partilerin, güçlü baskı gruplarının, sendikaların, kimi üniversite profesörlerinin görüşleri" kastedilmektedir. Gazeteciliğin rutin pratikleri içinde akredite kaynaklara başvurmak, haberde objektifliğin ve doğruluğun sağlanmasının bir yolu olarak kabul edilebilirse de bunun çoğu kez haberde dengeyi bozan ve iktidarın söylemlerine ağırlık verebilen bir anlatı yarattığı hatırlanmalıdır.

Haberde objektiflik ve denge konusu, idealize edilmiş bir gazetecilik pratiğinin topluma doğru bilgi aktarabilmesi için "kamu yararı" olgusunu da beraberinde getirmektedir. "Kamu yararı" esasen haberin dengeli verilmesi ve bu yolla kamunun doğru bilgilendirilmesinde bulunmaktadır. Bilginin tek taraftan, hele ki kamu üzerinde otoritesi bulunan devletten aktarılması, devleti yüceltmenin, devletin sürekliliğine katkıda bulunmanın "kamu yararı" imiş gibi algılanmasına yol açmaktadır. Nitekim Şengül Özerkan'a (2012: 53) göre, "kamu yararı" yaklaşımı her zaman önceden verili bir yanlılık zemini hazırlamaktadır ve bu yanlılığın nereye kadar ilerleyebileceği belirsizdir. Bir önceki kategoride belirtildiği gibi haberin hikâyeleştirilerek sunulmuş olması da objektifliği ve dengeyi bozmaktadır (Özer, 2020: 505). Çünkü bu sunum taraflıdır ve "devlete uzanan eller kırılır" mitini somutlaştırmaktadır. Hall vd. (1982: 69), özellikle suça ilişkin haberlerin dengeli şekilde verilmesindeki zorluğa dikkat çekmektedir. Çünkü, suçluların, hukuk dışı alanda bulundukları ve herhangi bir örgütlü yapıya sahip olmadıkları için, topluma olan borçlarını ödeyene kadar diğer

vatandaşlık hakları ile birlikte, "cevap hakları"nı da kaybettikleri varsayılmaktadır. Bu da haberde dengenin ortadan kalkmasına yol açmaktadır.

5. Keskinleştirme:

Editoryal süreçte oluşturulan ve Hall vd.'nin (1982: 82) "çekirdek haber değeri seti" olarak adlandırdığı varsayım ve formülasyonlar kümesi, gazetenin ilk sayfasından iç sayfalarına doğru dallanıp yayılarak başyazı, köşe yazıları ve diğer haber formlarına sızmaktadır. Ancak bu yayılım, tartışılan argümanların şeklini değiştirmek yerine onları daha da keskinleştirmektedir. Keskinleştirme, haberin farklı formlarında bir olayın nasıl aynı temele yani editöre bağlı kalınarak ele alındığına, haber üretim süreçlerinin nasıl birbiri ile ilişkili olduğuna, kısacası medyanın nasıl işlediğine ışık tutmaktadır (Hall vd., 1982: 82-83). Gazeteler olayın düzeyini ve keskinliğini sürekli arttırmaktadırlar (Özer, 2020: 505). İktidar lehine veya aleyhine birçok farklı açıdan yapılabilen keskinleştirme, üç dönem üzerinden kurgulanan bu araştırmada her bir dönem için ayrı ayrı önem ifade etmektedir. Yakalama döneminde yapılan keskinleştirmede, yaklaşık iki aydır aranan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemleri ve arkada bıraktıkları izler, kamu düzeninin büyük tehdit altında bulunduğuna yönelik olarak toplumda bir "panik" yaratmak amaçlanarak abartılmıştır ve bu farklı haber formlarında gerçekleştirilmiştir. Örneğin sağ çizgide yer alan *Tercüman* (3.2.1971) gazetesinden Rauf Tamer "Prensip" başlıklı yazısında dönemin İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu üzerinden iktidar aleyhine, Deniz Gezmiş üzerinden de sol aleyhine iki taraflı şöyle bir keskinleştirme yapmıştır:

> *"Deniz Gezmiş bir aydır yakalanamadı. Belli ki himaye edenler var. Saklayanlar var.*
>
> *Onu büyük ustalıkla yok edip, bir daha ortaya çıkarmazlarsa şaşmayın. Sol'un prensibidir bu.*
>
> *Kahraman yaratmak.*
>
> *Halk kitlelerine efsane bir isim bırakmak.*
>
> *En hafifi hiç olmazsa hükümeti acz içine sokmak.*
>
> *Bu adamlar için "Yarın Bakan da kaçırabilirler" deniyor. Kaçırmışken bari Haldun Menteşeoğlu'nu kaçırsalar da kurtulsak."*

Yargılama- karar döneminde bu kez, kamu düzenini bozarak, 2 Mayıs 1960 darbesinin ardından idam edilen Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'a

göndermede bulunarak Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlüğünü bozan suçluların en ağır cezaya yani ölüm cezasına çarptırılması için adli makamları bir an önce ölüm cezası kararı vermeye zorlayan ve bu yönde bir kamuoyu yaratarak yargıyı baskı altına alan keskinleştirmeler de yapılmıştır. *Tercüman* gazetesinden (13.4.1971) Rauf Tamer bir kez daha karşımıza çıkmaktadır:

> *"Adliye mekanizması ne kadar ağır işlerse işlesin, yurt bütünlüğünü iltizam eden bu konuda olağanüstü bir sürat lâzım. Bu Deniz Gezmiş denen çocuk ibret-i alem için sallandırılmazsa, adam kaçırma olayları önlenemeyecektir. Yürekli bir hâkim isterim. Biz, başvekilini asmış bir milletiz. Bu çocuk, Menderes kadar bile mi suçlu değil?*
>
> *Cevap?..."*

Rauf Tamer'in (*Tercüman*, 4.2.1972), Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında ölüm kararının çıkmasının ardından bir an önce infazların gerçekleştirilmesine dönük rövanşist keskinleştirmelerine devam ettiği görülmektedir:

> *"İdama karşıyız,*
>
> *İdama karşıyız,*
>
> *İdama karşıyız deyip duruyorlar.*
>
> *Hiç alâkası yok ama aklıma bir şey geldi, soracağım:*
>
> *3 kişinin naaşından hâlâ ses yok mu Allahaşkına?"*

6. Kızıştırma:

Kızıştırma, düz anlamıyla değerlendirildiğinde, provoke ve ajite eden bir haber sunumunu çağrıştırmaktadır. Bu nedenle keskinleştirme ile olan sınırlarının oldukça belirsiz olduğuna dair bir izlenim oluşturmaktadır. Çözümleme yaparken bu saptamadan çok da uzaklaşmadan ancak editoryal süreçlerde oluşturulan ideolojik kapanmayı da işin içine katarak bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Galtung ve Ruge (1965: 67), bir olayın manşete çıktıktan ve haber olarak tanımlandıktan sonra, bir süre daha haber olmaya devam edeceğini belirtmişlerdir. Bunda bir sorun görünmemektedir. Ancak kızıştırmada bir olayın sürekli haber yapılması ile bir yargıyı ortaya koymak ve o yargıyı pekiştirmek amaçlanmaktadır. Özer'e (2019: 76) göre bu yapılırken söz konusu yargının içini dolduracak ve onu ayrıntılandıracak, kamu yararı

taşıyan bir gazetecilik pratiği de izlenmemektedir. Yani sürekli haber yapmada kamu yararı bulunmamaktadır. Kızıştırma, bir haberin farklı şekillere dönüştürülerek sürekli haber yapılmasından kaynaklanmaktadır. Sürekli haber yapmada yaşanan "dönüşümler hem formal (gazeteciliğin profesyonel kodlarına uygun) hem de ideolojiktir. Haberden başyazıya veya haberden köşe yazısına resmi dönüşümler, haberde sunulmuş olan bazı temaların detaylandırılmasına bağlıdır. Ancak bunu yaparken, başyazılar belli bir yargıya doğru, köşe yazıları daha derin açıklamalara veya arka plana doğru söz konusu temaları zıt yönlere çevirmektedirler. Bu ayrım iyi bir gazetecilik pratiği olmayıp, ideolojik kapanmanın basit ve karmaşık olmak üzere iki farklı yolundan kaynaklanmaktadır (Hall vd., 1982: 88)." Basit ideolojik kapanmada; suçlu ve kurbanlar yansıtılırken, karmaşık ideolojik kapanmada güvensiz ve güvenliksiz bir ortamda yaşandığı ortaya konmaktadır (Özer, 2019: 76-77). Örneğin İş Bankası Emek Şubesi'nin soyulmasının ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının arandığı dönemde *Tercüman* gazetesinin 18.1.1971 tarihli baskısının ilk sayfasında yer alan "Rektör Erdal İnönü'nün evine dinamit atıldı" başlıklı haber kızıştırma amacı taşımaktadır. Habere göre; Deniz Gezmiş ODTÜ rektörü Erdal İnönü'yü arayarak, polislerin kendisini aradığını, sıkışık durumda olduğunu ve ODTÜ'de saklanmak istediğini belirtmiştir. Bu isteği geri çevrilince de İnönü'nün evinin önünde dinamit patlatıldığı iddia edilmektedir. Haberde suçlu ve mağdur taraflarından suçlu zor durumda gösterilmiş ve ardından suçluların sıkıştırılmaları durumunda ne kadar tehlikeli olabilecekleri, güvensiz ve güvenliksiz bir ortam yaratabilecekleri gösterilmeye çalışılmıştır.

7. Birincil Tanımlayıcılar:

Medya haberi salt kendi başına üretemediği için iktidarın ideolojisini de kolaylıkla eleştiremez. Bunun nedeni birincil haber kaynakları ile kurulan yapısal ilişkidir (Hall vd, 1982: 59). Medyanın özerkliğini yitirmesine yol açan ve onu birincil tanımlayıcının söylediklerini tekrarlayan, İnal'ın (1996: 114) deyimiyle; onların tanımlarını halkın diline dönüştürüp (public idiom) ikincil tanımlayıcı rolüne iten bu yapısal ilişki iki nedenden kaynaklanmaktadır; haber üretimine ilişkin örgütsel ve içsel baskılar (zaman baskısı, kaynak tahsisi, iş planlaması vs.) ile haber üretiminde objektiflik, denge, tarafsızlık ilkelerinin garanti altına alınması iddiası (Hall vd., 1982: 57). Doğru haber vermek refleksi ile hükümet yetkilileri, bürokratlar, polis- jandarma gibi kolluk güçleri, kurum temsilcileri ile uzmanlar gibi "akredite" kaynakların

beyanlarına dayanılarak üretilen haberlerde, aslında iktidarın görüşleri tekrarlanmakta, böylece gazeteci ve editörler, iktidarın ideolojisini yeniden üretme işlevini yerine getirmektedirler. Öte yandan, birincil tanımlayıcıların yapmış oldukları başlangıç tanımları veya birincil yorumlar, daha sonra her gerektiğinde alana komut vermektedir. Bunlara getirilecek karşı savlar dahi birincil yorumun çerçeve ve referans terimlerini kullanmak durumunda kalmaktadır ve bu yapıyı değiştirmek çok zordur (Hall vd., 1982: 58).

Birincil tanımlayıcıları, medyanın "gündem belirleme gücü" ile ilişkilendirip, asıl gündem belirleyicisinin medya değil, medyanın sözcülüğünü yaptığı iktidar olduğunu söylemek mümkündür (İnal, 1996: 143). Bu da ideolojik üretimin ta kendisidir. Ancak bu ideolojik üretim, bir çırpıda bitmiş meta haber formuna dönüşmemektedir. İktidarın sağladığı hammadde, Hall vd.'ne (1982: 60) göre her gazetenin haber değeri konusundaki profesyonel anlayışı, örgüt yapısı, teknik çerçevesi ve okuyucu/ izleyici profiline uygun şekilde işlenerek habere dönüştürülmektedir. Herhangi bir olayı habere dönüştürürken kendi görüşlerini gizlemesi gerektiğine inanan gazeteci, bu kaygıyla haber kaynaklarının tanımlarına dayandığı sürece bu kişilerin ve kurumların söylemlerini yeniden üretmeye devam edecektir (İnal, 1994: 142).

8. Kullanılan Dil ve Fotoğraflar:

Bu kategoride örnekleme giren gazetelerdeki haber metinlerinde kullanılan dil, yayımlanan fotoğraflar ile öznelerin nasıl sunulduğuna ilişkin ortak bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kavramların, Teun Van Dijk (1991)'ın sosyobilişsel yaklaşımında yer alan mikro yapı unsurları olduğundan hareket edilerek mikro yapı çözümlemesi yapılması uygun görülmüştür. Nitekim Barker ve Galasinski (2001: 1), kültürel çalışmaların dilin felsefi özünü ikna edici şekilde tartıştığı ve bu perspektiften metin çözümlemeleri gerçekleştirdiği halde, teknik anlamda küçük ölçekli kültürel formların söylemsel inşasının gerçekte nasıl başarıldığını nadiren gösterebildiğini vurgulamaktadırlar. Buna karşılık Ömer Özer (2020a: 60), eleştirel söylem çözümlemesi ile yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar çerçevesinde ideoloji çözümlemesini aynı olaya uyguladığı çalışmasında, yapısalcılık etkisindeki Britanya kültürel çalışmalarının daha çok haberdeki politik ve ideolojik tavra yöneldiğini, eleştirel söylem çözümlemesinin ise bu yönleri de dikkate alarak dilsel çözümleme yaptığını ortaya koymuştur. Özer ayrıca, eleştirel söylem çözümlemesinin sadece bir yöntem olmadığını belirterek, bu iki alanı bir araya getirenlerin dikkatli olması

gerektiğini savunmaktadır. Ancak kültürel çalışmaların gereksindiği bağlamsal, pragmatik ve soru odaklı yöntem ve kavramsal çerçeveleri farklı disiplinlerden derleyerek bir araya getirmesi, onun- Ruth Wodak'in (2001) de söylem tarihsel yaklaşım için dile getirdiği gibi- eklektik yapısı gereği- doğal bulunmaktadır. Özellikle kültür ve iktidar arasındaki ilişkilerin ortaya konmasında araştırmayı bir nebze dahi olsa derinleştirecek yaklaşımların benimsenmesi doğru bulunmaktadır. Gilbert Rodman (2017: 1) da farklı kültürel araştırmalarda etnografik, göstergebilimsel, ideolojik, retorik, ekonomi-politik gibi çözümlemelerin yanı sıra eleştirel söylem çözümlemesinin de yapılabileceğini belirterek kültürel çalışmalarda kullanılan yöntemlerin çeşitli, eklektik ve katışık olduğunun altını çizmektedir. Bu doğrultuda araştırmada kullanılan dili, fotoğrafları ve öznelerin sunumunu çözümlemede araştırmayı derinleştirmesi ve kavramsal olarak Van Dijk'ın mikro yapı unsurlarını çağrıştırması nedeniyle sadece bu kategori yönünden, kültürel çalışmalar perspektifinden ideoloji çözümlemesine ek olarak mikro yapı çözümlemesi yapmak uygun görülmüştür. Bilindiği gibi haberin mikro yapısı; haber metinlerinin sentaksı, yerel bağdaşıklık, sözcük (lexical) seçimleri ve retorik unsurlarından oluşmaktadır (Van Dijk, 1988; 1991). Sentaks, cümlelerdeki gramer yapı içinde hangi sözdizimsel kategorilerin (isim veya isim cümlesi gibi), hangi kombinasyonlarda bulunabileceğini tanımlamaktadır (Van Dijk, 1988a: 25). Sentaks, cümle içindeki öznenin durumsallığını ortaya koymak bakımından da önemlidir. Haber metinlerinde cümle ve cümlecikler arasındaki ilişkinin ortaya konması yerel bağdaşıklık incelemesi ile gerçekleşmektedir. Birer işaret/ gösterge olarak kelimeler, sentaks içinde daha anlamlı hale gelseler de haber metni içinde belirli kelimelerin seçilerek kullanılması, taraflar arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve konuşmacının tutumunu ve buna bağlı olarak ideolojisini aktarması bakımından önemli bir fonksiyon yerine getirmektedirler (Van Dijk, 1988a: 81). Haber retoriğinde sayılar, istatistikler, görgü tanıklarının ifadeleri, alıntılar, fotoğraflar kullanılarak okuyucu ikna edilmeye çalışılmaktadır (Van Dijk, 1988a: 82- 88). İnal'a (1996: 157) göre; retorik nedeniyle tarafsızlık ve dengelilik ilkesi tersine dönmekte ve süreç iktidar/güç sahibi 'birincil tanımlayıcıların' söylemlerinin haberlerde yeniden üretilmesi ile sonuçlanmaktadır.

9. Hegemonyanın Kurulması ve Gizlenenler:

Basının haber üretiminde nasıl ikincil tanımlayıcı statüsüne itildiğine "Birincil Tanımlayıcılar" kategorisinde değinilmiştir. Bu ikincil tanımlayıcılık statüsü, bir

dönüştürme sürecine işaret etmektedir. Hall vd. (1982: 62-63) bunu "Medya halkın dilini alır ve her fırsatta baskın ve uzlaşısal imalar, yan anlamlarla kaynaştırarak geri verir" şeklinde ifade etmekte ve basının kendi aklıyla düşündüğünü ama düşüncesini halk diliyle (public idiom) ifade ettiğini belirtmektedir ki bu aslında "ideolojik üretim"dir. Birincil kaynaklardan üretilen haberde, iktidar söylemi okuyucuya bir uzlaşı dayatmakta ve bu da hegemonyaya dönük rızanın oluşumunda etkili olmaktadır (İnal, 1996: 114). Hegemonya:

> *"Tayin edici ekonomik çekirdek üzerinde yönlendiricilik yeteneği kazanmış temel bir toplumsal grubun (Gramsci bütünlüklü ve sorunsuz bir yönetici sınıftan değil, fakat sınıfsal katmanlar arasında kurulan ittifaklardan söz eder), bu yönlendiriciliği bir dizi ulusal görevler yoluyla toplumsal formasyonu birleştirmeye ve yeniden inşa etmeye girişerek, bütün bir sivil toplum ve devlette toplumsal, siyasal ve kültürel önderlik ve otorite kurabileceği bir uğrağa doğru genişletmeye muktedir olduğu tüm süreçlere gönderme yapar (Hall, 1994: 148)".*

Buradan Gramsci'nin iktidar olarak devletin sivil toplum alanlarını kuşatıcı yapısı içine medyayı da dahil ettiği sonucu çıkarılabilmektedir. Bunun Marks ve Engels (2013: 52)'in "toplumun maddi egemen gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen fikri güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, bu sayede aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının da üzerinde denetim kurar; böylelikle zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşüncelerini de genel olarak, kendine tabii kılar" tezi ile örtüştüğü açıktır. İnsanlar bilgi edinmek, haber almak için medyaya muhtaç olduğu için tabii kılma yani hegemonya kurma süreci kolayca ve kendiliğinden işlemektedir. Basın aracılığı ile hegemonya kurulurken, haber seçiminde bazı noktaların öne çıkarıldığı, yani daha görünür kılındığı, bazı hususların ise gizlendiği görülmektedir. Ardalan ve bağlam bilgilerinin eksik veya yanlış sunumu da buna katkı yapmaktadır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının haberlerinde olduğu gibi olay anına odaklanılarak, suçlu ve mağdur taraf verilmekte, sürekli mağdurun yani devletin zarar gördüğü ve bunun gerekçeleri vurgulanmaktadır. Bu gençlerin ne gibi talepleri olduğu, neden kaçtıkları, neden yakalanamadıkları, adil yargılanıp yargılanmadıkları, keza ölüm cezasının sahip olduğu özel önem ve hassasiyetler hiç tartışılmamaktadır. Konu ile ilgili uzman ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine dengeli şekilde yer verilmemekte, öne çıkarılan ve gizlenen unsurlar aracılığıyla basın araçsallaştırılıp, iktidarın hegemonya kurması kolaylaştırılmaktadır.

5.4.1. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın Yakalanmalarına İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi

Çözümlemeye ilk olarak, yakalama ve ertesi gününe ilişkin ardalan- bağlam bilgisi sunumu ve haberlerin bu açıdan değerlendirilmesiyle başlanmıştır. Ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalandıkları günün haberlerinin kategorik değerlendirmesi ile devam edilmiştir. Ancak Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'dan farklı tarihte ve farklı yerde yakalandığı için tüm kategorilerde öncelikle Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'a, ardından Hüseyin İnan'a yer verilmiştir. Çözümlemeye geçmeden önce belirtilmelidir ki; çeşitli suçlardan aranan ve haklarında yakalama kararı bulunan Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan, 17.3.1971 tarihinde Sivas'ın Şarkışla ilçesinde polislerle girdikleri çatışma neticesinde yakalanmışlardır. Yusuf Aslan bu çatışmada ağır şekilde yaralanmış ve Sivas Devlet Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Deniz Gezmiş ise derhal Ankara'ya getirilerek basın önünde İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu ile görüştürülmüştür. Hüseyin İnan ise, 24.3.1971 tarihinde yanında arkadaşı Mehmet Nakipoğlu bulunduğu halde, Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde bulunan dayısının evinde yakalanmış ve Ankara'ya getirilmiştir. Çözümlemeye, haberin içeriğine dikkat çeken ilk unsur olmaları nedeniyle başlıkları vererek başlanmıştır. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarına ilişkin başlıklar şu şekildedir:

Cumhuriyet, 17.3.1971:

1.Başlık; "Gezmiş yakalandı"

Hürriyet, 17.3.1971

1.Başlık; "Gezmiş ve Aslan gece yakalandı"

Alt başlık; "Şarkışla'daki çatışmada Yusuf Aslan ağır yaralandı"

Tercüman, 17.3.1971

1.Başlık (Sürmanşet); "Gezmiş yakalandı"

Üst başlık; "Polis, sonucu nihayet Sivas'ta aldı"

Alt başlık; "Yusuf Aslan Şarkışla'da polis kurşunu ile vuruldu. Deniz Gezmiş'i ise polis, Gemerek civarında çarpışıp canlı olarak ele geçirdi"

Hüseyin İnan'ın yakalanmasına ilişkin başlıklar ise şöyledir:

Cumhuriyet, 24.3.1971:

1.Başlık; “İnan ve arkadaşı uyurken yakalandı”

Alt başlık; “Pınarbaşı’nda ele geçen İnan, silahlarını polislere teslim eden dayısını kalleşlikle suçladı”

Hürriyet, 24.3.1971:

1.Başlık; “Deniz Gezmiş takımından Hüseyin İnan da yakalandı”

Üst başlık; “Halk Kurtuluş Ordusu! Bir kayıp daha verdi”

Alt başlık; ‘Kayseri’de ele geçen İnan bütün suçlarını itiraf etti ve “Dört Amerikalı’yı kurşuna dizmeliydik” dedi’

Tercüman, 24.3.1971:

1.Başlık; “Üniversite muhtariyeti çok işimize yaradı, polisten kurtulduk”

Alt başlık; ‘Yakalanan Hüseyin İnan, İş Bankası’nı soyduğunu, 4 kişiyi kaçırdığını itiraf edip “uykuda olmasam ya ölür ya da öldürerek kaçmaya çalışırdım” şeklinde konuştu’

Tıpkı günlük konuşmaların ancak belli bir ardalan ve bağlam içinde anlam ifade etmesi gibi, haber de sahip olduğu ardalan ve içinde oluştuğu bağlamdan kopuk olarak anlam ifade etmemektedir. Politik ideolojileri birbirinden farklı olsa da gazeteler olayları nedenleri ile ilişkilendirmemek konusunda birlikte hareket etmekte ve haberi birincil tanımlayıcıların sözlerine dayanarak vermeyi tercih etmektedirler (İnal, 1996:116). Bu da eksik ardalan ve bağlam bilgisinden kaynaklanmaktadır. Oysaki haberler, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmeleri ile sonuçlanan süreçte olduğu gibi, birikerek çoğalmakta ve haberi oluşturan olaylar zinciri arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının 1968’de Fransa’dan yayılan “Gençlik Hareketi” rüzgârını da arkalarına alarak üniversitede reform ve ardından anti- emperyalist, tam bağımsız, özgürlükçü Türkiye taleplerine değinmeden, onları “Anayasal düzeni bozan devlet düşmanları” olarak göstermek ardalan ve bağlamdan yoksun ve ideolojik bir değerlendirme olmaktadır. Gazetelerde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının isimlerine yoğun olarak, AISEC Kongresi’ni ve Devlet Bakanı’nı protesto (*Cumhuriyet*, 9.3.1968), Amerikan 6. Filosu’na karşı gerçekleştirilen eylemler (*Cumhuriyet*, 31.7.1968), yeni Amerikan büyükelçisinin protesto edilmesi (*Cumhuriyet*, 30.11.1968) gibi olaylara ilişkin olarak rastlanmaya başlamıştır. Ancak, ikinci bir Kurtuluş Savaşı ve bağımsızlık mücadelesi

yürüttüklerine inanan bu gençlerin (Feyizoğlu, 2017: 60) isimleri, başta Deniz Gezmiş olmak üzere, 13 Mart 1969 günü bizzat İçişleri Bakanı Faruk Sükan tarafından Meclis kürsüsünden herhangi bir yargı kararına dayanmaksızın "anarşist" olarak tescillenmiştir (Dündar, 2015: 151). Bu tescilin ardından gazetelerde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının isimlerinin önünde, başta "anarşist" olmak üzere pek çok olumsuz ve aşağılayıcı nitelemenin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, iktidarın, gazeteler için Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında standart bir tanımlama yarattığını ortaya koymaktadır. Öte yandan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamının 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından asılan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın gölgesinde gerçekleştiğine ilişkin tarihsel ardalanın da daima göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Teun Van Dijk (1988: 18) haberin anlaşılabilmesi için hem metin hem de sosyobilişsel bağlamın birlikte ele alınması gerektiğinden hareketle, söylem çözümlemesi yapılırken; "haber üretiminin bağlı olduğu ekonomik koşullar haberin yapısını etkiliyor mu, etkiliyorsa nasıl?", "Gazetecilerin sahip oldukları cinsiyet, etnik köken veya sosyal sınıf üyelikleri haber söyleminin tematik veya üslup özelliklerini nasıl etkiler?" gibi soruların da cevaplanması gerektiğinin altını çizmektedir. Haber söyleminde eksik ardalan ve bağlam bilgisi sunumu, okuyucuyu belli tipleştirmelere dayalı okumalar yapmaya itmektedir. Stuart Hall'un (1982'den aktaran İnal, 1996: 150) "bağlamsız güncellik (actuality without context)" olarak tanımladığı bu durum bir haber sunum biçimidir ve okuyucu ile olaylar arasında bir boşluk oluşturmaktadır. Bu boşluk basının oluşturduğu standart şemalarla doldurulmaktadır. Yani okuyucu daha önceki benzer olaylardan elde edip hafızasında depoladığı bilgi ile bu boşluğu doldurmaktadır. Bunun sonucu olarak olay, gerçek bağlamına yerleştirilememekte ve yanlış yansıtılmaktadır. Bu da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin o günün koşullarında, Türkiye'nin ve hatta dünyanın politik, ekonomik, kültürel, tarihsel ve sosyolojik bağlamlarından kopuk olarak değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Che Guevara'nın gerilla ruhundan ve Ho Chi Minh'in filozof tavrından çok etkilenen, öte yandan anti-emperyalist Mustafa Kemal önderliğine de sıkı sıkıya sarılan (Feyizoğlu, 2017: 60) Deniz Gezmiş, ne tuhaftır ki; THKO davası savunmasında "kanla ve ateşle savunduğunu" bildirdiği 1961 Anayasası'nı ihlâlden yargılanarak idam edilmiştir (Çelenk, 2013: 310). Yargılamaları dahi ardalan ve bağlamından

kopuk yapılmış olan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının basındaki sunumlarının da bu şekilde olmasının çok şaşırtıcı olmadığı düşünülmektedir.

Kuşkusuz Deniz Gezmiş ve arkadaşları, sadece yakalandıkları gün basının gündemine oturmamışlardır. 11.1 1971 tarihli İş Bankası/Emek Şubesi soygununun ardından daha sistemli şekilde haber yapılmış olsalar da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gerçekleştirdikleri eylemlerle bağlantılı olarak önceden de zaman zaman haber yapıldıkları görülmektedir. Örneğin Deniz Gezmiş ilk kez 31 Ağustos 1966 yılında gözaltına alınmış[98] ama ilk kez 20.1.1967 tarihinde TMTF'de gerçekleşen olaylarla ilgili olarak "Polise mukavemet ve adlî kararın infazına mâni olmaya teşebbüs" suçundan gözaltına alındığında *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde haber yapılmıştır. Daha sonra, AISEC Kongresi'ni ve Devlet Bakanı'nı protesto (*Cumhuriyet*, 9.3.1968), Amerikan 6. Filosu'na karşı gerçekleştirilen eylemlerle ve devamındaki olaylarla ilgili olarak öğrenciyi ayaklanmaya teşvik, tahrip ve yaralama (*Cumhuriyet*, 31.7.1968), yeni Amerikan büyükelçisinin protesto edilmesi (*Cumhuriyet*, 30.11.1968) gibi suçlardan gazetelerde isminin geçtiği görülmektedir. Yusuf Aslan adına haber olarak ilk kez Amerikan büyükelçisinin arabasının yakılması olayı ile ilgili aranan kişiler arasında rastlanmaktadır (*Cumhuriyet,* 7.1.1969). Keza Hüseyin İnan'ın adı ilk kez "silah kaçakçılığından aranan genç" olarak, 7.10.1969 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde geçmektedir. Dönem Fransa'da başlayıp, tüm dünyaya yayılan "68 Olayları" dönemidir ve bu dönemin etkileri Türkiye'de görülmüştür. Yukarıda Türkiye'deki gençlik hareketleri ile üniversitelerde demokrasi ve reform istendiği, daha sonra bunun tüm düzenin değişmesi isteğine evrildiğinden bahsedilmiştir (Çaylak ve Baran, 2010: 447). Deniz Gezmiş ve arkadaşları da sadece üniversitede reform için değil tam bağımsız, anti- emperyalist, demokratik, özgürlükçü, eşitlikçi ve ilerlemeci bir Türkiye için devrim gerçekleştirebileceklerini düşünerek öğrenci hareketinin ön saflarında mücadele etmiş, bu uğurda defalarca tutuklanmış, cezalar almış, işkenceyle yüz yüze gelmişlerdir. Bu dönemde ülkede yaşanan ve yeni bir darbenin sinyallerini veren karmaşa aslında bir "yönetememe" durumundan kaynaklanmış olmasına rağmen, sorumlular siyasetin içinde aranmamış, fatura Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi solcu gençlere kesilmiştir. Haber sunumlarında ve köşe yazılarında sol öğrenci hareketi mensuplarına "dış mihrakların",

[98] 15 Ağustos 1966'da işten çıkarılan Çorum Belediyesi işçilerinin protesto yürüyüşüne ilgisiz kalan Türk-İş'i protesto etmek amacıyla yapılan gösteride gerçekleşmiştir (Dündar, 2015:85).

"meçhul güçlerin", "yeraltı örgütlerinin" piyonu, maşası gözüyle bakılmış, bunların başarıya ulaşması durumunda Türkiye'nin başına gelebilecekler bir kâbus senaryosu gibi sunulmuştur[99]. Bu temel bakış açısının, önemli bir ardalan bilgisi sağladığı düşünülmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları, özellikle de Deniz Gezmiş, ses getiren eylemlerin sayısı arttıkça "tedhiş ve anarşizmin" birinci dereceden sorumluları olarak ifşa edilmiş, yani suç kişiselleştirilmiş ve akabinde Türkiye'de Amerikan güdümlü, sağ bir darbe gerçekleştirilmiştir.

Ömer Özer (2020), eksik ardalan ve yanlış bağlam bilgisinin ideolojik üretime sebep olduğunu belirtmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "65 gündür arandığını" belirtmiş ama hiç ardalan bilgisi vermemiştir. *Hürriyet* gazetesi "iki banka soygunu, önce bir sonra dört Amerikalı'nın kaçırılması olaylarına adları karışan" şeklinde eksik bir ardalan bilgisi vermiştir. Ancak amaç, ardalan bilgisi vermek değil, devlet otoritesinin nasıl sarsıldığının gerekçelerini göstermektir. Aynı şekilde *Tercüman* gazetesi de "banka soygunları, adam kaçırmalar ve türlü anarşik olayları yaratarak, ülkenin başına ciddi siyasi bunalımlar çıkaran" şeklinde eksik bir ardalan bilgisi sunmuş ve ardalan bilgisini devletin başına siyasi bunalım açmanın gerekçeleri olarak sunmuştur. Haberlerde yanlış bağlam bilgisi verilmiştir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "neden" ve "nasıl" yakalandıkları sorularının yanıtları, "devlet otoritesini sarstıkları için ve polisle girdikleri çatışma sonunda Yusuf Aslan yaralı ve canlı, Deniz Gezmiş canlı" şeklinde verilmiştir. Çünkü gazetelerin ilgilendikleri tek şey "yakalanma anı"dır. Bu yanıtlar gerçek bağlamdan yoksundur. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının devletle mücadeleye giriştikleri ön plana çıkarılarak "yakalama olayı" ve kolluğun gücü yüceltilmiştir. Türkiye'de toplumsal, ekonomik veya politik olarak nelerin değişmesi gerektiği, gençlerin ne istediği, bu gençlerin neden kaçmak durumunda kaldıkları tartışılmamıştır.

1. Haber Değeri ve Gündem Belirleme:

Deniz Gezmiş, Yusuf, Aslan ve Hüseyin İnan'ın isimleri yakalanmalarından önce zaman zaman gazetelerde yer almasına rağmen, 4 Mart 1971 tarihinde Ankara, Gölbaşı'ndan dört Amerikalı askerin kaçırılmasının hemen ardından THKO'nun eylemi üstlendiğini duyuran bildirisinin[100] yayımlanması ve burada sayılan eylemlerin münferiden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla ve özellikle de Deniz Gezmiş ile

[99] Cihad Baban, *(Cumhuriyet*, 1.6.1971), Rauf Tamer (*Tercüman,* 13.4.1972)
[100] *Cumhuriyet,* 5.3.1971

ilişkilendirilmiş olması bu isimlerin basında sıklıkla ve sürekli anılmasına yol açmıştır. Deniz Gezmiş'in yakalanmasının ertesi günü İçişleri Bakanı'na "Ben THKO'nun başkumandanıyım (*Tercüman*, 18.3.1971)" şeklindeki açıklaması, baştan beri süregelen bu ilişkilendirmelerin basın açısından sebepsiz olmadığını ortaya koymuş ve bir anlamda basının elini güçlendirmiştir. Dolayısıyla basın, editoryal seçim yaparak bu isimleri "terör ve korku" olgularının öznesi olarak öne çıkartmış ve uzun zaman boyunca kamunun dikkatini bu isimler üzerine çekmeyi başarmıştır.

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanma haberleri, farklı politik ideolojileri olmasına rağmen her üç gazetede hemen hemen aynı başlıkla verilmiştir. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri günlerdir süren kovalamacanın asıl kahramanı olarak Deniz Gezmiş'i görmeyi tercih etmiş ve onu tek başına başlığa almayı uygun bulmuşlardır. *Hürriyet* gazetesi ise Deniz Gezmiş'le birlikte Yusuf Aslan'ı da başlığa taşımıştır. Hüseyin İnan'ın yakalanmasına ilişkin başlık, alt ve üst başlıklar ise, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmasına ilişkin başlıklardan daha ayrıntılı, daha dramatik ve daha çok ima içerir tarzda sunulmuştur. Ayrıca Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'dan elde edilen bilgilerin de eklendiği görülmektedir; "Halk Kurtuluş Ordusu! Bir kayıp daha verdi (*Hürriyet*, 24.3.1971)".

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan ile ilgili her üç başlıkta da kullanılan "Gezmiş yakalandı" ifadesi, aslında habere "kişileştirme" (personification) üzerinden değer atfedildiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Hüseyin İnan'ın yakalanması haberlerine de "kişileştirme" üzerinden haber değeri verildiği görülmektedir. Böylelikle, olayların arkasındaki yapı ve temel sorun perdelenmiş, Türkiye'de yaşanan toplumsal karmaşanın başlıca sorumluları Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan gibi gösterilmiştir. Galtung ve Ruge (1965: 68) kişileştirmeyi, "haberde bir öznenin, belli bir ismin veya birkaç kişiden oluşan bir topluluğun bulunması ve olayların bu kişi veya kişilerin eylemlerinin sonucu olarak görülmesi" şeklinde açıklamaktadır. "Kişileştirme" yoluyla sorunların toplumsal düzeyden bireysel düzeye indirgendiğini; sorunların toplumsal kökeninin üzerinin örtülerek bireysel eylemlerin temel sorun kaynağı olarak sunulduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle toplumda bireysel düzeyde alınan tedbirlerin, toplumsal düzeyde sorun çözeceğine dair algı güçlendirilmiş olmaktadır. Buna göre; Türkiye'de öğrenci hareketinin lideri olan ve gerçekleştirdiği eylemlerle adeta terörle özdeşleştirilerek topluma tanıtılan Deniz

Gezmiş'in yakalanması, aslında onun şahsında devletin terörizme karşı elde ettiği zaferi ilân etmektedir.

Uzun zamandır aranmalarına rağmen teşhis edilmelerinden yakalanmalarına kadar geçen birkaç saatlik kısa süre göz önüne alındığında, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının kısa bir zaman aralığında gerçekleşmiş olması, Galtung ve Ruge (1965: 65-66)'un "sıklık (frequency)" olarak adlandırdığı kavrama karşılık gelmektedir ve haber değerini arttırmaktadır. Keza Hüseyin İnan da uzun zamandan beri aranmasına rağmen trafik polisleri tarafından görüldükten çok kısa bir süre sonra yakalandığı için buna ilişkin haberin değeri artmıştır.

Okuyucunun gerçekleşmesini tahmin ettiği bir olay gerçekleştiğinde, bu haberin alımlanması daha kolay olmaktadır. Galtung ve Ruge (1965: 67), bu tip haberleri "eski" olarak değerlendirmektedir; çünkü olması beklenen şeylere karşılık gelmektedirler. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan, aylar süren takibin ardından kolluk güçlerinin elinden kaçamamış ve adalete teslim edilmişlerdir. Bu durum, basının ve toplumun beklenti ve önyargılarına uygun bir olay olduğu için de haber değerine sahip olduğu söylenebilmektedir.

Yakalama haberlerine, kendi sonuçları yönünden negatif göndermelere (banka soygunu, adam kaçırma, üniversite işgalleri vs.) sahip olması nedeniyle de haber değeri verilmiştir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları bu eylemlerin öznesi olarak sunulagelmektedir. Negatif haberler, pozitif haberlere göre daha kısa sürede gerçekleşir ve beklenmediktir. Daha az belirsizlik içermektedir ve ortak bilgi stoğuna dayalı olarak yorumlanması da daha kolaydır (Galtung ve Ruge, 1965: 69-70). Ek olarak Ayşe İnal'a (1996: 177) göre negatif haberler;

> *"Olayları bağlamından yalıtan, sorumluğu kişiselleştiren, dili içinde egemen güç/iktidar sahiplerinin söylemlerini kuran, bireyi toplumsal sorunlara çözüm yolları bulmak için harekete geçirmek yerine, dış dünyaya ilişkin olarak korkutan ve pasif bir konuma iten haberdir."*

Bu yönleriyle negatif haberlerde ideolojik üretim yapıldığı açıktır. Yakalama haberlerine, haber değeri verildiğini gösteren başka ögeler de mevcuttur. Şöyle ki; Galtung ve Ruge (1965: 67), bir olayın manşete çıktıktan ve haber olarak tanımlandıktan sonra, bir süre daha haber olmaya devam edeceğini belirtmişlerdir. *Cumhuriyet* gazetesinin haber metninin başlangıcında yer alan "65 günden beri aranan

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan dün gece Sivas- Kayseri karayolu üzerindeki Şarkışla'da gece 1.30'da ele geçirilmiştir" ifadesi kolluk kuvvetleri tarafından aylardır yürütülen arama ve kovalamaca faaliyetlerinin "sürekliliğine" vurgu yapmaktadır. Basın da bu kovalamacanın en yakın tanığı olmuş ve sürekli yer vererek gündemde tutmuştur. "Emniyet kuvvetlerini peşlerinden aylarca koşturan… (*Hürriyet,* 17.3.1971)"; "Polis, sonucu nihayet Sivas'ta aldı (*Tercüman*, 17.3.1971)" gibi ifadeler bu sürekliliği ortaya koymaktadır. Hüseyin İnan'ın yakalanma haberleri de bu sürekliliği oluşturan halkalardan bir tanesidir. *Cumhuriyet* gazetesinde kullanılan "Yine Tesadüf" ara başlığı, yakalanma sürecinde Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın teşhis edilme ve yakalanma şekline göndermede bulunmaktadır ve bu bir sürekliliği ifade etmektedir. "İki aydan fazla bir süre Ankara'da güvenlik kuvvetlerini peşinden koşturan Deniz Gezmiş'in suç ortağı Hüseyin İnan… (*Hürriyet,* 24.3.1971)" ifadesi de bu sürekliliğe vurgu yapmaktadır.

Yakalanma haberlerine "şiddet" ve "ilginçlik" unsurları (Hall vd., 1982: 67- 72) üzerinden de haber değeri atfedilmiştir ki; burada medyanın potansiyel haber kaynağı olarak suça yaklaşımının temelde "şiddet" üzerinden olduğu da hatırlatılmalıdır. Örneğin; Yusuf Aslan'ın yaralı olarak ele geçirilmesinde şiddet ve ilginçlik unsurları birlikte görülmektedir. Çatışma sonrası kasığından vurulan Yusuf Aslan'a ilişkin haber *Hürriyet*'te Sivas Vali Yardımcısı'na atıfla, "hayalarından kurşunla yaralandığı" şeklinde verilirken, *Tercüman*'da Yusuf Aslan'ın "polis ve jandarma tarafından hayalarından vurularak ele geçirildiği" belirtilmiştir. "İlginçlik"ten kastedilenin Hall vd.'nin (1982: 72) belirttiği gibi; haberin içerdiği "son derece alışılmadık, farklı, acayip, yabansı veya kaba özellikler" olduğu belirtilmelidir. Keza yakalanan Deniz Gezmiş'in üzerinden "sten marka tabanca" ve Yusuf Aslan'ın üzerinden "el bombaları"nın çıkmış olması (*Cumhuriyet,* 17.3.1971) da yine şiddet ve ilginçlik unsuru olarak değerlendirilmiştir. Hüseyin İnan için kullanılan "…Ben uykuda yakalanmasa idim, müsademeye girişerek kaçmaya çalışırdım (*Cumhuriyet,* 24.3.1971)", "Dört Amerikalı'yı kurşuna dizmeliydik (*Hürriyet*, 24.3.1971)", "… Üzerinde İspanyol yapısı 3 otomatik tabanca, 292 adet mermi bulunan Hüseyin İnan… (*Hürriyet*, 24.3.1971)", 'Hüseyin İnan, İş Bankası'nı soyduğunu, 4 kişiyi kaçırdığını itiraf edip "uykuda olmasam ya ölür ya öldürerek kaçmaya çalışırdım" dedi (*Tercüman*, 24.3.1971)', "…çeşitli polis noktalarını kurşunladım ve sabotajlara katıldım (*Tercüman*, 24.3.1971)" ifadeleri yakalanma haberlerinde şiddet ve ilginçlik

unsurlarının ön plana çıkarıldığını göstermektedir. Ayrıca, *Cumhuriyet* gazetesi 'Pınarbaşı'nda ele geçen İnan, silahlarını polise teslim eden dayısını "kalleşlikle" suçladı' başlığını kullanmıştır. "Sözünde durmayıp bir işin yüzüstü kalmasına yol açan" anlamına gelen kalleş sözcüğünden türeyen "kalleşlik" kavramı habere "ilginçlik" katarak haber değerini arttırmıştır. Haberden, dayısının Hüseyin İnan'a yardım için söz verdiği ancak daha sonra sözünden dönerek polisle iş birliği yaptığı anlaşılmaktadır. Aile içindeki bu gerginliğin haber olarak verilmesi, Hüseyin İnan'ın akrabaları tarafından bile dışlandığı algısını pekiştirmektedir. Şiddete dayalı haber değeri, "iyi şiddet/kötü şiddet[101]" ayrımına ve bunun üzerinden "toplumun ve hukukun içindekiler/ dışındakiler" ayrımına yol açmaktadır. Hall vd. (1982: 68), bir "meşru şiddet- gayrimeşru şiddet" ayırımından bahisle, sadece devletin meşru şiddet kullanma tekeli olduğunu ve bu yolla gayrimeşru şiddeti durdurduğunu belirtmektedir. Haberlerde dile getirilen "polis kurşunu ile vurulmak" iyi şiddeti temsil ederken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının polise ateş açması kötü şiddettir. Şiddetin kendine özgü kötücüllüğü göz ardı edilerek, kamunun iyi şiddetten yana olması sağlanmaya çalışılmakta, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının toplum ve hukuk dışı alana itilmelerine meşru bir zemin hazırlanmaktadır. Ek olarak Hüseyin İnan için kullanılan "…polis ve jandarma baskını sonucu uyurken yakalanmıştır (*Cumhuriyet,* 24.3.1971)", "…çay içerken güvenlik kuvvetlerinin yaptığı baskın üzerine kıskıvrak yakalanmıştır (*Hürriyet*, 24.3.1971)", "…uyurken yakalandı (*Tercüman*, 24.3.1971)" ifadelerinde geçen "uyurken, çay içerken" gibi zarf tümleçleri sürpriz nitelikli olup, anlatıma şaşırtıcılık katarak haber değerini arttırmıştır. Asıl olarak Hüseyin İnan ve arkadaşının "gafil avlandıklarını" ya da "faka bastıklarını" ifade etmek üzere kullanılan bu tümleçlerle basın, devlete kafa tutan azılı suçlular olarak sunduğu insanlarla, masum insanların günlük pratiklerini bir araya getirmenin yarattığı zıtlıktan bir şaşırtıcılık kotarmıştır. Hüseyin İnan'ın dayısı Kemal Kalaycı'nın evinde yakalanması da "sürpriz" niteliği ile ön plana çıkarılmıştır. Kolluk gücünden kaçan bir insanın yanında arkadaşı olduğu halde dayısının evine sığınmış olması beklenmedik bir durumdur.

Gündemi oluşturan konuların sunum şekli de okuyucu üzerinde etkili olmaktadır. Konuların sunumunda açık seçiklik, konunun ne derece kişileştirilmiş olduğu (olay ve

[101] "İyi şiddet kötü şiddet" kavramsallaştırması, Tanıl Bora'nın olağanüstü hal dönemlerine atıfla yaptığı "aşı metoforu"ndan esinlenerek kullanılmıştır. Bununla, devletin baskı araçlarını kullanarak uyguladığı şiddetin toplumda haklı/iyi şiddet algısı yarattığı, devlet düzenine ve gücüne yöneltilen her türlü şiddetin ise kötü şiddet olarak algılandığı anlatılmak istenmiştir.

kişilerle sunumu), soyut ifadelerden çok daha etkili olmaktadır (Protess vd., 1987). Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanması ile ilgili olarak her üç gazetede de bu yapılmış, konu kişileştirilmiş ve Deniz Gezmiş başlığa taşınmıştır. Deniz Gezmiş, şiddetin ve terörün temsili olarak sunulmuş ve böylelikle tek başına gündemi tutmak için kullanılmıştır. *Hürriyet* gazetesinde kullanılan "Astsubaya tehdit", "Seyyar cephanelik", "İtiraf etti" şeklindeki ara başlıklarla Deniz Gezmiş daha yargılanmadığı halde suçları pekiştirilmekte, suçlarına suç katılmakta, zaten kendisinin de bu suçları itiraf ettiği belirtilerek verilecek ceza meşrulaştırılmaktadır. Aynı şekilde Hüseyin İnan'ın işlediği suçlar, üzerinde taşıdığı suç aletleri, dedesi ve dayısının bile ona sırt çevirmesi, suçlarının sabit olduğunu dile getirmesi ayrıntılı şekilde verilerek, yargılaması yapılmaksızın ağır suçlu olduğu algısı yaratılmakta ve bu yolla alacağı ceza meşrulaştırılmaktadır. Özer ve Şentöregil (2020: 505), habere gerçekte değer verilmediğini, bunların gündemi tutmanın yanı sıra "kâr, meşrulaştırma, kanıksattırma" gibi farklı amaçlarla sunulduklarını belirtmektedir. Editörler haberin ne olduğuyla değil, hikâyenin tekrar ortaya konmasıyla ilgilenmektedirler. Bu öyle bir sunumdur ki; gerçeklik yanlış yansıtılmakta ve olayın nasıl anlaşılması gerektiği hakkında güçlü yorumlar içermektedir. Banka soyduğu, adam kaçırdığı düşünülen Hüseyin İnan "kıskıvrak" yakalanmıştır. Gazete tam olarak bununla, yani olay anıyla ilgilenmektedir. "Hüseyin İnan neden kaçmaktadır?" sorusu hiç gündeme getirilmemiştir. Bunun yanında *Tercüman* gazetesinin başlığa taşımayı uygun bulduğu "üniversite muhtariyeti (özerkliği), Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerini gerçekleştirmeleri için uygun zemini yaratmış gibi gösterilmiş, bunun iyi bir şey olmadığının propagandası yapılarak, ideolojik üretim yapılmıştır. İlerici, aydınlanmacı toplumlarda en önemli değer olarak görülen üniversite özerkliği, azılı suçlu, düzen düşmanı bireyler yetiştiren bir sistem olarak sunulmuştur. Hüseyin İnan'ın ağzından verilen "Üniversite muhtariyeti çok işimize yaradı, kurtulduk" başlığı bunun kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

2. Klişe Sunum:

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanma haberlerinde, 5N1K tekniğine uygun yani "ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden ve kim" sorularına cevap veren bir gazetecilik pratiği izlendiği ve klişe sunum yapıldığı görülmektedir. "Polis, bekçi, jandarma" gibi kolluk güçleri ve Deniz Gezmiş ile Yusuf Aslan "ne ve kim" sorularının yanıtlarını oluştururken, yakalanma olayının gerçekleştiği Sivas/ Şarkışla/ Gemerek gibi yer

isimleri "nerede" sorusunun karşılığını oluşturmaktadır. Olay "gece" gerçekleşmiştir. "Yusuf Aslan, Şarkışla'da bir polis ve bekçi tarafından hayalarından yaralanarak canlı, fakat çok ağır yaralı" olarak ele geçirilmişken, Deniz Gezmiş'in de "polis tarafından bütün yurtta alınan tedbirler sonunda canlı olarak yakalanması (*Tercüman*, 17.3.1971)", "nasıl" sorusunun karşılığıdır. "Emniyet kuvvetlerini peşlerinden aylarca koşturan ve bir bakıma devlet otoritesinin sarsılmasına sebep olan (*Hürriyet,* 17.3.1971)", "banka soygunları, adam kaçırmalar ve türlü anarşik olayları yaratarak, ülkenin başına ciddi siyasi bunalımlar çıkaran (*Tercüman,* 17.3.1971)" ifadeleri ise zanlıların "neden" yakalandıkları sorusuna cevap vermektedir. Gazeteler hep olay anıyla yani "yakalanma" ile ilgilenmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının aylardır neden kaçtıkları üzerinde durulmamaktadır. Aslında bu gençlerin "işkenceden, öldürülmekten ve ölüm cezasına çarptırılmaktan" korktukları için kaçtıkları yakalanma haberlerinde hiç dile getirilmemiştir. Hakkında "vur" emri çıkartılan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği eylemler, yargılamayı gerektiren suçlar olsa bile, her sanığın yargılanması sırasında işkenceye uğramamasının ve adil yargılanmasının teminatı devlet olmak gerekir. Basında bu hususu önceden dile getiren bazı yazarlar[102] ve bizzat Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Sinan Cemgil'in babalarının çocuklarına işkence uygulanacağı veya öldürülecekleri gerekçesi ile yaptıkları "sakın teslim olmayın" çağrıları [103] bulunmasına rağmen, yakalama haberlerinde bunun üzerinde hiç durulmamış, "neden kaçtıkları" değil de "neden yakalandıkları" gerekçelendirilmiştir. Gazetelerin yaptığı bu gibi gerekçelendirmeler, devlet düzenini bozmaya yeltenenlere karşı kolluk güçlerinin edimlerini meşrulaştırmakta ve haberde ideolojik üretim yapıldığını ortaya koymaktadır. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanma haberlerinde "ters piramit tekniği" de kullanılmıştır. Yani en önemli bilgiler başlığa taşınmış, en önce verilmiştir. Standart bir endüstriyel gazetecilik

[102] Oktay Akbal: 'Okuyorsunuz gazetelerde aranıp da bir türlü bulunamayan devrimci gençlerin sözlerini: "İşkenceden korkuyorum, işkenceden kaçıyorum" diyorlar hep. Bu yüzden saklanıyorlar, suçsuz oldukları halde, suçsuzluklarını ispat edecekleri halde. Yargıç önüne çıkınca oyun bitiyor ama oraya gidene dek neler oluyor neler! Ne demiş bir aydır İstanbul'dan ayrılmayan, gene de Ankara'da işlenmiş bir suçtan aranan genç: "Akla gelmeyen işkenceler yaptılar" Demek insanlık dışı işler olup bitiyor göz önünde! İnsan inanamıyor anlatılanlara… (*Cumhuriyet*, 24.1.1971)'
İlhan Selçuk: "Deniz, birkaç günden beri gazetelerde boy hedefi gibi dizili resimlerini görüyorum. İddialara bakılırsa Ankara'da bir banka şubesini arkadaşlarınla birlikte soymuşsun.124 bin lirayı alıp kaçmışsın. Hakkında "vur" emri çıkmış. Binlerce polis peşindeymiş. Ben bu satırları pazartesi sabah yazıyorum. Salı günü yayımlanacak. Kimbilir? Aradan geçen zaman içinde belki teslim olacaksın, belki yakalanacaksın, belki de öldürüleceksin. Seni tanıdığım için her sabah kaygılı gözlerle gazeteyi açıyorum… (*Cumhuriyet,* 19.1.1971)
[103] *Hürriyet,* 14.2.1971

pratiği olarak ters piramit tekniği, yapısal, işlevsel, etik ve teknik kodlar içermesi sebebiyle, içine sızan kurumsal ideoloji ile birlikte haberin bir meta olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Çığ, 2010: 71-72).

Hüseyin İnan'ın yakalanma haberleri de her üç gazete de klişe sunumla verilmiştir. Haberlerin giriş bölümleri "5N1K" şeklindeki standart haber yazma tekniğine uygun olarak kurgulanmıştır. Olayın tarafları olan Hüseyin İnan ve arkadaşı Mehmet Nakipoğlu karşısında yer alan kolluk güçleri yani devlet, "ne/ kim" sorularının yanıtıdır. Hüseyin İnan'a yardım ve yataklık etmekten vazgeçip, onları kolluğa teslim eden "dede ve dayı" da devlet tarafında yer almaktadır. "Nerede?" sorusuna, yakalama olayının "Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde, dayısının evinde" gerçekleştiği cevabı verilebilmektedir. "Dün sabaha karşı 5.15 sıralarında (*Cumhuriyet*, 24.3.1971)" ifadesi "ne zaman" sorusuna karşılık gelmektedir. *Hürriyet* (24.3.1971) gazetesi bunu "sabaha karşı" olarak, *Tercüman* (24.3.1971) gazetesi ise "saat 4.30" şeklinde ifade etmiştir. 24.3.1971 tarihli gazeteler "nasıl" sorusunun karşılığını şöyle cevaplamışlardır: "…polis ve jandarma baskını sonucu uyurken yakalanmıştır (*Cumhuriyet)*, "…İnan çay içerken, güvenlik kuvvetlerinin yaptığı baskın üzerine kıskıvrak yakalanmıştır (*Hürriyet*)", "…uyurken yakalanmıştır (*Tercüman*). "Neden" sorusunun yanıtı her üç gazete tarafından "banka soymak, adam kaçırmak, THKO adına bildiri yayımlamak suçlarından arandıkları için" şeklinde yanıtlanmıştır. 5N1K tekniği, gazeteciliğin rutin pratiklerinden kaynaklanan yer ve zamana ilişkin sınırlılıklarla, kapitalist ekonomik düzenin medyaya dayattığı kalıplar neticesinde ortaya çıkmıştır (Dursun, 2005: 78). Bu standart yapı, bir gazeteci için en net bilginin, en kısa şekilde verilebildiği, tarafsız ve nesnel bir pratiğe işaret etse de haberin liberal bir anlayış içinde Stuart Hall vd.'nin (1978) belirttiği sosyal üretim süreçlerinden geçmesi, tarafsızlık, nesnellik iddialarını geçersiz kılmaktadır. Hüseyin İnan, devlete karşı işlenen birçok suçun faili olarak sunularak bu yolla niçin arandığı ve niçin "kıskıvrak" yakalandığı gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Niçin kaçtığına ilişkin bilgiye ise yer verilmemiştir. 5N1K tekniğinin olayın kısa özetini vermekte başarılı olmakla birlikte, olayların altında yatan ve gerçek sebepleri oluşturan olguların örtülüp, gizlenmesinde de bir o kadar başarılı olduğu görülmektedir.

3. Hikâyeleştirme:

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanma haberlerinin tıpkı bir hikâyede olduğu gibi "serim, düğüm ve çözüm" bölümlerini içerek şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Kurgu, okuyucuda duygu ve ilgi uyandırıp, bunları diri tutacak şekilde sürükleyici, dramatik unsurlarla bezenmiştir. Banka soyan, adam kaçıran düzen bozucular nihayet yakalanmış ve hikâyelerin genelinde olduğu gibi iyiler kazanmış, kötüler de cezalandırılmıştır. Haberde 5N1K tekniğinin kullanılması, haberin hikâye gibi anlatılmasına yol açmaktadır.

Cumhuriyet, Hürriyet ve *Tercüman* gazetelerinin tümü Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanma haberini "hikâye anlatma" tekniğini kullanarak vermiştir ki; bu Özer ve Şentöregil'e (2020: 56) göre haberde objektif olma kriterinin yerine getirilmediğinin üstünü örtmek amaçlı yapılmaktadır. Ancak *Cumhuriyet* gazetesinin, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerine göre hikâye anlatımını çok daha kısa tuttuğunu belirtmek gerekmektedir. *Cumhuriyet* haberi sadece ilk sayfasında "kısa haber" şeklinde özetlerken, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri haberi detaylı şekilde hikâyeleştirerek devama göndermişlerdir. Haberlerde hikâyeleştirmelere şunlar örnek olarak gösterilebilmektedir:

Cumhuriyet (17.3.1971) gazetesi, Sivas Valisi'nden elde ettiği bilgileri hikâyeleştirmiştir;

> *"Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan bir motosikletle Kayseri yönünden Şarkışla'ya gelmişlerdir. Burada bir polis tarafından tanınan Gezmiş, emniyet kuvvetleri ile çatışmıştır. Bu arada bir iddiaya göre Gezmiş, polislere attığı kurşunlarla Yusuf Aslan'ı yaralamıştır. Gezmiş, daha sonra şehir içinde tehdit ettiği bir havacı başçavuşun özel arabasıyla kaçmış, ancak Gemerek'in Yeniçubuk akaryakıt istasyonu yöresinde taşıtın lastiği ateşle delinmiştir. Deniz Gezmiş, bunun üzerine gece karanlığında tarlalara girmiş, ancak peşindeki güvenlik kuvvetlerince yakalanmıştır."*

Hürriyet (17.3.1971) gazetesinin hikayeleştirmesi *Cumhuriye*t gazetesininkine göre çok daha uzun ve ayrıntılandırılmış olup; kolluk güçlerinin edimlerini meşrulaştırıcı unsurlar içermektedir:

> *"Aranan iki kanun kaçağını teşhis eden bir polis, durumu derhal amirlerine bildirmiş, bunun üzerine polis ve jandarma birliklerinin hareketi başlamıştır. Yusuf Aslan ve Deniz Gezmiş şehir içinde olağanüstü bir telaşın başladığını hissedince yakalanacaklarını anlamışlar ve derhal oradan uzaklaşmak istemişlerdir. Ancak gece saat 22.00 olmasına rağmen polis ve jandarmanın kendilerini çevirdiğini*

görünce de silahlarına sarılmışlardır. Böylece karşılıklı yaylım ateşi başlamış, gecenin karanlığında Yusuf Aslan kasığından vurularak yaralanmış, hemen hastaneye kaldırılmıştır. Arkadaşının vurulması üzerine yalnız kalan Deniz Gezmiş, çarpışmayı bırakmamış kendisini bir astsubayın evine atmıştır. Burada kesin olarak teyid edilmemekle birlikte astsubayın eşini tabanca ile yaralamıştır. Evde yakalanacağını anlayan Deniz Gezmiş, bir yolunu bulup kendisini Şarkışla dışına atmıştır."

Yakalanma haberini en fazla dramatize ederek hikâyeleştiren gazete *Tercüman* olmuştur:

"Edindikleri bir motorsiklet ile Kayseri ve Eskişehir yolunu tutan iki şehir haydudu, Sivas'ın Şarkışla kazasında dün gece bir taksi kiralamışlardır. Taksi şoförü ile pazarlık ettikleri sırada bir bekçi tarafından görülmüşlerdir. Bekçi durumdan şüphelenmiş, derhal polise haber vermiştir. Civarda bulunan polis memuru da durumu incelemiş ve resimlerinden tanıdıkları Gezmiş'i teşhis etmiştir. Polis ve bekçi Gezmiş ve Aslan'a arabayı kaymakamlığın önüne, 50 metre ileriye çekmesini ihtar etmişlerdir. Fakat, cevap ateş açmak olmuştur. Bunun üzerine polis ve bekçi de silahlarını çekmişler ve silahlı çatışma başlamıştır. Bu ateş sırasında Yusuf Aslan'ın "Ah! Vuruldum" diye bağırdığı işitilmiş ve ateş durmuştur. Polis ve bekçi hemen koşmuşlar, Yusuf Aslan'ı kanlar içinde yerde bulmuşlardır. Aslan hayalarından kurşun almıştır. Sonradan mesanesinin de parçalandığı tespit edilmiştir…"

Hüseyin İnan'ın yakalanma haberleri de öylesine hikâyeleştirilerek verilmiştir ki; haberi okuyan kişi, adeta bir masal dinlemekte veya bir tiyatro izlemektedir:

'…Güvenlik kuvvetleri sabaha karşı köy halkının uykuda olduğu bir sırada, Kemal Kalaycı'nın evinin kapısını çalmışlar, karşılarına çıkan İnan'ın dedesine: "Hüseyin İnan'ı teslim ediniz. Kaçmaya teşebbüs ettiği takdirde öldürülecektir" demişlerdir. Bu arada kapıya gelen İnan'ın dayısı Kemal Kalaycı, evden getirdiği İnan ve arkadaşına ait 5 tabanca ile 292 mermiyi güvenlik kuvvetlerine teslim etmiştir. Daha sonra eve giren güvenlik kuvvetleri Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu'nu uyurken yakalamışlardır. İnan, karşısında güvenlik kuvvetlerini görünce dayısına: "Bu kalleşliktir" diye bağırmıştır (Cumhuriyet, 24.3.1971).'

Hüseyin İnan, terörün ve şiddetin sorumlusu kötü karakter olarak sunulmuş, akrabalarının gözünde bile devlet düşmanı olarak değerlendirildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Suç, Hüseyin İnan'ın şahsında kişiselleştirilmiştir ki; bu ideolojik

üretimdir. İyinin kazandığı, kötünün kaybettiği bu hikâyeleştirici anlatı; "biz ve ötekiler" ayrımını da barındırmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi, haberin sonuç bölümünde "Bakan'ın açıklaması" ara başlığı altında: "İmar ve İskân Bakanı Hayrettin Nakipoğlu, dün Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde Hüseyin İnan ile birlikte yakalanan Mehmet Nakipoğlu ile hiçbir yakınlığı olmadığını açıklamıştır" ifadesine yer vererek, bir devlet yetkilisinin bir suçluyla akrabalık dahil hiçbir ilişkisinin olamayacağını onaylar gibi sütunlarına taşımayı uygun görmüştür. Yine *Cumhuriyet* gazetesi Hüseyin İnan'ın Kayseri valisi Abdullah Asım İğneciler ile yaptığı konuşmayı sanki bir tiyatro oynanır gibi;

> *'İnan valinin "ne yaptığınızın farkında mısınız?" sorusuna "Biz ne yaptığımızın farkındayız. Bizler inandığımız dava için ölümü de göze alarak memlekete hizmet ediyoruz. Ya sizler, emperyalistlere uşaklık ettiğinizin farkında mısınız?"*

şeklinde habere taşımıştır. Amaç Hüseyin İnan'ın valiye yani devlete karşı cüretkârlığını gözler önüne sermektir. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri bu açıklamaya yer vermemiştir. *Tercüman* gazetesinin serim bölümündeki haber özetinde yer alan "İnan, verdiği ifadede kendisine atfedilen bütün suçları kabul etmiştir. İnan ve arkadaşının üzerinde 5 tabanca ile 292 mermi bulunmuştur" ifadesi kolluk güçlerinin edimlerini ve Hüseyin İnan'a verilecek cezayı meşrulaştırma amacını taşımaktadır.

4. Objektiflik ve Denge:

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanma haberlerinde objektiflik/ denge ilkesine uyulmadığı görülmektedir. Çünkü yakalanma haberlerinin hepsi neredeyse tamamen kolluk güçlerinin beyanlarına dayandırılarak verilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi ne Deniz Gezmiş ne de Yusuf Aslan'ın beyanlarına yer vermiştir. *Tercüman* gazetesinde yer alan "Gezmiş'in yakalandıktan sonra bir kahraman edası ile polise kafa tuttuğu, sorulara cevap vermediği bildirilmiştir" ifadesi ile sanki gazete yayımlamak istiyor ancak Deniz Gezmiş konuşmuyor havası yaratılmaya çalışılmıştır. *Hürriyet* gazetesinde ise "İtiraf etti" ara başlığı altında:

"İlk ifadesini Kayseri Emniyet Müdürlüğü'nde veren Deniz Gezmiş, suçunu itiraf etmiş, cezasının ağır olduğunu bildiğini söylemiştir. Gezmiş, daktiloya ihtiyacı kalmadığı için bunu Aşağı Ayrancı'da gizlendikleri evde bunları bıraktıklarını da belirtmiş, banka soygunlarını nasıl yaptıklarını, Amerikalılar'ı nasıl kaçırdıklarını anlatmıştır"

şeklinde bir dolaylı aktarım yapılmıştır. Haberin taraflarından biri devlet, diğer tarafı da suçlulardır. "Devlete karşı işlenmiş suçlar" ve bu suçları işleyenler söz konusu olduğu için "kamu yararı" refleksiyle yanlılık içeren ve dengeyi bozan, okuyucuyu iknaya dönük bir habercilik sergilenmiştir. Devlet düşmanı bir suçlu yakalanmış ve peşinen suçlarını kabul etmiştir.

Hüseyin İnan'ın yakalanma haberlerinde de objektiflik ve dengelilik ilkelerine uyulmamıştır. *Hürriyet* (24.3.1971) gazetesinin başlıklarında yer alan; "Halk Kurtuluş Ordusu! Bir kayıp daha verdi", "Deniz Gezmiş takımından Hüseyin İnan da yakalandı" ifadelerinin objektif olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Yani muhabirin yazdığı, editör süzgecinden geçmiş ve editörle birebir örtüşür hale getirilmiş, haber metninde kendisinin, daha doğrusu bağlı olduğu gazetenin görüşünü dile getirmiştir. Editör, "Halk Kurtuluş Ordusu" adını ünlem işareti ile birlikte vererek "güya" anlamı yaratmış, objektif kimliğinden sıyrılmış, alaycı ve küçümseyici bir tavır ve dolayısıyla yanlılık sergilemiştir. Aynı şekilde "Deniz Gezmiş takımından" ifadesi ile de okuyucunun kafasında bir "serseri ve suçlular gürûhu" imgesi yaratmak amaçlanmıştır. *Tercüman* (24.3.1971) gazetesinin başlığını gören bir okuyucu, ülkedeki karmaşanın temel sebebinin, Hüseyin İnan'ın ifadesinin içinden özenle seçilip çıkarılan "üniversite özerkliği" olduğunu düşünmeye sevk edilmiştir ki; bu bir ideolojik sunumdur ve apaçık yanlılık içermektedir. Hüseyin İnan'ın yakalanma haberlerinde dengelilik ilkesine de uyulmamıştır. Denge, Hüseyin İnan ifadelerine ağırlık verilmesiyle bozulmuştur. Her üç gazete için de aynı durum söz konusudur. *Cumhuriyet* (24.3.1971) gazetesi, haberin özetinin yapıldığı serim bölümünden sonra "Vali'nin makamında", "SBF yurdunda", "Suçlarım sabittir" ara başlıkları altında sadece Hüseyin İnan'ın ifadelerine yer vermiştir. Yani düğüm bölümü, örtük alıntılarla adeta Hüseyin İnan'ın ağzından sunulmuştur. *Hürriyet* gazetesi de ağırlıklı olarak Hüseyin İnan'ın ifadelerine yer vermiş, hatta sonuç bölümü Hüseyin İnan'dan yapılan doğrudan alıntı ile tamamlanmıştır:

'Yakalanmasıyla devrimci kavganın bitmeyeceğini ileri süren Hüseyin İnan, banka soygunundan elde ettikleri paraları dava için harcadıklarını belirtmiş, "Suçlarım sabittir, hiçbirini gizlemiyorum. İş Bankası soygunu sırasında veznedardan parayı ben aldım. Çeşitli sabotaj hareketlerine katıldım, polis noktasını kurşunladım, Amerikalılar'ı kaçırdım, Pınarbaşı'na da yurt dışına kaçmak için geldim" demiştir.'

Tercüman (24.3.1971) gazetesi de "İnan'ın anlattıkları" ve "Suçlarım sabittir" ara başlıkları altında Hüseyin İnan'ın ifadelerine geniş yer ayırmıştır. Ek olarak "İnan'ın kimliği" ara başlığı altında Hüseyin İnan'ın katıldığı eylemlerin sıralamasını yapmıştır. Her üç gazetede denge Hüseyin İnan'a ağırlık verilerek bozulmuş olsa da bu dengesizlik özünde haber kaynakları lehine bir dengesizliktir. Haber kaynakları da resmî kaynaklardır; yani devlettir. Çünkü bu ifadeler, resmi kaynaklardan elde edilmiştir. İfadeler yoluyla suçlu, işlediği suçlar ve devrim hedefi kamuya ifşa edilmiş, devletin karşı karşıya geldiği tehdidin büyüklüğü gösterilmeye çalışılmıştır. Haberde kurulan denge sonucunda tüm suçlarını itiraf eden Hüseyin İnan'ın en ağır cezayı hak ettiğine ilişkin toplumsal bir "uzlaşı" yaratılmaya çalışılmıştır.

5. Keskinleştirme:

Editörler bir seçim sürecinin sonucunda haberlere verdikleri değere göre gazetelerin ilk sayfa tasarımlarını yapmaktadırlar. Bu tasarım, kamunun ne hakkında konuşacağını belirlerken, bazı varsayım ve formülasyonlar çerçevesinde dallanarak başyazı ve köşe yazılarını da etkilemekte, onlara dayanak teşkil etmektedir (Hall vd., 1982: 82). Bu durumda, muhabirin yazdığı haber de editörün dilinden bağımsız olamamaktadır. Dolayısıyla basının bir konuyu işlerken, bununla bağlantılı farklı açıklamaları da hep aynı temellere dayandırdığını söylemek mümkündür ki; bu gazetelerin olayın düzeyini ve keskinliğini sürekli arttırdığını göstermektedir (Özer, 2020: 505). Bu durumu örnekleme giren gazetelerin köşe yazılarında izlemek mümkündür. Gazetenin habere ilişkin editoryal bakış açısı, köşe yazıları ile diğer haberleri de biçimlendirmektedir. Örneğin; *Cumhuriyet* gazetesinden İlhan Selçuk, yakalanmalardan önce 19.1.1971 tarihli köşesinde "Deniz Gezmiş'e" başlıklı yazısında iktidar aleyhine keskinleştirme yapmıştır:

Deniz; Birkaç günden beri gazetelerde boy hedefi gibi dizili resimlerini görüyorum. İddialara bakılırsa Ankara'da bir bankayı arkadaslarınla birlikte soymuşsun. 124 bin lirayı alıp kaçmışsın. Hakkında «vur» emri çıkmış. Binlerce polis peşinde imiş…

— Deniz bir yanlış yola mı saptı? sorusunu kafamdan silkip atamıyorum. Oysa polis tertibinin isaretleri de apacık ortada. Senin son üç yılın iki senesini içerde geçirdiğini bilivorum. Yirmi üç yaşındasın henüz. Heyecanlarını frenlemeve de alışık değilsin Aşın duyarlı bir insansın. Bütün bunlar üst üste birikince, aklıma ister-istemez bir soru takılıyor:

— Acaba?

Ve iktidar, bu acabaların üstüne üniversite gençliği aleyhine bir propagandayı bina etmek olanağını buluvor. İçişleri Bakanı radyolardan senin suçlu olduğunu ilân ettiriyor. Anlaşılan senin kişiliğinde bütün üniversite gençliğini mahkûm etmek hevesine kapılmışlar…

Diyeceğim şu ki her şey kanun kalıbına uydurulmalı. Uydurulmadı mı başın belaya girer.

Banka soymak için silah talimi yapacağına, siyaset talimi yaparsın. Partiye girip mebus olursun, iktidar çetesinin içine yamanıp ağını kurarsın. Sonra da istersen kendin banka açar, sonra da açtığın bankayı batırıp yüz milyonlar götürürsün. Veya eski bir bankanın icabına bakarsın. Eğer bazı kimseler işi çakar da koğuşturma açmak isterlerse mebus pazarında onları da satın alırsın."

İlhan Selçuk burada Deniz Gezmiş'i ve Deniz Gezmiş'in şahsında tüm üniversite gençliğini yargılamadan suçlu gibi gösteren, "çete" olarak adlandırdığı iktidarın asıl suçlu olduğunu dile getirip, iktidar karşıtlığının düzeyini arttırmaktadır. Yazar, bu kez 19.3.1971 tarihli köşesine Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmasını taşımıştır:

"Deniz'i İçisleri Bakanı'nın makam odasına sokmuslar.

— Kelepçelerini çözün!

Çözmüşler.

Menteşeoğlu (Deniz'i gazetecilere göstererek): İşte bu pejmürde adam THKO'nun kumandanı imiş, bakın kılığına, kıyafetine, suratına…

Deniz: Ben THKO'nun kumandanı değil neferiyim.

… Gazetelerde sakıt İçişleri Bakanı ile Deniz Gezmiş'in yan yana çekilmiş fotoğrafları da yayınlandı. Doğrusu bu fotoğraflar ileride güzel bir hatıra olur…Yoksul köylülerin, mazlum emekçilerin Türkiyesi'nde Deniz ve arkadaşları bir

yağlı kemik kapmak isteseler elbette muratlarına ererlerdi. Ülkücülük yoluna baş koydular. Ve inançları uğruna ölümü göze aldılar. Yalnız kendilerine değil belki de çok şeye zararları dokundu. Çıkmaz yolları zorlamakla kendilerini ziyan ettiler. Gerici ve tutucu iktidara devrimciler aleyhine büyük propaganda fırsatı yarattılar…. Ne var ki asıl suç onlarda değil, onları bu yollara iten namussuzlar koalisyonundadır. Üniversiteli gençlerin devrimci dinamizmini Türkiye'nin yükselişi için itici güç olarak değerlendiremeyen her siyasi iktidar suçlu olacaktır."

Selçuk, yakalamanın ardından İçişleri Bakanı'nın Deniz Gezmiş'e yaptığı muameleden ve Türkiye'deki karmaşanın gerçek sorumlularından dem vurarak, keskinleştirmeyi iktidar aleyhine yapmaya devam etmektedir. Keza 20.3.1971 tarihli *Cumhuriyet*'te başlığa taşınan Deniz Gezmiş'e ait: "İlkelerimiz arasında adam öldürmek yoktur" ifadesi de devrimci mücadelenin dayandığı ilkelerin öne çıkarılması bakımından İlhan Selçuk'un yazısı ile uyum göstermektedir.

Buna karşılık *Cumhuriyet* gazetesinin "İlkelerimiz arasında adam öldürmek yoktur" başlığını attığı 20.3.1971 tarihli haberi *Hürriyet* gazetesi, olayın sansasyonel boyutunu öne çıkararak vermeyi tercih etmiş, "Deniz Gezmiş harem kurmuş" ara başlığı altında şu açıklamalara yer vermiştir:

'… "Haremim" başlığı altında Deniz Gezmiş'in yazdığı yazılardan anlaşıldığına göre özel hayatına giren kızlar şunlardır:… Bütün bunların yanında odanın duvarları Che Guevera ve Mao'nun resimleri ile süslenmiştir. Odada bulunan gardrop ise adeta, bir seks dolabı haline getirilmiş, dolabın kapağına müstehcen resimler asılmıştır. Kadına ve kıza önem vermediğini "Biz yanımızda karı gezdirmeyiz" şeklinde beyan eden Deniz Gezmiş'in bu tarz fotoğraflara düşkün olduğu tahmin edilmektedir'.

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ardından *Tercüman* gazetesinde Rauf Tamer'in köşesinde 20.3.1971'de yayımlamış olduğu "Niçin Sivas?" başlıklı yazısı, "keskinleştirme"ye örnek teşkil etmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yürüttüğü "anti-emperyalist ve tam bağımsızlıkçı mücadele"yi Kemalist ideoloji ile ilişkilendiren yazar, Sivas'ta yakalanan Deniz Gezmiş'in kendisini Mustafa Kemal Atatürk yerine koyduğunu, yani bir millî kurtarıcı gibi gördüğünü alaycı bir dille ifade etmektedir:

"Türk Halk Kurtuluş Orduları kumandanıymış…"

Bu Deniz Gezmiş resmen manyak.

Kendisini Mustafa Kemal zannediyor.

"Sivas'a niye gittin oğlum?" diye soracak olsanız, inanın diyecek ki:

-Kongreyi toplamaya…

Sivas Kongresi"

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını "tedhişçi, haydut, şehir eşkiyası" olarak tanımlayan bir gazetede Deniz Gezmiş ve Mustafa Kemal Atatürk isimlerinin bir araya getirilmesinden daha fazla bir keskinleştirme yapmak kolay olmasa gerektir. *Tercüman* gazetesi 19.3.1971 tarihinde yani yakalamadan iki gün sonra Yusuf Aslan ve özellikle de Deniz Gezmiş'e geniş yer ayırmıştır. İlk sayfada "Gezmiş, teşkilatını açıklamıyor" başlığı ile orta büyüklükte sunulan habere 6. sayfa bütün olarak tahsis edilmiştir. Birinci sayfadan 6. sayfaya yapılan devama göndermede de "Olayla ilgili yeni resimler 6. sayfamızdadır" ifadesi kullanılmıştır. "Deniz'i yakalayanlar: tesadüf, halk ve ilgililer" şeklindeki ara başlığın altında yakalama olayı ile ilgili tanıklığı bulunanların ifadelerine yer verilmiştir. Gazete olayın üzerinden üç gün geçmesine rağmen fotoğraf ve tanık ifadeleri ile olayı en canlı, en çarpıcı şekilde okuyucunun gözünde resmederek keskinleştirmeye devam etmektedir. Aynı tarihte "Gong" adlı ufak köşe yazısında S. imzasıyla "Merak konusu oluyor...Deniz Gezmiş nelerle suçlanacak? O, bu bir şey değil amma; motosiklet kullanmış. Acaba ehliyeti var mıydı?" kabilinden mizahî bir yazı da yayımlanmıştır. Öte yandan *Tercüman* gazetesi 20.3.1971 tarihli baskısında "Gezmiş ODTÜ'de harem hayatı yaşamış- Kaçmaması için sıkı tedbirler alınan sanık, olaylar sırasında 20 kızla sevişiyormuş" başlığını atarak haberi *Hürriyet* gazetesi ile tıpatıp aynı ara başlık ve aynı sözcüklerle vermiş, bu yolla olayın düzeyini de arttırmıştır. Bu sunumlarla *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri; "ülkede yaşanan şiddet olayları nedeniyle kan dökülürken, bunlardan sorumlu elebaşılar sefahat içinde yaşamaktadırlar" algısı yaratmaya çalışmışlardır. Sunumlar aracılığıyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına duyulan öfkenin düzeyi arttırılmıştır. Bu durum, gazetelerin birincil tanımlayıcılara bağımlılığını ortaya koyması bakımından da anlamlıdır. *Cumhuriyet* gazetesinin de aynı kaynaklardan besleniyor olmasına rağmen "Deniz Gezmiş'in haremi bahsi"ne girmeyi tercih etmemesi editoryal süreçlerden kaynaklanmaktadır. Bu haberle Deniz Gezmiş tedhişçi olmasının yanı sıra

ahlâk yoksunu ve kadın düşmanı da olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Görüldüğü gibi *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesindeki birçok haber formunda Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmasına ilişkin aynı alaycı üslûp ve popüler dil kullanılmıştır. Bu editoryal keskinleştirme yapıldığının göstergesidir.

Hüseyin İnan'ın yakalama haberlerinde de keskinleştirme yapılmıştır. Örneğin yakalamanın ardından Cihad Baban, *Cumhuriyet* gazetesindeki 1.6.1971 tarihli köşesinde, devrimci mücadelenin başarılı olması durumunda oluşabilecek kötü senaryoyu betimlemek için Hüseyin İnan aleyhine şöyle bir keskinleştirme yapmıştır:

> *"Bankaları soyanlar, insan kaçırıp fidye alanlar ve İsrail Konsolosu'nu öldürenler, bugünkü düzenden memnun değillerdir. Memnun olmadıkları için de Türkiye'nin altını üstüne getirmeyi kendilerine amaç bilmişlerdir. Bunlar Halk Kurtuluş Orduları kurarak, bankaları soyup insanları öldürüp, çocukları kaçırıp, ana babaları inleterek bu düzeni değiştirecekler ve kendi kurdukları bir düzende iktidar sahibi olacaklardır. Bunlar iktidara gelirse ne olacak? Bugün yaptıklarını daha geniş, daha engin bir şekilde yapacaklar. Meselâ Ömer Ayna banka soyarak aynî işleri iyi öğrendiği için Maliye Bakanı olacak. Deniz Gezmiş Genel Kurmay Başkanlığı'na gelecek. Hüseyin İnan'da dış politikayı çevirecek.*
>
> *...Adam öldürmüş, banka soymuş insanı başında kim ister, ona kim inanır? Çocuk kaçırmış bir kişinin devrimci olması mümkün müdür? Ama onun merhametsiz olduğu muhakkaktır. Bu kadar merhametsiz insanların kuracakları bir sistem ve rejim altında yaşamayı arzu edecek haysiyetli yaratık bulunur mu?"*

Cihad Baban'ın bu yazısı, İlhan Selçuk'un bir yazısı nedeni ile tutuklanmasının ardından *Cumhuriyet* gazetesinde yaşanmaya başlayan eksen kaymasını göstermesi açısından da anlamlı bulunmaktadır. *Hürriyet* (24.3.1971) gazetesinin Hüseyin İnan için kullandığı "Deniz Gezmiş takımından" nitelemesi de keskinleştirme için örnek teşkil etmektedir. Birtakım suçlardan sanık ve aranmakta olan Hüseyin İnan yakalanmıştır. Üstelik "kıskıvrak" yakalanmıştır. Gazeteler bununla, yani olay anıyla ilgilenmektedir. "Bu gençler neden suç işlemektedir?" veya "bu gençler neden kaçmaktadır?" soruları ile ilgilenmemektedirler. Her üç gazete yakalanma anını olabildiğine dramatize ederek ve yakalanma olayının gerekçelerini sayarak meşrulaştırma amaçlı ideolojik üretim yapmıştır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gerçekleştirdikleri eylemler dizisi suç niteliği taşıyabilir ve suç doğası gereği kötüdür. Basın bunu haber olarak aktarırken, kendi

ideolojisini de habere yükleyerek yanlış yansıtmaktadır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bu eylemleri neden gerçekleştirmiş olabilecekleri ve neden teslim olmayıp kaçtıkları ile hiç ilgilenilmemektedir. Basın için önemli olan olay anı yani yakalanma anıdır. Olay anı okuyucunun kültürel kodlarına ne kadar uygun ve çarpıcı şekilde sunulursa o kadar ilgi çekip okunacaktır. Bu da haberi ideolojik kılmaktadır.

6. Kızıştırma:

Haberi ideolojik yapan unsurlardan biri olayı haberde kızıştırma, yani ajite etme, kışkırtmadır. Kızıştırma bir haberin farklı şekillere dönüştürülerek sürekli haber yapılmasından kaynaklanmaktadır. 1971 yılının başından beri Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adı yapılan her eylemle ilişkilendirilmekte ve habere taşınmaktadır. Özellikle yakalama öncesi dönemde yapılan kızıştırmalar, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bir an önce yakalanıp en ağır cezaya çarptırılmaları yönündeki beklentileri arttırmaktadır. Öyle ki *Hürriyet* (6.2.1971) gazetesi, polisin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını yakalamasından ümidini keserek; Deniz Gezmiş'in nerede olduğunu bulabilmek için fal bile baktırmış ve bunu 'Falcı Hayriye Bacı sihirli suda Deniz Gezmiş'i gördü. "Soygunda O da vardı, Orta Anadolu'da bir yerde saklanıyor" dedi' şeklinde başlığa taşımıştır. *Tercüman* gazetesi 1.3.1971 tarihinden itibaren yakalamanın gerçekleştiği 17.3.1971 tarihine dek hemen hemen her gün Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında haber yapmıştır. Gazeteci Erol Erk'in hazırladığı 1.3.1971 tarihli "Güney'deki kaçakçılık" hakkındaki dosyanın başlığı "Ah bu Deniz Gezmiş! Yaktı kaçakçıları"dır. Haberde devamla;

> *"Ah bu Deniz Gezmiş ah! Sadece bankaları soymakla yakmadı, bütün kaçakçıların çanına ot tıkadı. Bu solcuların, çok zararı oldu ama kaçakçılara dokunduğu kadar kimseye fazla zararı dokunmadı zannedersek. Türkiye'de çok büyük çapta aramalar olmuştur. Yollar kesilmiş, bütün vasıtalar aranmıştır. Fakat Deniz Gezmiş olayındaki kadar hiçbiri tesirli ve uzun süreli olmamıştır. Deniz Gezmiş'in yakalanmasını polis mi istiyor zannediyorsunuz. Hadi canım; kaçakçının gece gündüz duası: başımıza musibet kesilen bu herif inşallah yakalanır da kurtuluruz"*

denilmektedir. Deniz Gezmiş, "kaçakçılık"la bile ilişkilendirilmiş, kaçakçılık normalleştirilirken, Deniz Gezmiş kaçakçıların ağzından kötülenmiştir. *Tercüman* gazetesi bu yolla, Deniz Gezmiş üzerinden sola karşı yürüttüğü kara propagandada kaçakçılardan bile medet umar hale gelmiştir. Bu haberler, editörlerin Deniz Gezmiş

ve arkadaşlarına ilişkin haberleri farklı yönlerden ele alarak, daha çok açıklama yapmaya giriştiklerini göstermektedir.

18.1.1971 tarihli *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinin ilk sayfalarında banka soygunu olayına ilişkin olarak- sunumları çok farklı olmak üzere- Deniz Gezmiş'in babası Cemil Gezmiş'in ona yazdığı bir mektup ve bu mektuptaki bir çağrıya yer verilmiştir. *Tercüman* gazetesi 18.1.1971 tarihinde bu mektuba hiç yer vermemiştir. *Cumhuriyet* (18.1.1971) gazetesi, bu çağrıyı "Suçun yoksa adalete teslim ol" başlığı ile vermiş ve Cemil Gezmiş'in sözlerinden gençliğin içinde bulunduğu durumun gerçek sorumlularının onları yetiştirenler ve toplum olduğu çıkarımını yapmıştır. Mektubun tamamını yayımlayan gazete, temel çıkarımı ile uyumlu olan şu bölümü ilk sayfasına taşımayı uygun görmüştür:

> *"... Şimdi sen ve senin kader çizginde giden onbinlerce genç bu metodla birer toplum ve düzen kırgını olup çıktınız. Ben bir evlat kaybettim fakat toplum kendi geleceği üzerinde bir kumar partisi kaybetmektedir. Korkunç bir ihmaldir bu. Bir gün, suçlu ayağa kalk derlerse, senden başka hepimiz ayaktayız..."*

Cemil Gezmiş'in mektubunu yayımlamakla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin düzeyinin arttırıldığı söylenebilirse de *Cumhuriyet* gazetesinin sunumundan onları aciz gösteren ve onlar için devlete yakaran bir baba imgesi yaratılmaya çalışılmadığı, kısaca devlet ve toplum aleyhine kızıştırma yapıldığı görülmektedir. Mektubun sonunda yer alan "Eğer sen bu suçun faili isen bulunduğun yerde adaletin hükmünü beklemeden kendini cezalandır. Eğer suçsuz isen çık adalete teslim ol… Korkma memlekette yargıçlar da var" sözleri ile bu ağırbaşlı duruş yansıtılmaktadır. *Hürriyet* (18.1.1971) gazetesi bu mektubu Cemil Gezmiş'in ağzından "Eğer suçlu isen artık yok demeksin, değilsen teslim ol, yargıçlara güveniyorum- Oğlumu vurmayın" başlığı ile vererek, "yok demeksin" gibi Türk kültürel kodlarına göre "ölmüş saymak" anlamına gelen bir önyargıyı içeren ve devlete yalvaran bir baba imgesi yaratan bir sunumla vermeyi tercih etmiştir. Mektubun tamamını yayımlamayan gazete, bunun yerine Cemil Gezmiş'le yaptığı bir söyleşiyi yayımlamıştır. Bu söyleşiden önemli gördüğü bölümleri kısa alt başlıklar şeklinde veren gazete popüler bir dille adeta bir hikâye anlatmaktadır:

"Hukuk devleti Başbakanı'ndan cinayete mâni olmasını rica ediyorum… Parayı ne yapsın. Banka soymakla idealinden de uzaklaşmış oluyor… Bankayı hakikaten soyduysa, kendi cezasını bulunduğu yerde kendi versin… Toramandı oğlum. Dokuz aylıkken yürüdü. İlkokulu birincilikle bitirdi. Teste soktum. Üstün zekâlı olduğu sonucu çıktı. Ağabeyi ve küçük kardeşi ile iyi geçinirdi. Uysaldı… Üniversiteye girince, benim kontrolümden çıktı. Sonra sosyalist olmuş… Oğlum Deniz için vur emri verildiğini gazetelerden öğrendim. Tertipler zincirinin sol halkası yargıçlar eliyle çözülmeden, cinayet işlenmesinin önüne geçilmesini, hukuk devletinin Başbakanı'ndan dilerim"

İş Bankası Emek Şubesi soygunu ile basının gündemine yerleşen Deniz Gezmiş ve arkadaşları, aynı zamanda ekonomik ardalana sahip olan ve "soygunculuk"un sağ/ sol tarafından farklı bağlamlara oturtulduğu bir tartışmanın da fitilini ateşlemişlerdir. Hall vd. (1982: 148), konuyu bir sınıf sorunu olarak ele almakta ve işçi sınıfının hukukla ilişkisinden yola çıkarak soygunculuğa ilişkin sınıfsal değerlendirmenin, kanun yapıcıların soygunculuk düzenlemelerinde güttükleri amaç ve koydukları sınırlamalardan farklı olduğunu savunmaktadırlar. Bu farklılık soygunun mağdurundan kaynaklanmaktadır. İşyerinden soygun ve işle ilgili dolandırıcılıklar kanunlar tarafından kesin olarak yasaklanmış olsa da ekonomik dengenin sağlanabilmesi yönünden kabul edilebilir bir sınıfsal bakış açısına sahip olabilmektedir. Buna karşılık bu sınıfsal bakış açısı, arkadaş, akraba ve komşu gibi yakın çevre içinde gerçekleştirilen soygunları aynı zamanda toplumsal bir kural ihlâli olarak değerlendirmekte ve karşılıklı sosyal ilişkileri soygun yapan aleyhine kırmaktadır. Bu değerlendirmenin Türk toplum yapısına uygun olup olmadığı tartışılmayacaktır. Ancak *Tercüman* gazetesi yazarlarından Ergun Göze ve Ahmet Kabaklı, Berthold Brecht'in *Üç Kuruşluk Opera (Die Dreigroschenoper-1928)* adlı eserinde geçen "Bir banka soymak, bir banka açmanın yanında ne ki?" ifadesinden yola çıkarak, İş Bankası Emek Şubesi soygununu sol ile bağdaştıran köşe yazıları yazmayı uygun görmüşlerdir. Ergun Göze 1.2.1971 tarihli köşe yazısında şunları dile getirip, sola karşı argüman geliştirerek kızıştırma yapmaktadır:

"…Banka soygunculuğu mertebesi onları o kadar mest etti ki, işi, banka soygunculuğunun felsefesini yapmaya kadar vardırdılar. Tiyatro yazarı Brecht'in kaleminden 'banka açmak, banka soymaktan daha büyük suçtur' vecizesini manşet çekmekten sıkılmadılar.

Bu Brechtoloji'ye şöyle nazireler yapılabilir:

"İhtilâl çıkarmamak, ihtilâl çıkarmaktan büyük suçtur"

"Zina yapmamak, zina yapmaktan büyük suçtur"

"Ahlâklı olmak, ahlâksız olmaktan büyük suçtur"

Uzatmayalım. Bu Brecht veletleri, bir noktayı, bir ufacık noktayı unuttular. Banka açmak, banka soymaktan daha büyük suçtur dediler, amma daha evvel Atatürkçü'yüz diye mangalda kül bırakmadıklarını unuttular…"

Ahmet Kabaklı ise, 22.1.1971 tarihli yazısında, 18.1.1971 tarihinde Deniz Gezmiş'in babası Cemil Gezmiş'in oğluna yapmış olduğu çağrıya dayanarak şunları kaleme almıştır.

"…Oğlunu sosyalist yapmışlar, Maocu yapmışlar, vatana bıçak çekecek raddeye getirmişler, hapislere konulmuş Deniz ve silahlı kimselerin lideri olmuş. Nihayet, banka soymaktan, darptan ve hakaretten aranıyor. Baba ve anası ise buna razı olamıyorlar:

-Hayır, benim oğlum banka soyguncusu olamaz, diye namuslu insan feryadı koparıyorlar. Lakin Deniz'in arkadaşı olduğunu iddia eden yine aldatılmış, haydutlaştırılmış biçare gençler, bir yandan Teknik Üniversite'yi alt üst eder, Türk-İş binasını ve Philips'i dinamitler iken, öte yandan bütün bu yaptıklarından daha vahşi bir cümleyi slogan halinde bağırıyorlar. Marksist Brecht'in bir incisidir bu:

-Banka soymak suç değildir, banka kurmak suçtur..."

Öte yandan *Tercüman* gazetesi, yakalanmasından iki gün sonra Hüseyin İnan'ı kendi ifadesine dayandırarak, yüz kızartıcı suçlardan "hırsızlık"la itham etmektedir. Hüseyin İnan'ın, devlet düşmanı, düzen bozucu bir gerilla olmasının yanında adi bir hırsız olduğu yönünde kızıştırma yapılmaktadır. Şöyle ki; gazete (26.3.1971) "Deniz Gezmiş'in de içinde bulunduğu gerilla hücresinin şefi ve planlayıcısı olduğu anlaşılan" nitelemesini kullandığı Hüseyin İnan ile ilgili şu ifadeyi kullanmıştır: "Gerilla hücresinin lideri Hüseyin İnan önceki gün Savcılık'ta verdiği ifadesinde, İş Bankası Emek Şubesi'nden soydukları 124 bin liranın, 40 bin lirasını hücreye mensup bir gerilla ile silah getirmek üzere El-Fetih'e gönderdiklerini itiraf etmiştir. İnan geri kalan 84 bin lirayı da arkadaşlarıyla paylaştığını ve paraları yediklerini söylemiştir." Burada kullanılan "paraları yemek" ifadesi, Hüseyin İnan'ın ilk ifadesinde yürüttüklerini

söylediği "dava"nın [104] düzmece olduğunu, hücre mensuplarının asıl niyetlerinin hırsızlık yapmak olduğunu ortaya koymak üzere kullanılmıştır.

Kızıştırma, basının bir yargıyı belirleyip, bu yargıyı pekiştirmesi olarak değerlendirildiğinde; *Tercüman* gazetesinden Tarık Buğra'nın, 31.1.1971 tarihli köşe yazısında yapmış olduğu şu tespit, Prof. Dr. Muammer Aksoy gibi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına destek verdikleri iddia edilen kimi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri üzerinden yapılan kızıştırmanın tipik örneğini teşkil etmektedir:

> *"Birtakım politikacılar ve birtakım yöneticileri ve profesörleri ile Siyasal Bilimler Fakültesi denilen ideolojisi de taktik ve stratejisi de belli siyasi kuruluşu desteklemeye karar verdiler.*
>
> *Bu iş –kendi kelimeleri ile-bütün aşamalarını tamamlamış, silahlı çatışmaların da son noktasına ulaşarak bal gibi bir "darbe" veya yine kendi söyleyişleri ile "devrim" yani "ihtilâl" basamağına gelip dayanmıştır.*
>
> *Polise tabanca çekenler Dev-Genç'lidir…Bu ortaya çıkmıştır. Türk bayrağını yırtıp, orak- çekiçli kızıl bayrağı asanlar Dev- Genç'lidir…Bu ortaya çıkmıştır. Banka soymakla suçlandıkları halde, tam bir itiraf değeri ifade eden tarzda saklanan, kaçak yaşayan kimseler Dev-Genç'lidir. Bu da ortaya çıkmıştır. Ve en nihayet- bir yığın örnekten biri daha- çaldıkları otomobilde tabancalarla, bombalarla yakalananlar gene Dev- Genç'lidir. Bunu da bütün Türkiye öğrendi.*
>
> *Durum bu kadar açık ve kesin iken, son aşamasına gelip dayanmış bir hareketi, bir ihtilâl hareketini desteklemek, artık bir "iktidara düşmanlık" ile izâh edilemez. Bunun adı artık bal gibi Anayasa düşmanlığıdır. Türkiye Cumhuriyeti devletine düşmanlıktır. Silahlı suç işleyenleri yakalamak isteyen polislere ateş açmış ve dinamitlerle yakalanmış, üstelik çizdikleri grafik de ortada bulunan bir avuç insana arka çıkmak başka türlü yorumlanamaz. Bu politikacılar, bu sözde profesörler artık gün ışığının altındadırlar ve objektiflerle, hatta kameralarla karşı karşıyadırlar."*

Tarık Buğra burada suçluların tespitini yapmaktadır: Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi Dev-Genç üyeleri ile bunlara destek veren politikacılar ve öğretim üyeleri. Bunların tamamını "Anayasa düşmanı", "Türkiye Cumhuriyeti devleti düşmanı" olarak damgalamaktadır. Anayasa ve devlet düşmanlığı ise 765 Sayılı TCK. m. 176/1'i yani

[104] *Cumhuriyet*, 24.3.1971

"idam cezası"nı işaret etmektedir. Bunların karşısında ise mağdur olarak devlet konumlandırılmaktadır.

Yakalama haberlerinin iki tarafı vardır; Kolluk güçleri/ resmi yetkililer yani devlet ve Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanma haberlerinde sadece kolluk güçleri/ resmi yetkililerinin yani devletin sözlerine yer verilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi haberi tamamen Sivas Valisi'nden aldığı bilgilere dayandırmış ve dolaylı alıntı yapmıştır. *Hürriyet*'teki haberin bir kısmı muhabirin olaylara tanık olmuş gibi yazdığı örtük alıntılardan oluşurken, bir kısmı da başkentteki yetkililerden alınan bilgilere dayandırılmış ve dolaylı alıntı yapılmıştır. *Tercüman*'ın haberi tamamen örtük alıntılardan oluşmuştur. Ancak temel haber kaynağının kolluk güçleri/ resmi yetkililer olduğu açıktır.

Özer (2020: 506), İsveç'te işlenen bir töre cinayetine ilişkin araştırmasında; basit yapılanmada haberdeki suçlu ve kurban edilenlerin verildiğini belirtmektedir. Yakalanma haberlerindeki basit yapılanmada da peşinen suçlu ilân edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan'ın şahsında Dev-Genç ve onlara destek veren politikacılarla öğretim üyelerinin karşısına, mağdur olarak soyulan bankaları, kaçırılan insanları temsilen "devlet erki" konumlandırılmıştır. Özer, aynı çalışmasında karmaşık yapılanmada güvensiz ve güvenliksiz bir ortamda yaşamanın ortaya konduğunu dile getirmektedir. Burada da Deniz Gezmiş ve arkadaşları basın tarafından toplum ve düzen düşmanı şahsiyetler olarak yaftalanmış, güvensiz ve güvenliksiz ortamın tek sorumluları olarak ilân edilerek suçlar kişiselleştirilmiştir. Bu yolla; "Güvensiz ortamın tek sorumlusu Deniz Gezmiş ve arkadaşları mıdır? O halde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmasını takiben Türkiye'nin derhal güvene ve huzura kavuşması gerekmez miydi? Üç aydır Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını ele geçiremeyen kolluk gücünün hiç mi acziyeti söz konusu olmamıştır?" sorularının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

7. Birincil Tanımlayıcılar:

Basının birincil haber kaynakları ile kurduğu yapısal ilişki haber üretim anında kendini göstermektedir. *Cumhuriyet* (24.3.1971) gazetesi, Hüseyin İnan'ın yakalanma haberlerinin tamamını, onun ilk sorgusunda verdiği ifadeden elde edilen bilgilere dayandırarak örtük alıntıyla, yani muhabir olayı sanki kendisi görmüş ya da yaşamış gibi (Özer ve Şentöregil, 2020: 62) vermiştir. *Hürriyet* (24.3.1971) gazetesi, Hüseyin

İnan'ın Kayseri Valisi'nin makamında güvenlik kuvvetleri ve gazetecilerin sorularına verdiği cevapları örtük alıntıyla vermiştir. *Tercüman* (24.3.1971) gazetesi de ilk sorgulamadan elde ettiği bilgileri örtük alıntıyla sunmuştur.

Bu durumda okuyucu haberi aslında devletin ağzından okumaktadır. Çünkü bunlar haberin birincil tanımlayıcılarıdır. Dolayısıyla haber üretim anında basın, birincil tanımlayıcılara yapısal bir bağlılık kurmak durumundadır. Üstelik birincil tanımlayıcılar problemi kendilerine göre çerçeveleyerek tanımladıklarından, bunu izleyen tüm tartışmalar için de sınırları belirlemiş olmaktadırlar. Bu yolla egemen güç, düşünsel üretim araçlarında egemen konuma gelmekte ve alanı kontrol etmektedir (Hall vd, 1982: 59). Haber aktarımında basın ikincil tanımlayıcı pozisyonuna gerilemekte ve bu şekilde güçlünün yanında konumlanarak, birincil tanımlayıcıların söylemlerini çoğaltmakta, sürdürmekte ve yeniden üretmektedir (Hall vd, 1982: 65). Birincil tanımlayıcılar- kolluk güçleri/resmi yetkililer- "kendilerini gazete aracılığıyla" meşrulaştırmış olmaktadır. Basın meşrulaştırma işinde araç olarak kullanıldığı için toplumsal işlevinden uzaklaşmakta ve ideolojik sunum yapmaktadır.

8. Kullanılan Dil ve Fotoğraflar:

Medyanın en önemli işi, bir olayı bitmiş bir habere, bir anlatıya dönüştürmektir. Her gazete belli bir örgütsel çerçeveye, haber ve okuyucu duyarlılığına sahip olduğu gibi, her bir gazeteye ait bir anlatı modu bulunmaktadır. Gazeteler aynı olayı, aynı başlıklarla duyurmuş olsalar bile sahip oldukları farklı anlatı modları, temel haber unsurlarını farklı şekilde etkilemektedir (Hall vd., 1982: 61). Dolayısıyla aynı haberi, bir fikir gazetesi olan *Cumhuriyet* ile anaakım habercilik anlayışının temsilcisi olan *Hürriyet*'in aynı tarzda vermesi beklenmemektedir. Kısaca haber, her gazetenin kendi ideolojik sınırları içinde kalan okuyucusuna ve bu okuyucunun diline uygun şekilde tasarlanmaktadır. Hall vd. (1982: 62-63) bunu; "Medya halkın dilini alır ve her fırsatta baskın ve uzlaşısal imalar, yan anlamlarla kaynaştırarak geri verir" şeklinde ifade etmekte ve basının kendi aklıyla düşündüğünü ama düşüncesini halk diliyle (public idiom) ifade ettiğini belirtmektedir ki bu "ideolojik üretim"dir. "Kullanılan dil ve fotoğraflar" kategorisinde iktidarın ideolojisini ortaya çıkarabilmek amacıyla araştırmanın, Van Dijk'ın (1991), sentaktik çözümleme, yerel bağdaşıklık, sözcük seçimleri ve retorik unsurlardan oluşan mikro çözümleme modeli ile desteklenmesi uygun görülmüştür. Ancak kullanılan dil, öznelerin sunumu ve fotoğrafların derinlemesine incelemesinde; ardarda gelen cümlelerin ve cümlenin bölümlerinin

birbirleriyle olan ilişkilerinin değerlendirildiği "yerel bağdaşıklık" çözümlemesinin (Özer, 2020a) araştırmaya bir katkısı olmadığı düşünüldüğünden dışlanmıştır.

Gazetecilerin haber metinlerinde seçtikleri ve kullandıkları farklı kelimelerin de tıpkı farklı sentaktik yapılar gibi sosyal ve ideolojik etkileri bulunmaktadır. İnal (1996, 119), anlamın oluştuğu temel birim olan kelimelerin (gösterge, işaret) ancak bir bağlam içinde yani dilin sentaksı ile anlam kazanacağını belirtmekte ve kelime seçiminin aslında ideolojik bir seçim ve tavır olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin suç işleyen bir kimse, hakkındaki mahkeme kararı kesinleşinceye dek "sanık", "şüpheli" ya da "zanlı" durumundayken ve haberde de sadece böyle anılması gerekirken, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan için *Hürriyet* gazetesinin "kanun kaçağı", *Tercüman* gazetesinin "şehir haydudu" tamlamasını kullanması gibi. Öte yandan kamu söylemi içinde dolaşan "kirli ve utanç verici şeyler"in basın tarafından görünür kılınmasında "suç ve sapkınlık" başlıca kaynakları oluşturmaktadır. Potansiyel sorun yaratan gruplara karşı yürütülen eylemleri meşrulaştırmak için kullanılan dilin tesadüf olduğu söylenememektedir (Hall vd., 1982: 70). Yakalama haberlerinde *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin popüler bir dil kullandıklarını belirtmek gerekmektedir. Örneğin *Hürriyet'*teki yakalama haberinde, Deniz Gezmiş'in üzerinden çıkan tabanca, mermi, el bombası gibi silahlar, olduğundan çok daha fazla gösterilerek; Deniz Gezmiş için "seyyar cephanelik" tanımlamasına ulaşılmıştır. Bu tanımlama, *Hürriyet'*in popüler dil kullanımının en güzel örneklerinden biri olup, haberin abartılarak verilmesinin de göstergesidir. Gazeteciler haber değerini daha da artırmak için anlatıdaki sıra dışı, dramatik ve trajik bileşenleri abartma eğilimindedirler (Hall vd., 1982: 53-54). Keza *Tercüman* gazetesi, Yusuf Aslan'ın kasığından vurulması ile ilgili olarak: hiç gerekmediği halde "hayalarından vurulmuştur", "mesanesi parçalanmıştır" şeklinde vücut bütünlüğünü ilgilendiren ve cinsiyetle ilişkili bir kavramı ön plana çekerek popüler bir dil kullanmış, gerçekliği yanlış yansıtarak ideolojik üretim yapmıştır. Bununla, Yusuf Aslan'ın yakalanmakla kalmayıp, bedenen de mahvolduğu, sakatlandığı anlatılmaya çalışılmıştır. Hüseyin İnan için ise *Hürriyet* (24.3.1971) gazetesi, "THKO adlı gizli örgüt üyelerinden", "Deniz Gezmiş'in suç ortağı", "banka soyguncusu" gibi nitelemeler kullanmıştır. Gazetelerin daha sonra yakalanan Hüseyin İnan'a kıyasla Yusuf Aslan ve özellikle de Deniz Gezmiş için çok daha ağır nitelemeler kullandıklarının saptandığı da belirtilmelidir.

Sentaktik çözümleme dolaylıdır ama örtük anlamı ortaya çıkarması bakımından güvenilirdir. Cümlenin aktif/pasif olması, haber aktörlerinin özne/ nesne olarak konumlandırılması, gazetenin bu aktörlere karşı örtük tavrını sergilemektedir. (Van Dijk, 1988a: 81). Etken ve edilgen cümlelerin çözümlenmesi ile eylemi gerçekleştirene ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Van Dijk (1988a: 77) cümleleri basit ve karmaşık olmalarına göre sınıflamakta, haber metinlerinin genellikle karmaşık cümle yapısına sahip olduğunu ve dolayısıyla birden fazla önerme içerdiğini belirtmektedir. Her üç gazetenin haber girişlerinin sentaktik çözümlemeleri yapıldığında şu veriler elde edilmektedir.

Cumhuriyet: "65 günden beri aranan Deniz Gezmiş ve arkadaşı Yusuf Aslan, dün gece Kayseri-Sivas karayolu üzerindeki Şarkışla'da gece saat 1.30'da ele geçirilmiştir."

Haber girişi karmaşık, uzun ve pasif yapıdadır. Haberin sentaktik yapısı içinde belli kişi ve kurumların eylemlerinin pasif cümleler aracılığı ile aktarılması haberde ideolojik olanın açığa çıkarılması açısından önemlidir. Örneğin hırsızın tutuklanması, cezaların verilmesi gibi. Haber metinlerinde pasif cümleler kullanılarak eylemlerin sorumlusu olan kurum ve kişiler gizlenmektedir. Ortak birikimsel kültür, bu tür cümlelerin okunmasında referans oluşturmaktadır (İnal, 1994: 156). Aranan ve ele geçirilen taraf olarak Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan pasif konumdadır. Cümle içinde isimleri geçmese de arayan ve ele geçiren taraf olarak kolluk güçleri aktif konumdadır. Yani yakalayan ve ele geçiren taraf gizlenmiştir.

Hürriyet: "Emniyet kuvvetlerini peşlerinden aylarca sürükleyen ve bir bakıma devlet otoritesinin sarsılmasına sebep olan Yusuf Aslan ve Deniz Gezmiş, Şarkışla'da bindikleri bir motosikleti kamyona yüklerken teşhis edilmişlerdir. Aranan iki kanun kaçağını teşhis eden bir polis durumu hemen amirlerine bildirmiş, bunu üzerine polis ve jandarma birliklerinin ortak hareketi başlamıştır."

*Hürriyet'*in haber girişi karmaşık, uzun ve pasif/ aktif cümlelerden oluşmaktadır. Birinci cümle pasif yapıdadır. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan teşhis edilme eyleminin nesnesi konumundadır. İkinci cümle aktif yapıdadır ve aktif taraf kolluk güçleridir. Ancak sözdizimsel olarak "aranan iki kanun kaçağı" nın cümlenin başına yerleştirildiği, polis ve jandarmaya ise daha sonra yer verildiği görülmektedir. Van Dijk (1988: 11)'a göre bu dizilim, kolluk gücüne belirginliği daha az olan bir rol verildiği anlamına gelmektedir. Kaçma ve devlet otoritesini sarsma eylemi yönünden

aktif taraf Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'dır. Ancak dikkat edilirse kolluk gücünün meşgul edilmesi ve devlet otoritesinin sarsılması gibi edilgen yapılı eylemlerin aktif tarafı olarak sunulmuşlardır. Bu onların yakalanmaları için yapılmış bir meşrulaştırmadır.

Tercüman: "Başkentin dışında polis tarafından bütün yurtta alınan tedbirler sonunda, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan adlı iki şehir haydudu, Sivas'ın Şarkışla kazasında dün gece ele geçirilmişlerdir."

Giriş cümlesi karmaşık, uzun, pasif yapıdadır. Cümle edilgen yapıda olup "ele geçirilme" fiili öne çıkarılmıştır. Cümlenin başına "polis tarafından" ibaresi konularak, polisin olumlu bir iş yaptığı vurgulanmak istenmiş ve polis aktif konumda sunulmuştur. Şayet polis gibi bir otorite olumsuz bir iş yapmış olsaydı o zaman polis adı hiç kullanılmayacaktır (Van Dijk, 1988a: 81).

Üç gazetenin giriş cümlelerinde geliştirilen önermeler birbirinden çok farklı değildir. Anlatılmak istenen Türkiye'deki öğrenci hareketleri önderleri Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan eylemlerinde çok ileri gitmiş, üstelik kanundan kaçarak kolluk güçlerini aylardır peşlerinden sürüklemişlerdir. Bu durum bir bakıma devlet otoritesini sarsmaktadır. Ama artık sonuç alınmış, "kolluk gücü/ devlet" başarıya ulaşmış ve Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ı adalete teslim etmiştir. Dikkat çekilmek istenen nokta, bu önermelerin rastgele bir araya gelmediğidir. Arama- yakalama, teşhis etme- ele geçirme gibi birbirine zıt kavramlar bir tutuklama- yargılama senaryosunu şekillendirmekte, örtük ve dolaylı alıntılarla oluşturulan metin, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'a verilecek en ağır cezayı meşrulaştırmaya destek olmaktadır.

Hüseyin İnan'ın yakalanmasına ilişkin haber girişlerinin sentaktik çözümlemeleri yapıldığında şu veriler elde edilmektedir:

Cumhuriyet: "Banka soymak ve adam kaçırmak suçlarına adı karışan Hüseyin İnan, dün sabah 5.15 sıralarında Kayseri'ye bağlı Pınarbaşı ilçesinde, dayısının evinde polis ve jandarma baskını sonucu uyurken yakalanmıştır. İnan'la birlikte kendisine yardımcı olan Erzurum Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi ikinci sınıf öğrencisi Mehmet Nakipoğlu da ele geçirilmiştir."

Haber girişinde yer alan her iki cümle de uzun, karmaşık ve pasif yapıdadır. Yakalanma ve ele geçirilme fiillerinin nesnesi Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu olup, pasif konumda sunulmuşlardır. Onları yakalayan taraf ise açıkça belirtilmemiş

olsa da kolluk gücüdür ve aktif konumda sunulmuştur. Haber girişi 5N1K tekniğinin tipik örneğini oluşturmaktadır. Bu haberin hikâyeleştirilerek sunulduğunun göstergesidir.

Hürriyet: "Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan ile birlikte banka soymak, adam kaçırmak suçlarından dolayı aranan THKO adındaki gizli örgüt üyelerinden Hüseyin İnan dün sabaha karşı yanında Mehmet Nakipoğlu adında bir arkadaşı ile birlikte Pınarbaşı'nda yakalanmıştır."

Haber girişi uzun, karmaşık, pasif yapıdadır ve 5N1K tekniğine uygun sunulmuştur. Bu haberin hikâye anlatır gibi sunulduğunun işaretidir. Yakalama eyleminin nesnesi Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu'dur ve pasif taraf olarak sunulmuşlardır. Cümle içerisinde kolluk gücünün adına hiç değinilmemiş olsa da cümlenin aktif tarafı kolluk gücü yani devlettir. Öznenin gizlenmesi, haberde meşrulaştırma yapıldığını göstermektedir.

Tercüman: Banka soygunu, Amerikalıları kaçırma ve Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adına bildiri yayınlama suçlarından aranan Hüseyin İnan da dün Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde yakalanmış ve Ankara'ya getirilmiştir.

Haber girişi uzun, karmaşık, pasif yapıdadır ve 5N1K tekniğine uygun sunulmuştur. Yakalama ve Ankara'ya getirme eyleminin nesnesi Hüseyin İnan'dır. Bu yönden girişte pasif konumda sunulmuştur. Aktif taraf ise kolluk gücüdür. Ancak cümle içinde isimleri gizlenmiştir. Bu yolla, kolluk gücünün eylemi yüceltilmiş ve meşrulaştırılmıştır.

Hüseyin İnan'a ilişkin olarak her üç gazetenin sunum ve önermeleri birbirinden çok farklı değildir. Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş'in suç ortağıdır ve kamunun düzenini bozmuş, devlete karşı gelmiştir. Ama tüm kötülerin başına gelmesi mukadder olan son, onun da başına gelmiş ve kıskıvrak yakalanmıştır.

Bir mikro yapı çözümleme birimi olarak haberde kullanılan fotoğraflar, retoriği oluşturan unsurlardan biridir. Bu nedenle fotoğrafların, habere içkin olan ideolojiyi desteklemesi beklenmektedir. *Cumhuriyet* (17.3.1971) gazetesi, haberi fotoğrafsız vermiştir. *Hürriyet* (17.3.1971) gazetesi de olayı iri puntolu başlıkla bildirmiş olmasına rağmen henüz olaya ilişkin resimler eline ulaşmadığı için, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemleri ile bağlantılı oldukları düşünülen ve daha önceden yakalanmış olan İbrahim Seven ile Sevim Onursal'ın sadece omuz ve başlarını

gösteren, siyah- beyaz küçük birer resimlerini kullanmıştır. Küçük resimde Sevim Onursal'ın yüzünün yarısını şalıyla örttüğü ve sadece bir gözü görülmektedir. Bu da Sevim Onursal'ın, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla iş birliğini peşinen kabul ettiğini ve bu iş birliğinden duyduğu utanç ve tanınma korkusu nedeniyle yüzünü sakladığını göstermektedir. Bu fotoğraf haber metninde yer alan "Deniz Gezmiş, suçunu itiraf etmiş, cezasının ağır olduğunu bildiğini söylemiştir" ifadesini destekler görünümdedir. *Tercüman* (17.3.1971) gazetesi sürmanşetten verdiği haberin sağına ve soluna Deniz Gezmiş'in parkalı, elleri cebinde, vücudunun yarısından biraz fazlasını gösteren siyah-beyaz bir fotoğrafı ile Yusuf Aslan'ın sadece omuzlarını ve başını gösteren siyah-beyaz küçük bir fotoğrafını koymuştur. Fotoğrafların altında sanıkların ismi yazılıdır. *Tercüman* sürmanşetten Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ı görmeyen varsa görsün, bilmeyen varsa bilsin mantığıyla ifşa etmiştir. Hüseyin İnan'ın *Cumhuriyet* (24.3.1971) gazetesinde yer alan ve kapalı bir mekânda (Emniyet Müdürlüğü veya Kayseri Valiliği olduğu düşünülen) çekilmiş olan fotoğrafında oturur vaziyette ve sol bileğinden kelepçe ile arkadaşı Mehmet Nakipoğlu'na bağlı olduğu görülmektedir. Fotoğraftaki insan yerleşimleri değerlendirildiğinde, önde oturan Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu'nun arkasında sıralanmış, başları görünmeyen, sivil kıyafetli, resmi görevli oldukları düşünülen üç kişinin göğüs bölgeleri görülmektedir. Hüseyin İnan yorgun, Mehmet Nakipoğlu ise şaşırmış görünmektedir. *Hürriyet* (24.3.1971) gazetesinde yayımlanan fotoğraf açık havada çekilmiştir. Ayakta ve yan yana duran Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu'nun yanlarında birer subay bulunmakta iken, arkalarında silahlarına süngü takmış bir grup askerin ve sivil kıyafetli insanların beklediği görülmektedir. Bu yerleşim, Hüseyin İnan'ın sıkı bir güvenlik çemberine alındığı, bir daha kaçmasına asla fırsat verilmeyeceğini göstermektedir. Fotoğraf da denge devlet lehine bozulmuş, sanık durumundaki iki insan için bu kadar asker- sivil görevlinin bir araya geldiği an fotoğraflanarak devleti aşırı güçlü göstermek tercih edilmiştir. *Tercüman* (24.3.1971) gazetesindeki fotoğraf, *Hürriyet* gazetesindeki ile benzer özellikler taşımaktadır. Bu fotoğraf bir duvarın önünde çekilmiş olup, önde Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu yan yana durmaktadır. Arkada süngü takmış askerler ve birkaç sivil memur görünmektedir. Fotoğraf devleti aşırı güçlü taraf olarak sunmaktadır.

Haber metinlerinde ikna ediciliği artırmak için daha başka retorik unsurlara da başvurulmaktadır. Bunlar fonolojik, sentaktik, karşılaştırma yapma ve metafor

kullanma gibi semantik nitelikli olabileceği gibi (Van Dijk, 1988: 16), tanık ifadeleri, sayılar, direkt gözlemler, olay yeri tasvirleri şeklinde de verilebilirler. Örneğin bir gazete haberinde askeri terminolojiden alınan benzetme ve karşılaştırmalar kullanılarak şiddet çerçevelenebilmekte, böylece haberin etkisi arttırılmaktadır (Van Dijk, 1988a: 114). Bu kullanıma örnek olarak *Hürriyet* gazetesinin, Deniz Gezmiş için kullandığı "seyyar cephanelik" tabirini vermek mümkündür. Öte yandan Hüseyin İnan'ın yakalanma haberlerinde kullanılan; Hüseyin İnan ve arkadaşının üzerinden çıkıp güvenlik güçlerine teslim edildiği belirtilen 5 tabanca ve 292 mermi (*Cumhuriyet, Tercüman*, 24.3.1971) ve İspanyol yapısı Stan marka 3 otomatik tabanca, 500 lira para ve 292 mermi (*Hürriyet,* 24.3.1971) ifadeleri, bir retorik unsuru olarak sayılar vererek okuyucuyu ikna etme amacı taşımaktadır.

9. Hegemonyanın Kurulması ve Gizlenenler:

Başlıklar ve haber girişleri birlikte değerlendirildiğinde birçok suç işleyip kaçan, kolluk güçlerini peşlerinde koşturtan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın nihayet yakalandığı anlaşılmaktadır. Bütün haber sunumları Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanıp tutuklanmasını gerekçelendirmek üzere yapılmıştır. Yakalama haberlerinde Deniz Gezmiş ve Hüseyin İnan'ın tüm suçlamaları kabul ettikleri eğer yakalanmasalardı işlemeyi planladıkları suçlara yer verilmiştir. Örneğin *Hürriyet* (24.3.1971) gazetesinin Hüseyin İnan için hazırladığı spotta 'Kayseri'de ele geçen İnan, bütün suçlarını itiraf etti ve "Dört Amerikalı'yı kurşuna dizmeliydik" dedi' ifadesi yer almaktadır. Spotta Hüseyin İnan'ın bütün suçlarını itiraf etmesinin ötesinde, geçmişte işledikleri adam kaçırma suçunda, Amerikalılar'ı öldürmediklerine hayıflandığı dile getirilmiştir. Bu ifade, Hüseyin İnan'ın yaptıklarından hiç pişmanlık duymadığını, yakalanmasa idi eline geçen ilk fırsatta adam öldürmekten çekinmeyeceğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Haberi okuyan biri; kaçan bir insanın suç işlememiş bile olsa, sadece kaçıyor olması nedeniyle onun suçlu olduğunu düşünecektir. Eğer suç işlememiş olsalardı kaçmazlardı denilecektir. Oysa haber metinlerinde yargılama yapılmadan zaten birçok suç isnadı yapılmış durumdadır. Bu şekilde "kaçmasalardı hem peşinen suçlu durumuna düşmeyecek hem de kolluk güçlerini aylarca meşgul etmeyeceklerdi" algısı yaratılmaktadır. Suçlular– özellikle de Deniz Gezmiş gibi devlet düzenini değiştirmeye yeltenip ağır suç işlediği düşünülenler- kaçar, kolluk gücü kovalar ve sonunda yakalanırlar. Habere ortalama olarak verilen anlam böyle olmaktadır. Bu tam da birincil tanımlayıcıların vermek

istedikleri ideolojik anlamdır ve basın hegemonya kurmak için araçsallaştırılmıştır. Merkezden sağa bir çizgiyi temsilen örnekleme dahil edilen milliyetçi/ muhafazakâr ideolojideki *Tercüman* (24.3.1971) gazetesi ise Hüseyin İnan'ın yakalanmasında gelenekçi, aydınlanma karşıtı tavrını üniversite özerkliği ile ilişkilendirerek, hegemonya kurulmasında kasıtlı ve gönüllü şekilde kendini iktidarın aracı kılmaktadır. *Tercüman* gazetesi, Hüseyin İnan'a atfen "suçlarım sabittir" ara başlığı ile şunları haber metnine dahil etmiştir:

> *"Biz, bağımsız Türkiye ideali için mücadele ediyoruz. Bunu sağlayıp, başta Amerikan emperyalizmi olmak üzere, ülkemizi sömürenleri kovduktan sonra Sosyalist Türkiye'yi kuracağız. Ben mücadelemi yaptım ve buraya kadar geldim. Bundan sonra da devam edeceğim. Suçlarım sabittir, gizlemiyorum. Verilecek cezayı çekmeye hazırım. Ben uykuda yakalanmasa idim, ölür veya öldürür, müsademeye girişerek kaçmaya çalışırdım. Biz Filistin'e geçecektik. Ben El-Fetih teşkilatında üç buçuk ay eğitim gördüm. Üniversite muhtariyeti bizim çok işimize yarıyordu. Giriştiğimiz olaylardan hemen sonra üniversite yurtlarına rahatlıkla saklanabiliyor ve polisin takibinden kurtuluyorduk. Biz şimdiye kadar bütün hareketlerimizi Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi yurtlarında planladık ve buralardan idare ettik."*

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmasına temel teşkil eden birçok suç isnadı yapılmakta ve tek tek bir gerekçe olarak sayılmakta iken, neden kaçıyor olabilecekleri, neden teslim olmadıkları hiç sorgulanmamıştır. Aynı şekilde "kolluk gücü başta olmak üzere baskıcı ve ideolojik pek çok aygıta sahip olan devlet erki, neden suçluları aylarca yakalamakta başarısız olmuş ve bu şekilde daha çok suç işlenmesine zemin hazırlamıştır?" sorusu da hiç gündeme getirilmeyerek gizlenmiştir. Öte yandan güvenlik güçleri görevlerini gereği gibi yerine getiremiyorsa, Türkiye güvenlik açısından yaşanamayacak bir yer haline gelmemiş midir?" sorusuna da cevap aranmamıştır.

5.4.2. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın Yakalanmalarının Ertesi Günü Haberlerinin İdeolojik Çözümlemesi

Çalışmada, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarının ardından, onların ifadelerine ulaşan gazetelerin bunları yakalanma gününden daha ayrıntılı şekilde haber yapacağı düşünülmüştür. Bu nedenle bu haberlerin de ideoloji çözümlenmesini yapmak uygun görülmüştür. Nitekim, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının

yakalanmalarının ertesi günü yayımlanan haberlerin, sorgulamalar sırasında verilen ifadelere dayanmaları nedeni ile çok daha uzun ve ayrıntılı olduğu saptanmıştır. Her üç gazete de kendi politik ideolojisine ve anlatı tarzına uygun şekilde bu ifadeleri hikâyeleştirerek sunmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla yakalanmaların ertesi gününe ilişkin haberlerin araştırma kapsamı içindeki en uzun haberler olduklarının altının çizilmesi gerekmektedir. İdeoloji çözümlemesine geçmeden önce, 17.3.1971 tarihinde Sivas'ın Gemerek ilçesinde yakalanan Deniz Gezmiş'in, tutuklanarak derhal Ankara'ya getirildiği hatırlatılmalıdır. Onunla beraber ağır yaralı şekilde yakalanan Yusuf Aslan ise tutuklanarak Sivas Numune Hastanesi'ne kaldırılmıştır. 24.3.1971 tarihinde, yanında arkadaşı Mehmet Nakipoğlu bulunduğu halde Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde yakalanan Hüseyin İnan ise tutuklanarak Ankara'ya getirilmiştir. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmaları ile ilgili olarak, yakalanmalarının ertesi günü yani 18.3.1971 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde 4 ayrı haber, Hürriyet gazetesinde 7 ayrı haber, *Tercüman* gazetesinde ise 3 ayrı haber yayımlanmıştır. Ancak çalışmada bunlar sanki tek haber gibi ele alınmış ve uygun kategoriler içinde değerlendirmeleri yapılmıştır. Gazetelerdeki bu haberlere ait başlıklar şunlardır:

Cumhuriyet, 18.3.1971:

1.Başlık; "Deniz Gezmiş'in sorgusu başladı"

Alt Başlık ; "Gezmiş yabancı devlet adamlarından daha sıkı muhafaza ediliyor"

2.Başlık; "Menteşeoğlu: Kanuna karşı çıkanlar mutlaka yakalanır"

3.Başlık; "Gezmiş ve Aslan Nasıl Yakalandı"

4. Başlık; "Yusuf Aslan'ın durumu iyi"

*Hürriyet,*18.3.1971:

1.Başlık; "Yakalandığı an oradaydık"

Alt Başlık 1; "Gemerek'ten Ankara'ya kadar Deniz Gezmiş'le aynı otomobille gelen Hürriyet muhabiri Mahmut Sabah yazıyor…"

Alt Başlık 2; "Gezmiş: İstesem yüzlerce kişiyi vururdum"

2.Başlık; "Deniz Gezmiş: Yusuf vurulunca her şey bitti"

3.Başlık; "Ağır yaralı Yusuf konuştu: Yurt dışına kaçacaktık"

4.Başlık; “Amerikalıları Hürriyet’te çıkan hamile kadın ve çocuğunun resmi yüzünden bıraktım”

5.Başlık; “Deniz Gezmiş İçişleri Bakanı’na kafa tuttu”

6.Başlık; “Astsubay, ölüme bu kadar yaklaşmamıştım dedi”

7.Başlık; “Sinan Cemgil ve Kor Koçalak bir tren ile Malatya’ya geçti”

Tercüman, 18.3.1971:

1.Başlık; “Silahlı çatışma sonu arkadaşı Yusuf Aslan ile Sivas’ın Gemerek kazasında yakalanan ve bütün suçlarını teker teker itiraf eden Deniz Gezmiş: Cezam idamdır, dedi”

Alt başlık; “Gemerek halkının seyrettiği canlı film…Vurulan astsubay eşi…Yusuf yaralanıyor…Sapı kırılan Sten…Al şu 500 lirayı…El Fetih’e…”

2.Başlık; “65 günlük sürede neler yaptılar?”

3.Başlık; “Gezmiş’in itirafları: Gayemiz tedhiş ve terör havası yaratmaktı”

Alt başlık; ‘İçişleri Bakanı’na “Ben THKO’nun başkumandanıyım” diyen Gezmiş, Amerikalıları öldürmediğine pişman’

Hüseyin İnan’ın yakalanmasının ertesi günü yani 25.3.1971 tarihli gazete başlıkları ise şöyledir:

Cumhuriyet, 25.3.1971:

Başlık: Hüseyin İnan ve Nakipoğlu tutuklandı.

Hürriyet, 25.3.1971:

……..

Tercüman, 25.3.1971:

Başlık: Hüseyin İnan ve Nakipoğlu tevkif edildi. Yusuf Aslan Ankara’ya geldi.

Üst Başlık: ‘Bu da “Gerilla Hücresi” lideriymiş!’

Alt Başlık: “Koçalak, Sinan ve eşi ile Olca Altunay aranıyor”

1. Haber Değeri ve Gündem Belirleme:

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi gününe ilişkin olarak her üç gazetenin başlık, alt ve üst başlıklarına bakıldığında öncelikli olarak Deniz Gezmiş'in başlığa taşınarak haber yapıldığı görülmektedir:

> *"Gezmiş'in sorgusu başladı (Cumhuriyet, 18.3.1971)",*
>
> *"Deniz Gezmiş İçişleri Bakanı'na kafa tuttu (Hürriyet, 18.3.1971)",*
>
> *"Gezmiş'in itirafları: Gayemiz tedhiş ve terör havası yaratmaktı (Tercüman, 18.3.1971)*

vs. gibi. Yusuf Aslan da başlıklarda yer almış olsa da "Ağır yaralı Yusuf konuştu: Yurt dışına kaçacaktık (*Hürriyet*, 18.3.1971)" gibi- bunun Deniz Gezmiş düzeyinde olmadığı görülmektedir. Keza Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günündeki haberlerde de *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu'nu başlığa taşımışlardır. *Hürriyet* gazetesi ise Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü bununla ilgili herhangi bir haber yapmamıştır. Bu durum, habere kişileştirme (personification) üzerinden haber değeri verildiğini göstermektedir. Çünkü insanlar, insanlarla ilgilenmektedir. Belirli bir kişiye odaklanan haberler, okuyucunun ilgisini daha fazla çekmekte ve haber değeri yükselmektedir. Kişileştirme nedeniyle haberler bireylerle özdeşleştirilerek sunulduğu için altta yatan yapısal sorunların üstü örtülerek, iktidar lehine bir hava yaratılmaktadır. Bunun yanında haberin belli bir pazarda satılan bir ürün olarak kabul edilmesi durumunda, kişileştirmenin bir satış artırma tekniği olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Çünkü okuyucu kendini kişisel olarak haberle ne kadar özdeşleştirirse, haberin okunma olasılığı o kadar yüksek olacaktır (Östgaard, 1965: 46). Suça ilişkin haberlerde bu özdeşleştirmenin suçlu veya mağdur taraf ile yapılabileceği hatırlatılmalıdır.

Yakalanmanın ertesi günü haberlerine, basının artarak devam eden ilgisi nedeniyle "süreklilik" kriterine bağlı olarak haber değeri verildiğini söylemek mümkündür. 65 günün ardından yakalanan Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile yüz yüze gelip, onların ifadelerine ulaşan ve hatta *Hürriyet* muhabiri Mahmut Sabah gibi Deniz Gezmiş ile aynı arabada yolculuk yapan gazetelerin elde ettikleri bilgileri en ince ayrıntılarına kadar sunmaları, ancak haberlerdeki süreklilik ile açıklanabilmektedir. Çünkü toplum,

65 günlük kovalamacayı basın aracılığıyla takip ettiği için, yakalanmanın ardından gerekli bilgileri de ancak basın aracılığı ile edinebilecektir.

Fowler (1991:16), kişileştirme gibi, haberde negatifliğin de kültüre bağlı bir haber değeri unsuru olduğunu belirtip negatif haberlerin daha fazla önemsediğine ilişkin olarak, bir felâket haberinin, bir başarı haberine tercih edildiğini örnek olarak göstermektedir. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi gününe ilişkin haberlere "negatiflik" üzerinden de haber değeri atfedilmiştir. Ölüm cezasının kendisi, yapısı itibarıyla negatif göndermeler içermektedir. Buna karşılık *Tercüman* (18.3.1971) gazetesinin yaptığı gibi Deniz Gezmiş'in ağzından verilen "…bütün suçlarını teker teker itiraf eden Deniz Gezmiş: Cezam idamdır, dedi" başlığı, ölüm cezasının negatif göndermelerini adeta ortaya döken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezasına çarptırılmaları konusundaki tartışmaların fitilini ateşleyen ve en önemlisi ilk günden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına verilecek ölüm cezalarını meşrulaştıran ifadeler içermektedir. Yine *Tercüman* (25.3.1971) gazetesinin Hüseyin İnan için kullandığı "Bu da gerilla hücresi lideriymiş!" ifadesi negatif göndermeler içermektedir. Nitekim haberin devamında "İtiraf etti" ara başlığı altında Hüseyin İnan'ın katıldığı eylemler tek tek sıralanmıştır. Elbette Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin yakalanmalarının ertesi günü haberlerinde olduğu gibi "şiddet, her zaman prim yapmakta ve editörler de bunu kullanmaktadır (Özer ve Şentöregil, 2020: 54)." Eğer suç şiddetle birleşmiş ise bu haber değerini daha da yükseltmektedir. Çünkü şiddet, negatif sonuçlu haber değerinin en iyi örneğini oluşturmaktadır (Hall vd., 1982: 67-68). Örnekleme giren gazeteler içinde *Hürriyet* ve *Tercüman*, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü yayımladıkları haberlerde şiddeti ön plana çıkaran bir sunum yapmışlardır. *Hürriyet* (18.3.171) gazetesi, Deniz Gezmiş'in ağzından verdiği "İstesem yüzlerce kişiyi vururdum" başlıklı haberde devamla;

> *'Günlerdir binlerce polisi peşinden koşturan Deniz Gezmiş, yıllar önce çocukluğunu geçirdiği Gemerek'te yakayı ele verince kendisinden, THKO'nun ileri saflarda dövüşen bir savaşçısı, diye bahsetti. Gezmiş yakalanışı için de şunları ekledi: "İsteseydim, oluk gibi kan döker, yüzlerce polis ve jandarmayı öldürebilirdim"'*

ifadelerine yer verilmektedir. Bununla Deniz Gezmiş'in kolluk güçlerine silah çekip, onları öldürmekten çekinmeyen azılı bir suçlu ve devlet düşmanı olduğu imajı yaratılmak amaçlanmıştır. Keza, "Astsubay, ölüme bu kadar yaklaşmamıştım dedi"

başlıklı habere de şiddet üzerinden değer atfedilmiştir. *Tercüman* (18.3.1971) gazetesi de "Gezmiş'in itirafları: Gayemiz tedhiş ve terör havası yaratmaktı" başlığı ve 'İçişleri Bakanı'na "Ben THKO'nun başkumandanıyım" diyen Gezmiş, Amerikalıları öldürmediğine pişman' alt başlığı ile şiddete prim vermektedir.

Hall vd.'ne (1982: 72) göre, bir haber değeri unsuru olarak "ilginçlik" en kısa ömre sahiptir ve daha kalıcı haber değerleri ile desteklenmesi gerekmektedir. Ancak, ilginçlik unsurunun okuyucuyu bir anda haberi okumaya sevk etmesi gibi cezbedici bir özelliği bulunduğu da hatırlatılmalıdır. Bununla ilgili olarak *Cumhuriyet* gazetesinin sunumunda şu ilginçlikler göze çarpmaktadır;

> *"66 gündür kendilerine uykusuz geceler geçirten Deniz Gezmiş'i Ankara polisi, bir yabancı devlet adamını hatta De Gaulle'u*[105] *karşılarken alınan tedbirlerden daha sıkı karşılamıştır…"*
>
> *"…kendisine 2. Şube Müdürlüğü odasında çay, kahve, sigara ikram edilmiştir…"*
>
> *"…3 otomatik tabanca ile 2 adet tabanca ve parkası da Ankara'ya getirilmiştir. Tabancaların 9 mm çapında Carlo marka olduğu ifade edilmiştir…"*
>
> *'…2. Şube Müdürü Mustafa Erdoğan'dan "iki kıymalı pide ve baklava" isteyen Deniz Gezmiş'e bunlar verilmiş…',*
>
> *"… Gezmiş bir ara saat 13.15'te odadan çıkarılmış, tuvalete gitmiştir… "*
>
> *"… Deniz Gezmiş lavaboda elini yıkadıktan ve yüzüne bol su serptikten sonra tekrar sorgu odasına alınmıştır…"*

Deniz Gezmiş'i tuvalete kadar takip eden gazeteciler, elde ettikleri bilgileri en ilginç ve en ayrıntılı şekilde sunmanın yarışını vermişlerdir. Bu arada *Cumhuriyet* gazetesinin Deniz Gezmiş'in kaçmaması için alınan tedbirlere ilişkin olarak Charles De Gaulle kıyaslamasını yapmış olmasının, Galtung ve Ruge (1965: 68)'ın elit insanlara ilişkin haberlerin, haber değerinin yüksek olduğuna ilişkin tespitine örnek teşkil ettiğini de belirtmek gerekmektedir. *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesindeki ilginç sunumlardan biri yakalanma esnasında girdikleri silahlı çatışma nedeniyle yaralanan

[105] Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı General Charles De Gaulle, 25 Ekim 1968 tarihinde eşi ile birlikte Türkiye'yi ziyaret etmiştir. *Cumhuriyet* (25.10.1968) gazetesi bu gezinin amacını; "De Gaulle, Ankara görüşmeleri sırasında, Türkiye yöneticilerini, Batı ve Doğu bloklarına karşı daha bağımsız davranmaya ikna için çalışacaktır" şeklinde vermiştir. Gazete bu konuya ilişkin Times gazetesinin "Ankara görüşmelerinin özellikle Orta Doğu konusu üstünde çok ilgi çekici geçeceği" ne ilişkin yorumuna da yer vermiştir.

Yusuf Aslan'ı ameliyat eden doktorun ağzından yapılmıştır: "…bazen iyileşiyor, bazen bayılıyor. Makatından gelen kan hâlâ durmadı. Çok kan kaybettiği için de bünyesi zayıf düştü".

Özer ve Şentöregil (2020: 54), haberde yer verilen "sürpriz"lerin de haber değerini arttırdığını belirtmektedirler. *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesinin sunumunda sürprizlere yer verildiği görülmektedir: "…Deniz Gezmiş, pazartesiyi salıya bağlayan geceyi kendisinin çocukluk günlerini yaşadığı ve babasının öğretmen olarak görev yaptığı Şarkışla'ya yakın bir köyde geçirmiştir…" Burada Deniz Gezmiş'in geçmişte ailesiyle bir müddet yaşadığı köyde yakalanmış olması sürpriz olarak sunulmakta ve bu durum Deniz Gezmiş'in ağzından "kendisini çocukluk anılarının çektiği" şeklinde açıklanmaktadır. Yine *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesindeki haberde yer alan "… Sivas Emniyet Müdürü Nurettin Özal, diğer kaçakların peşine düşüldüğünü de bildirmiş; Ankara polisinin yapamadığını, biz burada yapacağız, demiştir" ifadesi, kolluk güçleri arasında aslında dayanışma değil de rekabet bulunduğunu göstermesi bakımından sürpriz niteliği taşımaktadır. Keza *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesinin "Amerikalıları Hürriyet'te çıkan hamile kadın ve çocuğunun resmi yüzünden bıraktım" başlığında yer alan "hamile kadın ve çocuğu" imgeleri, sürpriz unsuru olarak haber değerini arttırmıştır. Deniz Gezmiş'in Amerikalı askerleri serbest bırakması kararında, askerlerden birinin hamile eşinin ve ufak çocuğunun etkili olmasına, Türk toplum yapısının kültürel ve ahlâki değerleri ile örtüşmesi yönünden bir sürpriz niteliği atfedilmiştir. Sürpriz nitelikli bir sunum da *Tercüman* (18.3.1971) gazetesinde yapılmıştır:

> *"Deniz tıpkı araba farlarının önünde ne yapacağını bilemeyen tavşan gibi… Sten'ini kaldırıyor, son darbeyi yapacaktır. Fakat, bir şans eseri, bir yüce gücün önlediği yeni bir faciayı önleyen hareket işte bu anda oluyor. Sten tabancasının sapı kopuyor…"*

Deniz Gezmiş'in yakalandığı an, haberin en önemli bölümünü oluşturduğu için, gazete bu anı ilâhi adaletin tecellisi gibi gösteren bir sunum yapmaktan da çekinmemiştir. Öte yandan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmasının ardından tutuklamalar, sorgulamalar, ifadelerde yer alan ayrıntılar, yavaş yavaş ölüm cezasının konuşulmaya başlanması gibi toplumun ve basının önyargı ve beklentilerine uyum gösteren gelişmeler de haber değeri taşımaktadır ki; "insanların beklenti ve önyargılarına uyum

sağlayan olayların haber değeri, bunlara ters düşenlere göre daha fazladır (Galtung ve Ruge, 1965: 67)."

Gündem belirlemeye dönük sunumların değerlendirilmesi yönünden her üç gazetenin 18.3.1971 tarihli ve 25.3.1971 baskılarının ilk sayfalarına bakıldığında, haber sunumlarının gazetelerin politik ideolojilerini ortaya koyduğu saptanmıştır. Örneğin *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü haberlerine en az yer ayıran gazete olarak, muhtıranın ardından hükümet kurulmasına dönük koalisyon arayışlarına, ordudaki erken emekliliklere, Konya ve çevresinde donarak ölen 7 kişiye ve Çanakkale Zaferi'ne de yer ayırmıştır. Yani, dikkat çeken gündelik olayların yanı sıra 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nı takip eden gelişmelerin de birlikte verildiği yani muhtıraya gösterilen ilginin devam ettiği görülmektedir. *Cumhuriyet* gazetesinin tek gündemini Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanması oluşturmamaktadır. *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü haberlerine neredeyse ilk sayfasının tamamını kapsayacak şekilde uzun haber olarak yer vermiştir. Ancak buna ek olarak; Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yeni hükümetin kurulması için yürüttüğü görüşmelere ve ordudaki erken emekliliklerin nedenlerine de yer verdiği görülmektedir. *Tercüman* (18.3.1971) gazetesi ise ilk sayfasının tamamını Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'a ayırmıştır. Bu da gazetenin Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanma olayını, başka bir gündemi tartışamayacak kadar önemli gördüğünün kanıtıdır. Merkezden sağa çizgiyi temsilen örnekleme alınan *Tercüman* gazetesi, muhtıranın ardından hükümet kuramamış, dolayısıyla demokratik yönetime geçememiş Türkiye'yi gündem yapacağı yerde, adeta bunu gizlemek üzere, temelde kişileştirmeye dayalı tek bir gündemle okuyucusunun karşısına çıkmayı tercih etmiştir. Bu durumu, "siyasal iktidarların çoğu zaman toplumun ilgisini kendi yapıp ettiklerinden uzak tutmak için kitle iletişim araçları aracılığıyla toplumun birtakım yapay gündemlerle meşgul olmasını istemeleri" ile açıklamak mümkündür (Güngör, 2013: 113). Bütün bunlar, gazetelerin gündem belirlemeye dönük kurumsal ve metinsel bir seçim süreci uyguladıklarına ve kurgulama yaptıklarına işaret etmektedir. Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberleri *Cumhuriyet* (25.3.1971) ve *Tercüman* (25.3.1971 gazeteleri tarafından kısa haber yapılmış ancak *Hürriyet* (25.3.1971) gazetesi buna ilişkin haber yapmamıştır. Bunda Hüseyin İnan'a terörün temsilcisi olarak görülen Deniz Gezmiş üzerinden ve onunla bağlantılı olarak bir haber

değeri atfedilmiş olmasının yanında, aynı tarihte açıklanacak olan yeni hükümete ilişkin haberlerin gündeme getirilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

2. Klişe Sunum:

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesini günü, yani 18.3.1971 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde buna ilişkin olarak 4, *Hürriyet* gazetesinde 7, *Tercüman* gazetesinde ise 3 ayrı haber yapılmıştır. *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesindeki birbiri ile bağlantılı 4 haberin 3 tanesinin 5N1K tekniği ile verildiği görülmektedir. Gazetenin "Deniz Gezmiş'in sorgusu başladı" başlıklı haberinde; Deniz Gezmiş ve İçişleri Bakanı ile Ankara polisi "ne ve kim" sorularının karşılığını oluşturmaktadır. Deniz Gezmiş'in Ankara'ya getirilmesi "nerede" sorusuna karşılık gelirken, "dün gece" ifadesi "ne zaman" sorusunun cevabıdır. Deniz Gezmiş'in Ankara'ya getirilmesi "olağanüstü güvenlik tedbiri altında", "bir yabancı devlet adamını hatta De Gaulle'ü karşılarken alınan emniyet tedbirinden daha sıkı bir şekilde" gerçekleştiği için, "nasıl" sorusunun karşılığıdır. Ankara polisine "66 gündür uykusuz geceler geçirtmesi" ifadesiyle Deniz Gezmiş'in işlediği suçlar nedeniyle uzun zamandır arandığı hatırlatılarak "neden" sorusu cevaplanmaktadır. Gazete "Gezmiş ve Aslan nasıl yakalandı" başlıklı haberde, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın 17.3.1971'deki yakalanma haberinin ayrıntılarını bir gün önce olduğu gibi 5N1K tekniğine uygun şekilde vermektedir. "Yusuf Aslan'ın durumu iyi" başlıklı haberde ise "ne, kim" sorularının karşılığını Yusuf Aslan ile onu ameliyat eden ekip oluşturmaktadır. Ameliyat, Sivas Numune Hastanesi'nde gerçekleştiği için "nerede" sorusunun cevabı, Sivas Numune Hastanesi'dir. Yusuf Aslan 17.3.1971'de vurulup, "derhal" ameliyata alındığı için 17 Mart'ı, 18 Mart'a bağlayan gece, ameliyatın gerçekleştiği anlaşılmaktadır ki; "ne zaman" sorusunun karşılığı budur. "Nasıl" sorusunun karşılığı "1,5 saat süren ameliyat ile" şeklinde cevaplanmaktadır. Ameliyatın "neden" gerçekleştiği sorusunun karşılığı ise "Şarkışla'daki çatışma sırasında ağır yaralandığı için" şeklinde verilebilmektedir. "Haldun Menteşeoğlu: Kanuna karşı çıkanlar mutlaka yakalanır" başlıklı haber de ise 5N1K tekniğine başvurulmadan, Türkiye'nin güven ve asayişinin baş sorumlusu olan İçişleri Bakanı'ndan doğrudan alıntılar yapılarak, onun ağzından kolluk gücü yüceleştirilip, edimleri meşrulaştırılmıştır. *Cumhuriyet* (25.3.1971) gazetesi, Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberlerinde de 5N1K sorularının cevaplarını arayan bir sunum yapmıştır. Haberin girişine göre, "ne ve kim" sorularının yanıtlarını Hüseyin

İnan, Mehmet Nakipoğlu ve nöbetçi mahkeme oluşturmaktadır. Hüseyin İnan ve arkadaşı Ankara'ya getirildikleri için "nerede" sorusunun karşılığı da Ankara'dır. Tutuklanma olayının ne zaman gerçekleştiğine ilişkin olarak "dün gece geç saatlerde" ifadesi kullanılmıştır. "Nasıl" sorusunun karşılığı "Pınarbaşı'nda yakalanarak" şeklinde cevaplanabilmektedir. Tutuklanmanın "neden"i, "Deniz Gezmiş'le birlikte banka soymak ve adam kaçırmak suçlarından arandığı için" olarak belirtilmiştir.

Hürriyet (18.3.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü bu konuyla ilgili 7 ayrı haber yapmıştır. Bu haberlerin tümü birbiriyle bağlantılı olup, 6 tanesi Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, İçişleri Bakanı, silahla tehdit edilen Astsubay İbrahim Fırıncı gibi yakalanma olayı ile ilişkili şahıslardan yapılan doğrudan alıntılara dayanmaktadır ve bu alıntılarla başlamaktadır: "Günlerdir peşinde binlerce polisi koşturan Deniz Gezmiş, çocukluğunun geçtiği Gemerek'te yakayı ele verince kendisinden- THKO'nun ileri saflarda dövüşen bir savaşçısı- diye bahsetti. Gezmiş yakalanışı için de şunları ekledi: "İsteseydim, oluk gibi kan döker, yüzlerce polisi ve jandarmayı öldürebilirdim." Burada gazetenin güttüğü amaç; arka planda kişi, yer, zaman unsurlarına dayalı- çok sayıda büyük boy fotoğrafın da kullanıldığı- betimsel bir fon oluşturarak, ifadeleri en çarpıcı şekilde vermek; sonuç olarak da çok okunmak ve çok satmaktır. Herkesin Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanması olayını ve perde arkasındakileri *Hürriyet* gazetesinden okumasını sağlamaya dönük bir sunum yapılmaktadır. İfadelerin içinden özenle seçilen cümleler başlıklara taşınmış, ardından flaş (giriş cümlesi) ile "en önemli, yeni, ilginç (Çığ, 2010: 74)" noktalar verilerek "ters piramit tekniği"ne uygun bir sunum yapılmıştır. Örneğin; 'Deniz Gezmiş: "Yusuf vurulunca her şey bitti" başlığının ardından flaş olarak; "Deniz Gezmiş, Kayseri Emniyet Müdürlüğü'nün bir odasında, namluların önünde nasıl yakalandığını anlattı" ifadesine yer verilmiştir. Burada, sonu gelmeyecek bir maceraya giriştiğini Deniz Gezmiş'e itiraf ettirmek istenmektedir. Aynı teknik "Ağır yaralı Yusuf konuştu: Yurt dışına kaçacaktık" başlıklı haberde de uygulanmıştır. Giriş cümlesinde:

> *'Güvenlik kuvvetleri ile Gemerek ilçesinde yaptıkları silahlı çatışma sırasında ağır şekilde yaralanan ve Sivas Devlet Hastanesi'nde ameliyata alınan Yusuf Aslan, ameliyattan sonra, "Yurt dışına kaçmayı düşünüyorduk. Yanımdaki arkadaşlarımın isimlerini verememem" demiş, "Deniz Gezmiş yakalandı. Ne diyorsun?" şeklindeki*

soruya karşılık olarak da sadece, "Yakalandı öyle mi?" demekle yetinmiştir' denilmektedir.

Giriş cümlesi Yusuf Aslan'ın ifadesinden çıkarılabilecek tüm önemli unsurları içermektedir. Gazete "yurt dışına kaçmak" ifadesine vurgu yapmaktadır. Bu teknik, "en fazla haber değerine sahip ögelerin girişte okuyucuya iletilmesi ile kullanılmıştır (Çığ, 2010: 75)." Gazetenin "Sinan Cemgil ve Kor Koçalak bir trenle Malatya'ya geçti" başlıklı haberinin giriş cümlesinde yer alan;

"Güvenlik kuvvetleri ile Şarkışla ve Gemerek'te yaptıkları silahlı mücadelenin sonunda yakalanan Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yanında bulunan arkadaşları Sinan Cemil ve Kor Koçalak bir trenle Malatya'ya gitmişler ve buradan da henüz kesinlikle tespit edilemeyen bir yöne hareket etmişlerdir."

ifadesi de olayın özetini, dolayısıyla 5N1K tekniğinin cevaplarını içeren bir sunuma sahiptir. "Amerikalıları *Hürriyet*'te çıkan hamile kadın ve çocuğunun resmi yüzünden serbest bıraktım" başlıklı haberin giriş cümlesi "Deniz Gezmiş ve arkadaşları ellerinde Amerikalı 4 rehine varken, *Hürriyet*'te yayımlanan bir resimden duygulanmışlardı" şeklindedir. Bu haberde *Hürriyet* gazetesi, kendisini ön plana çıkararak, aylardır aranan bir suçlunun dahi gündemi *Hürriyet* gazetesinden takip ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Görüldüğü gibi *Hürriyet* gazetesi "yakalanmanın ertesi günü" haberlerine çok fazla yer ayırmış ve bu haberlerde rutin gazetecilik pratikleri kullanılarak, yakalanma olayı bir "şov"a dönüştürülmüş, "Türkiye'nin tek sorunu Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıymış, onların yakalanmasıyla da bu sorun bitmiş" gibi bir sunum yapılmıştır. Özer (2019: 111) bu durumu; "olayın bağlamından uzaklaştırılarak, tipik olarak haber denenin içine sıkıştırılması" olarak görmektedir ki; bu da sunumu ideolojik hale getirmektedir. Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü, yani 25.3.1971 tarihli *Hürriyet* gazetesinde buna ilişkin herhangi bir habere yer verilmemiştir.

Tercüman (18.3.1971) gazetesi, yakalanmanın ertesi günü, birbiri ile bağlantılı 3 ayrı haber yapmıştır. "65 günlük macerada neler yaptılar?" başlıklı haberde, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yaptıkları ve suç sayılan eylemlerin tek tek sayılmasına girişilmiştir. "Gayemiz tedhiş ve terör havası yaratmaktı" başlıklı haberde ise 5N1K tekniği uygulanmıştır. "Ne ve kim" sorularının karşılığını Deniz Gezmiş ve İçişleri Bakanı oluştururken, "nerede" sorusu, Deniz Gezmiş Kayseri'den Ankara'ya getirildiği için

"Ankara'da, İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu'nun makam odasında" olarak cevaplanabilmektedir. "Ne zaman" sorusu, "dün sabah 7.55'te" şeklinde cevaplanırken, "nasıl" sorusunun karşılığını Deniz Gezmiş'i betimleyen "yorgun, bitkin ve sinirli, yakası kürklü bir parka giymiş, elbiseleri ıslak, ayağında asker ayakkabısı olan, uzun boylu, esmer, sakalları uzamış" ifadesi oluşturmaktadır. Deniz Gezmiş'in "Kendisine Türkiye Halk Kurtuluş Orduları Başkumandanı sıfatını layık görerek, birçok tedhiş, adam kaçırma ve öldürme olaylarının sanığı" olması nedeniyle yakalanması ise "neden" sorusunu cevaplamaktadır. "Bizlerin şehir gerillası[106], Anadolu'nun saf, vatanperver halkının şehir haydudu olarak nitelendirdiği Deniz Gezmiş'in…" şeklinde başlayan haberde ise adeta bir hikâye anlatmaya girişilmiştir. Ancak bu kısacık girişte dahi "biz/ onlar (suçlular)" şeklindeki "ötekileştirme" kolayca anlaşılmakta, Deniz Gezmiş ve arkadaşları için iki farklı, fakat aşağılayıcı etiketin kullanımı sempatik ve meşru gösterilmeye çalışılmaktadır. Gazete, açık şekilde taraf tutmakta ve kendisine göre "saf ve vatanperver" olarak gördüğü Anadolu halkını da kendi yanında konumlandırmaktadır. *Tercüman* (25.3.1971) gazetesi, Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberlerine 5N1K sorularını cevaplayan tarzda yer vermiştir. Haber girişine göre, "ne ve kim" sorularının karşılığını, Hüseyin İnan ve Ankara Emniyet Müdürlüğü 1. ve 2. Şube oluşturmaktadır. Tutuklama ve sorgulama olayı Ankara'da gerçekleştiği için, "nerede" sorusunun karşılığı Ankara'dır. "Önceki gece saat 3.00'e kadar" ifadesi "ne zaman" sorusunun cevabıdır. Hüseyin sorgusunun "nasıl" yapıldığının karşılığı; "Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde yakalanıp Ankara'ya getirilerek" şeklindedir. "Neden" sorusunun cevabını ise; Hüseyin İnan'ın "gerilla hücresi lideri olması" oluşturmaktadır. Bu yolla muhabir ve editörler sözde mesleklerinin gereğini yaparken, habere iktidarın dilini kodlamakta, sorgulanması gerekenlere ise değinmemektedir. Bu verilere dayanarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarının ertesi günü haberlerinde, çoğunlukla rutin gazetecilik pratiklerine dayalı "klişe sunumlar" yapıldığı görülmektedir.

3. Hikâyeleştirme:

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü haberleri için örnekleme giren her üç gazete de haberi en açık şekilde ortaya koymaktan çok, hikâye anlatma yarışına girişmiştir. Aylardır Türkiye gündemini meşgul eden ve ülkede

[106] Carlos Marighella'nın 1970'li yıllarda Ant yayınlarından çıkan *Mini Manual of the Urban Guerrilla (1969)* isimli kitabından esinlenilmiştir.

yaşanan kaos ve terörün neredeyse tek sorumlusu gibi gösterilen Deniz Gezmiş, arkadaşı Yusuf Aslan ile birlikte yakalanmış, başkente getirilmiş ve ifadesinin ayrıntıları ortaya çıkmıştır. Hangi gazete bu ayrıntıları daha etkileyici, daha dikkat çekici ve sürükleyici şekilde sunarsa, satışları artacak ve daha fazla kâr elde edecektir. Öte yandan gazeteler, sahip oldukları politik ideolojiyi de haberin anlatı modu ile ortaya koyma imkânını kullanmışlardır. Yakalanmanın ertesi günü haberleri, en az *Cumhuriyet* gazetesinde olmak üzere, bütün gazetelerde tüm klişe sunumların ve rutin gazetecilik pratiklerinin ötesinde hikâyeleştirilmiştir. Haberde nesnelliğin sağlanması için muhabirin kendini gizlemesini, yani "haberin kendi kendine konuştuğu" izleniminin (Çığ, 2010: 78) yaratılmasını sağlayan 5N1K, ters piramit gibi pratiklere bağlı kalmak yani nesnel olmak kaygısı gütmekten çok, bir film çevirir gibi, sahne sahne yakalanma olayı ve ardından yaşananlar okuyucunun gözünde canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu sunum her üç gazetenin de "daha çok satmak" amacıyla hareket ettiğini göstermektedir. Burada Michael Schudson (2005: 126)'un "bütün haberler hikâyedir; ama bazıları diğerlerinden daha fazla hikâyeye benzemektedir. Çünkü onlar bize, insanların tipik olarak hikâye ile özdeşleştirdiği roman, şaka, dedikodu, ahlakî uyarı, kurgusal ve kurgusal olmayan yapılandırılmış ve amaca yönelik çeşitli biçimleri hatırlatmaktadırlar" ifadesi hatırlatılmalıdır. Gazetelerin bir hikâye anlatma yarışına girişikleri 18.3.1971 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesi, okuyucusunun kafasında yakalanma olayını en iyi şekilde canlandırabilmek için, Deniz Gezmiş'in ifadesine dayalı olarak yakalanma anını bir çizimle şematize ettikten sonra yakalamanın ardından yaşananları örtük alıntılarla şöyle hikâye etmiştir:

> *"Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalandıkları ve Aslan'ın yaralı olarak hastaneye kaldırıldığı haberi Ankara'ya gelince, Emniyet Müdürlüğü, Deniz Gezmiş'i Kayseri'den almak için sıkı güvenlik tedbirine başvurmuştur. Başkenti bölgelere ayıran Emniyet Müdürlüğü, her bölgeden telsizli birer polis arabasını Kepekli Boğazı'nda, saat 03'te buluşmaya çağırmıştır. Burada buluşan polis ekipleri sirenler çalarak, Kayseri'ye doğru yola çıkmışlardır. Ancak Kayseri Emniyeti aldığı güvenlik tedbirleriyle Deniz Gezmiş'i yola çıkardığından, Ankara'dan giden ekiplerle yolda karşılaşmışlardır. Buradan topluca Ankara'ya gelinmiş ve saat 7.30 sıralarında makamında geceden beri beklemekte olan İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu'nun odasına alınmıştır."*

Haber hikâyesinde dramatik unsurlara en az yer veren *Cumhuriyet* gazetesi, aslında haberde Ankara ve Kayseri Emniyet Müdürlükleri arasındaki kıyasıya rekabeti dile getirerek iktidar aleyhine bir keskinleştirme de yapmaktadır. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmasının ertesi günü haberlerine neredeyse iki tam sayfa ayıran *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesi, haberi baştan sona kadar, serim, düğüm ve çözüm bölümlerinden oluşan bir hikâye tarzında sunmuş ve *Tercüman* gazetesi kadar olmasa da dramatik unsurlara bolca yer vermiştir;

> *"Deniz Gezmiş, Kayseri Emniyet Müdürlüğü'nün bir odasında, kendisine çevrilmiş namluların önünde nasıl yakalandığını anlattı: Yüzü en azından bir haftalık sakalla örtülmüştü. Rahat bir koltuğa oturmuş, sigarasından asabî hareketlerle derin nefesler çekiyor ve yumuşak tavırla, efendice konuşuyordu…"*

şeklinde başlayan hikâye;

> *"… Sonra gelen çayı aldı Deniz Gezmiş, şeker atıp karıştırdıktan sonra büyük bir yudum aldı. Bardağı yerine bıraktı. Kendisini dinleyenlerin hayret dolu bakışları arasında yakalanmasının hikâyesini şöyle bitirdi…."*

şeklinde sonlandırılmıştır.

> *'…Evinin kapısındaki silah sesleri ve genç karısının "Ay vuruldum!... sesleriyle yerinden fırlayan Hava Astsubayı İbrahim Fırıncı, derhal kapıya koşmuştur. Karısını kanlar içinde yerde bulan Fırıncı, genç eşini bir kenara çekerek kapıya geçmiş ve Gezmiş ile burun buruna gelmiştir. Üzerinde pantolon yerine pijama ile Gezmiş'in karşısına çıkan Fırıncı, göğsüne dayanan silahla irkilmiş ve Gezmiş'in verdiği emirlere harfiyen riayet ederek otomobilin direksiyonuna geçmiştir…'*

gibi hikâyeleştirmeler, okuyucu da sanki bir film seyrediyormuş izlenimi yaratacak ayrıntılar ve hatta mizahi unsurlar içermektedir. Öte yandan *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesi yaptığı hikâyeleştirmede, kendisini kolluk gücünün ve dolayısıyla devletin yanında konumlandırarak Deniz Gezmiş'in sağ olarak yakalanmasında ve güvenli şekilde Ankara'ya götürülmesinde önemli bir rol üstlendiğini dile getirmektedir:

> *"… Belli ki polislerden haz etmiyordu Gezmiş. Fakat Albay Fehmi Törün'ün babayâni davranışı, otomobilimizdeki diğer Emniyet mensuplarının mutedil tutumları, biraz gevşetmişe benziyordu Gezmiş'i. Tatmin olabilmesi için cebimden*

gazeteci olduğumu ispatlayacak kartı çıkararak kendisine uzattım. "Çekinmeden konuşabilirsin. Emin ellerdesin. Zira Gemerek'te linç edilmen işten bile değildi" dedim."

Paul H. Weaver (1994'den aktaran Vanderwicken, 1995), haberde iki farklı hikâye, dolayısıyla iki farklı gerçeklik bulunduğundan bahsetmektedir. Haberde okunan, görülen yani yüzeydeki hikâye, okuyucuyu hikâye anlatıcısının lehine olacak şekilde manipüle etmektedir. Bu yüzeysel hikâyenin ardında ise onunla tamamen çelişen, haberi kurgulayanların bildiği ve yüzeydeki hikâyenin yazılış amacını gerçekleştirmeye dönük farklı bir hikâye bulunmaktadır. *Hürriyet* gazetesinin, işin içine kendisini de katıp, Deniz Gezmiş'i devletin şefkat ve koruması altında gibi göstererek, linç söylemi üzerinden halkın ona olan öfkesini pekiştirmeyi amaçlaması, Weaver (1994'den aktaran Vanderwicken,)'ın belirttiği "basının gerçek rolünün, kamusal yanılsamaları ve birtakım ayrıcalıkları teşvik etmek" olduğu tezini doğrulamaktadır.

Tercüman (18.3.1971) gazetesi, "Gemerek halkının seyretttiği canlı film" alt başlığı ile yakalamanın ertesi günü haberlerinde "yakalanma olayı"nı okuyucusuna bir canlı film izlettirir gibi aktaracağının işaretini vermektedir. Gazetenin haber girişi okunduğunda bunun bir haber metni olduğunu söylemek zordur:

"Bizlerin şehir gerillası, Anadolu'nun saf, vatanperver halkının şehir haydudu diye nitelendirdiği Deniz Gezmiş'in yakalanışının üzerinden henüz on iki saat bile geçmiş değildir şu satırları yazdığım sırada. Dışarıda soğuk, dün gecenin karlı, tipili bir iklimini yansıtıyor. Bir kahvenin sıkışık iskemlelerinden birisinde, Ankara'dan buraya geldiğimden beri görülmemiş heyecanın dakikalarını bir kahve fincanının dumanları arasında tekrar yaşıyorum sanki… Notlarımı topluyorum kafamda, defterimde: Gemerek'in kanunsuzluğa karşı susamış insanının ruh haletini yansıtmak zor diyorum. Bunu geçiyorum şimdilik. Ancak, öneki gün saat 16.00 sıralarında 34 plakalı bir arabada 6 kişinin görülmesi üzerine Gemerek halkının ayağa kalkışını notlarımdan gün ışığına çıkarıyorum…"

Benzer şekilde "Kader ağını örerken" ara başlıklı haberde gazete, kolluk güçlerinin yani devletin geç de olsa elde ettiği zaferden kaynaklanan vakâr ile halk yandaşlığı yaparak bu yolla halkı da devletin yanında konumlandırmaktadır:

"... Gemerek halkı bu bekleyiş içindeyken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Sivas yolunda olduklarını ne bilsinler?.. Deniz Gezmiş ve arkadaşları birbirinden ayrılmışlardır. Kader ağlarını üzerine örmeye başladığında artık toplu olarak gezmenin ve kaçmanın imkânsızlaştığı kafalarında şekillenmiştir. Birer veda kelimeciğinden sonra herkes başının çaresine bakmak için ayrılmaktadır... Kar ve tipi gözlerini, ağızlarını doldurmaktadır. Parkalarını, içi yünlü gocuklarını burunlarına kadar çekmişlerdir. Yer kaygandır, motorsiklet hafiftir ve kaçan iki insan için vakit dardır..."

Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberlerine, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ınkilerden çok daha az yer verildiği görülmektedir. *Hürriyet* gazetesi, 25.3.1971 tarihli baskısında Hüseyin İnan'a ilişkin hiçbir habere yer vermezken, Yusuf Aslan'ın Sivas Numune Hastanesi'nden Ankara'ya nakledilmesini haber yaparak Deniz Gezmiş'in yakalanmasına gösterdiği ilgiyi devam ettirmektedir. Burada ülkede yaşanan karmaşanın tek sorumlusunun Deniz Gezmiş olarak gösterilmesinin yani "kişileştirme"nin etkisinin açık olduğu vurgulanmalıdır. *Cumhuriyet* (25.3.1971) gazetesi, Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberini kısa haber olarak vermiş olup, haber girişi 5N1K tekniğine uygun olarak yazıldığı halde, Hüseyin İnan'ın Emniyet'te verdiği ifadeler, doğrudan aktarıldığı için hikâyeleştirme yoluna gitmemiştir. Aynı şekilde Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberini kısa haber şeklinde veren *Tercüman* (25.3.1971) gazetesi de Hüseyin İnan'ın Ankara Emniyet Müdürlüğü 1. ve 2. Şube'de verdiği ifadeleri doğrudan aktardığı için hikâyeleştirme yoluna gitmemiştir.

4. Objektiflik ve Denge:

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarının ertesi günü haberlerinde "objektiflik ve denge" unsurlarına yer verildiği söylenemez. Haberin okuyucusuyla karşı karşıya geldiği ana kadar geçirdiği seçim ve sunuma dayalı süreçte, belli gazetecilik pratikleri ile bir "nesnellik" iddiası ortaya konmaktadır. Kızılbay (2012: 195), haber üretim sürecinin hiçbir aşamasında bu iddianın gerçekleştirilemeyeceğinden bahsetmektedir. Sadece çeşitli kurum ve kuruluşlara, özellikle de devlet kurumlarına bağlı olarak görev yapan birincil tanımlayıcılarla kurulan yapısal ilişki dahi bu imkânsızlığı ortaya koymaktadır. Richard Budd ve Brent Ruben (1991: 31) bu durumu, iletişim araçları ve devlet arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisine bağlamaktadır. Zira; "iletişim araçlarının izlenmeye, devletin ise istediği

mesajları dağıtmaya ihtiyacı vardır." *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesi haberlerin çoğunluğunu 5N1K tekniğine uygun şekilde, Ankara Emniyet Müdürlüğü'nden elde ettiği bilgilere dayanarak örtük alıntılarla vermiştir. Buna karşılık İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu'na atfen: "Kanuna karşı çıkanlar mutlaka yakalanır" başlıklı haberi, bakanın demecinden doğrudan alıntılar yaparak vermiştir ki bu demeç; Türk polis ve jandarmasına yani kolluk gücüne yapılan bir güzellemedir. Bu demecin doğrudan alıntılanması, muhabirin dilini yansıtmamakta, buna karşılık editoryal bir tercihe işaret etmekte, devleti ve dolayısıyla iktidarı meşrulaştırmaktadır (Özer ve Şentöregil, 2020: 63). Bu sunum, haberin dengesini de bozmaktadır. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'dan yapılan doğrudan alıntılar birkaç satırı geçmezken, İçişleri Bakanı'nın demecine[107] neredeyse yarım sütun yer ayrılarak, bu demeç kelimesi kelimesine aktarılmıştır. Zaten gazete de yayımlanan tüm haberlerin çatısı, Ankara Emniyet Müdürlüğü'nden elde edilen bilgilere dayandırıldığı için, okuyucu bu haberleri denge tamamen iktidar lehine bozulmuş olarak okumak durumunda bırakılmıştır. Bu saptamalar, Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberleri içinde söylenebilmektedir. *Cumhuriyet* (25.3.1971) gazetesi, bu haberleri çoğunlukla örtük alıntıyla vermiş, Hüseyin İnan'dan yapılan doğrudan alıntılar birkaç satırı geçmemiştir.

18.3.1971 tarihli *Hürriyet* gazetesi, öncelikle kendisini ortaya koyarak, Deniz Gezmiş ile yapılan söyleşiyi, büyük bir gazetecilik olayı olarak sunmuştur. "Yakalandığı an oradaydık" başlığı da Deniz Gezmiş'i değil, gazeteyi önceleyen bu sunumu ortaya koymaktadır. Gazete, haberlerin çoğunu Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'dan doğrudan alıntılar yaparak vermiştir. Ancak bunu, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın kendi savunularını ifade edebilmeleri için yapmamış, tam tersine bu yolla onlara suçlarını itiraf ettirirken, kendi satışını da arttırmayı hedeflemiştir. Haberde denge Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan lehine bozulmuş görünse de doğrudan alıntıların toplamından ortaya çıkan başarısızlık hikâyesi, İçişleri Bakanı ve kolluk güçlerinin temsil ettiği

[107] "Biz daima hukuk devletini savunduk. Hukuk devletinin içinde kanun hâkimiyeti vardır. Kanuna karşı çıkanlar mutlaka Emniyet kuvvetleri tarafından yakalanırlar. İşte bir çetenin reisi ve arkadaşları da yakalanmışlardır. Ankara'da ve yurdun her tarafında geniş tertibat aldık. Tarama, bazı yerlere baskın, köşe başlarına polis ekibi yerleştirme gibi taciz edici ve yer değiştirmeye mecbur kılan bir sistem uyguladık. Ankara'da büyük bir yataklık sistemi kurmuşlardı. Gene polis bir taktik olarak Ankara'nın çıkışlarında boşaltmalar yaptı. İşte onlar da bu boşaltmadan yararlanarak Ankara'dan çıktılar ve yurdun diğer bölgesinde yakalandılar. Devleti tahrip etmek, millî bütünlüğümüzü yıkmak isteyen ve kendilerine Türk Halk Kurtuluş Ordusu ismini takan bir çetenin yakalanmasını sağlayan Türk jandarmasına ve Türk polisine üstün gayretlerinden dolayı şükranlarımı bildiririm. Türk emniyet kuvvetlerinin karşısında kimse barınamaz."

iktidarın haklı gösterilmesine hizmet etmiştir. Oysaki henüz yargılama yapılmamıştır. Muhabirin 4 Amerikalı subayın kaçırılması olayına ilişkin olarak yönelttiği; "400 bin dolar yabana atılır para değildi. Neden bıraktınız Amerikalıları? Yoksa İsmet İnönü'nün kan dökmeyiniz, çağrısı mı böyle hareket etmenizi etkiledi?" şeklindeki sorusu da Deniz Gezmiş'i politik olarak taraf tutmaya iten güdümlü bir sorudur. Gazete birincil tanımlayıcı olarak Ankara Emniyet Müdürü'nün şu açıklamalarına yer vererek, mahkeme süreci başlamadan, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının peşinen mahkûm edilmesine aracılık etmiştir. Bu durum objektif bir tutumu yansıtmamaktadır:

> *"Bütün suç ve suç ortaklarını Deniz Gezmiş açıklamıştır. Hepinizin bildiği gibi banka soygunları, adam kaçırmalar, polis kurşunlamalar bunların işidir. Suç ortakları ise Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Kor Koçalak, Mete Ertekin ve Hüseyin İnan'dır."*

Tercüman (18.3.1971) gazetesinin attığı "Deniz Gezmiş: Cezam idamdır, dedi" başlığı, sözde objektiflik ilkesinin ihlâl edildiğinin kanıtıdır. Gazete, yargılamayı Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Deniz Gezmiş'in kendisine yaptırmış, hükmettiği cezayı da yine kendisine söyletmiştir. Gazetenin yaralanan Yusuf Aslan'ın Sivas'ta geçirdiği ameliyat haberi ile ilgili olarak kullandığı;

> *"…Öğleye doğru Yusuf'un sıhhi durumunun düzelmekte olduğu bildiriliyor. Hastane etrafında toplanan binlerce Sivaslı, Yusuf'un ölmemesini istiyordu. Merhametten değil, cezasını çekmesi, Adalet'in karşısına çıkabilmesi için."*

ifadesi de yukarıdaki başlıkla uyuşan, en ağır cezaya giden yolun taşlarını döşeyen bir temenni cümlesidir ve son derece taraflıdır. *Hürriyet* gazetesi nasıl kendisini ön plana çıkaran, magazinel bir sunumu tercih etmişse, *Tercüman* gazetesi de okuyucusunun "intikam duygusu"nu harekete geçirmek üzere "idam" cezasını dillendiren, toplumda bu yönde bir beklenti yaratan ve hatta Deniz Gezmiş'e de bunu peşinen kabul ettiren bir sunumu tercih etmiştir. *Tercüman* gazetesinin bu türden duygusal sunumlara sıklıkla başvurduğunun tespiti, gazetenin politik ideolojisinin izdüşümü olarak da değerlendirilebilmektedir. Van Dijk (1988a: 85)'ın da belirttiği gibi, "gerçekler, güçlü duygular uyandırıyor veya içeriyorsa, daha iyi sunulur ve hafızada kalır." Tercüman'ın amacı da güçlü duyguları harekete geçirmektir. Bu yönleriyle *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri, *Cumhuriyet* gazetesine göre daha taraflı davranmıştır. *Tercüman* (18.3.1971) gazetesi, yakalanmanın ertesi günü haberlerini resmi yetkililerden yaptığı

örtük ve dolaylı alıntılardan oluşturmuş ve "İçişleri Bakanı'nın basın toplantısı" ara başlığı altında bakanın açıklamalarını doğrudan alıntı ile vermiş ve bu açıklamalara geniş yer ayırmıştır. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'dan yapılan doğrudan alıntılar ise birkaç cümleyi geçmemiştir. Bu yapı, ertesi gün haberlerinin bakanıyla, polisiyle, jandarmasıyla iktidarın dilini konuştuğunu ortaya koymaktadır. Haberde denge iktidar lehine bozulmuştur. Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberlerinin çoğu "yetkililer"in açıklamalarına dayandırılarak, örtük ve dolaylı alıntılarla verilmiş ancak "İtiraf etti" ara başlığı altında Hüseyin İnan'ın ifadesinden doğrudan alıntı yapılmıştır. *Tercüman* (25.3.1971) gazetesinin Hüseyin İnan'a atfen kullandığı "bütün eylem planlarının üniversite muhtariyetinden (özerkliğinden) faydalanarak yapıldığı" ifadesi, "üniversite özerkliği"ne apaçık bir karşı duruş anlamı taşıdığı için de objektif olarak değerlendirilememektedir. Gazeteye göre bütün suç; 1961 Anayasası'nda, üniversite gençliğini zehirleyen üniversite hocalarında, sol zihniyette ve bu zihniyetteki siyasetçilerdedir.

5. Keskinleştirme:

Gazetelerin bağlamından koparark peşinen "suçlu" olarak sundukları Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının devlet karşısındaki konumunu pekiştirmek, altta yatan yapısal sorunların üzerini örtmek, Hall vd.'nin (1982: 236) de belirttiği gibi, herkesi "ulusal çıkar" gibi yüksek bir ideolojiye dahil etmekle mümkün olabilmektedir. Basın, suçlu ile devlet ve dolayısıyla devlet yanında konumlandırılmış halk arasındaki gerilimin keskinleştirilmesini sağlayarak sürece katkı yapmaktadır. Bu araştırmada da keskinleştirme yönünden- *Cumhuriyet* gazetesi farklı olmak üzere- editoryal tercihlerin izdüşümü olarak tüm haber formları, suçluyu daha suçlu, mağduru yani halkıyla birlikte devleti daha mağdur göstermeye dönük sunumlar yapmaktadır. Üniversite gençliğinin niçin başkaldırdığı, neleri değiştirmeye çalıştığı, uzlaşma formülleri, devletin üzerine düşen görevler üzerinde durulmamakta, üniversite gençliği başta Deniz Gezmiş olmak üzere, bir türlü ıslah olmayan, asî, kavgacı ve gerektiğinde kan dökebilen insanlar olarak sunulmaktadır. Örnekleme giren gazetelerin sol çizgiden sağ çizgiye doğru diziliminde, bu gençlerin, yurtsever, antiemperyalist, özgürlükçü ve heyecanlı gruplardan giderek hırsızlık yapan, adam kaçıran bir "serseri gürûhu"na dönüştürüldüğü görülmektedir. Yapılan keskinleştirmelerle karmaşanın, sözde eşitlik, özgürlük isteyen, gerçekte ise hırsızlık dahil olmak üzere her türlü suçu işlemeye yatkın, alt sınıfa mensup gençlerden

kaynaklandığı, bir düzen sorunu olmadığı anlatılmaya çalışılmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinin bu konudaki tavrının diğer iki gazeteye göre daha nesnel olduğunu belirtmek gerekmektedir. İlhan Selçuk ve Oktay Akbal, Deniz Gezmiş'in şahsında "devrimci gençlik"i açıkça desteklemişlerdir. Örneğin Oktay Akbal, İş Bankası Emek Şubesi'nin soyulmasının ardından 20.1.1971 tarihli "Bir Dram Oynanıyor" başlıklı yazısında bu desteği yakalanma öncesinde şu şekilde ifade ederek, iktidar, aydınlar ve toplum aleyhine keskinleştirme yapmıştır:

> *'Önce kesin olmayan durum şu: İş Bankası Emek Şubesi'ni soyanların kimliği. Durup dururken bir genç devrimcinin resmini gösteriyorlar banka memurlarına. Evet budur, diyen de var, hiç benzemiyor diyen de…*
>
> *Kuşkular büyüyor birden. Deniz Gezmiş soyguncudur iddiası ortaya atılıyor. Herkes onun ardında. Şimdi Deniz ortaya çıkmalı, "Kimmiş o soyguncu dediğiniz?" diye sormalı! Çıkmıyor, saklanıyor. Haydi kuşkular başka biçim alıyor. Mademki ortaya çıkmıyor, öyleyse suçludur. Ama nasıl çıksın ortaya? Devrimci atılımlarıyla öylesine mimlenmiş ki, son yıllarını tutuklu olarak geçirmek, türlü acılara katlanmak gözünü öylesine korkutmuş ki…*
>
> *Siz olsanız, Deniz'in yerinde ne yaparsınız? Düşünün, on yedi genç öldürülmüş göz önünde, bir tek katil yakalanmamış. Nice cinayetler, soygunlar karanlıkta kalmış. Ama bir İş Bankası Şubesi'nden yüz bin lira çalınmış diye polisiyle, jandarmasıyla, bakanlarıyla bütün hükümet güçleri seferber olmuş, tabanca elde, tüfek omuzda hararetli bir arama seferberliğine girişilmiş. Küçük bir soygun çetesi için mi? Daha önce kaç banka soyuldu, kaç önemli vurgun oldu böylesine bir çaba görülmedi. Bu kez niye bu korkunç çaba?... Korkunç bir olay, tarihe kapkara harflerle yazılacak bir dram oynanıyor gözlerimizin önünde. Deniz'le arkadaşlarının adalet önüne "sağ olarak" çıkartılmaları sağlanmalıdır. Yoksa hepimiz sorumlu olacağız bu sonuçtan. Hem sorumlu hem de sessiz bir tanık, uyuşuk bir seyirci olarak kaldığımız için de biraz da suçlu.'*

Oktay Akbal 24.1.1971 tarihli, "İnsanlar, hayvanlar" başlıklı yazısında da devrimci mücadele yürüten gençlerin neden kaçtıklarına ilişkin bir değerlendirme yapmaktadır ki bu; *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin gündeme getirmedikleri bir konudur:

> *'... Okuyorsunuz gazetelerde aranıp da bir türlü bulunamayan genç devrimcilerin sözlerini: "İşkenceden korkuyorum, işkenceden kaçıyorum" diyorlar hep. Bu yüzden saklanıyorlar, suçsuz oldukları halde, suçsuzluklarını ispat edecekleri halde. Yargıç*

önüne çıkınca oyun bitiyor. Ama oraya gidene dek neler oluyor, neler! Ne demiş bir aydır İstanbul'dan ayrılmayan, gene de Ankara'da işlenmiş bir suç yüzünden aranan genç: "Akla gelmeyen işkenceler yaptılar" Demek insanlık dışı şeyler olup bitiyor göz önünde!"

Yakalanmanın ardından İlhan Selçuk, 31.3.1971 tarihli, "Beyoğlu İnsanı" başlıklı yazısında, Türkiye'yi temsilen Beyoğlu'nu kişileştirerek "toplumsal yapı" sorununa parmak basmakta, kültürel değerlerini yitirmiş Türk insanının "devrim"e duyarsızlığına sitem etmekte, halk ve halkı depolitize eden politik uygulamaları nedeniyle dolaylı yoldan iktidar aleyhine keskinleştirme yapmaktadır:

"Bir işim vardı. Dün Beyoğlu'na çıktım… Kalabalık birbiri üstüne yıkılarak ve şaşkın dalgalar gibi dar caddenin duvarlarına çarpa çarpa gidiyor. Yılın en hızlı macera ve seks filmlerinden kopup spor toto oynamaya koşanların birisini yoldan çevirip:

- Erim kabinesi[108] ne yapacak? diye sorsan alacağın cevap iki kere iki dört edercesine belli:

- Boş ver yahu!..

Ankara'yı halı tozu silker gibi pataklasalar, Beyoğlu kendi gırgırında yaşıyor. Beyoğlu'nun derdi, davası başka… Deniz Gezmiş olayı, ancak Yeşilçam'dan geçip beyaz perdeye geçerse Beyoğlu insanı için ilginçtir. Salman Kaya'nın Emniyet Müdürlüğü'ndeki macerası[109] da öyle. Üniversite çatışmaları Beyoğlu insanına beyaz perdedeki beyazlarla Kızılderililer arasındaki dövüş kadar uzaktır…

Beyoğlu insanı Beyoğlu'nda oturmaz; bütün Türkiye'ye yaygındır. Beyaz perde, tüm hayatının perdesidir. Ya bir sinema dergisinden ya bir fotoromandan, ya bir taşra sinemasının koltuğundan gözler olup biteni…Beyoğlu insanı bir değil, on değil, milyon değil. Kim, hangi akıllı düşünüp de şu çarkı kurmuşsa, kendi çıkarı hesabına iyi akıl etmiş. Beyoğlu yaratıkları, Beyoğlu öğretiminde eğitildikçe sömürü çarkının işi iş. Köylü efendimizdir demişiz; köylü efendimizse, şehirli Beyoğlu'muzdur."

Tercüman (21.3.1971) gazetesi, yakalamanın üzerinden dört gün geçtiği halde, Deniz Gezmiş'in ODTÜ'de harem hayatı yaşadığına ilişkin iddiasını S. imzası ile

[108] 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından CHP'den istifa ederek bağımsız milletvekili olan Nihat Erim'in başbakan olduğu teknokratlardan kurulu 33. Hükümet (26.3.1971- 11.12.1971) kastedilmektedir.

[109] Akbank Selâmiçeşme Şubesi'ni soymaktan sanık, Çapa Öğretmen Okulu öğrencisi Salman Kaya, bu olayla ilgili Savcılık ifadesinin ardından polisler eşliğinde götürülürken, lastik ayakkabısını çıkararak, ayağının altını gazetecilere göstermiş ve "Öldürdüler beni! Ayağıma bakın, ayağıma! Çekin bunları!" (*Cumhuriyet*, 6.3.1971) şeklinde işkence iddiasında bulunmuştur.

yayımlanan "Gong" adlı ufak yazıda devam ettirerek keskinleştirme yapmaktadır: "Deniz Gezmiş'in hareminde 2 kadın varmış. Bir de çocuğa diyorlar ki, aşırı uç…Hangi aşırı uç…Aşırı uçkur!.." Gazetede kullanılan "aşırı uç" nitelemesi, başta Deniz Gezmiş olmak üzere devrimci mücadele yürüten gençleri marjinalleştirip, toplumdan uzaklaştırılması gereken sapkınlar olarak ötekileştirmektedir. Rauf Tamer de 22.3.1971 tarihli köşe yazısına "203 No'lu Oda" başlığını atarak, "Deniz Gezmiş'in haremi" söylemi üzerinden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yürüttükleri mücadelenin samimiyetsizliğini ve asıl niyetlerini ispat etmek istercesine keskinleştirme yapmaya devam etmektedir:

> "*Deniz Gezmiş bütün kızlarla ODTÜ'nün 203 numaralı odasında buluşuyormuş meğer… Kerataya bakın… Eli işte, gözü oynaşta… Vildan, Güler, Şenay, Sevinç, Aynur, Mine, Nezahat, Esin, Ruyman, Nur, Sevgi, Lâle, Jale, Gaye, Güler, Figen, Filiz, Kausch ve de Marlyn.*
>
> *Hey gidi gözünü sevdiğimin üniversitesi hey!.. İlim yuvası değil, mübârek sanki fuhuş yuvası"*

Bu kez Deniz Gezmiş'in Sağmalcılar Cezaevi'nde iken 7 Ekim 1969 tarihli *Türk Solu* dergisinde yayımlanan mesajında dile getirdiği "Amerikan emperyalizmine karşı verdiğimiz kavgada, tıpkı bizden evvelkilerde olduğu gibi hapishanelere de gireceğiz, arkadaşlarımız da ölecek. Bu bizi yıldırmamalı, fakat her ölen kardeşimizin hesabını karşı devrimcilerden ve baş sorumlu Amerikan emperyalizminden soracağız…Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye için ileri!" idealini kelime kelime yermek ve çürütmek üzere Ahmet Kabaklı kaleme sarılmıştır (*Tercüman,* 23.3.1971):

> *"Sırtında Amerikan feza adamlarının gocuğu, Made in USA favorileri, cebinde El-Fetih hizmet bonservisi, kalçaları üzerinde Çekoslovak otomatik tabancaları, acınacak kriminal gözleri, boşa uzanmış boyu, bir düzine Türk kanına bulanmış, hırsız elleri ile… Son çete arkadaşının da kanını dökmüş ve bir Türk astsubayının hanımını da yaralayıp astsubayı da ölüm tehdidiyle sürüklemiş olarak. Onu bir tarlada kıstırıp yakaladılar. Boru değil: "TÜRK HALK KURTULUŞ ORDUSU"nun "lideri, başkumandanı, kahramanı" bu imiş. Bu aldatılmış ve şımartılmış biçare çocuğu…"*

Ahmet Kabaklı aynı yazısında, "idam" tartışmasını başlatan gazetenin bir yazarı olarak, Deniz Gezmiş ile ilgili olarak yargılamaya dönük ilk adımların atılmasını

takiben bu konuyu keskinleştirmekte ve kamunun gündemine taşımakta fayda görmüştür:

> *‘ “Hukukçuymuş” Eh hocaları kadar! Tunayalar, Esenler, Savcılar, Abadanlar kadar onun da vardır; “ileri, devrimci, Atatürkçü hukukumuza” hizmeti… “Hukukçuymuş” da hemen anlamış:*
>
> *“-Benim cezam ya idamdır yahut en az 25 sene…” diyormuş.*
>
> *Yine lütfetmiş… “İstesem 100 kişiyi öldürebilirdim” demiş. Öldürmemiş. Ne de olsa “Türk Halk Kurtuluş Ordusu’nun Başkumandanı!” Kimlik kartında “Filistin Demokratik Halk Cephesi Merkez Komitesi Savaşçı Üyesi” yazıyormuş ya, yine de Türk. 25 sene onunla koğuş arkadaşlığına şüphesiz hepsi Türk vicdanına bağlı talihsiz mahkûm kardeşler razı olurlar mı, bilmem. Yalnız bildiğim; idam bu hasta çocuğun değil, onu bu hale getiren, kürsü proflarının, gazete küstahlarının, onu korku ile beraat ettirenlerin, onu koruyanların, saklayanların, suça yöneltenlerin, cinayetini alkışlayanların hakkıdır. Bir göstermelik genci idam etmişsin ne çıkar! Bütün vicdansızlıkları, hainlikleri ipe çekebiliyor musun?’*

Milliyetçi unsurlarla süslenen ve Atatürkçülük’ün hukuk üzerinden üstü kapalı şekilde eleştirildiği yazıda “hasta” olarak nitelenen Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi devrimci mücadele yürüten gençlerin, özellikle üniversite hocalarının kışkırtmaları ile hareket eden birer piyon oldukları vurgulanmakta, üniversitelerin 1961 Anayasası yüzünden birer fesat yuvasına dönüştüğü ima edilerek, top yekûn bir aydınlanma karşıtlığı sergilenmektedir. Kabaklı bu isimleri tek tek sayarak hedef göstermekte bir sakınca da görmemiştir:

> *‘Nerede o Muammer Bilmemnesoy [110] ki bunlarla içli dışlı idi. “Siz iyi devrimcilersiniz ama Amerikalılar’ı öldürmeyin” diye cilve satıyordu. Nerde bu zatın düzenlediği İstanbul Vilayeti baskınında boş tabut ardında nutuk atan Prof. Tunaya [111] Beyler? Nerede Bayan Abadan [112] ki, adına yapılan SBO meydan*

[110] Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Muammer Aksoy kastedilmektedir.
[111] İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya kastedilmektedir. Amerikan 6. Filosu’nun Türkiye ziyareti nedeniyle çıkan olaylara ilişkin olarak toplum polisinin İTÜ Öğrenci Yurdu’na yaptığı baskın sonucu pencereden atlayan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Vedat Demircioğlu’nun 24. 7. 1968’de ölmesi üzerine (*Cumhuriyet*, 25.7.1968) gerçekleştirilen temsili törende “Hukuk Fakültesi Dekanı Reha Poroy, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve öğrenci temsilcileri birer konuşma yaptılar. Konuşmalar yapılırken üniversite bahçesine Türk bayrağına sarılı boş bir tabut getirildi (Feyizoğlu, 2017:136).” Yazar “boş tabut” ifadesi ile bu olaya gönderme yapmaktadır.
[112] Prof. Dr. Nermin Abadan Unat kastedilmektedir.

muharebesinde Türk polisinin "copla iğfal ettiğini" ileri sürdüğü kızları tutup "muayene"ye götürmüştür…

Hayır bu biçare, bütün o suçlular sürüsünün günahını canıyla ödeyecek değerde değildir. Gerçek suçluları istiyor millet…'

Görüldüğü gibi Ahmet Kabaklı'nın şahsında *Tercüman* gazetesi sola ve solculara karşı öfke içindedir ve ne pahasına olsun bedel ödenmesini istemekte ve bu bedelin "idam" olmasını uygun görmekte, toplumu "idam" a hazırlamakta, hatta bu yönde toplumsal bir talep yaratmaya dönük keskinleştirme yapmaktadır.

6. Kızıştırma:

Sürekli haber yaparak toplumda bir yargı oluşturmak ve/veya bu yargıyı pekiştirmek üzere yapılan kızıştırmalar, yakalanma öncesi dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bir an önce yakalanmaları amacını taşırken, yakalanmanın ardından bu gençlerin birer devlet ve düzen düşmanı sapkınlar oldukları algısını pekiştirerek, toplum ve hukuk dışı alana itilmelerini kolaylaştıracak ve dolayısıyla en kısa zamanda "idam" cezasına çarptırılmaları beklentisi oluşturacak bir amaca dönüşmüştür. 18.3. 1971 tarihli gazetelerde yer alan haberlerde Deniz Gezmiş'in ifadelerine erişim sağlandığı için çok fazla ayrıntı bulunmaktadır. Ancak bu ayrıntılar, üniversite gençliğinin sorunlarına, ülkedeki antidemokratik yönetime ve bunun sonuçlarına, sınıfsal problemlere ışık tutmak amacını taşımamakta; yakalanma anını en canlı ve en dramatik şekilde anlatmak suretiyle gazetelerin "olayın kendilerine göre daha derin açıklamalarını yapma (Özer, 2020: 506)" nın derdine düştüklerini göstermektedir. 18.3.1971 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan haberlerde iktidarın elini güçlendiren ve Deniz Gezmiş'i devlet otoritesine başkaldırmış bir marjinal gibi gösteren, milliyetçilikle ilgili kavramlar barındıran, dolayısıyla hamaset içeren bir sunumla kızıştırma yapıldığı görülmektedir. Gazete; "Menteşeoğlu: Kanuna karşı çıkanlar mutlaka yakalanır" başlığı ile İçişleri Bakanı'nın sözlerine ilk sayfada yer vermeyi tercih etmiştir.

İçişleri Bakanı'nın "Biz daima hukuk devletini savunduk. Hukuk devletinin içinde kanun hâkimiyeti vardır. Kanuna karşı çıkanlar mutlaka emniyet kuvvetleri tarafından yakalanırlar. İşte bir çetenin reisi ve arkadaşları da yakalanmışlardır… Devleti tahrip etmek, milli bütünlüğümüzü yıkmak isteyen ve kendilerine Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu ismi takan bir çetenin yakalanmasını sağlayan Türk

jandarmasına ve Türk polisine üstün gayretlerinden dolayı şükranlarımı bildiririm. Türk Emniyet kuvvetlerinin karşısında kimse barınamaz"

şeklindeki demeci yayımlamak, gazetenin nesnellik ve iktidarla ters düşmemek kaygısı ile yapılmış olsa dahi, gazetenin "devlet ve karşıtları" ayırımından yana olduğu görüntüsünü vermektedir. Bakan, hukuka başkaldıranların, "çete mensubu sapkınlar" olarak hukuk dışı alana itilmelerini meşrulaştırmakta ve bu sözlerini ilk sayfadan yayımlayan *Cumhuriyet* gazetesi de buna aracılık etmektedir. "Bakanın Odasında" ara başlığı ile verilen haberde ise;

"Heyecanlı olmaktan çok sinirli görünen, normal sakal ve bıyığını kesmiş olan Deniz Gezmiş, burada Bakan'a ileri geri konuşmaya başlamıştır. Menteşeoğlu kelepçelerin çözülmesini istemiş, ancak 2. Şube Müdürü Mustafa Erdoğan her türlü ihtimale karşı elindeki kelepçelerin çıkarılmamasını Bakan'dan rica etmiştir"

ifadeleri kullanılmıştır. Haber, Deniz Gezmiş'in Türkiye Cumhuriyeti için en büyük tehdit ve tehlike olduğu izlenimini yaratmakta, İçişleri Bakanı'nın buna rağmen bu azılı suçluya karşı anlayışlı bir tutum sergilediğini anlatmaktadır. Bu yolla "en azılı suçlu karşısında dahi sağduyu, şefkat ve ferasetini[113] kaybetmeyen yüce devlet" dolayısıyla "iktidar" algısı yaratılmaktadır. Aynı tarihli gazetede, "Taltif Edilecekler[114]" ara başlığı altında, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ı Şarkışla'da teşhis eden ve yakalanmalarına öncülük eden kolluk gücü mensuplarının para ile taltif edileceği, özellikle de Deniz Gezmiş'i ilk teşhis eden bekçi Salih Yıldız'ın polisliğe yükseltileceği belirtilmektedir[115]. Bu durum, üstün güç, otorite olarak kabul edilen iktidarın şahsında devletin, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmasına verdikleri önemi ama gerçekte suçlu olduğu iddia edilenlere karşı içinde bulunduğu acziyeti göstermektedir. *Cumhuriyet* gazetesinin kızıştırma amaçlı bu tutumu, gazete başyazarı İlhan Selçuk'un 22.1.1971 tarihli yazısı ile çelişki göstermektedir. Selçuk, bu yazısında İş Bankası Emek Şubesi soygunu üzerinden bizzat devleti temsilen İçişleri

[113] Anlayışlılık, çabuk seziş (Devellioğlu, 2005:258)
[114] Lûtf'dan; Rütbe, nişan, maaş artırımı gibi şeylerle sevindirme (Devellioğlu, 2005:1030)
[115] Bu olayla ilgili olarak 3.5.1971 tarihli *Tercüman* gazetesinden Ergun Göze köşesinde şu yorumu yapmıştır: 'Deniz Gezmiş sergerdesini yakalayan bekçinin polis yapılması teklifine karşı bazıları: "Yok artık, isterseniz İçişleri Bakanı yapın" demişti. Halbuki bu gazete "Güzellik Yarışması" tertip etmesiyle ve endam ölçülerine bile ödül vermesiyle meşhurdu. Tabii en büyük mükâfatı halk verir. Nitekim Feriköy'deki eşkıyalar yakalanınca, halk yakalayanları "ordu- polis çok yaşa!" diye çılgınca alkışladı. Sergerdeleri de linç etmeye kalktı. Evet takdir etmek insanlık borcu.'

Bakanlığı eliyle Deniz Gezmiş ve arkadaşları aleyhine bir "cadı avı" başlatıldığını ve bunun bir linç kampanyasına dönüştüğünü belirtmektedir:

> 'Ankara İş Bankası'nın Emek Şubesi 11 Ocak'ta soyuldu. Bizim polis dehşetli bir başarı göstererek olaydan iki saat sonra soyguncuların öğrenci liderlerinden Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve arkadaşları olduğunu ilân etti. Söylendiğine göre banka memurları Deniz Gezmiş'i fotoğraflarından teşhis etmişlerdi. Yalnız işin karanlık bir yanı vardı. Banka memurları THA muhabirine verdikleri demeçte:
>
> - Biz kimseyi fotoğrafından teşhis edemedik. Tabanca namlusundan başka bir şey görecek halimiz yoktu, dediler.
>
> …İçişleri Bakanlığı yaman bir gayretkeşlik gösterip, İş Bankası Emek Şubesi'ni soyanların Deniz ve arkadaşları olduğunu resmen ilân etti. Eh, artık inanmamak için bir sebep kalmamıştı. Koskoca hükümetin bakanlığı, soygunun faillerini açıklıyordu. Hem de hukuk kurallarını hiçe sayarak:
>
> - Suçlular, diyordu.
>
> "Sanıklar" diyecek kadar tedbirli değildi İçişleri Bakanlığı. Devletin polisi, jandarması seferber edilmiş, Orta Doğu Teknik Üniversitesi baştan aşağıya taranmıştı. Denebilir ki İsrail- Arap Savaşı'ndan sonra en büyük Orta Doğu harekâtı Ankara'da yapılmıştı.'

Yakalanmanın ertesi günü haberlerinde Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın bir daha kaçmaması için alınan sıkı güvenlik önlemlerinden adeta övünür gibi bahsedilmektedir. Bununla; Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ı azılı birer suçlu göstermenin yanında, Türk kolluk güçlerinin onları yakalayıp, adalete teslim etmek konusunda ne derece özenli çalıştıklarını ortaya koyma amaçlanmaktadır. Kolluk gücüne ait bu "üstün başarı" hikâyesi köpürtülerek, iki aydır başarıya ulaşamamış, dolayısıyla kafalarda soru işareti yaratan bir polisiye takibin üstü örtülmek istenmektedir. *Hürriyet* gazetesinin 18.3.1971 tarihli baskısında yer alan;

> *'…Deniz Gezmiş, 10 polis arabasının muhafazası altında Kayseri'den, Ankara'ya getirilir getirilmez İçişleri Bakanı'na kafa tutmuş, "Tabii millî kahraman benim" demiştir… Kayseri'den Ankara'ya çok sıkı polis kordonu altında ve iki bileği iki ayrı polisin koluna kelepçeli olarak getirilen Deniz Gezmiş, İçişleri Bakanı'nın telsizle verdiği emre uyularak doğruca İçişleri Bakanlığı'na götürülmüştür…"*

şeklindeki ifadeleri bunu ortaya koymaktadır. *Hürriyet* gazetesinin 25.3.1971 tarihli haberinde, Yusuf Aslan'ın da tıpkı Deniz Gezmiş gibi düzen düşmanı bir marjinal olduğu algısını güçlendiren bir sunum yapılmaktadır:

> *"Bir haftadan beri Sivas Numune Hastanesi'nde yatmakta olan Yusuf Aslan, dün saat 12.00'de belediyeye ait bir ambulansla Sivas'tan Ankara'ya götürülmüştür. Ambulansa 5 polis ekibi arabası refakat etmiştir… Öte yandan Yusuf Aslan'ın götürülmesi ile Numune Hastanesi'nde ziyaretçi kabulüne başlanmıştır."*

Haberde Yusuf Aslan'ın tekrar kaçmaması veya etrafındakilere zarar vermemesi için alınan– hastaneye ziyaretçi kabulünün yapılmaması gibi- abartılı önlemler ayrıntılandırılmıştır. *Tercüman* gazetesi, yakalanma öncesi dönemde de Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili kızıştırmalar yapmıştır. Örneğin gazetenin 28.1.1971 tarihli baskısında "Deniz Gezmiş'e arkadaşları teslim ol çağrısı yaptı" başlığıyla verilen haberde, devrimci gençlerin Ankara'da bulunan gazete bürolarına başvurarak arkadaşlarının polise teslim olmaları gerektiğini bildirdikleri ve buna ilişkin çağrılarının [116] Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına iletilmesi konusunda aracılık yapmalarını istedikleri belirtilmiştir. *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde aynı tarihte böyle bir haber yer almamaktadır. Ancak çağrının içeriğine bakıldığında, bunun bir devrimci arkadaşlar çağrısı değil, iktidarın kalemi ile yazılmış bir polis çağrısı olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.1971 tarihli *Tercüman* gazetesinde, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bazı aracılar kanalıyla komünist ülkelere geçişinin sağlanması için, komünist bloka dahil üç ülkenin diplomatlarına teklif yapıldığı ileri sürülmüştür. Haberde bu teklifin, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "adî suçlu" oldukları gerekçesi ile bu ülkeler tarafından reddedildiği de

[116] "Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına çağrı:
Son iki gün içinde basın, radyo ve parlamentoda ısrarla tekrar edilen, kamuoyuna inandırılmaya çalışılan, hayatınızla ilgili bir hususu size duyurmak istiyoruz.
Polisin sizleri bir çatışma sırasında öldüreceği, iktidarın ve polisin cinayet işlemekle itham edileceği, yetkili polis şeflerinin bunun aksini açıklamalarına rağmen, peşinen ilân ediliyor. Hayatınız üzerinde kumar oynanmaktadır. Sizler sol cephenin disiplin altına alınamayan, söz dinlemeyen ve artık görevleri bitmiş kişiler olarak kabul ediliyorsunuz. Bilirsiniz ki; disipline girmeyen militan terk edilir. Fakat sizler sağ olarak değil, ölü olarak sol cephenin terk edeceği kişiler olacaksınız. Çünkü sol cepheye ağıt yakacak ceset gerekmektedir. Sizin cesetleriniz hem iktidarı suçlamaya yarayacak, hem de disiplinsiz militanlara örnek olarak gösterilecektir. Bugün düşmanınız polis değil, sol cephenin daha düne kadar arkadaşınız olan militanlarıdır. Sizi vuracak kurşunlar polisin namlusundan değil, arkadaşlarınızın namlusundan çıkacaktır. Cesedinizi sokağa atıp, iktidarı suçlamanın hazırlıklarını bitirdiler. Vakit geçirmeden çare düşünün, sizi son defa uyarıyoruz."

belirtilmiştir. Gazete bu haberde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını komünist ülkeler tarafından dahi istenmeyen, yüz kızartıcı suçlar işlemiş, yani "komünist" olmayı dahi beceremeyen "adî suçlular" olarak göstermiştir. Haberde devamla; komünist ülke temsilcilerinin bu takım adî suçların kendi ülkelerinde en ağır şekilde cezalandırıldığını belirttikleri de vurgulanarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ister siyasi, ister adi suçlu olsunlar en ağır cezayı hak ettikleri ortaya konmak istenmiştir. 21.3.1971 tarihli *Tercüman* gazetesinde, Yusuf Aslan'ın annesiyle ilgili bir haber yapıldığı görülmektedir. Hall vd. (1982: 85), haberlerde yer verilen aile bireylerini, "kişisel ve samimi katılımları ile güven veren aktörler" olarak değerlendirmektedir. Özellikle de "anne" imgesinin Türk toplumunda sahip olduğu anlam düşünüldüğünde habere kattığı önem de ortaya çıkmaktadır. Gazetenin 'Aslan'ın annesi "Canın sağ olsun da hapis yat" dedi' başlığıyla verdiği haberde Yusuf Aslan'ın annesi Melek Aslan'ın Sivas Numune Hastanesi'nde ziyaret etmesinden bahisle şu açıklamalara yer verilmiştir:

> *'Beş sivil polisin nezaretinde yapılan 15 dakikalık ziyaret sırasında Melek Aslan fenalık geçirmiş ve durmadan ağlamıştır. Melek Aslan kendisine hiç karşılık vermeyen oğluna "Canın sağ olsun da hapis yat. Allah seni bize bağışladı" demiştir. Melek Aslan daha sonra Yusuf Aslan'ı ameliyat eden Doktor Hilmi İlksöz ile görüşmüş ve oğlunun hayatını kurtardığından dolayı kendisine teşekkür etmiştir.'*

*Hürriye*t gazetesi ise Yusuf Aslan'ın annesi haberini, 23.3.1971 tarihinde ilk sayfadan ve fotoğraflı şekilde vermiştir. Ek olarak babasıyla görüşmesini[117] de haber yapmıştır. Tamamen hikâye anlatır gibi sunulan bu haberde anne Melek Aslan'ın oğluna;

> *"Ah yavrum, aslanım benim, koçum benim. Yiğidim canın sağ olsun senin. Sağ ol da hapis yat. Önemli değil. Sen yaşa. Seni çok özledim. Seni böyle mi görecektim aslanım. Sen çocuklarımın içinde tektin. En uysalıydın."*

dediği belirtilmektedir. Bu sunumla annesinin dahi Yusuf Aslan'ın suçlu olduğunu kabul ettiği, uysal bir çocuk olan oğlunun yoldan çıktığını itiraf ettiği görülmektedir.

[117] *Hürriyet* (23.3.1971) gazetesi Yusuf Aslan'ın babası ile Sivas Numune Hastanesi'nde görüşmesini "Gözleri yaşlı baba" başlığını atarak şu şekilde vermiştir: 'Oyunun üçüncü ve son perdesi de bir öncekinin aynıydı. Ancak bu defa anne Melek Hanım gitmiş, yerini gözleri yaşlı baba Beşir Aslan almıştı. O da yıkılacakmış gibi Emniyet Müdürlüğü'nün merdivenlerini tırmandı. Hastaneye getirdiler. Sonra oğlu ile arasında şu kısa konuşma geçti: " Bunu yapmamalıydın. Fakat oğlum sen sağsın ya, bu bize yeter. Bütün bunlar geçer. Yeter ki sen sağ ol ve mektuplarınla bizi aydınlat."

Hall vd. (1982: 87), aile üyelerinin örneğin Melek Aslan'ın kullandığı "sen çocuklarımın içinde tektin, en uysalıydın" gibi ifadelerin suçluyu kişiselleştiren, suçlunun soyut stereotipini gerçek kişi figürüne ve gerçek bir çevreye dayandıran ifadeler olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla anne gibi güvenilir bir figürün iyi bir çocuğun nasıl bir suçluya dönüştüğünü anlayamadığı bol popülist ifadeler eşliğinde (aslanım, yiğidim) ortaya konularak, okuyucuyu ikna etmek amaçlanmıştır.

Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ardından da suçun ne kadar ağır ve suçlunun ne kadar gözü kara olduğunu ortaya koymak üzere kızıştırma yapılmıştır. *Tercüman* (21.3.1971) gazetesi, "Gerilla hücresinin hakikî lideri Hüseyin İnan'mış" başlığı ile verdiği haberde Hüseyin İnan'ın muhtemelen El- Fetih kampındayken çektirdiği üniformalı bir de fotoğrafını kullanmıştır. Haberde;

> *"Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Olca Altunay ve Hüseyin İnan'dan kurulu gerilla hücresinin gerçek liderinin "hoca" ünvanı ile çağrılan Hüseyin İnan olduğu anlaşılmıştır. Deniz Gezmiş'in yakalandıktan sonra Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde alınan ifadesi sırasında ortaya çıkan bu gerçekle çalınan paraların da lider Hüseyin İnan'a teslim edildiği öğrenilmiştir. Polis yetkililerinin ifadesine göre; Amaç apartmanındaki evde bulunan iki kişilik karyolada Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın birlikte yattıkları, Sinan Cemgil'in ise tek kişilik karyolayı kullandığı belli olmuştur"*

denilmektedir. Gazete bu haberle, Deniz Gezmiş hücresinin karar vericisinin yani beyninin "hoca" lakaplı Hüseyin İnan olduğunu belirtmekte, bankadan çalınan paraları da Hüseyin İnan'ın iç ettiğini yani hırsızladığını anlatmaya çalışmaktadır.

Gazetelerdeki ideolojik kapanma sağlayan bu tip kızıştırmaların basit yapılanmasında, düzen bozuculuk ve hırsızlık üzerinden suçlu taraf olarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının karşısına mağdur olarak tüm kurum, kuruluş ve vatandaşları ile devlet yani iktidar konmuştur. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerindeki sunumlarda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının suçlu olduğunu kendi anne ve babaları dahi kabul ve itiraf etmektedirler. Karmaşık yapılanmada ise kişileştirmeler yoluyla bunalım içinde çalkalanan Türkiye'yi bu hale getirenlerin Deniz Gezmiş ve arkadaşları olduğu vurgusu yapılmıştır. Buna karşılık Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmasında "Türk polis ve jandarmasının üstün başarı gösterdiği" bizzat İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu tarafından dile getirilmiştir. Giderek daha baskıcı hale gelen iktidarın,

Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edilmeden çok daha önce Sinan Cemgil[118], Hüseyin Cevahir[119], "Ömer Ayna, Mahir Çayan, Cihan Alptekin[120]" gibi birçok devrimci gencin öldürüldüğü ve cesetlerinin örnekleme giren gazetelerde vahşice görüntülendiği olaylar göz önünde bulundurulduğunda, yakalanmaların ertesinde Türkiye'yi daha güvenli bir ülke durumuna getirdiği söylenememektedir.

7. Birincil Tanımlayıcılar:

Hall vd.'ne (1982: 58) göre; güçlü ve ayrıcalıklı bir kurumsal statüsü bulunanlara, zamana karşı verilen yarış ve nesnellik/ objektiflik iddiaları nedeniyle basın tarafından deyim yerindeyse çok sık mikrofon uzatılmakta ve bu da yapılandırılmış haber sorununu beraberinde getirmektedir. Toplumsal düzen içinde kurulu iktidar yapısı, bu yolla sembolik olarak yeniden üretilmektedir. Burada Howard Becker'ın (1967: 241) "güvenilirlik hiyerarşisi" kavramına değinmenin yerinde olacağı düşünülmektedir. Becker, bu kavramla "sınıflardan oluşan herhangi bir sistemde, katılımcıların, en yüksek sınıfın üyelerinin, olayların gerçekte nasıl olduğunu tanımlama haklarının bulunduğunu düşündüklerini" dile getirmektedir. Bu hiyerarşi gereği, toplumsal ve kurumsal anlamda belli bir statüye sahip olanların, özellikle de devlet görevlilerinin, toplumun genelinden daha fazla bilgiye ve bunları dile getirme olanağına sahip oldukları düşülmektedir.

Cumhuriyet (18.3.1971) gazetesinin yakalanmanın ertesi günü haberlerinin bir tarafını Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan oluştururken, diğer tarafını ise İçişler Bakanı'yla, Emniyet Teşkilatı'yla, Sivas Valisi'yle, Şarkışla Kaymakamı'yla ve Gemerek Belediye Başkanı'yla, Savcısı'yla, kısacası tüm kurum ve kuruluşlarıyla devlet, yani iktidar oluşturmaktadır. Gazete, 18.3.1971 tarihli yakalanmanın ertesi günü haberlerinde genellikle örtük alıntı yapmayı tercih etmiş, Sivas Valisi ve Emniyet ilgililerinden de dolaylı alıntılar yapmıştır. İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu'nun açıklamalarını ise çoğunluğu doğrudan olmak üzere, dolaylı alıntılar ile de vermiştir. İçişleri Bakanı "güvenilirlik hiyerarşisi"nde en üst basamaklardan birinde yer aldığı

[118] Adıyaman'a bağlı Gölbaşı ilçesinin, İnekli Köyü'nde kolluk gücü ile girdiği çatışma sonucu arkadaşları Kadir Manga ve Alparslan Özdoğru ile birlikte 31.5.1971'de vurularak öldürülmüştür (*Cumhuriyet,* 1.6.1971).

[119] İsrail Başkonsolusu'nun öldürülmesi olayının ardından, 31.5.1971 tarihinde Binbaşı Dinçer Erkan'ın 14 yaşındaki kızı Sibel Erkan'ın rehin alınması olayının ardından kolluk gücü ile girişilen silahlı çatışma neticesinde 1.6.1971'de vurularak öldürülmüştür (*Cumhuriyet* 2.6.1971).

[120] Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamına engel olmak amacıyla Ünye'deki NATO üssünden teknisyenlerin kaçırılması sonucunda meydana gelen Kızıldere Olayı'nda (30 Mart 1972) öldürülmüşlerdir (*Cumhuriyet,* 31.3.1971).

için onun sözlerinin doğrudan alıntı ile verilmesi uygun görülmüştür. Rutin gazetecilik pratiklerine göre bunun haberin doğruluğu bakımından okuyucuyu ikna edeceği düşünülmüştür. *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesi, yakalanmanın ertesi günü Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'a ilişkin 7 farklı haber yapmıştır. Bu da birincil tanımlayıcıların sayısını arttırmaktadır. *Hürriyet* gazetesi de haberlerin genelini örtük alıntı ile vermiştir. Deniz Gezmiş ile aynı arabada Ankara'ya seyahat eden muhabirin haberi ise genellikle Deniz Gezmiş'ten yapılan doğrudan alıntılardan oluşmaktadır. Ayrıca Kayseri ve Ankara Emniyet Müdürlüğü'nde anlattıkları ve İçişleri Bakanı ile yaptığı konuşmalar da doğrudan alıntılarla verilmiştir. Gazete, ameliyattan yeni çıkmış olan Yusuf Aslan'dan da doğrudan alıntılar yapmıştır. Öte yandan İçişleri Bakanı'nın ve Yusuf Aslan'ı ameliyat eden doktorun konuşmaları da doğrudan alıntı ile verilmiştir.

Tercüman (18.3.1971) gazetesi, yakalanmanın ertesi günü haberlerini adeta bir hikâye, bir film anlatır gibi sunduğu için, haberlerin genelini örtük ve dolaylı alıntılarla vermiş, zaman zaman da Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'dan, İçişleri Bakanı ile Yusuf Aslan'ı ameliyat eden doktordan doğrudan alıntılar yapmıştır.

Cumhuriyet (25.3.171) gazetesi, Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberinde Hüseyin İnan'dan doğrudan ve dolaylı, Emniyet ilgililerinden dolaylı alıntılar yapmış ama örtük alıntılara da yer vermiştir. *Hürriyet* (25.3.1971) gazetesi Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü buna ilişkin herhangi bir haber yapmamıştır. *Tercüman* (25.3.1971) gazetesi de Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü haberlerinde örtük alıntılamanın yanı sıra Hüseyin İnan'dan ve "ilgililer"den doğrudan ve dolaylı alıntılara yer vermiştir.

Görüldüğü gibi gazeteler, yakalanmanın ertesi günü haberlerinde, özellikle de Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü haberlerinde, onlardan doğrudan alıntı yapmayı uygun görmüşlerdir. Bundan güdülen amaç, onlara suçlarını kendi ağızlarından itiraf ettirmektir. Yaklaşık iki aydır gazetelerin gündeminde yer alan ve azılı birer suçlu olarak sunulan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yok yere bu şekilde gösterilmediğine okuyucuyu ikna etmek hedeflenmektedir. Suçlarını kendi ağızlarından itiraf ettirmenin haberin inandırıcılığını arttıracağı düşünülmektedir. Dolayısıyla burada Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının itirafları aslında basında var olan iktidar tanımlamalarının yeniden üretiminde kullanılmaktadır. Bir yandan da güvenilir kaynaklara dayalı haber yapılarak, suç kişileştirilmekte; düzen bozukluğu yokmuş gibi

sunum yapılmaktadır. Suçun karşılığı olarak öngörülen ceza ise sanık durumundaki Deniz Gezmiş'ten doğrudan alıntılar yapılarak ona söyletilmektedir. Örneğin *Tercüman* (18.3.1971) gazetesinin yakalanmanın ardından 'Deniz Gezmiş: "Cezam idamdır" dedi' başlığını atarak "idam cezası"nı gündeme getirenin kendisi değil de bizzat Deniz Gezmiş olduğuna ilişkin sunumu böyledir. "İdam" kelimesi devlet yetkililerinin ağzından değil, bizzat suçlunun ağzından gündeme getirilmektedir. Bu alıntılar yoluyla iktidar ve uygulamaları meşrulaşmakta, iktidarın eli güçlenmektedir. Hall vd (1982: 68)'ne göre haber üretiminde birincil tanımlayıcıların etkinliği ve basının ikincil tanımlayıcı rolü, suç haberlerinde daha görünür hale gelmektedir. Çünkü burada basının suç ve suçlularla bağlantılı olan Bakanlık, Valilik, Kaymakamlık, polis, jandarma, adliye, mahkeme, hâkim gibi kurum ve kurum çalışanları ile yetkililerden elde edilen açıklamalar yoluyla yapısal bir ilişki içinde bulunma zorunluluğu bulunmaktadır. Haberin taraflarından biri olan ve resmi statü sahibi kişilerin verdiği bilgiler elbette taraflı ve kendi edimlerini meşrulaştırıcı ögeler içermektedir. Bu bilgileri aktarma görevini yerine getiren yani ikincil tanımlayıcı rolünü üstlenen basın ise bu yolla iktidarın ideolojisinin taşıyıcılığını yapmaktadır.

8. Kullanılan Dil ve Fotoğraflar:

Günlük konuşmada dönem dönem, belli kavramlara karşılık gelmek üzere yeni kelimelerin kullanılmaya başlandığı, yeni kelimelerin türetildiği, bazı kelimelerin hiç kullanılmayıp unutulduğu veya değiştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Kültürel bir öge olarak dildeki bu devinimin izlenebileceği en önemli mecra kuşkusuz kitle iletişim araçlarıdır. Gramsci (2011: 159) bunu siyasetle ilişkilendirerek; "Her siyasi hareket kendi dilini yaratır; yani, yeni terimleri dolaşıma sokarak, var olan terimlerin içeriklerini zenginleştirerek, metaforlar oluşturarak, belirli güncel siyasi konuların kavranılmasını ve incelenmesini kolaylaştırmak adına, tarihsel adlar kullanarak vs. vs. farklı bir dilin gelişimine katılır" demiştir. Örneğin 1970'li yılların moda kelimelerinden biri "anarşist"tir. Anarşist kelimesi, o günlerde kavramsal ve kuramsal olarak derinine inilmeksizin, terör ve karmaşa yaratan eylemcilere karşılık gelmek üzere kullanılmış, mevcut düzeni ve iktidarı yıkmaya çalışanlar "anarşist" olarak etiketlenmiştir (Efe, 1993). Anarşist kelimesini dolaşıma sokan kaynaklardan biri de basın olmuştur. 17.1.1971 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, "Anarşistleri Uslandırma Çabaları" ara başlığı altında banka soygunu nedeniyle, Deniz Gezmiş'in şahsında tüm "devrimci gençlik"in ağır bir suçlama ile karşılaştığını haber yapmıştır. Haber

metninde “haylaz anarşistler” ifadesi de geçmektedir. 20.1.1971 tarihli *Tercüman* gazetesi yakalanmalardan önce, Deniz Gezmiş ve arkadaşları için, İş Bankası Emek Şubesi soygunu ile ilgili olarak “Soyguncuların ortak vasfı: anarşist solcu olmak” ifadesini kullanmıştır. Araştırmanın başlatıldığı 13.1.1971 tarihinden, yakalanmaların ertesi günü haberlerine yani 25.3.1971 tarihine dek, örnekleme giren gazetelerdeki haber ve köşe yazılarında kullanılan Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili nitelemelere bakarak da gazetelerin kullandığı dili ve dolayısıyla politik ideolojilerini anlamak mümkün hale gelmektedir:

Tablo 5.10. 13.1.1971-25.3.1971 Tarihleri Arasında Deniz Gezmiş ve Arkadaşları Hakkında Gazetelerde Kullanılan Nitelemeler

	Nitelemeler
Cumhuriyet	Soyguncu, soygun zanlısı, anarşistler, haylaz anarşistler, banka soygunu sanıkları,
Hürriyet	Banka soyguncuları, soyguncular, gangster, zanlı, soygun sanıkları, sanıklar
Tercüman	Soyguncu, soygun zanlıları, anarşist solcu, sanık, gangster, Deniz Gezmiş Efendi, Bay Gezmiş, eli tabancalılar, Adlî Tıp meselesi, kanundan kaçan it kopuk, modern eşkıyalık, sosyalist, vurguncu, solcuların gözbebeği ve ciğerparesi, katil suratı, soyguncu suratı, eşkiya suratı, “muhtariyet” düşkünü, zavallı cahil, ipsiz, kaldırım çocuğu, devlet pansiyonlarında bedava yatıp kalkan bir tufeyli, kara sakallı, kara bıyıklı, kapkara bir şey, tedhişçi, Brecht veletleri, şehir haydudu, şehir gerillası, gerilla, manyak,

13.1.1971 ve 25.3.1971 tarihleri arasında örnekleme giren gazetelerin haber ve köşe yazılarında, Deniz Gezmiş ve arkadaşları için kullanılan nitelemelere bakıldığında “soyguncu, soygun zanlıları, sanıklar” gibi ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. En çok niteleme *Tercüman* gazetesi tarafından kullanılmıştır. Bu durumun gazetenin Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili olarak haber yanında çok sayıda köşe yazısı yayımlaması olduğu düşünülmektedir. Özellikle köşe yazılarında hakaret içeren pek çok niteleme kullanan gazete, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını

aşağılamak, ötekileştirmek konusunda diğer iki gazeteden çok farklı bir konumda bulunmaktadır.

Örnekleme giren gazetelere bakıldığında, her üç gazetenin de popüler bir dil kullandığını söylemek mümkünüdür. Ancak bunların düzeyleri farklı olmuştur. Özer'e (2020: 506) göre popüler dil kullanıldığında, aslında olaylar popülerleştirilmektedir. *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesi, yakalanma olayının ayrıntılarını bir çizimle resmederken, Deniz Gezmiş için alınan önlemleri, Charles De Gaule'un Türkiye ziyareti sırasında alınan önlemlere benzetmiştir. *Hürriyet* (18.3.1971) gazetesi, bol fotoğrafla desteklediği sunumunda; "Yusuf vurulunca her şey bitti", "Deniz Gezmiş İçişleri Bakanı'na kafa tuttu", "Astsubay: Ölüme hiç bu kadar yaklaşmamıştım", "Çember daralıyor", "Pijaması ile çıktı" gibi başlık ve alt başlıklarda popüler bir dil kullanmıştır. Burada Hall vd.'nin (1982: 61), "gazetenin kullandığı dilin, esas olarak hitap ettiği okuyucusunun dili olacağı"na ilişkin saptamalarının hatırlatılması gerekmektedir. Gazetenin okuyucusu ile karşılıklı olarak paylaştığı" retorik, imgelem ve temeldeki ortak bilgi stoğu"na dayalı "halk dili" kullanımı haberi daha anlaşılır ve çekici kılarken, gazetenin daha çok satmasını sağlamaktadır. *Tercüman* (18.3.1971) gazetesi, yakalanmanın ertesi günü haber vermekten çok, hikâye anlatmaya dönük bir sunum sergilemiştir. Bunu yaparken de okuyucu ile karşılıklı anlaşmayı en üst düzeye çıkaracak, içinde deyimlerin, klişe sözcüklerin, metaforların bulunduğu halkın dilini kullanmıştır. Başta "Deniz Gezmiş: Cezam idamdır" başlığı olmak üzere "Kader ağını örerken", "Kayseri yolu düzdür ama", "Al şu 500 lirayı" gibi başlıklar, bunun göstergesidir. Öte yandan gazetenin, 18.3.1971 tarihli baskısında yer alan "Bizlerin şehir gerillası, Anadolu'nun saf, vatanperver halkının şehir haydudu diye nitelendirdiği Deniz Gezmiş" ifadesi son derece popüler bir dil içermesinin ötesinde, Anadolu halkını "saf, vatanperver" sıfatları ile yüceltirken ve kendi yanında konumlandırırken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını "haydut" olarak niteleyerek ötekileştirmektedir.

Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmasının ertesi günü *Cumhuriyet* gazetesinde 4, *Hürriyet* gazetesinde 7, *Tercüman* gazetesinde 3 ayrı haber yayımlanmıştır. Bu nedenle her gazetenin en büyük haber girişinin sentaktik çözümlemesinin yapılması uygun görülmüş ve şu veriler elde edilmiştir:

Cumhuriyet (18.3.1971) haber girişi:

> *"Sivas'ın Gemerek ilçesi yöresinde bir çatışma sonucunda yakalanan Deniz Gezmiş, olağanüstü güvenlik tedbiri altında Ankara'ya getirilmiş, önce İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu ile görüştürülmüş ve sonra da Emniyet Müdürlüğü'nde sorgusuna başlanmıştır."*

Haber girişi karmaşık, uzun ve pasif yapıdadır. Cümlenin aktif veya pasif yapıda olması, gazetenin haberin taraflarına ilişkin gizli tutumunu ortaya koymak bakımından çok önemlidir. Eğer negatif edimleri gerçekleştirenler polis gibi resmi görevi bulunan kişiler ise haberi pasif yapıda vermek tercih edilmektedir. Bu kişiler, pasif cümlenin "ilgeç öbeği" olarak sunulup daha az dikkat çekici hale getirilebilmektedirler- "polis tarafından yakalandı" gibi- veya öznesiz bir cümle yapısında gizli bırakılabilmektedirler- "Deniz Gezmiş yakalandı" gibi- (Van Dijk, 1988a: 81). Bu haber girişinde, Deniz Gezmiş'i yakalayan, Ankara'ya getiren, İçişleri Bakanı ile görüştüren ve sorgusunu başlatan kolluk gücüdür. Ancak cümlede "buna ilişkin bir bilgi yoktur, gizli bırakılmıştır. Girişten çıkarılan önermeler şunlardır; Deniz Gezmiş son dakikaya kadar yakalanmamak için mücadele etmiştir. Sonunda yakalanmıştır ama tekrar kaçmasından endişe edilmiş, bunun olmaması için çok sıkı tedbir alınmıştır. Deniz Gezmiş, hiyerarşik olarak kolluk gücünün başı durumundaki İçişleri Bakanı ile görüştürülerek kimin "güçlü" olduğu kamuoyuna gösterilmiş ve ardından Adalet'e teslim edilmiştir.

Hürriyet (18.3.1971) haber girişi: "Deniz Gezmiş, Kayseri Emniyet Müdürlüğü'nün bir odasında, kendisine çevrilmiş namluların önünde nasıl yakalandığını anlattı"

Haber girişi uzun, karmaşık ve aktif yapıdadır. Nasıl yakalandığını anlattığı için Deniz Gezmiş özne konumundadır ve aktif yapıda sunulmuştur. Bu sunum bir bakıma Deniz Gezmiş'in suçlarını itiraf ettiği anlamına gelmektedir. Başarısızlıkla sonuçlanan bir maceranın başkahramanı olarak, negatif göndermeleri olan birçok eylemin faili gibi sunulmuş olsa da "kendisine çevrilmiş namlular" ifadesinden cümlenin asıl aktif tarafının kolluk gücü olduğu anlaşılmaktadır.

Tercüman (18.3.1971) gazetesinin en büyük haber girişi;

"Bizlerin şehir gerillası, Anadolu'nun saf, vatanperver halkının şehir haydudu diye nitelendirdiği Deniz Gezmiş'in yakalanışının üzerinden henüz on iki saat bile geçmiş değildir şu satırları yazdığım sırada…"

şeklinde başladığı ve muhabir apaçık şekilde bir hikâye anlatmaya giriştiği için, bu giriş yerine "Gayemiz tedhiş ve terör havası yaratmaktı" başlıklı haber girişi tercih edilmiştir. Bu haberin girişi şöyledir:

'Kendisine "Türkiye Halk Kurtuluş Orduları Başkumandanı" sıfatını layık gören, birçok tedhiş, adam kaçırma ve öldürme olaylarının sanığı Deniz Gezmiş, dün sabah 7.55'te, Kayseri'den Ankara'ya getirilmiş ve doğruca İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu'nun makam odasına alındığında; "Ben THKO'nun reisiyim, başkumandanıyım. Bir idealimiz vardı, bunu tahakkuk ettirmek için çalışıyoruz. Esas lider benim" demiştir.'

Haber girişi karmaşık, uzun ve uzunluğu nedeniyle aktif ve pasif yapıları bir arada içermektedir. Deniz Gezmiş, doğrudan alıntı yapılan ifadesi nedeniyle, cümlenin öznesi olarak aktif konumda iken, Ankara'ya getirilme ve İçişleri Bakanı'nın makam odasına alınma yönlerinden nesnedir ve pasif konumdadır. Bunları gerçekleştiren kolluk gücüne cümle içinde yer verilmemiştir.

Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi gününe ilişkin haber girişlerinin sentaktik çözümlemeleri yapıldığında şu veriler elde edilmektedir:

Cumhuriyet; "Deniz Gezmiş'le birlikte banka soymak ve adam kaçırma suçlarından aranan ve Pınarbaşı'nda yakalanıp Ankara'ya getirilen Hüseyin İnan ve arkadaşı Mehmet Nakipoğlu, dün gece geç saatlerde sevk edildikleri nöbetçi mahkemece tutuklanarak cezaevine konulmuştur.

Haber girişi uzun, karmaşık ve pasif yapıdadır. Tutuklama ve cezaevine koyma eylemini gerçekleştirenin "nöbetçi mahkeme" olduğu açıkça belirtilmiştir. "Nöbetçi mahkeme" aktif taraf olarak sunulmuştur. Ancak "mahkeme tarafından" anlamına gelen "mahkemece" kelimesi, "ilgeç öbeği" olarak, öznenin daha az dikkat çekmesi işlevini görmüştür. Buna karşılık çeşitli suçlar nedeniyle arandığı için yakalanan Hüseyin İnan ve arkadaşı bu eylemin nesnesi durumundadır ve pasif olarak sunulmuştur.

Hürriyet (25.3.1971) gazetesinde Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ertesi günü onunla ilgili bir haber yapılmamıştır. *Tercüman* (25.3.1971) gazetesinin haber girişi ise:

> *"Kayseri'ye bağlı Pınarbaşı ilçesinde yakalanıp, Ankara'ya getirilen gerilla hücresi lideri Hüseyin İnan, önceki gece sabaha karşı saat 3.00'e kadar Emniyet Müdürlüğü 2. Şube'de adlî, 1. Şube'de siyasi yönden sorguya çekilmiştir."*

şeklindedir. Giriş; uzun, karmaşık ve pasif yapıdadır. Yakalama, Ankara'ya getirme ve sorguya çekme işlemlerini yapan kolluk gücü olmasına rağmen, haberde buna yer verilmemiştir. Ancak bu işlemlerin nesnesi durumundaki Hüseyin İnan'a pasif konumda yer verilmiştir.

Gazetelerin sayfa düzenlemeleri, okuyucunun dikkatini ve ilgisini çekmek üzere algılama stratejilerinden faydalanarak yapılmaktadır; örneğin sayfanın farklı bir yerinde büyük bir başlık atılması, fotoğrafların kullanılması vs. (Van Dik, 1988a: 141-142). *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri yakalanmanın ertesi günü haberlerini bol fotoğrafla sunmayı tercih ederlerken, *Cumhuriyet* gazetesi sadece iki resim ve bir çizim kullanmıştır. Daha fazla okuyucu çekebilmek için yapılan bu sunum bir yandan gazetelerin genel yayımcılık anlayışlarını ortaya koyarken, bir yandan da politik ideolojilerine ışık tutmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan iki fotoğraftan ilki Deniz Gezmiş'in göğüsten yukarısını göstermektedir. İkinci fotoğrafta Deniz Gezmiş, iki sivil giyimli memur arasında götürülmektedir. Fotoğraf boydan çekilmiş olup, Deniz Gezmiş'in sırtında parkası bulunmaktadır. Fotoğraf altında "Gezmiş iki polis arasında götürülürken" yazmaktadır. Her iki fotoğraf da siyah- beyazdır ve gece çekilmiştir. Gazetede yakalanma olayının ayrıntılarını gösteren bir de çizim bulunmaktadır ki Van Dijk (1988: 163) bu çizimleri haber sunumunda dikkat çekiciliği arttıran görseller olarak başlık, fotoğraf ve karikatürlerle birlikte anmaktadır.

Hürriyet (18.3.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü haberlerinde en fazla fotoğraf kullanan gazete olmuştur. İlk sayfada yer alan büyük resimde Deniz Gezmiş'in parkasının yakasına yapışmış üç farklı kol (bir kişinin yüzü görülmektedir) ve arka planda biri sivil olmak üzere 3 polis ve bir asker görülmektedir. Fotoğrafın bir arbede sırasında çekildiği açıktır. Deniz Gezmiş tamamen savunmasız durumdadır ve tartaklanmaktadır. Fotoğraf siyah- beyazdır ve gece çekilmiştir. Altında "Her şeyin bittiği an- Birçok el Deniz Gezmiş'in yakasına sarılmıştı… O ise kaskatı kesilmiş, gülümsemeye çalışarak teslim oluyordu"

yazmaktadır. İlk sayfada ameliyat olan Yusuf Aslan'ın vücudunun üst bölgesini gösteren, baygınken çekilmiş bir fotoğrafı da bulunmaktadır. Karnındaki ameliyat yerinde büyük bir sargı bezi bulunmaktadır ve göğüs bölgesi açıktır. Fotoğraf siyah-beyaz olup, altında "Sivas Devlet Hastanesi'nde ağır yaralı olarak yatan Yusuf Aslan" yazmaktadır. Hasta mahremiyetinin ihlâl edildiği fotoğraf, Yusuf Aslan'ı aciz durumda göstermektedir. Bu haliyle okuyucuya sunulan bir "ibret fotoğrafı" izlenimi yaratmaktadır. *Hürriyet* gazetesi, 18.3.1971 tarihinde 8. sayfasını sadece bu habere ayırmış ve Deniz Gezmiş'in 4 fotoğrafına yer vermiştir. Bu fotoğraflardan bir tanesi İçişleri Bakanı ile bir araya geldiğinde boydan çekilmiştir. Üzerinde parka olan ve saçı, sakalı uzamış olan Deniz Gezmiş, Bakan'la bir araya geldiği karede yanındaki sivil memurun aksine gayet rahat bir duruş sergilemektedir. Fotoğraf makam odasında çekilmiştir ve siyah- beyazdır. Altında "Deniz Gezmiş, İçişleri Bakanı'nın makam odasında, Bakan Haldun Menteşeoğlu ile birlikte" yazmaktadır. Diğer fotoğraf, parkalı Deniz Gezmiş'i bu kez rahat bir şekilde otururken göstermektedir. Siyah- beyaz fotoğrafın altında "Çok yorgun ve bitkin olduğu gözden kaçmayan Deniz Gezmiş, Ankara'ya getirilir getirilmez İçişleri Bakanı'nın odasında yukarıda görüldüğü gibi oturuyordu" yazmaktadır. Bu iki fotoğraftan Deniz Gezmiş'in kolluk gücünün başı konumundaki İçişleri Bakanı ile görüşmekten memnun olduğu ve kendisini rahat hissettiği izlenimi edinilmektedir. Bu rahatlıkta söylemek istediklerini Bakan'a çekinmeden dile getirmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. İçişleri Bakanı ve yüksek rütbeli bir asker ve üst düzey memurlarla çekilen toplu fotoğrafta da Deniz Gezmiş yorgun fakat rahat görünmektedir. Altında 'Deniz Gezmiş, İçişler Bakanı'nın makamında Menteşeoğlu'na karşı gelmiş, "Tabii millî kahraman benim" demiştir' yazan, siyah- beyaz fotoğraf, "yakalama olayı" nın tam bir gövde gösterisine dönüştürüldüğünün göstergesidir. Üst araması için parkası çıkarılmış şekildeki, siyah-beyaz Deniz Gezmiş görüntüsünün altında; "Ankara'da İçişleri Bakanlığı'nda üzeri kontrol edilen Deniz Gezmiş'in askeri bir gömlek giydiği de görülmüştür" denmektedir. Bu tespitle gazete, Deniz Gezmiş'in El-Fetih'le olan bağlantısına gönderme yapmaktadır.

Tercüman (18.3.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmalarının ertesi günü haberlerini 4 adet fotoğraf eşliğinde sunmuştur. İlk resimde sol bileğiden, sivil bir memura kelepçeli şekilde arabadan indirilen parkalı Deniz Gezmiş görülmektedir. Fotoğraf siyah- beyaz olup, gece çekilmiştir. Deniz Gezmiş'in yüzünde

hafif bir gülümseme vardır ve rahat görünmektedir. Halbuki fotoğrafın altında yazan "Uzamış sakalı yakasının kürküne karışıyordu. Bileğinde kelepçenin soğukluğu ve sızı vardı. Gezmiş otomobilden indirilirken bitkindi" ifadesi yer almakta, bu da görüntünün daha dramatikleşmesine yol açarken, Deniz Gezmiş'i daha aciz, savunmasız göstermektedir. Bir diğer fotoğrafta Deniz Gezmiş'in üzerinden çıkan silah vs. malzemeler görülmektedir. Yine siyah- beyaz olan fotoğrafın altında "Gezmiş yakalandığı zaman bir cephaneliği andırıyordu. Sten makineli, otomatik tabancalar, mermiler…" yazmakta ve Deniz Gezmiş'in suçluluğunun kanıtları olarak sunulmaktadır. Gazete, Yusuf Aslan'ın hastane yatağında yatarken ve sadece başını gösteren siyah- beyaz bir fotoğrafını yayımlamıştır. Yusuf Aslan ileri de bir noktaya baktığı için gazete; "Ve en yakın arkadaşı Yusuf Aslan hastanede sonunu düşünüyordu" alt yazısını yazarak, idam cezasına göndermede bulunmuştur. Henüz yargılama yapılmamıştır ama *Tercüman* gazetesi idam hükmünü vermiştir.

Okuyucuyu haberin doğruluğuna ikna edebilmek amacıyla retorik unsurlara yer verilmektedir. Olaya ilişkin gözlemler, tanık ifadeleri, yetkililerin yorumları ve yapılan alıntılar, zamana, kişilere, olaylara ilişkin sayısal veriler bu unsurlar arasında sayılabilmektedir (Van Dijk, 1988a: 84). Örnekleme giren her üç gazete de bu türden retorik unsurlardan faydalanmıştır. *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesi "Üzerlerinde bulunanlar" ara başlığı altında yetkililerin sayılar içeren açıklamalarını vererek, haberin inandırıcılığını arttırmıştır:

> *"… Sivas Valisi Sabri Sözer ve Emniyet Müdürü Nurettin Özel tarafından verilen bilgiye göre, Gezmiş ve Aslan'ın üzerindeki çantalarda şunlar bulunmuştur:*
>
> *Gezmiş'te; Sten tabanca, 36 çift şarjör çift sıra, askeri mermi çantası içinde 72 adet mermi, bir adet 9mm çapında Browning tabanca ve 525 TL.*
>
> *Aslan'da; bir tabanca kılıfı, 2 motosiklet başlığı, bir el bombası, kaçırılan 4 Amerikalı çavuştan Hawner'a ait şoför ehliyeti, kimlik kartı ve Amerikan havacılarına ait arma, 200 mermi, bir adet havacı er şapkası, 2 adet mermi dolu fişeklik, bir adet parka, bir adet uyku tulumu kılıfı, bir Amerikan botu, İngiliz anahtarı, tel kesme makası ve 240 TL."*

Hürriyet (18.3.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş'in yakalanması anında yanında bulunan Astsubay İbrahim Fırıncı'nın tanık olarak yaptığı açıklamaları "Hiç bu kadar ölüme yakın olmamıştım" başlığı altında vermiş, haberi Fırıncı'nın pijamalı bir fotoğrafı ile

de desteklemiştir. *Hürriyet*'te ayrıca; "10 polis otomobilinin muhafazası altında", "Saat 7.55'te İçişleri Bakanlığı'na getirilen Deniz Gezmiş…", "Üzerine çevrilmiş 20'ye yakın namlu" gibi sayı içeren ifadelerle gerçeklik algısı arttırılmak istenmiştir.

Tercüman (18.3.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş'in üzerinden çıkan silahların toplu bir fotoğrafını yayımlayarak, Deniz Gezmiş'in suçlu olduğuna ilişkin kanıtları ortaya koymaya girişmiştir. Bununla yetinmeyen gazete Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın üzerinden çıkan silahları, bir de İçişleri Bakanı'nın ağzından vermeyi tercih etmiştir:

> *'Yusuf Aslan'da –ki şu an Sivas Hastanesi'ne tedavi görmektedir- 1 el bombası, 100 kadar mermi, 1 hava astsubayı şapkası, 1 parka, kaçırdıkları Amerikalılar'a ait 1 adet hüviyet varakası. Deniz Gezmiş'te; bir adet Sten makinalı tabanca, 2 adet 14'lük otomatik tabanca, 1 el bombası, bol miktarda mermi ki tamamını kullanmıştır. Ayrıca 500 lira parası bulunmuş, bunu Gemerek'te bırakmıştır. "Astsubayın ailesini yaraladım. Tedavi için ona bıraktım" demiştir.'*

Gazete en yetkili ağızdan bu bilgileri vermiş, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın suçlarının sabit olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Deniz Gezmiş'in El-Fetih'e ait kimlik kartını yayımlamıştır. Bununla, İçişleri Bakanı'nın "Türkiye'de yalnız Türk ordusu vardır" şeklindeki açıklamasıyla uyumlu şekilde; "Türk ordusu içinde, vatanı, milleti için mücadele etmek yerine, El-Fetih'e hizmet eden bir militan, vatan haini" algısı yaratılmaya çalışılmaktadır.

9. Hegemonyanın Kurulması ve Gizlenenler:

Örnekleme giren gazetelerden *Cumhuriyet* (ilk sayfadan vermiştir) ve *Tercüman* gazeteleri, 18.3.1971 tarihli baskılarında İçişleri Bakanı'nın Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanması ile ilgili olarak verdiği demeci kelimesi kelimesine yayınlayarak "hegemonyanın kurulması"nda basının nasıl araçsallaştırıldığının en güzel örneklerini vermişlerdir. *Hürriyet* gazetesi bu demeci aynen yayınlamamış olsa da aşağıda yapılacak alıntılardan anlaşılacağı üzere, bu konuda diğer iki gazeteden hiç de geri kalmamıştır. Bakana ait;

> *"Biz daima hukuk devletini savunduk. Hukuk devletinin içinde kanun hâkimiyeti vardır. Kanuna karşı çıkanlar mutlaka Emniyet kuvvetleri tarafından yakalanırlar. İşte bir çetenin reisi ve arkadaşları da yakalanmışlardır… Devleti tahrip etmek, millî bütünlüğümüzü yıkmak isteyen ve kendilerine Türk Halk Kurtuluş Ordusu ismini takan bir çetenin yakalanmasını sağlayan Türk jandarmasına ve Türk polisine üstün*

gayretlerinden dolayı şükranlarımı bildiririm. Türk emniyet kuvvetlerinin karşısında kimse barınamaz."

sözleri, Curzio Malaparte'nin *Techniue du Coup D'Etat* (1931) adlı eserinin giriş kısmında Mussolini doktrini olarak andığı " Her şey devlete dahildir, devletin dışında ve karşısında bir şey yoktur" anlayışını çağrıştırmaktadır. Bakanın kullandığı "hukuk devleti, kanun hâkimiyeti" gibi kavramlar, demokratik sistemin temel unsurlarından birini teşkil etse de ülkede yaşanmakta olanlar, kavramların altının boş olduğunu göstermektedir. Bakan Menteşeoğlu, demokratik hakların kullanımının engellendiği, siyasi suçluların ölüm cezasına çarptırıldığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne imza konularak (1954) işkence yasaklandığı halde, işkencenin sistematik şekilde uygulandığı bir ülkenin hukuk devleti olduğundan bahsedebiliyorsa, bu devlet, ancak Gramsci (2012: 217-218)'nin "gece bekçisi devlet" kavramına denk gelmektedir. Gramsci, bununla; "devlet- hükümet özdeşliği"ne ve "baskı zırhıyla korunan hegemonya"ya dayalı bir devlet anlayışını kastetmekte, devletin hükümete denk olduğu bir evreden, devletin sivil toplumla özdeşleştirildiği bir evreye, yani "etik devlet"e geçişle birlikte otoriter ve baskıcı müdahalelerin sona erebileceğini belirtmektedir. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanmasının ertesi günü haberlerinde de "gece bekçisi devlet" anlayışı egemendir. Örneğin;

'Üzerine çevrilmiş 20'ye yakın namlunun gölgesi altında ve yaya olarak Gemerek istikametinde yürüyen Deniz Gezmiş, bir ara kendisini yakalayanlar arasında göz gezdirmiş, bileğine kelepçe geçirilip etkisiz hale getirileceği sırada da Kayseri İl Jandarma Komutanı Fehmi Törün'e bağırarak "Albayım neredesin? Beni siz teslim alın. Polisin kucağına düşmekten korkuyorum" diye bağırmıştır (Hürriyet, 18.3.1971)'

şeklindeki haber, Türkiye'nin o gün içinde bulunduğu siyasi karmaşanın, işkencenin ve bu yollarla kurulan baskının apaçık bir ifadesidir. Yakalanmadan yaklaşık bir hafta önce ülkede bir askeri muhtıra verilmiş, hükümet istifa etmiştir. Ancak muhtıranın mahiyeti tam olarak netleşmemiştir. Önceleri muhtıraya, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine geri dönüşü sağlayacak sol bir müdahale- 1960 tipi darbe (Köylü, 2016: 188)- gözüyle bakılırken, kısa bir süre sonra bunun bir yanılgı olduğu, muhtıranın Amerikan destekli faşist bir müdahale olduğu anlaşılmıştır. Deniz Gezmiş'in "Albayım neredesin? Beni siz teslim alın.

Polisin kucağına düşmekten korkuyorum" şeklindeki sözleri, bu yanılgının bir sonucudur[121]. Deniz Gezmiş, ülkede sol bir müdahale gerçekleştirdiğini sandığı askeri güçten, yani ordudan destek beklemektedir. Öte yandan işkenceyi çok iyi bilen biri olarak Deniz Gezmiş, polise güvenmemekte, devletin güvenlikle ilgili başka bir kurumundan medet ummaktadır. Bu durum, Gramsci (2011: 172)'nin "egemen sınıf işlevini tamamladığında, ideolojik blok ayrışma eğilimine girer ve kendiliğindenlik, gitgide daha maskelenmiş ve daha az dolaylı formlarda, nihayet alenî polis önlemleri, darbeler ile yerini baskıya bırakır" sözlerini hatırlatmaktadır. Emre Kongar'a (2018: 174) göre de "Şiddetlerin en korkuncu devlet şiddetidir. İnsan, küçük grup ya da kişi şiddetine karşı devlete sığınabilir. Fakat devlet şiddeti karşısında sığınılabilecek bir yer yoktur. Çünkü, hukuk düzeni bile devletten etkilenir". Yaşanan siyasi krizin büyüklüğü bir tarafa bırakılarak, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yakalanması sürekli haber yapılmakta, kolluk gücü ve devlet yüceleştirilmektedir. Bu yolla, ülkenin gerçek gündemi daha az önemli ve daha az görünür hale getirilmekte, devlet tüm kurum ve kuruluşları ile Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanması için çabalıyor gösterilmektedir. *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesi, bu çabaya halkın da destek vermesi, yani suçlulara karşı halk-devlet bütünleşmesi için yapılan çağrıyı haber yapmıştır:

> *'... Kayseri- Sivas yolunda geniş tedbirler alınmış, bu arada Gemerek'e iki kilometre mesafedeki Yeniçubuk kasabasında Savcı ile dört polis yolu kesmiştir. Bunların arasında Belediye Başkanı da yer almıştır. Bu arada Gemerek'te yayın araçları ile "Deniz Gezmiş ilçemize gelmiştir. Yakalanması için bütün halk görevlidir" şeklinde anons yapılmıştır.'*

Hürriyet (18.3.1971) gazetesinde, yakalanma olayının ayrıntıları anlatılırken benzer şekilde "Gemerek halkı ayakta" ara başlığı kullanılarak şu açıklamalara yer verilmiştir:

> *"Kayseri'den saat 24'te gelen takviye ekipleri Gemerek halkının yüreğine su serpmiştir. Nitekim Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının 3 saattir ellerini kollarını sallayarak Gemerek'te dolaştığına, üstelik her önüne geleni tehdit ettiğine şahit olan Gemerekliler, Kayseri'den bir hızır gibi imdatlarına yetişen güvenlik kuvvetlerini ilçe*

[121] "Hoşçakal Yarın (Reis Çelik- 1998)" adlı filmin bu sahnesinde Deniz Gezmiş; "Ben polise ve işbirlikçilerine teslim olmam. Beni siz teslim alın komutanım. Ben burada, emperyalizme karşı savaşmış bir orduya teslim olurum" demektedir.

meydanında ellerinde av tüfekleri, sopa, balta ve benzeri silahlarla karşılamışlardır."

Son derece popüler bir dil kullanılarak ve abartılarak verilen habere göre; Deniz Gezmiş ve arkadaşları 3 saat boyunca elini kolunu sallayarak dolaşmış ve her önüne geleni tehdit etmiştir. Mademki Deniz Gezmiş ve arkadaşları silahlı idi, Gemerek halkı onlara rağmen ilçe meydanında ellerinde türlü silahlar olduğu halde nasıl toplanabilmişti? Bunun gibi soruları akla getiren ve mantıkla bağdaşmayan haberde, Kayseri'den gelen takviye ekipler "hızır" a benzetilmiş, adeta kutsallaştırılmıştır. Keza, aynı tarihli *Hürriyet* gazetesinde, İçişleri Bakanı'nın Deniz Gezmiş'le konuşmasının bir bölümü hegemonyanın kurulması yönünden önemli bulunmuştur:

'Makam odasında Deniz Gezmiş'e önce "Neden yoldan çıktın bu genç yaşta?" diye soran İçişleri Bakanı Menteşeoğlu, hiç beklemediği halde; "İnandığım dava uğruna mücadele veriyorum. Sizin yüzünüzden mücadele veriyorum" şeklinde cevap alınca, biraz sinirlenmiştir. Bu arada Emniyet Genel Müdürü Ömer Naci Bozkurt, Ankara Valisi, Emniyet Genel Müdür yardımcıları, İçişleri Bakanlığı'nın diğer yüksek dereceli memurları Deniz Gezmiş'i merakla süzmüşler, bakana karşı terbiyeli konuşmasını istemişlerdir.'

Görüldüğü gibi, devletin Deniz Gezmiş'ten büyük bir sorunu yokmuş gibi, tam kadro onunla ilgilenmektedirler. Bakanın "Neden yoldan çıktın bu genç yaşta?" sorusu, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının, iktidarın yani devletin belirlediği sınırlar dışına çıkarak, yoldan çıkan sapkınlar olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Devrimci gençlerin "tam bağımsız, özgürlükçü, ilerlemeci Türkiye", yani "daha iyi bir Türkiye" için kendilerince vermiş oldukları mücadele "yoldan çıkmak" olarak değerlendirilmiştir. Devletin, kendi otoritesini tanımayan suçluların tepesine bir yumruk gibi indiğinin ve daima ineceğinin fotoğrafı verilmeye çalışılmakta, basın bu amaçla kullanılmaktadır. Haberde devamla;

'Bakan Menteşeoğlu "İşte millî kahraman gazeteci beyler, buyurunuz, görüşünüz. İşte burada merak edilen adam" demiştir. Deniz Gezmiş bu sözün altında da kalmamıştır. "Tabii millî kahramanım" karşılığını vermiştir. Menteşeoğlu, bu defa Deniz Gezmiş'e çıkışarak; "Mücadeleniz boşuna, Türkiye'de Türk devletinden başka devlet yoktur ve olmayacaktır" deyince Gezmiş, kanlı gözlerini Bakan'a dikmiş ve bu defa da "Onun için mi istifa ettiniz? Halinizden belli" demiştir.'

denilmektedir. Henüz yargılaması yapılmamış, zanlı durumundaki Deniz Gezmiş'in bir "seri katil" gibi basın mensuplarına gösterilmesi, İçişleri Bakanı'nın şahsında devletin güç gösterisidir. Devlet, üst düzey yetkilileri, polisi, jandarmasıyla, halkı da seferber ederek tek yürek olduğunda, başarılmayacak iş olmadığı mesajı verilmektedir ki bu; "tabiî kılma" projesidir. "Otoriteye karşı gelenin sonu budur" algısı yaratılarak, tüm Türkiye'ye bir ibret dersi verilmektedir.

Tercüman gazetesinin hegemonyanın kurulması ve gizlenenlerle ilgili sunumu *Hürriyet* gazetesinden çok farklı değildir. Gemerek halkına Deniz Gezmiş'in yakalanması için yapılan çağrı *Tercüman* (18.3.1971) gazetesinde: "Deniz Gezmiş ve arkadaşları şehrimiz yöresinde olabilirler. Dikkatli olunuz, kanun adamlarına yardım ediniz." şeklinde verilmiştir. İçişleri Bakanı'nın yakalanmayla ilgili demecin verildiği haberde, "yerli ve yabancı gazeteciler tarafından takip edilen basın toplantısında Emniyet Genel Müdürü Ömer Naci Bozkurt ile Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç'ın hazır bulunduğu" belirtilmiştir. *Tercüman* (25.3.1971) gazetesinde, Hüseyin İnan'ın yakalanmasına ilişkin olarak yaptığı "Görüştürmediler" ara başlıklı haberde:

> *"Hüseyin İnan ve Mehmet Nakipoğlu, Emniyet Müdürlüğü'nde birbirleriyle görüştürülmemişler ve geceyi iki ayrı odada geçirmişlerdir. İnan, geceyi 2. Şube Müdürü'nün odasında, Nakipoğlu ise "hırsızlık masası" odasında ve elleri kanepelere kelepçeli olarak geçirmişlerdir. Her iki sanığın kaçmasını önlemek için başlarında dörder kişilik polis ekipleri nöbet tutmuşlardır."*

denmektedir. İçişleri Bakanı'nın üstün gayret ve başarılarından ötürü takdir ettiği kolluk güçlerinden yaklaşık iki ay boyunca kaçabilmiş olan Hüseyin İnan'ın yakalanmasının ardından, yanında bulunan arkadaşı ile ayrı odalarda gözaltında tutulması bir güç gösterisine dönüştürülmüştür. Bu abartılı tedbirlerin okuyucuya aktarılması ile kolluk gücünün ne kadar temkinli davrandığı gözler önüne serilerek, geçmiş başarısızlıkları gizlenmektedir. Ancak Adalet Partisi'ne ve özellikle de Süleyman Demirel' e olan yakınlığı ile bilinen *Tercüman* gazetesi (Topuz, 2018: 243) yazarlarından Rauf Tamer, 3.2.1971 tarihli yazısında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını kastederek; 'Bu adamlar için "Yarın Bakan da kaçırabilirler" deniyor. Kaçırmışken bari Haldun Menteşeoğlu'nu kaçırsalar da kurtulsak" ifadesini kullanarak, iktidarın içine düştüğü acziyeti, Haldun Menteşeoğlu'nun şahsında kabullenmiştir.

5.4.3. Deniz Gezmiş ve Arkadaşları Hakkında Verilen "Ölüm Cezası Kararı"na İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi:

Çözümlemeye Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında idam cezası verilen karar günü ile ertesi gününe ilişkin ardalan ve bağlam bilgisi sunumu ve haberlerin bu açıdan değerlendirilmesiyle devam edilmiştir. Ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki karar günü haberlerinin kategorik değerlendirmesine geçilmiştir. Ancak Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında "idam cezası" kararı, 9.10.1971 tarihinde verilmiş olmasına rağmen, 9.10.1971 tarihli gazetelerde sadece bir paragraflık kısa haber şeklinde "mahkemenin bugün karar vereceği" belirtilmektedir. *Hürriyet* gazetesi ise 9.10.1971 tarihinde bu habere hiç yer vermemiştir. Bu nedenle karar günü olarak 10.10.1971 tarihini, kararın ertesi günü olarak da 11.10.1971 tarihini kabul etme zorunluluğu doğmuştur. Bu arada "karar günü ve ertesi günü" haberlerinin, "yakalama ve ertesi günü" haberlerinden daha kısa, daha kişisel ve daha teknik bilgiler içerdiği belirtilmelidir. Karar günü haberlerine en fazla alan ayıran gazete ise *Hürriyet* gazetesi olmuştur.

Deniz Gezmiş ve arkadaşları yaklaşık iki ay süren bir kovalamacanın ardından yakalandıktan sonra sıra "yargılama" safhasına gelmiştir. 17.3.1971 ve 24.3.1971 tarihlerinde yakalanarak gözaltına alınan sanıklar, nöbetçi mahkemeler tarafından tutuklanarak cezaevine gönderilmişlerdir. Yargılamalar 14.7.1971 tarihinde Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başlamıştır. 10.10.1971 tarihinde ise yine Ankara 1. Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından, içlerinde Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın da bulunduğu 18 kişi hakkında, TCK. m. 146/ 1'e dayanılarak "Anayasa'nın tamamını veya bir kısmını tağyir, tebdil veya ilgaya ve TBMM'yi iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs suçu"ndan idam kararı verilmiştir. 6.5.1972 tarihinde de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının cezası infaz edilmiştir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında "idam cezası" kararı verildiği gün, örnekleme giren gazeteler şu başlıkları atmışlardır:

Cumhuriyet: 10.10.1971

Başlık; "Gezmiş ve 17 arkadaşı idama mahkûm oldu"

1. Üst Başlık; "Baca, Seven, Özdoğan beraat etti"

2. Üst Başlık; "Koçalak, Uçar ve Onursal, 5'er yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı"

Hürriyet: 10.10.1971

1.Başlık; “Karar: 18 İdam”

Üst Başlık; “Deniz Gezmiş ve yirmi üç arkadaşının duruşması bitti”

Alt Başlık; “3 sanık da beşer sene hapis yedi”

2. Başlık; “Deniz Gezmiş ve arkadaşları için 18 günde karar verildi”

3.Başlık; “3 yargıç kalem kırdı”

4. Başlık; “Uygulanan ceza maddesi”

Tercüman: 10.10.171

Sürmanşet: “Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi Kararı: Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan, Attila Keskin, Ahmet Erdoğan, Metin Yıldırımtürk, Recep Sakın, Mehmet Asal, Osman Arkış, Ercan Öztürk, Semih Orcan, Hacı Tonak, Mustafa Yalçıner, Metin Güngörmüş, Cengiz Baltalı, Mete Ertekin, Mehmet Nakipoğlu, Mustafa Çubuk – İDAM”

Üst Başlık; “İrfan Uçar, Kor Koçalak, Sevim Onursal 5 yıl hapis, 20 ay sürgün”

Alt Başlık; “Necmettin Baca, Hüseyin Cemal Özdoğan ve İbrahim Seven Beraat”

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ait mahkeme sürecinin işleyişine- gazetelerde sunulduğu gibi- rutin yargılama pratikleri gözüyle bakmak, ardalan ve bağlamdan kopuk bir değerlendirmeye neden olmaktadır. İş Bankası/ Emek Şubesi’nin soyulması ile başlayan olaylardan infazlara kadar geçen süreci, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerinin doğru veya yanlış olduğunu tartışmaktan çok, “Neden düzene karşı hale geldiler?”, “Neden düzeni değiştirmek için suç işlemeyi dahi göze aldılar?”, “Devrimci mücadeleyi suç üreten seviyeye taşıyan alt yapı unsurları nelerdir?” gibi sorulara yanıt aramak, daha yapıcı bir değerlendirme olacaktır. Bu ise gazetelerin yaptığı gibi, eksik ve/ veya yanlış ardalan ve bağlam bilgisi ile gerçekleştirilemez. Yukarıda belirtildiği gibi (Bkz. Bölüm 4.3.1), basında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının isimlerine öğrenci hareketleri ile bağlantılı olarak 1968’li yıllardan beri rastlanmaktadır. Bu açıdan İş Bankası Emek Şubesi soygunu bir başlangıç olarak kabul edilemez. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gerçekleştirdikleri eylemlerin arkasında; 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nin “sağ” da yarattığı rövanşist anlayışın, 1961 Anayasası’nın yarattığı özgürlükçü ortamın, güçsüz ortak hükümetlerin, çeşitli sınıf ve gruplar arasındaki ayrışmaların derinleşmesinin, “komünizmle mücadele” hareketinin- solu da topyekûn içine katarak- giderek yaygınlaşmasının ve hatta “Kıbrıs Sorunu” gibi (Kongar, 2015:

167, 466) dış politika unsurlarının izlerini aramak gerekmektedir. Elbette 1968 yılında Batı Avrupa'da patlayarak tüm dünyaya yayılan öğrenci hareketlenin yarattığı düşünsel ve eylemsel zeminde, Türkiye'de bulunan farklı sosyo- ekonomik sınıflara, etnik kökenlere ve dolayısıyla kültürel geleneğe sahip öğrencilerin birlikteliğini sağlayan, daha özgür, daha ileri, daha bağımsız bir Türkiye idealizmini başköşeye oturtma zorunluluğu bulunmaktadır. Ahmet Taner Kışlalı (1974: 51-52), 1967- 68 yıllarında Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin protestolarının "üniversite içi sorunlar ile genel eğitim sorunları"na bağlı olduğunu belirtirken, bu boykot ve işgallerin 1969'dan itibaren nitelik değiştirdiğini vurgulamaktadır. Üniversite öğrencilerinin talebi, politik düzendeki çalkantıyla bağdaşık olarak, "daha demokratik bir üniversite"ye evrilmiştir. Kışlalı (1974: 53-54), bu protestoları, üniversitelerin bekleneni karşılamaktan uzak olması nedeniyle haklı görmekte ve temel sorunları "yetersiz eğitim olanakları, mezuniyet sonrası işsizlik tehlikesi ve Batı Avrupa'daki benzer olaylar" şeklinde sıralamaktadır. Özerkliği Anayasa ile teminat altına alınmış bir üst düzey eğitim kurumu olarak üniversitelerin, "daha demokratik" olma konusunda işi yokuşa sürmesi, eylemlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Çok kan dökülmüş ve zaman içinde görüş ayrılıkları doğmuş olsa da öğrenci lideri Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yeni bir düzenin, yani "devrim"in gerçekleştirilebileceği inancının bu boykot ve işgallerden sonra arttığı ve eylemlerini başka bir safhaya taşıdıkları söylenebilmektedir. Deniz Gezmiş, 2. 4. 1966 tarihinde TİP Üsküdar ilçe yönetiminde yer alarak ilk kez siyasetin içinde yer almış, TMGT, TMTF, MDD gibi örgütlenmeler içinde aktif roller üstlenmiştir. Ancak, 1966 yılının Haziran ayında *Yön* dergisinde yayımlanan Doğan Avcıoğlu'na ait "TİP tartışmaları" başlıklı yazı ile başlayan TİP muhalafetinin "Türkiye'ye özgü sosyalizm modeli" yerine önerdiği "kestirmeci, tepeden inmeci formül", zaten "eylem adamı" olan Deniz Gezmiş'e daha uygun görünmeye başlamıştır (Feyizoğlu, 2017: 98, 101-102). Deniz Gezmiş'in bu konuda yaşadığı gelgitleri, ABD Büyükelçisi Robert Komer'i protesto etmeleri nedeniyle birlikte cezaevinde bulunduğu devrimci arkadaşı Rahmi Aydın tarafından şöyle anlatılmaktadır (Feyizoğlu, 2017: 163-164):

> *'... Deniz anlatıyor ben onaylıyorum. O gün görüş günüydü. "Türk Solu, Aydınlık, Ant" gibi dergiler ve birçok kitap getirdiler. Dergilerdeki bazı yazıları okuduk. Ve o yazılara göre bir saat içinde üç defa tavır değiştirdik. İlk önce dağa çıkmaya karar vermiştik. Bir yazı okuduk; "Bu iş gerillayla olmaz, ilk önce parti kurmak lazım. Parti*

kurmadan Millî Demokratik Devrim olmaz" dedik…Bir başka yazı okuduk; "Cephede partinin olması nemli ama öncü olması gerekmez" diyor. O zaman Deniz'le beraber; "Madem öncü olması gerekmez, partiyi başkaları kursun" diye karar aldık. Ondan sonra, bir başka yazı okuduk, tekrar dağa çıkmaya karar verdik.'

Görüldüğü gibi Deniz Gezmiş başta olmak üzere, henüz çok genç yaşta olan devrimci mücadelecilerin bir yanları heyecanlı ve dinamik iken, bir yanları da son derece kırılgandır. Sonradan gerçekleştirdikleri eylemlerde bu ikilemlerin ve kafa karışıklıklarının da etkisi görülmektedir; kaçırılan Amerikalı subayların [122] zarar verilmeden salıverilmesi gibi. Deniz Gezmiş'in "kestirmeci" yolu, yani silahlı mücadeleyi seçmesi ile ilişkili olarak devrimci arkadaşı Bozkurt Nuhoğlu isim vermeksizin şu açıklamaları yapmıştır (Feyizoğlu, 2019: 165):

"1969- 1971 arasında bir kısım arkadaşlar kısa yoldan çözümlere gittiler. Bilinen olaylar… Gençler atak insanlardır. Erken çözümü kabul ediyorlar. Uzun ve sabırlı işlerde gençler yok… Gerilla savaşını istediler ve başlattılar. Onlara birisinin empoze ettiğini sanmıyorum. Ama bir şeyi vurgulamak istiyorum, o dönem Türkiye'de darbe yapmak isteyen bazı çevreler bu arkadaşlarla ilişkiye girdiler. Bu ilişki kurma girişimi ya bunlar tarafından ya da karşı taraftan geldi, onu bilmiyorum."

Deniz Gezmiş ve arkadaşların yakalandığı günler, Türkiye'nin siyaseten çalkantılı bir dönemine rastlamaktadır. 12 Mart Askeri Muhtarısı'nın ardından istifa eden Demirel hükümetinin yerine yeni bir hükümet kurmak üzere Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 19.3.1971'de Nihat Erim'i görevlendirmiştir. Bu arada Deniz Gezmiş de Ankara Merkez Cezaevi'ne konmuştur. Hüseyin İnan, 24.3.1971'de yakalanarak cezaevine gönderilmiştir. Yusuf Aslan ise 25.3.1971 tarihinde, ameliyat edildiği Sivas Numune Hastanesi'nden alınarak, Ankara Numune Hastanesi'nin mâhkumlar için ayrılan taş pavyonuna yerleştirilmiştir[123]. Nihat Erim, teknokratlardan oluşan hükümetini 26. 3. 1971 tarihinde kurmuştur. "Bu Anayasa bize lükstür" diyen Nihat Erim'in kurduğu hükümet döneminde "balyoz harekâtı" gerçekleştirilmiş, "sol" a karşı açıkça bir "cadı avı" başlatılmıştır. Öte yandan Erim Hükümeti, baskıcı anayasa değişikliklerini

[122] Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalandıktan sonra üstlendikleri adam kaçırmalardan 15.2.1971 tarihinde Balgat'taki Amerikan tesislerinden Amerikalı Hava Subayı J. R Finley'in kaçırılması (*Cumhuriyet,* 16.2.19971) ve 4.3.1971 tarihinde yine Ankara Balgat'taki Tuslog-Det 18 Amerikan tesislerinden 4 Amerikalı askerin kaçırılması olayları kastedilmektedir (*Tercüman,* 5.3.1971).
[123] *Tercüman*, 2.3.1971

gerçekleştirmiş ve ABD'nin haşhaş ekim yasağını kabul etmiştir (Kongar, 2018: 176-177). Böyle bir ortamda tutuklanarak hücreye konan Deniz Gezmiş, hücre cezasını protesto etmek amacıyla 6.4.1971'de üç gün süren bir açlık grevi yapmıştır (Feyizoğlu, 2017: 410). 26.4.1971'de 11 ilde "sıkıyönetim" ilân edilmiş, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılamaları boyunca da devam etmiştir. Bunun sonucu olarak da Deniz Gezmiş ve arkadaşları "olağan mahkeme" de değil de güçlü yetkilere sahip bir "olağanüstü mahkeme"de, Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. İdam kararlarının, sadece bu sebepten dahi yanlış olduğunu söylemek mümkündür. Ardından, Deniz Gezmiş ve 7 arkadaşı ile ilgili olarak Ankara Savcılığı'nın "kamu güvenliği" gerekçesi ile başka bir yerde yargılanmaları talebi, Yargıtay'ca uygun görülmüş ve sanıklar Kayseri'ye nakledilmişlerdir [124] . Ancak Kayseri'deki mahkemenin "görevsizlik" kararı vermesi üzerine, Deniz Gezmiş ve arkadaşları, 21.5.1971 tarihinde tekrar Ankara'ya nakledilmişlerdir. Ankara 1 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki yargılamaya 16.7.1971 tarihinde başlanmıştır. Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Başsavcılığı'nın 1971/60 Esas ve 1971/47 Karar nolu iddianamesi ile Deniz Gezmiş ve 27 devrimci arkadaşının TCK. m. 146/1'e dayanarak "idam"ı istenmiştir. Deniz Gezmiş duruşmada bu iddianameyi dinledikten sonra, kendilerinin Anayasa'ya karşı suç işlemediklerini, aksine geçmişte "Anayasa'ya bağlılık mitingleri" düzenlediklerini, dolayısıyla iddianamenin Savcı tarafından "kelle istemek[125]" maksadıyla hazırlandığını belirtmiştir. *Cumhuriyet* (18.7.1971) gazetesi Deniz Gezmiş'in savunmasının özüne ilişkin olarak şunları yazmıştır:

> *"Kendilerinin hiçbir zaman bölücü hareketlerde bulunmadığını iddia eden Deniz Gezmiş, memlekette milyonlarca lirayı çalanların dışarıda olduğunu, elini kolunu sallayarak gezdiğini, hareketlerinin anayasal davranışlardan olduğunu, Türkiye'nin bağımsızlığından başka bir şey düşünmediklerini ileri sürmüştür."*

Cumhuriyet gazetesinin haberine göre; Deniz Gezmiş, 13.8.1971 tarihinde, mahkeme heyetine okunması talebi ile bir bildiri sunmuş ve okunması mahkeme tarafından reddedilen bildiride; Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklananların, Anayasa

[124] *Tercüman*, 16.4.1971
[125] Deniz Gezmiş'in kullandığı bu ifadeye karşılık, Savcı Keramettin Çelebi "Savcı hiçbir zaman kelle istemez. Mahkeme de kelle almaz. Sanık fiilleriyle kellesini ipe uzatır, kanun da altındaki iskemleyi çeker, kellesini koparır" demiştir (*Cumhuriyet*, 21.7.1971).

değişiklikleri[126] nedeniyle 3 günlük açlık grevi başlattıklarını belirtmiştir. Söz konusu davanın sanıkları 120 sayfalık bir ortak savunma hazırlamışlar ve bu savunmanın sonunda; "Bizler, Amerikan emperyalizmine karşı mücadelenin mutlaka silahla kazanılacağına inandığımız için silaha sarıldık ve mücadele ediyoruz (*Cumhuriyet*, 1.10.1971)." demişlerdir. Ancak bu savunma, mahkeme tarafından haklı görülmemiş, 9.10.1971 tarihinde Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı hakkında "idam kararı" verilmiştir. Kararın ardından infaza kadar geçen sürede gerekli kanun yolları tüketilmiş ancak bunlardan da bir sonuç alınamamıştır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında, 9.10.1971 tarihinde "idam" cezası verilmesine kadar geçen yargılama sürecinde, onların ve diğer devrimci arkadaşlarının serbest bırakılmasını sağlamak üzere cezaevinde olmayan dava arkadaşları tarafından eylemlere devam edilmiştir. Bu amaçla:

> *'Mahir Çayan, Ziya Yılmaz, Oktay Etiman, Ulaş Bardakçı, Necmi Demir ve Hüseyin Cevahir'den oluşan "gerilla birliği" İsrail Başkonsolosu (Efraim) Elrom'u, İstanbul Elmadağ'da oturduğu Seyhan Apartmanı'ndan 17.5.1971 günü kaçırdılar. Kaçırma eyleminin olduğu günün akşamı "THKC 1 nolu bildirisi" yayımlandı. THKC, bu bildiriyle Elrom'un serbest bırakılması karşılığında, cezaevindeki devrimcilerin serbest bırakılmasını istiyordu. Talepleri kabul edilmeyince* Elrom, *22.5.1971günü Nişantaşı'da Hamarat Apartmanı'nda öldürüldü (Çiçek, 2016: 4).'*

Başkonsolos Elrom'ın kaçırılması olayı Türkiye'de büyük bir infial yaratmıştır. Ancak bunun ötesinde, adam kaçıranlar hakkında "idam" cezasının "makable şamil" şekilde düzenlenmesine dönük yeni bir gündem yaratılmış ve bunun yanı sıra "solcu" kimliği ile bilinen pek çok aydın hakkında amansız bir soruşturma ve tutuklama süreci başlatılmıştır (*Cumhuriyet*, 18-19.5.1971). Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir, 31.5.1971 tarihinde bu kez Maltepe'de Binbaşı Dinçer Erkan'ın 14 yaşındaki kızı Sibel Erkan'ı 2 gün süreyle rehin almış ve polisle girişilen çatışma sonucunda Hüseyin Cevahir ölmüştür. Kürecik NATO Radar Üssü'nü basarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılama sürecine müdahale etmek isteyen Sinan Cemil, Kadir Manga

[126] 21.7.1971 tarihinde TBMM'de toplanan partiler arası komisyonda müzakere edilen değişiklik teklifi, 22.9.1971 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Anayasa değişikliği ile; Asker, 1961 Anayasası'yla sahip olmuş olduğu vesayet yetkilerine ilave kazanımlar sağlamış, iktidar da öteden beri dillendirip şikâyet ettiği temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yönelik adımları atma fırsatını yakalamıştır. Perde gerisinde ordunun güçlü desteğine sahip partisiz hükümetin politikaları, Adalet Partisi'nin muhafazakâr ilkeleriyle örtüşmüş, anayasa yapım siyaseti bağlamında bir ahenk ve uyumun oluşmasına fırsat sağlamıştır (Yıldırım, 2019: 55).

ve Alparslan Özdoğan, 30 Mayıs 1971 gecesi Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesine bağlı İnekli Köyü civarında jandarma birlikleri tarafından etrafları sarılarak öldürülmüşlerdir (Alparslan, 2011).

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına, TCK. m.146/1'e dayanarak "idam" cezası verilmiştir. Bu kararın ve dayandığı maddenin doğru olup olmadığını tartışmak bu tezin çalışma konusu değildir. Ancak buradaki idam kararının kanunen değil de siyaseten verildiğini, madde suça uymadığı için, suçun maddeye uydurulmaya çalışıldığını savunan görüşlerin varlığını da belirtmek gerekmektedir (Feyizoğlu, 2019: 286-289). Bununla kastedilen; Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının, iktidar eliyle yaratılan hukuk dışı alana itilerek, ölüme açık hale getirilmeleridir. Konuyla ilgili olarak Anayasa Hukukçusu Bülent Tanör'ün şu sözleri anlamlı bulunmuştur:

> *"Normal şartlarda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının muhtemelen adî suçtan yargılanmaları gerekirdi ve cezaları kesinlikle idam cezası olmayacaktı. Demek istediğim, politik dalgalanmaların ve askeri rejimlerin bir sonucudur (Feyizoğlu, 2017: 286-287)"*

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılamaları sırasında Anayasa Mahkemesi üyesi olan ve Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezalarına ilişkin olarak karşı oy kullanan Nahit Saçlıoğlu'nun dayanak yapılan kanun maddesinin yanlışlığı ile ilgili açıklamaları ise şöyledir:

> *"Gezmiş'in yaptıkları gerçekten bir şiddet hareketi idi. Devrimciliğin kendisi için bir meslek olduğunu bile söylüyordu. Ne var ki, sahip olduğu insan ve silah gücü yeterli olmadığı gibi, örgüt gücü de yurt düzeyine yayılmamış ve kritik merkezlerde de yuvalanmamış olduğu için şaşırtıcı baskınla sonuç alacak taktikleri uygulayacak durumda da değildi. Ayrıca, o zaman mevcut olan fakat henüz zayıf teşekküller halinde bulunan devrimci örgütlerle iş birliği halinde oldukları da saptanamamıştı. Kısacası, sonuç almak için sahip olmaları gereken elverişli vasıtalara sahip gözükmüyorlardı. Durumları bana göre TCK. m. 168'de tanımını bulan "silahlı cemiyet teşkil eden çete" idi. Bunun cezası 15-24 yıl ağır hapis cezasıdır (Feyizoğlu, 2017: 288)*

Sanık avukatlarından Halit Çelenk'in Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerinden çok, amaçlarından ötürü yargılandıklarına (*Cumhuriyet*, 29.9.1971) ilişkin tespiti yerindedir.

Bu ardalan ve bağlam bilgisini sunmaktaki amaç; iktidarın hegemonya oluşturmak ve sürdürmek konusunda elindeki asker, polis, mahkeme gibi baskı araçlarını neden ve nasıl harekete geçirdiğini, bunu yaparken de dolaylı olarak basına nasıl ikincil bir rol yüklediğini ortaya koymaktır. Yargılama sürecinde temel haber kaynağı devlet yetkilileri ile duruşmalar olana gazeteler, ya sıkıyönetim koşulları altında karşıt görüşlere yer verememiş ya da kendi ideolojisi gereği bu sunumla yetinmeyi tercih etmiştir. Ancak sorunların altında yatan gerçek yapı sorgulanmamış, toplumda üç-beş kişi idam edilirse tekrar düzen sağlanacağı algısı yaratılmış ve bu şekilde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne giden yolun taşları döşenmiştir. Oysaki sorun, TBMM'ye sunulan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamları ile ilgili Adalet Komisyonu Raporu'na muhalefet şerhi yazan CHP Niğde Milletvekili Mevlüt Ocakçıoğlu'nun belirttiği gibi bir düzen sorunudur:

> *"Deniz Gezmiş ve arkadaşları, sokakları dolduran ve bağıran on binlerce üniversiteli veya işçi genç gibi toplumun köy ve gecekondu kesiminden fakirlik, yoksulluk ve bin türlü dert ve çilenin içinden gelmişlerdir üniversitelere, fabrikalara. Halen de aynı yerlerde dert ve çileyi çekmekte olan kimselerdir. Ayda 200 ilâ 300 lira ile üniversite muhitinde geçinmek, okumak sıkıntısındadırlar ve idiler… Ama, ülkede yaşayanlar yavaş yavaş uyanıyor. Anayasamızın getirdiği imkânlar içinde sosyal teşekküller kuruyor, elinden alınmış hakları eşeliyor, insanca bir yaşantı istiyordu (Çelik, 2016: 19)."*

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılama sürecini ve verilen kararı, yukarıda anlatılanlar bağlamında, bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirebilmek, buna ilişkin haberlerin sunumunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak açısından önemli bulunmaktadır.

Cumhuriyet gazetesi, 10.10.1971 tarihli baskısında herhangi bir ardalan bilgisi vermemiştir. *Hürriyet* gazetesi ise aynı tarihli baskısında; "Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını idama götüren olaylar 1968 yılında başlamıştır…" şeklinde başlayan ve yakalama tarihine kadar geçen sürecin bir özetini vermiştir. Ayrıca *Hürriyet* gazetesi idama mahkûm edilen her bir sanığa ait birer paragraflık tanıtım yazısı yayımlamıştır. Bunlar, ardalan ve bağlam bilgisini tam olarak sunmasa da *Hürriyet* gazetesinin diğer iki gazeteden farklı bir sunum sergilediği açıktır. *Tercüman* gazetesinde de ardalan ve bağlama ilişkin herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1.Haber Değeri ve Gündem Belirleme:

Haber değeri, söylem içinde ve söylem aracılığıyla oluşturulduğu için, aktörlerin, olayların veya sorunların haber niteliği taşıyan yönlerinin söylemsel olarak inşa edilmesi anlamını taşımaktadır (Bednarek ve Caple, 2014: 137). Dolayısıyla burada haber değerinin "ideolojik" yapısı hatırlatılmalıdır. Fowler (1991: 13-15), "haber değeri doğal olarak oluşmaz, kültürel ve toplumsal olarak inşa edilir" demektedir. Haber değeri atfedilerek oluşturulan ideolojik dil, özellikle suç ve karşılığı olan cezaya ilişkin haberlerde neyin normal, neyin anormal olduğuna ilişkin bir şablon çizerek, normal olan "biz"in karşısına, anormal olan "onlar"ı yani suçluları yerleştirmektedir. Bu son derece "kişileştirilmiş" bir sürece işaret etmektedir. Önemli olan yargılama sürecinin adil olup olmadığı veya kararın doğru olup olmadığı değil, suçlunun kendisidir. Örnekleme giren her üç gazetedeki karar günü haberlerine de Deniz Gezmiş başta olmak üzere, teker teker sayılan insan isimlerinin damgasını vurduğu görülmektedir. Bu insanların kim olduğu, neler yaptığı bilinmemekte ve zaten bunlara da bir önem verilmemektedir. Önemli olan, bu insanların tamamının Deniz Gezmiş'le bağının bulunması ve sırf bu sebepten idam cezasını hak etmiş olduklarıdır. Bu sunum, "Neden idam cezası verilmiştir?" sorusunun önünü kesip, sanki bir önemi varmış gibi "Kimler idam edilecektir?" sorusunun önünü açmaktadır. Kurulu düzen kurban istemektedir; o halde bu kurbanların adı basın tarafından sayılmalıdır. Bu yönüyle öncelikli haber değeri unsurunun "kişileştirme (Galtung ve Ruge, 1965: 65)" olduğu görülmektedir. Örnekleme giren her üç gazete de başta Deniz Gezmiş olmak üzere, onunla aynı ideali paylaşan devrimcilerin adını teker teker ilk sayfalarında vermeyi tercih etmişlerdir. Kişileştirilmiş sunum, ortada bir düzen sorunu olmadığını, belli kişilere ilişkin bir sorun olduğunu ve bunların da en ağır cezaya çarptırılarak devletin gücünden nasiplerini aldıklarını vurgulamaktadır.

Hall vd.'ne (1982: 68) göre; "haberi şiddetten ayırmak mümkün değildir". "İdam cezası"nı da kendi içinde barındırdığı şiddet (Feyzioğlu, 2002: 14) nedeniyle başlı başına bir haber olarak değerlendirmek mümkündür. Deniz Gezmiş ve 18 arkadaşının aynı davada idam cezasına çarptırılmaları, büyük bir haber değeri taşımaktadır. Adı uzun zamandır gündemden düşmeyen, "anarşi ve terör"ün simgesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının devlete ve mülkiyete karşı kullandıkları varsayılan şiddetin karşılığını, devletin uyguladığı meşru şiddet oluşturacak; kamu vicdanı da bu yolla rahata kavuşturulacaktır. "Şiddet", "negatiflik, tartışma, olağandışılık, çatışma,

sansasyonellik ve etki" gibi haber değeri unsurlarının tamamını içinde barındırmaktadır (Shoemaker ve Cohen, 2006) ve bunun yarattığı sinerji nedeniyle gazeteler şiddet haberi vermek konusunda adeta birbirleri ile yarışmaktadırlar. Bu yolla basının, Foucault'nun "patria potestas (baba hakimiyeti)" ile ilişkilendirdiği "iktidarın yaşatma veya ölüme atma tasarrufları" ndan (2007: 99) ölümü, yoğun ilgi göstererek kutsadığı söylenebilmektedir. Her üç gazetenin başlığında "idam" kelimesi geçmektedir. *Tercüman* (10.10.1971) gazetesi bu kelimeyi daha fazla dikkat çekebilmek için diğerlerinden farklı bir yazı tipiyle ve kırmızı renkte basmıştır. "İdam cezası"nın nitelik olarak sıradışı olması ve aynı anda 18 kişi hakkında verilmesi olayın büyüklüğünü (threshold) göstermektedir. Bunu, Galtung ve Ruge (1965: 66)'un "cinayet ne kadar şiddet içeriyorsa, manşetler de o kadar büyük olur" sözüyle ifade etmek uygun olacaktır. Çünkü ölüm cezası devlet eliyle işlenen bir cinayettir ve burada 18 kişi hakkında birden verilmiştir.

10.10.1971 tarihli gazetelerde haber değeri olarak şiddetin ayrılmaz bir parçası olarak "negatiflik (Galtung ve Ruge, 1965: 68)" unsurunun etkisini de belirtmek gerekmektedir. Hall vd.'nin (1982: 67-68) belirttiği gibi haberde negatifliğin en önemli sonucu "şiddet"tir. Ölüm cezasının negatif sonuçları olarak "ölüm" ve bunun gerçekleştirilme yöntemi olarak "idam", haberin değerini arttırmaktadır. Üstelik bu karar 18 kişi hakkında verilmiştir. Buradan hareketle "ilginçlik (novelty)" unsurunun habere kattığı değere ulaşılmaktadır (Hall vd., 1982: 72). Ölüm cezası, dramatik sonuçları olan ve sıradışı bir cezadır. Üstelik olağanüstü yetkili bir mahkeme tarafından verilmektedir. *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesi bu ilginçliği: "Cumhuriyet tarihinde İstiklâl Mahkemeleri'nden bu yana en fazla ölüm cezası Dün Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde verilmiş…" şeklinde vurgulamıştır. Yine idam kararı veren hâkimlerin "kalem kırma" gelenekleri, bu dava için de fotoğraflarla sunularak, okuyucunun ilgisini çekmek amaçlanmıştır. *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazeteleri, Sevim Onursal hakkında, "davanın tek kadın sanığı" nitelemesini kullanarak, "kadın olmayı" bu suçları işlemek yönünden "ilginç" bulduklarını vurgulamışlardır. Yine karar duruşmasında hazır bulunan mahkûm yakınlarının gösterdikleri tepkiler hem trajedik/ duygusal, hem de ilginç olmak bakımından haber değerini artırmak amacıyla kullanılmıştır:

"İdam kararının açıklanması sırasında dinleyici bölümünden hıçkırık sesleri duyulmuş, bu arada fenalık geçirerek bağırmaya başlayan Semih Orcan'ın annesi Başkan'ın emriyle salondan çıkarılmıştır (Cumhuriyet, 10.10.1971)"

"...Mehmet Asal'ın dinleyiciler arasında bulunan annesi, sinir krizi geçirmeye ve ağlamaya başlamıştır. Yaşlı kadın, yanında bulunan eşi ve etraftakiler tarafından teskin edilmeye çalışılmıştır. Bu arada dinleyiciler arasında bulunan ve ölüm cezasına çarptırılan sanıkların yakınlarının başları önlerinde ağladıkları görülmüştür (Hürriyet, 10.10.1971)"

Gazeteler, haberlerin daha çok dikkat çekmesi ve daha çok okunması için, mahkûm yakınlarının yaşadıkları duygusal yıkımı ayrıntıları ile vermeye çalışırken *Hürriyet* gazetesi buna ek olarak kendine özgü magazinel ve seyirsel anlatımını devam ettirerek mahkûmların giyimlerinden dem vurmuştur:

"... Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın üzerlerinde birer kazak, ütüsüz pantolon vardı. Pabuçları boyalıydı... Semih Orcan, Nurhak Dağları'ndan kaçarken köylü kılığında damalı bir elbiseyle yakalanmıştı. Ama dün gayet şık giyinmişti. Üzerinde bordo kazak, ayağında ütülü bir pantolonla salona giren Semih Orcan'ın ayakkabıları yepyeniydi... Ölüm cezasına çarptırılanlardan yeşil bir balıkçı kazağı giymiş olan Metin Yıldırımtürk galiba duruşma hâkimi kararını okurken dinlememişti...Davanın tek kadın sanığı olan Sevim Onursal şık giyinmişti. Üzerinde siyah bir manto, ayaklarında uzun, rugan çizmeler vardı. Sarı saçlarını sade bir şekilde toplamıştı."

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmaları ile birlikte *Tercüman* (18.3.1971) gazetesinin bizzat Deniz Gezmiş'in ağzından "idam" tartışması başlattığı yukarıda belirtilmiştir. Yine aynı gazete bu gençlerin ve onları devlet düşmanı yapan gerçek suçluların idam edilmeleri için "keskinleştirme" ler yapmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezasına çarptırılacağı söylemi basının da desteği ile dolaşıma sokulmuştur. Dolayısıyla bu cezanın verilmesi basının ve toplumun beklentileri ile uyumludur. Bu uyum (Galtung ve Ruge, 1965: 65), haber değerini arttıran bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan 16.7.1971'de başlayan yargılama, 10.10.1971'de karar verilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu süre idam cezası verilen bir dava için son derece kısa olup, mahkemenin olağanüstü niteliğinden kaynaklanmaktadır. *Hürriyet* gazetesi bunu "Deniz Gezmiş ve arkadaşları için 18 günde karar verildi" başlığı ile vermiş ve "Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşı hakkında usûl hükümlerine dayanan gerekli ertelemeler hariç 18 çalışma günü sonunda karar verilmiştir" ifadesini

kullanmıştır. Bu durum olayın gerçekleştiği zaman aralığının kısa olmasına bağlı bir haber değeri yaratmaktadır (Galtung ve Ruge, 1965: 65). Yakalanma sürecinde olduğu gibi, yargılama sürecinde de basının Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının duruşmalarına ilişkin haberler yaptıkları görülmektedir. Yakalamadan karar tarihine kadar geçen sürede yapılan haberler, süreklilik (continuity) göstermektedir. İlk baştaki ilgi zamanla kaybolmuş olsa da "idam kararı" ile yeniden artmıştır.

Medyanın gündemi kamunun en fazla ilgi gösterdiği konulardan oluşmuş gibi gösterilmekte iken; insanlar bu gündemi, "günün en önemli sorunları" olarak anlamaktadır. Bu durum, basının gündem belirleme fonksiyonunun bir parçasıdır (Hall vd., 182: 62). Basının belirli değerler atfederek vitrine taşıdığı haberler, aynı zamanda o günün gündemini oluşturmaktadır. İdam kararı verildiğinde, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ait haberlere yaklaşık 10 aydır yer verilmektedir ve basının bu sürekliliği "idam" kararını duyurarak deyim yerindeyse "taçlandırması" zaten beklenmektedir. Gazetelerdeki bu sunumlar ve basının gündem belirleme gücü, okuyucunun idam kararlarının verilmesindeki bu "aceleci tavrı" sorgulamasına engel olmaktadır. Basın, yargılama ve karar sürecinde, büyük ölçüde mahkemeler gibi resmî kurumların yetkililerinin açıklamalarını haber yapmış ve muhabirler aracılığıyla duruşmaları izlemiştir. Kısacası, suç ve mahkemelerle bağlantılı bu haberler için birincil haber kaynaklarına bağımlılık söz konusudur. Bu bağımlılığın doğurduğu yapısal ilişkiler sonucunda da toplumun öncelikleri değil, kitle iletişim araçlarının içerisinde faaliyet gösterdikleri güç ilişkileri belirleyici olmaktadır (Güngör, 2013: 114). Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "idam" kararlarını okuyan gazete okuyucusu, yaklaşık bir yıldır okuyageldiklerinden elde ettiği bilgi stoğuna dayanarak, idam cezasını beklemekte ve bunu normallaştirmektedir. Ülkedeki hükümet bunalımı, askeri vesayetin derecesi, idamların arkasında neler olduğu okuyucuyu ilgilendirmemekte, o gördüklerine ve okuduklarına dayanarak adaletin "tıkır tıkır" işlediğine inanmaktadır.

2. Klişe Sunum:

Örnekleme giren her üç gazetenin, karar günü haberlerini klişe sunumla verdiği görülmektedir. 18 kişi hakkındaki ölüm cezası haberi, 5N1K tekniği ile verilmekte, böylelikle devletin dolayısıyla da iktidarın- Foucault (2007:102)'nun deyimiyle- biyolojik tehlike olarak gördüğü, ıslah edilemez insanların ölüme atılıvermesi standartlaştırılmakta, sıradanlaştırılmaktadır. Bu sunum, klasik çağdan beri "iktidarın istencine, yasasına, kişiliğine saldıranların cezalandırılacağına" ilişkin alt bilgi ile

birleştiğinde, verilen cezaların meşruluğu ve bu meşruluğun pekiştirilmesi sağlanmış olmaktadır. Ortada sorgulanacak bir şey yoktur; "suçlular, bedel ödeyecektir".

Cumhuriyet (10.10.1971) gazetesindeki habere göre; Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşından 17'si (ne/ kim), Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde (nerede), dün (9.10.1971'de/ ne zaman), "Anayasa'nın tamamını veya bir kısmını tağyir, tebdil veya ilgaya ve TBMM'yi iskata veya vezifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs" suçlamasından (neden), idam cezası ile (nasıl) cezalandırılmışlardır. Ardından önlerine rakamlar konularak idama mahkûm edilenlerin isimleri alt alta sıralanmıştır. Soldan merkeze doğru olan çizgiyi temsilen örnekleme alınan *Cumhuriyet* gazetesi, diğer iki gazeteden farklı bir sunum sergileyememiş, sözüm ona nesnel bir gazetecilik pratiği izleyerek aslında bir "insanlık suçu (Bora, 2020)" nun dile getirildiği bu haberi klasik bir şablonla sunmayı tercih etmiştir.

Hürriyet (10.10.1971) gazetesinin haberine göre; Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşının (ne/ kim), Sıkıyönetim 1 Numaralı Mahkemesi'nde (nerede) görülen, dünkü (9.10.1971/ ne zaman) duruşmalarında, "Demokratik, anayasal düzeni yıkarak, yerine Marksist-Leninist felsefeye dayalı bir devlet kurmak amacıyla çeşitli kanunsuz eylemlere girişmeleri yüzünden (neden), verilen kararlar yüzlerine tefhim edilerek (nasıl) bildirilmiştir. Ek olarak *Hürriyet* gazetesi bu girişin başına "düzeni yıkmak" şeklinde bir ara başlık atmayı uygun görmüştür. Bununla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "düzen yıkıcılığı" gazete aracılığıyla tescillenmekte ve verilecek en ağır cezayı hak ettikleri algısı yaratılmaktadır.

Tercüman (10.10.1971) gazetesinin, son derece klişe ve popülist bir ara başlıkla (Kalemler kırılıyor) verdiği haberde; Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı hakkında (ne/ kim), Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nin (nerede), dün sabahki (9.10.1971) oturumunda (ne zaman), ölüm cezasına çarptırılmalarına (nasıl) karar verildiği belirtilmektedir. Görüldüğü gibi *Tercüman* gazetesi "neden" sorusunu cevaplayacak bir sunuma girişmemiştir. Bu durum, gazetenin Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki en önemli haberin "idam cezası kararı" olduğunu, bunu tekrar gerekçelendirmeye bile gerek görmediğini göstermektedir. Çünkü *Tercüman* gazetesi yargılama süreci boyunca yayımladığı haber ve köşe yazılarında yaptığı keskinleştirme ve kızıştırmalarla, idam talebini açıkça dile getirmiştir. Geriye sadece bu kararın açıklanması kalmıştır.

Görüldüğü gibi gazeteler için önemli olan idam kararı verilmesi ve bu kararın kimler hakkında verildiğidir. Atılan başlıklar da bunu doğrular niteliktedir. Hatta Deniz Gezmiş ve "idam" kelimesinin birlikte anılması çok daha önemlidir. "Ne/ kim, nerede, ne zaman, nasıl, neden" sorularının cevaplanmasına yönelik bir sunum, gazetecilik etiği açısından doğruymuş gibi görünse de aslında bu aceleye getirilmiş kararı veren gücün pekiştirmekte ve haberin içine ideolojinin sızmasına sebep olmaktadır. Burada var olan ama üzeri örtülü ideolojinin merkezinde "intikam" gizlidir ki; bunun etkileri, idam kararlarının Meclis ve Senato'da oylanması sürecinde çok daha net anlaşılacaktır. Ancak idamların arkasındaki 12 Mart'çı faşist anlayış, halka askeri vesayeti ve intikamcı siyaseti basın aracılığıyla bir kahramanlık hikâyesi gibi göstermiştir. Tanıl Bora (2020) bu konuyla ilgili olarak, "rövanşizm" saptamasını yaparak bunu "sağın olayı" olarak gördüğünü belirtmekte ve şunları dile getirmektedir:

> *"Demokrat Parti'nin siyasî mağduru olduğu 27 Mayıs darbesi, Yassıada duruşmaları ve üç idam, -siyasî günahtır, hukuk skandalıdır ve her idam gibi insanlık suçudur-, sağ için kendisine karşı işlenmiş bir rövanşizmin tükenmez pınarı işlevini gördü. Sağ, buradan kendi rövanşizmi için meşruiyet devşirdi- hâlâ bile devşirir. 12 Mart darbesinden sonra infaz edilen üç idam cezasının, sağ siyasetin gönül dünyasında, Yassıada idamlarının simgesel rövanşı olarak 'kutlanmış' olduğu, çok konuşulmuştur"*

Üzeri örtülü bu gerçeklik ve ideoloji;

> *"Üç yargıç kalemini kırdı (Hürriyet, 10.10.1971)",*
>
> *"Kalemler kırılıyor (Tercüman, 10.10.1971)",*
>
> *"Sanıkların yakınlarının başları önlerinde ağladıkları görülmüştür (Hürriyet, 10.10.1971)",*
>
> *"Notlar (Hürriyet, 10.10.1971)",*
>
> *"Duruşmadan Notlar (Tercüman, 10.10.1971)"*

gibi klişe ifadelerle okuyucuda mahkemelerin adil olduğu, gazetelerin de görevlerini tam ve lâyıkıyla yerine getirdikleri yanılgısını yaratmaktadır. Ancak *Cumhuriyet* gazetesinin, klişe dil konusunda *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesinden görece farklı bir tutum sergilediği ve bundan uzak durmaya çalıştığı söylenebilmektedir.

3. Hikâyeleştirme:

Özer (2020: 504), haberde hikâyeleştirmeyi, bir üst kategoride bahsi geçen "klişe sunum"un sonucu olarak görmektedir. Klişe sunumlar, hikâyeleştirmeler ve birincil tanımlayıcılarla kurulan yapısal ilişkiler, editoryal bir "haber yazma seti" oluşturmaktadır. Hikâyeleştirme yoluyla gerçeklikler ardalan ve bağlamından koparılarak, anlatıyı daha çarpıcı hale getirmek üzere, halk dilinin bolca kullanıldığı bir olaylar silsilesi oluşturulmaktadır. Olayların temel dizilimi şöyledir; birçok suç işlemekten sanık Deniz Gezmiş ve arkadaşları nihayet yargılamanın sonuna gelmişler, karar duruşmasında yüzlerine okunan idam kararlarını "şaşkınlık" içinde dinlemişler sonra da duruşma salonunu terk etmişler ve arkalarında gözü yaşlı, boynu bükük ana-babalarını bırakmışlardır. Masal da burada bitmiştir! *Cumhuriyet* gazetesinin, karar günü haber anlatısında *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesine kıyasla daha az hikâyeleştirme yaptığı görülmektedir. Gazete "Duruşma başlıyor" ara başlıklı haberde duygusal ögelere çok fazla yer verilmeyen, betimlemelere dayalı bir anlatı geliştirmiştir:

> *'Ankara Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin çalıştığı Etlik'teki Askeri Veteriner Okulu'nun çevresinde ve içinde dün sabahın erken saatlerinden itibaren, şimdiye kadar görülmemiş şekilde, çok sıkı güvenlik tedbirleri alınmış, kararların tefhimi saat 9.05'te başlamıştır. Duruşma salonuna ilk olarak Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan alınmış, duruşma yargıcı Hâkim Albay Ahmet Tetik, iki sanığa eylemlerine uyan Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesinin 1 fıkrasına göre, idama mâhkum edildiklerini açıklamıştır. Kararı ayakta dinleyen iki sanık, güç duyulan bir sesle "Yaşasın bağımsız Türkiye" diye bağırmış ve nöbetçiler tarafından salondan dışarıya çıkarılmışlardır.'*

Hürriyet (10.10.1971) gazetesi aynı haberi çok daha fazla dramatize edip seyirselleştirerek adeta televizyondaki bir canlı yayın gibi aktarmaktadır:

> *'Mahkeme heyeti tam vaktinde yerini almıştı. Salonda çıt çıkmıyor, sessizliği sadece dinleyicilerin ve mahkeme heyetinin fotoğraflarını çeken foto muhabirleri bozuyordu. Saat 9.06'da bir dalgalanma oldu. Foto muhabirleri kapıya doğru koşuştular. Kapıda Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan göründüler. Deniz Gezmiş gülümsüyor, kelepçelerin çözdürmek için bileklerini muhafızlarına uzatıyordu… Kararın tefhim edilmesinden sonra Deniz Gezmiş hâlâ tebessüm ediyordu. Aslan'ın ise yüzü*

şaşkınlıktan donmuştu. İkisi de dışarıya çıkartılırlarken zayıf bir sesle "Yaşasın bağımsız Türkiye" diye bağırmaya çalıştılar. Ama sesleri bir hayli cansız çıkıyordu'

Hürriyet (10.10.1971) gazetesi kendine özgü yayımcılık anlayışı ile karar günü haberlerini de popülerleştirerek- ki haberlerin harekete geçirici, vurucu, cezbedici klişe söylem ve sokaktaki insanın kullandığı dille verilmesi aslından farklı popüler bir gerçeklik yaratmaktadır (Yetkin, 2010: 35)- haberin altına eklediği "Garip ama gerçek" başlığı ve devamında bu olayın çağrıştırdığı bir başka hikâye anlatmaktadır:

'Genç ve güzel karısını öldürmek suçuyla idama mahkûm edilen John Lee adında bir İngiliz genci, 23 Şubat 1885 günü sabaha karşı Eveter Cezaevi'nde asılacaktı. Fakat cellatın boynuna geçirdiği yağlı ip, tam üç defa üst üste koptu. Geleneklere uyarak Lee'yi affettiler. Lee, 1933'te öldüğü zaman mezar taşına "İdam rekortmeni Lee burada yatar*" diye yazdılar.'*

Hürriyet gazetesi böylesine trajik bir haberden, komedi devşirmenin peşine düşmüştür. "Ünlü kişilerin özel yaşamları hakkındaki dedikodular, kısa sürede zengin olma, ünlü olma öyküleri, çarpıcı felaket haberleri, bireysel suç öyküleri (İnal, 2010: 163)" gibi bu durum da tabloid habercilik anlayışının tipik örneğini oluşturmaktadır. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında verilen "sorunlu" idam cezası haberinin kendisi "garip ama gerçek" başlığını hak ederken, böylesi bir kara mizah anlatımına girişmek, "insan yaşamı"nın biricikliğinin ve kutsallığının hiçe sayıldığının göstergesidir.

Tercüman (10.10.1971) gazetesinin hikâyeleştirmesi de *Hürriyet* gazetesine benzemektedir:

"Dışkapı semtinde bulunan mahkemeye giden yollar için olağanüstü güvenlik tedbirleri alınmıştı. Saat 9.05'te sanık yakınlarının, basın mensuplarının duruşma salonunda yerlerini almalarından sonra, THKO lideri olarak görünen Deniz Gezmiş getirildi. Yanında suç ortağı Yusuf Aslan bulunuyordu. İki sanık bir süre salonu incelediler, sonra yerlerine oturdular. Albay Ahmet Tetik, haklarındaki kararı okurken ayağa kalktılar. Gezmiş ve Aslan kararı öğrenince kısa bir süre şaşkınlık geçirdiler, sonra normal karşılamış görünmeye gayret ettiler. Gezmiş ve Aslan'ın salona alınmaları, kararın okunması ve tekrar dışarı çıkarılmaları 3 dakika sürdü."

Tercüman gazetesi haber anlatısında "THKO lideri, suç ortağı" gibi nitelemeleri kullanmış ve bu yolla iktidarın suçlulara ilişkin tanımlamalarını pekiştirmiştir. Gazete

ayrıca, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın kararın okunması ve dışarı çıkarılmalarının sadece "3 dakika" sürmesini, verilen cezanın ağırlığı karşısında, cezanın bildirim süresinin kısalığından kaynaklanan durumu bir "zıtlık" olarak sunmaktadır. Okuyucuda "10 aydır devam eden kovalamacanın faturası ölüm cezası olmuş ve bu fatura 3 dakikada kesilmiştir" algısı yaratılmaya çalışılmaktadır ki; bu algı iktidarın karşısında hiçbir güç barınamaz anlayışını kuvvetlendirmektedir.

Görüldüğü gibi gazetelerin karar günü hikâyeleştirmeleri, yakalama ve ertesi günü haberlerininki kadar uzun olmayıp, duygusal unsurlar yerine daha çok betime dayalı anlatılarla kurgulanmıştır. Bunda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mekânsal olarak çok sınırlı bir alanda olmaları yanında, "karar" aşamasının doğasından kaynaklanan "teknik" yapının etkili olduğu düşünülmektedir. *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesinin hikâye anlatısının bu sınırlı ortam içinde dahi diğer iki gazeteden farklı olduğu tekrar edilmelidir. Bu anlatı çok popüler dilli, çok seyirsel ve çok "kof" olması itibarıyla okuyucu "depolitize" etmesi bakımından çok başarılıdır. "18 idam kararı okunurken, sanıklar şaşkınlıklarını yenmeye çalışıyorlardı" gibi alt başlıklar atan *Tercüman* gazetesi için de aynı şeyleri söylemek mümkün görünse de *Hürriyet* gazetesinin "dejenere" edici tutumundan devşirilen ve ilk bakışta anlaşılmayan ideolojik sızmanın, *Tercüman* gazetesinde apaçık bir ifşaya dönüştüğü izlenmektedir.

4. Objektiflik ve Denge:

Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında "idam kararı" verildiği günün haberleri, mahkemenin sanıklar hakkında verdiği kararları yansıtması bakımından, bir devlet kurumunun açıklamalarına dayanmaktadır. Bu durum farklı aktörlerin, farklı görüş ve yaklaşımları da dahil olmak üzere, temelde konunun her iki tarafını bir arada sunan bir raporlama kriteri (Cruciata, 2019) olarak tanımlanabilecek "objektiflik" ilkesinin yerle bir olması anlamına gelmektedir. Burada farklı aktörlerden kasıt; olayın tarafları dışında konuyla ilgisi bulunan sivil toplum kuruluşları, uzman kişiler vs.dir. *Cumhuriyet* (19.4.1971) gazetesinin, "Gezmiş için avukatı Bakan'a başvurdu" başlıklı haberi, diğer iki gazetede yer almaması yönüyle gazetenin bu konudaki tavrının görece farklı olduğunu göstermesi bakımından anlamlı bulunmuştur:

> *"Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının avukatı dün, Adalet Bakanı İsmail Arar'a bir telgraf çekerek, savunmasını üzerine aldığı kişilerin Kayseri Cezaevi'ne götürülerek hücreye konulduklarını, hâlen Ankara'da tedavi altında bulunan Yusuf Aslan'ın da*

yatağında zincire vurulduğunu ileri sürerek; mahkûm olmamış kişilerin hücre cezasına çarptırılamayacaklarını bildirmiş ve gerekli müdahalede bulunmasını istemiştir."

Örnekleme giren gazetelerin; kararı veren mahkeme heyetinin ciddiyeti ve affetmezliğinin karşısına, Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile duruşmada bulunan yakınlarının kırılganlık ve acizliğini konumlandırarak yaptıkları sunumun "objektiflik" olarak adlandırılması doğru değildir. Dolayısıyla haberlerde denge varmış gibi görünse de gerçekte bu denge devlet lehine bozulmuş durumdadır. Bunu her üç gazete de yapmıştır. Birtakım varsayımlardan öteye gidemeyen objektiflik ideali (Hackett,1998: 37) ve iddiası, farkında olarak veya olmayarak yapılan ihlâllerle adeta ideoloji aktarımına zemin hazırlamaktadır. Örneğin yargılamalar devam ederken, avukatların sanık ifadelerinin aynen zapta geçirilmediğine ilişkin yaptıkları itirazların dile getirildiği *Cumhuriyet* (21.7.1971) gazetesi haberinde birkaç paragraf sonra yer alan "İnan daha önce hazırladığı ifadesini teker teker okumuş ve hâkim tarafından teker teker zapta geçirilmiştir" ifadesi objektif görünmekle birlikte, yarattığı anlam bakımından nesnel değildir. Çünkü sanık avukatlarını "yalanlamak"tadır. Avukatların iddiasını geçersiz kılma çabası içermektedir. Yargılamanın adil olduğuna ilişkin topyekûn bir algı oluşturmaktadır.

Cumhuriyet (10.10.19971) gazetesi karar günü haberlerini duruşmayı izleyen muhabirlerinin gözlemlerinden oluşturmuştur. Yani muhabir bu duruşmayı bizzat izlemiştir. Muhabirin haberde sadece gözlemlerini aktardığı, yorum yapmaktan kaçındığı yani olabildiğince "objektif" davrandığı anlaşılmaktadır. *Hürriyet* gazetesi de duruşmayı muhabirleri aracılığıyla izlemiştir. Ancak bu gözlemlerin bolca yorum, betimleme ve duygusal unsur içermesi nedeniyle "değer yargısı" barındırdığı söylenebilmektedir. Örneğin duruşmaya çok şık bir kıyafetle katıldığı belirtilen davanın tek kadın sanığı Sevim Onursal hakkında;

'Duruşma hâkiminin "Sevim Hanım" diye hitap ettiği Onursal, karar tefhim edildikten sonra, dışarıya çıkarken, dinleyiciler arasında bir köşeye sıkışmış olan kızı Zerrin Alganer başını önüne eğmiş ağlıyordu'

ifadesini kullanmıştır. Gazete "Sanıklar gülerken, yakınları ağlıyordu" başlıklı haberde muhabirin gözlemlerini aktarırken, bir duruşmayı değil de adeta bir defileyi anlatmaya girişmiştir. Bunun yanında gazetenin sanıklar hakkında ve aleyhinde olmak

üzere aşağılayıcı bir dil kullandığı görülmektedir; "idamlık", "salona girerken gülümsemeye çalışan Deniz Gezmiş, karar okunurken sararmıştır" gibi. Gazete, haberde denge sağlamaktan çok olayı dramatize edebilmek amacıyla sanık yakınlarından Semih Orcan'ın annesine ait; "Ben 33 yıl bunun için mi kendimi harap ettim. İnsaf edin! İnsaf edin!" sözlerine yer vermiştir. Dolayısıyla böyle bir anlatıda "objektif" olmanın okuyucuya bir katkısının olduğundan bahsedilemese de bunun gerçekliği allayıp pullamak suretiyle iktidarın ideolojisini aktarmada bir yöntem olarak kullanabildiğini göstermektedir. Keza *Tercüman* gazetesinin karar günü haberleri de muhabirin gözlemlerine dayandırılmıştır. Gazetenin Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki tutumu 1971 yılının başından beri son derece taraflı ve "idam" cezasının fitilini ateşleyen bir tarz içerdiği için karar günü haberlerinin objektif ve denge kriterlerini taşıması çok fazla anlam ifade etmemektedir. Gazetenin; "Deniz Gezmiş, sıkı tedbir altında hâkime eski maceralarını anlattı (13.4.1971)" başlıklı haberi, bir yandan Deniz Gezmiş'i azılı bir suçlu gibi gösterirken, bir yandan da gerçekleştirdiği eylemleri ciddiye alınmaması gereken gençlik maceraları olarak sunmaktadır. Yine yargılama başladıktan sonra duruşma sırasında Deniz Gezmiş'in verdiği ifadeye, her türlü objektiflik ve denge kriterinden uzak olarak şu şekilde yer vermiştir:

> *'Deniz Gezmiş, savcının iddianameyi "kelle istemek" için hazırladığını belirtmiş; "Ölüm bize vız gelir!" demiştir. İfadesinde özellikle savcının iddianamesini hedef tutan ve savcıyı suçlar şekilde konuşan Gezmiş, polis kulübesine devrimcilere eziyet yapıldığı için ateş ettiğini, maksatlarının öldürmek olmadığını öne sürmüştür. Gezmiş, konuşması sırasında heyecanlanmış, boğazı düğümlenmiş ve ağlamıştır (Tercüman, 18.7.1971).'*

Bu sunum, aynı tarihli *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinden farklılık göstermektedir. Öncelikle diğer iki gazetede ifade sırasında Deniz Gezmiş'in ağladığı belirtilmemiştir. Bu durum *Tercüman* gazetesi tarafından uydurulmuş veya öyle olması gerektiği düşünüldüğü için abartılı olarak verilmiştir. Keza idam cezası ile yargılanan bir sanığın en temel anayasal hakkı olan savunma hakkı, "savcıyı suçlar şekilde konuşan" şeklinde ifade edilmiştir. Burada Savcılık makamının, yani bir devlet kurumunun Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılamaları sırasında mutlaka haklı olduğu, sanıklara söz hakkı verilmesinin gereksizliği vurgulanmış, bu makam yüceltilmiştir. Madem savcı daima haklıdır; o halde yargılamaya ne gerek vardır? Gazetenin yanlı tutumu, 28.7.1971 tarihli baskısında ayyuka çıkmıştır:

"Sokak eşkiyaları, şimdi tam bir panik içindedirler. Kandırılmak istenen Türk halkı uyanmış, Türk ordusu şâkilerin kafalarına balyoz gibi inmiştir. Halkın desteğindeki temizlik harekâtı gün geçtikçe hedefine yaklaşmakta, cezaevleri sokak eşkiyaları ile dolup taşmaktadır."

Ek olarak *Tercüman* gazetesinin "Aranıyorlar- 434 kişi" başlığı ile verdiği bu haberin altında, o an cezaevinde bulunan ve aranmakta olan kişilerin isimlerini teker teker saymaya giriştiği görülmektedir. Yargılama ve aramaların devam ettiği bir dönemde, suçluyu" teşhir etme" amacına dayalı olarak, ordu ve halkı ile bütünleşmiş Türk devleti karşısında vatan haini suçluların konumlandırıldığı bir sunumda gazetecilik etiği aramak son derece sorunludur. Bu bakış açısıyla karar günü haberlerinde Tercüman gazetesinde objektiflik ve denge kategorisini değerlendirmek, baştan beri pervasızca sergileyegeldiği ideolojik tavrın dikkate alınmaması anlamına gelmektedir.

5. Keskinleştirme:

Editoryal süreçlerden geçerek bir kez haber yapılan bir olayın, gösterilen ilgi zamanla azalsa da bir müddet daha haber olarak gündemde kalmaya devam edeceği (Galtung ve Ruge, 1965: 67) yukarıda belirtilmiştir. Basının olaya gösterdiği bu devam eden ilgide gazetenin politik ideolojisinin izini sürmek de mümkündür. Örneğin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerinin karşılığı olarak "idam cezası"nı dillendiren *Tercüman* gazetesinin, farklı tarihli baskılarında ve farklı haber formlarında, bu söylemi tekrarladığı görülebilir. Bu tekrarlar, nitelik olarak birbirinin aynı olduğu ve olaya farklı bir bakış açısı getirmediği için, aslında gazetenin okuyucusunda idam cezasına yönelik beklenti ve isteği arttırmak, idam cezası aleyhindeki görüşlerin önünü kesmek amaçlı bir keskinleştirmeye dönüşmektedir. Bu araştırmada keskinleştirmenin en çok "köşe yazıları" aracılığı ile yapıldığı tespit edilmiştir. Köşe yazıları ve özellikle başyazılar– zaman zaman birbirleri ile çelişki gösterseler de- her gün bir konuyu veya olayı tartışarak, aslında gazetenin sosyal ve politik önem atfettiği gündemi bir üst düzeye taşımaktadırlar. Bu nedenle bu yazılarda yer alan değerlendirmeler, gazeteye ait baskın tutum ve ideolojiler ile bunların altındaki yapıları açıklıkla sergilemektedir. Dolayısıyla başyazı ve köşe yazılarını, yazarların kişisel görüşleri olarak değil de, kurumsal bakış açısı içeren, ideolojik birer sunum olarak değerlendirmek gerekmektedir (Fowler, 1991: 47-48). Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarından, haklarında ölüm cezası verildiği güne kadar geçen sürede, gazetelerdeki köşe yazılarında keskinleştirmeler yapılmış ve bunlar çoğunlukla devlet

ve devletin yanında konumlandırılan halk ile sanıklar arasındaki gerilimin arttırılması amacına hizmet etmiştir. Soldan merkeze bir çizgiyi temsil etmek üzere örnekleme alınan *Cumhuriyet* gazetesi bundan ayrı tutulabilirse de Sıkıyönetim'in ilân edildiği gün yani 26. 4. 1971 tarihinde, Selçuk İlhan'ın yazmış olduğu "Hoş geldin Tanzimat Kafası" başlıklı yazısı nedeniyle tutuklanması yüzünden *Cumhuriyet* gazetesinde, yargılama- karar döneminde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin neredeyse hiç köşe yazısı yayımlanmamıştır. Dolayısıyla gazetenin bu dönemde "idam cezası" lehinde veya aleyhinde bir keskinleştirme yaptığından bahsedilemese de devrimci hareketi destekleyen Oktay Akbal'ın bu konuda sessiz kaldığını, köşesinde bu konuya değinmekten imtina ettiğini de belirtmek gerekmektedir. Kuşkusuz bunda Sıkıyönetim'den kaynaklanan sansür mekanizması etkili olmuştur. Cihad Baban'ın 1.6.1971 tarihli yazısında dile getirdikleri ise "çıkmaz yol" olarak gördüğü devrimci mücadeleye ve gençliğe olan güvensizliği apaçık ortaya koymakta, onlardan devlete sığınmalarını istemekte ve bu da savları yönünden gazeteyi *Tercüman* gazetesinin ideolojisine çekmektedir. Bu ideolojik bir sapma olarak değerlendirilmektedir:

> *"Ha!.. Zor kullanılacak, stenler işleyecek, halk mahkemeleri köşe başında yarım saatlik duruşmalardan sonra adam asacak, insanlar size sayıyla teslim edilmediği için kömürlüklerde, kapı aralıklarında öldürülecekler. Sonra kendi vicdanınızı alevler saracak, korku benliğinizi kaplayacak. Muzaffer de olsanız, bir gün arkadan bıçaklanma tehlikesi ile hep işkilli yaşayacaksınız… O zaman birbirinizden bile şüphe edeceksiniz, birbirinize düşman olup, hep elleriniz tabancalarınızı okşayarak dolaşacaksınız. Birbirinize mutluluk veremeyince, millet mutlu olacak mı? Biraz düşünün!.. Vicdan muhasebesi yapın!.. Bu çıkmaz yolun balçığı başınızı aşmadan kolunuzu uzatın ki; sizi bu balçıktan çekip çıkarsınlar."*

Baban devamla, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına gönderme yaparak, devrimci gençleri bir dava yolunda bağımsız hareket eden gençler olarak değil, bir üst akla hizmet eden güdümlü insanlar olarak gördüğünü belirtmekte, onları devletin şefkatli kollarına teslim olmaya davet etmektedir:

> *'… Sizi doğrudan veya dolambaçlı günahkâr eyleme sürükleyenler başınızı belaya soktuktan sonra akîbetinizi seyredecekler ve sizlere hiçbir şey söylemedikleri, hatta sizleri bu eylemlere teşvik ettikleri halde "biz onlara çok nasihat ettik. Ama dinletemedik" deyip yaşantılarına yeni bir istikâmet vermenin çaresini*

arayacaklardır. Ne olursa sizin gençliğinize olacaktır. Bu gençliği fedâ ettiniz! Bari yaşlanacağınız günleri kurtarmanın çaresine bakmayı düşünmez misiniz?'

Ayrıca gazetenin, davaya ilişkin haberleri rutin gazetecilik pratikleri içinde vermeyi tercih etmesi ve bu haberlerin teknik bilgiler içeren kısa haberler olması nedeniyle, diğer iki gazeteden farklı bir sunum sergilemediği söylenebilir. Sunumunun çok fazla kişisel yargı ve duygusal unsur içermemesi sebebiyle diğer iki gazeteye göre daha objektif bir tavrı olduğu da belirtilmelidir.

Hürriyet gazetesinde yargılama- karar döneminde Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında yayımlanan bir köşe yazısı bulunmamaktadır. Ancak gazete 1971 yılının Ocak ayından itibaren attığı başlıklar, hazırladığı haber metinleri ve kullandığı dil ve fotoğraflarla özellikle Deniz Gezmiş üzerinden bir "anarşizm sorunu" olduğunu ve *Hürriyet*'in de bu konuyu sıkı şekilde takip ettiğini vurgulamaktadır. Diğer iki gazetede olduğu gibi; eylemde bulunan alt sınıfa mensup gençlerin, bir hayal uğruna, ülkeyi bölüp parçalamak isteyen güçlerin piyonluğunu yaptıkları dile getirilmektedir:

"İmkânsızlıklar yüzünden hayatını yaşayamayan, boş zamanlarını değerlendiremeyen, değerlendirmeye imkân bulamayan, içe dönük genç adamlardır bunlar. Çevrelerinden uzaklaşmış, bir şeyler aramanın, boşlukta kalmış olmanın bunalımı içindeki genç adamlar. Zaten gençliğin dramı da burada yatıyor. Eğer militanlığa kayıyorsa kuşaklar arasındaki büyük farklılıktandır. Aileden kopmuş, ana- baba şefkati onu tatmin etmez olmuş, çürük çarık bilgilerle doldurduğu kafasındaki hayaller aklının önüne geçmiştir. Üstelik onları heyecanlarından, bunalımlarından faydalanarak şu ya da bu yana çekmek için çaba gösterenler, amaçlarına erişmek isteyenler için kullanmak isteyenler vardır. Aslında çok taraflı bir problemdir bu… Ceza kanunları ama sadece ceza tedbirleriyle çözülmesi mümkün olmayan, topyekûn bir çözüm isteyen büyük bir problem (Hürriyet, 20.1.1971)."

Hürriyet'in Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki genel yaklaşımını ortaya koyan bu yazıda gazete, ülkede yaşanan karmaşanın toplumsal yapıdan kaynaklandığı tespitini yapmakta, bunun sadece ceza kanunları ile çözülemeyeceğini belirtmekte ama herhangi bir çözüm önermemektedir.

Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında idam cezası verilmesine kadar geçen sürede *Tercüman* gazetesinin gerçekleştirdiği keskinleştirmeleri apayrı bir yere koymak ve

değerlendirmek mümkündür. Hatta bu keskinleştirmelerin Deniz Gezmiş'e duyulan kişisel bir hınç düzeyine çıkarıldığını da ileri sürmek mümkündür. Rauf Tamer, 9.4.1971 tarihli "Elinizi çabuk tutunuz beyler" başlıklı yazısında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının duruşmalarından önce, yargılamayı etkileyecek mahiyette şunları dile getirmektedir:

> *"Şu Deniz Gezmiş'in yargılama işi uzadıkça ve hâkimin kararı ibret-i âlem için gazete manşetlerinde bir an evvel patlamadıkça, gerilla olayları önlenemeyecektir.*
>
> *Dahası var…*
>
> *Adam kaçırma olayları gittikçe gelişebilir.*
>
> *Ve bu çılgınlar, yarın maazallah Adliye Vekili'ni kaçırıp, Deniz Gezmiş'le takasını isteyebilirler; dikkat!"*

Rauf Tamer, "idam cezası" verme konusunda mahkemeden çok hızlı olmasını talep etmekte, bunun "gerilla olayları"nın bitirilmesi için tek çözüm yolu olduğunu savunarak idam çığırtkanlığı yapmaktadır. Üstelik bu talebinin pratikte bir karşılığının olmayacağını bile bile, idamların Türkiye'nin yönetilmeme sorununa çare olmayacağını öngörerek bunu yapmaktadır. Çünkü yazarın ve gazetenin derdi "sol"la ve kişilerledir. Yazısının devamında bolca "milliyetçi" söylem kullanarak, sanki Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını Türk milletinden olmayan "ötekiler" sınıfına sokarak, yok edilmelerini istemektedir. Burada, "ırkçı ideolojiler tarafından yapılandırıldıkları için kalıplaşmış fikirler, önyargılar, ırkçı tutumlar ya da diğer toplumsal olarak paylaşılan düşünceler (Van Dijk 2003: 53)"in medyada yer almak suretiyle, devletin çizdiği bütünsellik çerçevesine girmeyen veya girmeyi reddeden "öteki"ne ilişkin söylemleri sürekli tekrarlayarak olağanlaştırdığını ve bu yolla ayrıştırıcı politikaları meşrulaştırdığını hatırlatma gereği duyulmaktadır:

> *"40-50 tane avukat, Deniz Efendi'yi savunmak için ortalara düştü. Hem de bilâücret.*
>
> *Bakın meslek sevgisine bakın siz. Bunları amatör bir şevk içinde Adliye koridorlarına sürükleyen ideolojiyi merak etmiyor musunuz?*
>
> *Türk polisine, Türk askerine kurşun sıkmış, yurt çapındaki isyanın öncülüğünü yapmış bir haydut, niçin savunulur acaba?*
>
> *Duruşmada Savcı ne der, ne söyler, bilmem ama sayın okuyucular, aziz Türk Milleti, bırakalım şimdi Deniz Gezmiş'i, ben bu 4-5 avukatın cinsini, cibilliyetini, kanını,*

sütünü, soyunu, sopunu ve ırkını merak ediyor ve öncelikle asıl bunun tetkikini talep eyliyorum.

Siz?"

Yukarıda değinilmiş olmasına rağmen idam cezası konusundaki keskinleştirmenin tipik bir örneğini teşkil etmesi sebebiyle Rauf Tamer'in 13.4.1971 tarihli yazısından bir bölümü tekrar alıntılamak gereği duyulmuştur:

"Adliye mekanizması ne kadar ağır işlerse işlesin, yurt bütünlüğünü iltizam eden bu konuda olağanüstü bir sürat lâzım. Bu Deniz Gezmiş denen çocuk ibret-i alem için sallandırılmazsa, adam kaçırma olayları önlenemeyecektir. Yürekli bir hâkim isterim. Biz, başvekilini asmış bir milletiz. Bu çocuk, Menderes kadar bile mi suçlu değil?

Cevap?..."

Aynı yazar, "idam cezası" ile ilgili bu pervasız çıkış ile de yetinmemiş; 25.7.1971 tarihli yazısında bu kez Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının duruşmaları hakkında yorum yapmış ve onları daha az ceza almak için mahkemeye yaranmaya çalışan, birer çıkarcı olarak göstermeye çalışmıştır:

"Deniz Gezmiş, duruşma sırasında Anayasa'dan bahsetti.

Hüseyin İnan, duruşma sırasında Erim kabinesini övdü.

Yusuf Aslan, duruşma sırasında ihracatımıza dair rakamlar verdi.

Aaaa!.... Bunlar eşkıya, meşkiya değil, düpedüz politikacı.

Bırakınız gitsinler"

Tercüman gazetesi yazarlarından Ergun Göze ise, karar duruşmasından üç gün önce (6.10.1971) yazdığı yazısında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ütopik ideolojilerinin ve buna dayalı eylemlerinin nerelere varabileceğine ilişkin varsayımlarla, bir yandan toplumun idam cezası verilmesi yönünde beklentisi varmış gibi göstermekte, bir yandan da mahkeme idam cezası verirse buna şaşmamak gerektiğine ilişkin meşrulaştırma yapmaktadır:

'Eğer bu eylemciler "mümkün ola padişahım belki derya tutuşa" fetvasınca başarı kazansa idiler, hasımlarını idam edecekler mi idi? Bu sualin cevabı bugün ortaya ayan beyan çıkmıştır. Eğer bu "eylemciler" başarı kazansa idiler, kimsenin gözünün yaşına bakmadan, işlerine gelmeyen herkesi idam edeceklerdi. Çünkü herkesi idam edebilecek bir psikoloji içinde ve o maksatla yetiştirilmişlerdir.

İspatı, mahkemedeki küstah tavırları, edepsiz davranışları, ders verir halleri… Orta Doğu'daki odası Danimarka Seks Fuarı'ndan bir köşe halinde ele geçen Deniz Efendi "bir numaralı karakter", "bir numaralı kahraman eylemci" pozundadır.'

Bu yazısına bakıldığında kendisi de bir hukukçu olan Ergun Göze'nin "savunma hakkı"nı ahlâk düşkünlüğü, küstahlık, edepsizlikle bağdaştıramamış olduğu görülmektedir. Oysaki o dönem yürürlükte olan 1961 Anayasası'nın 31. maddesine göre; "Herkes, meşru bütün vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak, iddia ve savunma hakkına sahiptir." Göze'nin bu tavrı, keyfiyeti bilmemezlikten kaynaklanmamakta; bilâkis Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına duyulan kişisel nefrete dayanarak, bu hakkı onlara layık görmediğini dillendirmektedir. Ancak Göze aynı yazıda, kendi nefretini yadsıyıp, bunu Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına mâl ederek, milliyetçilik sosuna buladığı ifadelerle, onlar için yeni bir ideoloji icat etmekten de geri kalmamıştır:

'İdeolojileri bir psikolojiden ibarettir: Nefret psikolojisi. Bütün insanlığı yakıp temizleme arzusuna varan bir nefret psikolojisi. Öğrencisi, öğretmeni, profu, kadını, erkeği, okumuşu, okumamışı hep aynı psikolojinin esiri. Hepsinin birleştiği tek nokta bu. Bu nefret psikozudur ki; onları Kremlin ve Pekin namına, memleketlerinden çalmaktadır. Bu nefret psikozudur ki; Türk hâkimini, Türk kanunlarını, Türk mahkemelerini, Türk adliyesini, Türk ordusunu hakaret edilmekten başka bir şeye yaramaz nesnelermiş telâkkisine onları itmektedir. Bu psikozdur ki; onları mahkemelerde en insanlık dışı, en ağır, en vatan yıkıcı işleri yaptıklarını ve nasıl yaptıklarını utanmadan, sıkılmadan, terlemeden, kızarmadan, özür dilemeden anlatmaya sevk etmektedir. Bu nefret psikozunun dürtüsüyle yaptıkları hareket ortaya çıkarmıştır ki, bunların en güvercini (!) bile, fikirlerini paylaşmayanları kıtır kıtır kesecek bir sadizme gelmiş dayanmışlardır. Bu, öyle bir gerçek ki, "idam edilecekler mi?" düşüncesine yer vermez. Mahkemelerinin müsamahasının ortaya çıkardığı bu manzara sosyalizmi idam etmiştir Türkiye'de.'

Karar duruşmasının hemen öncesinde yayımlanan bu yazı, *Tercüman* gazetesinin politik ideolojisini cisimleştiren tipik bir örnek olarak kabul edilmektedir. Yazı, Deniz

Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerini "komünist faaliyet", onları ise "kıtır kıtır insan kesen sadistler" olarak göstermekte, yani olayın düzeyini abartılı şekilde arttırarak keskinleştirme yapmaktadır. Dolayısıyla *Tercüman* gazetesinin, amansız "sol" karşıtlığıyla, iktidarın edimlerini meşrulaştırma konusunda sınır tanımayan bir araç olduğunu söylemek mümkündür.

6. Kızıştırma:

Örnekleme giren gazeteler, Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili sürekli haber yaparak, bunların; mevcut Anayasal düzeni yıkıp yerine Marksist- Leninist ideoloji doğrultusunda komünist bir devlet kurmak amacını taşıyan "tedhişçiler" olduklarını vurgulamış, bununla ilgili pek çok olumsuz etiket kullanarak toplumda belli bir yargının oluşmasına öncülük etmişlerdir. Bu yargının oluşmasının ardından sıra, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına verilecek cezaya gelmiştir. *Tercüman* gazetesi yakalama gününden başlayarak bu cezanın "idam" olması gerektiğini dile getirmiş, üstelik bunu "sallandırma" gibi kaba tabirler kullanarak pervasızca yapmıştır.

Karar günü haberlerinde her üç gazete, haberin tarafları olarak suçluları ve Sıkıyönetim Mahkemesi şahsında devleti göstererek (basit ideolojik kapanma), devletin ve kamunun güvenliği açısından bu suçluların ne büyük tehlike ve tehdit olduklarını (karmaşık ideolojik kapanma) vurgulama gereği duymuşlardır. Amaç; devletin artık bu azılı suçlulara göz açtırmayacağını ortaya koymaktır. Bununla ilgili olarak *Cumhuriyet* (10.10.1971) gazetesi; "Askeri Veteriner Okulu'nun çevresinde ve içinde dün sabahın erken saatlerinden itibaren, şimdiye kadar görülmemiş şekilde, çok sıkı güvenlik tedbirleri alınmış..." ifadesini kullanmıştır. *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesi ise:

> *"Karar dolayısıyla duruşmaların yapıldığı Sıkıyönetim Mahkemesi çevresi ile sanıkların kapalı arabalarla getirildikleri yol güzergâhında sıkı emniyet tedbirleri alınmış, onar metre aralıklarla otomatik tabancalı inzibat erleri dizilmiştir."*

açıklamasını yapmıştır. *Tercüman* (10.10.1971) gazetesi; "Dışkapı semtinde bulunan mahkemeye giden yollar için olağanüstü güvenlik tedbirleri alınmıştı…" diyerek, henüz karar açıklanmadan, sanıklar hakkında "idam cezası" verileceğini sezdiren bir fevkalâdelik tablosu çizmiştir. Her üç gazetenin bunu belirtme gereği duyması, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında sürekli haber yapmanın ve "karar duruşması" olayının kendisine odaklanıp, olabildiğince ayrıntı vermeye çalışmalarının bir sonucudur. Aylardır tutuklu bulunan sanıkların, karar duruşması için mahkemeye getirilmeleri

konusunda adeta "vâveylâ" koparılmaktadır. Bu yönüyle basın, devletin kendisine düşman olanlar karşısındaki gücünün çığırtkanlığını yapmaktadır. Devlet bu kadar güçlüyse, devlet düşmanları yakalanmış ve en ağır ceza verilmek üzereyse, ülkenin içinde bulunduğu karmaşa nasıl açıklanabilecektir? Basın bununla ilgilenmemektedir. Aynı yaklaşım yakalamadan karar gününe kadar geçen süreçte de sergilenmiştir. Her üç gazete de yargılama boyunca sanıkların her duruşmaya götürülmeleri sırasında, bu tip sıkı tedbirlerin alındığından bahsetmektedir. Ek olarak, 30.3.1971 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde "Yusuf Aslan yeniden hastaneye kaldırıldı" başlıklı haberde; Yusuf Aslan'ın cezaevinde yediği yemekten bağırsakları bozulduğu için su kaybına uğradığı ve tekrar hastaneye kaldırıldığı belirtilmektedir. Kendisiyle ilgilenen doktorun; Yusuf Aslan'ın bir hafta- on gün süreyle hastanede kalacağını, bu süre içinde hastanede "jandarmalar tarafından geniş güvenlik tedbirlerinin alınacağını" belirttiği dile getirilmektedir. Yeni ameliyat olmuş ve zehirlenerek yeniden hastaneye kaldırılmış bir sanık için alınan abartılı tedbirlere değinilerek, her şeyin devletin kontrolü altında olduğu, insanların müsterih olmaları gerektiği dile getirilmektedir.

Deniz Gezmiş'in "Anayasa'yı tebdil ve tağyir" suçlamasıyla Ankara 1 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmasından önce, eskiden işlediği başka bir suç nedeniyle Ankara 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen 12.4.1971 tarihli duruşmasında kimlik tespiti yapılırken "meslek" sorusuna "devrimciyim" yanıtını vermesi, derhal basının gündemine oturmuş ve bu olay *Tercüman* gazetesinin köşe yazılarına dahi taşınmıştır. *Hürriyet* (13.4.1971) gazetesi, duruşmada geçen diyaloğu daha ayrıntılı şekilde vermeyi tercih etmiştir:

> *'Tosyalı Gezmiş'e "Ne iş yaparsın?" demiş, Deniz Gezmiş bu soruya karşılık olarak "Devrimciyim" cevabını vermiştir. Bu cevap karşısında şaşıran hâkim sanığa dönerek: "Yani belli bir işin yok mu? Ne ile para kazanırsın? Okur musun?" diye sorular yöneltmiş, Deniz Gezmiş bu sorulara şu cevabı vermiştir: "Mesleğim devrimcilik, devrimciğim yani. Aynı zamanda Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun bir savaşçısıyım. Onun bir neferiyim. Belli bir para kazancım yoktur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisiyim.'*

Bu ayrıntılandırma daha iyi bir gazetecilik pratiği için yapılmamış, Özer ve Şentöregil'e (2020: 59) göre, editoryal karara dönük kızıştırma yapılmıştır. Gazete, öyle söylemediği halde "mesleğim; devrimcilik" ifadesini kullanarak, Deniz Gezmiş'i bundan para kazanıyormuş gibi göstermiştir. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerindeki

haberlerde "meslek" sözcüğü hiç geçmediği gibi Can Dündar (2015:276)'ın "Abim Deniz" adlı kitabında da bu konuyla ilgili olarak, hâkimin "Ne iş yaparsın?" şeklindeki sorusuna Deniz Gezmiş'in tek bir sözcükle; "Devrimciyim" diyerek karşılık verdiği yazmaktadır. *Tercüman* gazetesi, "devrimci" olmayı "Maocu olmak" la ve vatan hainliğiyle eş tuttuğu için, politik ideolojisine hizmet eder şekilde kızıştırma yapmaktan kaçınmamıştır. Rauf Tamer, 16.4.1971 tarihli "Ciddiyet" başlıklı yazısında bu olayı şöyle yorumlamaktadır:

"Hâkim, Deniz Gezmiş'e sormuş:

- Ne iş yaparsın?

- Devrimciyim.

- Ne?

- Devrimciyim dedim.

Şimdi burada mühim bir nokta var. Hâkim diğer sorulara devam ediyor. Ever, evet. Sanki makul cevap almış gibi, diğer sorulara devam:

- Ananın adı, babanın adı, doğum yerin, doğum tarihin?.. vs.

Aksi halde duruşma devam etmez, orada biterdi.

Etmiş, devam etmiş.

Bir yürekli hâkim isterim ki Deniz Efendi'yi kulağından tutup dışarı atsın.

Ah!... Ah!... Hani ciddiyet?

Nerede kaldı?"

Rauf Tamer, sadece kendisini "devrimci" olarak gördüğünü dile getirdiği için Deniz Gezmiş'e "adil yargılanma" hakkı tanınmaması gerektiğini belirtmektedir. 19.4.1971 tarihinde aynı gazetede bu olaya ilişkin bir başka yorum da Ahmet Kabaklı'dan gelmektedir:

'ODTÜ harreminde semirtilmiş adam kaçırıcı, eşkıya yamağına, mahkemede hâkim âdet üzere sormuş:

- Ne iş yaparsın?

Beriki bir aydan beri hapishanede kafa patlatıp bulduğu demagojiyi savuruvermiş:

- Devrimciyim.

Eskiden böyle işsiz güçsüz, "mazanne-i sû" takımına halk, kibar hakareti ile "kaldırım mühendisi" derdi. Şimdi zaman terakki eyleyip "Marksist sözcükler doluştukça", böylelerine "devrimci" deniliyor demek. Yine de insaflıymış bu eylemci çocuk. Pekâlâ; "soyguncuyum, vurguncuyum, kiralık katilim" de diyebilirdi. Şüphesiz ki bunlar, devrimcilikten daha itibarlı meslekler sayılırdı, yeni Maocu eylemde.'

"Devrimci" kelimesinin sağdan merkeze doğru çizgiyi temsilen örnekleme alınan *Tercüman* gazetesinde güçlü bir refleks yarattığı açıkça görülmektedir. Deyim yerindeyse gazete, "aradığı kanı bulmuştur". Köşe yazarları da bunu dillerine dolayıp, köşelerine taşımışlardır. Verilecek cezanın en haklı gerekçesinin bu olduğu, yani Türkiye'deki Anayasal düzeni yıkarak, yerine Maocu komünist bir devlet kurmak hayâlinin (!) varlığı vurgulanmaktadır. Bu ceza Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının şahsında aynı hayâle sahip tüm "sol" için verilmiş olacaktır. Nitekim *Tercüman* gazetesinin kızıştırmaları karşılıksız kalmamış ve sanıklar, eylemlerine uymadığı halde, TCK. m.146/1'den yargılanarak mahkûm edilmişlerdir.

Karar gününden önce iktidar aleyhine kızıştırma yapıldığı da tespit edilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin "Cumhuriyet'e Mektuplar" köşesinde, 20.4.1971 tarihinde yayımlanan "Devrimci öğretmene baskı yapılıyor" başlıklı okuyucu mektubuna dayalı haberde şöyle denilmektedir:

"... Ve Konya'da bir Barbaros İlkokulu var, bir de öğretmeni; Veli Sevinçhan. Efendim, öğretmen Veli bir gün: "Deniz Gezmiş, yanlış hareket etmeseydi, memleketine yararlı olurdu. Zeki bir gençti" diye bir laf ediyor. Vay, sen misin bunu diyen! Vilâyetin yüksek makamları derhâl el çektiriyorlar (Öğretmenlerin genel kaderi). Deniz Gezmiş suçsuz muydu? Değil. Ancak aptal da değildi. Ve zeki bir gençti diye bir öğretmen daha açığa alındı."

Bu mektup ve yapılan yorum, Türkiye'deki iktidar yapısını ve sistemdeki çarpıklığı ortaya koyması açısından çok anlamlıdır. İfade özgürlüğünün bulunmadığı, savunması alınmadan işten el çektirilen öğretmenlerin olduğu bir sistemin demokratik, ilerlemeci olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Bunu dile getirmesi açısından, kızıştırma kategorisinde *Cumhuriyet* gazetesinin tutumunu diğer iki gazeteden ayırmak gerekmektedir.

Hürriyet gazetesi, 26.8.1971 tarihli, "Bir arkadaşına göre Deniz dar görüşlü" başlıklı haberinde sol gruplar arasındaki görüş farklılıklarını kızıştırmak, böylece yakalamalar ve yargılamalar nedeniyle "sol" un içinde var olan bölünmenin ortaya çıktığını ve devrimcilerin birbirlerini suçlamaya başladıklarını vurgulamak istemiştir. Öte yandan "şehir eşkıyası (*Hürriyet*, 13.8.1971)" olarak nitelendirdiği Deniz Gezmiş'in olumsuz özelliklerine, arkadaşının ağzından bir yenisini eklemek, gazetenin genel tavrı ile uyumlu görünmektedir. Habere göre sanık Kâmil Dede'nin ifadesinde Deniz Gezmiş ile ilgili olarak;

> *"Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun kurucularından olan Deniz Gezmiş ve arkadaşları, zamansız eyleme geçen dar görüşlü bir gruptur. Zannedersem, hepsinin sayısı 20 civarındaydı. Beş veya altı kişiyle eyleme geçerlerdi. Bizim partimizle çok farklı görüşleri vardı."*

dediği belirtilmektedir. 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 tarihleri arasındaki dönemde, "sol"da "tepeden inmeci/ 3. Dünyacı" yaklaşım ile "aşamalı devrim" anlayışı başta olmak üzere farklı görüşlerin olduğu bilinmekte ve bu durum düşünce özgürlüğü çerçevesinde normal karşılanmaktadır. Ancak bu görüş ayrılıklarının basın tarafından kızıştırılması, aslında aynı amacı taşıyan insanlar arasına nifak sokulması anlamına gelmektedir ki bu iktidarın amacına hizmet etmektedir.

Tercüman gazetesinin Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında sıklıkla kullandığı nitelemelerin "gerilla ve şehir gerillası" olduğu yukarıda belirtilmiştir. Bu nitelemelerin kaynağı Ahmet Kabaklı'nın 7.6.1971 tarihli yazısında açıklığa kavuşturulmakta, *Tercüman* gazetesinin politik ideolojisi bağlamında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "komünist eylemciler" olarak Türkiye için oluşturdukları tehdidin büyüklüğü kanıtlanmaya çalışılmakta, hatta bu yolla mahkemeye yol gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu ise apaçık bir kızıştırmadır:

> *'Kitap yasaklanır mı imiş? Fikir suçu olur mu imiş? Bunu söyleyenler aslında "garazsız, ivazsız" fayda, zarar beklemeyen, hasbî olan halis ve namuslu fikri; eylem, cinayet, savaş, ölüm, kin ve düşmanlık saçıcı, adî propaganda ile kasten karıştırıyorlar…*
>
> *Tarih boyunca "fikri", Maocu, Leninci, Stalinci komünistlerin düşürdükleri kadar aşağılatan hiçbir tâife görülmemiştir. Şimdi size bunların kitap dedikleri bir şeyden, yıllarca her türlü "Pravda"larında ilân ettikleri, eleştirdikleri; seminerlerinde,*

forumlarında, kürsülerinde, hücrelerinde "bilimsel" diye okutup oluşturdukları "Şehir Gerillası" adlı kitaptan parçalar sunacağım. Bu kitap ile kendilerinin boyuna "İlerici, Atatürkçü genç" diye övdükleri biçârelerin eylemleri arasındaki bağlantıyı siz kuracaksınız:

"En popüler saldırı şekli, banka soygunlarıdır. Brezilya'da gerilla eylemlerine banka soygunları ile başlanmıştır. Bir gerillacı için devrimci savaş tekniklerini öğrenmek de ilk eğitimi teşkil etmektedir." diye başlayan Carlos Marighella'nın bu kitabı, Ekim 1970'te Türkçe yayımlanmış ve 11 Ocak 1971 günü Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Kor Koçalak, Yusuf Aslan, İrfan Uçar, Ankara Emek İş Bankası Şubesi'ni soymuşlardır… Hâlâ "Fikir suçu olur muymuş? Bu eşkiya ile kitapların ne ilişiği olurmuş? Fikir başka, eylem başka" diye aydınlık satacak kadar komik âdemler kaldı ise şanoya çıksınlar görelim.'

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının, Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde, 16.7.1971 tarihinde başlayan yargılamaları, ertesi gün (17.7.1971) basında yer bulmuştur. Bu haberlere, mahkeme başkanının "mahkemeye heyetine itimatları olup olmadığına ilişkin soruya ilişkin sunumlar da farklılık göstermektedir. *Cumhuriyet* (17.7.1971) gazetesi bunu;

"Topluca salona alınan sanıklara duruşma hâkimi Yarbay Ahmet Tetik gerek mahkeme, gerek mahkeme heyeti hakkında bir diyeceği olup olmadığını sormuştur. Sanıklardan Sevim Onursal, İbrahim Seven ve Necmettin Baca mahkemeye güvenleri olduğunu, mahkemenin kuruluşu hakkında bir diyeceklerinin bulunmadığını bildirmişlerdir. Öteki 18 sanık ise mahkemeye itimatlarının olmadığını, gerekçesini avukatlarının açıklayacağını bildirmişlerdir."

Cumhuriyet gazetesi bu olaya sadece haber metni içinde yer verirken, *Hürriye*t ve *Tercüman* gazeteleri bunu, alt başlık olarak verip, metin içinde ayrıntılandırmayı tercih etmişlerdir. Yani bu iki gazete amiyâne tabirle "hem kel hem fodul" olarak gördükleri Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bu itirazlarını kınadıklarını belirtmeye çalışmaktadırlar. *Hürriyet* (17.7.1971) gazetesi "şehir ve kır eşkıyası" olarak nitelediği Deniz Gezmiş ve arkadaşlarından bir kısmının mahkemeden önce taşkınlık yapmaya kalkıştıklarını belirttiği bu haberin alt başlığında "Sıkıyönetim Mahkemesi'ne güvensizliğini bildiren sanıkların bu talebi reddedildi" ifadesini kullanmıştır. *Tercüman* (17.7.1971) gazetesi ise bu olaya ilişkin olarak; "Aşırı hareketler yapan sanıklar, mahkemenin görevsizlik kararı almasını istedi. İstekleri reddedildi" alt

başlığını kullanmıştır. Gazete bununla, Deniz Gezmiş'in şahsında devlete karşı suç işlemiş insanların, "yüce adalet"i tesis edecek olan devletin mahkemesine görev ve yetki yönünden itiraz etmelerinin normal karşılanamayacağını, zaten bu insanların mahkeme öncesinde aşırı hareketler yapmaları nedeniyle "normal" olmadıklarını anlatmaya çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi, *Cumhuriye*t gazetesi farklılık gösterse de genel olarak basının "dördüncü kuvvet" olduğunu ispatlar şekilde düzeyi sürekli artan kızıştırmalarla, Deniz Gezmiş ve arkadaşları için tipik bir "vatan haini" çerçevesi çizip onları içine yerleştirdiği ve karar gününe değin bu çerçevenin türlü şekillerle süslenip bezenerek, verilecek kararı etkilemeye dönük sunumlar yapıldığı görülmüştür ki; bunu en fazla yapan gazete ise *Tercüman* gazetesi olmuştur.

7. Birincil Tanımlayıcılar:

Basının, birincil haber kaynakları ile kurmak zorunda olduğu yapısal ilişki, gazetenin kendi politik ideolojisine bağlı olarak kullandığı dil ve diğer göstergeler, bağlam ve ardalan bilgisinin veriliş tarzı veya hiç verilmemesi gibi unsurlarla birleştirildiğinde ortaya "yapılandırılmış haber" çıkmaktadır. Gazeteci haber kaynağının tanımlamalarına dayandığı sürece bu kişi veya kurumların söylemlerini "yeniden üretmek"ten başka bir işlev yerine getirememektedir. Bu açıklamaların genellikle "dolaylı ve örtük alıntılama" ile verildiği düşünülürse, kaynağın dili halkın diline dönüşmektedir (İnal, 1994: 142). Özellikle resmi kaynaklardan yapılan alıntılar, haberin inandırıcılığını arttırmaktadır. Ancak o haber, artık iktidarın haberi olmaktadır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarından, karar gününe kadar geçen dönemde, süreç çok teknik ve resmîdir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargısal olarak şehirlerarası dolanımları, verdikleri ifadeler, alınan ara kararlar çok sıkı güvenlik tedbirleri altında gerçekleştirilmiş, basına haber yapması için sınırlı bir alan kalmıştır. Muhabirler duruşmaları izlemektedir ama buradaki ifadelerde son derece resmî ve kayıt altında olduğu için, çok fazla yoruma müsaade etmemektedir. Dolayısıyla muhabirlerin görevi çoğu kez, duruşmalar sırasında gerçekleşen karşılıklı konuşmaları aktarmakla sınırlı kalmıştır. Bu durum iktidarın ideolojisinin haber olarak yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Hall vd. (1982:68), haberin sosyal üretiminde "mahkeme hâkimleri" nin açıklamalarına özel bir önem vermektedirler. Hatta suç haberlerinin, neredeyse tekel oluşturacak şekilde hâkim, savcı, başkomiser, polis memuru gibi birincil tanımlayıcıların tanımlama ve perspektiflerinden

üretildiğini söylemek mümkündür. Hâkimlerin, hukuk kurallarını ihlâl edenleri kontrol altında tutma sorumlulukları nedeniyle elde ettikleri bir otoriteleri bulunmaktadır. Hâkimler sembolik olarak, kötülüğün ve karanlığın karşısında, iyiliği ve dürüstlüğü temsil etmektedir. Bu onların kararlarının doğru ve tartışılmaz olduğu algısını yaratmaktadır. Hele ki Sıkıyönetim Mahkemesi gibi Türk ordusuna mensup askerlerden oluşan ve Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi "vatan haini" çerçevesi içine oturtulmuş suçluları yargılayan mahkemelerin verdiği kararlara ilişkin olarak bu algı daha güçlüdür.

Cumhuriyet (10.10.1971) gazetesi, duruşma gününü muhabirleri aracılığıyla izlediği için, haber gözleme dayalı olarak verilse de Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı Ahmet Tetik'in sanıklar hakkındaki kararları okuması nedeniyle, haberin ağırlıklı kısmı dolaylı alıntılarla verilmiş durumdadır. Bu arada sanıkların kararın okunmasının ardından; "Yaşasın bağımsız Türkiye" şeklinde bağırmaları doğrudan alıntıyla verilmiştir.

Hürriyet (10.10.1971) gazetesi, davanın sanıklarının çarptırıldığı cezaları, Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı'ndan yaptığı dolaylı alıntılarla vermiştir. Ancak gazetenin Deniz Gezmiş'e atfettiği özel önem nedeniyle ona ilişkin mahkeme kararını Hâkim Ahmet Tetik'ten doğrudan alıntı yaparak vermiştir. Keza Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın tepkilerini de doğrudan alıntıyla vermiştir ki; bu, haberin inandırıcılığını arttırmaktadır.

> *'Kararı Hâkim Albay Ahmet Tetik okumuş ve şöyle demiştir: Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan; Anayasa'yı zorla tebdil, tağyir ve ilgaya teşebbüs suçundan yargılandınız. Mahkeme suçunuzu sabit gördü. Türk Ceza Kanunu'nun 146/1 numaralı maddesi gereğince tecziye edildiniz. Bir hafta içinde kararı temyiz etme hakkınız vardır. Tutukluluk haliniz devam edecektir." Haklarında verilmiş ölüm kararını yüzlerinde tebessümle, gayet soğukkanlı bir şekilde dinleyen Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan "Yaşasın bağımsız Türkiye" demişler ve muhafızlar tarafından dışarıya çıkarılmışlardır.'*

Hürriyet gazetesinin bunlar dışında bazı sanık yakınları ile kararı temyiz edeceklerini açıklayan bir sanık avukatından da doğrudan alıntı yaptığı görülmektedir. Gazete ayrıca "Sanıklar gülerken, yakınları ağlıyordu" başlıklı haberde doğrudan gözlemlere dayanan, *Hürriyet*'in yayım politikasına uygun magazinel sunumlar yapmıştır.

Tercüman gazetesi haberi muhabirin gözlemlerine dayandırmış; sanıklar hakkındaki kararları "doğrudan ve dolaylı alıntılarla" vermiştir. Sanıkların karar karşısındaki tepkilerini de doğrudan alıntı ile vermeyi tercih etmiştir. Alıntılar yoluyla, gazete iktidar ve halk arasında bir dolayımlayıcı (mediator) görevi görmekte, bu durum ise iktidar sahiplerinin durum tanımları çerçevesinde bir ideolojik kapanmaya sebep olmaktadır (İnal, 1994:151). Polis- adliye haberlerinde bu kapanmanın çok daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

8. Kullanılan Dil ve Fotoğraflar:

İdeolojilerin, dil yoluyla edinilip aktarıldığı (Van Dijk, 2003: 18) gerçeğinden yola çıkarak "kitle iletişim araçlarının toplumsal kültüre eklemlediği tüm söylem biçimleri ideolojik belirlenimlere sahiptir ve egemen ideolojinin kuşatması altındadır (Çoban, 2011: 226)" denebilir. Gazeteler, kendi anlatı modlarına göre kodladıkları haberlerin, "kodu açan" okuyucuyu tarafından kendi istedikleri yönde anlaşılmasını istemektedirler ki; bu bir ikna etme çabasıdır. İdeolojik çözümleme ile güdülen amaç; "mesajın görünmeyen yüzünü okumaktır (Sancar Üşür, 1997: 110)". Burada kodlama düz anlama, kod açımı da da yan anlama karşılık gelmektedir. Bu nedenle, ideolojik çözümlemede, mesajların sadece yüzeysel biçimlerine, yani çarpıklığın (distortion) kodlandığı seviyeye değil, ideolojinin yapılandırıldığı seviyeye gitmek gerekmektedir (Heck, 1974: 3).

Karar günü haberlerinde, her üç gazetede popüler bir dilden çok, ağırlıklı olarak birincil tanımlayıcıların ifadelerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak teknik bir dil kullanıldığı görülmektedir. "Anayasa'yı tebdil, tağyir, ilgaya teşebbüs", "tefhim etmek", "beraat etmek", "fer'an iştirak", "ıskat", "cebren", "tecziye", "temyiz", "ağır hapis", "sürgün", "kalem kırmak" vs. gibi. Ancak, *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesinin Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan için kullandığı "üzerlerinde birer kazak olduğu halde içeriye giren sanıkların kelepçeleri kapıda çözülmüş ve sanık mevkiinde bulunan sandalyelere oturtulmuşlardır" gibi ifadelerle popüler dil kullanımından vazgeçmediği görülmektedir. Keza *Tercüman* (10.10.1971) gazetesi de;

> *"Semih Orcan'ın kararı okunurken, salonda bulunan annesi Melahat Orcan kararı bazı cümlelerle karşıladı. Salondan güvenlik kuvvetlerince çıkarıldı. Salondan çıkarken ağladığı görülüyordu"*

ifadesini, oğlu idama mahkûm edilmiş bir annenin ağlaması gibi normal bir durumu popüler bir sunumla ajitasyon amaçlı vermiştir. Ayrıca *Tercüman* gazetesi, sürmanşette kullandığı "Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi kararı: İDAM" ifadesinde geçen "idam" kelimesini kırmızı renkte ve farklı bir fontta yazarak, haberin çarpıcılığını arttırmak üzere popüler bir sunum gerçekleştirmiştir.

Basın, hâkimlerin kullandığı ağır hukuk diline, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının davasında görülen "kalem kırma" gibi ritüellere ilgi göstermekte ve bunların "sembolik" rollerini belirginleştirmektedir (Hall vd., 1982: 68). Bu semboller, gazetelerin asıl ilgilendiği konu olan "karar anı"nın ciddiyetini arttırmakta, mahkemeyi yüceleştirmekte, buna karşılık sanıkları âciz kılmaktadır. Aslında gazeteler için en önemli haber; Deniz Gezmiş hakkında "idam cezası" verilmiş olmasıdır. Beraberinde 17 kişi hakkında da aynı kararın verilmesi, olayın büyüklüğünü ve elbette ki haber değerini de arttırmaktadır. Ancak bu, Deniz Gezmiş'in haber olayının ve hikâyesinin baş aktörü olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bunun yanında Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında verilen "idam cezası"nın, onlar için yeni bir "niteleme" de yarattığını da belirtmek gerekmektedir. *Hürriyet* gazetesi, ilk kez 10.10.1971 tarihli baskısında verilen karara dayanarak, sanıklar Atilla Keskin, Hüseyin İnan, Recep Sakin, Mehmet Asal, Osman Alkış ve Ercan Öztürk'ün fotoğraflarının altında; "6 idamlık" ifadesini kullanmıştır. Van Dijk'a (1988: 276) göre, Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi marjinalleştirilmiş gruplar için kullanılan kelimelerin seçimi; gazetecilerin, haberin taraflarının ve olaylarla ilgili halkın tavrına işaret edebilmektedir. Nitekim burada da haberin tarafı olarak mahkemenin kullandığı bir kelime; "idam" kelimesi, sadece bir "-lık" eki getirilmesiyle bir grup insanı temsil etmek üzere kullanılmıştır. Tercüman (10.10.1971) gazetesi de Yusuf Aslan için "Deniz Gezmiş'in suç ortağı" nitelemesini kullanmıştır.

Cumhuriyet (10.10.1971) gazetesinin haber girişi:

> *"Anayasa'nın tamamını veya bir kısmını tağyir, tebdil veya ilgaya ve TBMM'ni vazifesini yapmaktan ıskata veya men'e cebren teşebbüs" suçuyla 16 Temmuz 1971'den beri Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmakta olan Deniz Gezmiş ile 23 arkadaşından 17'si dün idama mahkûm edilmişlerdir"*

şeklinde olup; karmaşık, uzun ve pasif yapıdadır. Mahkûm eden mercii, Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi olduğu halde bu açıkça belirtilmemiştir. Deniz

Gezmiş ve 23 arkadaşı, cezaya çarptırılan taraf olarak pasif durumda sunulmuştur. Seçkin veya güçlü grupların pasif yapılı cümle içerisinde aktif özne konumundan çıkarılması, olumsuz edimlerini gizlemek için kullanılan bir yöntemdir (Van Dijk, 1988a: 177). Ancak, cümledeki atfa dayalı olarak yapılan çıkarıma göre, suçlular aleyhine karar verenin Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde bulunan hâkimler heyeti olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Hürriyet (10.10.1971) gazetesinin haber girişinde;

> *"Demokratik, Anayasal düzeni yıkarak, yerine Marksist- Leninist felsefeye dayalı bir devlet kurmak amacıyla çeşitli kanunsuz eylemlere girişen Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşının, 16 Temmuz Cuma günü başlayan Sıkıyönetim 1 Numaralı Mahkemesi'ndeki duruşmaları dün sona ermiş ve kararlar, sanıkların yüzlerine tefhim edilmiştir."*

denilmektedir. Haber girişi uzun, karmaşık ve pasif yapıdadır. Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşına ait davanın duruşması, sona erme fiili yönünden aktif özne konumunda sunulmuştur. Kararı verenin Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi olduğundan bahsedilmemiş, bunu tespit etmek okuyucuya bırakılmıştır.

Tercüman (10.10.171) gazetesinin haber girişinde:

> *'Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını yargılayan Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi, sanıklar hakkındaki kararını dün sabahki oturumunda açıklamış, Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı hakkında "ölüm cezası" vermiştir.'*

ifadesi yer almaktadır. Haber girişi uzun, karmaşık ve aktif yapıdadır. Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi, "idam cezası"nı veren aktif özne olarak sunulmuştur. Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı ise, aleyhinde "ölüm cezası" verilen haberin pasif tarafıdır. Cümlenin pasif yapıda kurulması "eylemin kendisi" ni vurgulamakta, pasif veya benzeri yapıların kullanılması okuyucuda, semantik ve retorik olarak bir belirsizlik ve telkin yaratmaktadır (Van Dijk, 1988: 274). Bu ise; oluşturulan "vatan hainliği" çerçevesi ile ölüm cezası arasında bir bağlantı kurulmasına sebep olmaktadır. *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerindeki pasif haber girişlerinin bu şeklide yorumlanması mümkündür. Buna karşılık *Tercüman* gazetesi, haber girişinde Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'ni ölüm cezasını veren aktif taraf olarak sunmuştur. Gazete zaten başından beri mahkemenin bu kararı

vermesi gerektiğini savunmuştur. Mahkeme, gazetenin beklediği yönde karar verince de haberde aktif taraf olarak sunmayı tercih etmiştir.

Fotoğraf çözümlemesi, olayın ve tarafların temsil edilme şekillerinden daha fazla çıkarım yapılmasını sağlamaktadır. Bu yorumu yapabilmek için, tıpkı metin çözümlemelerinde olduğu gibi modellere ve bilgi şemalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Van Dijk, 1988: 282). Karar günü haberlerini en fazla fotoğrafla sunan ve dolayısıyla bu habere en fazla yer ayıran gazete *Hürriyet* gazetesi olmuştur. Haberin görsel olarak en değerli anı, hâkimlerin kalem kırdıkları andır. Çünkü aynı resim her üç gazetede yer almaktadır. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri bu fotoğrafa ilk sayfada yer verirken *Hürriyet* gazetesi sadece bu habere ayırdığı özel sayfada yer vermiştir. Metinsel olarak "idam cezası" nın karşılığını, görsel olarak "kalem kıran hâkimler" oluşturmaktadır. Bundan kastedilen haberi okumayıp, sadece fotoğrafı gören ortalama bir okuyucunun dahi idam cezası verildiğini anlayabilecek olmasıdır. Her üç gazete- özellikle de *Hürriyet* gazetesi- bolca sanık fotoğrafı kullanmıştır. Sanık fotoğrafları içinde en çok tercih edilen ise Deniz Gezmiş'in fotoğrafı olmuştur. Dolayısıyla *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde "kalem kıran hâkimler" ile "Deniz Gezmiş"in fotoğrafının bir arada görülmesi, başkaca bir okuma yapmaya gerek kalmaksızın Deniz Gezmiş'in idam cezasına çarptırıldığını anlamaya yetmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın mahkemede sanıklar için ayrılmış parmaklıklı bölmede yan yana otururken fotoğrafını yayımlamıştır. Sanıklar, mahkeme başkanının açıklamalarını dinlerken görülmektedir. Deniz Gezmiş kollarını bağlamış dinlerken, Yusuf Aslan daha tedirgin bir görüntü vermektedir. *Hürriyet* gazetesi Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ı mahkeme salonuna girerken, arkalarından görüntülemiştir. Ancak Deniz Gezmiş başını geri çevirip kameraya bakmıştır. Yusuf Aslan'ın ise arkasından sadece sırtı ve başı görünmektedir. Onların arkasında ise iki inzibat eri bulunmaktadır. Yine *Hürriyet* gazetesinde yer alan sanıkları gösterir 3 ayrı fotoğrafta; kararları sanıklara ayrılmış parmaklıklı bölmede ve ayakta dinleyen Atilla Keskin, Hüseyin İnan, Recep Sakin, Mehmet Asal, Osman Alkış ve Ercan Öztürk görülmektedir. Fotoğrafların altında "6 idamlık" yazmaktadır. Bu gazetenin ortaya attığı yeni bir nitelemedir. Tıpkı "kurbanlık" kelimesinde olduğu gibi, ancak bu kez bir hayvanı değil de bir süre sonra öldürülecek olan insanları temsil etmek üzere seçilen bu kelime, ifşa amacı taşımaktadır. *Hürriyet* gazetesi bütün bir sayfayı ayırdığı iç bölümde Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın sanıklara ayrılan parmaklı bölmede başkanın okuduğu

kararı ayakta dinlerken çekilmiş bir fotoğrafları bulunmaktadır. Gazete ayrıca, sanıklardan Sevim Onursal'ın sanık bölmesinde ve ayakta, hakkındaki kararı dinlerken çekilmiş fotoğrafını yayımlamıştır. Bu fotoğraf, Sevim Onursal'ın davanın tek kadın sanığı olmasına binaen yayımlanmıştır. Fotoğrafın altındaki yazıda; "Sevim Onursal duruşmaya çok şık bir kıyafetle gelmişti. Ayağında çizme vardı. 5 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı" yazmaktadır. *Hürriyet* gazetesi kendine özgü popüler sunumunu burada da devam ettirmektedir. Gazete, idam cezası almayan 3 kişilik bir sanık grubunun da sanık bölmesinde ve haklarındaki kararı dinlerken ayakta çekilmiş bir fotoğrafını yayımlamıştır. *Tercüman* (10.10.1971) gazetesi, idama mahkûm edilen sanıklardan 10 tanesinin sadece yüzlerini gösteren ufak fotoğraflarını, altlarında isimleri ile birlikte sürmanşetten vermeyi tercih etmiş, mahkeme esnasında çekilmiş herhangi bir sanık fotoğrafı yayımlamamıştır. Bu da gazetenin yargılamadan çok, idam cezasının kendisiyle ve Deniz Gezmiş başta olmak üzere diğer sanıklarla yani kişilerle alâkadar olduğunun kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

Cumhuriyet ve *Tercüman* gazeteleri, sanık yakınlarına ait birer fotoğraf yayımlamayı uygun görmüşken, Hürriyet gazetesi sanık yakını fotoğrafı yayımlamamıştır. Cumhuriyet gazetesinde, sanık Semih Orcan'ın annesinin bir kadın polis koluna girmiş şekilde yürürken fotoğrafı görülmektedir. Arkada da bir jandarma eri bulunmaktadır. Fotoğrafın altındaki yazıda oğlunun idam kararını duyunca fenalaşıp bağırdığı için duruşma salonundan çıkarıldığı bilgisi verilmiştir. *Tercüman*'daki sanık yakınları fotoğrafında ise dinleyicilere ayrılmış bölmede oturan, 3 kadın görünmektedir. Kadınlardan üçünün de sol elleri yüzlerinde olup, ikisinin ağladığı anlaşılmaktadır. Arka planda kararı dikkatle dinleyen bir sanık yakını erkek görünmektedir. Fotoğraflar bütün olarak değerlendirildiğinde; *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin mümkün olduğunca çok sanığın fotoğrafını sayfalarına taşımayı tercih ettikleri, bunu ifşa amaçlı yaptıkları, *Cumhuriyet* gazetesinin ise sadece Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın fotoğrafını kullandığı görülmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın oturur haldeki fotoğraflarını yayımlamışken, *Hürriyet* gazetesi tüm sanıkların ayakta dururken çekilmiş fotoğraflarını yayımlamıştır. Fotoğraflardan birinde Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'a askerler eşlik etmektedir. Kısacası *Hürriyet* gazetesinin yayımladığı fotoğraflardaki sunumlarla, Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi üzerinden devletin azameti, ciddiyeti ve otoritesi arttırılmıştır. Türkiye'de "Marksist-

Leninist yeni bir düzen kurma heveslileri"nin, devlet karşısındaki acizliği, sanık yakınlarının içinde bulundukları durumu gösterir fotoğrafları ile de pekiştirilmiştir.

Haberde yer verilen retorik unsurlar, haberin güvenilirliğini arttırmaktadır. Haberin ikna ediciliği, okuyucunun fikir ve tutumlarını değiştirmek yerine, onun güvenini kazanmaya dönüktür. Retorik unsurlar, haberin kesinliğini ve doğruluğunu vurgulamaktadır ki bunlardan biri; doğrudan gözlemdir (Van Dijk, 1988: 114). Doğrudan gözlem; "kendi gözlerimle gördüm" şeklinde ifade edilebilen, doğruluğun en üst düzey garantisini oluşturmaktadır. Yani haberin akla yatkınlığını sağlayan "açıklamanın dolaysızlığı ve muhabirin olaya yakınlığı" dır (Van Dijk, 1988a: 86). Karar günü haberlerinin, neredeyse tamamının duruşmayı izleyen muhabirlerin gözlemlerine dayandığı yukarıda belirtilmiştir. Bu gözlemler aracılığıyla, okuyucu duruşmaya adeta bir canlı yayın izler gibi şahit olmakta, haberin doğru olduğuna olan inancı artmaktadır.

Haberin kesin olarak ortaya konmasındaki bir diğer retorik unsur da sayılardır (Van Dijk, 1988: 114). Bunun en güzel örneğini *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesi, karar günü haberlerinde vermiş olduğu istatistikî bilgi ile ortaya koymaktadır:

> *"Haklarında karar verilen 24 sanıktan, yirmisinin yaş ortalaması 24'tür. Dört sanığın yaşları ise 25'i aşmamaktadır. 16 Temmuz Cuma günü başlayan ilk duruşmaya 23 sanık katılmış, daha sonra Cengiz Baltacı'nın da katılması ile 24'e yükselmiştir."*

Bu sunumla gazete, dava dosyasına vâkıf olduğunu, sanıkları yakından soruşturduğunu ortaya koymaktadır. Yine *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesi, "Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşı hakkında usûl hükümlerine dayanan gerekli ertelemeler hariç, 18 çalışma günü içinde karar verilmiştir" diyerek, mahkemenin ne kadar kısa bir sürede suçluları cezalandırdığını ispat etmeye girişmiştir. Her üç gazete davanın sanıklarını ve idam cezasına mahkûm edilenleri sayısal olarak vermeye özen göstermiştir. Örneğin *Cumhuriyet* (10.10.1971) gazetesindeki haberde "idama mahkûm edilen Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı" denilmektedir. *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesi, Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşının yargılandığı davada; Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşının idam cezasına çarptırıldığını, 3 sanığın 5'er yıl hapse mahkûm edildiğini, 3 sanığın ise delil yetersizliğinden beraat ettiğini belirtmektedir. Mahkeme idama mahkûm edilenlerin sayısını, "Cumhuriyet tarihinde İstiklâl Mahkemeleri'nden bu

yana bir davada verilen en fazla ölüm cezası olarak" nitelendirerek, okuyucunun buradan hareket ederek bir çıkarımda bulunmasını istemiştir. Keza *Tercüman* (10.10.1971) gazetesi de 85 gün süren dava sonucunda, 23 sanıktan 18'inin idam cezasına çarptırıldığını belirtmektedir. Her üç gazetenin ortak şekilde kullandığı bir başka retorik unsur ise saat vermektir. *Cumhuriyet* (10.10.1971) gazetesine göre, kararların tefhimi, saat 9.05'te başlamıştır. *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesi, mahkeme heyetinin saat 9.00'da yerini aldığını, saat 9.06'da ise Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın duruşma salonuna alındığını belirtmektedir. Gazete ayrıca, kararların okunmasının 1 saat 10 dakika sürdüğünü yazmıştır. Tercüman (10.10.1971) gazetesine göre, kararlar 9.05'te okunmaya başlamış ve 1 saat 10 dakika sürmüştür. Bu bilgilere dayanarak duruşmanın saat 10.15'te sona erdiği anlaşılmaktadır. Saat bilgisi verilmesi, habere şüpheye yer vermeyecek bir kesinlik kazandırmaktadır (Van Dijk, 1988: 115). Yukarıda değinildiği gibi bunu; "kendi gözlerimle gördüm gerçekliği" olarak adlandırmak da mümkündür.

10. Hegemonyanın Kurulması ve Gizlenenler:

12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından, Başbakan Nihat Erim başkanlığındaki Bakanlar Kurulu, 26 Nisan 1971 tarihinde "Vatan ve Cumhuriyet'e kuvvetli ve eylemli bir kalkışma" olduğu gerekçesi ile ve 1961 Anayasası'nın 124. maddesine dayanarak; İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Eskişehir, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde "Sıkıyönetim" ilân etmiştir. Bu Türkiye için yeni bir kırılma noktası yaratmıştır. Demokratik düzen ve hukuk askıya alınarak, yönetim askeri vesayete geçmiş, bu da bir kez daha düpedüz baskıya ve zora dayalı bir düzen kurulmasına yol açmıştır. Bu düzenin taşlarını da çıkarılan yasalarla bizzat Bakanlar Kurulu ve parlamento döşemiştir. Salih Akkanat (2014:279) bunu, devleti olağanın dışına çıkarak yönetmek için "hukukun araçsallaştırılması" şeklinde değerlendirmektedir. Türkiye için "terör ve buna ilişkin tehdit", sıkıyönetim veya olağanüstü hâl gibi adlarla, iktidarın insanların tüm yaşam alanlarına nüfuz edebildiği bir belirsizlik alanı ya da "hukuk üstü durum" yaratılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla karar günü haberleri için "hegemonyanın kurulmasını" değerlendirmenin gerekliliği tartışılabilir. Zira, hukukundan haberleşmesine, ekonomisinden kültürüne ve gündelik yaşamına kadar her alana sirâyet etmiş bir iktidar için; "hegemonya kurmak" yerine, "halkını teslim alma, sınırları içinde ülkeyi hapishaneye çevirme" ifadelerinin kullanılması daha doğru olacaktır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılanmaları sırasında ilân edilen sıkıyönetim nedeniyle, hukuk düzeni de değişmiş ve bu insanlar üzerlerine atılı suçları işledikleri tarihte var olmayan, olağanüstü yetkili bir mahkemede yargılanarak idam cezasına mahkûm edilmişlerdir. Sıkıyönetim mahkemelerinin hukuki yapısı yukarıda tartışılmıştır. Hukuki olmayan, yani yok hükmündeki bir mahkemenin idam kararı vermesinin hegemonyanın kurulmasının en güzel örneğini oluşturduğu düşünülebilir. Ama bu eksik ve hatta yanlış bir değerlendirme olacaktır. Çünkü bu mahkemenin verdiği kararlar da yok hükmündedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yok hükmündeki kararlara dayanarak idam edildikleri düşünüldüğünde ise bunun "hegemonya"dan öte bir kavramla açıklanması gereği doğmaktadır. Gazetelerdeki sunumlarla, yüceleştirilerek adeta "adaletin tecelligâhı" haline getirilen Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin bu durumu ustaca gizlenmiş, hiç sorgulanmamış ve halkın bu konuda fikir edinmesi engellenmiştir. Yargılama normal bir yargılama, mahkeme olağan bir mahkemeymiş gibi gösterilerek tüm kurum ve kuruluşlarıyla aşırı geniş yetkilere sahip hale gelmiş iktidar, biyolojik birer tehlike olarak gösterdiği Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını- sözde hukukun öngördüğü şekilde ve hukuka bağlı kalarak- hukuk dışı alana itmiş ve bedenleri üzerinde doğrudan tasarrufta bulunmuştur. Karar günü haberlerinde hegemonya kurulmasına ve gizlenen hususlara ilişkin temel değerlendirme bu olmakla birlikte, duruşma sırasında gerçekleşen ve okuyucunun dikkatinin çekecek bazı olaylar bulunmaktadır.

Karar duruşması sırasında Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan, haklarındaki kararların okunmasının ardından "Yaşasın bağımsız Türkiye" şeklinde bağırmışlar ve salondan çıkarılmışlardır. Arkalarından gelen sanık gruplarında bulunan Metin Yıldırımtürk ve Ahmet Erdoğan, "Bağımsız Türkiye" diye bağırmak isteyince, "nöbetçi erler tarafından ağızları kapatılarak salondan dışarıya çıkarılmışlardır (*Cumhuriyet,* 10.10.1971)." Aynı olayı *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesi; '…Daha sonra dışarıya çıkarlarken, sol kolunu havaya kaldıran Ahmet Erdoğan "Bağımsız Türkiye" diye bağırmaya başlamış, muhafızlar tarafından dışarıya çıkartılmıştır' şeklinde vermiştir. *Tercüman* (10.10.1971) gazetesine göre: 'Ahmet Erdoğan ve Metin Yıldırımtürk, kararın açıklanmasından sonra "Bağımsız Türkiye" diye bağırmak istediler, ancak görevliler tarafından susturuldular.' Kararların kendilerine tefhim edilmesinin ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "Yaşasın bağımsız Türkiye" şeklindeki seslenişleri, bir yandan verilen kararı protesto etmek anlamını taşırken, diğer yandan

da bu karara rağmen, yani ölümü göze alarak tam bağımsız Türkiye iddiasından ve talebinden vazgeçmediklerini göstermektedir. Ancak, hukuk dışı alana itilmiş ve gözden çıkarılmış bireyler olarak, bunun ötesinde idam cezasına çarptırılmış mahkûmlar olarak, bu sözleri sarf etmelerine izin verilmemiştir. Sanki Türkiye'nin tam bağımsızlığını istemek kötüymüş ya da suçmuş gibi sanıkların ağızları kapatılmıştır. Bu durum, iktidarın içine düştüğü çelişkiyi de ortaya koymaktadır. Sözde Türkiye'nin selâmetini ve huzurunu sağlamak için kurulmuş olağanüstü yetkili bir mahkeme, "Bağımsız Türkiye" ifadesinden rahatsız olmaktadır. Keza sanık Semih Orcan'ın annesi oğlu hakkında verilen idam cezasını duyunca dile getirdiği; "Yavrum Atatürk ilkelerini savunuyordu. Ben 33 yıl kendimi bunun için mi harap ettim? İnsaf edin, karar haksızdır (Feyizoğlu, 2017:305)." şeklindeki sözleri sadece *Hürriyet* gazetesi tarafından kısmen verilmiştir. Buna karşılık bir kadın polis eşliğinde salondan çıkarılması her üç gazetede yer almıştır. 12 Mart fırtınası esmeye devam etmekte, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında verilen idam cezasıyla "sol" a karşı yürütülen mücadele en uç noktalarından birine taşınmış olmaktadır. Çocuğu idam cezasına çarptırılmış bir kadının, onun "Atatürk ilkelerini savunduğunu ileri sürmesi", gerçekte yürütülen mücadelenin özünü ortaya koyması bakımından çok anlamlı olmakla birlikte, içinde bulunulan dönemde hukukî bir karşılığı bulunmamaktadır. Ankara 1 Numaralı Askeri Mahkemesi, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin yükünü sırtlanarak aslında daha ilk günden idam kararını vermişken, başta sanık yakınları olmak üzere toplumdan, eski tâbirle "şeriatın kestiği parmak acımaz" demelerini beklemektedir. Bu beklentinin gerçekleşmesinde basın da yaptıkları sunumlarla ve mahkemenin yaptığı açıklamaları aktarmak suretiyle sıkıyönetimin aracı olmuştur.

5.4.4. Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarının Hakkında Verilen "Ölüm Cezası Kararları"nın Ertesi Günü Haberlerinin İdeolojik Çözümlemesi:

Basının Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında ölüm cezası kararı verilmesine gösterdiği ilginin, ertesi gün de devam edip etmediğini anlayabilmek için, karar haberinin gazetelerde verildiği günün (10.10.1971), ertesi günü (11.10.1971) haberlerinin ideolojik çözümlemesine geçilmiştir. Her üç gazetede kararların ertesi günü haberlerinin ortak özelliği, bunların çok kısa olmalarıdır. Zaten karar günü ve ertesi günü haberlerinin, yakalama ve ertesi günü haberlerinden daha kısa, daha kişisel ve daha teknik bilgiler içerdiği yukarıda belirtilmiştir (Bkz. Bölüm 4.4.3). Karar günü haberleri genel olarak muhabirlerin doğrudan gözlemlerine ve mahkeme heyetinin

açıklamalarına dayandığı için ertesi gün haberlerine göre daha uzun hazırlanmıştır. Ertesi gün haberlerinin ana teması, mahkemenin yaptığı bilgilendirme doğrultusunda idam cezası kararlarının temyiz edileceği bilgisidir. *Cumhuriyet* (11.10.1971) ve *Hürriyet* (11.10.1971) gazeteleri haberi, THA'dan aldığı için tıpa tıp aynıdır. *Hürriyet* gazetesi, haberin sonunda ek olarak avukat sayıları ile ilgili retoriği güçlendiren bir ayrıntı vermiştir. Bu da tüm gazetelerin, hükümetle ilişkisi bulunan tek bir kaynaktan beslendiğini göstermektedir. *Tercüman* gazetesi kararlarının ertesindeki ilk haberi 12.1.1971 tarihinde vermiştir. Bu nedenle bu tarihli haber çözümlemeye dahil edilmiştir. Ancak gazete 11.10.1971 tarihinde, bir gün önce sonuçlanan davaya ilişkin olarak Ergun Göze tarafından yazılan "Kırılası Kalemler" başlıklı köşe yazısını yayımlamıştır. Gazete, bu haberi ilk sayfadan vermemiş, "Ankara'da bir avukat Sıkıyönetim davalarından çekildi" başlıklı haberin devamında ve 7. sayfada yer ayırmıştır. Yani *Tercüman* gazetesi okuyucusu, kararların ertesi günü haberlerine ancak tesadüf eseri ulaşabilecektir. Gazetelerdeki bu habere ait başlıklar şunlardır:

Cumhuriyet, 11.10.1971:

Başlık; "İdam cezaları temyiz ediliyor"

Hürriyet, 11.10.1971:

Başlık; "Gezmiş ve 17 arkadaşı için bugün temyize başvuruluyor"

Tercüman, 12.10.1971:

Ara başlık; 'Avukatlar, "müddet kesme" istedi'

1. Haber Değeri ve Gündem Belirleme:

İdam cezası kararlarının ertesi günü haberlerine bakıldığında, yakalanma ve ertesi günü haberlerine kıyasla basının ilgisinin çok azaldığını ama *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde olduğu gibi; kısa da olsa bu haberi ilk sayfadan verecek kadar da devam ettiğini söylemek mümkündür. *Tercüman* gazetesi haberi diğerlerinden bir gün sonra ve 7. sayfada vererek konuya en az ilgi gösteren gazete olmuştur. Bunu, gazetenin amacına ulaşması ile açıklamak mümkündür. Gazetenin yakalanmalarından beri, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezası almaları için yürüttüğü kara propaganda başarıyla sonuçlanmıştır.

Kararların ertesi günü haberlerinde yine Deniz Gezmiş'in ön plana çıkarıldığı, diğer idam mahkûmlarından "17 arkadaşı" olarak bahsedildiği görülmektedir. Bu habere

“kişileştirme” yoluyla değer atfedildiğinin göstergesidir. Bununla gazeteler, örneğin *Hürriyet* (11.10.1971) gazetesi, aslında “anarşistler için bugün temyize başvuruluyor” demek isteseler de anarşizm ve anarşistleri temsil etmek üzere “Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı için temyize başvuruluyor” ifadesini kullanmışlardır. Kişileştirme, haberi okuyucular için daha ilginç hale getiren ortak bir gazetecilik pratiğidir. Kişileştirmenin yoğunluğu ve şekli editoryal seçimlere bağlı olup, esasen retorik bir strateji olduğunu söylemek mümkündür (Severo, 2018: 16).

Başta Deniz Gezmiş olmak üzere, devrimci arkadaşları; eylemleri, yakalanmaları ve yargılanmaları ile uzun süre basının gündeminde yer almıştır. Bu süreklilik nedeniyle, Deniz Gezmiş ve arkadaşları bir “haber dizisi” halini almıştır ve ilgi düzeyinde dalgalanmalar yaşansa da basının gündeminde kalmaya devam etmişlerdir (Galtung ve Ruge, 1965: 81-82). Keza idam cezasının kendi içinde barındırdığı “şiddet” ve aynı anda 18 kişi için verilmiş olması da haber değerini arttıran unsurlardır (Hall vd., 182: 67). Buna bağlı olarak başlıkta “idam cezası” ifadesini gören okuyucunun haberi okuma ihtimali de artacaktır. İdam cezasının sahip olduğu ölümle bağlantılı negatif göndermeler, haberi değerli kılmaktadır. Bu cezanın 18 kişi hakkında verilmiş olması, olayın büyüklüğünü göstererek değeri daha da arttırmaktadır. Öte yandan tek bir davada 18 kişi için idam kararı verilmesi, Türkiye sınırları içinde yaşayanlar için Galtung ve Ruge (1965: 82), negatifliğin, süreklilikle olan bağlantısını da vurgulamıştır. Çünkü olumlu olayların haber olabilmesi için kısa sürmeleri gerekmektedir.

Kararın ertesi günü haberlerinde her üç gazete de kararın temyiz edileceğini duyurmaktadır. Bu durum, özellikle karar günü haberlerini okuyan ya da başından bir yargılama deneyimi geçmiş ortalama bir okuyucunun tahmin ve beklentileri ile uyum göstermektedir (Galtung ve Ruge, 1965:65). Mahkeme kararı aleyhinde olan her şahıs, temyiz hakkını kullanabildiğine göre, ölüm cezasına çarptırılmış mahkûmların bunu temyiz etmeleri son derece öngörülebilir bir durumdur. Ayrıca, karar günü haberlerinde birincil tanımlayıcı olarak mahkeme başkanın temyizle ilgili sözleri doğrudan alıntılanmış ve temyiz buna ilişkin bilgi okuyucuya aktarılmıştır.

Görüldüğü gibi idam cezası kararlarının ertesi günü haberleri; “Deniz Gezmiş, idam cezası ve temyiz” üçlüsünden oluşan bir sacayağı üzerine oturtulmuş, ancak haber teknik bilgi içerdiği ve okuyucunun ilgisini pekiştirecek detaylardan yoksun olduğu için her üç gazete tarafından kısa haber şeklinde geçilmiştir. İdam cezası kararlarının

alınmasından üç gün önce (6.10.1971), Adalet Partisi'nin hükümette bulunan 5 bakanını çekmesi üzerine ortaya politik bir bunalım çıkmış, 12 Mart 1971 Muhtırası'nın 3. maddesinin uygulanabileceği tartışılmaya başlanmıştır (*Cumhuriyet*, 6.10.1971). Kararların ertesi gününde (11.10.1971) basının ağırlıklı gündemini bu konu oluşturmakta, Başbakan Nihat Erim basına 6 aylık icraatlarını ve ilân edilen sıkıyönetimin ülkeye faydalarını anlatmaktadır. Böyle bir ortam içinde idam kararlarına küçücük de olsa ilk sayfada yer ayırmak editoryal seçimlere dayalı bir gündem belirleme olarak değerlendirilebilse de temel olarak basının Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki idam cezalarına ilgisinin devam ettiğini göstermeye dönük bir yaklaşım sergilediği düşünülebilir. Ancak *Tercüman* gazetesi için bunları söylemek mümkün değildir. Karar ertesinde Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile ilgili gelişmeleri merak eden bir *Tercüman* okuyucusunun buna ilişkin haberi ancak bir tesadüf eseri okuması mümkün olabilecektir. Çünkü habere, ilk sayfada yer verilmediği gibi, iç sayfada bir başka haberin devamı olarak değinilmiştir. Zira, *Tercüman* gazetesi için önemli olan idam cezası verilmiş olmasıdır. Takip eden yasal prosedürler hakkında bilgilendirme yapmak gazetenin politik ideolojisine de uygun değildir. Bu sebeple, kamunun temyizler hakkında düşünmesini önemsememektedir. Ancak *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazeteleri, okuyucusuna gündem içinde temyiz hakkında da düşünecekleri bir alan açmıştır.

2. Klişe Sunum:

Kararın ertesi günü haberleri çok kısa olarak verildiği için, rutin gazetecilik pratiklerine göre en özet ve önemli bilgileri okuyucuya aktarmak hedeflenmiştir. *Cumhuriyet* (11.10.1971) ve *Hürriyet* (11.10.1971) gazetelerinin haberleri tıpa tıp aynıdır ve 5N1K tekniğine uygun sunumlar yapmışlardır. Ölüm cezasına mahkûm edilen Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının avukatlarından Halit Çelenk, "kim" sorusunun, temyiz başvurusu "ne" sorusunun yanıtını oluşturmaktadır. Bugün (11.10.1971), "ne zaman" sorusuna karşılık gelmektedir. Neden sorusunun yanıtını ise "Hüküm giyenlerle ilgili kararların temyizi için" ifadesi oluşturmaktadır. "Duruşmalı temyiz" ise "nasıl" temyiz başvurusu yapıldığını ortaya koymaktadır. *Tercüman* (12.10.1971) gazetesi, aynı haberi farklı ifadelerle vermiş olsa da o da kısa haberde özet bilgi verebilmek için 5N1K tekniğini kullanmıştır. Buna göre; sanık avukatları, "kim" sorusunun yanıtını oluştururken, müddet kesme talebi "ne" sorusunu yanıtlamaktadır. "Dün" ifadesi "ne zaman" sorusunu karşılarken, "kararın temyizi için Askeri

Yargıtay'a başvurmak" ifadesi "neden" sorusunun yanıtıdır. "Duruşmalı temyiz talebi" de "nasıl" sorusunun karşılığını oluşturmaktadır.

Bu standart haber yapısı, barındırdığı eksiklik ve gizliliklerle, kabaca devlet ve sanıklar arasındaki çekişmenin devam ettiğinin ve daha da devam edeceğinin göstergesidir. Ancak, bundan öte bir yorum yapmaya elverişli değildir. Bu da bir ideolojik kapanmaya işaret etmektedir. O dönemde 15.5.1971 tarihli, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesinin a ve b bentleri, basın üzerinde büyük bir baskı yaratmıştır. 22 Eylül 1971 tarihli ve 1408 sayılı Kanun ile 1961 Anayasası'nın basın ve düşünce özgürlüğü ile ilgili 22.- 27. maddeleri değiştirilmiş (Kabacalı, 1994: 309), bu da "basına getirilen sıkıyönetim"in pekişmesine ve Anayasal teminata kavuşmasına olanak sağlamıştır. Bu bilginin devlet tekeline geçmesinin tescili anlamına gelmektedir. Haber devletin belirlediği sınırlar içerisinde ve belirlediği kadar verilebilmektedir. Bu durumda gazetelerin 5N1K gibi klişe sunumları tercih etmeleri öngörülebilir bir durumdur.

3. Hikâyeleştirme:

Örnekleme giren her üç gazetenin kararın ertesi günü haberlerine çok kısa şekilde ve 5N1K tekniği ile yer verdiği yukarıda belirtilmiştir. Klişe sunumun sonuçlarından olan hikâyeleştirmeye kararın ertesi günü haberlerinde rastlanmamıştır. Çünkü haberin kendisi sadece 5N1K'ya cevap verecek şekilde kısadır. Bunda sıkıyönetimin etkisi olduğu kadar, basının okuyucunun ilgisini çekip, satışları arttıracak bir haber değeri görmemesinin de etkili olduğu düşünülmektedir.

4. Objektiflik ve Denge:

Haberde ideoloji olgusu, objektiflik ve denge kriterleri ile yakından bağlantılıdır. Haber metninde yapılan; kaynak yanlılığı, anlatım yanlılığı, değerlendirme kriterleri ve haberin yazılış tarzı (McQuail, 1992: 228-232) gibi tercihler, haberde dengeyi bozan ve ideolojik bir duruş sergilenmesine yol açan etmenlerdir. Kararın ertesi günü haberlerinin, tek bir kaynaktan (THA'dan) elde edildiği yukarıda belirtilmiştir. Devletle ve dolayısıyla iktidarla organik bağı olan bu kurumun sağladığı içeriğin objektifliği tartışmalı olsa da "temyiz" konusu yoruma çok fazla olanak tanımadığı için, bu kaynaktan beslenmenin gazeteler için objektiflik kriterini sağlamaya dönük bir tatmin yarattığını da belirtmek gerekmektedir. Kararın temyiz edilmesi sanık ve sanık avukatlarını ilgilendirmektedir. Haberde bizzat sanıklardan alınmış karara veya

temyize ilişkin bir değerlendirme yer almasa da avukatlarının kısa bir demeci bulunmaktadır. Dolayısıyla kararın ertesi günü haberlerinde denge onlar lehine bozulmuş görünmektedir. Sanık avukatlarından Halit Çelenk'in açıklamalarına yer verilmiş olması bunun kanıtıdır. *Tercüman* (12.10.1971) gazetesi, sanık avukatının ağzından bir açıklama yapmamış; 'Alınan bilgiye göre "duruşmalı" olarak istenecek olan temyiz safhasında, sanık avukatları Askeri Yargıtay'da müvekkillerini savunacaklardır' ifadesini kullanmıştır. Her üç gazete de THA'ndan aldığı bilgiyi aktardığı için aslında iktidarın dilini konuşmaktadır. *Cumhuriyet* (11.10.1971) ve *Hürriyet* (11.10.1971) gazeteleri haberi sanık avukatından yaptıkları doğrudan alıntıyla vermeyi tercih etmişken, *Tercüman* gazetesi dolaylı alıntıyı tercih etmiştir. Bu nedenle *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinin objektiflik ve denge kriterlerine daha çok uyduklarını söylemek mümkündür. Ancak, sonuç olarak gazetelerin hepsi tek bir haber kaynağından beslenmişlerdir.

5. Keskinleştirme:

Yakalanmalardan idam cezası kararı verilen güne kadar geçen sürede *Tercüman* gazetesi ayrı bir yerde olmak üzere; gazetelerin temel olarak olay anı ile ilgilendikleri ve ortada bir düzen sorunu değil de kişi sorunu varmış gibi keskinleştirmeler yaptıkları saptanmıştır. Bu keskinleştirmeler, idam cezası veya Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezasına çarptırılmaları konusunu derinleştirmemekte veya tartışmaya açmamaktadır. Kararın ertesi günü haberleri için de durum budur. Mahkeme sanıklar hakkında idam cezası vermiştir. Ancak sorunlu ve tartışmalı bir idam kararı verilmiştir. Bu açıdan "temyiz" başvurusu büyük önem taşımaktadır. Kararın ertesi günü haberlerinde asıl üzerinde durulan konu "idam cezası" verilmiş olmasıdır. Temyiz usûlen yerine getirilmesi gereken yasal bir prosedür olarak görülmektedir. Bu yüzden fazla bir haber değeri de yoktur. Bu aşamada basına düşen idam cezasının infazına ilişkin keskinleştirmeler yapmaktır. Örneğin *Cumhuriyet* (16.11.1971) gazetesinden Cihad Baban;

> *"Biliyorsunuz ki, Türk ceza hukukunda kanunla teyid [127]edilmiş bir kaide vardır. Bir ceza davası açıldıktan sonra, o ceza davası kesinleşinceye kadar onun leh ve aleyhinde mütâlaa[128] dermeyan[129] etmek yasaktır. Böyle olunca da bugün devam*

[127] Doğru çıkarma, doğrulama, destekleme (Devellioğlu, 200:1105)
[128] Düşünce (Devellioğlu, 2005:757)
[129] Ortaya koymak, öne sürmek, söylemek, anlatmak, ileri sürmek (Devellioğlu, 2005:176)

eden birçok davalar ortada dururken, idam cezası verilip verilmemesi gerektiğini tartışmak, bu davaları etkilemek anlamına gelebilir."

şeklindeki yazısında tarafsız bir tavır sergiliyor gibi görünse de sözlerinden görüşünün idamdan yana olduğu anlamı çıkarılmaktadır. Ancak bu noktada gazeteler üzerindeki sıkıyönetim baskısının ve sansürün etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Kararın ertesi günü, *Tercüman* (11.10.1971) gazetesinde yayımlanan Ergun Göze'ye ait köşe yazısı, darbe yanlısı, dinci, Amerikancı, çarpıtılmış milliyetçi kısacası faşist niteliğiyle, *Tercüman* gazetesinin politik ideolojisini korkusuzca ortaya koymaktadır:

"On sekiz idam kararını birden veren Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nin hâkimleri, Türk adliyesinin geleneğine uyarak kalemlerini kırdılar… Ama şu son hadiselerin kanlı ışığı altında, aynı gerekçe ile şu hakikat ortaya çıkmıştır ki, eğer başka kalemler kırılmazsa, Türk adliyesinin hâkimleri maalesef daha çok kalemler kırmak zorunda kalacaklardır.

Asıl kırılası kalemler, hâkimlerin değil, Türk çocuklarını, Türk kanunlarına, Türk ordusuna, Türk töresine önce uzak düşürüp sonra düşman kılan kalemlerdir.

Türk dış politikası deyince sadece Amerikan düşmanlığı aşılamayı memuriyet edinmiş…

Ders kitabı yazarken, sadece kokuşmuş komünizmi yanlamayı bilimsellik icabı kabul etmiş…

…

Bir komünist ihtilâl olursa, ben fetvayı vermeye hazırım diye bir köşede fiyaka ile oturmuş.

Ve benzerleridir kırılası kalemler.

Çünkü bunlardır vatan evlatlarının körpe gönüllerine vatan sevgisi yerine sosyalizm sevdasını yerleştiren.

…

Allah'ın Kur'an'ında "nun vel kalem" diye üzerine yemin ettiği mübarek kalem değildir bunlarınki… Bu çocukları idam kararı imzaladığı kalemi kıracak kadar asil Türk hâkimi karşısında bile bir kahraman gibi takdim etmek hayâsızlığına düşenlerin, bu çocukları bu durumlara düşürenlerinkidir."

Gazetenin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını vatan haini ilân ederek onlara karşı sergilediği idam yanlısı, cüretkâr tutumun kökeninde; başına herhangi bir dert açılmayacağına duyduğu inanç bulunmaktadır. Çünkü gazete darbe savunucusudur, iktidar yanlısıdır ve doğal olarak iktidarı meşrulaştırmaktadır. Gazeteye göre; Türkiye'nin temel meselesi "sol zihniyet" tir. Bir tek Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmeleri yetmez, onların akıl hocalarının da yok edilmeleri gerekir. Ayrıca Rauf Tamer (2.12.1971) de faşizmin anti-feminist yapısını (Tekeli, 2011: 417) ortaya koyacak keskinleştirmelerle ve son derece cinsiyetçi bir yaklaşımla; Deniz Gezmiş ve arkadaşları için oluşturulan "vatan haini" imgesini, kadınlarla ilişkilendirerek ve kadınlara genişleterek, neredeyse "kadınlar, vatan hainidir" çıkarımının yapılmasına yol açmıştır:

"- Deniz Gezmiş'e kim yataklık etmişti?

- Bir kadın.

- Ulaş Bardakçı'ya kim yataklık etmişti?

- Bir kadın.

- Peki Nahit Töre'ye kim yataklık etmişti?

- Ona da bir kadın.

- Ne tesadüf, hepsi de kadın yahu.

- E normaldir. Adı üstünde işte: yataklık."

Bütün bu söylemlerden yola çıkarak, *Tercüman* gazetesinin "sol"a karşı yürütülen topyekûn mücadelede, "sağ"ı farklı argümanlarla, tıpkı bir motif işler gibi yavaş yavaş tahkim [130] ettiğini söylemek mümkündür. Gazete üstlendiği misyonu, dönemin koşulları içerisinde başarıyla yerine getirmiştir.

6. Kızıştırma:

Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında yakalanma öncesi dönemden itibaren sürekli haber yapılması, basın tarafından "vatan hainliği" tablosu çizilerek içinin galeyana getirici, kışkırtıcı söylemlerle doldurulduğu bir yanılsama durumu yaratılmasına yol açmıştır. Suçlu taraf onlar, mağdur taraf devlet olarak sunulmuştur. Bir an, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerinin suç olduğu kabul edilse bile, suçların birebir

[130] Sağlamlaştırma, berkitme (Devellioğlu, 2005:1019)

karşılığı olan kanun maddeleri ile yargılanmaları gerekirken, mevcut Anayasal düzeni yıkmakla suçlanmaları, durumun göründüğü gibi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumda adil yargılanamadıkları için asıl mağdur Deniz Gezmiş ve arkadaşları olmak gerekir. Dolayısıyla basında işlenen ayrıntılar bu gerçeği ortaya koymaktan uzaktır. Deniz Gezmiş'in mahkemeye kafa tuttuğu, devrimciyim dediği, "Yaşasın bağımsız Türkiye" diye bağırdığı şeklindeki sudan bahanelerle aslında çok önceden hükmedilmiş ceza meşrulaştırılmaktadır. Bu o kadar öyledir ki; Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını savunan 11 avukat hakkında dahi, hazırladıkları müşterek savunmada "Hükümetin ve ordunun manevî şahsiyetini tahkir ettikleri" gerekçesi ile soruşturma başlatılmıştır (*Cumhuriyet,* 16.10.1971). Oysaki "savunma dokunulmazlığı", 1961 Anayasası'nın 31. maddesinde düzenlenmiş bir hak olup, TCK. m. 486 ile de güvence altına alınmıştır. Avukatlar hakkında, yaptıkları savunmalar nedeniyle soruşturma açılması demek, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gereği gibi savunulamadıklarının, adil yargılanmadıklarının ve işin içinde ideolojik etkiler olduğunun göstergesidir. Keza Hüseyin İnan da yargılama esnasında vermiş olduğu ifadesinde: "İddianamenin hazırlanışı, mahkemenin gelişimi ve verilecek karar bakımından politik ortamın tesiri olacağı kanaatindeyim" demiştir (*Hürriyet,* 21.7.1971). Nitekim, idam cezası kararlarının hemen ardından Deniz Gezmiş davası avukatlarından Kemal Yüce, "tabii hâkim ilkesine aykırı oldukları" için Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde görülen tüm davalardan çekildiğini bildirmiştir (*Tercüman,* 12.10.1971). Bu aslında iktidar aleyhine yapılan bir kızıştırmadır. Ancak *Tercüman* gazetesi bu çekilmeyi, devlete karşı bir saygısızlık, itaatsizlik olarak gördüğü için, kınama amaçlı sayfalarına taşımıştır. Haksız yere hürriyetinden bir dakika bile mahrum bırakılan insanın mağduriyetinin hesabı, ülkenin tüm hukuk sisteminden sorulmak gerekirken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının uğradığı mağduriyet göz ardı edilebilmiştir. Kendi idealleri doğrultusunda, tam bağımsız Türkiye için mücadele veren, genç yaşında uzun süre cezaevinde kalan, yani kendisini feda etmeyi göze alan gençlere hain gözüyle bakılmıştır. "Anayasa değişikliklerini protesto etmek ve tutuklanan devrimci gençlerin serbest bırakılmasını sağlamak" amacıyla, 13.8.1971 tarihinde 3 günlük açlık grevine giren Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının haberi *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetesinde haber yapılmışken, *Tercüman* gazetesi bu gelişmeyi görmezden gelmiştir. *Hürriyet* (13.8.1971) gazetesindeki haberde; 'Şehir eşkıyası Deniz Gezmiş "Anayasa'nın değiştirilmesini ve

devrimcilerin tutuklanmasını protesto" amacıyla arkadaşlarıyla birlikte açlık grevine başladığını söylemiştir" denilmektedir. Haberin devamında ise:

> *'Sıkıyönetim makamları Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının açlık grevine müdahale edilmeyeceğini bildirmişlerdir. İlgililer, sanıklara her zaman olduğu gibi yemeklerinin verileceğini belirterek; "yemeklerini yiyip yememeleri kendilerine ait bir iş" demişlerdir.'*

Hürriyet gazetesindeki bu sunum Agamben (1998)'in "kutsal insan (homo sacer)" ını çağrıştırmaktadır. İktidarı elinde bulunduran Sıkıyönetim makamları, hukuk dışı alana itilen bireyleri tamamen ölüme açık hale getirmektedir. "Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına yemek verilir ama yiyip yememek onlara bırakılır" demek "ölmelerine izin vermeyiz ama ölürlerse de cinayet işlemiş olmayız" demekle eşdeğerdir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının davaları yoluna canlarını ortaya koydukları ve sadece kendilerini etkileyecek bu durum dahi, devlete karşı bir başkaldırı olarak sunulmuştur. Bu kızıştırmalarla, şehir eşkıyası olarak nitelendirilen Deniz Gezmiş ve arkadaşları cezaevinde de rahat durmadığı, oranın da huzur ve güvenini bozduğu algısı yaratılarak bir an önce hukuk dışı alana itilmelerinin önü açılmıştır.

7. Birincil Tanımlayıcılar:

Temyiz gibi hukuk tekniğini ilgilendiren bir konu, ancak bununla ilgisi olan kişi ve kuruluşlarca tanımlanıp, ayrıntılandırılmaktadır. Kararın ertesi günü haberlerinin tarafları sanıklar ve askeri mahkemelerdir. Haber, *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazeteleri tarafından THA'dan aktarıldığı şekliyle tıpatıp aynı olarak verilmiştir. Haberde birincil tanımlayıcı olarak, sanık avukatı Halit Çelenk'ten yapılan doğrudan alıntılar kullanılmıştır. *Hürriyet* gazetesi, ajanstan aldığı ek bilgileri de kullanmıştır ki; bu açıklamalar THA aracılığıyla resmî yetkililerden gelmiştir. *Tercüman* (12.10.1971) gazetesi ise THA'dan aldığı haberi örtük ve dolaylı alıntılarla vermeyi tercih etmiştir. Tırnak içinde verilmeyen alıntılar, okuyucu tarafından gazetenin görüşünün, alıntıdaki görüşle aynı olduğu şeklinde algılanmaktadır (İnal, 1994: 153-154). 'Alınan bilgiye göre, "duruşmalı" istenecek olan temyiz safhasında, sanık avukatları Askeri Yargıtay'da müvekkillerini savunacaklardır' şeklindeki dolaylı alıntı, sanıklarının avukatının değil, iktidarın dilinden haber vermenin uygun görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu da iktidarın belirlediği sınırlar ve tanımlarla haber verme sonucunu doğurmaktadır ki; bu da basını ideolojik aygıt konumuna indirgemektedir.

8. Kullanılan Dil ve Fotoğraflar:

Kararın ertesi günü haberlerine dek, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında, belli sözcüklerin seçimine dayanan pek çok nitelemenin kullanıldığı saptanmıştır. Bu nitelemelerin ortak yönü, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerini nedenlerinden koparak sadece şiddet vurgusu yapan, popülist söylemler olmasıdır ki; bu, ilk kez "anarşist" sözcüğü ile 13 Mart 1969 günü İçişleri Bakanı Faruk Sükan tarafından resmî olarak Meclis kürsüsünden dolaşıma sokulmuştur. Ardından her gazetenin politik ideolojisine ve anlatı moduna uygun şekilde dalga dalga yayılarak kullanılmıştır. 25.3.1971- 11.10.1971 tarihleri arasında Deniz Gezmiş ve arkadaşları için kullanılan nitelemeler şunlardır:

Tablo 5.11. 25.3.1971- 11.10.1971 Tarihleri Arasında Deniz Gezmiş ve Arkadaşları Hakkında Gazetelerde Kullanılan Nitelemeler

	Nitelemeler
Cumhuriyet	Sanık, Deniz Gezmiş hücresi
Hürriyet	Gezmiş takımı, anarşik olayların bir nolu faili, şehir şakiliği, Gezmiş hücresi, anarşist, şehir eşkiyası, militan, idamlık, sanık
Tercüman	Deniz Efendi, haydut, anarşist, şaki, şehir eşkiyası, şehir ve kır eşkiyası, Deniz Gezmiş sergerdesi, Deniz Gezmiş Efendi, hareminde semirtilmiş adam kaçırıcı eşkiya yamağı, işsiz güçsüz, mazenne-i su takımı, kaldırım mühendisi, eylemci çocuk, kır şakiliği, sokak eşkiyaları, bir numaralı karakter, bir numaralı kahraman eylemci

Yakalamaların ardından kararın ertesi gününe kadar geçen sürede, yine en çok niteleme kullanan gazete *Tercüman* olmuştur. Bunda çok sayıdaki köşe yazısının etkili olduğu görülmüştür. Kararın ertesi günü haberleri çok kısa olmaları ve ajanstan alınmaları nedeniyle kullanılan dil ve seçilen sözcükler yönünden belirgin bir özellik taşımamaktadır. Deniz Gezmiş ve arkadaşları sanık olarak nitelenmiştir.

Cumhuriyet ve *Hürriyet* gazetelerinin haber girişleri aynı olup; "Ölüme mahkûm edilen Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının avukatlarından Halit Çelenk, hüküm giyenlerle ilgili kararları temyiz için bugün başvuracaklarını söylemiştir" şeklindedir. Haber

girişleri karmaşık, uzun ve aktif yapıdadır. Halit Çelenk temyiz başvurusunu yapacak aktif taraf olarak sunulmuştur. *Tercüman* (12.10.1971) gazetesinin haber girişinde ise:

> *'Öte yandan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını yargılayan Sıkıyönetim 1 Numaralı Mahkemesi'nin Cumartesi günü aldığı 18 idam kararından sonra, sanık avukatları kararın temyizi için dün "müddet kesme" talebinde bulunmuşlardır'*

denilmektedir. Haber girişi, karmaşık, uzun ve aktif yapıdadır. Haberleri okuyan biri, tüm mekanizmaları ile adaletin işlemekte olduğunu düşünecek, hukuka ve devlete olan inancı ve bağlılığı artacaktır.

Kararın ertesi günü haberlerinde retorik unsur olarak herhangi bir fotoğraf kullanılmamıştır. Gözlem, tanık ifadesi de bulunmamaktadır. Sadece *Hürriyet* gazetesi haberin sonunda, Deniz Gezmiş'i Askeri Yargıtay'da 10 kadar avukatın savunacağını, Sevim Onursal'ın savunmasını ise tek bir avukatın yapacağını belirterek, sayısal verilere yer vermiştir.

9. Hegemonyanın Kurulması ve Gizlenenler:

Tek bir davada 18 kişi hakkında idam cezası kararı vermenin hegemonya değil, zora dayalı baskı durumu yarattığı belirtilmiştir. Sıkıyönetim koşulları altında, yok hükmündeki mahkemelerde, askerlerin sivilleri yargıladığı bir ortamda, sanık avukatlarının kararı temyiz edeceklerini bildiren kısacık haberlerin verilmesi, basının iktidar tarafından "araçsallaştırılması" değil "kuklalaştırılması" olarak adlandırılmak gerekir. Burada Gramsci (2012:66)'nin "basının, ideolojik yapının en dinamik parçası olduğu" ifadesini hatırlanmalıdır. Özellikle yakalama döneminde; kullandığı dil, yayımladığı fotoğraflarla fırtınalar estiren basın, 18 kişinin idam cezası kararının temyizi söz konusu olunca sus pus olmuştur. Çünkü bu haberin değeri, karar günü haberi kadar yüksek değildir. Basın tarafından kutsanan "olay anı" pratiği, uygulanan sansürün de etkisiyle bu haberde işlememektedir. Bu yüzden her üç gazetede de THA'dan aktarılan bilgiyi vermiştir. Ajans kanalı ile devletin izin ve değer verdiği ölçüde haber bu kadardır. Burada devlet yerine Althusser (2014: 44-45)'in deyimiyle "devlet aygıtı" demek daha doğru olacaktır. Althusser bu aygıtı;

> *'Polis, mahkemeler, hapishaneler; bir de polis ve uzmanlaşmış yardımcı birlikleri olaylarla başa çıkmadıklarında, son kertede ek baskı gücü olarak doğrudan doğruya müdahale eden ordu ve bu bütünün üzerinde, devlet başkanı, hükümet ve idare'*

olarak tanımlamaktadır. 15.5.1971 tarihli ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesi ile Sıkıyönetim Komutanları'na basın ve yayım üzerinde geniş yetkiler verilmesi nedeniyle her basın kuruluşu, yayımladığı materyaller yüzünden kapatılma, toplatılma, para cezası, hapis cezası gibi yaptırımları göz önünde bulundurmak zorunda bırakılmıştır. 1402 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarih olan 15.5.1971 tarihinden itibaren basın üzerindeki bu baskının etkilerini açık olarak gözlemek mümkündür. Dolayısıyla kararın ertesi günü haberlerinde de iktidarın hegemonya kurmasından değil, ancak zora dayalı baskı kurmasından bahsedilebilir. Böyle bir yapı içinde basın, Cihad Baban'ın deyimiyle sorumluluktan kurtulmak için sansürü ister hale getirilmiştir (Çayır, 2008:41). Bu durum en çok *Tercüman* gazetesinin işine yaramıştır. Sıkıyönetimle arası en iyi olan gazete odur. Diğer gazetelerin de sansür mekanizması nedeniyle "gönüllü teslim" oldukları da söylenebilir.

5.4.5. Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarının "İdam Cezalarının İnfaz"ına İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi

Çözümlemeye Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezalarının infaz edildiği gün ile ertesi gününe ilişkin ardalan ve bağlam bilgisi sunumu ve haberlerin bu açıdan değerlendirilmesiyle devam edilmiş, ardından Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki infaz günü haberlerinin kategorik değerlendirmesine geçilmiştir. Bilindiği gibi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki yargılamaları, 16 Temmuz 1971 tarihinde başlayıp, 9.10.1971 tarihinde sona ermiştir. Toplamda 2 ay 23 gün süren yargılamanın ardından, yeni bir safhaya geçilmiştir. Kararların verilmesinden, infazlara yani 6.5.1972 tarihine dek geçen, yaklaşık 7 aylık sürede, kanunî yollar tüketilmiş, kararlar Meclis ve Senato'dan geçtikten sonra kanunlaşıp Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nin, 27.10.1971 tarihinde gerekçeli kararını[131] açıklaması üzerine, karar sanık avukatları tarafından "duruşmalı" olarak temyiz edilmiştir. Askeri Yargıtay 2. Dairesi'nde değerlendirilen kararda, Başsavcılık idam sanıklarından 9'u için idam, 9'u içinde bozma talebinde bulunmuştur. Sanık

[131] Gerekçeli kararın son paragrafında şöyle denilmektedir: " Fiiller tüm olarak değerlendirildiğinde, TCK. m. 146'daki suça uygunluğu da tespit edilmiş, sanık müdafilerinin ortak savunmalarında dermeyan ettikleri iddianın, kanunilik prensibinden yoksun bulunduğuna dair savunmaları, haksız tahrik müessesesindeki hukukî unsurlardan mahrum bulunduğundan hukukî yönleri itibariyle kabule şayan görülememiş, bu detaylı eleştiri ve iddialar hakkında mahkememiz kişisel haklarını mahfuz tutmuş, müessese olarak bunlar üzerinde hüküm vermeyi, kamu vicdanına, tarihe ve TBMM'nin takdir ve yetkisine bırakmayı uygun görmüştür (*Cumhuriyet*, 28.10.1971)"

avukatlarının Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin Anayasa'ya aykırılığının incelenmesinin beklenmesi taleplerine rağmen, temyiz incelemesi, 10.1.1971 tarihinde bitmiştir. 2. Daire, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan dışındaki tüm idam kararlarını bozmuştur. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında verilen "onam kararları" için İsmet İnönü "siyasi suçlarda idam meselesi" tabirini kullanmış ve "Yetki şimdi tamamıyla Meclis'in elinde. Meclis karar verecek (*Cumhuriyet*, 12.1.1971)" demiştir. Onam kararı, protesto eylemlerine yol açmıştır. 10.1.1972'de ODTÜ'de patlamalar olmuş, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde marşlar söylenerek, derslere girilmemiştir. Mamak Askeri Cezaevi'nde bazı tutuklar açlık grevine başlamıştır vs[132] (Feyizoğlu, 2017: 329). Sanık avukatlarının "onam kararları" hakkında bulundukları "karar düzeltme" talepleri, Askeri Yargıtay Başsavcılığı tarafından iki kez reddedilmiştir (*Cumhuriyet,* 22.3.1971). 1.3.1972'de, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölüm cezalarının yerine getirilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi, TBMM Adalet Komisyonu Başkanlığı'na gönderilmiş, 6.3.1971'de "gündemdeki bütün işlemlere takdimen (Çelik, 2016: 11)", öncelik ve ivedilikle görüşülmeye başlanan tezkere, 7.3.1971'de onaylanarak Komisyon'dan onaylanarak geçmiştir (*Cumhuriyet,* 7.3.1971). TBMM Adalet Komisyonu'ndaki görüşmelerde, AP ve DP'li üyeler ile CHP'li Turhan Özgüner cezaların yerine getirilmesini istemişler; AP'li Fuat Azmioğlu ile CHP'li Turhan Özgüner: "İplerini bile çekeriz" demişlerdir (*Cumhuriyet,* 7.3.1971). Ardından idam cezalarına ilişkin kanun teklifi Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu'nda görüşülerek 13.3.1971 tarihinde onaylanmıştır (*Cumhuriyet,* 14.3.1971). 17.3.1971 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'nda görüşülerek onaylanan idam cezalarına ilişkin kanun, 25.3.1972 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. CHP'de kanunun yayımlanmasının hemen ardından, iptal için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur (*Cumhuriyet,* 26.3.1972). Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezalarının infazı için gösterilen bu aceleci tavır ve hızlı onay süreçleri, devrimci gençlik tarafından kaygıyla karşılanmıştır. İdamlara engel olmak amacıyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ait infaz kanununun Resmî Gazete'de yayımlanmasının ardından, 27 Mart 1972'de, Ünye Radar Üssü'nde görevli üç İngiliz; Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ömer Ayna, Ertuğrul Kürkçü tarafından kaçırılarak öldürülmüştür (Feyizoğlu, 2017: 337). Buna karşılık, Niksar'ın Kızıldere Köyü'nde kolluk gücüyle çıkan çatışma sonucunda Ertuğrul Kürkçü dışındakiler

[132] Ayrıntılı bilgi için bknz: Turhan Feyzioğlu, *Deniz: Bir İsyancının İzleri* (2017)

kurşunlanarak yaşamlarını yitirmiştir (*Cumhuriyet,* 31.3.1971). Türk tarihinde ilk uçak kaçırma olayı da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamlarını engellemek amacıyla 3.5.1972 tarihinde, Ankara- İstanbul seferini yapan Boğaziçi uçağında gerçekleştirilmiştir. Aynı amaçla ve eş zamanlı olarak Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Kemalettin Eken'i kaçırılması eylemi gerçekleştirilememiş ve çıkan çatışmada Eken yaralanırken, bir THKO üyesi de yaşamını yitirmiştir (*Cumhuriyet,* 5.5.1972; Durmuş, 2011). Anayasa Mahkemesi, 6.4.1972 tarihinde CHP'nin, idam kanunlarının Anayasa'ya aykırılık talebini şekil yönünden haklı bularak, idam kanununu "usûl"den reddetmiştir (*Cumhuriyet,* 7.4.1972). Bu durum, o güne kadar gerçekleştirilmiş prosedürlerin tekrarını gerektirmiştir. 24.4.1972'de Meclis Genel Kurulu'ndan geçen idam kanunu, 2.5.1972'de Cumhuriyet Senatosu tarafından da onaylandıktan sonra, Cumhurbaşkanı'nın onayının ardından 5.5.1972'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (*Cumhuriyet,* 5.5.1972). Buna dayanılarak, 6.5.1972 tarihinde de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının infazları gerçekleştirilmiştir.

İdam cezası kararlarının verildiği 9.10.1971 tarihinden, infazların gerçekleştirildiği tarihe kadar geçen yaklaşık 7 aylık sürede, örnekleme giren gazeteler yasal prosedürlerin işleyiş silsilesini kısa da olsa haber olarak vermişlerdir. Bu haberlerin bazılarında THA kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu konu, siyasi partiler ve temsilciler arasında da tartışılmış, *Cumhuriyet* gazetesinin sunumlarında görüleceği gibi farklı sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine de yer verilmiştir. Gazetelerin sunumlarında yer bulan prosedürlerle kararların defalarca, hassasiyetle tartışıldığı, değerlendirildiği algısını güçlendirmekten öte bir işlev yerine getirmemiştir. İdamların arkasındaki gerçekler ve etkileri, bu sunumlarla örtülmüş, sanıkların hak kaybına uğramamaları için ne gerekiyorsa yapıldığı izlenimi yaratılmıştır. Bu durum ardalan ve bağlam bilgisinin yeteri kadar verilmemesinden veya çarpıtılarak verilmesinden kaynaklanmıştır. *Cumhuriyet* (6.5.1972) gazetesi; "Nasıl idamlık olmuşlardı" başlığı altında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemlerini tek tek saymaya girişmiş, bu yolla kendince bir ardalan vermişse de aslında bu yolla verilen cezaları meşrulaştırmıştır. Adalet sistemi ve mahkemeler işlerini gereği gibi yapan kurumlar olarak gösterilmiş, malûm sona giden süreç, hukuk tekniğini ilgilendiren işlemler düzeyine indirgenmiştir. Örneğin, bu dönemde "ölümü bekleme psikolojisi" içinde olan sanıklar hakkında hiç haber yapılmamıştır. "18 kişiden 15'i hakkındaki kararlar bozulurken, 3

kişi hakkındaki kararlar neden bozulmadı ya da en azından müebbet ağır hapse çevrilmedi? 3 sayısının özel bir anlamı var mıdır?" gibi soruların önüne geçilmiştir. Mahkemelerin arkasındaki hukuk düzeni, kanunlar, sıkıyönetim hiç sorgulanmamış ve hatta sorgulanamaz hale getirilmiştir.

"İnfaz günü" haberleri, *Cumhuriyet* (6.5.1972) gazetesinde 2, *Hürriyet* (6.5.1972) gazetesinde tek, *Tercüman* (6.5.1972) gazetesinde 3 ayrı haberle verilmiştir. *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde verilen haberlerin bir tanesi ve *Hürriyet* gazetesindeki tek haberin tamamı kelimesi kelimesine birbirinin aynısıdır. Gazeteciler, infazlar sırasında hazır bulunabilecek kişiler arasında olmadığından her üç gazete de haberi, Anadolu Ajansı'ndan almıştır. Bunun yanı sıra *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin haberi sunum şekilleri de birbirine çok benzemektedir. Her iki gazete de idam haberini verdikten sonra, idamla sonuçlanan sürecin tarihsel ardalanını vermişler ve ek olarak Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kısa bir biyografisini sunmuşlardır. Hürriyet gazetesi ise habere büyük önem atfedip sürmanşete taşıdığı halde, çok fazla ayrıntıya girmeyip, bunları ertesi güne bırakmayı tercih etmiştir. İnfaz haberlerine en çok alan ayıran gazete ise *Tercüman* gazetesi olmuştur.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının infazlarının yapıldığı gün, örnekleme giren gazeteler şu başlıkları atmışlardır:

Cumhuriyet, 6.5.1972;

1. Başlık: "İdam edildiler"

2. Başlık: "Nasıl idamlık olmuşlardı?"

Hürriyet, 6.5.1971;

Sürmanşet; "Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan bu sabaha karşı Ankara Merkez Cezaevi avlusunda idam edildiler"

Tercüman, 6.5.1971;

1. Başlık: "Gezmiş, Aslan ve İnan asıldı"

Alt Başlık: "3 anarşist hakkındaki karar bu sabaha karşı infaz edildi"

2. Başlık: "Soygun, adam kaçırma ve silahlı çatışma"

Üst Başlık: "Ömürleri suç işlemekle geçmişti"

3. Başlık: "Kimlikleri"

İnfaz günü haberlerinde haber metinleri ve sunumları birbirine çok benzediği gibi başlıklarda birbirine benzemektedir. Fakat *Tercüman* gazetesinin başlığı ideolojisini açıkça yansıtmaktadır. Temel işlevi okuyucunun ilgisini çekmek olan haber başlıkları, olay veya sorunu dramatize etmek durumundadır. Bu nedenle "şok, sansasyon, skandal, dram" gibi pekiştirici sözcüklere çok sık yer verilir (Hall vd., 1982: 84). İnfaz günü haberlerinin başlıklarına bakıldığında ise pekiştirici sözcük kullanılmış olmasa da bunların tam bir dramı yansıttıkları söylenebilir. Ancak gazeteler bu dramı, esefle karşıladıkları için değil, "idam" kelimesinin mutlaka ilgi çekeceğinin bildikleri için vermişlerdir. Öyle ki; *Cumhuriyet* gazetesi başlıkta "kurbanlık" der gibi "idamlık" kelimesini kullanmıştır. *Hürriyet* gazetesinin başlığı neredeyse 5N1K sorularını karşılayacak kadar detaylı verilmiştir. *Tercüman* gazetesi ise Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile tüm "sol"a olan hıncını başlığa dökmekten geri durmamıştır. Bu başlıkların gerekçesi ve sonucuyla okuyucuya verdiği mesaj şudur: "Deniz Gezmiş ve arkadaşları devlete ve millete karşı suç işlediler, yani vatan hainiydiler ve bunu canlarıyla ödediler."

1. Haber Değeri ve Gündem Belirleme:

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "idam edilmeleri" gazetelerin büyük değer atfettikleri bir haber olmuştur. Yakalanmalarından önceki dönemlerden beri Deniz Gezmiş ve arkadaşları "kişileştirme"ler yoluyla Türkiye'nin başlıca sorunu haline getirilmişlerdir. Her gazete onlarda kendi ideolojisine uygun bir nitelik bulmuştur. Anarşist, eşkıya, haydut vs. Bütün bu nitelemelerin toplamı, aslında hiç olmadıkları ama öyle gösterilmeye çalışıldıkları bir suçlu tipi yaratmıştır: "vatan hainliği". Deniz Gezmiş ve arkadaşları vatan hainliğinin ete, kemiğe bürünmüş timsalleri olarak sunulmuştur. İnfaz günü haberlerinde de "kişileştirme (Galtung ve Ruge, 1965)" yapılmıştır. Zaten "idam"ın kendisi kişisel bir uygulama olduğu için, kişileştirme yapılması da kaçınılmazdır. O günün koşullarında isimleri hiç geçmese dahi, "idam edildiler" başlığını gören bir okuyucunun bunun Deniz Gezmiş ve arkadaşları olduğunu öngörmesi doğaldır. *Tercüman* (6.5.1972) gazetesi kullandığı şu cümlelerle yaptığı kişileştirmenin derecesini ortaya koymaktadır: "Deniz Gezmiş defteri de böylece kapandı. Gezmiş, eylemlerine başladığı zaman bir kahraman edasıyla etrafına çalım yapıyordu." Gazetenin "Deniz Gezmiş'in defteri" olarak belirttiği eylemler dizisinin belli bir zaman aralığını kapsıyor olması, "süreklilik" unsuruna dayanarak haber değerinin arttığını göstermektedir (Galtung ve Ruge, 1965: 65). Deniz Gezmiş

ve arkadaşlarının polisle girdiği kovalamacayı, yakalanma ve yargılanmalarını yakından takip eden okuyucular, elbette bu süreklilik içinde infazları da haber olarak okumuştur.

"İdam"ın içerdiği şiddet (Hall vd., 1982: 68) ve neden olduğu sonuç, onu tek başına haber yapmaya yetmektedir. Hele ki; Deniz Gezmiş ve arkadaşları gibi yaklaşık bir buçuk yıldır adları gündemde olan, kullanılan nitelemelerle "vatan haini" olarak ilân edilen gençlerin idam haberleri çok daha değerli olmaktadır. İdam cezası, doğrudan ölümle olan bağlantısı nedeniyle negatif göndermeler ve sonuçlar barındırmaktadır. Özellikle bu cezanın 3 kişi üzerinde gerçekleştirilmesi ve idam edilen gençlerin yaşlarının ortalamasının 24 olması haberin çapını büyüterek (threshold) haber değerini arttırmaktadır (Galtung ve Ruge, 1965).

> *"...Teker teker sehpaya getirilen suçlular... (Cumhuriyet, 6.5.1971; Tercüman, 6.5.1971)"*
>
> *"... Hüküm özetini ihtiva eden yaftalar boyunlarında asılı olduğu halde idam edilen hükümlüler... (Cumhuriyet, 6.5.1971; Tercüman, 6.5.1971",*
>
> *"... boyunlarından asılarak idam edildiler (Cumhuriyet, 6.5.1971; Hürriyet, 6.5.1971, Tercüman, 6.5.1971)."*
>
> *"...THA'nın bildirdiğine göre önce Deniz Gezmiş, sonra Aslan ve İnan idam edilmiştir (Cumhuriyet, 6.5.1971."*

gibi ifadeler, sıradışı, ilginç ve normal beklentileri ihlâl eder niteliktedir (Hall vd, 1982: 53). Dolayısıyla okuyucunun dikkatini fazlasıyla çekmektedir. Öte yandan, infazlar okuyucunun ve basının beklentisi ile uyum göstermektedir. Bu açıdan da haber değeri yüksektir. Zira, tahmin edilebilir olaylar gerçekleştiğinde bunların alımlanması ve hafızaya kaydedilmesi daha kolay olmaktadır (Galtung ve Ruge, 1965: 67).

Yukarıda da belirtildiği gibi, basın infaz haberlerine çok değer atfetmiş ve gündemin bir numarasına taşımıştır. Hatta *Hürriyet* gazetesi haberi sürmanşetten vermiştir. Deniz Gezmiş başta olmak üzere, anarşi ve terörle özdeşleştirilmiş gençlerin, yakalandıkları günden itibaren başlayan: "idam edilecekler mi, edilmeyecekler mi?" tartışması sona ulaşmıştır. Önemli olan olay anıdır ve bunu en çarpıcı şekilde sunabilmektir. İdamların doğruluğu, yanlışlığı, Türkiye'yi içeride ve dışarıda nasıl etkileyeceği, gelecekteki

sonuçları tartışılmamaktadır. Önemli olan gazetenin çok satması ve yapılan sunumlarla iktidarın edimlerinin meşrulaştırılmasıdır.

2.Klişe Sunum:

Herbert Marcuse (2007: 90-98), "Tek Boyutlu İnsan" adlı kitabında, klişe haline gelen kelimelerin, gerçek anlam gelişimini etkileyerek, konuşmayı veya yazıyı yönettiğinden ve cümleyi kabul edilmesi gereken bir beyana dönüştürdüğünden bahsetmektedir. İmgeleri sürekli olarak empoze eden bu dil, farklı kavramların geliştirilmesine ve ifade edilmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla kavramsal düşünmeyi engellemektedir. Haberdeki klişe sunum da böyle değerlendirilebilir. Klişe sunum yüzünden haber paket şeklinde sunulmakta, altındaki yapılar ve içinde barındırdığı gerçeklikler çok boyutlu düşünmeye engel olmaktadır.

İnfaz günü haberleri örnekleme giren her üç gazete tarafından neredeyse aynı metinle ve 5N1K tekniği ile verilmiştir. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan, "kim" sorusunun karşılığını oluştururken, "idam" ise "ne" sorusunun karşılığını oluşturmaktadır. Cebeci'deki sivil kapalı cezaevi, "nerede" sorusunu yanıtlamaktadır. "Ne zaman" sorusunun karşılığını "bu sabah saat 2.00- 3.40 arasında" oluşturmaktadır. "Nasıl" sorusu "boyunlarından asılarak" şeklinde yanıtlanmaktadır. "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı tağyir, tebdil ve ilga; TBMM'ni silahla, cebren ıskat ve komünist bir rejim kurmak suçları sabit görüldüğünden" yanıtı ise "neden" sorusunu karşılamaktadır. Her üç gazetenin de zorunluluk nedeniyle aynı haber kaynağını kullanması rutin bir gazetecilik pratiğini yansıtmakta, bu da haberin standartlaşmasına yol açmaktadır. Böylelikle birbirinden farklı ideolojilere sahip gazeteler, neredeyse aynı çizgiye yerleşmektedir. Örneğin, idamla ilgili diğer haberler olmasa *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetesini aynı kategoride değerlendirmek mümkün hale gelmektedir.

3. Hikâyeleştirme:

Haber, gazetenin kendi anlatı modu içerisinde, okuyucusuna anlamlı gelecek şekilde hikâyeleştirilir. Buna, 5N1K'nın açımlanması olarak da bakmak mümkündür. Belli soruların cevaplanması amacıyla ve bir hikâyenin akışını yansıtacak biçimdeki haber anlatıları hikâyeleştirilmiş haberi ortaya çıkarmaktadır. Bununla ilgili olarak, haberde gerçeği söylemek yerine, gerçeğin hikâyesini anlatmak tabiri de öngörülmüştür (Boesman ve Meijer, 2018). Yakalama, yargılama ve infaz dönemlerinde başrollerini Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının oynadığı farklı hikâyeler, farklı gazeteler tarafından

yazılmıştır. *Cumhuriyet* (6.5.1971) gazetesi, infaz günü haberlerinde "Nasıl idamlık Olmuşlardı?" başlığını bir hikâye anlatmak üzere atmıştır. 11 Ocak 1971 tarihinde başlatılan ve kronolojik bir sıra takip eden hikâyede, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının anarşist olarak gösterilmesine ve dolayısıyla idamları meşrulaştırarak iktidarın elinin güçlenmesine katkı yapan satır araları mevcuttur:

> *"Gerçi Deniz Gezmiş, polis tarafından mimli bir öğrencidir. Daha İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okurken, çeşitli öğrenci eylemlerine katılmış, yürüyüş ve işgallerin en önünde görülmüş bu nedenle de Disiplin Kurulu kararı ile üniversiteden kovulmuştur."*

Bu hikâyenin en heyecanlı kısmını "yakalanma" bölümü oluştururken, haklarında idam cezası verilip verilmeyeceği konusu "düğüm" bölümünü oluşturmaktadır. Yargılamanın ilerleyen aşamalarında bu düğüm de çözülecek, Deniz Gezmiş ve arkadaşları, hikâyelerde kötülerin daima kaybetmeye mahkûm olduklarını ispatlarcasına, TBMM, Senato ve Cumhurbaşkanı'nın onayından sonra asılarak idam edileceklerdir.

Hürriyet (6.5.1971) gazetesi, haberi sürmanşetten verdiği halde hikâyeleştirme yapmamıştır. Tercüman (6.5.1971) gazetesi *Cumhuriyet* gazetesi ile aynı şekilde kurguladığı haberde "Ömürleri suç işlemekle geçmişti" üst başlığını kullanmıştır. Bu hikâyede de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının başından geçenler kronolojik sıra takip edilerek anlatılmıştır. Gazeteye göre bu hikâye şöyle sonuçlanmıştır:

> *"Mahkeme karar verdi. Meclis "evet" dedi. Peşinden Senato "son söz" ünü söyledi. Avukatların itirazları, Askeri Yargıtay, Parlamento'dan gelen itiraz infaz gününü geciktiriyordu. Mahkeme sonrasındaki aynı yollardan tekrar geçildi. Ve devletin başı da devletin varlığına kast etmiş bu üç anarşist için verilmiş karar için "uygundur" dedi."*

Tercüman gazetesinin hikâyesine uygun gördüğü sonuç bölümü, aslında Deniz Gezmiş ve arkadaşları için inşa edilen "vatan hainliği" argümanının içini dolduracak niteliktedir. Bu bölüm, gazetenin idamlar konusunda gösterdiği aceleci tutumu da yansıtmaktadır. Gazete, 3 kişinin yaşamı ile ilgili kanun yollarına başvurmayı, infazları geciktirmekten öte bir işlevi olmayan yasal prosedürler olarak gösterme çabası içindedir. Bu ise iktidarın antidemokratik ve hukuksuz uygulamalarına

toplumsal bir rıza ve uzlaşı yaratmak konusunda güçlü bir destek sağlamaktadır ki bu basının ideolojik bir aygıt olarak iktidar tarafından araçsallaştırılmasının örneğini oluşturmaktadır.

4. Objektiflik ve Denge:

İnfaz haberlerinde "objektiflik ve denge" nin, incelikle ele alınması gereken bir kategori olduğu düşünülmektedir. Özellikle 10.1.1972 tarihinde Askeri Yargıtay'ın Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında verilen idam cezalarını onaylamasının, politik ve toplumsal bağlamda izdüşümleri olmuştur. Bu yönden *Cumhuriyet* gazetesinin, diğer gazeteden ayrı bir duruşu olduğunu başlangıçta belirtmek gerekmektedir. "İdam cezasının" kendine özgü sorunlu yapısı bu çalışma içinde belli aralıklarla tekrar edilmiştir. Ancak "idam cezasının doğruluğunu veya yanlışlığını tartışmak" bu çalışmanın amaçlarından biri değildir. Fakat sıkıyönetim koşullarına rağmen, o dönemde de genelde "siyasi suçlar", özel de "Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezaları" üzerinden cılız da olsa bir tartışma yürütüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Ancak bunların gazetelere yansıma ve sunumları farklı olmuştur. Oysaki ideal olan; "objektiflik ve denge" ilkesi çerçevesinde haberin taraflarının dışında, ülkede var olan idam lehindeki ve aleyhindeki görüşlerin bir arada sunulmasıdır. Dolayısıyla örnekleme giren gazeteler arasında "objektiflik ve denge" kriteri olarak bunu görece başarmış olan gazetenin farklılığını vurgulamak gerekmektedir. Bu dengeyi sağlamadan veya görüşleri çarpıtarak verdikten sonra, bir takım rutin gazetecilik pratiklerine sığınarak objektif ve dengeli davranıyormuş görüntüsü vermek, sadece basının rızaya dayalı bir hegemonya kurmaya dönük ideolojik aygıt olduğu tezini pekiştirmektedir.

Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nin Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı hakkında verdiği idam kararı, Askeri Yargıtay 2. Ceza Dairesi tarafından kısmen bozulmuş ve sadece Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Deniz Gezmiş açısından onanmıştır. Bu karar, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin getirdiği siyasi yükle, onama kararına yeni bir anlam kazandırmış ve "idam" sorunu daha ciddi bir boyuta taşınmıştır. Keza bu suçlar "siyasi midir, değil midir?" konusu da tartışılmış ancak bu tartışmalar hep 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından idam edilen üç siyasetçinin gölgesinde yapılmıştır.

Askeri Yargıtay 2. Ceza Dairesi'nin, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki davaya ilişkin kararını açıklanmasından önce, onam kararı verilmesini engellemek amacıyla *Cumhuriyet* (9.10.1972) gazetesinde Ankara Tabip Odası'nın bir beyanatı yayımlanmıştır:

> *"İnsan hayatının korunması ile görevli bir mesleğin örgütü olarak, insan hayatına duyduğumuz saygı, onun korunması için harcadığımız çaba, bir insanın hangi nedenle olursa olsun öldürülmesine engeldir. Bu nedenle, idam cezalarının tümüne karşı olduğumuzu kamuoyuna duyururuz."*

Sıkıyönetim ortamında böyle bir beyanın verilmesi ve bunun *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanması aslında idam sorununa örgütlü bir karşı duruş ve bir çıkış noktası aranması olarak değerlendirilebilir. Cılızdır, tek başınadır ama bir direnişi simgelemektedir. Sonradan bazı sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki açıklamalarına öncülük etmiştir. Askeri Yargıtay'ın 3 idamı onamasının ardından, Deniz Gezmiş'in babası Cemil Gezmiş, infazların bir an önce gerçekleştirilmek istediğinin farkında olarak, İsmet İnönü'ye "Sayın Paşam" şeklinde başlayan bir mektup yazıp mealen siyasi ağırlığını kullanması yolunda bir talepte bulunur. Ancak bu mektup basında hiç yer almaz:

> *'Ödeme vakti gelmiş bir açık bononuz için sizi rahatsız etmek zorunda kaldım. İtizar beyan ederim. Hatırlarsanız, açık bononuz şu idi: "Sakın öldürmeyin her şeyin çaresi bulunur…" Şimdi her şeye bulunan çare, sonuç olarak belli oldu: Yani oğlumun hayatının izalesi. O zaman ne lüzum vardı Sayın Paşam? Öldürse, işkence yapsa, ölümden öteye bir ceza verecek miydiniz (Dündar, 2015: 376)?'*

Cemil Gezmiş, yanlış gideni düzeltmek amaçlı verdiği mücadele de basının oynadığı role de dikkati çekerek, haberde objektiflik ve denge kriterinin kategorik olarak nasıl bir mevcudiyet içinde olduğunu gözler önüne sermiştir:

> *"İktidara sahip olanların devlet radyoları, güdümlü basın ve diğer yollarla oğlum hakkında neşriyatı, sadece kendilerini tatmin etmekten ileri gidememektedir. Gerçek odur ki; oğlum 25 yaşında, hayatın bütün nimetlerini ayaklar altına alarak külfetlerini omuzlamış ve bunu yalnız bu ülkenin ezilmiş insanları için ve bu vatanın sizin mücadelelerinizle koparılmış olan kapitülasyon bekâsına bir daha düşmemesi uğruna yapmıştır.*

Hâl böyle iken; onu bu ülkeye zararlı bir insan olarak gösterme gayretleri, bugün olmasa bile yarın ne kadar gülünç bir çaba olduğunu meydana çıkaracaktır (Dündar, 2015: 377) …"

Cemil Gezmiş'in o günden, bugünü öngörerek yazdıkları, basında yer bulmamasına rağmen, tarihe düşülmüş birer not olarak kıymetini korumaktadır. 12.1 1972'de İsmet İnönü'nün verdiği beyanat *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetesinde yer alırken, *Tercüman* gazetesinin sayfalarında yer bulmamıştır:

"Karar Meclis'e kaldı. Bu büyük bir konudur. Nazik bir konudur, her memleket bu konuda bünyesine en isabetli tedbiri bulmaya çalışıyor. Şu anda bir şey söylemek istemiyorum. Meclisler'de tartışılacaktır. Bu konuda selâhiyet artık tamamen Meclisler'e aittir."

13.1.1972 tarihinde bağımsız milletvekili Mehmet Ali Aybar'ın, TBMM Başkanı'ndan idamların gerçekleştirilmemesi yolundaki talebi de sadece *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmış, diğer iki gazete bu beyanata itibar göstermemiştir. Türkiye Devrimci Öğretmenler Birliği (DÖS)'nin, 20.1.1972 tarihindeki idam karşıtı beyanı yine sadece *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmıştır:

"Ölüm cezaları, en yüce değer olan insanların eğitiminde başkalarına ibret ve örnek olmasına, eğitsel bir yarar beklenmesine imkân olmayan, çağ dışı, insanlığa aykırı, onarılmaz ceza uygulamalarıdır ve pedagoji literatüründe ölüm cezası diye bir şey yoktur."

Aynı tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Mimarlar Odası ile İnşaat Mühendisleri Odası'nın da idama karşı olduklarını belirttikleri haber yapılmıştır. Ayrıca Nazilli ilçesinden 3 hâkim, 25 avukat ve bir dava vekilinin hazırladıkları ve ilgili makamlara sundukları bir dilekçe ile idama karşı oldukları bilgisi verilmiştir.

26.1.1972 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile CHP Eski Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in idam karşıtı sözlerine yer verilirken, aynı tarihli *Tercüman* gazetesinde bunlar yer almadığı gibi, İnönü'nün açıklamalarına karşılık, DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin açıklamalarına yer verilmiştir:

"İdamlar konusunda henüz siyasi beyana sıra gelmemiştir. Davalar devam ediyor. Adalet son sözünü söylememiştir. Türk hâkimine inanmalıyız. Türk hâkiminin

görevini tarife veya telkine kimsenin hakkı yoktur. Konuşma kanunsuzdur. 1961 yılında da 21 Mayıs olaylarından sonra da idam cezası verilmiştir. O zaman idamlar lehinde oy verenlerin bugünkü tavrını anlamak zor. Herhalde bu konuda bir öncelik yarışmasına veya kanat germe hesabına girilmemelidir."

Bu açıklama, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gerçek idam cezası nedenlerini ortaya koyması bakımından da önemli bulunmaktadır. Bozbeyli, akıllarda dolaşan soru işaretlerine kendi perspektifinden cevap vermekten çekinmemiştir.

Türkiye'nin siyasi aktörlerinden bir başkası olan Süleyman Demirel'in idamlara ilişkin görüşleri, 31.1.1972 tarihli *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde yer almıştır. Buna göre Demirel; "Siyasi hüviyeti olmayanların nasıl siyasi suç işleyebileceklerini bilemiyorum. Rejimin şeklini değiştirmek arzu, gayret ve eylemlerinin siyasi olarak nitelenmesi mümkün değildir" demektedir.

"İdam cezası" konusu, eskiden de tartışılmış, bugün de tartışılmaktadır. Basının buradaki rolü, lehteki ve aleyhteki görüşleri bir arada sunarak okuyucunun olabildiğince aydınlanmasını ve bu doğrultuda tarafını seçmesini sağlamaktır. Bu yapılmadığı, politik ideoloji doğrultusunda devamlı bir taraf lehinde haber yapılarak denge bozulduğu takdirde- ki bunlar keskinleştirme ve kızıştırmalar yoluyla da yapılmaktadır- okuyucunun o ideolojinin bir parçası haline gelmesi mümkün hale gelmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının 9.10.1971 tarihli karar duruşmasından sonra basın için görünmez ve işitilmez hale geldikleri açıktır. Haberlerde sadece avukatları aracılığıyla temsil edilmektedirler. Haberlerde dolaşıma sokulan bilgiler, sadece resmi kimliği olan kişi ve kurumlardan gelmektedir. Dolayısıyla bu haberler, öldürülecekleri günü bekleyen Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının uğradıkları haksızlıkları ve içinde bulundukları psikolojiyi açıklamaktan çok uzaktır ve denge sağlanamamıştır. Ancak örnekleme giren gazeteler içinde *Cumhuriyet* gazetesinin "objektiflik ve denge" kriterini yerine getirmek konusunda daha hassas davrandığını belirtmek gerekmektedir. Gazetelerde yer almasa da idam cezalarının onaylandığı gün, yani 10.1.1972'de Deniz Gezmiş'in babasına yazdığı mektup sayesinde neler hissettiğini öğrenmek mümkün olmuştur:

"Bugün radyodan, Askeri Yargıtay'ın benim, Yusuf'un ve Hüseyin'in ölümümüz hakkındaki kararı öğrendim. Aşağı yukarı bu kararı bekliyordum. Bu nedenden bir değişiklik olmadı. Karara senin de fazla hayret ettiğini zannetmem. Çünkü belliydi

durum… Benim sağlığım ve moralim yerinde. Bundan hiçbir endişen olmasın. Nasıl benim Türkiye'nin bağımsızlığını tekrar kazanacağından en ufak bir şüphem yoksa. Ayrıca sen Mustafa Kemal döneminde yaşayıp, bağımsızlığın ne olduğunu gördün. Dolayısıyla bağımsızlık uğruna ölmenin anlamını kavrayacağına inanıyorum. Anamı teselli etmeyi unutmayacağını biliyorum. Sen de kendine iyi bak. Anama ve kardeşlerime selamlar (Dündar, 2015: 378-381)."

5. Keskinleştirme:

Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında idam cezası kararı verilmesinin ardından, sıkıyönetim koşulları altında haber üreten gazetelerde bu kez infazlara dönük söylemler geliştirilmeye başlamıştır. Ama bu konuda en çok içerik üreten gazete *Tercüman* olmuştur. Yakalanma ve yargılama süreçlerinde gerçekleştirdiği keskinleştirmelerle idam kararlarına giden yolda iktidara destek veren gazete bu kez infazların bir an önce gerçekleştirilmesi için haberleri ve köşe yazıları ile çaba sarf etmiştir. Ancak, karar tarihi ile infaz tarihi arasında geçen sürede *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde bu konuya ilişkin tek tük köşe yazısı yayımlandığı da belirtilmelidir. Bu köşe yazıları da idam yanlısı görünmemekle birlikte, idamlara göz yuman bir anlayışı yansıtmaktadır ki bunlar infazları gerçekleştirilmesine dönük keskinleştirmelerdir. Örneğin idam cezasına karşı olması beklenen, sol çizgideki *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Cihad Baban'ın 1.4.1972 tarihli yazısında CHP'nin idamlar hakkında Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurunun yasal olmadığını ispata girişmesi bunu doğrulamaktadır. Bu dönemde *Hürriyet* gazetesinde bu konuya ilişkin tek köşe yazısı Ecvet Güresin tarafından, 21.3.1972 tarihinde yazılmıştır. Güresin bu yazısında, idamlar hakkında Anayasa Mahkemesi'ne başvuruyu "bırakınız isteyen, istediği yere başvursun; ama sonucuna da katlansın" şeklinde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Tercüman gazetesi lafı dolandırmadan, idamların bir an önce infaz edilmesi gerektiği yönünde keskinleştirmeler yapmıştır. 4.2.1971 tarihli yazısında Ahmet Kabaklı, tartışmayı Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu üzerinden keskinleştirip, idamlara "kan davası" boyutu eklemektedir:

'İsmet Paşa'mızın "ben öteden beri siyasi suçluların idam edilmesine karşıyım" fetvasını dinleyenler hayretten küçük dillerini yutmuş olacaklardır. Zira onun uzun Başbakanlık, Cumhurbaşkanlığı, sonra (tahriki ile yapılan) darbe ve nihayet ikinci Başbakanlık seneleri ülkemizde darağaçlarının ormanlar kadar çoğaldığı, koparılan

siyasi kellelerin birbiri ile yarışa girdiği ve siyasi kurşunların her cihetten vızıldadığı yıllardır… Sayın İnönü 1961'lerin içede ve dışarda sözü geçen tek lideri olarak Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamlarına neden karşı çıkmamıştır? Kendisini asarlar mıydı yani?... Neden karşı çıkmadı Menderes'in idamına? Ya korkuyordu yahut hem istiyor hem istemez görünüyordu. 90 yılın İsmet Paşası için ikisi de ne kadar garip. O zaman konuşmadın, şimdi sussan ya bari paşam. Bak biz nasıl susuyoruz!"

Kabaklı'nın görüşlerini aslında tüm "sağ" a teşmil etmek olasıdır. Sağ, bu idamları bir rövanş olarak görmüş, 12 Mart'ı ve sonuçlarını tartışmak yerine "sol"la hesaplaşmanın derdine düşmüştür. Anayasa Mahkemesi, CHP'nin başvurusunu kabul ederek, idam kanununu usûlden iptal ettiği zaman Rauf Tamer (8.4.1971) şu yorumu yapmıştır:

"İdamlara dair kanun iptal edildi.

Ne demek iptal?

İsterseniz gelin kelimenin menşeini arayalım:

İptal.

İpta.

İpt.

İp…

Gördünüz mü, sonunda yine ip çıkıyor."

Aynı yazar, 26.4.1972 tarihli yazısında Deniz Gezmiş'in şahsında idamların çok geç kaldığı hakkında ironi yapmakta, idam cezası karşısında kanun yollarının tüketilmesine bile tahammülü olmadığını ortaya koymaktadır:

"Gezmiş dosyası Komisyon'dan çıktı, Meclis'e geldi.

Senato'dan çıktı, Çankaya'ya geldi.

Oradan çıktı, Anayasa Mahkemesi'ne geldi.

Yine çıktı Askeri Yargıtay'a geldi.

Şimdi yine elden ele geziyor.

Bu Gezmiş, hayatında bu kadar gezmemiştir inanın"

Tercüman gazetesi, infazlar konusundaki iştah ve sabırsızlığını her fırsatta dile getirmekten çekinmemiştir. Çünkü iktidarın ideolojisi ile birebir örtüşen bu tutum onun sesinin daha gür çıkmasını sağlarken, iktidarın da elini güçlendirmektedir. Üstelik, karar ve infazlar arası dönemde en çok köşe yazısı yayımlayan gazete olarak, bunu çok sık yaptığı da söylenebilmektedir.

6. Kızıştırma:

Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında idam cezası verilmesi konusunda galeyana getirici, kızıştırıcı sunumların, kararın çıkmasının ardından bu kez idamların bir an önce gerçekleştirilmesine yönelik olarak kızıştırıldığını söylemek mümkündür. Sıkıyönetim koşullarında bundan farklı bir gazetecilik pratiği sergilemek de çok mümkün görünmemektedir. Çünkü sansür mekanizması basına çok fazla hareket imkânı bırakmamaktadır. Bu açıdan özellikle *Tercüman* gazetesinin işinin diğer iki gazeteye göre daha kolay olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kızıştırmada, gazeteler editörler aracılığıyla kendi politik ideolojilerine uygun şekilde sürekli haber yaparak, ideolojik kapanmalar yoluyla, bir yargıyı belirledikleri veya pekiştirdikleri için, sıkıyönetim koşullarının bunu da değiştirdiğini belirtmek gerekmektedir. Kızıştırma sayılabilecek ideolojik kapanmaları özellikle *Cumhuriyet* gazetesi için ancak satır aralarında aramak mümkün olabilmektedir. *Hürriyet* gazetesinin ise fazla suya sabuna dokunmadan, ortada bir yol izleyerek, popülist tutumunu devam ettirdiğini belirtmek gerekmektedir. Arandıkları dönemden başlayarak, mağdur tarafın halkı ve kurumlarıyla devlet, suçluların ise Deniz Gezmiş ve arkadaşları olduğuna ilişkin basit ideolojik kapanmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak yargılamanın başladığı tarihten itibaren bu denklem tersine dönmüştür. Yargılama sırasında önce Kayseri'ye nakledilmişler, Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davaları kanunsuz şekilde Sıkıyönetim Mahkemesi'ne taşınmış, mahkemeye itimatları olmadığına ilişkin itirazları reddedilmiş, savunmalar gereği gibi zapta geçirilmediği için adil yargılanamamışlardır. Bu yüzden yargılama döneminden itibaren Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mağdur konumuna geçtiklerini söylemek mümkündür. Hele idam cezası verildikten sonra gösterilen acelecilik ve basının güdüleyici etkisi altında yapılanların ölümü bekleyen, 25 yaşlarındaki üç genç üzerindeki etkileri hesaba katıldığında tablo daha vahim hale gelmektedir.

Hürriyet gazetesi, 28.12.1971 tarihli haberinde, Askeri Yargıtay 2. Dairesi'nde incelenmekte olan idam kararlarına ilişkin duruşmada sanıklardan Mete Ertekin'in

savunmasını yapan avukatı Niyazi Ağırnaslı'yı "beğenmeyerek" vekâletten azlettiğini belirtmektedir. Bu haberle idam sanıklarının canlarının derdine düştüklerini, kurtulmaya çabaladıklarını sergileyen bir uslûpla, gerçekleştirilen eylemlerin altı boşaltılmıştır. Öte yandan sanıklar arasındaki birliğin ve dayanışmanın da bozulduğu ya da hiç olmadığı izlenimi yaratılmaktadır. Aynı gazete, 27.1.1972 tarihli haberinde, dönemin Adalet Bakanı Suat Bilge'nin yaptığı açıklamalara yer vermiştir. Adalet Bakanı'nın, İsmet İnönü'nün Meclis'te yapmış olduğu konuşmada dile getirdiği "siyasi suçlarda idam cezasının kaldırılması" talebine atfen "Mahkemeler devam ederken, idam cezalarının kaldırılmasını öngören bir kanun tasarısının hazırlanması imkânsızdır. Böyle bir kanun çıkarsa, Anayasa'ya aykırı olur" demektedir. Haber, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eninde sonunda idam edileceği, araya İsmet İnönü gibi siyasi ağırlığı olan isimler girse dahi bunun bir sonuç vermeyeceği, siyasi suçlardan idam cezasına kaldıran bir kanun çıkarıldığı takdirde, iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulacağını ortaya koymaktadır. Diğer iki gazetede yer almayan bu haberle *Hürriyet* gazetesi, infazların kesinliği hususunda kızıştırma yapmaktadır.

Tercüman (9.3.1972) gazetesi, Yusuf Aslan'ın idam mahkûmu oğlu ve arkadaşlarının cezalarının "müebbet hapse" çevrilmesi için TBMM'ye yaptığı başvuruyu haber yapmıştır. Çocuğu idam cezasına çarptırılan her anne babanın bir çıkar yol araması doğal olup, bu başvuru da bu amaçla yapılmıştır. *Tercüman* gazetesindeki haber başlığında "Yusuf Aslan'ın babası oğlunun müebbet hapis alması için Meclis'e başvurdu" denilerek, Beşir Aslan sadece oğlu için harekete geçen, çıkarcı ve devlete karşı suç işleyen oğlu için devletten yardım dilenen bir kişi konumuna indirgenmiştir. İdamların Cumhuriyet Senatosu'na geldiği gün, yani 16.3.1971 tarihinde de Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın babalarının TBMM Dilekçe Karma Komisyonu'na başvurarak, oğullarına ait kararların bir kez daha gözden geçirilmesi, yani "özel af" taleplerini ilettikleri belirtilmektedir. Oğulları pek yakında öldürülecek olan babaların son çırpınışları olarak nitelendirilebilecek bu başvuru sadece *Cumhuriye*t gazetesinde yer bulmuş, diğer iki gazete tarafından görmezden gelinmiştir. Onlara göre dosyaların Senato'nun onayına sunulmasının haber değeri çok daha yüksektir.

19.3.1972'de, Askeri Yargıtay'ın onama kararına karşı 2. kez "karar düzeltme" talebinde bulunması ile ilgili olarak *Tercüman* gazetesinde "üç anarşistin avukatı tashih-i karar talebinde bulundu" şeklinde verilmiştir. Gazete aslında hâlâ sanık durumunda bulunan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını "3 anarşist" olarak nitelendirmiş

ve karar düzeltme talebinin "boşunalığı"na vurgu yaparak, haberde kızıştırma yapmıştır. Gazete aynı haberde, CHP'nin Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuru ile ilgili olarak DP milletvekili Kubilay İmer'in açıklamasına da yer vermiştir: "Karar, usûlden bozulsa bile, idamların infazı kendiliğinden yürürlüğe girecektir." Gazete bununla, idamların infazının kaçınılmaz olduğuna ilişkin bir algı yaratmak veya var olan bu yöndeki algıyı güçlendirmek amacını taşımaktadır. *Tercüman* gazetesi, yine 19.3.1971 tarihli baskısında yayımlanan başyazıda, idamlar yüzünden CHP içinde görüş ayrılıkları bulunduğundan dem vurarak iktidar lehine bir kızıştırma yapmaktadır:

> *"İdamlar dolayısıyla CHP içinde önemli ve ani gelişmeler olmuştur. Uzun süre iktidarda kalmış, iktidara ortak olmuş ve iktidar alternatifi durumunda bulunan CHP'de meydana gelen gelişmeler, parti sınırlarını da aştığından, ülkenin geleceğini etkileyebilecek bir görünüme dönüşmüştür. Memleketin yarınına hükmedebilme ihtimali dolayısıyla CHP içinde bir süre önce meydana gelen gelişmeler, memleket çapında bir ilgiyle karşılanmış, parti içinde bulunan sol eğilimli grubun CHP'ye hâkim olabilmesi ihtimali ciddi endişeler yaratmıştır. Çünkü, Türkiye bugün en yetkili ağızların ifade ettikleri gibi, bir komünist tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu tehlikenin önlenebilmesi ve kökünün kazınması için ciddi çalışmalar yapılmaktadır."*

Bu yazı, idamlar döneminde Türkiye'de var olan genel havayı başarıyla yansıtması bakımından önemli bulunmaktadır. CHP'nin içindeki sol eğilim komünist olarak nitelenmekte, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamlarına da karşı olan bu grubun yarın iktidara gelirse komünist bir devlet kurmak derdinde olacağı vurgulanmaktadır. Bu vurguyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının vatan haini oldukları savının, onları destekleyen CHP içinde geçerli olduğu ima edilmektedir. Gazete bu savı desteklemek üzere, 21.3.1972 tarihinde CHP Gümüşhane milletvekilleri Nurettin Özdemir ve Necati Alp'in İsmet İnönü'ye mektup yazarak; "Parti Meclisi'nin idamlar konusunda Anayasa Mahkemesi'ne başvurma kararını yeniden gözden geçirmesini istedikleri" haber yapılmış, bu kızıştırma ile idamlar üzerinden CHP içindeki görüş ayrılıkları derinleştirilerek, bundan siyasi bir rant elde etme çabası gösterilmiştir. Ancak gazetedeki idamların infazı ile ilgili en ileri kızıştırmayı aynı tarihte, Rauf Tamer kendi köşesinden yapmaktadır:

'Her kafadan bir ses çıkıyor. Fakat bu işi gerçekten bilen adam olarak Prof. Hüseyin Nail Kubalı'dan çıkan ses mühim. Ne diyor üstad?: "Anayasa Mahkemesi bu işe bakamaz, karışamaz" diyor. Başka ne diyor? "Bu iş bitmiştir artık" diyor. "Usûl hatası filan da yoktur" diyor. Başka? "CHP boşuna zahmet etmesin" diyor. Fakat sonunda çok mühim bir şey daha söylüyor: "İNFAZLARI OLSA OLSA CUMHURBAŞKANI'NIN VETOSU DURDURABİLİR" Yani münasip bir lisanla yol gösteriyor anlamıyor musunuz?"

Tercüman gazetesi bununla da yetinmemiş, Deniz Gezmiş'in savunmasından amacına uygun gördüğü parçaları infaz günü haberlerinde kullanarak, asılması ile ne kadar uygun hareket edildiğinin ispatına girişmiştir. Haberde, Deniz Gezmiş'in Anayasa'nın Marksist- Leninist olduğunu söylediği belirtilmiş, ayrıca; "İki grup sol vardır. Biri seçimle, diğeri ihtilâlle, silahla iktidara gelmek ister. Ben silahlı iktidara gelmeyi savunan biriyim. Hukukun üstünlüğüne inanmıyorum" dediği dile getirilmiştir.

Görüldüğü gibi *Tercüman* gazetesi yaptığı kızıştırmalarla, sadece Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını değil, onlar üzerinden CHP'yi de Türkiye için komünist tehlike olarak göstermektedir. Karmaşık ideolojik kapanmayı gerçekleştirmek üzere, Türkiye'nin güvenli bir yer haline gelebilmesi için sadece Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını idam etmenin yetmeyeceğini, onlara destek çıkan CHP'nin de kapatılıp, buradaki zihniyetin kökünün kazınması gerektiğini savunmaktadır.

7. Birincil Tanımlayıcılar:

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezalarının infazı, Ankara-Cebeci Sivil Kapalı Cezaevi'nde, sadece kanunda belirtilen kişilerin huzurunda, yani son derece izole bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla infaz günü haberleri, infaz sırasında hazır bulunan ilgililerin beyan ve gözlemlerine dayanmak zorundadır. Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı Tuğgeneral Ali Elverdi, İnfaz Savcısı, Hükümet Tabibi, Cezaevi Müdürü ve iki sanık avukatı infazlar sırasında hazır bulunmuşlardır (*Cumhuriyet, Tercüman*, 6.5.1971). Her üç gazete de infazlara ilişkin haberleri Anadolu Ajansı'ndan almışlardır. Anadolu Ajansı da bu haberleri yukarıda sayılan ilgililerden almıştır. Buna karşılık her üç gazete de infaz haberlerini, sanki infazlar sırasında hazır bulunuyorlarmış gibi örtük alıntıyla vermeyi tercih etmiştir. Bu durum muhabirin ve editörün dilinin birincil tanımlayıcıların diliyle örtüştüğünün göstergesidir. Yani bunlar iktidarın diliyle konuşmakta, böylelikle infazları aktaran ikincil bir tanımlayıcı rolü üstlenmektedirler. Dolayısıyla iktidarın ideolojisi habere

sızmaktadır. Ama *Tercüman* gazetesinin yaptığı gibi, eklemeler yoluyla bu ideolojinin daha da güçlendirilmesi mümkündür; "3 anarşist hakkındaki karar bu sabaha karşı infaz edildi" gibi.

8. Kullanılan Dil ve Fotoğraflar:

6.5.1972 tarihi, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının siyasi suçlu oldukları halde, adil şekilde yargılanamadan idam edildikleri tarihtir. 6.5.1972 tarihli gazete başlıklarına bakıldığında dahi, kullanılan dilin, gazetenin politik ideolojisine göre farklılaştığı görülmektedir. *Cumhuriyet* (6.5.1971) gazetesi sadece "idam edildiler" başlığını uygun görmüş, kimlerin idam edilmiş olabileceği konusunu okuyucunun bilgi ve anlayışına bırakmıştır. *Hürriyet* (6.5.1971) gazetesi de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının isimlerini vererek "idam edildiler" başlığını kullanmıştır. *Tercüman* (6.5.1971) gazetesi ise daha fazla şiddet ve nefret içeren, daha çarpıcı dolayısıyla popüler bir başlık kullanmayı tercih etmiştir: "Gezmiş, Aslan ve İnan asıldı". Sadece başlıklara bakarak, örnekleme giren gazetelerin bu konuyla ilgili görüşlerini anlamanın mümkün olduğu söylenebilir. Haberlerin devamı okunduğunda *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin haber sunumu ve söylemlerinin birbirinden çok da uzak olmadığı fark edilmektedir. *Hürriyet* gazetesi 6.5.1972 tarihinde bu haberi özet şeklinde vermiştir. Elbette *Tercüman* gazetesi, *Cumhuriyet* gazetesine göre çok daha popüler bir dil kullanmıştır. Ancak *Cumhuriyet* gazetesi de "idamlık, mimli, militan, ideolojik soyguncu, anarşist, ayaklanma lideri" gibi ifadeler kullanarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını, *Tercüman* gazetesinden çok da farklı bir bakış açısıyla değerlendirmediğini ortaya koymuştur.

Ancak, infaz günü haberlerinde kullanılan dil yönünden *Tercüman* gazetesinin farklılığının ortaya konması gerekmektedir. Gazete "Deniz Gezmiş defteri, kahraman edasıyla çalım yapan, ömürleri suç işlemekle geçmişti, işi azıtmak, üç anarşist, küstah, saygısız, gürültücü, kader ağlarını örecek" gibi ifade ve deyimlerle, objektiflik kriterlerinden uzak, bilakis yanlı bir gazetecilik pratiği izleme gereği duymuştur. *Tercüman* gazetesi, anlatıma popülerlik katabilmek amacıyla, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının sırayla darağacı önüne getirilmelerini "teker teker" ara başlığıyla vererek, vatan hainlerinden tek tek öç alındığı izlenimi yaratmıştır.

Üç gazetenin de haber girişi aynıdır:

"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı tağyir, tebdil, ve ilga, TBMM'ni cebren ıskat ve komünist bir rejim kurmak suçları sabit görülerek ölüm cezasına mahkûm edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan hakkındaki hüküm bu sabah saat 02.000-03.40 arasında infaz olunmuştur. Gezmiş, Aslan ve İnan Cebeci'deki Sivil Kapalı Cezaevi'nin avlusunda asılarak idam edilmişlerdir."

Haber girişleri, uzun karmaşık ve pasif yapıdadır. Yani hükümleri infaz eden ve idamı gerçekleştiren taraf gizli tutulmuştur. Olumsuz eylemleri gerçekleştirenlerin cümle içinde aktif yapıda verilmedikleri baştan beri dile getirilmişlerdir. Cümlenin pasif tarafı, idam eylemlerinin nesnesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıdır. Cümle içinde isimleri geçmese de "infaz eden ve asan taraf" ın devletin yetkilendirdiği kişiler olduğu açıktır. Haber girişlerinden elde edilen temel önerme şudur: "Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasal düzenini yıkmaya, Meclis'ini ortadan kaldırmaya niyetli oldukları açıktır. Dolayısıyla bunlar birer vatan hainidir. Tüm kanun yollarının tüketilmesinden sonra hak ettikleri cezaya çarptırılmış ve vatan hainliğinin bedelini asılarak, canları ile ödemişlerdir."

Cumhuriyet (6.5.1971) gazetesi infaz haberlerini verirken Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın yargılamalar sırasında, sanık bölmesinde kolları bağlı şekilde otururken çekilmiş birer küçük fotoğrafını kullanmıştır. Hüseyin İnan'ın ise yakalanmasından sonra çekilmiş bir fotoğrafı verilmiştir. Fotoğrafların altında ise Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kısa bir biyografisi sunulmuştur. *Hürriyet* (6.5.1971) gazetesinde herhangi bir fotoğraf yayımlanmamıştır. *Tercüman* (6.5.1971) gazetesi, infaz günü haberlerini 3 fotoğrafla vermiştir. Fotoğrafların tümü yargılama sırasında çekilmiştir. İki tanesinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının üçü bir aradadır. Bir tanesinde sadece Deniz Gezmiş sanık bölmesinde, ayakta ifade verirken görülmektedir. Kendisine bir jandarma eri eşlik etmektedir. Üçünün bir arada olduğu bir diğer resimde ise arkada dizili duran 3 jandarma eri bulunmaktadır. Fotoğrafların tamamında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının sıkı güvenlik tedbirleri altında bulundurulduğu, artık kaçmalarının mümkün olmadığı, yani iyice kapana kıstırıldıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

İnfaz günü haberlerinde inandırıcılığı arttırarak, okuyucuyu ikna etmek için retorik unsurlara da yer verilmiştir. Üç gazete de haberleri aynı şekilde verdiği için temel olarak retorik unsurların da aynı olduğu görülmektedir. İdamların gerçekleştirildiği tam saatin 02.00-03.40 arası olarak verilmesi, resmî bir dili yansıtmakta ve inandırıcılığı arttırmaktadır. Keza, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında "ölmüş

olduklarına dair doktor raporu tanzim edilmiş olması" da resmî bir açıklamadır ve şüpheye yer bırakmayan bir netliktedir. *Cumhuriyet* (6.5.1972) gazetesi buna ek olarak, "Nasıl idamlık olmuşlardı" başlığını kullandığı haberde: "İdam kararının 24 günlük serüvenini anlatmadan önce, üç gencin 18 ay içinde nasıl idamlık hale geldiğine kısaca değinmekte fayda olduğu"nu belirtmiştir. Burada birtakım sayılara dayanılarak, konunun yakından takip edildiği, dolayısıyla bilgilerin doğru olduğu algısı yaratılmaktadır.

9. Hegemonyanın Kurulması ve Gizlenenler:

İnfaz günü haberlerine gelindiğinde hâlâ sıkıyönetim uygulaması devam etmektedir. Bu nedenle Sıkıyönetim Komutanları eliyle yönetilen sınırlı bir gazetecilik pratiğinden bahsedilebilmektedir. İktidarın ideolojisini savunan *Tercüman* gibi gazeteler için ise bu sınırların oldukça geniş olduğu kesindir. Dolayısıyla sıkıyönetimin söz konusu olduğu bir ortamda hegemonya kurmaya da gerek duyulmamaktadır. Sadece iktidarın edimlerinin hukuki, politik ve toplumsal bağlamda meşru bir zemine oturtulması için, sıkıyönetimin izin verdiği miktarda ve içeriklerde haber üretilebilmektedir. *Cumhuriyet* (6.5.1972) gazetesinin "Nasıl idamlık olmuşlardı?" başlıklı haberi de bu bağlamda değerlendirilebilecek bir haberdir. Haberin başlığı dahi objektiflikten uzak, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yaptıkları ile idamı çoktan hak ettikleri algısını oluşturan niteliktedir. Gazete, *Tercüman* (6.5.1972) gazetesi ile aynı tarz bir sunumu gerçekleştirerek ideolojik olarak da onun çizgisine yaklaşmıştır. *Tercüman* gazetesi "ömürleri suç işlemekle geçmişti" başlığını atarak, sanki 25 yaşındaki genç insanlardan değil de yaşı ilerlemiş mafya üyelerinden veya azılı suçlulardan bahsediyormuş havası yaratmıştır. Bu gençlerin 17- 18 yaşında üniversiteye başladıkları düşünülürse, onlar için bir "suç makinesi hikâyesi" yaratmanın son derece zorlama bir tutum olduğu açıktır.

Üç gazetede infazlardan önce çok sıkı güvenlik önlemleri alındığını belirtmektedir:

> *"Geçen yıl tutuklandıklarından bu yana Mamak Askeri Cezaevinde bulunan hükümlüler, olağanüstü güvenlik tedbirleri arasında, gece yarısından sonra sivil kapalı cezaevine nakledilmişlerdir. Cebeci Cezaevi'nin bulunduğu bölge güvenlik kuvvetleri tarafından iç içe kordonlarla kontrol altına alınmış…"*

Aylardır tutuklu bulunan sanıklar için bu düzeyde güvenlik önlemi alınması, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını yakalama da gösterilen başarısızlığın tekrar etmesini

engellemek, topluma karşı her şeyin kontrol altında olduğunu göstermektir. *Tercüman* (6.5.1972), gazetesindeki sunum, Türk adaletini yüceltirken, bir açmazın içine düşürülerek idama mahkûm edilen Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını ise yerden yere vurmaktadır. Suç sayılan eylemler gerçekleştirmiş ancak asla adam öldürmemiş, hatta yaraladıkları astsubayın eşinin tedavi masraflarını ödemiş gençleri Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmaya teşebbüsle suçlayıp ölüme mahkûm etmenin, bu insanlar ve aileleri, yakınları üzerindeki etkileri hiç dikkate alınmamıştır. Her üç gencin babaları çalmadık kapı bırakmamış, neredeyse yalnız bırakılmışlardır. Buna karşılık *Tercüman* (6.5.1971) gazetesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının fotoğraflarının altlarına şu ifadeleri yazmayı uygun görmüştür:

> *"Adil Türk mahkemelerinde Gezmiş, Aslan ve İnan sözüm ona bir umursamazlık içinde idiler. Küstah, saygısız, gürültücü. Hatta zaman zaman işi rezalet çıkarmaya kadar vardırdılar. Ama kader ağlarını örecek, adaletin terazisi suçluları ve suçlarını birer birer tartacaktı."*
>
> *"Cumhuriyet kanunları, Cumhuriyet hükümetleri ve Silahlı Kuvvetler nihayet bu gidişe "dur"dediler. Gezmiş'in defterindeki son satırları, adil Türk yargıçları, kılı kırk yararak ve anarşistlere hak ettikleri cezayı vererek yazdılar."*

Gazete burada "Adil Türk mahkemeleri", "Cumhuriyet kurumları" vurgusu yaparak basının meşrulaştırma işlevinin nasıl yerine getirildiğine ilişkin tipik bir örnek sunmuştur. Bu yolla bir yandan iktidara yaranmaya çalışılırken, bir yandan da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının tüm kötülüklerine rağmen ve hatta hiç hak etmedikleri halde, son derece adil ve titiz şekilde yargılandıkları, sonunda da hak ettikleri cezaya çarptırıldıkları anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu tarz bir sunum, "İdam kararları yerinde miydi? İnfazlar engellenebilir miydi?" gibi soruların önünü kapatmakta, her şeyi bir oldu bitti içinde vererek, sorgulanmasını engellemektedir.

5.4.6. Deniz Gezmiş ve Arkadaşlarının İdam Cezalarının İnfazının Ertesi Gününe İlişkin Haberlerin İdeolojik Çözümlemesi

Basının Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezalarının infazına gösterdiği ilginin, ertesi gün de devam edip etmediğini anlayabilmek için, infaz haberinin gazetelerde verildiği günün (6.5.1972), ertesi günü (7.5.1972) haberlerinin ideolojik çözümlemesine geçilmiştir. İnfazın ertesi günü haberleri, her üç gazetede kısa haber şeklinde verilmiş ve bu sunumların Deniz Gezmiş ve arkadaşları için yakalanma

döneminden beri inşa edilmeye çalışılan "vatan hainliği" çerçevesine uygun olduğu görülmüştür. Haberlerin bir kısmı, bir gün önce verilen "infaz" haberlerinin tekrarı niteliğindedir. *Cumhuriyet* (7.5.1972) gazetesi, Anadolu Ajansı'ndan aldığı bilgileri, bir gün öncesinin haberleri ile harmanlayarak vermiştir. Gazete ayrıca, bir gün önce vermiş olduğu "Nasıl idamlık olmuşlardı?" başlıklı habere, infaz haberlerine ardalan oluşturmak amacıyla bir kez daha 5. sayfasında yer vermiştir. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri ise fotoğraflarla sundukları infaz ertesi haberlerini, çarpıcı başlıklarla daha fazla dikkat çekici hale getirmeye çalışmışlardır. İnfaz ertesi haberlerinin ardından, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına gösterilen ilginin, basının gündem belirleme gücü ile ilişkili olarak devam edip etmediğini ortaya koymak üzere; örnekleme giren gazetelerin 1972 yılı mayıs ayı haberlerinin tümü taranmış, ancak infaz ertesinden itibaren bu ilginin neredeyse tamamen ortadan kalktığı görülmüştür. İnfazların ertesi günü haberlerinden sonra mayıs ayı içerisinde *Tercüman* gazetesinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının isimlerinin geçtiği iki habere rastlanmıştır. İki adet de köşe yazısı mevcuttur. *Cumhuriyet* gazetesindeki haber sayısı bir iken, *Hürriyet* gazetesinde başkaca haber yayımlanmamıştır. Bu iki gazete de hiç köşe yazısı da yayımlanmamıştır. Bunda kişileştirmeye dayalı haber değeri verilmesi nedeniyle, ilgili kişilerin ölmeleriyle bu değerin ortadan kalkması ve basını "zapt-u rapt" altında tutan sıkıyönetim ve sansür uygulamalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Gazetelerdeki infazların ertesi gününe ait haberlerin başlıkları şunlardır:

Cumhuriyet, 7.5.1972;

1. Başlık: "İdam edilen Gezmiş, Aslan ve İnan gömüldü"

Spot: "Hükümlüler, dini telkin yapılmasını reddettiler"

2. Başlık: "Nasıl idamlık olmuşlardı?"

3. Başlık: "Son sözleri açıklandı"

Hürriyet, 7.5.1972:

Başlık: "Dün sabaha karşı idam edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan aynı mezarlığa gömüldü"

Tercüman, 7.5.1972;

Başlık: "İdamdan önce dinî telkin istemediler"

Üst Başlık: “3 infaz 2 saat içinde yapıldı”

1. Alt Başlık: “Ailelerine mektup bıraktılar”

2. Alt Başlık: ‘Anarşistler infaz sırasında: “Yaşasın Marksizim, Leninizm, kahrolsun faşizm” dediler.’

1. Haber Değeri ve Gündem Belirleme:

İnfazların ertesi günü haberlerinde basının idamlara gösterdiği ilgi devam etmiştir. Sadece başlıklara bakıldığında bile neler üzerinden haber değeri verildiği anlaşılmaktadır. *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazeteleri, 7.5.1972 tarihinde başlıklarında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adlarını sayarak cesetlerinin gömüldüğünden bahsetmişlerdir. Bu yolla “kişileştirme” üzerinden haber değeri atfetmişlerdir. *Tercüman* (7.5.1972) gazetesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adlarını tek tek saymak yerine “3 anarşist” demeyi tercih etmiştir. “3 anarşist” ifadesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını temsil etmektedir ve bu da bir kişileştirmedir. “Dini telkin, ceset, cenaze, gasilhane, hoca, yıkanmak, mezarlık, gömülmek” gibi kelimeler “ölüm”ün göstergeleridir. Ölüm ise sonuçları bakımından negatif göndermelere sahiptir ki; insanlarla bağlantılı negatif olaylar “skandal” olarak adlandırılmaktadır (Galtung ve Ruge, 1965: 69,71). Siyasi suçlar nedeniyle 3 kişinin idam edilmiş olması da “skandal” olarak nitelenebilecek bir olaydır. Kişilerin ölümlerinin ardından mensup oldukları dine özgü ritüellerin yerine getirilmesi kültürle ilişkilendirilebilir. Nüfusunun çoğunluğu Müslümanlar’dan oluşan Türkiye gibi bir ülkede ölümle sonuçlanacak bir cezaya çarptırılan kişilere de bu ritüellerin uygulanmasının beklenmesi “kültürel yakınlık (cultural proximity)”la açıklanabilmektedir (Galtung ve Ruge, 1962: 67). İnfazların ertesi gün haberlerinde her üç gazetenin, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının dini telkin istememeleri üzerinden bir haber değeri atfettiği görülmektedir. Bu durum kültürel yakınlığın ihlâli anlamına gelmektedir ve gazeteler “vatan haini” olarak gösterdikleri Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını bu kez de “dinsiz” olarak göstererek, idam cezasının ne kadar yerinde olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Yakalama öncesinden beri sürekli haber yapılan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına, yakalama ve yargılama süreçlerinde gösterilen ilginin infazlar döneminde de gösterilmesi söz konusudur. Aslında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının haberleri uzun süre verildiği yani bir haber dizisi haline geldiği için “süreklilik” unsuru, haber değerinin artmasına neden olmaktadır. İnfazların gerçekleştirilmesinin ardından, dini

ritüeller ve gömülme prosedürleri, basının ve okuyucuların beklentileri ile uyumludur (Galtung ve Ruge, 1965: 65). Öte yandan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının öldürülmeden önce "dini telkini kabul etmemeleri", sürpriz veya ilginçliği nedeniyle habere değer katmaktadır (Hall vd., 1982: 83). *Cumhuriyet* (7.5.1972) gazetesinde, "Son sözleri açıklandı" ara başlığı altında verilen haberde; hükümlülerin yaptıkları işten nâdim olmadıklarını söyledikleri ve son söz olarak da "Yaşasın Marksizm, Leninizm, kahrolsun faşizm, emperyalizm" dedikleri belirtilmiştir. Öte yandan *Cumhuriyet* gazetesi "Deniz Gezmiş'in asılışı" ara başlığı altında her üç idam mahkûmunun infazlarını en ince ayrıntısına kadar anlattığı görülmektedir. Bunlar haberde dikkati çeken, okuyucunun ilgisini arttıran sunumlardır. Bir insanın idam edilmesi normal beklentileri aşan, sıradışı bir olaydır.

13.1.1971 tarihinden beri gündem belirleme gücü ile Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını sürekli haber yapan basının, infazlara kayıtsız kalması mümkün değildir ve kalmamıştır. Ama basın için önemli olan "olay anı" olduğu için, infazın ertesi günü haberlerinde sürekli asılma anını detaylandırmaya çalışılmıştır. Bu daha çok okunmak, dolayısıyla daha çok satmak amacıyla yapılmaktadır. Bu yolla idamlar toplum tarafından tartışılmaz hale getirilerek, meşrulaştırılmaktadır.

2. Klişe Sunum:

İnfazın ertesi günü haberlerinin de *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde 5N1K tekniği ile verildiği, yani standart, klişe bir sunuma sahip olduğu görülmektedir. Buna göre Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın cesetleri, "ne/ kim sorularının karşılığıdır. Dün (6.5.1972) gömülmeleri "ne zaman" sorusunun yanıtıdır. Yenişehir mezarlığı "nerede" sorusunu karşılarken; dinî ritüeller yerine getirildikten sonra babaları ve hoca eşliğinde gömülmeleri "nasıl" sorusunun yanıtını oluşturmaktadır. Haklarındaki hüküm gereği idam edildikleri için gömüldükleri ise "neden" sorusunun karşılığıdır. *Tercüman* (7.5.1972) gazetesi, infazın ertesi günü haberlerinde "İdamdan önce dinî telkin istemediler" başlığını atmış ve bir gün öncesinin, yani idam gününün haberlerini vermeye devam etmiştir. Dolayısıyla *Tercüman* gazetesinin "idam günü" haberlerine doyamadığını söylemek mümkündür. Ancak bu haberi de 5N1K tekniği ile vermiş ve yine standart bir sunum gerçekleştirmiştir. Standart haber sunumları, haberi bağlamından koparark yüzeysel bir bilgilendirme yapmaktadır. Haberi okuyan kişi, tarafsız bir haber okuduğunu sanmakta, ancak bunun gerisinde yer alan; gazetenin bürokratik ve editoryal yapısı, tanımlama ve bağlamlaştırma süreçlerinin (Hall vd.,

1982: 53) yanı sıra iktidarla olan ilişkiler ve elbette sıkıyönetimin ayrılmaz bir parçası olan sansür mekanizması gibi belirleyici ögelerden habersiz olduğu için yanılgıya düşmektedir. Bu da haberi ideolojik yapmaktadır. Örneğin infazın ertesi günü haberlerini *Tercüman* (7.5.1971) gazetesinden takip eden bir okuyucu; 'Anarşistler infaz sırasında "Yaşasın Marksizim, Leninizm, kahrolsun faşizm" dediler' alt başlığı altında:

> *"Anarşist Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan hakkındaki hüküm dün sabaha karşı infaz edilmiş, 3 anarşist saat 01.25- 03.25 arasında Cebeci'deki sivil cezaevinin avlusunda idam edilmişlerdir."*

cümlesini okumuştur. İlk sayfada yer alan kısa haberde 3 kere "anarşist" kelimesinin geçtiği görülmektedir. Haber her ne kadar 5N1K tekniğine göre verilmiş olsa da asla nesnel değildir. Hatta iktidarın ideolojisini kutsadığını söylemek mümkündür.

3. Hikâyeleştirme:

İnfazın ertesi günü haberleri, her üç gazete tarafından hikâyeleştirilerek verilmiştir. Hatta *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri, idamların gerçekleştirilme anını bir kere daha hikâyeleştirerek vermiştir. Çünkü bu haberin, içerdiği şiddet nedeniyle okuyucudaki karşılığı çok yüksektir. Gazetelerin, özellikle infazın ve gömülmelerin hikâyelerini vermeye doyamadıkları bir kez daha tekrarlanmalıdır. *Cumhuriyet* (7.5.1972) gazetesi, infazları detaylandırdığı hikâyesinin sonuç kısmına "Deniz Gezmiş'in asılışı" ara başlığını uygun görmüş ve şunları dile getirmiştir:

> *"... İnfaz sırasında yüzünde bitkin bir ifade taşıyan Deniz Gezmiş, ancak görevlilerin yardımıyla sehpaya çıkarılmış ve cellat tarafından iskemlesi devrilerek hüküm infaz edilmiştir. Gezmiş'in öldüğü doktor muayenesi ile tespit edildikten sonra diğer hükümlü Yusuf Aslan idam edilmiştir. Aslan'ın da Gezmiş gibi bitkin ve solgun olduğu görülmüş, zorlukla sehpaya çıkarılmış ve görevli iki cellat ipi boynuna geçirdikten sonra idam edilmiştir. En son olarak cezaevi avlusuna getirilen Hüseyin İnan'ın, iki hükümlüye nazaran daha ürkek olduğu gözden kaçmamıştır. İnan, ip boynuna geçirildikten sonra iskemlesini devirmek istemişse de bacaklarının titremesi yüzünden buna muvaffak olamamıştır."*

İnfazın ertesi günü haberlerinde, infaz gününü tekraren anlatmaya girişen *Cumhuriyet* gazetesi, cesetlerin gömülme işlemlerine çok kısa değinmeyi tercih etmiş, bir cümlelik bir haber paylaşmıştır.

Hürriyet (7.5.1972) gazetesi, İnfazların ertesi gün haberlerini yani gömülme işlemlerini hikâyeleştirerek vermiştir:

> *'... Peşpeşe anarşik eylemlerde bulunan ve suçlarının kefaretini canları ile ödeyen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın cesetleri aynı adada fakat değişik parsellerde gömülmüştür... İnfazdan önce imamın dinî telkinin kabul etmeyen üç şakinin cenazeleri, ailelerinin ısrarı üzerine gasilhanede hoca tarafından yıkanmış ve idamdan haberdar olan babaları mezarlığa gelinceye kadar yıkama işlemi sona ermiştir...*
>
> *Sapsarı yüzler ve hafif kızarmış gözlerle mezarlığa gelen babalar doğruca Mezarlık Müdürlüğü'ne gitmişler ve kendilerini tanıttıktan sonra, yanlarındaki arkadaşlarıyla birlikte defin işlemlerine başlanmasını istemişlerdir. Oğullarının cenazeleri, gömülecekleri mezarlığa getirildiği zaman, babalardan Cemil Gezmiş; "Neden bu yollara düştün oğul?" diyerek hıçkırmış, bu hıçkırığı diğer babaların ağızlarından çıkan hafif sedalar takip etmiştir...'*

Hürriyet, dramatik unsurlarla bezediği hikâyeleştirilmiş haber anlatısında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "vatan haini" konumunu pekiştirmektedir. Gazete onlardan "şaki" olarak bahsetmekte, dinsiz oldukları için cesetlerinin İslamî kurallara göre defin edilmeyecekken, ailelerinin ısrarı üzerine hocanın onları yıkadığı belirtilmektedir. Bu işlem bir lütûf olarak gösterilmektedir. Öte yandan Deniz Gezmiş'in babasının "Neden bu yollara düştün oğul?" demesi üzerinden, vatan hainliği temasını pekiştirmekte, idam cezasını meşrulaştırmakta ve gelecekte karşılaşılabilecek benzer durumlara ilişkin olarak da iktidarın elini güçlendirmektedir.

Tercüman (7.5.1972) gazetesi de *Cumhuriyet* gazetesi gibi, ertesi gün haberlerinde bir gün öncesini, yani infazları hikâyeleştirerek anlatmaya girişmiştir:

> *"Sanıklardan önce Deniz Gezmiş, idam sehpasına götürülmüştür. Gezmiş, İnfaz Savcısı tarafından okunan karar tefhim edildikten sonra, babasına verilmek üzere yazdığı bir mektubu savcıya vermiş, daha sonra avukatının verdiği Maltepe sigarasını içmiştir. Beyaz gömleği giydirildikten sonra da sehpaya götürülmüştür. Görevlendirilen iki cellat ilmeği boynuna geçirdikten sonra işlem tamamlanmıştır.*

Gazetelerin infaz veya gömülme anını hikâyeleştirerek verdikleri haberler, henüz 25 yaşlarındaki gençlerin öldürülmesine ilişkindir. Bu hikâyeler, ölümü ve ölüm anını en dramatik şekilde verme kaygısı güttükleri için, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının içinde bulundukları ruh durumu, bu haberleri okuyan yakınlarının hissedecekleri hiç düşünülmeden kaleme alınmış duyarsızlık örnekleridir. Haksız şekilde ve boş yere öldürülmüş 3 gencin ölümünün ardından basının yaptığı tek şey, onları "anarşist, şaki" olarak nitelemek ve "dinî telkin istemedikleri" ni vurgulamak olmuştur. Amaçları eğlendirirken öğretmek olan hikâyeler, bu işlevlerini haberlerde de yerine getirmektedir. İnfazın ertesi günü yazılmış haber hikâyelerinin nasihati; "devletin gücüne karşı koyma, devlete tabii ol, aksi takdirde bunun bedelini canınla ödersin" olmuştur. Ancak bu nasihatler pek fazla işe yaramamış olmalı ki; sıkıyönetimlere devam edilmiş ve 12 Eylül 1980'de yeni bir askeri darbe gerçekleştirilmiştir.

4. Objektiflik ve Denge:

İnfazın ertesi günü haberleri, objektiflik ve denge kriterlerine uygun şekilde sunulmamıştır. Haberler, Sıkıyönetim Komutanlığı Basın Yayın Halkla Münasebetler Şubesi'nin açıklamalarına dayandırılmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşları öldürüldüğü için, *Hürriyet* gazetesi dışında haberde dengeyi sağlamak üzere akraba ve avukatlarının açıklamalarına yer veren gazete olmamıştır. Denge iktidar lehine bozulduğu için haberin iktidarın dilini konuştuğu söylenebilir.

Resmi bir kurum tarafından hazırlanan bir metne dayanarak hazırlanan bir haberin objektif olması da beklenemez. Buna ek olarak *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin (7.5.1972), Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında kullandıkları "anarşist, şaki" nitelemeleri objektiflik kriteri ile bağdaşmamaktadır. Yine "Peşpeşe anarşik eylemlerde bulunan ve suçlarının kefaretini canları ile ödeyen" ifadesini kullanan *Hürriyet* gazetesinin hukuki tanımlama ve yaptırımları tamamlanmış olaylar hakkında halkın deyimlerini kullanarak yeniden tanımlamaya girişmiş olması, bir onaylama ve yanlılık içermektedir.

5. Keskinleştirme:

Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haber ve yorumlarda yapılan keskinleştirmelerin birbirlerini tetikleyecek şekilde sürekli olayların düzeyini arttırdığı görülmektedir. Yakalama öncesi yapılan keskinleştirmeler yakalamayı, yargılama sırasında yapılanlar idam kararı verilmesini, karardan sonra yapılanlar ise infazların

bir an önce gerçekleştirilmesini sağlamaya dönüktür. İnfazların gerçekleştirilmesinin ardından ise sıra bu kez idamları meşrulaştırmaya gelmiştir. İnfazın ertesi günü haberlerinin hepsinde keskinleştirme vardır. Örneğin yakalanmalardan önce ortaya konan "vatan hainliği" teması sürekli işlenmiş, hatta idamların ardından dahi devam ettirilmiştir. İnfazların ertesi günü keskinleştirmelerinde, "vatan" söylemi üzerinden, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ne kadar kötüniyetli oldukları, idamların ne kadar yerinde ve haklı olduğu vurgulanarak, bu meselenin sorgulanmaması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bu söylemleri dile getirenlerden daha fazla vatansever olabileceklerine hiç değinilmemiştir. *Tercüman* gazetesinden Rauf Tamer, 8.5.1972 tarihinde, yani infazların hemen arkasından yazdığı: "Sağ- sol yok, vatan var" başlıklı yazısında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamlarına engel olmak amacıyla yapılan eylemler üzerinden "vatan hainliği" temasını işlemeye devam etmekte ve bu yolla infazları meşru göstermektedir:

> *'İdeolojisi, fikir ve temayülü ne olursa olsun bir adamın durup dururken subaya ateş açması, uçağı havaya uçurmaya kalkması, bazı yerlere sabotaj hazırlamaya niyet etmesi, araba yakması, çocuk kaçırması şusu busu vatan hainliğinden başka bir şey değildir. Tartışmasını bile kabul etmiyorum. Ve işte de en açık bir lisanla da söylüyorum, bazı sapık dostlarıma sesleniyorum. Lütfen yanıma sokulmasınlar. "Falan yazın şöyleydi. Filan yazında çocuklara çok yüklendin. Bunlar davalarına inanmış gençlerdir" gibi abuk sabuk laflar etmesinler bana.*
>
> *Hatta selamı sabahı kessek daha iyi olacak.*
>
> *Aksi halde hepsine teker teker kötülüğüm dokunabilir dikkat!'*

Rauf Tamer kendisini "en vatanperver" insan ilân ederek, sağ- sol tartışmasına pirim vermediğini belirtmektedir ama ileri sürdüğü argümanların çıkarımı olan milliyetçilik onu sağ'ın merkezine yerleştirmektedir. "Hepsine teker teker kötülüğüm dokunabilir dikkat!" ifadesi idamlara rağmen "sol"a karşı mücadeleye devam edilmesi gerektiği anlamına gelmekte ve tehdit içermektedir. Yazar, devamla;

> *"…Beyler, susmak yok artık!*
>
> *Böyle konuşanları derhal ihbar edeceksiniz.*
>
> *Yakalarına yapışıp ne demek istediklerini soracaksınız.*
>
> *Her şeyi Sıkıyönetim'den ve hükümetten beklemeyelim."*

demektedir. Bununla kendisinin ve dolayısıyla gazetenin iktidarın yanındaki konumunu tahkim etmekte, Sıkıyönetim'e ve hükümete bu konuda tam destek verdiğini ilân etmekte, üstelik bunları cinsiyetçi ve meydan okur bir dille yapmaktadır. Bu nedenle metin yazarın kendine güvenini yansıtmaktadır. Öte yandan "vatan hainliği"nin hem kendisi hem gazetesi hem de iktidar için çok "iş yapan" bir söylem olduğunu çok iyi bilen yazar aynı tarihli yazısında bu konuyu keskinleştirmeye devam etmektedir:

> *'İnfazlardan önce dinî telkine gelen hocayı kabul etmemişler.*
>
> *Uçak kaçıranlar Sofya'daki elçimize "bizim Türkiye ile ilgimiz yok" demişler.*
>
> *Bir diğeri ise duruşmada "Türk ve İslâm" olduğunu kabul etmemiş.*
>
> *Öyleyse bu çocuklar hakikaten vatan haini değil azizim.*
>
> *Vatan haini olabilmek için önce vatandaş olmak gerek.'*

Rauf Tamer'in anlayışına göre "vatan" ancak ve ancak "Türk ve İslâm olanlar"dan kuruludur. Bu, belki de Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile ters düştüğü ve asla kabullenemeyecek olduğu temel konudur. Deniz Gezmiş'in idam edilmeden hemen önce babasına yazdığı mektupta yer alan;

> *"…Oğlun ölüm karşısında aciz ve çaresiz kalmış değildir. O, bu yola bilerek girdi ve sonunun da bu olduğunu biliyordu. Seninle düşüncelerimiz ayrı ama beni anlayacağını tahmin ediyorum. Türkiye'de yaşayan Kürt ve Türk halklarının da anlayacağına inanıyorum… (Dündar, 2015: 436)"*

sözleri, tanım ve kapsam olarak vatan anlayışları arasındaki farklılığı ortaya koyması bakımından önemlidir. Tanıl Bora (2012)'ya göre "millî sembollerin enflasyonist kullanımı faşizan"dır ve bu kullanımlar toplumsal rızayı sağlamada aslî unsur olarak görev yaparlar. "Vatandaş olmak", Rauf Tamer'in belirlediği sınırlar içine hapsedildiğinde; "Türk ve İslâm olmayan" ve fakat Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı kişilerin durumu ne olacaktır? Madem Deniz Gezmiş ve arkadaşları Türk vatandaşı sayılamazlar, o halde neden Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre yargılanarak idam edilmişlerdir? Bu tür sorular yazarın kendi içindeki çelişkilerini ortaya koymaktadır ama öte yandan bu faşizan tutum iktidarın fazlasıyla da işine gelmektedir.

Tercüman gazetesi infazların üzerinden epey zaman geçtikten sonra bile, köşe yazıları ile keskinleştirmelerine devam eden tek gazete olmuştur. 26.5.1971 tarihli Tercüman gazetesinden Tarık Buğra, Deniz Gezmiş ve arkadaşları "piyon" olarak nitelendirdikten sonra "Marksizm" ile mücadelenin bunları kışkırtıp, ortaya salan akıl hocaları ile yürütülmesi gerektiğini belirtmektedir:

> *"... Anarşik patlamalara kadar varan Marksist suikasta biz, pırlantalardan değerli bir neslimizi ve geri getirilemez zamanlarımızı kurban verdik. Gelecek zaman ve nesillerimizin de kalleşçe hançerlenmeyeceğini ümit etmek safdillikten de fazla bir şey olur. Çünkü katil nerede? 12 Mart'ın ana hedefine ulaşabilmek için bu soruyu cevaplandırmak şarttır. "Anarşinin kökünü kazımak" buna bağlıdır. Deniz Gezmişler'i, Ömer Aynalar'ı, Mahir Çayanlar'ı ve tutulan, tutuklanan, hüküm giyen ötekileri, yani katle alet olan, kiralanan piyonları asıl "katil" sayacak ve sanacaksak, öteki nesilleri kendi elimizle pusuya iteceğiz demektir..."*

Türkiye'nin mutlaka "sağ" da yer alması gerektiğini savunmak ve solu ülke için en büyük tehdit ve tehlike gibi göstermek, yazarın ve elbette bağlı olduğu gazetenin politik ideolojisini ortaya koymak bakımından çok önemlidir. Özellikle "anarşinin kökünü kazımak" tabiri bu yolda, bütün engelleri aşmak konusunda iktidara sınırsız güç ve yetki verilmesini talep ve iddia etmektedir. Yazar "kök kazıma" eylemi için yapılması gerekenler konusunda iktidara salık vermektedir:

> *"... Madde bir; eğitimi sağlam temellere oturtunuz ve millîleştiriniz.*
>
> *Madde iki; yalnız devletin, siyasi iktidarın, baş politikacıların değil, bütün müessese, meslek ve sınıfların metafizik mânâ ve yorumlamaları da geçen çağlarda kalmıştır. Bu müesseselerden, meslek ve sınıflardan gelen yetkilerin, hakların ve cümle hürriyetlerin suiistimallerini kesin, vazıh bir suç haline getiriniz. Onları işleyenlerin paçalarını asla kurtaramayacakları bir suç haline getiriniz..."*

Yazarın bu paragrafta yazdıkları, düşünce özgürlüğünün apaçık kısıtlanması talebi olup, zaten millî olan eğitimin millîleştirilmesinden kastedilenin Osmanlıcı- İslâmcı bir eğitim olduğu düşünülmektedir. Çünkü 1970'lerdeki Türk Millî Eğitimi, 12 Eylül 1982 Askeri Darbesi'nden sonraki Türk Millî Eğitimi'ne göre daha ilerici, çağdaş, laik ve ulusalcıdır. Örneğin üniversitelerde 1970'lerde okutulan "Türk Devrim Tarihi" dersinin adı, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin ardından "devrim" kelimesi yasaklanarak, eski adına yani "Türk İnkîlap Tarihi"ne dönüştürülmüştür. Yazarın

gündemi üç genci siyasi suçları nedeni ile ölüme iten hukuki ve siyasi yapıyı sorgulamak olmak gerekirken, bu hatadan hiç bahsetmemekte, Marksist üretmeyen bir sistem inşasından dem vurmaktadır. Yazarın "İdamlar"ı tartışmayıp, "sol"u tartışması ideolojik saiklerle açıklanabilmektedir.

6. Kızıştırma:

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının vatan haini oldukları yönündeki kızıştırmalar, ülke için en büyük tehdit olduklarına dair kişileştirmeler, idamların gerçekleştirilmesi ile amacına ulaşmıştır. İnfazların gerçekleştirilmesi ile en büyük tehdidin savuşturulmuş olması gerekirken öyle olmamış, ülkenin birliği ve bütünlüğü için tehlikenin devam ettiği yönünde, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını piyon olarak kullanan "üst aklın" kökünün kazınmasına dönük kızıştırmaya girişilmiştir. Tarık Buğra, 26.5.1971 tarihli köşe yazısında bunu yapmaktadır:

> *"... Katil nerede katil? Belki de aklınıza söylemeye cesaret edemediğiniz bazı isimler geliyor: Birtakım profesör, mrofesör, yazar, çizer, politikacı, molitikacı isimleri! Fakat katil onlar da değil. Onların benzerleri, hatta çok daha azılıları her ülkede var. Öyleleri katilin kendisi olsalardı Fransa, İngiltere, Almanya, Amerika nesilleri de pusuya düşürülür, hançerlenirdi. Üniversiteye karşı değil, üniversiteye liyakatsizliğe karşı, üniversiter hak ve yetkilerin suistimaline karşı. Basına karşı değil; basın hak ve hürriyetlerinin suistimaline ve terziline karşı…*
>
> *Kısacası, demokrasilerini ebedileştirmiş ülkelerin yaptıklarını yapmaya bakın beyler!,,, Ve bunları yapmadığınız veya yapamadığınız takdirde, katil tam bir FANTOMA gibi, nerede ve kim olduğu bilinemeden, Türkiye nesillerini kasıp kavurmaya devam edecektir beyler!*

Örnekleme giren gazetelerin elbirliği ederek kızıştırma amacıyla kullandıkları haber Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam öncesinde dinî telkini kabul etmemeleridir. Anayasal teminat altında bulunan "din ve vicdan özgürlüğü" ne dahil olan ve bu nedenle "kişiye özel" mahremiyet alanı içinde bulunan bir konu, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Türk kültürel kodlarına dayanarak vatan hainliklerini pekiştirmek ve idamları meşrulaştırmak amacıyla kullanılmıştır.

Öte yandan *Tercüman* gazetesinin infaz ertesinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölü bedenleri üzerinden kızıştırma yaptığı görülmektedir. Gazete, 10.5.1972 tarihli baskısında "Anarşistlerin mezarına gül koyan memur tutuklandı" başlıklı bir haber

vermiştir. Haberin devamında "Komünist anarşist Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan" denilmektedir. Bu niteleme ile her birine birer yazı eklediği üç adet gülü mezarlara bırakan memurun İki Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklanması meşrulaştırılmaktadır. Mezar ziyaretinin sevap sayıldığı bir kültürde, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mezarlarının ziyaret edilmesinin suç sayılması ve buna haber değeri atfedilerek gazetede yayımlanması ideolojik bir kızıştırmadır. *Cumhuriyet* (10.5.1972) gazetesi de Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberi:

> *"Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın mezarlarına birer adet gül ve yazı bırakan Altındağ Belediyesi Asker Ailelerine Yardım Servisi memurlarından Abdurrahman Güzelgün, 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklanmıştır"*

şeklinde vermiştir. Bu yönüyle *Cumhuriyet* gazetesinin *Tercüman* gazetesine göre daha objektif davrandığını söylemek mümkündür. 22.5.1972 tarihli *Tercüman* gazetesinde de "İdam edilen üç anarşisti öven öğretmen tutuklandı" haberi yer almaktadır. Gazete burada da "anarşist" ifadesini kullanarak, "suçu ve suçluyu övme suçu" üzerinden bir korku dalgası yaratarak, "sol"a karşı mücadelede "ölülerin adlarını anma"nın dahi suç sayılabileceği vurgusu yapmaktadır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölülerinden bile korkan Sıkıyönetim Mahkemeleri, devletin en güçlü ideolojik baskı aygıtı olarak görevini lâyıkıyla yerine getirmiştir. Zaten, *Tercüman* gazetesinden Rauf Tamer, 13.4.1972 tarihli köşe yazısında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının öldürülseler de öldürülmeseler de vatan haini kimlikleriyle sorun yaratmaya devam edeceklerinin sinyalini çok önceden vermiştir:

> *"İdam edilirler veya edilmezler.*
>
> *Edilirlerse ne olur?*
>
> *Her sene-i devriyede birtakım bildiriler neşredilir. Broşürler dağıtılır. Resimleri kapıların altından evlere atılır. Tertiplenen anma törenlerinde ihtiram duruşları yapılır. Velhasıl ölüleri, dirilerinden daha dert beyler...*
>
> *Edilmezlerse ne olur? Cezaları müebbede çevrilir. Bunlar bir gün hapisten kaçarlar. Yeniden tatsızlıklar başlar. Anarşi hortlar. Çatışmaların, sokak kavgalarının sonu gelmez. Yeni yeni suçlular bulunur. Fakat emsalleri idam edilmedi diye hiçbiri asılmaz. Velhasıl, dirileri ölülerinden beter beyler…*
>
> *Çare?*

Çaresi şu; Birinci şıkta onların ölülerini bile totemleştirmeye hazır meçhul kuvveti ezip yok etmek.

Rauf Tamer, kendi perspektifinden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının öldürülseler de öldürülmeseler de sorun olmaya devam edeceklerini ve bunun tek çaresinin onları yöneten, Türkiye'nin başına her zaman dert olmuş ve bir türlü bulunmayan "meçhul kuvvet"i yok etmek olduğunu belirtmektedir. Aslında bu tespit, o bir türlü bulunamayan meçhul kuvvetin yok edilmesi için yürütülen "kontrgerilla" faaliyetlerini ve binlerce faili meçhul cinayeti akla getirmektedir. Yazar, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölülerini totemleştiren anlayışın karşına, onların ölülerini şeytanlaştıran bir anlayış getirerek sorunun çözülebileceğini dile getirmekte ancak gerçekte bunun iktidarı ve edimlerini meşrulaştırmak olduğunu bilmektedir.

7. Birincil Tanımlayıcılar:

İnfazların ertesi gününde, 7.5.1972 tarihli *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin, gömülme işlemlerinden çok, bir gün önceki infazları detaylı şekilde vermeyi tercih ettikleri yukarıda belirtilmiştir. İnfazlara ilişkin haberler, infazlarda hazır bulunan kanunla belirlenmiş yetkili kişilerin ifadelerine dayandırılmıştır. Her iki gazete de infaz ertesi haberlerinin genelini örtük alıntılarla vermiş olsalar da yetkili ağızlardan doğrudan ve dolaylı alıntılara da başvurmuşlardır. Yani muhabirin idamları bizzat gözlemlediği ve bunları aktardığı gibi bir sunum yapılmıştır. Oysaki infazlar birincil tanımlayıcıların ifadeleri ile aktarılmakta ve gazeteler sadece ikincil tanımlayıcı rolü üstlenmektedir. *Hürriyet* (7.5.1972) gazetesi ise infaz ertesi haberlerini hem muhabirlerin gözlemlerine hem de yetkililer ve Avukat Halit Çelenk'in açıklamalarına dayanarak; örtük ve dolaylı alıntılarla vermiştir. Örtük ve dolaylı alıntılar, objektif bir bakış açısını yansıtmayıp, birincil tanımlayıcılar ile gazete arasında tam bir uyum ve görüş birliği olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, gazete taraf haline gelmektedir.

8. Kullanılan Dil ve Fotoğraflar:

İnfaz ertesi günü haberlerinde *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin infaz haberlerini tekrarladıkları, dolayısıyla bir gün öncesiyle aynı sunumu yaptıkları yani popüler bir dil kullandıklarını söylemek mümkündür. Ancak *Cumhuriyet* gazetesinin Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında olumsuz bir niteleme kullanmamış olması nedeniyle, Hürriyet ve *Tercüman* gazetelerine göre daha objektif davrandığı görülmektedir. Örneğin infaz ertesi günü haberlerinde *Hürriyet* gazetesi Deniz Gezmiş ve arkadaşları

hakkında "şaki" nitelemesini kullanırken, *Tercüman* gazetesi "anarşist" kelimesini kullanmıştır.

Tablo 5.12. 11.10.1971- 7.5.1972 tarihleri arasında Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında gazetelerde kullanılan nitelemeler

	Nitelemeler
Cumhuriyet	idamlık, militan
Hürriyet	anarşist, kurucu militan, kır eşkıyalığının yöneticisi, kır gerillası, şehir gerillası, örgüt elebaşısı, 3 anarşist, şaki
Tercüman	Anarşik olayların hücre başı, anarşik olayların elebaşı, anarşist, üç anarşist, komünist anarşist, küstâh, saygısız, gürültücü

Görüldüğü gibi infazlar döneminde de Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında en çok nitelemeyi kullanan gazetenin *Tercüman* olduğu görülmüştür. Bunda karardan infaza kadar geçen dönemde yazılan köşe yazılarının da etkili olduğu saptanmıştır. Ancak haber metinleri içerisinde en çok nitelemeyi de *Tercüman* gazetesi kullanmış olup, "anarşist" nitelemesi bunların başında gelmektedir. *Cumhuriyet* (7.5.1972) gazetesinin:

> *"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı tağyir, tebdil ve ilga, TBMM'ni silahla cebren ıskat ve komünist bir rejim kurmak suçları sabit görülerek, ölüme mahkûm edilen ve cezaları dün sabaha karşı infaz edilen Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın cesetleri, avukatlarının talebi üzerine ailelerine verilmiştir"*

şeklindeki haber girişi uzun, karmaşık ve pasif yapıdadır. Cümlede cesetleri ailelerine teslim edenin kim olduğu açık olarak belirtilmemiştir. Ancak bunun infaz savcılığı yani bir devlet kurumu olduğu bilişsel olarak öngörülebilmektedir. İnfaz savcılığı gibi belirsiz ve dolaylı aktörlere yapılan göndermeler, çoğunlukla taraflı çıkarımlara neden olmaktadır (Van Dijk, 1988: 274). Haber girişi, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölü bedenleri üzerindeki tasarruf hakkının dahi devlete ait olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Hürriyet (7.5.1972) gazetesinin haber girişi:

> *"Haklarındaki idam hükmü dün sabaha karşı yerine getirilen ve aynı darağacında birer saat arayla idam edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan, sabah saat 08.00'de Yenimahalle mezarlığına gömülmüşlerdir."*

şeklinde olup; uzun, karmaşık, pasif yapıdadır. Gömme işini kimin yaptığı belli değildir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları nesne konumunda sunulmuşlardır.

Tercüman gazetesinin (7.5.1972):

> *"Anarşist Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan hakkındaki hüküm dün sabaha karşı infaz edilmiş, 3 anarşist saat 1.25 ve 3.25 arasında Cebeci'deki sivil cezaevinin avlusunda idam edilmişlerdir."*

şeklindeki haber girişi uzun, karmaşık ve pasif yapıda olup, idamı kimin gerçekleştirdiği açıklanmayarak özne gizlenmiştir. Ancak idamları kimin gerçekleştirdiği bilinmektedir. Gazetelerin haberin aktörlerini aktif veya pasif yapıda sunması, gazetenin bu aktörlere karşı örtük tavrını açık etmesi bakımından anlamlıdır (Van Dijk, 1988a: 81).

Cumhuriyet (7.5.1972) gazetesi, infaz ertesi haberlerini fotoğrafsız olarak sunmuştur. Bunun, *Cumhuriyet*'in bir fikir gazetesi olması ile alâkalı olduğu düşünülmektedir. *Hürriyet* (7.5.1972) gazetesi tek bir fotoğraf kullanmıştır. Fotoğrafta Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının babalarının gömülme sonrası mezarlıktan ayrılma anı görülmektedir. Cemil Gezmiş, bitkin halde arabaya binmektedir. Yusuf Aslan'ın babası ona kapıyı açmak üzere eğilmiştir. Mezarlıktan ayrılma anı, aynı acıyı yaşamış babaları bir araya getirmesinin yanında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının gazeteler aracılığıyla temsil ettikleri onca niteleme ve suçlama ile birlikte artık var olmadıklarını resmetmektedir.

Tercüman (7.5.1972) gazetesinde, infazın ertesi gününde iki fotoğraf bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, bir iç mekânda çekilmiş olup, Deniz Gezmiş'in babası ve kardeşi ile birlikte Yusuf Aslan'ın babasını göstermektedir. İki baba ayakta bir şey bekler gibi duruken, Deniz Gezmiş'in kardeşi masa başında çay ve sigara içmektedir. Fotoğrafın altında:

"Haklarındaki hüküm infaz edikten sonra üç anarşistin cesedi Yenimahalle mezarlığına götürülmüş ve burada hazırlanan mezarlara gömülmüşlerdir. Bu arada Deniz Gezmiş'in babası, kardeşi ve Yusuf Aslan'ın babası hazır bulunmuşlardır"

yazmaktadır. Ölen herhangi bir insan olsaydı "cenaze" olarak adlandırılacak olan ölü bedenler, üç anarşist söz konusu olunca "ceset"e dönüşmüştür. *Tercüman* gazetesindeki diğer fotoğrafta, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarından geriye kalan eşyaların içine konduğu, ağızları bağlı üç adet bez çuval görülmektedir. Gazete bu fotoğrafla; "yaklaşık 16 ay süren serüvenin sonucu budur", "işte anarşizmin sonu", "bu yola sapan olursa, onlardan kalan eşyalar da çuvala doldurulup, ailelerine teslim edilir" demek istemiştir.

İnfazların ertesi gününe ilişkin haberlerin doğru olduğuna okuyucuyu ikna etmek amacıyla bazı retorik unsurlar kullanılmıştır. Örneğin Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "Yaşasın Marksizm- Leninizm, kahrolsun faşizm- emperyalizm" şeklindeki son sözleri, Sıkıyönetim Basın Yayın ve Halkla Münasebetler Şubesi'nden alıntı yapılarak verilmiştir (*Cumhuriyet, Tercüman*, 7.5.1972). Keza Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının cenazelerinin saat 04.00'te gasilhaneye konduğu, 08.00'de de gömüldükleri şeklindeki zaman bilgisi de habere kesinlik katmaktadır. *Hürriyet* (7.5.1972) gazetesi, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölmeden önce ailelerine yazdıkları mektuplarla ilgili olarak avukatları Halit Çelenk'ten bir alıntı yapmış, avukatın mektupların "özel mahiyette" olduklarını açıklayarak; "muhteviyatla ilgili olarak fazla bir açıklama yapmayacağız" dediğini belirtmiştir. *Tercüman* (7.5.1972) gazetesinin yayımlamış olduğu üç adet bez çuval fotoğrafı, "anarşistlerden geri kalanlar" imgesini pekiştirmek için kullanılan retorik unsurdur.

9. Hegemonyanın Kurulması ve Gizlenenler:

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının 6.5.1972 tarihinde idam edilmeleri, baskıcı devlet aygıtının Türkiye'ye yaşattığı bir kırılmaya işaret etmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında,13 Ocak 1971'nden başlayarak ilmek ilmek örülen "vatan hainliği motifi", idamlarla tamamlanmıştır. Şimdi baskıcı devlet aygıtının kullandığı şiddeti, basının ideolojik olarak haklılaştırması gerekmektedir (Althusser, 2014: 52). İnfazların ertesi günü haberlerinde hegemonya kurulmasındaki en somut argüman; Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölmeden önce "dinî telkin"i kabul etmemeleridir. "Dinsizlik" haberi, basın için meşrulaştırmada kullanacağı mükemmel bir malzeme

yaratmıştır. Üniversite işgal eden, soygun yapan, adam kaçıran, bir de üstüne dinsiz olan insanlara asıldılar diye acımanın önü alınmak istenmiştir. Ancak bu bilgiyi aktaranın devlet yetkilileri olduğu göz önüne alındığında, "din ve vicdan özgürlüğü"ne giren bir konunun, kültürel kodlara dayanarak açık edilmesi "kişi mahremiyetini ihlâl" anlamına gelmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bu konuya ilişkin olarak cevap hakkı artık yoktur ve bu "kişiye özel" durum basın ideolojik aygıt olarak kullanılarak suiistimal edilmiş, vatan hainliği argümanının altı bununla güçlendirilirken, nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Türk toplumu bu yolla galeyana getirilerek idamlar meşrulaştırılmıştır.

Hürriyet (7.5.1972) gazetesi, infaz ertesindeki haberinde:

> *"Gezmiş, Aslan ve İnan'ın cesetleri idam hükmü infaz edildikten hemen sonra güvenlik kuvvetleri tarafından gizlilikle bir ambülans ile Yenimahalle mezarlığına götürülmüş ve mezarlığın gasilhanesine konulmuştur. İnfazdan önce imamın dinî telkinini kabul etmeyen 3 şakinin cenazeleri, ailelerinin ısrarı üzerine gasilhanede hoca tarafından yıkanmış…"*

ifadesini kullanmıştır. Cesetlerin güvenlik kuvvetlerince gizlilik içinde mezarlığa götürülmesi, ortada saklanacak bir gerçek olduğu izlenimi yaratmaktadır. Aksinin kabulü, iktidarın Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölü bedenlerinden dahi korktuğu anlamına gelmektedir. Cenazelerin ısrar üzerine yıkanması, aileleri ilgilendiren ve aile içinde kalması gereken bir konuyken; *Hürriyet* gazetesi bunu kendine özgü popüler diliyle vererek "cenaze namazı kılınmaması gereken insanlar" şeklinde yeni bir ötekileştirme kategorisi oluşturmuştur.

Bütün bu anlatılarda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının vatan haini olduklarına dönük bir sunum yapılmıştır ve "eğer, devlete ve onun anayasal düzenine karşı çıkmayıp, edepli bir Türk ve Müslüman olsalardı idam edilmeyecek ve gizlilik içinde gömülmeyeceklerdi. Bu sonucu kendileri istediler ve bedelini ödediler" anlamı çıkarılmaktadır. Bu anlam ise yanlıdır ve dolayısıyla ideolojiktir. Basın iktidarın ideolojisini aktarmada araç olarak kullanılmıştır.

BÖLÜM 6

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ölüm, yaşamla bağlantılı olarak bir sınırın aşılması, kırılma veya boyut değiştirme olarak anlamlandırıldığında, sonucunda geriye kalan sadece "belirsizlik"tir. Bu belirsizliğe hükmetmenin, suçlu olarak görülen kişilerin bedenlerine bu belirsizliği yaşatmanın, iktidar için güçlü bir tahakküm alanı yarattığı açıktır. Eski Mısır'dan beri uygulanagelen ölüm cezasının, Eski İran'da, Eski Yunan'da ve Roma hukukunda devlete karşı işlenen suçların karşılığı olarak verilmesi bunu doğrular niteliktedir. 18. yy.'da ilk kez Becceria'nın (1764) dillendirmesi ile başlayan ölüm cezası karşıtlığı ancak 20 yy.'ın ortalarından itibaren Batı Avrupa ülkelerinin ceza sistemlerinde etkisini gösterebilmiştir. Devlete karşı işlenen suçlar, Foucault'nun "patria potestas (baba hakimiyeti)" kavramsallaştırması üzerinden iktidarın kendi sürekliliğini sağlamak üzere hâkimiyeti altındaki insanları "yaşatma veya ölüme atma" tasarrufu ile ilişkilendirilebilir. Türkiye'de ölüm cezası uygulaması, Foucault'nun anatomi-politikalarla meşgul disiplinci iktidarın, modernleşmeyle birlikte nüfusu sömüren teknikler ve bedenleri yaşatma sorumluluğu mantığıyla işleyen biyo-politikalarla meşgul düzenleyici iktidara evrildiği tezine uygun düşmemektedir (Foucault, 2007: 99- 102). Nitekim, Türkiye'de ölüm cezası 1984 yılından sonra fiilen uygulanmamış olsa da resmi olarak kaldırılması için 2004 yılına kadar beklemek gerekmiştir. Ölüm cezasının hazırda bekletilmesi, iktidarın elini güçlendirmekte ve bugün dahi "millî güvenlik" ile ilgili bir sorunla karşılaşıldığında ölüm cezasının geri getirilmesi konusu üzerinden siyaset yapılmaktadır.

Bu tez çalışmasının konusunu, 12 Mart Askeri Muhtırası'nın ardından idam edilen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan üzerinden, ölüm cezasının Türk basınındaki sunumu oluşturmaktadır. Olağanüstü yetkili bir mahkeme olan Sıkıyönetim Mahkemesi'nin siyasi nedenlerle verdiği ölüm cezası kararlarına ilişkin haber sunumlarının, basın tarafından hangi yönler öne çıkartılarak, hangi kaynaklardan

beslenerek ve ne kadar alan ayrılarak verildiğine bakılarak, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamlarının meşrulaştırıp meşrulaştırılmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temel varsayımı, basının rızaya dayalı bir hegemonya kurmasında iktidara destek olan ideolojik bir araç olduğudur. Bu varsayımdan hareketle çalışmanın temel amacı; 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından "tabiî mahkeme" ve "tabii hakim" gibi evrensel hukuk ilkelerine aykırı şekilde kurulmuş Sıkıyönetim Mahkemeleri'nce Deniz Gezmiş ve arkadaşları için verilen ölüm cezalarının Türk basınında nasıl yer aldığını araştırıp, basının iktidara göre konumunu ve üstlendiği rolü sorgulamak, bunları Gramsci'nin "hegemonya", Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" kavramsallaştırmalarına dayanarak eleştirel bakış açısıyla ortaya koymaktır.

Ölüm cezası ve özellikle siyasi suçlulara verilen ölüm cezası, bugün dahi tartışılan, hukukî ve toplumsal olarak meşru zemine oturtulamamış bir konudur. Çalışmanın, dönemsel koşullar ve tarihsel ardalan çerçevesinde, Türk basınının 12 Mart 1971 Muhtırası döneminde ve sonrasında iktidara göre kendisini nasıl konumlandırdığını, bu süreçte siyasi iktidar tarafından bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığını bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koyması nedeniyle önemli olacağı düşünülmektedir. Ölüm cezasının basındaki sunumuna ilişkin kaynak sınırlılığını gidermeye katkıda bulunacağını öngördüğümüz bu çalışmanın, gelecekte yapılacak toplumsal ve politik boyutlu diğer çalışmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir. Çalışma, konuyu disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması bakımından da ayrıca önem kazanmaktadır. Suç ve suçlulara ilişkin haberler, iletişim alanın hukuk ile bütünleştiği bir sunumu gerektirmektedir. Okuyucu, haberdeki suç ve suçlunun içinde bulunduğu hukuk düzenine ilişkin bilgiyi de basın aracılığı ile öğrendiği için, yanlı sunumlar, yanlış yönlendirmelerin önüne geçmek, kısacası okuyucuda eleştirel bir bakış açısı geliştirebilmek için bu tür çalışmaların bir fırsat yarattığı düşünülmektedir.

Çalışmada asıl olarak 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından verilen siyasi nitelikli ölüm cezalarının basındaki sunumu üzerinde durulmuştur. Diğer suçlarla ilgili olarak verilen ölüm cezaları kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca, Türkiye'de diğer askeri darbelerin ardından verilen ölüm cezalarına odaklanılmadığı gibi, bunların birbiri ile karşılaştırıldığı uzun süreli (longitudinal) bir araştırmaya da girişilmemiştir. Bunlar çalışmanın başlıca sınırlılıklarıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; "Türk basını ve iktidar ilişkileri" tarihsel olarak irdelenmiştir. Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu'ndan erken Cumhuriyet dönemine, erken Cumhuriyet döneminden 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne kadar geçen dönemde basının iktidara göre konumu tartışılmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndan, 1980'lere kadar geçen süreçte Türk basınının yapısal sorunlarının hemen hemen hiç değişmediği, basın- iktidar ilişkilerinin yanlılık- karşıtlık üzerinden özellikle askeri darbe dönemlerinde iniş ve çıkışlar yaşadığı, iktidar yanlısı basın kuruluşlarının malî yardımlar ve türlü ayrıcalıklarla genellikle iktidarın sözcülüğünü yaptığı, muhaliflerin ise sansürle baş etmenin yanı sıra, cezai yaptırımlara maruz kaldığı görülmüştür. Buna karşılık, zayıf iktidarlar döneminde basının gücünün artarak iktidarı bir ölçüde belirleyebilecek düzeye eriştiği saptanmıştır. Buna göre; ideolojik bir aygıt olarak basının, güçlünün ideolojisinin zayıfa dayatılmasında iktidarlar için her zaman cezbedici bir alan yarattığı açıktır.

"Askeri Darbeler, Olağanüstü Rejimler ve Ölüm Cezası" başlıklı üçüncü bölümde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmeleri ile sonuçlanan süreci neden-sonuç ilişkisi içine koyarak, bu yolla iktidarın sürekliliğini nasıl sağladığı kavramsal olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan "darbecilik" geleneğinin tarihsel kökeni üzerinde durulmuş ve darbelerin ardından gelişen olağanüstü rejimler kuramsal temelleri ile tartışılmıştır. Olağanüstü rejimlerin ve olağanüstü yetkili mahkemelerinin işaret fişeği olarak kabul edilen İstiklâl Mahkemeleri ve ölüm cezaları ile ilgili açıklamaların ardından, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbeleri ile bağlantılı şekilde 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın kısa tarihine ve bu dönemde verilen ölüm cezalarına yer verilmiştir. Bu bölümde; Türkiye'de hemen hemen her on yılda bir gerçekleşen askeri darbeler arasında diyalektik bir ilişki bulunduğu ve her darbenin ardından iktidarın tahakküm alanını genişletebilmek için hukuki sistemi değiştirdiği saptanmıştır. 1960 öncesinin devletçi-seçkinci ve gelenekçi-liberal çatışması, 1970'lerde toplumsal düzeyde sol-sağ çatışmasına evrilmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği çoğulcu ve özgürlükçü sistem, Sovyetler Birliği ve komünizm tehlikesine karşı kontrgerilla ve İslâmiyetin yaygınlaştırılmasına dönük yapılanmaları da harekete geçirmiş, 12 Mart 1971'de -Balyoz Harekâtı ve siyasi idamlara rağmen- sol hareketin tam olarak tasfiyesi gerçekleştirilemeyince, bu kez, Türkiye'yi piyasa ekonomisine açmak isteyen

emperyalizm yanlılarıyla feodal düzen yanlısı gerici-işbirlikçilerin elbirliği yapması sonucu 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi hayata geçirilmiştir.

Bu çalışmada, "rızaya dayalı hegemonya kurmaya dönük ideolojik bir aygıt olarak basının yaptığı sunumlarla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını "vatan haini" çerçevesine yerleştirilerek, idam cezalarını meşrulaştırdığı" tezi savunulmuştur. Bu doğrultuda, gazete sunumlarına içerilmiş ideolojiyi ortaya koymak üzere temel yöntem olarak yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar kapsamında "ideolojik haber çözümlemesi" kullanılmıştır. İdeolojik haber çözümlemesine ilişkin kuramsal çerçevenin çizildiği dördüncü bölümde, öncelikle "haberde söylem ve ideoloji" konusu tartışılmıştır. Bunun ardından kültürel çalışmalar üzerinde geniş etkileri bulunan Gramsci'nin "hegemonya", Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" kuramları, basınla ilişkilendirilerek, araştırma için kuramsal ve kavramsal bir çerçeve sunulmuştur. Britanya Kültürel Çalışmaları'na genel bir değininin ardından araştırmanın temel yönteminin dayandığı yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümün sonunda eleştirel haber çözümlemeleri ile bu tezde kullanılan ideolojik haber çözümlemesi ve bu çözümlemede kullanılan kategorilerin özetine yer verilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde, Gramsci'nin hegemonyanın kurulması ve Althusser'in (2014: 214) "ideolojinin maddiliği", "öznenin çağrılması" tezlerinden hareketle "haberleşme ideolojik aygıtı"na giren basının habercilik pratiği içinde yaptığı ideolojik üretimi ortaya koymak üzere niceliksel ve niteliksel çözümleme yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, merkezden sola doğru bir çizgiyi temsilen *Cumhuriyet,* merkezi temsilen *Hürriyet* ve merkezden sağa doğru bir çizgiyi temsilen *Tercüman* gazeteleri oluşturmaktadır (Özer, 2014b: 304). Söz konusu gazetelerde, 13.1.1971 ve 1.6.1972 tarihleri arasında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adının geçtiği haberler, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adının geçtiği veya adları geçmese dahi doğrudan onların kastedildiği şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlaşılan köşe yazıları ile bunlarla bağlantılı fotoğraflar ve karikatürler örnekleme dahil edilmiştir. Araştırmanın 13.1.1971 tarihinde başlatılmasının nedeni, İş Bankası Ankara/Emek Şubesi soygununun 13.1.1971 tarihli *Tercüman* gazetesinde, ilk kez Deniz Gezmiş'le ilişkilendirilmiş olmasıdır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının cezaları, 6.5.1972 tarihinde infaz edilmiş olmasına rağmen infazlardan sonra da basının bu konuya

ilgisinin devam edip etmediğini araştırmak üzere örnekleme alınan içerikler 1.6.1972 tarihine kadar genişletilmiştir.

Niceliksel çözümleme, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin yakalamalarından önceki haberlerde nasıl bir sunum yapıldığını ortaya koymak üzere yakalama öncesi haberleri de içeren "Yakalama Dönemi" (13.1.1971- 17.3.1971), yakalamanın ertesi gününden başlayarak infazdan bir gün öncesine kadar devam eden "Yargılama-Karar Dönemi" (18.3.1971- 5.5.1972) ve infazın yapıldığı gün ve sonrasını içeren "İnfaz Dönemi" (6.5.1972- 1.6.1972) olarak üç farklı periyot üzerinden yürütülmüştür. Bu kapsamda "Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haber, köşe yazısı ve karikatürlerin nicel dağılımı gazetelere ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki birinci araştırma sorusununun cevaplanmasına girişilmiştir. Buna göre, "Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki Araştırma Sorusu 1a için elde edilen bulgular özetle şöyledir:

"Yakalama dönemi"nde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en çok haberi 45 haberle (%39,1) *Tercüman* gazetesi yapmıştır (Bkz. Tablo 5). "Yargılama-karar dönemi"nde ise en fazla haberi yapan gazete 122 haberle (%41,4) *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur (Bkz. Tablo.6). "İnfaz dönemi"nde *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri 6'şar haberle (%42,8), aynı sırayı paylaşmışlardır (Bkz. Tablo 5.3.). Her üç dönem içinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin en çok verildiği dönem "yargılama-karar dönemi"dir (Bkz. Tablo.8) ve en çok habere yer veren gazete de *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur (Bkz. Tablo.6). Bunda, dönemin süre olarak uzun olmasının yanında, yargılama pratiklerindeki sıklığın her gazetenin kendi politik ideolojisine uygun şekilde gazeteye yansıtılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Her üç dönemin toplamında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en fazla haber yapan gazete yine *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur (Bkz. Tablo.5,6,7). En az haber yapılan dönem "infaz dönemi" olmuştur (Bkz. Tablo.8). İnfazların ardından gazetelerin bu konuya ilgilerinin birdenbire kesilmesinde, Sıkıyönetim'in sansür uygulamalarının ve haberin temel aktörlerinin ortadan kaldırılmasının etkili olduğu açıkça görülmektedir.

"Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin köşe yazılarının gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki Araştırma Sorusu 1b için elde edilen bulgular özetle şöyledir:

Köşe yazıları bakımından, *Tercüman* gazetesinin her üç dönemde de açık ara farkla (%78,8) önde olduğu saptanmıştır (Bkz. Tablo. 5.1., 5.2., 5.3.). Darbe yanlısı tutumu nedeniyle iktidar destekçisi konumundaki bu gazete, köşe yazarları aracılığıyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmaları, ölüm cezasına çarptırılmaları ve bir an önce idam edilmeleri konusunda sistemli şekilde yayım yapmıştır. Üstelik bunu okurları ve kararı verecek mahkemeyi galeyana getirici nitelikte ifadelerle ve "vatan hainliği" çerçevesinde işleyerek yapmıştır. Gazetenin iktidarla kurduğu ilişki ona, çekinmeden dilediğini yazabilme serbesti kazandırmıştır. En çok köşe yazısının yayımlandığı dönem "yargılama-karar" dönemi olmuştur (Bkz. Tablo 5.4.). Bunda, dönemin diğer dönemlere göre süre bakımından daha uzun olmasının ve darbe yanlısı, iktidar destekçisi *Tercüman* gazetesinin, mahkeme tarafından bir an önce ve mutlaka "ölüm cezası" verilmesini sağlamaya dönük baskı ve gerekçelendirmeler yapmasının etkili olduğu görülmektedir. En az köşe yazısı "infaz dönemi"nde yayımlanmıştır (Bkz. Tablo 5.4.). Bunda dönemin süre olarak kısa olmasının ve yukarıda değinilen sansür mekanizmasının etkili olduğu açıktır.

"Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin fotoğraf ve karikatürlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki Araştırma Sorusu 1c için elde edilen bulgular özetle şöyledir:

En fazla fotoğraf ve karikatürün "yakalama dönemi"nde yayımlandığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5.4.). Her üç dönemin toplamında da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin en fazla fotoğraf yayımlayan gazete yine *Tercüman* gazetesi olmuştur (Bkz. Tablo 5.1., 5.2., 5.3.). Bu durum, gazetenin Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haberlere başta yakalanma dönemi olmak üzere özel bir haber değeri atfettiğini göstermektedir. Özellikle Deniz Gezmiş'in yakalanmasından sonra çok sayıda fotoğrafını yayımlayan gazete, bu yolla haberin çarpıcılığını ve gazetenin satışını arttırmayı hedeflemiştir. Her üç dönemin toplamında en fazla fotoğraf yayımlayan ikinci gazete *Hürriyet* gazetesidir ki bu durum gazetenin ana akım habercilik anlayışını ortaya koymaktadır.

"Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin sürmanşetlerin gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki Araştırma Sorusu 1d için elde edilen bulgular özetle şöyledir:

En fazla sürmanşet "yargılama ve karar" döneminde, *Tercüman* gazetesi tarafından kullanılmıştır (Bkz. Tablo 5.5.). Üç dönemin toplamında da en çok sürmanşet kullanan gazete *Tercüman* olmuştur. Gazetenin, en değerli haber alanını Deniz Gezmiş ve arkadaşları konusuna ayırmak suretiyle hem okuyucusunun hem de mahkemenin dikkatini çekmeye çalıştığı görülmüştür. Gazete bu yolla, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında idam cezası verilmesi yönünde okuyucuda bir beklenti yaratmaya çalışırken, kararı verecek olan Sıkıyönetim Mahkemesi'ne de halkın idam cezası beklentisi içinde olduğunu göstermeye çalışıp iki taraflı ideolojik bir yönlendirme yapmıştır.

"Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin içeriklerin kapladıkları alanların gazete ve dönemlere göre dağılımı nasıldır?" şeklindeki Araştırma Sorusu 1e için elde edilen bulgular ise şu şekilde özetlenebilir:

Orta ve uzun haberler ölçü alınarak ayrılan alanın büyüklüğü değerlendirildiğinde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının haberlerine en çok alan ayrılan dönemin "yakalama dönemi" olduğu görülmektedir. Her üç dönemin toplamında da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının haberlerine en fazla alan ayıran gazete *Tercüman* gazetesi olmuştur. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin yakalama dönemindeki haberleri sayfalarında büyük fotoğraflar eşliğinde geniş alan ayırarak sundukları görülmektedir.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin olarak her üç dönemin toplamında en çok haber yapan gazeteler *Cumhuriyet* (%39,4) ve *Tercüman*'dır (%34,2). Hem dönemsel olarak hem de toplam yayımlanan köşe yazısı bakımından, *Tercüman* gazetesinin (%78,8) tartışılmaz bir üstünlüğü bulunmaktadır. Sadece bu veri dahi örnekleme giren gazeteler içinde *Tercüman*'ın en fazla ideolojik üretim yapan gazete olduğunu ortaya koymaktadır. Başyazılar ve köşe yazıları görüş bildiren metinlerdir ve yayımlandıkları gazetenin türüne ve duruşuna bağlı olarak bu görüşler ideolojik bağlamları içinde çeşitlenebilmektedir. Gazetecinin ideolojisi görüşlerini etkilemekte, bu da köşe yazısının söylem yapısını etkileyerek onu ideoloji üretir hale getirmektedir (Van Dijk, 1996: 21). Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberlerin çoğu Sıkıyönetim döneminde yayımlanmıştır. Haberler ve köşe yazıları Sıkıyönetim Komutanlıkları'nın sıkı denetimi altındadır. Dolayısıyla haber Sıkıyönetim'in belirlediği sınırlar içinde ve içeriklerle verilebildiği için *Cumhuriyet* gazetesi gibi merkezden sola bir anlayışı temsil eden gazetelerin suya sabuna dokunmayan köşe yazıları yayımladığı görülmüştür. Devrimci kişiliği ile tanınan Oktay Akbal dahi Deniz Gezmiş ve

arkadaşları hakkında sınırlı sayıda köşe yazısı yayımlayabilmiştir. Sıkıyönetim ilânından sonra ise hiç yayımlamamıştır. İktidarla ters düşmek istemeyen gazete ve gazetecilerdeki bu suskunluk hâlinin aksine *Tercüman* gazetesinin ısrarlı bir tutumla, "vatan haini" çerçevesi içine yerleştirdiği Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının dönemsel olarak bir an önce yakalanmaları, bir an önce ölüm cezası almaları ve bir an önce de idam edilmeleri için yayım yaptığı görülmüştür. Dolayısıyla bu tutum, bir darbe taraftarı olan *Tercüman* gazetesinin siyasi iktidarla kurduğu yakın ilişki ve siyasi iktidara verdiği destekten kaynaklanmaktadır.

Çalışmada, "Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haberlerin ideolojik özellikleri nelerdir?" şeklindeki 2. araştırma sorusu bağlamında yöntem olarak Stuart Hall vd.'nin (1978) "Policing the Crisis: Mugging, The State, And Law And Order" isimli çalışmasının 3. ve 4. bölümlerinden elde edilen ve yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalara denk gelen kategorilendirmeler kullanılmıştır. Özer'in (2020), Hall vd.'nin (1978) bu çalışmasından hareketle oluşturduğu on beş sorudan bazıları birleştirilerek, bir tanesi de dışlanarak toplam 9 adet kategori elde edilmiştir. Bu kategoriler; haber değeri, klişe sunum, hikâyeleştirme, objektiflik- denge, keskinleştirme, kızıştırma, birincil tanımlayıcılar, kullanılan dil ve fotoğraflar, hegemonyanın kurulması ve gizlenenler şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca, "kullanılan dil ve fotoğraflar" kategorisi için Teun Van Dijk'ın (1991) sosyo-bilişsel yaklaşımında geliştirdiği mikro yapı çözümlemesinin kullanılması uygun görülmüştür. Çalışmada haberlerin ideolojik çözümlemesinin yapıldığı tarihler "yakalama ve ertesi günü" (17.3.1971-18.3.1971; 24.3.1971-25.3.1971), "karar ve ertesi günü" (10.9.1971-11.9.1972), "infaz ve ertesi günü" (6.5.1972-7.5.1972) olarak saptanmıştır. Ayrıca "Ardalan ve bağlam bilgisi sunulmakta mıdır?" şeklindeki soru için ayrı bir kategori oluşturulmamış, nitel araştırmanın kapsadığı "yakalama ve ertesi günü, karar ve ertesi günü, infaz ve ertesi günü" bölümlerinin her biri için kategorik incelemeye geçmeden önce "ardalan ve bağlam bilgisi"nin sunumu ile birlikte buna ilişkin bölüme ait haber değerlendirmeleri birlikte yapılmıştır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının adları 1968 yılından itibaren gerçekleştirdikleri eylemlerle bağlantılı olarak gazetelerde görülmeye başlanmıştır. Ancak 11 Ocak 1971 tarihinde gerçekleştirdikleri İş Bankası Ankara/Emek Şubesi soygunu, en ses getiren eylemlerinden biri olarak basının gündemine yerleşmelerine sebep olmuş ve yakalanmaları için sıkı bir takibat başlatılmıştır. Yakalamaya kadar geçen 65 günlük

sürede Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında sürekli haber yapılarak, ülkenin Anayasal düzenini bozmaya niyetlenen, bu uğurda banka soyan, adam kaçıran "haydutların", "anarşistlerin", "şehir gerillalarının", özetle "vatan hainleri" nin bir an önce yakalanmaları konusunda keskinleştirme ve kızıştırmalar yapılmıştır.

Hürriyet gazetesi 23.1.1971 günlü başyazısında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bir türlü yakalanamamasından duyduğu rahatsızlığı "köşe kapmaca" ifadesini kullanarak polisin de işin içinde olabileceği imasıyla dile getirmiştir. Başyazı, ülke güvenliğinin iki yönlü bir tehdit altında olabileceğinin altı çizilerek ideolojik olarak kapatılmıştır. Yazıda dile getirilen oyun kurgusu, bu oyunu bozmak üzere Silahlı Kuvvetler'in harekete geçmesi için yapılan bir yönlendirme olarak da değerlendirilebilmektedir. Yine *Hürriyet* gazetesi, 4. 2. 1971 tarihli baskısında kendine özgü popülist sunumu ile Deniz Gezmiş'in nerede olduğunu bulması için Falcı Hayriye Bacı'ya fal baktırıldığı haberini yapmıştır. Fala göre Deniz Gezmiş'in "Orta Anadolu'da bir yerde" saklanmaktadır ki bundan Ankara'da olduğu kastedilmektedir. *Tercüman* gazetesinden Rauf Tamer de 3.2.1971 tarihli köşe yazısında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bir türlü yakalanamaması sebebiyle İçişleri Bakanı suçlamaktadır.

Basın, 13.1.1971'den 17.3.1971 tarihine dek yaptığı sunumlarla sanıkların yakalandıklarında en ağır cezayı almaları konusunda toplumsal bir beklenti yaratmayı amaçlanmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmaları, basın tarafından büyük ilgiyle karşılanmış, hatta *Tercüman* gazetesi bu haberi sürmanşete taşıyacak kadar değerli görmüştür. Yakalamanın ertesi günü haberleri, yakalama günü haberlerine göre çok daha geniş sunulmuştur. Bunda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ifadelerine erişilmesinin ve yakalama fotoğraflarının yayımlanmasının etkisi olmuştur. Yakalama ve ertesi gün haberlerinde, her üç gazetenin de habere temel olarak Deniz Gezmiş üzerinden yani kişileştirme (Galtung ve Ruge, 1965: 65; Östgaard, 1965: 46) yaparak değer atfettiği görülmüştür. *Cumhuriyet* gazetesi daha çekingen olmak üzere, gazetelerde Deniz Gezmiş'in anarşizmin ve terörizmin Türkiye'deki temsilcisi olduğu ve Deniz Gezmiş yakalanırsa ülkenin düze çıkacağı algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Bu yolla, ülkenin yapısal sorunları kişisel düzeye indirgenerek gizlenmiştir. Yakalama ve ertesi gün haberlerine; Galtung ve Ruge (1965) tarafından belirlenen süreklilik, sıklık, uyum, negatiflik üzerinden değer atfedilmişken ek olarak *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesi, Ankara'ya getirilen Deniz Gezmiş'in De Gaule'den daha fazla korunduğunu belirterek "elit kişilere gönderme" (1965: 68) yaparak haber değerini arttırmaya

çalışmıştır. Yakalama ve ertesi gün haberlerinde şiddet, ilginçlik, sürpriz unsurlarına da fazlasıyla yer verilmiştir. Hall vd.'ne (1982: 74) göre; "ünlü kişi katılımı, şiddet ve ilginçlik" en önemli haber unsurlarıdır. Örneğin, Yusuf Aslan'ın yaralı olarak ele geçirilmesindeki basın sunumlarında şiddet ve ilginçlik unsurları birlikte görülmektedir. Gazeteler, Hüseyin İnan'ın uyurken yakalanması konusunda, "vatan haini" olarak sunulan insanların, masum insanlara özgü günlük yaşam pratiklerini bir araya getirmenin yarattığı zıtlıktan sürpriz nitelikli bir haber değeri kotarmışlardır.

Yakalama ve ertesi günü haberleri 5N1K, ters piramit gibi rutin gazetecilik pratikleri kullanılarak klişe sunumlarla verilmiştir. Gazeteler hep olay anıyla yani "yakalanma" ile ilgilenmiştir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının aylardır neden kaçtıkları üzerinde durulmamış, aslında bu gençlerin "işkenceden, öldürülmekten ve ölüm cezasına çarptırılmaktan" korktukları için kaçtıkları yakalanma haberlerinde neredeyse hiç dile getirilmemiştir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının eylemleri tek tek sayılarak, "neden kaçtıkları" değil de "neden yakalandıkları" gerekçelendirilmiştir. Bu da haber söylemine iktidarın ideolojisinin yerleşmesine neden olmuştur.

İdeolojik çözümlemelerin hemen tamamında "hikâyeleştirme"ye başvurulduğu görümekle birlikte, en çok hikâyeleştirmenin "yakalama ve ertesi günü" haberlerinde yapıldığı görülmüştür. Gazeteler, yakalanma anını bir film, bir tiyatro anlatır gibi vermişlerdir. Yakalama ve ertesi günü haberlerinde en çok hikâyeleştirme yapan gazeteler *Tercüman* ve *Hürriyet* olmuştur. Bu tip hikâyeleştirilmiş anlatıların, ana akım haber anlayışının bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Gazetelerde yapılan hikâyeleştirici sunumlar olayı bağlamından kopardığı gibi, kolluk gücü, mahkeme gibi devletin baskı araçlarının edimlerini meşrulaştıcı özellikler taşımaktadır.

İdeolojik çözümlemesi yapılan yakalama ve ertesi günü haberlerinde objektiflik ve denge kurallarına uyulmadığı saptanmıştır. Çünkü bu haberlerin hepsi neredeyse tamamen kolluk güçlerinin açıklamalarına dayandırılarak verilmiştir. Haberlerde "Devlete karşı işlenmiş suçlar" ve bu suçları işleyenler söz konusu olduğu için "kamu yararı" refleksiyle yanlılık içeren ve dengeyi bozan, okuyucuyu iknaya dönük bir habercilik sergilenmiştir. Örneğin *Cumhuriyet* (18.3.1971) gazetesinin İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu'na atfen: "Kanuna karşı çıkanlar mutlaka yakalanır" başlıklı haberi, bakanın demecinden doğrudan alıntılar yaparak verilmiştir ki bu demeç; Türk polis ve jandarmasına yani kolluk gücüne yapılan bir güzelleme niteliği taşımaktadır.

Bu demecin doğrudan alıntılanması, editoryal bir tercihe işaret etmekte, devleti ve dolayısıyla iktidarı meşrulaştırmaktadır (Özer ve Şentöregil, 2020: 63).

Örnekleme giren gazetelerin Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında sürekli haber yaparak onları gündemde tutmaya dönük editoryal tasarımları, gazetenin politik ideolojisi ile bütünleşerek gazetenin tüm haber formlarını etkilemektedir. Dolayısıyla basının bir konuyu işlerken, bununla bağlantılı farklı açıklamaları da hep aynı temellere dayandırdığını söylemek mümkündür ki; bu gazetelerin olayın düzeyini ve keskinliğini arttırdığını göstermektedir (Özer, 2020: 505). Yakalama öncesi dönemde ve yakalamanın hemen ardından *Cumhuriyet* gazetesinden İlhan Selçuk ve Oktay Akbal'ın Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bu süreçte başlarına gelebilecekler ve neden kaçtıkları üzerinden iktidar aleyhine keskinleştirme yaptıkları görülmüştür. Buna karşılık *Hürriyet* ve özellikle de *Tercüman* gazeteleri, Deniz Gezmiş ve arkadaşları aleyhinde şiddetli keskinleştirmeler yapmışlardır. Örneğin ODTÜ'deki odasından bahisle "Deniz Gezmiş'in haremi" söylemini kullanmışlardır. Bununla "ülkede yaşanan şiddet olayları nedeniyle kan dökülürken, bunlardan sorumlu elebaşılar sefahat içinde yaşamaktadırlar" algısı yaratmaya çalışmışlardır. Söz konusu iki gazete, bu tür sunumlar aracılığıyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına duyulan öfkenin düzeyini arttırmayı amaçlamışlardır.

Yakalama ve ertesi günü haberlerinde yapılan kızıştırmalarla bir olayın sürekli haber yapılması ile bir yargıyı ortaya koymak ve o yargıyı pekiştirmek amaçlanmaktadır. Yakalama öncesi dönemde yapılan kızıştırmalarla Deniz Gezmiş ve arkadaşları ile onların akıl hocalarının "vatan haini" oldukları yargısının oluşturulup güçlendirilmesine çalışılmıştır. Yakalamanın ardından aynı kurgu üzerinden bu kez Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezası almaları için kızıştırmalar yapılmıştır. Örneğin; 28.1.1971 tarihli *Tercüman* gazetesinde, devrimci arkadaşlarının Deniz Gezmiş'in teslim olması için bir bildiri yayımladıkları haberi yapılmıştır. Ancak, *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde böyle bir haber yayımlanmamıştır. Çağrının içeriğine bakıldığında bunun arkadaş kaleminden değil, iktidar kaleminden çıkan, iktidarı ve kolluk gücünü yücelten bir metin olduğu anlaşılmaktadır. 3.3.1971 tarihli *Tercüman* gazetesi, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bazı aracılar kanalıyla komünist ülkelere geçişinin sağlanması için, komünist bloka dahil üç ülkenin diplomatlarına teklif yapıldığını ileri sürmüştür. Haberde bu teklifin, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "adî suçlu" oldukları gerekçesi reddedildiği ve ayrıca bu ülkelerde bu tip adî suçluların

en ağır şekilde cezalandırıldığını dile getirdikleri belirtilmiştir. Gazete bu haberle, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını komünist ülkelerin dahi istemediği üzerinden hem okuyucuyu hem de ceza kararını verecek olan mahkemeyi yönlendirmek amacıyla kızıştırma yapılmıştır.

Basının kendi yapısal örgütlenmesinden kaynaklanan, örneğin zamana karşı verilen yarış ve objektif/ dengeli davranma gibi kaygılar nedeniyle haberde, Hall vd.'ne (1982: 58) göre; güçlü ve ayrıcalıklı bir kurumsal statüsü bulunanların açıklamalarına geniş yer verilmekte; bu da yapılandırılmış haber sorununu beraberinde getirmektedir. Toplumsal düzen içinde kurulu iktidar yapısı, bu yolla sembolik olarak gazetenin kendi örgütsel yapısı içinde yeniden üretilmektedir. Howard Becker (1967: 241) bununla ilgili olarak "güvenilirlik hiyerarşisi" kavramını kullanır. Özellikle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanma ve ertesi günü haberlerinde olduğu gibi suça ilişkin haberlerde, İçişleri Bakanı, vali, kaymakam, savcı vb. devletin üst düzey bürokratlarının açıklamalarına yer vermek neredeyse kaçınılmazdır. Birincil tanımlayıcıların açıklamalarının özellikle dolaylı ve örtük alıntı ile verilmesi, iktidarının örgütlenme yapısının ve dilinin, gazetenin örgütlenmesi ve dili ile örtüşmesine yol açmaktadır. Türkiye'nin idarî ve güvenlik örgütlenmesinin başı durumundaki İçişleri Bakanı'nın bu konuyla ilgili yapmış olduğu açıklamalar karşısında basının bunu aktarmak dışında bir işlev yerine getirmesi neredeyse mümkün değildir. Bu da gazeteleri ikincil tanımlayıcı durumuna getirmektedir.

Yakalama ve ertesi gün haberlerinde kullanılan dili değerlendirirken Hall vd.'nin (1982: 62-63); "Medya halkın dilini alır ve her fırsatta baskın ve uzlaşısal imalar, yan anlamlarla kaynaştırarak geri verir" şeklinde ifade ettiği ve basının kendi aklıyla düşündüğü ama düşüncesini halk diliyle (public idiom) ortaya koyduğu yönündeki açıklamalarını hatırlatmak gerekmektedir. Suç işlediği düşünülen insanlar hakkındaki yasal süreçler tamamlanıncaya kadar "sanık", "zanlı", "şüpheli" olarak anılmak gerekirken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının başta "anarşist" olmak üzere, "haydut", "eşkıya", "gerilla" vb. birçok olumsuz niteleme ile anıldığı görülmektedir ki, bu dil kullanımı yoluyla ideolojik üretim yapıldığı ortaya konmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında "sanık" ifadesi dışında bir niteleme kullanmayı en az tercih eden gazete iken, *Tercüman* gazetesi haberlerinde ve köşe yazılarında en fazla olumsuz niteleme kullanan gazete olmuştur (Bkz. Tablo. 14). Yakalama haberlerinde *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin popüler bir dil kullandıklarını

belirtmek gerekmektedir. Buna Deniz Gezmiş'in üzerinden çıkan silahlarla ilgili olarak "seyyar cephanelik" (*Hürriyet*, 17.3.1971) ifadesinin kullanılması, Yusuf Aslan'ın vurularak yaralanması haberinin "hayalarının parçalandığı" (*Tercüman*, 17.3.1971) şeklinde verilmesi örnek gösterilebilir. Metnin sentaktik olarak çözümlenmesi dolaylıdır ama örtük anlamı ortaya çıkarması bakımından güvenilirdir. Cümlenin aktif/pasif olması, haber aktörlerinin özne/ nesne olarak konumlandırılması, gazetenin bu aktörlere karşı örtük tavrını sergilemektedir. (Van Dijk, 1988a: 81). Etken ve edilgen cümlelerin çözümlenmesi ile eylemi gerçekleştirene ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Buna göre, yakalama ve ertesi günü haberlerinin girişleri uzun, karmaşık ve ağırlıklı olarak pasif yapıda verilmiştir. Bazı cümlelerde aktif/pasif yapılar bir arada kullanılmıştır ki, bu tip cümlelerde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının olumsuz bir eylemin öznesi oldukları gösterilmek istenmektedir. İktidarın baskı aygıtları ise cümle içinde gizlenerek verilmiştir. Haber metinlerinde ikna ediciliği artırmak için fotoğraf ve daha başka retorik unsurlara da başvurulmaktadır. Bunlar fonolojik, sentaktik, karşılaştırma yapma ve metafor kullanma gibi semantik nitelikli olabileceği gibi (Van Dijk, 1988: 16), tanık ifadeleri, sayılar, direkt gözlemler, olay yeri tasvirleri şeklinde de olabilmektedir. Yakalama ve ertesi gün haberlerinde kullanılan fotoğraflarda Deniz Gezmiş ve arkadaşları, polis, jandarma gibi kolluk güçleri ile İçişleri Bakanı gibi üst düzey devlet yetkilileri arasında elleri kelepçeli veya kelepçesiz şekilde gösterilmektedir. Bu fotoğraflar, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını kapana kıstırılmış, aciz insanlar olarak gösterirken, devletin her şeyi kontrol altında tuttuğunu ve yüceliğini vurgulamaktadır. Bu haberlerde olay anında hazır bulunan tanık ifadelerine de yer verilmiştir. Öte yandan, Hüseyin İnan ve arkadaşının üzerinden çıkıp güvenlik güçlerine teslim edildiği belirtilen "5 tabanca ve 292 mermi" (*Cumhuriyet, Tercüman*, 24.3.1971) ve "İspanyol yapısı Stan marka 3 otomatik tabanca, 500 lira para ve 292 mermi" (*Hürriyet,* 24.3.1971) ifadeleri, bir retorik unsuru olarak sayılar yoluyla anlatımı güçlendirerek, okuyucuyu ikna etme amacı taşımaktadır.

Yakalama ve ertesi gün haberlerinde tüm sunumlar Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanıp tutuklanmasını gerekçelendirmek üzere yapılmıştır. Haberi okuyan biri, kaçan bir insanın suç işlememiş bile olsa, sadece kaçıyor olması nedeniyle onun suçlu olduğunu düşünecektir. Eğer suç işlememiş olsalardı kaçmazlardı denilecektir. Oysa haber metinlerinde yargılama yapılmadan zaten birçok suç isnadı yapılmış durumdadır. Bu şekilde "kaçmasalardı hem peşinen suçlu durumuna düşmeyecek hem

de kolluk güçlerini aylarca meşgul etmeyeceklerdi" algısı yaratılmaktadır. Suçlular– özellikle de Deniz Gezmiş gibi devlet düzenini değiştirmeye yeltenip ağır suç işlediği düşünülenler- kaçar, kolluk gücü kovalar ve sonunda yakalanırlar. Habere ortalama olarak verilen anlam böyle olmaktadır. Bu, tam da birincil tanımlayıcıların vermek istedikleri ideolojik anlamdır ve basın hegemonya kurmak için araçsallaştırılmıştır. Öte yandan, merkezden sağa bir çizgiyi temsilen örnekleme dahil edilen milliyetçi/muhafazakâr ideolojideki *Tercüman* (24.3.1971) gazetesi, Hüseyin İnan'ın yakalanmasında gelenekçi, aydınlanma karşıtı tavrını üniversite özerkliği ile ilişkilendirerek, hegemonya kurulmasında kasıtlı ve gönüllü şekilde kendini iktidarın aracı kılmıştır.

Fowler'ın (1991: 13-15), "haber değeri doğal olarak oluşmaz, kültürel ve toplumsal olarak inşa edilir" ifadesinden yola çıkarak "karar ve ertesi günü" haberlerindeki başlıca haber değeri unsurlarının değerlendirilmesi yapıldığında, ilk olarak yine Deniz Gezmiş üzerinden yapılan "kişileştirme" ile karşılaşılmıştır. Kişileştirmeye dayalı bu sunum, "Neden idam cezası verilmiştir?" sorusunun önünü kesip, gündemin sanki bir önemi varmış gibi "Kimler idam edilecektir?" sorusu üzerinden belirlenmesinin önünü açmaktadır. İdam cezasının, kendi içinde barındırdığı şiddet ve bu kararın 18 kişi hakkında birden verilmiş olması, şiddet ve büyüklük (threshold) unsurlarına dayanarak haber değeri atfedildiğini ortaya koymuştur. Adı uzun zamandır gündemden düşmeyen, "anarşi ve terör"ün simgesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının devlete ve mülkiyete karşı kullandıkları varsayılan şiddetin karşılığını, devletin uyguladığı meşru şiddet oluşturacak, kamu vicdanı da bu yolla rahata kavuşturulacaktır. Şiddet içeren haberler negatif göndermelere sahiptir. Negatif göndermeler, ilginçlik unsuru ile birleşince, haberin daha okunur ve çekici hale gelmesi öngörülmektedir. *Hürriyet* (10.10.1971) gazetesinin, bu idam kararlarını, İstiklâl Mahkemeleri'nin ardından verilen en fazla sayıdaki idam hükmünü içeren kararlar olarak sunması negatifliğin ilginçlik unsuru ile bütünleşmesini ortaya koymaktadır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezasına çarptırılacağı söylemi basının desteği ile dolaşıma sokulmuştur. Dolayısıyla, bu cezanın verilmesi basının ve toplumun beklentileri ile uyumludur. Öte yandan 16.7.1971'de başlayan yargılama, 10.10.1971'de karar verilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu süre idam cezası verilen bir dava için son derece kısa olup, mahkemenin olağanüstü niteliğinden kaynaklanmakta ve sıklık üzerinden haber değeri atfedildiğini ortaya koymaktadır. Keza 1971 yılının başından beri sürekli

gündeme taşınan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ait haberlere bu "süreklilik" üzerinden de değer verildiği görülmektedir. İdam kararı verildiğinde, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ait haberlere basında yaklaşık 10 aydır yer verilmektedir ve basının bu sürekliliği "idam" kararını duyurarak deyim yerindeyse "taçlandırması" zaten beklenmektedir. Gazetelerdeki bu sunumlar ve basının gündem belirleme gücü, okuyucunun idam kararlarının verilmesindeki bu aceleci tavrı sorgulamasına engel olmaktadır. Ayrıca, karar ve ertesi günü haberlerini okuyan bir okuyucu; ülkedeki hükümet bunalımıyla, askeri vesayetin derecesiyle, idamların arkasında neler olduğuyla ilgilenmemekte, gördüklerine ve okuduklarına dayanarak adaletin "tıkır tıkır" işlediğine inanmaktadır.

Kararın ertesi günü haberleri (11.10.1971), karar günü haberlerine göre çok daha kısadır. Bu haberlere genel olarak kişileştirme, süreklilik, şiddet, büyüklük, negatiflik üzerinden değer atfedildiği görülmektedir. Ayrıca, kararın ertesi günü haberlerinde her üç gazete de kararın temyiz edileceğini duyurmaktadır. Bu durum, özellikle karar günü haberlerini okuyan ya da başından bir yargılama deneyimi geçmiş ortalama bir okuyucunun tahmin ve beklentileri ile uyum göstermektedir. Kararın ertesi günü haberlerinde öne çıkartılan haber değeri unsurlarıyla iktidarın mahkemeleri ve hukuk düzenini meşrulaştırılmaktadır. Bu sunum Sıkıyönetim mahkemelerinin olağanüstü yetkilerinin ve buna bağlı olarak yargılamanın adil olmadığının üstünü örtmektedir.

Karar günü haberleri her üç gazete tarafından genellikle klişe gazetecilik pratiğiyle verilmiştir. 18 kişi hakkındaki ölüm cezası haberi, 5N1K tekniği ile verilmekte, böylelikle idam kararları standartlaştırılmakta, sıradanlaştırılmaktadır. Bu sunum, klasik çağdan beri "iktidarın istencine, yasasına, kişiliğine saldıranların cezalandırılacağına (Foucault, 2007: 102)" ilişkin alt bilgi ile birleştiğinde, verilen cezaların meşruluğu ve bu meşruluğun pekiştirilmesi sağlanmış olmaktadır. Ortada sorgulanacak bir şey yoktur; "suçlular, bedel ödeyecektir." Klişe sunum, gazetecilik etiği açısından doğruymuş gibi görünse de aslında bu aceleye getirilmiş kararı veren gücü pekiştirmekte ve haberin içine ideolojinin sızmasına sebep olmaktadır. Kararın ertesi günü haberleri çok kısa olarak verildiği için, rutin gazetecilik pratiklerine göre en özet ve önemli bilgileri okuyucuya aktarmak hedeflenmiştir. *Cumhuriyet* (11.10.1971) ve *Hürriyet* (11.10.1971) gazetelerinin haberleri neredeyse tıpa tıp aynıdır ve 5N1K tekniğine uygun sunumlar yapılmıştır. Bu standart haber yapısı, barındırdığı eksiklik ve gizliliklerle, kabaca devlet ve sanıklar arasındaki çekişmenin

devam ettiğinin ve daha da devam edeceğinin göstergesidir. Ancak, bundan öte bir yorum yapmaya elverişli değildir. Bu da bir ideolojik kapanmaya işaret etmektedir. Karar ve ertesi günü haberlerinin klişe sunumlarında 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun da belirleyici olduğu hatırlatılmalıdır.

Karar günü haberlerinde hikâyeleştirme tekniğine başvurulmuştur ve olayların temel dizilimi şöyledir; birçok suç işlemekten sanık Deniz Gezmiş ve arkadaşları nihayet yargılamanın sonuna gelmişler, karar duruşmasında yüzlerine okunan idam kararlarını "şaşkınlık" içinde dinlemişler sonra da duruşma salonunu terk etmişler ve arkalarında gözü yaşlı, boynu bükük ana-babalarını bırakmışlardır. Masal da burada bitmiştir! *Cumhuriyet* gazetesinin, karar günü haber anlatısında *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesine kıyasla daha az hikâyeleştirme yaptığı görülmektedir. Kararın ertesi günü haberleri çok kısa olduğu için hikâyeleştirici sunum yapılmamıştır.

Karar günü haberleri, mahkemenin tek yönlü açıklamalarına ve muhabirlerin doğrudan gözlemlerine dayanılarak verilmiştir. Karar günü haberlerinde sanıkların "Yaşasın bağımsız Türkiye! Kahrolsun emperyalizm, kahrolsun faşizm" ifadelerinden başka bir beyanlarına yer verilmemiştir. Ancak *Cumhuriyet* gazetesi haberde sanık avukatlarının kararlar hakkında Adalet Bakanı'na başvurusuna değinmiştir. *Hürriyet* gazetesi de duruşmayı muhabirleri aracılığıyla izlemiştir. Ancak, bu gözlemlerin bolca yorum, betimleme ve duygusal unsur içermesi nedeniyle "değer yargısı" barındırdığı söylenebilir. Kararın ertesi günü haberleri, THA'dan elde edilen bilgilere dayanılarak verilmiştir. İktidarla organik bağı olan bu kurumun sağladığı içeriğin objektifliği tartışmalı olsa da "temyiz" konusu yoruma çok fazla olanak tanımadığı için, bu kaynaktan beslenmenin gazeteler için objektiflik kriterini sağlamaya dönük bir tatmin yarattığını da belirtmek gerekmektedir. Kararın temyiz edilmesi konusu sanık ve sanık avukatlarını ilgilendirmektedir. Haberlerde sanık avukatlarının kısa bir demecine yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla kararın ertesi günü haberlerinde denge onlar lehine bozulmuştur.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yakalanmalarını takiben alacakları cezaya dönük tartışmalar başlamıştır. Ancak, bu tartışmaların Sıkıyönetim güdümü altında yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi, Sıkıyönetim ilânı ve yaşadığı yönetsel değişiklik nedeniyle ideolojik bir savrulma yaşamış, bu dönemde iktidar aleyhine keskinleştirme yapmamıştır. *Tercüman* gazetesi, karar verilene dek sanıklar hakkında "vatan hainleri" söylemi üzerinden muhakkak idam cezası verilmesi

gerektiği konusunda keskinleştirmeler yapmıştır. Özellikle köşe yazıları üzerinden bu gerçekleştirilen bu keskinleştirmeler, aslında aynı argümanların tekrarı niteliğini taşımakta ve olaya farklı bir bakış açısı getirmemektedir. Bu yolla gazetenin okuyucusunda idam cezasına yönelik beklenti ve isteği arttırmak, idam cezası aleyhindeki görüşlerin önünü kesmek amaçlı bir keskinleştirmeye yapılmaktadır. *Hürriyet* (20.1.1971) gazetesi de eylemde bulunan alt sınıfa mensup gençlerin, bir hayal uğruna, ülkeyi bölüp parçalamak isteyen güçlerin piyonluğunu yaptıklarını dile getirmekte, bunun toplumsal yapı sorunu olduğunu belirtmekte ve fakat herhangi bir çözüm önerisi getirmemektedir.

Karar günü haberleri, mahkemenin tek yönlü açıklamaları esas alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla her üç gazete de haberi mahkeme başkanının açıklamalarını dolaylı ve doğrudan alıntılar kullanarak vermiştir. *Hürriyet* gazetesi bir sanık avukatının doğrudan açıklamalarına yer vermiştir. THA'dan alınan kararın ertesi gün haberleri, kararların temyizine ilişkin olduğu için sanık avukatlarının beyanları doğrudan veya dolaylı olarak aktarılmıştır. Dolaylı alıntılar, sanıklarının avukatının değil, iktidarın dilinden haber vermenin uygun görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu da iktidarın belirlediği sınırlar ve tanımlarla haber verme sonucunu doğurmaktadır ki; basın bu yolla ideolojik aygıt konumuna indirgenmektedir.

Karar günü haberlerinde, her üç gazetede ağırlıklı olarak birincil tanımlayıcıların ifadelerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak teknik bir dil kullanıldığı saptanmıştır. Gazeteler, "kalem kırma" eyleminin ve o anın sembolik anlamı üzerinde durmuşlardır. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin sanık yakınlarının ifadeleri ve sanıkların giyim kuşamları üzerinden popüler sunumlar yaptıkları görülmüştür. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında en fazla olumsuz nitelemeyi, haberler ve köşe yazıları üzerinden *Tercüman* gazetesinin kullandığı görülmektedir (Bkz. Tablo.15). Haber girişleri uzun, karmaşık ve sadece *Tercüman* gazetesinde aktif yapıdadır. Karar günü haberlerini en fazla fotoğrafla sunan ve dolayısıyla bu habere en fazla yer ayıran gazete *Hürriyet* gazetesi olmuştur. Haberin görsel olarak en değerli anı, hâkimlerin kalem kırdıkları andır. Çünkü aynı resim her üç gazetede yer almaktadır. Karar günü haberleri duruşmayı izleyen muhabirlerin gözlemlerine dayandığı için okuyucu duruşmayı adeta bir canlı yayın gibi izlemektedir. Haberin inandırıcılığını arttıran bir diğer unsur da sayılardır. *Hürriyet* gazetesinin sanıklarla ilgili olarak verdiği istatistikî bilgi bu bağlamda değerlendirilebilmektedir.

Karar ve ertesi günü haberlerini hegemonyanın kurulması yönünden tartışmak çok anlamlı bulunmamaktadır. Çünkü 11 şehirde sıkıyönetim ilân edilmiş durumdadır. Halkının her türlü yaşam alanına nüfuz etmiş bir iktidar için; "hegemonya kurmak" yerine, "halkını teslim alma, sınırları içinde ülkeyi hapishaneye çevirme" ifadelerinin kullanılması daha doğru bulunmaktadır. Öte yandan Anayasa'ya göre yok hükmünde olan bir mahkemenin idam kararı vermesinden daha büyük bir hegemonya kurma usûlü düşünülememektedir. Hegemonyanın kurulmasına örnek olarak, sanıkların haklarındaki idam kararlarını öğrendiklerinde "Yaşasın bağımsız Türkiye" diye bağırmaları bile mahkeme tarafından sorun haline getirilmiştir. Türkiye'nin tam bağımsızlığını istemek kötüymüş ya da suçmuş gibi bunu söyleyen sanıkların ağızları kapatılmıştır. Bu durum, iktidarın içine düştüğü çelişkiyi de ortaya koymaktadır. Sözde Türkiye'nin selâmetini ve huzurunu sağlamak için kurulmuş olağanüstü yetkili bir mahkeme, "Bağımsız Türkiye" ifadesinden rahatsız olmaktadır.

Örnekleme giren gazeteler infaz ve ertesi günü haberlerine yine kişileştirme, süreklilik, şiddet, uyum, ilginçlik, büyüklük, negatiflik üzerinden değer atfetmişlerdir. Ertesi gün haberlerinde ek olarak, idam öncesi dinî telkin kabul etmemeleri ve gömülme işlemleri ile ilgili olarak "kültürel yakınlık" ve sürpriz unsurları kullanılmıştır. İnfaz günü haberleri örnekleme giren her üç gazete tarafından neredeyse aynı metinle ve 5N1K tekniğine uygun şekilde verilmiştir. Haberi okuyan kişi, tarafsız bir haber okuduğunu sanmakta, ancak bunun gerisinde yer alan; gazetenin bürokratik ve editoryal yapısı, tanımlama ve bağlamlaştırma süreçlerinin (Hall vd., 1982: 53) yanı sıra iktidarla olan ilişkiler ve elbette sıkıyönetimin ayrılmaz bir parçası olan sansür mekanizması gibi belirleyici ögelerden habersiz olduğu için yanlış yönlendirilmektedir. Bu da haberi ideolojik yapmaktadır.

İnfaz günü haberleri *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri tarafından hikâyeleştirilerek sunulmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi bu hikâye için "Nasıl idamlık olmuşlardı?" başlığını uygun görürken, *Tercüman* gazetesi "Ömürleri boyunca suç işlemişlerdi" başlığını kullanmıştır. *Hürriyet* gazetesi haberi sürmanşetten verdiği halde hikâyeleştirme yapmamıştır. Ertesi gün haberlerinde de *Cumhuriye*t ve *Tercüman* gazetelerin bir önceki gün anlattıkları hikâyenin aynısını anlattıkları görülmektedir. Çünkü bu haberin, içerdiği şiddet nedeniyle okuyucudaki karşılığı çok yüksektir. İnfazların ertesi günü haberlerinde *Hürriyet* gazetesi de hikâyeleştirme tekniğini kullanmıştır. *Hürriyet,* haber anlatısında, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "vatan haini" konumunu

pekiştirmektedir. Gazete onlardan "şaki" şeklinde bahsetmekte, dinsiz oldukları için cesetlerinin İslamî kurallara göre defin edilmeyecekken, ailelerinin ısrarı üzerine gerekli ritüellerin yerine getirildiğini dile getirmektedir. Bu sunum vatan hainliği argümanın altının doldurulmasında kullanılmıştır.

İnfaz ve ertesi gün haberlerinde objektiflik ve denge konusunda *Cumhuriyet* gazetesinin farklı konumunu vurgulamak gerekmektedir. İdam kararlarının verilmesinin ardından, Sıkıyönetim koşulları altında buna dair cılız da olsa bir tartışmanın başladığı belirtilmelidir. Bu cılız seslere sayfalarında yer açan tek gazete *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur. Gazete bu konuda İsmet İnönü, Mehmet Ali Aybar, Bülent Ecevit gibi siyasiler ile Mimarlar Odası ile İnşaat Mühendisleri Odaları'nın ve Nazilli Adliyesi'nden 25 kişinin idam karşıtı açıklamalarını yayımlamıştır. Buna karşılık *Tercüman* gazetesinin kendi politik ideolojisine uygun şekilde DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ve Süleyman Demirel'in idam yanlısı açıklamalarına yer verdiği görülmektedir. İdam kararlarının verilmesinden infazlara giden süreçte en fazla keskinleştirmeyi ve kızıştırmayı *Tercüman* gazetesinin yaptığı saptanmıştır. *Tercüman* gazetesi, infazlar konusundaki sabırsızlığını her fırsatta dile getirmekten çekinmemiştir. Çünkü iktidarın ideolojisi ile birebir örtüşen bu tutum, onun sesinin daha gür çıkmasını sağlarken iktidarın da elini güçlendirmektedir.

İdamlar sırasında hazır bulunabilecekler kanunla saptandığı için, infaz günü haberlerinin tamamı birincil tanımlayıcıların dolaylı ve doğrudan açıklamaları ile verilmiştir. Gazeteler de bu açıklamaları hikâyeleştirmede kullanmışlardır. Ertesi gün haberlerinde Sıkıyönetim Komutanlığı Halkla Münasebetler Servisi'nin verdiği bilgiler ve doğrudan muhabir gözlemleri kullanılmıştır. Birincil haber kaynaklarına bu bağımlılık infaz ve ertesi gün haberlerinin iktidarın dilinden verilmesine yol açmıştır.

İnfaz günü haberleri, başlıkları yönünden *Tercüman* gazetesinde farklılık göstermektedir. Diğer iki gazetede başlık için "idam edildiler" ifadesi kullanılırken, *Tercüman* gazetesi "asıldılar" ifadesini tercih etmiştir. Yine T*ercüman* gazetesi Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının ölü bedenlerinden "ceset" olarak bahsetmektedir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında kullanılan nitelemeler yönünden *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri arasında eşitlik bulunmaktadır. İnfaz günü haber girişleri uzun, karmaşık ve pasif niteliktedir. İdamları gerçekleştiren özne bu yolla yok edilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi infaz ve ertesi günü haberlerinde fotoğraf kullanmamıştır. En fazla fotoğraf kullanan gazete *Tercüman* gazetesi olmuştur. Ayrıca her üç gazete

haberin inandırıcılığını artırmak üzere retorik unsur olarak saat bilgisi kullanmıştır. İnfazlar ve ertesi gün haberleri sıkıyönetim koşulları altında gerçekleşmiştir. Böyle bir ortamda hegemonya kurmaya da gerek duyulmamaktadır. Sadece iktidarın edimlerinin hukuki, politik ve toplumsal bağlamda meşru bir zemine oturtulması için, sıkıyönetimin izin verdiği miktarda ve içeriklerde haber üretilebilmektedir. Bu yönden darbe ve iktidar destekçisi *Tercüman* gazetesinin işi, diğer iki gazeteye göre daha kolaydır.

İdeolojik çözümlemeden elde edilen bu bulgular ışığında, örnekleme giren her üç gazetenin farklı politik ideolojilere sahip olmalarına rağmen, farklı şekillerde iktidarın ideolojisini yeniden ürettikleri görülmektedir. Bunu sağlayan faktörlerin başlıcaları, gazetenin kendi yapısal örgütlenmesi, haber seçim ve sunumuna etki eden editoryal süreçler ve birincil haber kaynakları ile kurulan yapısal ilişkilerdir. Bu saptamanın, Hall vd.'nin (1982: 54) öngördüğü haberin sosyal üretimi kategorileri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Gazetelerin zamana karşı verdikleri yarış ve objektif/dengeli haber yapma kaygıları onları profesyonel etik kodlar (İnal, 1996: 8) içinde haber yapmaya sevk etmektedir ki; bu eğilim, olayı kısa ve net şekilde sunmayı sağlarken, ardalan ve bağlamından koparmakta ve altta yatan yapısal sorunların üzerini örtmektedir. Birer ticari işletme olarak gazetelerin çok satmaya duydukları ihtiyaç, haberin içeriğinin popülerleşmesine neden olmuş, bir fikir gazetesi olan *Cumhuriyet* gazetesi bile bunun dışında kalamamıştır. Bu bağlamda, araştırmada gazetelerin politik ideolojileri farklı olsa dahi, temelde sunumlarının birbirinden çok da farklı olmadığı saptanmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi, 1971 yılının başlarında iktidar aleyhine keskinleştirme ve kızıştırmalar yapabilen bir gazete iken, 26.4.1971 tarihinde ilân edilen sıkıyönetim ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından, sansür ve idarî-adlî nitelikli yaptırımlar nedeniyle daha nötr bir tutum sergilemek durumunda kalmıştır.

Suç haberlerinde, kolluk ve adliye yetkililerinin açıklamalarına yani birincil kaynaklara bağımlılık, iktidarın dilinin muhabir ve editörün dili ile örtüşmesi netice doğurmuştur. Birincil tanımlayıcılardan yapılan dolaylı ve örtük aktarımlar içinde yuvalanmış baskılayıcı ve meşrulaştıcı ideoloji, söylem olarak basın tarafından tekrarlanmaktadır. Dolaylı ve örtük alıntılar haberde birincil tanımlayıcıların görüşünün, muhabirin dolayısıyla gazetenin görüşüymüş gibi algılanmasına sebep olmaktadır. Bu da basını, söylemleri ideoloji yüklü, iktidarın hegemonya kurmasına

yardımcı bir araç konumuna getirmektedir. Sıkıyönetim koşulları altında bu yükün çok daha fazla olduğu bir gerçektir. Kullandığı nitelemeler ve korkusuzca sergilediği yanlı tutum nedeniyle, objektiflik ve denge kriterini en fazla ihlâl eden gazete olarak *Tercüman*, darbe ve iktidar destekçisi tavrıyla, birincil tanımlayıcılara bağımlılığın da ötesine geçen sunumlar yapmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına duyduğu kişisel hıncını hiç çekinmeden dile getiren Tercüman yazarı da Rauf Tamer olmuştur.

Haberde keskinleştirmeler yapılarak olayların düzeyi ve keskinliği sürekli arttırılmıştır. Muhabir ve editörün dilinin birebir örtüşmesini sağlayan bu sunum sonucunda gazetenin politik ideolojisi tüm haber formlarına yansıyıp dallanarak söylemin etkisini pekiştirmiştir. Örnekleme giren gazeteler içinde en çok *Tercüman* gazetesinin köşe yazıları dolayımıyla keskinleştirme yaptığı saptanmıştır. *Tercüman* gazetesinin yaptığı keskinleştirmelerle, önce Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bir an önce yakalanması, sonra haklarında idam kararı verilmesi, en sonunda da bir an önce idam edilmeleri yönünde gündem oluşturulduğu saptanmıştır. Bu keskinleştirmelerle, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının en baştan beri en ağır şekilde cezalandırılmaları gereken "vatan hainleri" oldukları kurgusunun güçlenmesi sağlanmıştır.

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına ilişkin haberleri ideolojik yapan bir diğer unsur kızıştırmadır. Kızıştırma yoluyla Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında sistemli şekilde sürekli haber yapılmış, onların birer "vatan haini" oldukları yargısının ağırlık kazanmasına ve bu yargının pekiştirilmesine çalışılmıştır. Toplumu galeyana getirici içeriklerle en çok kızıştırma yapanlar *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri olmuştur.

İdeoloji çözümlemesi yapılan haberlerde kullanılan dilin popüler ve çok sorunlu olduğu görülmüştür. Örneğin, haklarındaki yasal süreçler tamamlanıncaya kadar herkesin "sanık", "zanlı", "şüpheli" şeklinde anılması gerekirken, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında yakalanma öncesinden başlayarak "haydut", "gerilla" ve en çok da "anarşist" gibi olumsuz nitelemeler kullanılmıştır. Haber girişleri üzerinden yürütülen Van Dijk'in (1988) mikro söylem çözümlemesi sonuçları; haber girişlerinin karmaşık, uzun ve çoğunlukla pasif yapıda kurgulandığını göstermiştir. Kolluk gücü gibi devletin baskıcı aygıtlarının negatif edimlerini meşrulaştırmak ve altta yatan yapısal sorunların tartışılmasının önüne geçmek için kullanılan pasif yapı, cümlenin aktif tarafını yani öznesini saklayarak, nesnenin yani pasif konumdaki kişi veya kişilerin önplana çıkarılmasını sağlamaktadır. Yine haber metninde kullanılan sayılar, istatistikî bilgiler, direkt gözlemler ve tanık ifadeleri retorik birer unsur olarak haberin

inandırıcılığını arttırmış ve okuyucuyu haberin doğruluğuna ikna etmek üzere her gazete tarafından kullanılmıştır.

İdeolojik çözümlemesi yapılan haberlerin, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını "vatan haini" çerçevesine yerleştirmek üzere gerekli olan gerekçelendirmelerle kurgulandığı saptanmıştır. Bu sunum, "kolluk gücü de dahil olmak üzere baskıcı ve ideolojik pek çok aygıta sahip olan devlet erki, neden suçluları aylarca yakalamakta başarısız olmuş ve bu şekilde daha çok suç işlenmesine zemin hazırlamıştır?" şeklindeki soruların önünü kesmiş, devletin, dolayısıyla iktidarın konum ve sorumluluklarının üzerinin örtülmesine yol açmıştır. Bu yolla basın, iktidarı ve edimlerini meşrulaştırırken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını vatana ihanet etmiş birer anarşist olarak göstererek, ölüm cezasını fazlasıyla hak ettiklerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, *Tercüman* gazetesi her üç dönemin toplamında en fazla köşe yazısı ve fotoğraf yayımlayan, dolayısıyla bu olaylara en fazla alan ayıran ve iktidar lehine en fazla ideolojik üretim yapan gazete olmuştur. *Hürriyet* gazetesi ana damar habercilik anlayışına uygun şekilde çarpıcı, sansasyonel başlık, fotoğraf ve haber içerikleri ile kendisini öne çıkararak, çok satmayı hedefleyen, bunu yaparken de iktidarla ters düşmemeye özen gösteren bir sunum sergilemiştir. Ancak bu popüler sunumun, iktidarın elini güçlendirdiğini vurgulamak gerekmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi ise haber sayısı bakımından en fazla haber sunan gazete olmuş ve görece daha az olumsuz nitelemeye yer vermiştir. Yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar perspektifinden gerçekleştirilen haberin ideolojik çözümlemesine ilişkin kategorik değerlendirmeler, *Tercüman* gazetesinde en fazla olmak üzere, basının Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının "vatan haini" çerçevesine yerleştirilmesini sağlayacak ve en ağır cezayı hak ettikleri algısını yaratacak gerekçelendirmeler yapan bir sunum yaptığını ortaya koymaktadır. Basın, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haberlerde iktidarın hegemonya kurmasına destek olan bir ideolojik aygıt olarak hareket etmiştir. Ancak, *Cumhuriyet* gazetesi yönünden 26 Nisan 1971'de ilân edilen Sıkıyönetim'in bu sunumlar ve araçsallaştırma üzerinde etkili olduğu vurgulanmalıdır. Basına göz açtırmayan sansür mekanizmasının, iktidarı ve darbeyi destekleyen *Tercüman* gazetesi için bir avantaj, buna karşılık istediği haberi, istediği şekilde veremeyen *Cumhuriyet* gazetesi için bir dezavantaj olduğu açıktır. Dolayısıyla bu tez çalışmasının nicel çözümlemesinden elde edilen bulgular basının siyasi iktidarla kurduğu ilişkilerin, nitel çözümlemeden elde edilen bulgular ise basının kendi örgütlenme yapısının ideolojik üretimde etkili

olduğunu göstermiştir. Gazetelerin politik ideolojileri farklı olsa da Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkındaki haberlere ilişkin sunumları büyük ölçüde benzer olmuştur. Bunda 26 Nisan 1971'de ilân edilen sıkıyönetimin ve ayrılmaz parçası olan sansürün etkili olduğu görülmüştür.

Çalışmanın sonunda, genel olarak suç ve cezanın, özel olarak da ölüm cezasının basındaki sunumuna ilişkin olarak birkaç öneri de bulunmak mümkündür. 1925- 2000 yılları arasında gerçekleştirilen 712 infazın, 15 tanesi kadınlara aittir (Gemalmaz, 2001: 160). Kadınlara ait ölüm cezası karar ve infazlarının basında sunumu konusu; ölüm cezasına çarptırılan kadının hangi çerçevelerle haberleştirildiği, ne tür nitelemeler kullanıldığı veya kadın idamlarına, erkek idamları kadar yer ayrılıp ayrılmadığı, Türkçe literatürde daha önce hiç çalışılmamış olması nedeniyle önemli bulunmaktadır. Örneğin, Kültürel Çalışmalar perspektifinden cinsiyetçi bir yaklaşımla "kültür ve suç faili olarak kadın" bağlantısını ortaya koyan bir çalışmanın alana önemli katkı yapacağı düşünülmektedir. Keza Kültürel Çalışmalar perspektifi ile her türlü suça ve suçluya ilişkin basın sunumlarının incelenmesi, suçun aslında kişisel değil kültür bağlantılı, yani yapısal bir sorun olduğunu, suçlunun da bu çerçeve içinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyarak hem iletişim hem de hukuk alanına katkı yapacaktır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından idam edilen Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkındaki ölüm cezası kararları da siyaseten alınmıştır. Bu tezin incelediği konunun tarihsel ardalanını araştırırken elde edilen bilgi ve gazete sunumlarına dayanarak, özellikle Adnan Menderes'in idamına ilişkin sunumların çok daha rijit ve gazetecilik etiği ile bağdaşmaz nitelikte olduğu görülmüştür. Özellikle merkezden sağa doğru bir çizgiyi temsil eden *Tercüman* gazetesinin Menderes'in darağacında asılı ölü bedenini gösteren fotoğrafı bunun kanıtı olarak gösterilebilir. Politik ideolojisi DP'ye yakın olan gazetenin neden böyle bir sunumu tercih ettiğinin araştırılması önemli bulunmaktadır. Ayrıca, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından gerçekleşen sembolleşmiş idamların basın sunumlarının karşılaştırılmalı şekilde inceleneceği bir araştırma da özellikle tarihsel bağlamda basın-iktidar ilişkilerinde yaşanan değişimi göstermesi bakımından önemli olacaktır.

KAYNAKLAR

Acar, A. (2012). 12 Mart 1971 Döneminde Muhalif Bir Dergi: Ortam. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 42.1-18.

Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri.* Ütopya Yayınevi.

Afyoncu, E., Önal, A. ve Demir, U. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler (5. Basım)*. Yeditepe Yayınevi.

Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. (D. H. Roazen, Çev.). Stanford University Press.

Agamben, G. (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Agamben, G. (2005) *State of Exception.* (K. Attell, Çev.). The University of Chicago Press.

Ağaoğlu, S. (2011). *Arkadaşım Menderes*. Yapı Kredi Yayınları.

Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980 (4. Basım*). (A.F. Yıldırım, Çev.). Hil Yayın.

Akar A. (2009). *Press Discourse In Turkey As An Agent Of Discrimination Towards The Non-Muslims: A Critical Analysis Of The Press Coverage Of The 1934 Thrace Events, 1942 Wealth Tax And 6/7 September 1955 Riots* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi.* 9 (1). 55-72.

Akkanat, S. (2014). Güvenlik Siyasetini Aşmak: İstisna ve Hukuk Üzerine Bir Tartışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 69 (2). 279- 307. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002312

Aksoy, M. U. (2016). Giorgio Agamben: Mesihçi Bir Siyaset Felsefesinde Kutsal İnsan ve İstisna. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi (Kaygı)*. 27. 43-58.

Alacakaptan, U. (1966). Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. Maddeleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 22. 3-20.

Aldıkaçtı, O. (1959). 27 Ekim 1957 Milletvekilleri Seçimleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.* 24 (1-4). 13-25.

Alkan, A. T. (2013). *İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkîlabı Duruşmaları.* Ötüken Neşriyat.

Alparslan, M.S. (2011, Eylül 21). *Sinan Cemgil Yaşıyor*. 15.4.2021 https://www.birgun.net/haber/sinan-cemgil-yasiyor-14704.

Altheide, D. L. (1984). Media Hegemony: A Failure of Perspective. *The Public Opinion Quarterly*. 48(2). 476-490.

Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (5. Basım). Y. Alp ve M. Özışık (Çev.). İletişim.*

Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.

Altun, A. (2006). *Türk Basınının Değişen Yüzü.* Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.

Arcayürek, C. (2007). *Derin Devlet 1950-2007, Darbeler ve Gizli Servisler (11. Basım).* Detay Yayıncılık.

Arık, B. (2010). Mizah ve Karikatür. (N. Güngör, Ed.). *Cumhuriyet Döneminde İletişim, Kurumlar, Politikalar.* Siyasal Kitabevi.

Arslan, Z. (2007). Türkiye'de İstisna Hâli, Terör ve İfade Özgürlüğü. *TBB Dergisi*. 71. 201-226.

Aslan, S. ve Dündar T. (2015). Cumhuriyet Döneminde İstiklâl Mahkemeleri. *Mukaddime.* 5 (1). 27- 44.

Atabek, Ü. ve Atabek, G. (2019). Türkiye'de Gazetecilik Literatürü: 1992-2018 Yılları Arasında Yayımlanmış Makaleler Üzerine Bir İnceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 31. 710-732.

Atatürk, M. K. (2017). *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Avcıoğlu, D. (2013). *Türkiye'nin Düzeni (3. Basım).* Kırmızı Kedi Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2018). *Rejim ve Devrim- Seçme Başyazılar (4. Basım).* (D. Yurdakul, Ed.). Tekin Yayınevi.

Aybars, E. (1975). *İstiklâl Mahkemeleri.* Bilgi Yayınevi.

Aybars, E. (2018). *İstiklâl Mahkemeleri (2. Basım)*. Doğan Egmond Yayıncılık.

Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam (3. Cilt)*. Remzi Kitabevi.

Aydemir, S. S. (2014). *1960–1980 Arası Türkiye Üniversiteleri'ndeki Öğrenci Olayları İçin Bir Kaynak Olarak Türk Basını: Cumhuriyet- Milliyet ve Tercüman Gazetesi Örnekleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi.

Ayhan, H. (2013). *İnönü Dönemi Basını (1938–1950)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.

Ayhan, O. (2010). İdam Cezası. *Ankara Barosu Dergisi*. 2. 36-38.

Aziz, A. ve Sungur, S. (Eds.). (2014). *İletişim Ve… Prof. Dr. Ersan İlal'e Armağan.* Hiperlink Yayınları.

Baban, C. (2009). *Politika Galerisi- Bir Devrin Hükümranları*. Timaş Yayınları.

Bandes, S. (2004). Fear Factor: The Role of Media in Covering And Shaping The Death Penalty. *Journal of Criminal Law*. 1. 585-597. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.413385

Barker, C. ve Galasinski, D. (2001). *Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Language and Identity.* Sage.

Baştürk, E. (2013). Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü. *Alternatif Politika Dergisi*. 5(3). 242-265.

Baydere, M. (2018). Çeviri ve Geriçeviri: Geriçevirilerde Çevirenin İzini Sürmek. (S. Taş, Ed.). *Çeviribilimde Güncel Tartışmalardan Kavramsal Sorgulamalara.* Hiper Yayıncılık.

Becceria, C. B. (b.t.). *Of Crimes And Punishments*. 16.5.2017 http://www.constitution.org/cb/crim_pun.htm

Becker, H. S. (1967). Whose Side are we on? *Social Problems*. 14 (3). 239–247. https://doi.org/10.2307/799147

Bednarek, M. ve Caple, H. (2014). Why do news values matter? Towards a new methodological framework for analysing news discourse in Critical Discourse Analysis and beyond. *Discourse& Society.* 25. 135-158. https://doi.org/10.1177/0957926513516041

Behçet, M. (2014). *Olağanüstü Hal Uygulaması ve Temelleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilgi Üniversitesi.

Benek, K. (2016). Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*. 6 (7). 27-29.

Benjamin, T. (2007). Theses on the Philosophy of History. (H. Arendt, Ed.). *Illuminations.* Schocken Books.

Bennett, T. (1981). *Popular Culture: Themes and Issues*. Open University Press.

Bentham, J. (b.t.). *The Rationale of Punishment*. 13.5.2019 https://www.laits.utexas.edu/poltheory/bentham/rp/index.html

Birand, M.A., Dündar, C. ve Çaplı, B. (2008). *12 Mart- İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. İmge Kitabevi.

Birand, M.A., Dündar, C., Çaplı, B. (2016). *12 Mart.* Can Yayınları

Birkbeck, C. (2014). *Media representations of crime and criminal justice. Oxford Handbooks Online: Criminology and Criminal Justice.* Oxford University Press. 1-13. http://dx.doi.org//10.1093/oxfordhb/9780199935383

Birol, S. (2012). 1961 Anayasası'nda İfade Özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi.* 11(43). 39-54.

Boesman, J. ve Meijer, I. C. (2018). *"Don't read me the news, tell me the story": How news makers and storytellers negotiate journalism's boundaries when preparing and presenting news stories.* 27.5.2021

https://isoj.org/research/dont-read-me-the-news-tell-me-the-story-how-news-makers-and-storytellers-negotiate-journalisms-boundaries-when-preparing-and-presenting-news-stories/

Bora, T. (2016, Ağustos 3). *Olağanüstü*. 13.12.2016 www.birikimdergisi.com/haftalik/7832/olaganustu#.WFA4N1xVdIQ,

Bora, T. (2020, Aralık 20). *Rövanşizm.* 24.4.2021 https://birikimdergisi.com/haftalik/10386/rovansizm

Brighton, P. ve Foy, D. (2007). *News Values*. Sage.

Budd, R. ve Ruben, B. (1991). *Beyond Media: New Approaches to Mass Communication.* Transaction Publishers.

Bulunmaz, B. (2012). Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları. *Öneri Dergisi*. 10(37). 203- 214.

Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu- Siyaset İlişkileri. *History Studies International Journal of History.* 3(1). 45-67. http://dx.doi.org/10.9737/hist_264

Camus, A. ve Koestler, A. (1986). *Ölüm Cezası Üstüne Düşünceler*. (A. Sirmen, Çev.). Alan Yayıncılık.

Cem, İ. (2009). *Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri, Yapısı, Sonuçları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cengiz Temizkan, A. (2014). Mahir Çayan ile On'ların Hikâyesi: 30 Mart 1972 Kızıldere Olayının Dönemin Gazetelerinde Sunumunun İncelenmesi. (Ö. Özer, Ed.) *Masumdular: 1970'li Yıllardaki Önemli Siyasal Olayların Basındaki Yansımaları.* Literatürk Yayınları.

Conrad, J. P. (1983). *The Retributivist's Case Against Capital Punishment. The Death Penalty: A Debate*. (J. P. Conrad ve Van Den Haag, Eds.). Plenum Publishing Corporation. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2787-3_3

Cruciata, G. (2019, Aralık 10). *Should journalists be impartial?* 30.4.2021 https://medium.com/@gabrielecruciata/should-journalists-be-impartial-b9af82c0ea28

Çağan, K. (2012). Namık Kemal'de Devletin Niteliği ve Temel Dayanakları. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 7(1). 255-280.

Çağlar, Ş. (2010). *Haber Toplama ve Yazma*. 15.2.2021. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/gazetecilik_ue/habertoplamaveyazma.pdf

Çalkıvık, A. (2011). Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak Yaşam. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 122. 19-37.

Çaycı, M. E. (2009). *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Çayır, F. (2008). Türk Basını ve Sansür. *Ankara Barosu Dergileri Hukuk Gündemi Dergisi*. 9. 36- 43.

Çaylak, A. ve Baran, H. (2009). Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem (1960- 1970). (A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu, Eds.). *Türkiye'nin Politik Tarihi (2. Basım)*. Savaş Yayınevi.

Çelenk, H. (b.t). *THKO Davası (İnternet edisyonu)*. 23.1.2021. https://halitcelenk.org/sites/default/files/kitaplar/Halit%20%C3%87elenk%20-%201.%20THKO%20Davas%C4%B1.pdf

Çelik, L. (2016). *İdam Görüşmeleri- TBMM Tutanakları*. Armada Kitap

Chomsky, N. ve Herman, E. (2017). *Rızanın İmalatı- Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*. Bgst Yayınları.

Çığ, Ü. (2010). Endüstriyel Bir Anlatı Yapısı: "Ters Piramit" Haber Metinleri. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. 7(2). 69-90.

Çiçek, H. (2016). *Efraim Elrom Nasıl Öldürüldü? Bir 'Savaş Esiri'nin Yargısız İnfazı.* Aydınlık Dergisi. 246. 4.

Çoban, S. (2011). *Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya*. Kitap Barkod no: 9786054452804. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi.

Çoban, S. (2014). İktidarın Medyası. (E. Arsan ve S. Çoban, Eds.) *Medya ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş.* Evrensel Kültür Kitaplığı.

Dağtaş, E. ve Duran, E. (2014). “Olaylı 1 Mayıs 1977 İşçi Bayramı” Örneğinde Dönemin Türkiye Basınında Siyasal Yanlılık Sorunu. (Ö. Özer, Ed.). *Masumdular- 1970’li Yıllardaki Önemli Siyasal Olayların Basındaki Yansımaları.* Literatürk Yayınları.

Dardis, F. E., Baumgartner, F. R., Boydstun, A. E., De Boef, S. ve Shen, F. (2008). Media Framing of Capital Punishment and Its Impact on Individuals' Cognitive Responses. *Mass Communication and Society*. 11(2). 115-140. https://doi.org/10.1080/15205430701580524

Dehri, A. (2012, Ağustos 5). 12 Mart 1971: Darbeler Zincirinin Özgün Halkası. *Teori ve Politik Dergisi.* 41. 4.10.2019 http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/itemlist/user/211-alidehri

Demir, K. (2014). Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5. 57-88.

Demirel, T. (2016). *Türkiye’nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi (2. Basım).* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dervişoğlu, F. M. (2009). Millî Mücadele Döneminde Basın ve İrade-i Milliye Gazetesi. *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 2(6). 159-166.

Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.

Dimitrova, D. V. ve Sun Lee, K. (2009). Framing Saddam's Execution In The Us Press. *Journalism Studies.* 10 (4). 536-550. https://doi.org/10.1080/14616700902797275

Duman, H. H. (2007). Osmanlı Döneminde Yerel Basın (1828- 1922). (S. Gezgin, Ed.). *Türkiye’de Yerel Basın.* İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Durkheim, E. (1966). *Ceza Evriminin İki Kanunu*. (H. Topçuoğlu, Çev.). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Durmuş, G. (2011, Mayıs 7). *Denizlerin idamını iki gün ertelettik.* 15.4.2021 https://www.evrensel.net/haber/5671/denizlerin-idamini-iki-gun-ertelettik

Dursun, Ç. (b.t.). *Medya, Habercilik ve Gerçeklik Bağlantısı*. 31.3.2021 https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/39445/mod_resource/content/1/1.hafta%20okuması.pdf

Dursun, Ç. (2005). Haber ve Habercilik/ Gazetecilik Üzerine Düşünmek. (S. Alankuş, Ed.) *Gazetecilik ve Habercilik.* IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Dündar, C. (2015). *Abim Deniz; Hiç Yayınlanmamış mektup ve fotoğraflarla Hamdi Gezmiş'in Anıları (4. Basım)*. Can Yayınları.

Eco, U. (2016). Açık Yapıt. (T. Esmer, Çev.). Can Yayınları.

Efe, K. (1993, Nisan). Türkiye'de Anarşist mi Var? *Gelenek Dergisi.* 42.

Elliot, P., Murdock G. ve Schlesinger, P. (1986). Terrorism and The State: A Case Study of The Discourses of Television. (R. Collins, Ed.). *Media, Culture and Society: A Critical Reader.* Sage. https://doi.org/10.1177/016344378300500204

Eldridge, J. (2000). The Contribution of The Glasgow Media Group Study of Television and Print Journalism. *Journalism Studies.* 1. Routledge. 113-127.

Er, T. (2003). *Basın, Yayın ve Tanıtma*. Başbakanlık Basımevi.

Ercan Bilgiç, E. (2014). Kemalist İktidar ve Basın: 1919'dan 1950'ye. (E. Arsan ve S. Çoban, Eds.) *Medya ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş.* Evrensel Kültür Kitaplığı.

Erkanlı, O. (1972). *Anılar… Sorunlar… Sorumlular: 27 Mayıs 1960- 12 Mart 1971 Türkiyesi.* Baha Matbaası.

Eroğlu, B. (2012). İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945) Türk Siyasetinin Köşe Yazıları Üzerinden İnşası: Cumhuriyet Gazetesi Örneği. *E-Journal of New World Sciences Academy*. 7(2). 93-116.

Esen, S. (2008). *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi*. Adalet Yayınevi.

Eser, B., Demirkıran, Ö. ve Çiçek, E. (2011). 2. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasasının Liberalleşmesi Bağlamında Türk- Amerikan İttifakının Ortaya

Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 2(14). 17-38.

Faik, B. (2001). *Matbuat, Basın Derkeen Medya*. Doğan Kitap.

Fedai, C. (2018). Ahmet Oktay'ın Gözünden 1960'larda Türk Basınında Siyasi Kamplaşma. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 11. 215-239.

Fedayi, C. (2009). Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971- 1980). (A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu, Eds.). *Türkiye'nin Politik Tarihi- İç ve Dış Politika.* Savaş Yayınevi.

Feyizoğlu, T (2017). *Deniz- Bir İsyancının İzleri*. Totem Yayınları

Feyzioğlu, M. (2002). Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 Sayılı Kanun'un Getirdiği Yeni Düzenlemeler. *Ankara Barosu Dergisi*. 4. 13-35.

Fieser, J. (b.t.). *Capital Punishment: From Moral Issues That Divide Us*. 11.5.2017 https://www.utm.edu/staff/jfieser/class/160/7-cap-pun.htm

Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu (2.Basım*). (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınları.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi (2. Basım).* (H. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in The Press*. Routledge.

Galtung, J. ve Ruge, H.M. (1965). The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research.* 2(1). 64-91. https://doi.org/10.1177/002234336500200104

Gemalmaz, M. S. (1990). Bir İnsan Hakkı İhlali Ölüm Bekleyişi Olgusu. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*. 10 (1-2). 97-108.

Gemalmaz, M., S. (2001). *Türkiye'de Ölüm Cezası* (1920-2000). Beta Yayın Dağıtım.

Gevgilili, A. (1989). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*. Bağlam Yayınları.

Girgin, A. (2009). *Türkiye'de Yerel Basın (3. Basım)*. Der Yayınları.

Glasser, T. L. (1992). *Philosophical Issues in Journalism*. (E. D. Cohen, Ed.). Oxford University Press. https://doi.org/10.1207/s15327728jmme0801_5

Golding, P. ve Murdock, G. (1979). Ideology and The Mass Media: The Question of Determination. M. Barrett (Ed.) Ideology and Cultural Production. St. Martin's Press.

Gökçal, O. (2006). *6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Gökdere, A. (2001). Küreselleşmeye Genel Bir Bakış. *Ankara- Avrupa Çalışmaları Dergisi.* 1(1). 71-101.

Göktepe, C. (2009). Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1961- 1964). (A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu, Eds.). *Türkiye'nin Politik Tarihi (2. Basım)*. Savaş Yayınevi.

Görgülü, G. (1991). *Basında Ekonomik Bağımlılık*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Ekin Kitabevi Yayınları.

Gözler, K. (2014, Ağustos 24). Sulh Ceza Hâkimlikleri ve Tabiî Hâkim İlkesi "Sahur Operasyonu" Hakkında Bir Açıklama. 5.10.2019 http://www.anayasa.gen.tr/tabii-hakim.htm

Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri, 1.Cilt.* (J. Buttigieg, Ed.). (E. Ekici, Çev.). Kalkedon Yayınları.

Gramsci, A. (2012). *Hapishane Defterleri, 3. Cilt.* (J. Buttigieg, Ed.). (B. Baysal, Çev.). Kalkedon Yayınları.

Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri (7. Basım).* (A. Cemgil, Çev.). Belge Yayınları.

Gramsci, A. (2014a). *Hapishane Defterleri, 4. Cilt*. (J. Buttigieg, Ed.). (B. Baysal, Çev.) Kalkedon.

Grossberg, L. ve Slack, J. D. (1985). An Introduction to Stuart Hall's Essay. *Critical Studies in Mass Communication.* (2) 87-90.

Gülsoy, M. (2018). *Gölgeler ve Hayaller Şehrinde (4. Basım)*. Can Yayınları.

Güncü, E. (2005). *Postyapısalcılık.* Yom Sanat.

Gündüz, U. (2007). Kurtuluş Savaşı'nda Yerel Basının Rolü. (S. Girgin, Ed.) *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Güngör, N. (2013). *İletişim; Kuramlar, Yaklaşımlar (2. Basım).* Siyasal Kitabevi.

Gürkan, N. (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945- 1950).* İletişim Yayınları.

Gürses, F. (2017). Kadın Cinayetlerinin Haber Söylemi: Münevver Karabulut ve Özgecan Aslan Haberleri Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.* 72(3). 541-568. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002459

Hackett, A. (1998). Bir paradigmanın Önemini Yitirişi: Haber Medyası Çalışanlarında Yanlılık ve Nesnellik. (A. İnal, Çev.). *A. Ü. İletişim Fakültesi Yıllık 1997-1998.* 31-67.

Hall, S. (1977). Culture, the Media and the "Ideological Effect"'. (J. Curran, M. Gurevitch ve J. Wollacott, Eds.). *Mass Communication and Society*. Edward Arnold. 315-348.

Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. ve Roberts, B. (1982). *Policing The Crisis: Mugging, The State, And Law And Order*. The Macmillan Press Ltd.

Hall. S. (1982). A world at one with itself. (J. Corner ve J. Hawthorn, Eds.). *Communication Studies: An Introductory Reader*. E. Arnold.

Hall, S. (1985). Signification, Representation, Ideology: Althusser and the PostStructuralist Debates. *Critical Studies in Mass Communication.* 2(2). 91-114.

Hall, S., Lumley, B. ve McLennan, G. (1985). *Siyaset ve ideoloji: Gramsci.* Birey ve Toplum Yayınları.

Hall, S. (1994). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü. M. Küçük (Çev.). *Medya, İktidar, İdeoloji.* Ark Yayınevi.

Hall, S. (1996). The problem of ideology: Marxism without guarantees. D. Morley ve K.H. Chen, Eds.). *Critical Dialogues in Cultural Studies.* 25-47.

Hall, Stuart (1999). İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü. M. Küçük (Çev). Medya, İktidar, İdeoloji. Bilim ve Sanat.

Hanioğlu, Ş. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih*. Bağlam Yayınları.

Hardt, H. (1989). The Return of The Critical and Challenge of Radical Dissent: Critical Theory, Cultural Studies and American Communication Research. *Communication Yearbook 12*. 558-600.

Hartley, J. (2002). *Communication, Cultural and Media Studies: The Key Concepts (3.Basım).* Routledge.

Heck, M. (1974). *The ideological dimension of media messages.* Centre for Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham.

Hobbes, T. (b.t.). *De Civi.* 12.5.2019 http://resources.utulsa.edu/law/classes/rice/Jurisprudence/Extra_Reading/Hobbes_De_Civi.htm

Hugo, V. (2014). *Bir İdam Mahkûmunun Son Günü.* Can Yayınları.

Ilgaz Sümer, S. Eser, Z. (2006). Pazarlama Karması Elemanlarının Evrimi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 8(1). 165- 186.

İçel, K. (1975). *Haberleşme Özgürlüğü*. 19.1.2019 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/96430

İnal, Ayşe (1994). Haber Metinlerine Eleştirel Bir Bakış: Temel Sorunlar ve Örnek Çalışmalar. A.*Ü. İletişim Fakültesi Yıllık.* 135-163.

İnal, A. (1996). *Haberi Okumak*. Temuçin Yayınları.

İnal, A. (2010). Tabloid Habercilik. (B. Çaplı ve H. Tuncel Ed.) *Televizyon Haberciliğinde Etik Sorunlar*. Fersa Yayınları.

Jensen, K. B. (1991). When is meaning? Communication theory, pragmatism, and mass media reception. *Annals of the International Communication Association.* 14(1). 3-32.

Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kadıoğlu Kaban, Z. (2018). Türkiye'de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010). *İnsan& İnsan.* 5(16). 100-120. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.400126

Kara, A. (2015). *Türkiye'nin Koalisyon Tarihi- 1*. 28.1.2019 https://odatv.com/birbirine-en-zit-iki-parti-nasil-bir-araya-gelmisti-2106151200.html

Karakehya, H. (2016). Yazılı Haber Medyasında Suçun Temsili. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 71(1). 731-744.

Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. Timaş Yayınları.

Kayalı, K. (1994). *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs ve 12 Mart*. İletişim Yayınları.

Kayış, Y. (2008). 1946 Seçimleri ve Basın. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi.* 7 (16- 17). 397- 429.

Kejanlıoğlu, D. (2014). Türk Basınında Demokrasi: Milliyet Gazetesi Örneği 1971. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.* 50(3). 231-249. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001865

Keleş, R. ve Ünsal, A. (1982). *Kent ve Siyasal Şiddet*. SBF Yayınları.

Kerimoğlu, H. T. (2015). II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sada-yı Millet. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 30(1). 149-180. https://doi.org/10.18513/egetid.185923

Kışlalı, A.T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*. Bilgi Yayınevi.

Kızılbay, İ. (2012). Mesleki Bir İlke Olarak Objektif Habercilik. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 0(15). 177- 199.

Knowles, J.B. (2015). *The Abolition of Death Penalty in U.K.* 1.4.2017 www.deathpenaltyproject.org

Koloğlu, O. (1993). *Türk Basını- Kuvayi Milliye'den Günümüze*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kongar, E. (2018). *Demokrasimizle Yüzleşmek (19.Basım).* Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (2015). *21. Yüzyılda Türkiye- 2000'li Yıllara Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (47. Basım).* Remzi Kitabevi.

Korkmaz, E. (2012). Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 0 (19-20). 29-55.

Köksal, O. (2001). Osmanlı Devleti'nde Sıkıyönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.* 12(12). 157-171.

Köroğlu, M. (2011). Hukuk Tarihi Açısından Ölüm Cezası ve İnfaz Şekilleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 17. 309-322.

Köse, A. (2012, Mart 15). Tanıl Bora: "Milliyetçilik geçmeyen ergenliktir". *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Uygulama Gazetesi- Görünüm*. 1.6.2021 http://gorunumgazetesi.net/siyaset/tanil-bora-milliyetcilik-gecmeyen-ergenliktir

Köylü, M. (2016). *27 Mayıs'tan 15 Temmuz'a Darbelerin Siyasi Tarihi*. Kripto Basın Yayın.

Küçük, Y. (1985). *Aydın Üzerine Tezler-3 (1830- 1980).* Tekin Yayınevi.

Küçük, C. (2001). İstiklâl Mahkemeleri. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt.23, 350-355.

Kubilay, Ç. (2014). Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları. *İletişim Araştırmaları*. 12(1). 1- 43. https://doi.org/10.1501/Iltaras_0000000150

Kunter, N. (1986). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Kazancı Yayınları.

Laçiner, Ö. (1989). 12 Mart Üzerine. *Birikim Dergisi*. 8. 14- 34.

Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme.* (F. Bakırcı, Çev.). Ebabil Yayınları.

MacDougall, C. (1969). *Interpretative Reporting.* MacMillan.

Machiavelli, N. (2007). *Prens (3. Basım).* (R. Teksoy, Çev.) Oğlak Yayınları.

Makal, A. (2004). *65 Yılında Milli Korunma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti Üzerine Bir İnceleme. Ankara Üniversitesi SBF- GETA Tartışma Metinleri.* No. 76.

Malaparte, C. (1931). *Technique du coup d'état*. Grasset.

Marcuse, H. (2007). *One- Dimensional Man*. Routledge.

Mardin, Ş. (1991). *Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol. Türk modernleşmesi, makaleler IV*. İletişim Yayınları

Marks, K. (2016). *Fransa'da İç Savaş*. (E. Özalp, Çev.). Yordam Kitap.

Marks, K., Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi.* (T. Ok ve O. Geridönmez, Çev.) Evrensel Basım Yayın.

Mazıcı, N. (1988). *Türkiye'de Askeri Darbelerin Sivil Rejimler Üzerindeki Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Mazıcı, N. (1996). 1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi.* 5(18). 131-154.

Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public Culture*. 15(1). 11-40.

McCarthy, E. J. (1978). *Basic Marketing*. Richard Irwin Inc.

Mcquail, D. (1992). *Media Performance- Mass Communication and the Public Interest.* Sage.

Mcquail, D. ve Windhal, S. (1993). *İletişim Modelleri.* (M. Küçükkurt, Çev.). İmaj Yayınları.

Mengüç, A. R. (1975). *Ceza İnfaz Hukuku ve İnfaz Müesseseleri*. Cezaevi Matbaası.

Mills, C.W. (1956). *The Power Elite*. Oxford University Press.

Moran, L. J. (2013). Mass-Mediated 'Open Justice': Court and Judicial Reports in the Press in England and Wales. *Legal Stories*. 34(1). 143-166. https://doi.org/10.1111/lest.12011

Mortan, K. ve Sarfati, M. (2011). *Vatan Olan Gurbet Almanya'ya İşçi Göçünün 50. Yılı.* İş Bankası Kültür Yayınları.

Mourre, M., Dominique, P., Pognon, E., Garder, M., Roux, G., Franco, V. ve diğer (1967). *İhtilâller ve Darbeler Tarihi*. (S. Bozbağlı, Çev.). Cem Yayınevi.

Murdock, G. (1974). *Mass Communication and the Construction of Meaning. Rethinking Social Psychology*. (N. Armistead, Ed.). Penguin.

Murdock, G. (1980). Class, power and the press: Problems of conceptua- lization and evidence. H. Christon (Ed.). *The Sociology of Journalism and the Press.* J. H. Brookers Ltd.

Nadi, N. (1979). *Perde Aralığından*. Çağdaş Yayınları.

Nar, M. (2014). Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Levi-Strauss ve Yapısalcılık. *Antropoloji*. (27). 29- 46. https://doi.org/10.1501/antro_0000000225

Neave, D. L. (1978). Eski İstanbul'da Hayat. *Tercüman 1001 Temel Eser Serisi*. Kervan Kitapçılık.

Nedim, A. (1993). *İstiklâl Mahkemesi Zâbıtları- 1926*. İşaret Yayınları.

Oğuzhan, E. (2011). *Sedat Simavi'nin Türk Basın ve Basım Faaliyetleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Oktay, A. (1984). *Türkiye'de Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. BFS Yayınları.

Oktay, A. (1987). *Toplumsal Değişme ve Basın*. BFS Yayınları.

Ova, N. (2005). *Harf İnkîlabı ve Türk Basını (1928-1929): Vakit, İkdam ve Hakimiyet-İ Milliye Örnekleri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.

Östgaard, E. (1965). Factors Influencing the Flow of News. *Journal of Peace Research.* 2(1). 39- 63. https://doi.org/10.1177/002234336500200103

Öymen, A. (2003). *Bir Dönem Bir Çocuk (8. Basım)*. Doğan Kitapçılık.

Öymen, A. (2009). *Öfkeli Yıllar (8. Basım).* Doğan Kitapçılık.

Öymen, A. (15 Aralık 2019). *Son 50 Yıldaki 'Kardeş Kavgalarımızın Kısa Tarihi*. Radikal. 24.2.2019 http://www.radikal.com.tr/yazarlar/altan-oymen/son-50-yildaki-kardes-kavgalarimizin-kisa-tarihi-969315/

Özçetin, B. (2010). İdeoloji, İletişim, Kültür: Bir Stuart Hall Değerlendirmesi. *Akdeniz İletişim Dergisi*. Sayı: 13. 139- 159.

Özçetin, B. (2021). Britanya Kültürel İncelemeler Okulu. (Ö. Özer, Ed.). *Eleştirel Medya Kuramları.* Siyasal Kitabevi.

Özer, Ö. (2014). 1970'lerde Basın: Akademisyenlerin, Basın Tarihçisinin, Gazeteci ve Yazarların Görüşleri. (Ö. Özer, Ed.). *Masumdular- 1970'li Yıllardaki Önemli Siyasal Olayların Basındaki Yansımaları.* Literatürk Yayınları.

Özer, Ö. (2014a). Bir İdeolojik Aygıt Olarak Basının Hegemonyanın Başarılmasındaki Rolü: 12 Mart Muhtırası/Darbesi'nin Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerinde Sunumu. (Ö. Özer, Ed.). *Masumdular:1970'li Yıllardaki Önemli Siyasal Olayların Basındaki Yansımaları.* Literatürk Yayınları.

Özer, Ö. (2014b) Üç Fidan Üç Darağacı: Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan'ın İdamlarının Cumhuriyet, Hergün ve Hürriyet Gazetelerinde Sunumu. (Ö. Özer, Ed.) *Masumdular: 1970'li Yıllardaki Önemli Siyasal Olayların Basındaki Yansımaları*. Literatürk Yayınları.

Özer, Ö. (2019). *Kızılca Kıyamet Koparken- Britanya Kültürel Çalışmaları Çerçevesinde Özgün Haber Çözümlemeleri*. Literatürk Yayınları.

Özer, Ö. (2020). Töre Bu Defa İsveç'teydi: "Fadime Şahindal Namus Cinayeti" Haberlerinin Yapısalcılık Etkisindeki Britanya Kültürel Çalışmaları Çerçevesinde İncelenmesi. *TRT Akademi*. 6(10). 490-513.

Özer, Ö. (2020a). Eleştirel Haber Araştırmaları: Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Britanya Kültürel Çalışmaları İçin Bir Yöntem midir? *SMAC Journal*. 1(1). 28-67.

Özer, Ö., Şentöregil, M (2020). Haberde İdeolojik Üretim: Doktora Saldırı Örneğinde Sağlık Çalışanlarına Uygulanan Şiddet Haberlerinin Çözümlemesi. (S. Tiryaki, Ed.) *Haber Üzerine- Teori ve Uygulamalar*. Literatürk Yayınları.

Özerkan, Ş. (2012). Haberde Objektiflik. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 0(10). 47-56.

Özkır, Y. (2014). Hürriyet Gazetesinin Kimliği. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3. 45-70.

Öztürk, A. (1994). Tek Parti Döneminde Basın Özgürlüğü. *Marmara İletişim Dergisi*. 5. 137-144.

Polat, G. (2014). I. Dünya Savaşında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme (El-Hakika ve Musavver Çöl). *OTAM*. 36. 141-155.

Powell, J. M. ve Thyne, C. L. (2011). Global instances of coups from 1950 to 2010: A new dataset. *Journal of Peace Research*. 48(2). 249-259. https://doi.org/10.1177/0022343310397436

Protess, D.L., Cook, F.L., Curtin, T. R., Gordan M.T., Leff D. R., McCombs M.E ve diğer (1987). The Impact of Investigative Reporting on Public Opinion And Policy Making: Targeting Toxic Waste. *Public Opinion Quarterly*. 5(22). 166-185. https://doi.org/10.1086/269027

Purvis, T. ve Hunt, A. (1993). Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology... *The British Journal of Sociology*. 44(3). 473-496. https://doi.org/10.2307/591813

Reyhan, H. (2017). Türkiye'de Sağ Milliyetçi Siyasal Düşünce Geleneğinde Çevre Algılaması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 10 (2), 855-878. https://doi.org/10.17218/hititsosbil.338860

Rodman, G. (2017). Cultural Studies. *The International Encyclopedia of Communication Research Methods.* Wiley Online Library. 1-11. https://doi.org/10.1002/9781118901731.iecrm0056

Roshier, B. (1973). The Selection of Crime News by the Press. (S. Cohen ve J. Young, Eds.). *The Manufacture of News.* Sage.

Roy, G. (2014). Is Capital Punishment Acceptable? *International Journal of Humanities and Social Science.* 4(2). 95-98.

Saltık, A. (2013). *30 Yıl Sonra Doğan Avcıoğlu: Hangi Demokrasi?* 28.4.2019 http://ahmetsaltik.net/2013/12/09/30-yil-sonra-dogan-avcioglu-hangi-demokrasi/

Sancar Üşür, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni.* İmge Kitabevi.

Schmitt, C. (1922). Politische Theologie. *Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Duncker& Humblot.

Schudson, M. (2005). News As Stories. (E.W. Rothenbuhler, ve M. Coman, Eds.). *Media Anthropology.* Sage.

Sertel, Z. (2001). *Hatırladıklarım (5. Basım).* Remzi Kitabevi.

Severo, M. B. L. (2018). Spatial Aspects of Personification in International News. (D. Compagno, Ed). *Quantitative Semiotic Analysis*. Springer. 171-189. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61593-6_9

Shoemaker, P. J. ve Cohen, A. A. (2006). *News Around the World Content, Practitioners, and the Public.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203959091

Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. (S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu, Çev.). Babil Yayınları.

Sönmez, G. (2012). *Gazete Sahipliği Değişiminin Köşe Yazarlarına Etkisi Karşılaştırılmalı Bir Değerlendirme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

Sözeri, C. (2014). Dönüşen Medya Değişmeyen Sorunlar. (E. Arsan ve S. Çoban, Eds.). *Medya ve İktidar- Hegemonya, Statüko, Direniş*. Evrensel Kitap.

Sparks, C. (1992). Popular Journalism: Theories and Practice. (P. Dahlgren ve C. Sparks, Eds.). *Journalism and Popular Culture.* Sage.

Sun İpekşen, S. ve Duman, D. (2015). *1961- 1969- İki Darbe Arası Üç Seçim.* 25.1.2019 http://bianet.org/bianet/siyaset/164691-1961-1969-iki-darbe-arasi-uc-secim

Şeker, M., Toruk, İ. ve Sine, R. (2013). Töre Cinayetlerinin Türk Medyasında Sunumu: Mardin Katliamı *Global Media Journal*. 6. 166-195.

Şener, M. (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*. Yordam Kitap.

Şentürk, A. (2015). 1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 30(1). 199-230. https://doi.org/10.18513/egetid.185927

Tarım, O. (2013). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.

Taş, M. (2004). Menderes Döneminin Ekonomi politiği ve 1958 İstikrar Programı. *Mevzuat Dergisi*. 7(76). 23.11.2019 https://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm

Tek, H. (2007) *Darbeler ve Türk Basını*. Ankara: Elips Kitap.

Tekeli, Ş. (2011). Faşizm ve Kadınlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası.* 38 (3-4). 405-429.

Thompson, E.P. (2004). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*. Birikim Yayınları.

Tokgöz, O. (1981). *Temel Gazetecilik*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları- 476.

Topuz, H. (2018). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi (8. Basım).* Remzi Kitabevi.

Tunç, A. (2009). Türkiye'de Yazılı Basının Yargıya İlişkin Haberleri Sunumu. (S. Kalem, Ed.). *Adalet Gözet-Yargı Sistemi Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkoğlu, H., G. (2011). Roma Hukukunda Humanistas ile Maiestas Populi Romani Arasındaki Bağlantı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 96. 229-268.

Uçar, F. (2018). Türk Düşüncesinde Osmanlıcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(18). 81-108.

Ulus, Ö. M. (2016). *Türkiye'de Sol Hareket ve Ordu (1960-1971).* İletişim Yayınları.

Ulusoy Nalcıoğlu, B. (2005). Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkleri. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(14). 253-267.

Uslu, N. (2009). 1965- 1970 Dönemi Dış Politika. (A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu, Eds.). *Türkiye'nin Politik Tarihi (2. Basım)*. Savaş Yayınevi.

Ülker, İ. (2015). İstiklâl Mahkemelerinin Yargılama Usulü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.* 23 (2). 21-48. ttps://doi.org/10.15337/SUH.2017.11

Üstündağ, N. (b.t.). *Yeni Savaşlar ve Özerk Öz Savunma*. 13.5.2017 http://www.dunyaninyerlileri com/yeni-savaslar-ve-ozerk-oz-savunma/

Vanderwicken, P. (1995). Why The News Is Not The Truth? *Harvard Business Review*. (May- June). 16.2.2021. https://hbr.org/1995/05/why-the-news-is-not-the-truth

Van Dijk, T. (1988). News Analysis: Case Studies of International and National News in The Press. *Communication.* (D. Zillman ve J.Bryant, Ed.) Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Van Dijk, T. (1988a). *News As Discourse*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers

Van Dijk, T. (1991). Media Contents The Interdisciplinary Study of News as Discourse. *A Handbook of Qualitative Methodologies For Mass Communication Research*. (K.B. Jensen, ve N. W. Jankowski, Eds.). Routledge.

Van Dijk, T. (1996). Opinions and Ideologies in Editorials. *Paper for the 4th International Symposium of Critical Discouse Analysis, Language, Social Life and Critical Thought*. Athens.

Van Dijk, T (2003) *Söylem ve İdeoloji*. (B. Çoban, ve Z. Özarslan, Eds.), (N. Ateş, Çev.). Su Yayınları.

Verel, O. (2012). *Tercüman Hiçbir Zaman Gerici ve Yobaz Bir Gazete Olmadı: Dost Kemal Ilıcak (50-51. Basım)*. (İ. Barutçu, Ed.). Doğan Kitap.

Vural, M.K. (2008). II. Dünya Savaşı Türkiyesi'nde Bir Muhalefet Örneği Olarak "Tan" Gazetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 7 (16). 381-395.

Weaver, P. H. (1994). *News and the Culture of Lying: How Journalism Really Works.* The Free Press.

Wodak, R. (2001). The Discourse-Historical Approach. *Methods of Critical Discourse Analysis.* (R. Wodak ve M. Meyer, Eds.). Sage. https://dx.doi.org/10.4135/9780857028020.n4

Yamak, K. (2006). *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*. Doğan Kitap.

Yazgan, H. (1997, Mart). *Olağanüstü Yargı ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri*. 5.10.2019 https://www.haksozhaber.net/okul/olaganustu-yargi-ve-devlet-guvenlik-mahkemeleri-1624yy.htm.

Yavuz, E. (2017). 1960 Darbesi Sonrası Basında Algı Yönetimi ve Propaganda: Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet Gazeteleri Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(63). 95-119.

Yegen, C. (2015). Çocuk Cinayeti Haberlerinin Türk Yazılı Basınında Sunumu: Posta Gazetesi Örneği. *Global Media Journal TR Edition,* 5(10). 363-384.

Yetkin, B. (2010). 1945- 1950 Arası "Demokratikleşme" Sürecinde Basın. *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 17 (18). 1-38.

Yıldırım, M. (2019). Sivil-Asker Uyumunun Anayasa Yapım Siyasetine Etkisi: 1971-1973 Anayasa Değişiklikleri. *Liberal Düşünce Dergisi*. 24 (93). 35-58.

Yıldız, N. (1997). Demokrat Parti ve Basın. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 4. 481-505.

Yılmaz, Z. (2001). Althusser'in Bilim, İdeoloji Düzeyler Teorisinin Açmazları. *Praksis.* Güz. 35-74.

Yumlu, K. (1994). *Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları*. Nam Basım.

Yüksel, E. (2006, Mart 28). *Haberde Objektiflik Ne Demek?* 12.11.2020 http://medyavehabercilik.blogspot.com/2013/10/haberde-objektiflik-ne-demek.html

Yüksel, E. (2007, Mart 5). *Neyin Önemli Olduğuna Karar Vermek.* 31.3.2021. http://medyavehabercilik.blogspot.com/2013/11/neyin-onemli-olduguna-karar-vermek.html

Yüksel, O. (2011, Mart 3). *Birinci Dünya Savaşı'nda Psikolojik Savaş ve Propaganda Çalışmaları*. 2.12.2018 http://politikakademi.org/2011/03/i-dunya-savasinda-psikolojik-savas-ve-propaganda/

Zizek, S. (1990). Beyond Discourse Analysis. (E. Laclau, Ed.). *New Reflections on the Revolution of Our Time.* Verso Press. 249–260.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (7. Basım).* (Y. S. Gönen, Çev.). İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Aydın/ Söke'de yaklaşık on yıl avukatlık yapan Pınar Özşarlak, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nden dereceyle mezun olmuştur. Yüksek Lisansı'nı "Örgütlerde Dedikodu ve Söylentilerin Ortaya Çıkış Nedenleri, İçerikleri ve Etkilerine İlişkin Çalışan Algılarının Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama Örneği" başlıklı tez çalışması ile Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Yazarın yayımlanan akademik çalışmaları şunlardır:

- Toker, H., Erdem, S. ve Özşarlak, P. (2017). 2015 Haziran ve Kasım Seçimlerinde Siyasal Eğilim: Yeni Bir Kamuoyu Ölçümleme Aracı Olarak Twitter. *Erciyes İletişim Dergisi*. 5 (1). 96-116. https://doi.org/10.17680/erciyesakademia.291888

- Özşarlak, P. (2019). "Kızılca Kıyamet Koparken"in Düşündürdükleri. *Etkileşim.* (4). 320-323. https://doi.org/10.32739/etkilesim.2019.4.78

- Atabek, Ü., Özşarlak, P. ve Atabek, G. (2021). Akademik Örgütlerde Dedikodu ve Söylentilere Yönelik Algılar. *Yükseköğretim Dergisi*. 11(1). 111-122. https://doi.org/10.2399/yod.20.514008